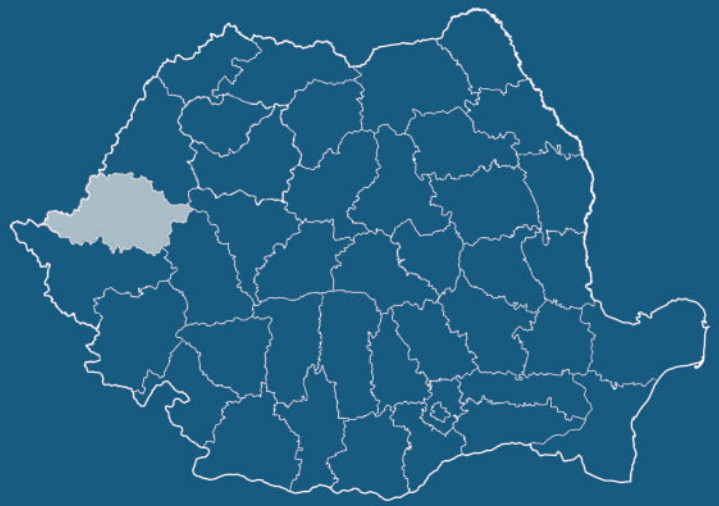
ORDINUL ARHITECȚILOR DIN ROMÂNIA

GHID DE ARHITECTURĂ

pentru încadrarea în specificul local din mediul rural

ZONA ARAD

ORDINUL ARHITECȚILOR DIN ROMÂNIA

Ghidul de arhitectură se adresează:

- **locuitorilor satelor**
- **administrației locale și regionale**
- **investitorilor publici și privați**
- **consultanților specializați în accesarea fondurilor europene**
- **proiectanților**

în vederea întocmirii proiectelor pentru

- **investiții din programe naționale de dezvoltare**
- **investiții private**
- **investiții publice**

și a fundamentării documentațiilor de urbanism.

Colectiv de elaborare:

Coordonator:
arh. Andreea Laura Micșa

Consultanți științifici:
prof. dr. arh. Teodor Octavian Gheorghiu
dr. etnolog Rodica Colta

Echipă:
arh. Andreea Laura Micșa
arh. Oana Claudia Trif
arh. Roxana Nicoleta Dascălu
arh. Aurelia Florina Micoroi
Grupul Rural al OAR

Editare și machetare:
arh. Andreea Laura Micșa

Corectură de text:
dr. Ana Pascu

Ghidul a apărut cu sprijinul Ordinului Arhitecților din România și a fost finanțat din Fondul „Timbrul Arhitecturii”.

- februarie 2025 -

ROSTUL GHIDULUI

Rostul acestui material este de a furniza un instrument de lucru locuitorilor din mediul rural, autorităților locale, investitorilor, proiectanților și consultanților implicați în procesul de elaborare a unor regulamente de construire în mediul rural.

Ghidul își propune să fie un set de reguli ușor de aplicat, cu exemple clare care să faciliteze alegerea modelelor adecvate, luarea unor decizii cu impact pozitiv asupra mediului construit și care să ducă la păstrarea caracteristicilor peisajului cultural rural, în general. În același timp, ghidul are scopul de a ușura activitatea echipelor de proiectare și consultanță în alegerea configurațiilor, a materialelor și a tehnologiilor potrivite construirii în mediul rural, fie că este vorba despre proiecte de dezvoltare rurală, despre elaborarea documentațiilor de urbanism sau despre simple intervenții cu finanțare exclusiv privată.

Acest ghid este rodul unei experiențe acumulate pe teren de către autori, dar și al activității energice desfășurate de către Grupul Rural al Ordinului Arhitecților din România. Ghidul nu își propune să soluționeze toate cazurile de intervenții posibile, ci propune soluții de principiu, care trebuie adaptate fiecărui caz în parte.

Ghidul se angajează așadar, să contribuie la efortul de conștientizare a valorilor patrimoniului și peisajului cultural rural, la explicarea principiilor de abordare a structurilor tradiționale și la oferirea unor recomandări practice, atât în ceea ce privește intervențiile asupra clădirilor existente, cât și în privința construcțiilor noi - pe de o parte, prin identificarea elementelor de specific local care pot fi preluate sau integrate în proiectele noi și, pe de altă parte, prin oferirea unor recomandări pentru conservarea și protejarea patrimoniului construit existent.

Obiectivul principal și obiectivele specifice

Obiectivul principal al acestui ghid este păstrarea nealterată a spiritului așezărilor rurale prin conservarea calității peisajului cultural existent, ca resursă de primă importanță pentru dezvoltarea durabilă în mediul rural.

În acest sens, există deschidere pentru abordări specifice secolului XXI care țin cont de resursele locale, de energiile regenerabile, precum și de cunoașterea acumulată la nivel local (meșteșugurile și tehnica populară). Este încurajată o reinterpretare și o redescoperire a tradiției în cadrul proiectelor noi de construcție, care să realizeze o îmbinare armonioasă a principiilor de construire tradiționale, a gândirii și modului de viață de astăzi.

Așadar, ghidul propune o abordare care să echilibreze nevoia de modernizare și dezvoltare cu cea de păstrare a valorilor culturale specifice zonei, necesitatea de a păstra elementele care asigură integrarea în specific cu cea de a introduce elemente noi, care aparțin societății contemporane, la nivel funcțional și formal.

Proiectele de succes din mediul rural evidențiază faptul că există o legătură foarte strânsă între calitatea peisajului natural, a celui construit și calitatea vieții. Viitorul oricărei comunități depinde de modul în care își administrează resursele. Mediul construit (construcțiile de orice fel) poate fi o resursă extrem de valoroasă sau, din contră, doar un consumator de resurse. În acest sens, prezentul material propune soluții care pun în valoare înțelepciunea tradiției constructive locale, a utilizării responsabile a resurselor locale, dar în același timp, oferă soluții la nevoi actuale, ținând cont de materialele și de tehnicile de construcție disponibile și de sursele de energie regenerabilă.

Ghidul are ca obiective specifice:

- conștientizarea valorilor istorice, arhitecturale și urbanistice ale peisajului cultural rural cu scopul de a susține conservarea și protejarea acestuia;
- explicarea unor principii care țin de calitatea vieții: performanța energetică, armonia spațială, adaptabilitatea funcțională și constructivă;
- oferirea unor recomandări practice privind conservarea și protejarea peisajului cultural rural – de la scara întregii așezări până la scara detaliului de arhitectură, incluzând aici atât intervențiile asupra clădirilor existente, cât și cele de inserții cu totul noi;
- exemplificarea modului de implementare a principiilor descrise.

Limite ale utilizării Ghidului

Prezentul ghid nu ține locul prevederilor legale și nici regulamentelor locale de urbanism, dar poate fi folosit la elaborarea și completarea documentațiilor de urbanism sau la implementarea acestora. Astfel, ghidul oferă o bază de lucru atât pentru o analiză inițială, cât și pentru stabilirea unor etape necesare în procesul de realizare a investițiilor prin prezentarea unor principii generale de integrare în specificul local.

Ghidul nu se substituie nici studiilor de specialitate necesare pentru elaborarea studiilor de fezabilitate pentru diferite investiții sau intervenții asupra clădirilor de patrimoniu, chiar dacă oferă direcții de lucru și informații care pot fi folosite în acest scop.

Implicarea specialiștilor în domeniu (urbaniști, arhitecți, restauratori, ingineri ș.a., după caz) încă din faza de consultare, apoi la fazele de proiectare și detaliere în vederea execuției, respectiv în etapa de urmărire de șantier, este deosebit de importantă pentru succesul pe termen lung al oricărei investiții, atât din punct de vedere financiar (pentru găsirea soluțiilor optime economic), cât și din punct de vedere funcțional și al integrării în specificul local.

Exemplele oferite de tip AȘA DA/ AȘA NU constituie exemplificări ale rezultatelor aplicării/neaplicării acestor principii și trebuie folosite pentru a verifica validitatea soluțiilor propuse înaintea implementării lor.

Pentru o arhitectură de bună calitate, se recomandă respectarea spiritului în care a fost conceput acest ghid, respectiv spiritul exemplelor de bună practică oferite și nu folosirea lor ca modele perfecte aplicabile în orice situație.

Panoramă cu satul Ignești, zona dealurilor piemontului Codru-Moma din Depresiunea Zărandului

DA NU! ***AȘA DA / AȘA NU***

Exemplele ***AȘA DA*** oferite nu se doresc a fi decât recomandări de principiu, iar prelurea lor fără a ține cont de contextul intervenției propriu-zise nu este de dorit. Se vor respecta principiile pe care le exemplifică, iar nu neapărat forma și modul de materializare, care pot fi potrivite doar relativ la un anumit context.

Exemplele ***AȘA NU*** se referă la anumite aspecte ale soluțiilor adoptate în relație cu contextul prezentat și nu au o conotație negativă generală. Acestea servesc la indicarea greșelilor care pot fi evitate, din care se poate învăța, prin urmare se vor folosi pentru îmbunătățirea practicii și căutarea unor soluții alternative favorabile.

IMPLICAREA COMUNITĂȚII ÎN GOSPODĂRIREA RESPONSABILĂ A MEDIULUI CONSTRUIT

Grija cu care întreținem, reparăm sau construim - fie că este vorba de casele tradiționale, părintești sau de clădiri noi - reprezintă un proces ce presupune asumarea unei responsabilități față de întreaga comunitate, iar orice clădire trebuie percepută în primul rând ca o componentă a ansamblului așezării sătești. Această atitudine este cu atât mai necesară în cazul clădirilor cu funcțiuni publice, comunitare: primăria, școala, căminul cultural, clădirile de cult ș.a.

Peisajul cultural rural este o resursă extrem de valoroasă, iar valorificarea acestuia implică o responsabilitate colectivă care trebuie conștientizată și asumată în proiectele de dezvoltare locală. Concluziile unor analize multidisciplinare[1] au arătat faptul că păstrarea patrimoniului - și implicit, a peisajului cultural - se poate realiza numai atunci când toți cei implicați (factori decizionali, profesioniști, beneficiari) aderă la acest deziderat, conștientizând valorile (economice și identitare), resursele și oportunitățile pentru dezvoltare pe care le implică.

Principiile care vor sta la baza oricărei intervenții asupra mediului construit din zonele rurale (fie că este vorba de conservare, de întreținere, de modernizare sau de construire) sunt:

- Recuperarea, ca principiu de bază și prim pas al oricărei intervenții (a clădirilor, a anexelor, a elementelor de construcție și a detaliilor constructive și decorative, a obiectelor de mobilier și de uz gospodăresc, a materialelor de construcție, cărora li se poate da o nouă utilizare sau care pot fi integrate într-un proiect de amenajare, adaptare funcțională și îmbunătățire a nivelului de confort prin intervenții minimale, dar eficiente).
- Valorificarea cunoștințelor transmise din generație în generație despre modul de organizare și folosire a terenului și a gospodăriei în relație cu topografia locului, condițiile geotehnice, orientarea față de punctele cardinale și climatul local (însorire, umiditate, vânturi dominante, oscilații de temperatură), având drept scop eficiența în utilizare și îmbunătățirea calității vieții.
- Punerea în valoare a spațiului public ca spațiu conținător și promotor al relațiilor interumane care susțin comunitatea și identitatea culturală.
- Respectul pentru contextul natural și construit, pentru valorile culturale ale zonei (pornind de la scara teritoriului până la scara satului și a contextului imediat – vecinătăți, gospodărie, casă), prin păstrarea nealterată a spiritului așezărilor și a peisajului cultural.
- Folosirea materialelor, a tehnicilor tradiționale locale oriunde s-au dovedit a fi eficiente în alcătuirea clădirilor.
- Economia de energie și de alte resurse prin folosirea surselor de energie regenerabilă, a materialelor locale, naturale, reutilizabile, reciclabile sau biodegradabile și a tehnicilor de lucru adaptate locului, prin refolosirea apei drenate, prin economia de spațiu și folosirea eficientă a terenului.

Astfel, în cazul clădirilor existente, se recomandă adaptarea soluțiilor tehnice astfel încât să se obțină maximum de beneficii cu minimum de intervenții, înțelegând faptul că cerințele actuale trebuie reevaluate ținând cont de calitatea și caracteristicile constructive ale clădirii pe care se intervine și nu impuse forțând adaptarea clădirii pentru a se încadra în standarde ideale, deziderat care ar putea duce, în final, la distrugerea ei sau la pierderea calităților arhitecturale inițiale. În cadrul proiectelor de adaptare funcțională și tehnică, se recomandă folosirea utilităților sau a traseelor de instalații existente și îmbunătățirea dotării cu utilități folosind trasee eficiente în cazul extinderilor și al amenajărilor noi.

În cazul clădirilor și al amenajărilor noi, se recomandă depunerea eforturilor necesare pentru o proiectare eficientă, cu implicarea specialiștilor din domeniu din prima etapă a proiectului: studiu de fezabilitate/anteproiect/elaborarea temei de proiectare (de exemplu, pentru clădiri cu rol preponderent tehnologic, consultarea tehnologului specialist va avea loc înainte de a demara activitatea propriu-zisă de proiectare, pentru a asigura eficiența fluxului tehnologic).

Relevanța și complementaritatea funcțională a clădirilor noi

Pe cât posibil, este de dorit ca investițiile să antreneze cât mai mulți membri ai comunității, sub diferite forme. Autoritatea publică locală are datoria de a prioritiza funcțiunile publice cele mai importante pentru comunitate prin consultarea acesteia și va lua măsuri ca, odată construite, clădirile să devină operante. În acest scop, programele de construire vor fi completate cu programe de pregătire și de specializare a personalului.

În urma analizei, completarea matricei funcționale a localității cu funcțiuni noi se va face în conformitate cu următoarele două principii de bază:

- Principiul diferențierii: funcțiunile nou introduse vor fi diferite de cele existente deja în teritoriul administrativ al localității, capabile să deservească zona de intervenție. Investițiile vor dubla funcțiunile prezente în teritoriu doar atunci când, în urma analizei, cele din urmă se dovedesc a fi insuficiente sau localizate deficitar în raport cu zona.
- Principiul relaționării: funcțiunile nou introduse trebuie să fie necesare nu numai comunității din imediata vecinătate, ci și localității în ansamblu, astfel încât să se creeze premisele unor schimburi productive între comunitate și localitate. Funcțiunile noi trebuie să fie atractive și competitive pentru localitate în ansamblul ei.

Noile funcțiuni ce vor fi implementate vor fi deservite preponderent de membri ai comunității, acest lucru antrenând deopotrivă un proces continuu de formare și de calificare (care va începe odată cu derularea programelor investiționale) și un proces de autofinanțare.

Justiția spațială și incluziunea socială, participarea cetățenească

Justiția spațială este un instrument democratic care reglementează repartizarea echitabilă a serviciilor, a facilităților de producție, a utilităților în teritoriu, astfel încât să nu existe disparități la nivelul indivizilor și al grupurilor de indivizi care populează teritoriul respectiv. Astfel, se va favoriza accesul tuturor la noile funcțiuni, în aceleași condiții. O atenție sporită se va acorda relației dintre noile funcțiuni, comunitățile periferice și zonele de locuire defavorizate.

Deciziile privitoare la funcțiunile cu caracter social trebuie să fie rodul unui proces participativ, implicând comunitatea. Totodată, recomandăm ca și proiectarea să se facă în sistem participativ, antrenând toți factorii responsabili din comunitate: autoritate publică locală, mediul ONG, liderii informali ai comunității, reprezentanții acesteia, mediul de afaceri etc., în vederea definirii interesului public al comunității.

Dezvoltarea comunitară prin calificare profesională și încurajarea economiei locale

În anumite comunități, deși există resurse de materie primă valoroase, acestea sunt neglijate de localnici, iar meșteșugul prelucrării lor s-a pierdut. În această situație, este necesară calificarea localnicilor astfel încât să poată avea acces la resurse, în vederea susținerii unor activități de economie socială capabile să aducă un venit constant în comunitate.

Acest principiu este extrem de important atât datorită rezultatului direct de ieftinire a investiției prin folosirea forței de muncă locale, cât și datorită efectului pe termen lung pe care îl asigură: în teritoriu rămân nu numai funcțiunile capabile să deservească locuirea, ci și personalul calificat necesar funcționării lor.

Acest deziderat se poate atinge doar printr-o politică investițională coerentă, care trebuie să urmeze o serie de pași necesari, precum:

- cooptarea localnicilor adulți și lipsiți de ocupație ca mână de lucru, pentru început, necalificată;
- aducerea în teritoriu a inginerilor, a maiștrilor, a tehnicienilor și a muncitorilor capabili să instruiască și să asigure calificarea lucrătorilor necalificați;
- organizarea de cursuri practice de formare și calificare pentru localnici;
- crearea unor structuri din sfera economiei sociale de producție de materiale de construcție locale - carieră de pietriș, nisip, argilă, var, cărămidării și țiglării, ateliere de dulgherie, ateliere de producție a saltelelor de izolare termică din lână sau alte materiale naturale etc., al căror personal va fi asigurat de către localnicii implicați în program, în curs de calificare;
- pe măsura derulării programului, gradul de calificare a personalului crește; consecutiv, crește remunerația și capacitatea de a întreține și renova patrimoniul construit local, precum și structurile de producție create;
- la terminarea programului, aceste funcțiuni productive vor rămâne în teritoriu, urmând să deservească întreaga așezare în ansamblul ei; în plus, zona va fi locuită de un segment de populație productiv; oamenii vor fi capabili să presteze munci calificate în cadrul așezării precum și în zonele limitrofe.

Rostul arhitectului

Arhitectul are rostul de a îmbina oportunitățile cu resursele și nevoile beneficiarilor, indiferent dacă aceștia sunt o familie, o firmă, un ONG sau autorități locale și de a oferi soluții realiste în timp util. Reușita demersului său este direct proporțională cu adecvarea proiectului la cele enumerate mai sus. Aceste lucruri nu trebuie rupte din contextul mediului rural românesc de început de secol XXI, în care confuzia dintre valoare și nonvaloare este mult prea des întâlnită. În acest sens, arhitectul are și rolul de a-și consilia beneficiarul pentru a asigura premise realiste unor proiecte/demersuri ce au ca finalitate sporirea calității vieții, inclusiv prin atributele mediului natural sau ale fondului construit, la care participă în mod direct. Rostul lui este să aducă echilibru acolo unde este chemat.

[1] A se vedea, printre altele, Cosmina Goagea, Constantin Goagea, Ștefan Ghenciulescu, Cosmin Caciuc, *Dincolo de oraș*, Editura Universitară „Ion Mincu", București, 2013.

CUPRINS

ROSTUL GHIDULUI 1
IMPLICAREA COMUNITĂȚII ÎN GOSPODĂRIREA RESPONSABILĂ A MEDIULUI CONSTRUIT 2
IDENTITATE, TRADIȚIE ȘI CALITATEA VIEȚII - CONCEPTE ȘI INTERPRETĂRI ACTUALE 4

1. ZONA 6

1.1. Delimitarea zonelor - limite fizice și administrative 6
1.2. Caracteristicile zonelor.....7
1.2.1. Caracteristici geografice 7
1.2.2. Caracteristici demografice 10
1.2.3. Caracteristici etnografice ..... .14
1.3. Ocupații principale și meșteșuguri specifice 16

2. SPECIFICUL LOCAL 21

2.1. Materiale de construcție folosite în arhitectura locală 21
2.2. Peisajul cultural rural..... 29
2.2.1. Caracteristici ale peisajului cultural rural din județul Arad 29
2.2.2. Transformări ale peisajului cultural de-a lungul timpului 32
2.2.3. Elemente ale patrimoniului cultural rural și tipuri de peisaj cultural 37
2.2.4. Conservarea și protejarea peisajului cultural local 40
2.3. Tipologii de sate..... 42
2.4. Sisteme de lotizare și amplasarea pe lot a gospodăriilor.....46
2.4.1. Sisteme de lotizare specifice.....46
2.4.2.Amplasarea pe lot și tipologii de gospodării.....51
2.5. Tipologii de case și sisteme constructive 72
2.6. Construcțiile anexe 82
2.7. Gabarite și proporții specifice 85
2.8. Unitatea fronturilor stradale 86

3. AMPLASAREA CONSTRUCȚIILOR NOI 87

3.1. Recomandări generale privind intervențiile noi 87
3.2. Amplasarea în cadrul așezării 87
3.3. POT, regim de înălțime, regim de aliniere 91
3.4. Amplasarea construcțiilor și a amenajărilor noi în afara vetrei localității – probleme de încadrare în peisaj.....93
3.5. Amplasarea construcțiilor și a amenajărilor noi în vatra localității – probleme de încadrare pe lot 94
3.5.1. Extinderea clădirilor existente 95
3.5.2. Clădiri noi pe loturi libere 98
3.6. Clădiri noi cu funcțiuni publice - recomandări ce țin de calitatea utilizării spațiilor 101

4. AMENAJAREA CONSTRUCȚIILOR EXISTENTE 103

4.1. Principii de intervenție asupra clădirilor existente 103
4.2. Intervenții de evitat, care afectează în mod negativ unitatea frontului stradal 104
4.3. Interioare specifice locuințelor tradiționale 106
4.4. Recomandări pentru protejarea și punerea în valoare a patrimoniului construit rural 109

5. ELEMENTELE DE CONSTRUCȚIE 119

5.1. ACOPERIȘUL..... 121
5.1.1. Specificul local 121
5.1.2. Recomandări 124
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 124
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 128
C. Intervenții pe construcțiile existente 131

5.2. PEREȚII.....136
5.2.1 Specificul local 136
5.2.2. Recomandări 138
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 138
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 139
C. Intervenții pe construcțiile existente 140

5.3. FUNDAȚIILE 144
5.3.1 Specificul local 144
5.3.2. Recomandări 144
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 144
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 144
C. Intervenții pe construcțiile existente 144

5.4. ELEMENTELE DE FAȚADĂ 146
5.4.1. Specificul local 146
5.4.2. Recomandări 150
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 150
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 151
C. Intervenții pe construcțiile existente 151

5.5. TÂMPLĂRIA ȘI GOLURILE 154
5.5.1. Specificul local 154
5.5.2. Recomandări 156
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 156
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 156
C. Intervenții pe construcțiile existente 157

5.6.PORȚILE ȘI ÎMPREJMUIRILE.....158
5.6.1. Specificul local 158
5.6.2. Recomandări 161
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 161
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 161
C. Intervenții pe construcțiile existente 161

5.7. AMENAJĂRILE EXTERIOARE 162
5.7.1. Specificul local 162
5.7.2. Recomandări 163
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar 163
C. Intervenții pe construcțiile existente 163
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum 164

6. SPAȚIUL PUBLIC 165

6.1. Specificul local 165
6.2. Recomandări 165

7. PERFORMANȚA ENERGETICĂ 169

7.1. Specificul local 169
7.2. Recomandări 169
7.2.1. Sisteme de încălzire 170
7.2.2. Eficiența termică 170

ANEXE
Anexa 1. Studiu de amplasare și încadrare în imaginea așezării și în peisaj 174
Anexa 2. Glosar de termeni 175
Anexa 3. Legislație în domeniu 177
Anexa 4 Elemente ale patrimoniului cultural local 174

BIBLIOGRAFIE.....183

CREDITE IMAGINI 184

Înlocuirea șindrilei la altarul bisericii de la Ionești cu ajutorul voluntarilor de la Ambulanța pentru Monumente Arad

Atelier de tencuieli de lut pentru copii la biserica de lemn din Povergina (județul Timiș)

Construirea cununii de lemn de deasupra pereților unei case din pământ cu ajutorul voluntarilor, în Lelese (județul Hunedoara)

IDENTITATE, TRADIȚIE ȘI CALITATEA VIEȚII - CONCEPTE ȘI INTERPRETĂRI ACTUALE

Tradiția în mediul construit rural, presupune o anumită continuitate, susținută pe toate planurile - economic, social, spiritual, cultural -, care, la rândul ei, derivă dintr-o perenitate a valorilor unei comunități și a relațiilor ierarhizate cu Divinitatea și cu mediul natural, dar mai ales dintr-o raportare directă și indisolubilă la comunitatea căreia îi aparține. Teodor-Octavian Gheorghiu afirmă că „tradiția se dovedește a fi un proces viu, adaptabil la situații diverse, în egală măsură rezistent și permisiv”[1], fapt dovedit de modul în care a integrat, de-a lungul timpului și în proporții diferite, mai multe „modernități” în ceea ce privește mediul construit: de exemplu, raționalismul din secolul al XVIII-lea, impus de sistematizarea austriacă, apoi modernitatea pragmatică și eclectică a secolului al XIX-lea, modernismul perioadei interbelice și chiar, parțial, manifestările uniformiste ale socialismului.

Caracteristica principală a mediului construit tradițional este adaptabilitatea practică, care a acționat, de-a lungul timpului, ca un filtru obiectiv de validare a soluțiilor tehnice și chiar a detaliilor decorative folosite, toate elementele inutile, ineficiente sau fără o justificare întemeiată fiind lăsate de-o parte.

Perioada anilor 1970 a însemnat începutul unei discontinuități care, de-a lungul ultimilor cincizeci de ani, s-a adâncit, punând în pericol tradiția prin faptul că atacă în mod direct fundamentul ei: comunitatea. Prin crearea unui puternic decalaj de gândire și mod de viață între generații contemporane, sistemul comunist a rupt tocmai acea perenitate a valorilor și a raportării la comunitate de care depinde supraviețuirea tradiției și a identității culturale. Procesul a continuat în perioada de tranziție la capitalism, chiar dacă într-un ritm mai lent, din cauza promovării unei ideologii a individualismului, opusă, chiar dacă nu în mod explicit, ideii de comunitate, și a politicii de consum care a invadat piața din domeniul construcțiilor. Aceasta din urmă promovează o arhitectură de folosință redusă prin reclamele la produse, modele și tehnici „moderne” care fie ignoră, fie antagonizează tot ceea ce este tradițional (portretizat drept depășit, indezirabil).

Ca urmare a transformărilor vizibile și pe alocuri dramatice care au avut loc în ultimii ani în mediul construit rural, care au dus la pierderea parțială a coeziunii peisajului și la scăderea calității construcțiilor noi (atât din punct de vedere arhitectural-artistic, cât și tehnic-constructiv, al duratei de viață a finisajelor), cu implicații directe asupra calității vieții, se impune o nouă schimbare de paradigmă, prin recuperarea parțială a principiilor locuirii și construirii tradiționale. Aceste principii au fost modelate și perfecționate de-a lungul secolelor, generând un peisaj cultural coerent, o arhitectură de calitate, adaptată și adaptabilă din punct de vedere funcțional și constructiv la multiple transformări, argumente care le validează valabilitatea și în prezent.

Așadar, concepte precum modernitatea și tradiția sunt readuse în prim-plan - de data aceasta, nu într-o relație de opoziție (de altfel, nefirească și nejustificată în sine), ci de complementaritate, unde elemente ale tradiției se împletesc cu (sau servesc drept bază de pornire pentru) elemente ale modernității actuale. De aceea, considerăm potrivit și pentru acest ghid motto-ul încurajator care însoțește studiul despre locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana[2] , realizat de Teodor-Octavian Gheorghiu:

“Prin spiritul tradiției, în deplină modernitate”.

Dincolo de expresia urbanistică și arhitecturală a locuirii tradiționale (sisteme de lotizare, arhitectură specifică, detalii decorative, construcții anexe, împrejmuiri), peisajul cultural rural în sine merită păstrat prin politici de conservare și protejare și pus în valoare prin recunoașterea valorilor pe care le conține și le exprimă (valori sociale, culturale și materiale ce țin de patrimoniul funciar, arhitectural, artistic, imaterial), de la care să pornească utilizarea sa în scopul dezvoltării economice și sociale.

Fenomene actuale

Se observă tot mai des demolarea unor gospodării bine păstrate pentru a face loc unor clădiri noi cu totul nepotrivite în context, de o calitate arhitecturală inferioară. Un caz particular îl reprezintă demolarea anexelor gospodărești și înlocuirea lor cu garaje, piscine și alte amenajări.

Specifice perioadei contemporane sunt și numeroasele intervenții de renovare, modernizare și extindere a gospodăriilor tradiționale dicutabile din perspectiva fizicii construcțiilor (prin folosirea unor soluții tehnice și a unor materiale incompatibile cu alcătuirea constructivă a clădirilor existente și introducerea unor instalații ale căror trasee sunt ineficiente și au un impact vizual negativ). Cel mai adesea, astfel de intervenții nu se încadrează în specificul local: prin cromatica stridentă, pierderea detaliilor decorative originare, volumetriile care contrastează cu contextul natural și construit.

Aceste intervenții sunt parțial justificate de degradarea tot mai accentuată a locuințelor vechi cu detalii arhitecturale deosebite (deja fondul construit tradițional a atins, în cea mai mare parte, o vechime de 50-70 de ani), ca urmare a abandonării lor, respectiv, a fenomenului de îmbătrânire a populației rezidente în mediul rural.

O altă transformare tot mai vizibilă este extinderea intravilanului multor sate (în special în cazul celor aflate la distanțe mici de orașe) cu noi cartiere de tip suburbie, mobilate cu locuințe standardizate și anoste, fără elemente de specific local.

Cauzele acestor transformări sunt de natură demografică, economică, socială și culturală și se suprapun, generând o structură cauzală complexă.

Cauzele de natură demografică sunt printre cele mai importante: scăderea numărului de locuitori (ca urmare a unor fenomene precum îmbătrânirea și migrația) și venirea unor locuitori din mediul urban sau din alte zone etnologice, cu valori sociale și culturale cu totul diferite.

Printre cauzele culturale se numără întreruperea tradiției în sine prin ruptura între generații, creată la nivel social și cultural în perioada comunistă și care a dus la o alterare a modului de gândire și a percepției legate de mediul rural,

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice*, Editura Simetria, București, 2017, p. 215.

[2] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana - Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare,* Editura Eurobit, Timișoara, 2008, p. 8.

privit drept învechit, neatractiv, opus dezvoltării. O consecință directă a fost pierderea identității culturale a noilor generații de locuitori, ca urmare a discontinuităților apărute la nivel familial și comunitar.

Pierderea tehnicilor tradiționale de obținere și prelucrare a materialelor de construcție, pierderea cunoștințelor tehnice transmise din generație în generație cu privire la modul de ampalsare a construcțiilor și adaptarea lor la mediul natural sunt consecințe directe ale cauzelor expuse mai sus.

Alte cauze culturale ale transformărilor din mediul rural sunt apariția unor noi cerințe de confort și importul de modele de locuire străine locului (precum cele de tip vilă suburbană). Deseori, acestea reflectă mai puțin nevoi reale de confort și de spațiu și mai degrabă frustrarea acumulată în perioade lungi de sărăcie, care favorizează exagerările și folosirea irațională a oricăror modele, soluții și produse care se opun tradiției și trecutului, promițând confort, imaginea de abundență și modernitate.

La acestea, se adaugă cauze din domeniul administrativ și legislativ: lipsa unor reglementări la nivel urbanistic care să protejeze țesutul existent și peisajul cultural local, bazate pe o legislație clară în domeniu.

Cauzele economice sunt date de oferta de materiale și tehnici noi de construire, pornind de la dezvoltarea pe plan global a industriei construcțiilor, care folosește în special materiale produse industrial - cele mai multe fiind ieftine, de calitate modestă, puse în operă prin tehnici rapide, fără un interes real pentru durabilitatea lucrărilor. Viteza de lucru a devenit mai importantă decât calitatea lucrărilor, fiind aproape sinonimă cu eficiența. Așa se explică faptul că soluțiile tehnice sunt oferite înaintea înțelegerii cauzelor unor degradări - în cazul intervențiilor pe clădiri existente -, respectiv, înaintea unei analize adecvate a condițiilor geotehnice și de mediu în care se vor insera construcțiile noi. Astfel, se ajunge la lucrări cu o durată de viață redusă, necesitând noi intervenții, care înscriu domeniul construcțiilor în economia de consum specifică epocii contemporane.

Cerințe privind calitatea mediului construit

Cerințele în ceea ce ține de calitatea arhitecturii în prezent, la nivel european, sunt: satisfacerea nevoilor funcționale, durabilitatea, economia de resurse, respectul pentru mediu, respectarea identității culturale. La o analiză atentă, constatăm că arhitectura tradițională din mediul rural răspunde în mod adecvat tuturor acestor cerințe.

Pentru o comparație de sinteză între arhitectura tradițională și cea recentă neintegrată în specificul local (există, din fericire și exemple pozitive, „de bună practică", dintre care vom extrage exemplele de AȘA DA), vom prelua parțial și vom completa analiza publicată în urmă cu câțiva ani[1] de către Teodor-Octavian Gheorghiu:

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice, op.cit.*, p. 216.

Clădiri din arhitectura tradițională	Clădiri recente, de tipul vilei urbane sau al palatului, sau rezultate în urma renovărilor și a extinderilor unor clădiri existente
Integrate în peisaj Cu elemente de specific local, bine integrate în peisaj atât din punct de vedere formal-volumetric, cât și ca aspect și materialitate.	**În contrast cu peisajul, neintegrate în context** Nespecifice, cu modele de inspirație internațională, fără o preocupare de integrare în context.
Naturale, sănătoase Construite din materiale naturale și care asigură un climat interior favorabil sănătății locatarilor.	**Artificiale, nesănătoase** Construite din materiale industriale, dintre care unele sintetice și dăunătoare pentru mediu și sănătate.
Simple, armonioase Folosind tehnici de construcție și volumetrii simple, eficiente, perfect adaptate contextului natural și construit	**Complicate** Folosind tehnici de construcție mecanizate, volumetrii complicate, nearmonioase, în contrast cu contextul natural și construit.
Economice Folosesc resurse și mână de lucru locale, deci economice.	**Scumpe** Folosesc resurse și mână de lucru din alte zone, deci scumpe.
Autonome Prin natura materialelor de construcție folosite și prin orientarea și conformarea optimă a spațiilor, păstrează căldura la interior pe timp de iarnă și sunt răcoroase vara, nu necesită instalații pentru climatizare, iar modul de comportare în timp și uzura lentă a materialelor asigură o durată mare de utilizare a construcțiilor.	**Dependente** Necesită investiții importante pentru a păstra un climat optim la interior, inclusiv instalații costisitoare de climatizare. Rareori se ține cont de orientarea optimă a spațiilor și de economia de energie.
Obiective Fiecare spațiu, element constructiv și detaliu are o utilitate anume, nu există risipă de materiale sau de spațiu. Reparațiile și modificările s-au făcut, de-a lungul timpului, doar în baza unor argumente obiective.	**Subiective** Deseori conțin spații inutile sau nefuncționale, ceea ce implică risipă de energie, materiale și spațiu. Multe renovări se fac din cauza unor evaluări subiective care țin de gust, opțiuni personale nejustificate, asupra cărora se revine după cel mult zece ani, prin noi intervenții.
Durabile, sustenabile Au dat dovadă de durabilitate în timp (la nivel structural, funcțional, de aspect), cele mai multe gospodării și case tradiționale având deja peste 80 de ani.	**Nesustenabile în timp** Sunt necesare dese reparații și renovări ca urmare a folosirii unor materiale sau tehnici de construire neadecvate condițiilor de climat local și de calitate îndoielnică, care duc la o deteriorare rapidă.
Ușor adaptabile funcțional Datorită conformării simple, de maximă eficiență în raport cu drumul și anexele gospodărești, casele tradiționale sunt ușor adaptabile la alte funcțiuni, precum cele comerciale (magazine, farmacii) sau de servicii (cabinete medicale, frizerii, ateliere ș.a.).	**Greu adaptabile funcțional** Din cauza alcătuirii funcționale complicate și din cauza volumetriei monobloc, aceste clădiri sunt greu de adaptat unor funcțiuni noi, atunci când se dorește, după un timp, completarea locuirii cu servicii sau comerț. O conformare de tip pavilionar s-ar preta mai ușor introducerii unei funcțiuni noi, iar prin modul de amplasare pe lot s-ar asigura folosirea mai eficientă a terenului, dar și un acces optim, permițând o separare mai bună a spațiului public de cel privat.

AȘA NU: *Gospodărie părăsită (Depresiunea Zărandului)*

AȘA NU: *Casă nouă care nu respectă contextul tradițional (Culoarul Mureșului)*

AȘA DA: *Gospodărie tradițională bine întreținută (Bruznic, Dealurile Lipovei)*

AȘA NU: *Case renovate cu materiale nepotrivite și culori stridente (Depresiunea Zărandului)*

1. ZONA

1.1. Delimitarea zonelor - limite fizice și administrative

Județul Arad cuprinde mai multe zone etnografice, a căror delimitare în cadrul acestui ghid, s-a făcut pe baza propunerii de zonificare a prof. dr. arh. Teodor-Octavian Gheorghiu, prezentată în lucrarea *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, coroborată cu specificul etnografic și ținând cont, pe cât posibil, de limitele naturale: râuri, lanțuri muntoase, chei.

Așadar, la nivelul județului, s-au conturat următoarele zone: Câmpia de Vest a Banatului, Câmpia Aradului, Podgoria Aradului, Câmpia Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului și Dealurile Lipovei. Toate aceste zone prezintă interferențe culturale în special cu zonele imediat învecinate; prin urmare, nu este vorba despre o delimitare strictă, ci se va utiliza doar în scopul identificării elementelor specifice. De aceea, pentru comunele care se află între două sau mai multe zone, sunt valabile și recomandările aferente zonelor limitrofe.

Din punct de vedere geografic, se delimitează **Aradul de câmpie**, care cuprinde partea de nord a Câmpiei de Vest a Banatului, Câmpia Aradului și Câmpia Crișului Alb, respectiv **Aradul de deal și de munte,** cuprinzând Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului, Dealurile Lipovei și Podgoria Aradului.

Ghidul se aplică în toate satele enumerate mai jos și în zonele cu caracter rural[1] din cadrul orașelor de pe teritoriul județului Arad - în cazul de față, toate orașele mai mici din județ (Lipova, Nădlac, Pecica, Curtici, Sântana, Chișineu-Criș, Ineu, Pâncota, Sebiș) și câteva cartiere (foste sate) ale orașului Arad.

[1] Este vorba despre acele așezări la care face referire T.-O. Gheorghiu în lucrarea deja citată *Mici orașe / mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice,* „ale căror morfostructuri tradiționale încă puternice și puțin alterate [...] sunt perfect integrate în ceea ce se poate numi locuire tradițională rurală".

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Secusigiu: satele Munar, Secusigiu, Satu Mare, Sânpetru German;
- Comuna Felnac: satele Felnac, Călugăreni;
- Comuna Vinga: satele Vinga, Mailat, Mănăștur;
- Comuna Șagu: satele Șagu, Cruceni, Firiteaz, Fiscuț, Hunedoara Timișană;
- Comuna Zădăreni: satele Zădăreni, Bodrogu Nou;
- Comuna Fântânele: satele Fântânele, Tisa Nouă;
- Comuna Frumușeni: satele Frumușeni, Aluniș;
- Orașul Arad: satele - cartiere Aradul Nou, Sânnicolau Mic.

Zona Câmpia de Vest a Banatului (parte componentă a Câmpiei Tisei) se întinde la sud de râul Mureș și ocupă partea de vest a județului Timiș, precum și o parte din teritoriul situat în sudul județului Arad. În cadrul ghidului, ne vom referi în special la partea care este cuprinsă în județul Arad – și anume la teritoriul mărginit de râul Mureș la nord și la vest, de Podișul Lipovei la est și de limita cu județul Timiș, la sud.

CÂMPIA ARADULUI

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Șeitin: satul Șeitin;
- Comuna Șemlac: satul Semlac;
- Orașul Pecica: satele Bodrogu Vechi, Sederhat, Turnu;
- Comuna Peregu Mare: satele Peregu Mare, Peregu Mic;
- Orașul Arad: satul - cartier Gai;
- Comuna Iratoșu: satele Variașu Mare, Variașu Mic, Iratoșu;
- Comuna Șofronea: satele Sânpaul, Șofronea;
- Comuna Livada: satele Sânleani, Livada;
- Comuna Zimandu Nou: satele Andrei Șaguna, Zimandcuz, Zimandu Nou, colonia Utviniș;
- Comuna Vladimirescu: satele Cicir, Horia, Mândruloc, Vladimirescu;
- Comuna Păuliș: satul Sâmbăteni;
- Comuna Dorobanți: satul Dorobanți;
- Comuna Macea: satele Macea, Sânmartin;
- Comuna Șimand: satul Șimand;
- Orașul Sântana: satul Caporal Alexa (Cherechiu);
- Comuna Olari: satele Olari, Sintea Mică;
- Comuna Grăniceri: satele Grăniceri, Șiclău;
- Comuna Pilu: satele Pilu, Vărșand;
- Comuna Zărand: satele Cintei, Zărand;
- Orașul Chișineu-Criș: satele Nădab, Pădureni;
- Comuna Socodor: satul Socodor.

Zona Câmpia Aradului este situată pe teritoriul județului Arad, la nord de râul Mureș, și ocupă cea mai mare parte din zona de câmpie a județului. La vest, are drept limită granița cu Ungaria, iar la nord, râul Crișul Alb. Spre est, se învecinează cu zonele Depresiunea Zărandului și zona Podgoria Aradului (situată pe dealurile de la poalele Munților Zărandului).

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Zerind: satele Iermata Neagră, Zerind;
- Comuna Sintea Mare: satele Adea, Sintea Mare, Țipar;
- Comuna Mișca: satele Mișca, Satu Nou, Vânători, Zerindu Mic;
- Comuna Apateu: satele Apateu, Berechiu, Moțiori;
- Comuna Craiva: satele Chișlaca, Coroi, Craiva, Susag, Tălmaci;
- Comuna Cermei: satele Avram Iancu, Cermei, Șomoșcheș;
- Comuna Șepreuș: satul Șepreuș;
- Comuna Beliu: satul Vasile Goldiș;
- Comuna Șicula: satele Chereluș, Gurba, Șicula.

Zona Câmpia Crișului Alb face parte din întinsa Câmpie a Crișurilor și este situată în partea de nord-vest a județului Arad, cuprinzând partea de câmpie situată la nord de râul Crișul Alb, până la granița cu județul Bihor, limita de nord a zonei. La sud și sud-vest, zona are, așadar, drept limită râul Crișul Alb, care o separă de Câmpia Aradului, iar la est se învecinează cu dealurile piemontului Codru-Moma, din Depresiunea Zărandului.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Craiva: satele Ciuntești, Mărăuș, Rogoz de Beliu, Stoinești, Șiad;
- Comuna Beliu: satele Beliu, Benești, Bochia, Secaci, Tăgădău;
- Comuna Hășmaș: satele Agrișu Mic, Botfei, Clit, Comănești, Hășmaș, Urvișu de Beliu;
- Comuna Archiș: satele Archiș, Bârzești, Groșeni, Nermiș;
- Comuna Cărand: satele Cărand, Seliștea;
- Comuna Ignești: satele Ignești, Minead, Nădălbești, Susani;
- Comuna Dezna: satele Buhani, Dezna, Laz, Neagra, Slatina de Criș;
- Comuna Moneasa: satele Moneasa, Rănușa;
- Orașul Sebiș: satele Donceni, Sălăjeni, Prunișor, cartierul Prăjești
- Comuna Dieci: satele Cociuba, Crocna, Dieci, Revetiș, Roșia;
- Comuna Gurahonț: satele Bonțești, Feniș, Gurahonț, Honțișor, Iosaș, Mustești, Pescari, Dulcele, Valea Mare, Zimbru;
- Comuna Brazii: satele Brazii, Buceava-Șoimuș, Iacobini, Mădrigești, Secaș;
- Comuna Almaș: satele Almaș, Cil, Joia Mare, Rădești;
- Comuna Buteni: satele Berindia, Buteni, Cuied, Păulian;
- Comuna Chisindia: satele Chisindia, Păiușeni, Văsoaia;
- Comuna Bârsa: satele Aldești, Bârsa, Hodiș, Voivodeni;
- Comuna Bocsig: satele Bocsig, Mâerău, Răpsig;
- Comuna Șilindia: satele Camna, Iercoșeni, Luguzău, Satu Mic, Șilindia;
- Orașul Ineu: satul Mocrea;
- Comuna Seleuș: satele Seleuș, Iermata, Moroda;
- Comuna Târnova: satele Agrișu Mare, Arăneag, Chier, Drauț, Dud, Târnova;
- Comuna Tauț: satele Minișel, Minișu de Sus, Nadăș, Tauț.

Zona Depresiunea Zărandului este situată între Munții Zărandului – la sud, Munții Codru-Moma – la nord, cuprinzând și văile care pătrund adânc înspre zonele montane atât la nord, cât și la sud, precum și dealurile care fac trecerea de la câmpie la munte. Spre est, zona este delimitată de cheile Crișului Alb, învecinându-se direct cu zona Culoarul Crișului Alb, în timp ce la vest se învecinează cu Câmpia Aradului și Câmpia Crișului Alb.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Hălmăgel: satele Hălmăgel, Luncșoara, Sârbi, Târnăvița, Țohești;
- Comuna Hălmagiu: satele Bănești, Bodești, Brusturi, Cristești, Hălmagiu, Ionești, Leasa, Leștioara, Poienari, Tărmure, Tisa;
- Comuna Vârfurile: satele Avram Iancu, Groși, Lazuri, Măgulicea, Mermești, Poiana, Vârfurile, Vidra;
- Comuna Pleșcuța: satele Aciuța, Budești, Dumbrava, Gura Văii, Pleșcuța, Rostoci, Tălagiu;
- Comuna Gurahonț: cătunul Baltele.

Zona Culoarul Crișului Alb este situată în partea de nord-est a județului Arad. Aceasta este delimitată la vest de Depresiunea Zărandului, la sud de Munții Zărandului, la est de partea estică a depresiunii Brad-Hălmagiu, la nord-est de Munții Bihorului, la nord de Culoarul Crișului Negru și versanții nordici ai Munților Codru-Moma.

CULOARUL MUREȘULUI

Comunele și satele din această zonă:
- Comuna Păuliș: satul Cladova;
- Comuna Conop: satele Conop, Belotinț, Chelmac, Odvoș, Milova;
- Comuna Bârzava: satele Bârzava, Bătuța, Căpruța, Dumbrăvița, Groșii Noi, Lalașinț, Mono-roștia, Slatina de Mureș;
- Comuna Bata: satele Bacău de Mijloc, Bulci, Țela, Bata;
- Comuna Vărădia de Mureș: satele Vărădia de Mureș, Baia, Julița, Lupești, Nicolae Bălcescu, Ste-jar;
- Comuna Birchiș: satele Birchiș, Căpâlnaș, Ostrov, Virișmort;
- Comuna Săvârșin: satele Săvârșin, Căprioara, Cuiaș, Hălăliș, Pârnești, Temești, Toc, Troaș, Va-lea Mare;
- Comuna Petriș: satele Corbești, Obârșia, Petriș, Roșia Nouă, Seliște, Ilteu;
- Orașul Lipova: satele Radna și Șoimoș.

Zona Culoarul Mureșului este situată în partea de sud-est a județului Arad, desfășurându-se începând cu Valea Cladovei și până la limita cu județul Hunedoara, cuprinzând atât valea propriu-zisă a râului Mureș, cât și văile

formate în jurul afluenților acestuia.

Zona este delimitată la nord de Depresiunea Zărandului, la nord-est de Culoarul Crișului Alb, la est de județul Hunedoara (Munții Metaliferi, defileul Mureșului), la sud de județul Timiș (zona Făgetului) și de Dealurile Lipovei, iar la vest de Podgoria Aradului.

DEALURILE LIPOVEI

Comunele și satele din această zonă:

- Comuna Zăbrani: satele Zăbrani, Neudorf, Chesinț;
- Orașul Lipova: cartierul Băile Lipova;
- Comuna Șiștarovăț: satele Cuvești dia, Șiștarovăț, Labașinț, Varnița;
- Comuna Ususău: satele Ususău, Dorgoș, Pătârș, Zăbalț, Bruznic.

Zona Dealurile Lipovei se întinde pe teritoriul a două județe – județul Arad și județul Timiș, dar în cadrul acestui ghid ne vom referi la partea situată în județul Arad (partea de nord a zonei). Astfel, zona luată în studiu este mărginită la nord de Culoarul Mureșului și de Podgoria Aradului (limita fizică fiind râul Mureș), la est, de dealurile din estul comunei Ususău, dincolo de care se întinde partea sudică a zonei Culoarul Mureșului, la sud de limita cu județul Timiș, iar la vest de Câmpia de Vest a Banatului, care se întinde la vest de dealurile din comuna Zăbrani.

PODGORIA ARADULUI

Comunele și satele din această zonă:

- Comuna Păuliș: satele Barațca, Păuliș;
- Comuna Ghioroc: satele Miniș, Ghioroc, Cuvin;
- Comuna Covăsânț: satul Covăsânț;
- Comuna Șiria: satele Șiria, Mâsca, Galșa;
- Orașul Pâncota; satul Măderat.

Podgoria Aradului ocupă un teritoriu mult mai restrâns față de celelalte zone din județul Arad, fiind delimitată la nord de zona Depresiunea Zărandului, la vest - de Câmpia Aradului (limita fizică fiind dată de canalul Matca), la sud – de zona Dealurile Lipovei (prin albia râului Mureș) și la est de zona Culoarul Mureșului.

1.2. Caracteristicile zonelor

1.2.1. Caracteristici geografice

Caracteristici generale: relieful și rețeaua hidrografică

Județul Arad se află în vestul României și se întinde pe o suprafață de 7.754 kmp.

Relieful județului Arad cuprinde câteva subdiviziuni din partea estică a Câmpiei Panonice (Câmpia Aradului, Câmpia Înaltă a Vingăi, Câmpia Crișului Alb și Câmpia Cermeiului), Depresiunea Zărandului, partea de vest a Munților Zărandului, latura de nord a Dealurilor Lipovei, sudul Munților Codru-Moma, colțul de sud-vest al Munților Bihorului și jumătatea de vest a Depresiunii Brad-Hălmagiu. Se observă o creștere gradată în altitudine de la vest spre est – de la zona de câmpie până la Munții Bihorului.

Munții Zărandului se remarcă prin masivitate, fiind un lanț muntos dens și compact, cu foarte multe văi înguste, formate de pâraie repezi. Peisajul lor este unul tipic montan, cu toate că altitudinea maximă este de 836 m (vârful Drocea), iar cea medie - în jur de 500 m.

Principalele cursuri de apă sunt râul Mureș – în partea de sud, traversând județul de la est la vest - și râul Crișul Alb, care traversează jumătatea de nord a județului.

Caracteristici climatice

Județul Arad are un climat temperat-continental, cu influențe oceanice aduse de curenții de aer dinspre vest.

În zonele de câmpie, climatul este puternic influențat de masele de aer maritim dinspre vest și nord-vest, respectiv de curenții de aer mediteraneeni de la sud-vest. Temperaturile medii anuale se situează în jurul valorii de +11°C, iar vântul dominant bate iarna de la vest și nord-vest („Unguresc!"), iar vara, de la vest și sud-vest („Vântul Mare"). Aici, media anuală a precipitațiilor este cuprinsă între 500 și 600 mm.

În zonele de deal și munte, temperaturile medii anuale sunt mai scăzute, fiind cuprinse între +6°C și +11°C, în funcție de altitudine și conformarea reliefului - mai scăzute

Delimitarea zonelor de studiu la nivelul județului: zone etnografice care se delimitează și din punct de vedere geografic prin limite precum râuri, lanțuri muntoase, dealuri, chei.

la munte, în depresiuni și văi înguste, dar mai ridicate în depresiunile largi, în zonele de luncă, pe platouri și pe dealurile însorite. Și aici, vânturile dominante bat dinspre vest, nord-vest și sud-vest, în funcție de anotimp. Precipitațiile sunt mai bogate și mai frecvente, ajungând la valori medii anuale de 600-750 mm în zona dealurilor piemontane și chiar la 1.200 mm în zona montană.

Resurse naturale

Județul Arad beneficiază de o diversitate mare a resurselor naturale – atât la nivelul solului, cât și al subsolului, dar și în ceea ce privește resursele de energie regenerabilă.

Zonele de câmpie se bucură de soluri fertile din categoria cernoziomurilor – folosite pentru culturile agricole, în timp ce zonele de deal prezintă soluri propice viței de vie și pomilor fructiferi.

Pădurile ocupă areale mari în special în zonele de deal și munte, predominând cele de foioase (mai ales de fag și stejar).

Județul Arad are importante resurse de apă subterană datorită nivelului ridicat al apei freatice. În plus, în județ se află mai multe izvoare de ape termale și minerale cu efecte curative.

Munții de pe teritoriul județului Arad sunt bogați în diferite roci și minereuri.

Resurse regenerabile de energie

Expunerea solară, care furnizează o cantitate totală de radiație de 1.200-1.350 KW/m²/an, favorizează producerea energiei electrice prin panouri fotovoltaice, ceea ce explică numărul mare de centrale electrice fotovoltaice din județ, cele mai mari fiind construite la Prunișor și la Horia.

Energia produsă de râuri și pâraie a fost folosită, de-a lungul timpului, prin amenajarea iazurilor pentru morile pe apă, care au fost construite, reconstruite și modernizate periodic din vremuri străvechi și până la începutul secolului XX. Dintre morile pe apă, se mai păstrează câteva mori sătești mai vechi, de mici dimensiuni, construite din lemn, pe văile pâraielor de munte, dar și mori mari, construite din cărămidă (scoase din uz în perioada comunistă), amplasate pe Canalul Morilor.

Județul Arad beneficiază și de resurse importante de energie geotermală, principalele perimetre geotermale, conform „Strategiei de dezvoltate a județului Arad 2021-2027", fiind sistemul geotermal Mureș (între Macea și municipiul Arad) și sistemul geotermal Banatul de Vest (în sud-vestul județului, pornind de la Nădlac)[1].

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

Relieful

Pe teritoriul județului Arad, Câmpia de Vest a Banatului cuprinde o zonă relativ joasă, cu relief de luncă specific, cu terase aluvionare de-a lungul Mureșului, terenuri mlăștinoase, bălți în zonele inundabile, respectiv cu piemonturi și versanți domoli la contactul cu zona Dealurile Lipovei.

Altitudinea medie este de 100 m,

[1] *Strategia de dezvoltare a județului Arad pentru perioada 2021-2027,* p. 95-96.

coborând ușor de la sud spre nord și de la est spre vest - dinspre Câmpia Înaltă a Vingăi spre Lunca Mureșului. Astfel, pe teritoriul comunei Vinga, altitudinea medie este de 115 m, în timp ce în comuna Secusigiu, altitudinea medie coboară la 55 m.

Rețeaua hidrografică

Râul Mureș delimitează la nord și la vest zona, de-a lungul său fiind prezente mlaștini și bălți (precum balta Copita și lacul cu nuferi Bezdin, din comuna Secusigiu). Alte cursuri de apă fac parte din bazinul hidrografic al râului Bega și au traseul de scurgere orientat spre sud-vest: pârâul Aranca – în prezent canalizat, canalele Slatina și Apa Mare, pârâul Sicșa.

Resurse naturale

Câmpia de Vest a Banatului este o zonă bogată în soluri fertile de tipul cernoziomurilor și solurilor aluvionare, propice pentru agriculturâ.

De-a lungul albiei Mureșului, s-au păstrat câteva suprafețe de pădure, incluse în Parcul Natural Lunca Mureșului. Vegetația dominantă este alcătuită din arbori și arbuști specifici pădurilor de luncă și din vegetația joasă specifică zonei de stepă și silvostepă.

Zona cuprinde mai multe areale piscicole de interes local, dintre care amintim: lunca Mureșului, lunca pârâului Aranca, Balta Mailat (alimentată de pârâul Sicșa), lacul Zădăreni.

Albiile râurilor și pârâielor, precum și zonele joase de luncă sunt o resursă importantă de nisipuri, pietrișuri, balast și argile, exploatate în cadrul balastierelor și folosite ca materiale de construcție.

Alte resurse naturale importante sunt zăcămintele de hidrocarburi – exploatate la Zădăreni (petrol) și rețeaua de apă freatică – aflată la adâncimi mai mici (2-3 m) în zonele de luncă, respectiv mai mari (7-30 m) în zonele de câmpie înaltă. Apa din foraje este însă rareori potabilă, din cauza prezenței oxizilor de fier, fiind folosită în special pentru irigații.

CÂMPIA ARADULUI

Relieful

Câmpia Aradului are un relief plat, cu unele denivelări relativ joase. Altitudinea medie este cuprinsă între 100 și 120 m, cu excepția zonelor de luncă a Crișului Alb și a Mureșului, unde coboară până la 80-85 m.

Rețeaua hidrografică

Câmpia Aradului face parte din bazinul hidrografic al Tisei, fiind delimitată la nord de Crișul Alb și la sud de râul Mureș. Zona este străbătută de câteva canale, cele mai importante fiind Canalul Morilor (la nord), canalul Matca (la est), canalul Pecica-Arad (la sud). Alte cursuri de apă sunt Mureșul Mort (un braț vechi al Mureșului), canalul Ierul, râul Cigher (în colțul de nord-est al zonei). Pe lângă acestea, mai există și câteva pâraie și bălți temporare (pârâul Sălișteoara de la Șimand, râul Chișer și bălțile dintre Olari și Cintei), care se lărgesc în perioadele cu ploi abundente și seacă în perioadele secetoase.

Resurse naturale

Câmpia Aradului deține zăcăminte de hidrocarburi lichide și gazoase în apropiere de Pecica, Sântana, Turnu și Macea.

Solurile sunt de o calitate deosebită, potrivite pentru agricultură, fiind din familia cernoziomurilor și a solurilor aluvionare, cu excepția solurilor sărăturate din nord-estul zonei, din apropierea albiei Crișului Alb.

De-a lungul Mureșului, la est de Arad, se exploatează și materiale din aluviuni – nisipuri, pietrișuri, Balast, folosite în construcții.

Argila a fost, de-a lungul timpului, o resursă importantă pentru arhitectura locală, fiind folosită la realizarea cărămizilor de văiugă, a tencuielilor de pământ și pentru a produce cărămida arsă. În plus, argila a fost folosită de olarii din zonă pentru confecționarea diferitelor vase.

Câmpia Aradului are și resurse de apă subterană cu debit bogat, datorită situării la mică adâncime în pânza freatică – ape care sunt folosite mai ales pentru agricultură și activitatea industrială. Ape cu potabilitate bună sunt captate prin foraje adânci (la peste 100 m adâncime). La Macea, Gai, Șofronea, Dorobanți și Curtici se găsesc izvoare de apă termală.

Teritoriul zonei este brăzdat de canale de irigații și desecare.

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Relieful

Această zonă cuprinde câmpia joasă a Crișului Alb, la vest, și Câmpia Cermeiului, la est. Este o zonă cu relief relativ plat, dar care urcă ușor în altitudine de la vest - unde întâlnim altitudini de 85-90 m - spre est, unde altitudinea medie este de 105-110 m.

Rețeaua hidrografică

Zona Câmpia Crișului Alb este mărginită la sud de Crișul Alb, iar la nord de Crișul Negru și este străbătută de câțiva afluenți ai Crișului Negru, precum râul Mărăuș, râul Teuz - care adună, la rândul său, apele din alte râuri și pâraie mai mici. Cursurile naturale ale râurilor prezintă numeroase meandre și brațe parțial secate, care alternează cu bălți denumite local „ieruri”, unde s-au creat mlaștini.

Teritoriul zonei este traversat și de numeroase canale pentru irigații și desecare. Nivelul apei freatice este relativ ridicat, fiind situat la mai puțin de 2,5 m adâncime - în partea de vest, respectiv la peste 3 m adâncime în jumătatea de est.

Resurse naturale

Câmpia Crișului Alb are soluri fertile, din categoria cernoziomurilor și a solurilor aluvionare, dar sunt prezente pe suprafețe mari și soluri cu salinitate mare, în zonele mlăștinoase. Câmpia Cermeiului se caracterizează prin prezența solurilor argiloase.

Resurse importante sunt și materialele de construcție care se extrag din albia Crișului Alb: nisipuri, pietrișuri, argilă.

Vegetația dominantă este una specifică de stepă și silvostepă. Zona prezintă mai multe păduri de foioase, care reprezintă rămășițe ale pădurilor întinse din perioada medievală. Acestea sunt folosite pentru agrement (pentru drumeții și ca domenii de vânătoare), iar o parte sunt incluse în arii naturale protejate: Pădurea Socodor, Pădurea Șoimoș (lângă Chișineu-Criș), Pădurea Ădea, Pădurea Mișca, Pădurea Belensig, pădurile de la vest și est de Gurba, pădurea de la est de Berechiu.

Deși apa freatică se află la o adâncime mică, fiind ușor accesibilă, apele de la nivelul superior nu sunt potabile și nici potrivite pentru irigații, din cauza mineralizării foarte puternice. Pentru agricultură se folosesc apele de suprafață din canalele de irigații și apele de adâncime medie – stratul acvifer de la 15-20m. Apele potabile sunt cele situate la adâncimi mai mari de 100 m, accesibile prin foraje.

O altă resursă prețioasă a subsolului o reprezintă petrolul, exploatat la Apateu.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Relieful

Depresiunea Zărandului are un relief divers, etajat de la centru spre nord și sud și de la vest spre est. Astfel, relieful coboară de la munți și dealuri piemontane domoale (de la nord și de la sud) până la zona de luncă a Crișului Alb, râu străjuit de terase aluvionare în trepte. De la est spre vest, altitudinile scad: de la Gurahonț spre Ineu, unde se deschide Câmpia Crișurilor. Formele de relief din această zonă sunt: dealurile piemontane și partea de sud a Munților Codru-Moma, Depresiunea Almaș-Gurahonț, văile și versanții din nordul Munților Zărandului, Dealurile Nadășului și ale Cuiedului, Depresiunea Cigherului și zona de luncă a Crișului Alb, care se întinde între Ineu și Buteni.

Munții Codru-Moma depășesc pe alocuri 1.000 m altitudine, pe limita cu județul Bihor aflându-se Vârful Pleșu (1.112 m). Cu excepția văii Moneasa, restul văilor nu sunt locuite, fiind mult

Turn de observație în Parcul Natural Lunca Mureșului (Câmpia de Vest a Banatului)

Drum de pământ în apropierea satului Sânmartin (Câmpia Aradului)

Peisaj cu satul Apateu și Munții Codru-Moma în depărtare (Câmpia Crișului Alb)

Perspectivă spre satul Groșeni și Munții Codru-Moma (Depresiunea Zărandului)

Perspectivă spre satul Leștioara (Culoarul Crișului Alb)

mai abrupte. În schimb, numeroase sate s-au format pe culmile domoale ale dealurilor piemontane și în zona depresionară. Munții Zărandului, cu altitudini medii de 500 m, domină sudul acestei zone, satele de la poalele lor fiind situate la altitudini de peste 400 m și având caracteristicile unor așezări montane (de exemplu, stațiunea Căsoaia, situată la poalele masivului Highiș, satele Mustești, Buceava-Șoimuș și Madrigești – aflate la poalele masivului Drocea). Alte zone cu sate situate la înălțimi sunt masivul Debelagora, cu satele Nadăș, Minișel, și masivul Radevița – cu satele Păiușeni și Văsoaia.

Rețeaua hidrografică

Depresiunea Zărandului este bogată în râuri și pâraie (afluenți ai Crișului Alb și ai Teuzului), care izvorăsc din munți. Cursul de apă principal este reprezentat de Crișul Alb, care traversează zona aproximativ pe direcția est-vest și are un traseu cu multe meandre („coturi"). Alte cursuri de apă permanente sunt râurile Teuz, Beliu, Sebiș, Zimbru - la nord de Crișul Alb -, iar la sud, Cigher, Arăneag, Nadăș, Almaș, Valea Hodiș, Valea Almașului, Honțiș.

De la Buteni, apa Crișului Alb alimentează și Canalul Morilor, construit în anii 1834-1840.

Resurse naturale

În Depresiunea Zărandului, se întâlnesc terenuri fertile propice pentru agricultură în zonele de luncă, precum și condiții favorabile culturii viței de vie și livezilor de pomi fructiferi în zonele de deal.

Munții și versanții dealurilor sunt bogați în roci sedimentare și vulcanice (marmură la Moneasa, andezit la Dieci, granit la Păulian și Sebiș, caolin la Agrișu Mare, ardezie și calcar la Dud ș.a.). În hotarele multor sate s-a exploatat piatra-de-var în varnițe (la Rădești, Buceava-Șoimuș ș.a.), unde se obținea varul pentru construcții, care au funcționat până la finele secolului XX.

În Munții Zărandului (în special în zona comunei Chisindia), au existat mine de fier și metale neferoase (cupru, cobalt, nichel, mangan), de aur și argint, atestate în documentele administrației austriece din secolul al XVIII-lea. În zona localității Nadăș, în trecut au funcționat exploatări de cupru, iar la Minișu de Sus s-a exploatat diatomită. În Munții Codru-Moma și în zona de dealuri de la poalele lor s-au exploatat minereuri de fier și de mangan (minele de fier de la Dezna, de la Zimbru și cele de fier și mangan de la Moneasa).

Nisipuri și pietrișuri folosite în construcții sunt extrase din albia râului Crișul Alb. Pământul lutos, de obicei de culoare roșiatică sau gălbuie, este o altă resursă importantă a acestei zone, atât ca material de construcție (la realizarea amestecului pentru văiugă, a cărămizilor și a țiglelor,) precum și ca materie primă pentru diferite vase, ceea ce a dus la dezvoltarea olăritului. Argila (caolinul, argila neagră, argila roșie, argila galbenă) este folosită și industrial, fiind extrasă din cariere, precum cele de la Bochia și Benești, dar se găsește și la Aldești și Bârsa, unde a fost folosit vreme îndelungată pentru olărit.

O altă resursă naturală o reprezintă pădurile (predomină pădurile de foioase), acestea ocupând o mare parte a zonei, ceea ce a dus la dezvoltarea activităților de exploatare și prelucrare a lemnului.

Multe izvoare contribuie la drenarea din abundență a întregii zone, aducând la suprafață ape minerale potabile, ape termale (izvoare cu ape termale și minerale cu efect curativ se află la Moneasa și Dezna) și sulfuroase (izvorul de la Mocrea).

Pe cursul superior al Cigherului, pentru a pune capăt inundațiilor Frecvente, în zona localităților Șilindia și Târnova, s-a amenajat, în anii 1970, un lac de acumulare - Lacul Tauț - folosit, în prezent, pentru pescuit și agrement.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Relieful

Aici relieful este deosebit de divers, dominat vizual de Munții Bihorului, Munții Codru-Moma și Munții Zărandului, între care se găsesc văi înguste și cheile Crișului Alb și ale afluenților săi, depresiuni și platouri. De la est la vest, relieful este alcătuit din: partea sud-vestică a Munților Bihorului, partea de vest a Depresiunii Brad-Hălmagiu, o parte din nordul Munților Zărandului, cheile Crișului Alb între localitățile Vârfurile - la est - și Gurahonț - la vest, partea de sud-est a Munților Codru-Moma.

În Munții Bihorului se află cel mai înalt punct al județului Arad – Vârful Găina, cu o altitudine de 1.486 m. Munții Zărandului au, în această zonă, altitudini medii de 500-600 m, iar Munții Codru-Moma depășesc, pe alocuri, 900 m (Vârful Moma are 927 m). În lunca Crișului Alb, altitudinea coboară la 100-200 m.

Rețeaua hidrografică

Numeroase râuri și pâraie care coboară dinspre munți se varsă în Crișul Alb. Acestea au săpat văile de-a lungul cărora s-au format cele mai multe dintre satele de aici. Râul Hălmăgel este cel mai important afluent din această zonă al Crișului Alb.

Resurse naturale

Munții și versanții abrupți ai dealurilor sunt bogați în roci sedimentare și vulcanice, precum și în minereuri de fier și alte metale. La Tălagiu sunt cariere de granit, la Pleșcuța, Aciuța, Leasa și Vârfurile se află cariere de andezit.

Văile râurilor și pâraielor reprezintă o sursă naturală de nisipuri și pietrișuri folosite în construcții.

O altă resursă importantă o reprezintă pădurile (predomină pădurile de foioase), acestea ocupând cea mai mare parte a zonei.

Localitățile beneficiază de prezența mai multor izvoare de suprafață cu apă potabilă, la care se adaugă fântânile sătești de adâncime.

CULOARUL MUREȘULUI

Relieful

Relieful zonei este dominat de lunca Mureșului, văile înguste ale afluenților nordici ai râului și dealurile înalte (Munții Zărandului la nord și Dealurile Lipovei la sud). Astfel, la nord de Mureș, altitudinea crește de la 150-170 m, la nivelul văilor, până la peste 500 m pe culmi, ajungând, spre nord, la altitudini de 800 m pe vârfuri. La sud de Mureș, în schimb, se deschide o zonă de luncă (mai largă între localitățile Bata și Căprioara), unde cursul Mureșului s-a modificat de-a lungul timpului, rezultând numeroase meandre, brațe vechi părăsite și bălți. Zona de luncă este mărginită la sud de dealuri care urcă până la altitudini de 300 m.

Un relief aparte se întâlnește în bazinul Căpriorișca (în apropierea localității Căprioara), unde se află mai multe peșteri - incluse în arii naturale protejate.

Rețeaua hidrografică

Culoarul Mureșului prezintă o largă rețea hidrografică, bogată în râuri și pâraie, atât pe versantul nordic, cât și pe cel sudic, care se varsă în râul Mureș. Afluenții nordici, de-a lungul cărora s-au format o mare parte din satele de aici, sunt: Cladova, Șoimoș, Milova, Conop, Bârzava, Monorostia, Grosul, Julița (Slatina), Valea Lupești (Stejar), Vinești, Troaș și Valea Roșie. Afluenții sudici au cursuri mai scurte, izvorând din Dealurile Lipovei: pârâul Valea Mare, pârâul Căprioara ș.a.

Resurse naturale

Se remarcă rocile de construcție, exploatate preponderent pe malul drept al râului Mureș. Astfel, întâlnim roci de tipul granitelor și granodioritelor la Radna, Șoimoș, Săvârșin, dar și marmură și calcar la Căprioara (renumită în special pentru marmura galbenă), diabaz la Bătuța, Vărădia de Mureș, Julița.

Malurile Mureșului sunt o resursă importantă de balast, pietrișuri și nisipuri pentru construcții.

Munții Zărandului prezintă minereuri neferoase care au fost exploatate în Antichitate și în Evul Mediu.

Apa freatică se află la adâncime mică în zona de luncă – între 1 și 3 m, pe când în satele de munte, apa se găsește la adâncimi mai mari (de peste 25 m). Apele freatice sunt deseori calcaroase, din cauza rocilor pin care trec, zona fiind bogată în calcare compacte.

Râul Mureș reprezintă un areal piscicol natural și o resursă de apă pentru irigații.

Atât Mureșul, cât și afluenții săi și izvoarele minerale din zonă constituie o importantă resursă de apă dulce la nivel județean și regional.

Pădurile (predomină pădurile de

Peisaj din satul Troaș (Culoarul Mureșului)

Satul Zăbalț văzut din depărtare (Dealurile Lipovei)

Podgoria Aradului, văzută de la cetatea Șiria

foioase) ocupă o mare parte a teritoriului, ceea ce a dus la dezvoltarea activităților de exploatare și prelucrare a lemnului. De-a lungul văii Mureșului, predomină speciile de arbori Adaptate la umiditatea ridicată a solului de luncă. Vegetația acestei zone cuprinde și plante medicinale sau cu valoare alimentară din flora spontană și arbuști folosiți pentru efectul curativ.

În lunca Mureșului, solul este deosebit de fertil, propice pentru agricultură.

DEALURILE LIPOVEI

Relieful

În această zonă, relieful de deal alternează cu cel de platou și de vale. În partea de nord, relieful coboară până la cel de luncă, de-a lungul malului sudic al Mureșului, iar la vest până la câmpie – la contactul cu Câmpia de Vest. Altitudinea maximă depășește pe alocuri 300 m (cătunul Varnița - 304 m altitudine), în zonele de deal având o medie de 200-250 m, iar în văi, o medie de 100-120 m.

Rețeaua hidrografică

Principalul curs de apă este râul Mureș, al cărui bazin hidrografic cuprinde pâraiele Valea Șiștarovăț, Valea Ususău ș.a. care curg de la sud spre nord și ale căror cursuri fluctuează pe parcursul anului, unele dintre ele neavând apă decât în perioadele ploioase. În zona de dealuri se găsesc câteva lacuri mici alimentate de izvoare și denumite local „râturi”.

Resurse naturale

Această zonă a fost multă vreme împădurită, de-a lungul timpului, terenurile fiind defrișate și desțelenite pe suprafețe tot mai mari, pentru a face loc așezărilor, culturilor agricole și pășunilor. Vegetația este una specifică, de stepă și silvostepă, cu prezența multor plante medicinale.

Resursele de apă sunt bogate, atât datorită prezenței numeroaselor pâraie și izvoare, cât și datorită pânzei freatice, care se află la adâncimi de 4-5 m în zona de deal, respectiv la aproximativ 1,5 m în zonele joase. La Lipova sunt izvoare de ape minerale carbogazoase și feruginoase.

De-a lungul Mureșului, se exploatează materiale de construcție din aluviuni (balast, pietriș, nisip), iar dealurile sunt bogate în argile și piatră – bazalt, calcar (folosit la producerea varului).

PODGORIA ARADULUI

Relieful

Relieful acestei zone cuprinde versanții vestici, nord-vestici și sud-vestici ai Munților Zărandului, o fâșie îngustă de câmpie situată la poalele munților, la contactul cu Câmpia Aradului, și o mică porțiune din Lunca Mureșului, la sud. Altitudinea urcă brusc de la vest la est, respectiv de la sud, din zona de câmpie și luncă, până la culmile Munților Zărandului, care au aici o altitudine medie de 400 m (altitudinea maximă fiind de 496 m în Munții Șiriei).

Rețeaua hidrografică

Mureșul mărginește zona la sud și definește principalul bazin hidrografic, colectând apa din pâraiele care curg de la nord la sud între Păuliș și valea Cladovei. Din Munții Zărandului izvorăsc mai multe pâraie, care au săpat văi înguste pe direcția est-vest și care, de-a lungul timpului, au inundat, în perioadele de ploi abundente, ogoarele din câmpie. La Miniș, în anii 1930, cursul pâraielor care străbat localitatea a fost regularizat prin amenajarea unui dig care să prevină inundarea câmpurilor și să încetinească eroziunea terenului, apele fiind ulterior preluate într-un iaz de acumulare, construit în anii 1950, de unde se scurg treptat spre canalul Matca (ce leagă Mureșul de Crișul Alb).

Resurse naturale

Resursele subsolului sunt reprezentate ,în această zonă, de piatră, exploatată la carierele de la Păuliș (diorit și granit), Galșa (dolomită), Barațca (granit) și de balastierele de la Ghioroc și Șiria (pietrișuri și nisip).

Apa freatică este folosită atât ca apă potabilă, cât și pentru irigarea terenurilor. La Păuliș s-au descoperit izvoare de ape minerale.

Dealurile și versanții de la poalele Munților Zărandului au o orientare spre vest, sud-vest sau nord-vest, având pante și însorire prielnice pentru viticultură și pomicultură. De aceea, peisajul specific este dat de terasele și plantațiile cu vie și livezi, în zona de deal, respectiv de câmpuri cu cereale și plante tehnice, în zona de câmpie. Spre zonele mai înalte, între vii, livezi și păduri, se află pășuni largi, cu vegetație joasă.

Pădurile de foioase ale zonei au fost exploatate intensiv din cele mai vechi timpuri, culminând cu începutul secolului XX.

În zona Covăsânț, în secolul al XIX-lea, s-au exploatat cuprul și piatra, urmele minelor și carierelor fiind încă vizibile.

Râul Mureș reprezintă un bogat areal piscicol, precum și o importantă resursă de apă pentru irigații.

1.2.2. Caracteristici demografice – evoluția demografică, structura etnică

Din punct de vedere administrativ, în județul Arad, mediul rural cuprinde 68 de comune, însumând puțin peste 200.000 de locuitori[1], la care se adaugă câteva sate care aparțin orașelor.

Peste 80 % dintre comune au între 1.000 și 5.000 de locuitori, în timp ce doar șapte comune au peste 5.000 de locuitori: Secusigiu, Târnova, Zimandu Nou, Șiria, Macea, Vinga și Vladimirescu, aceasta din urmă având peste 10.000 de locuitori. La extrema opusă se situează comunele Șilindia, Moneasa, Ignești, Șiștarovăț - fiecare cu mai puțin de 1000 de locuitori[2].

Recensământul din anul 2021 indică, pe de o parte, o accentuare a fenomenului de îmbătrânire a populației la nivelul județului Arad și, pe de altă parte, o scădere a numărului de locuitori, în raport cu datele oferite de recensământul anterior, din 2011.

Principalele probleme cu care se confruntă mediul rural din punct de vedere demografic sunt fenomenul de îmbătrânire a populației și penuria locurilor de muncă și a serviciilor de bază, ceea ce duce la exodul populației tinere către mediul urban.

Comparând conscripțiile austriece din anii 1715, 1746 și 1787 se observă o creștere fără precedent a populației rurale din acest teritoriu, începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, datorită reglementărilor urbariale din vremea împărătesei Maria Theresia, care au dus la îmbunătățirea situației țărănimii. Vârful creșterii demografice a avut loc între ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului XX, ca urmare

[1] *Strategia de dezvoltare a Județului Arad pentru perioada 2021-2027, op.cit.*, p. 33.
[2] *Ibidem*, p. 34.

a dezvoltării economice și a politicilor sociale favorabile. Ulterior, după cele două războaie mondiale, populația rurală a județului a scăzut treptat, aceeași tendință menținându-se până în prezent.

Structura etnică

Pentru a înțelege complexitatea structurii demografice a județului Arad din punct de vedere etnic - care are implicații importante în ceea ce privește caracteristicile etnografice și morfologice ale mediului construit rural -, vom prezenta câteva date legate de așezarea diferitelor etnii în zonă.

Referitor la populația care locuia în acest teritoriu înainte de cucerirea austriacă de la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, pe lângă populația românească, este atestată și prezența unor comunități de maghiari, sârbi, ruteni, slovaci și germani.

Datorită preciziei și consecvenței cu care au fost elaborate, o sursă valoroasă de informare în ceea ce privește evoluția demografică o reprezintă conscripțiile, statisticile și hărțile austriece realizate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Caracterul multietnic al zonei s-a conturat în special pe parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, în urma politicilor de colonizare a Banatului și a Crișanei, care au avut drept rezultat venirea pe teritoriul județului Arad a unor importante comunități de coloniști din întreg Imperiul Habsburgic: șvabi – germani catolici (cei mai mulți), sârbi (refugiați încă de la finele secolului al XVII-lea din calea otomanilor și primind o serie de privilegii în schimbul loialității și sprijinului militar față de monarhie, o parte dintre coloniștii sârbi așezându-se ca grăniceri în satele situate de-a lungul Mureșului), maghiari, bulgari catolici (la Vinga).

Politicile de colonizare s-au implementat în mai multe etape și au avut la bază obiective economice: majoritatea coloniștilor au fost aduși ca forță de muncă specializată în agricultură (de exemplu, maghiarii fiind cultivatori de tutun), exploatarea resurselor naturale (în special pentru minerit și metalurgie), dar și în meșteșuguri diverse. Obiectivelor economice li s-au adăugat scopuri militare, politice și religioase care se înscriau în strategia de a întări stăpânirea imperială în teritoriile nou cucerite[1].

În prima etapă de colonizare, din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1716-1740), au fost întemeiate sate noi de coloniști șvabi, iar alte colonizări în localități existente s-au realizat cu coloniști maghiari și șvabi.

A doua etapă de colonizare s-a derulat după 1740, mai ales după 1763, și până în 1780, fiind aduși coloniști șvabi care au întemeiat sate noi sau au extins localități existente. Tot acum sunt aduși coloniști sârbi, bulgari (Vinga este extinsă și capătă numele de Terezianopol, statutul de opidum/ oraș cu dreptul de *jus gladii)*, maghiari (așezați în localități existente) și români veniți din Transilvania și Oltenia.

În următoarele decenii, pe timpul domniei împăratului Iosif al II-lea, s-a desfășurat a treia etapă de colonizare austriacă. În această perioadă, coloniștii au venit mai ales în sate existente, cu scopul de a lucra pământul și ca meșteșugari, dar au fost întemeiate și câteva sate noi.

La începutul secolului al XIX-lea, majoritatea satelor erau locuite de mai multe etnii, chiar dacă românii au rămas majoritari, alături de ei locuind comunități de sârbi, germani, maghiari, slovaci.

În secolul al XIX-lea, politicile de colonizare au continuat. Colonizările inițiate de stat s-au suprapus peste cele inițiate de particulari - proprietari și administratori de domenii vaste, interesați de dezvoltarea economică prin exploatarea eficientă a resurselor naturale locale.

În zonele de deal ale județului Arad, coloniștii au contribuit la dezvoltarea mineritului și a industriei de prelucrare a potasei, metalelor și a pietrei, precum și la extinderea și intensificarea exploatărilor forestiere, fiind așezați în satele existente. În paralel, în zonele de câmpie, coloniștii au contribuit la dezvoltarea agriculturii.

Începutul de secol XX a adus câteva colonizări cu maghiari, ca o continuare a politicii din secolul al XIX-lea. Alte colonizări mai târzii, de data aceasta cu populație românească, au avut loc în deceniul al treilea al secolului XX.

Structura confesională

În ceea ce privește structura confesională a populației, sunt necesare câteva observații legate de modificările apărute de-a lungul timpului. În primul rând, populația autohtonă românească și-a menținut, în cea mai mare parte, religia ortodoxă.

Ca urmare a eforturilor conduse de monarhie (în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) de convertire la catolicism a locuitorilor Banatului și Crișanei, au apărut mai multe comunități de greco-catolici (la Bocsig, Șimand, Zăbrani ș.a.), dintre care câteva s-au menținut până în prezent, în pofida faptului că acest cult a fost interzis în toate țările din blocul comunist între 1948 și 1990.

Coloniștii aduși de regalitatea maghiară în Evul Mediu în județul Arad au fost de religie catolică, în timp ce evreii așezați aici, mai ales începând cu secolul al XVIII-lea, de religie mozaică, au avut doar un statut de „tolerați".

Rutenii[2] au fost inițial ortodocși, dar au trecut la greco-catolicism. Au venit în număr mare în părțile Araduui, prin migrație secundară, din zona Maramureșului.

Sârbii veniți ca refugiați din calea expansiunii otomane au fost singurii coloniști de religie ortodoxă din epocă.

Colonizările austriece din secolul al XVIII-lea au continuat să aducă populație de religie catolică, evanghelică, lutheranâ și reformată[3], cei mai mulți maghiari, dar și germani și slovaci.

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

În zona Câmpia de Vest a Banatului, s-au înregistrat, în ultimul deceniu, creșteri ale populației în comunele Secusigiu, Zădăreni, Frumușeni, Șagu și Fântânele.

În ceea ce privește numărul de locuitori, cea mai mare este comuna Vinga (puțin peste 6.000 de locuitori), urmată de comuna Secusigiu (depășind 5.500 de locuitori).

Densitatea populației în această zonă este una medie în raport cu restul județului, cu un maxim în municipiul Arad (în localitățile alipite acestuia la mijlocul secolului XX: Sânnicolau Mic și Aradul Nou). Densitatea scade pe măsură ce ne îndepărtăm de orașul Arad, de la 108 locuitori/km² la Zădăreni, la 74 locuitori/km² la Frumușeni, respectiv 60 locuitori/km² la Felnac, ajungând la 36-41 locuitori/km² în comunele Secusigiu, Șagu și Vinga.

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt români. Alte comunități etnice importante ca număr de locuitori sunt[4]:

- comunitățile de romi din comunele Secusigiu (8,5 %), Felnac (12 %), Șagu (7 %) și Vinga (7,5 %),
- comunitățile de maghiari din comunele Frumușeni (1,4 %), Șagu (1,6 %), Secusigiu (3,5 %), Fântânele (6 %), Vinga (13,5 %),
- comunitățile de sârbi din comunele Secusigiu (1,6 %), Felnac (2,6 %),
- comunitățile de slovaci din comunele Fântânele (2,5 %), Vinga (2 %) și
- comunitatea de bulgari din comuna Vinga (5,8 %).

Caracterul multietnic al zonei

Primele familii de bulgari s-au așezat în această zonă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (între 1737 și 1740), după cucerirea Banatului de către Imperiul Habsburgic, venind ca refugiați din calea stăpânirii otomane. Bulgarii din Vinga au prosperat economic, având resursele de a coloniza români care să le lucreze pământurile din satul Călugăreni (care a aparținut de Vinga până în 1933).

Primele comunități de sârbi s-au așezat în Banat în mai multe etape, începând cu secolul al XV-lea și până la începutul secolului al XVI-lea, refugiindu-se din calea expansiunii Imperiului Otoman. După cucerirea austriacă de la finele secolului al XVII-lea, comunități mari de sârbi s-au așezat la Munar, Felnac și Satu Mare.

Noii coloniști maghiari au sosit în zonă între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, ca urmare a politicii de întărire a frontierelor promovată de administrația maghiară: de exemplu, aducerea ceangăilor (secui) din Bucovina la Ghioroc. Comunități de maghiari au locuit în special la Secusigiu, Munar, Sânpetru German și Mailat (sat de coloniști maghiari întemeiat în 1819).

Cu toate că în prezent, în satele din județul Arad care aparțin Câmpiei de Vest a Banatului, nu mai locuiesc decât foarte puțini etnici germani, trebuie menționat faptul că aici au locuit comunități mari de coloniști germani, sosiți pe parcursul secolului al XVIII-lea (la Aradul Nou, la Sânpetru German, la Zădăreni, la Fântânele, la Frumușeni, la Șagu ș.a.), colonizarea continuând până la începutul secolului XX.

Comunitățile de romi au început să crească ca număr de locuitori de la începutul secolului XX și în mod accelerat după căderea comunismului. Astăzi, comunități mai mari de romi locuiesc la Sânpetru German și la Secusigiu.

Comunități vechi de români, unele atestate documentar încă din Evul Mediu timpuriu, au continuat să locuiască în satele Mănăștur, Firiteaz, Fiscuț, Felnac, Aradul Nou, Sânnicolau Mic ș.a. În timpul colonizărilor cu germani din prima parte a secolului al XVIII-lea, multe familii de români, uneori sate întregi, au fost strămutate în alte zone (cum s-a întâmplat la Frumușeni, Șagu, Aradul Nou), pentru a face loc comunităților de coloniști germani. În perioada interbelică, au fost colonizați români în Banat și Crișana – veniți din zonele montane învecinate, fiind întemeiate chiar sate noi: de exemplu, satul Hunedoara Timișană (sat de coloniști veniți din zona montană a județului Hunedoara, întemeiat în 1925). La Aluniș, după Al Doilea Război Mondial, au venit mai multe familii din zona Hălmagiului, iar la Tisa Nouă, s-au așezat familii venite din satul Tisa.

CÂMPIA ARADULUI

În zona Câmpia Aradului, datele recensământului din 2021 arată o scădere a numărului de locuitori. Excepții de la această tendință sunt orașul Sântana și comunele Vladimirescu, Livada și Șofronea, unde s-au înregistrat creșteri ale populației rezidente față de anul 2011.

Câmpia Aradului este cea mai populată zonă a județului, având pe teritoriul său patru orașe – Nădlac, Pecica, Curtici, Sântana și un municipiu – orașul Arad, comuna cea mai populată din județ - Vladimirescu (12.772 de locuitori) și alte comune mari precum Macea (5.722 de locuitori) și Zimandu Nou (4.663 de locuitori).

În ceea ce privește densitatea populației, în această zonă se află

[1] Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești,* Editura Facla, Timișoara, 1987, p.18

[2] Rutenia medievală a fost o țară în Transcarpatia, zona Muncaciului. În prezent, rutenii din Ucraina au steag și imn propriu.

[3] Începând cu finele secolului al XVIII-lea, prin Edictul de Toleranță dat de împăratul Iosif al II-lea, a fost permisă așezarea coloniștilor protestanți în Banat și Crișana.

[4] INS, *Rezultatele recensământului din 2021: Populația rezidentă după etnie (Etnii, Macroregiuni, Regiuni de dezvoltare, Județe, Municipii, Orașe și Comune),* https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive/

comuna Livada, cu peste 143 de locuitori/km², care, alături de teritoriul din zona metropolitană a municipiului Arad și de orașul Sântana, formează cel mai dens locuit teritoriu din județ. Cele mai multe comune din această zonă au o densitate peste media județului (55 de locuitori/km²), comunele cu densitate mai mică (sub 50 de locuitori/km²) fiind Șeitin, Semlac, Peregu Mare, Șimand, Olari, Zărand, Grăniceri, Pilu, Socodor.

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt de etnie română, cu excepția comunelor Dorobanți și Peregu Mare, unde majoritari sunt etnicii maghiari. În această zonă a județului trăiesc comunități importante de:

- maghiari, în comunele: Dorobanți (80 %), Peregu Mare (39,5 %), Iratoșu (34 %), Zimandu Nou (24 %), Olari (21 %), Șofronea (18,5 %), Livada (4,9 %), Pilu (2,7 %), Șimand (2 %), Macea (1,7 %), Vladimirescu (1,5 %), Semlac (1,3 %), Socodor (1,2 %) și în orașele Pecica (19,5 %) și Chișineu-Criș (18 %),
- romi, în comunele: Zărand (18,9 %), Grăniceri (12,9 %), Șimand (9,8 %), Olari (8,5 %), Șeitin (7,7 %), Socodor (7 %), Semlac (6,4 %), Macea (4,9 %), Dorobanți (3,5 %), Pilu (3,2 %), Iratoșu (2,8 %), Zimandu Nou (1,6 %) și în orașul Pecica (8 %),
- germani, în comunele Peregu Mare (2,4 %), Semlac (1,6 %), Macea (1,1 %),
- ruteni, în comuna Peregu Mare (8,2 %),
- slovaci, în comuna Peregu Mare (7,3 %),
- cehi, în comuna Peregu Mare (2,8 %).

Caracterul multietnic al zonei

În secolul al XVIII-lea, au sosit primii coloniști din Imperiul Habsburgic: la Pădureni au fost aduși coloniști de etnie maghiară, germană și slovacă, la Grăniceri au venit coloniști din zona Maramureșului, la Șimand au migrat coloniști germani din zonele învecinate, atrași de importanța târgului local, iar la Sântana, Sânmartin și Macea au venit în special coloniști germani, dar și maghiari. La Vladimirescu, coloniștii germani au venit în mai multe etape, între 1724 și 1806.

În 1699, a avut loc marea migrație sârbă. Atunci a sosit, împreună cu patriarhul lor, Arsenie Cernoevic, cel mai important val de sârbi, care s-au așezat mai ales în satele care fuseseră locuite de comunități sârbe și înainte de ocupația otomană. Noii coloniști sârbi s-au așezat, în primii ani ai secolului al XVIII-lea, și în satele aflate pe noua graniță militară, de-a lungul Mureșului, ca grăniceri în slujba Imperiului Habsburgic – la Nădlac, Pecica, Arad-Gai, Șeitin, Șemlac, Vladimirescu și Sâmbăteni. În anul 1752, după mutarea graniței militare, o mare parte dintre grănicerii sârbi au plecat în Rusia, fiind așezați de Ecaterina a II-a pe teritoriul Ucrainei de azi.

În satele deținute în epocă de nobilii maghiari, aceștia au colonizat, la rândul lor, în mai multe etape, atât etnici maghiari, cât și germani: în special, agricultori și meșteșugari.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, au fost aduși coloniști maghiari la Olari, lângă satul vechi românesc. Tot atunci, la Sintea Mică, au fost aduși atât coloniști maghiari, cât și slovaci, la Șeitin au fost aduși țărani români din Apuseni și a fost întemeiat Peregu Mic, un sat de coloniști maghiari.

Tot în secolul al XVIII-lea, în Câmpia Aradului, atrași de potențialul de dezvoltare a comerțului de aici, s-au așezat și comercianți evrei (la Șimand, de exemplu), respectiv armeni (de exemplu, în apropiere de Arad-Gai) – crescători de animale, așezați în sălașe mari, situate în afara satelor. În prezent, în comunitățile rurale din zonă nu mai locuiesc etnici evrei, ei fiind obligați prin legea din 1940, să își vândă sinagogile și să se mute în orașe.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, au fost aduși coloniști maghiari la Iratoșu, la Socodor, la Dorobanți, respectiv coloniști germani și slovaci la Semlac, coloniști slovaci la Nădlac.

La mijlocul secolului al XIX-lea, coloniști germani s-au așezat la Grăniceri, Livada și Peregu Mare, coloniști maghiari la Zimandcuz, Zimandu Nou, Gai, Livada și Sânleani. În aceeași perioadă, la Șofronea și Turnu au sosit coloniști slovaci, iar la Peregu Mare, alături de slovaci, au venit și coloniști cehi și ruteni. În ultimele decenii ale secolului, la Șimand și Sederhat au fost aduși coloniști maghiari pentru a lucra pământurile domeniale (în special, plantații cu tutun) și pentru a se ocupa de meșteșuguri, iar la Peregu Mare au sosit noi coloniști, germani din Austria și slovaci greco-catolici, ca lucrători ai coloniștilor germani.

La începutul secolului XX, politica de colonizare cu maghiari a monarhiei austro-ungare a ajuns în ultima etapă, fiind întemeiate noi sate-colonii, precum Variașu Mic. După Marea Unire, au fost colonizate familii de români, venite din zonele învecinate și din județe din Ungaria, atât în satele existente (de exemplu, la Macea - colonia din partea de sud a satului vechi -, la Șimand - colonia din sudul localității -, la Iratoș), cât și în sate nou întemeiate, precum Andrei Șaguna. La Vladimirescu, în 1945, au venit mulți români din Basarabia.

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Recensământului din 2021 indică o descreștere a numărului de locuitori în această zonă în majoritatea comunelor, singura excepție fiind comuna Șepreuș, unde se observă o creștere demografică semnificativă. Comunele cu mai mult de 3000 de locuitori sunt Șicula, Apateu, Sintea Mare și Mișca, restul comunelor fiind mai puțin populate, iar orașul Chișineu-Criș este încadrat ca oraș mic, având 7.212 locuitori.

Câmpia Crișului Alb este o zonă cu o densitate a populației sub media pe județ, având un vârf pe raza orașului Chișineu-Criș, de 70 de locuitori/km² și un minim de 23 de locuitori/km² în comuna Zerind.

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt de etnie română. Totuși, în această zonă trăiesc și comunități importante de:

- maghiari, în comunele Zerind (80 %), Sintea Mare (34,5 %), Mișca (28 %), Cermei (2,3 %), în orașul Chișineu-Criș (18,1 %),
- romi, în comunele Mișca (31 %), Șepreuș (26,8 %), Craiva (11 %), Cermei (9 %), Apateu (5.7 %), Sintea Mare (3,7 %), Zerind (2,9 %) și în orașul Chișineu-Criș (1,3 %),
- ucraineni în comuna Beliu, la Vasile Goldiș (1,3 %) și
- slovaci în comuna Sintea Mare (3,9 %).

Caracterul multietnic al zonei

Concomitent cu sistematizările satelor din această zonă, între prima jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, au fost aduși numeroși coloniști meșteșugari și agricultori – în special germani, slovaci și maghiari -, la Cermei, Șicula, Chereluș, Șepreuș, Adea. Politica de colonizare cu etnici maghiari, implementată pe parcursul secolului al XIX-lea, a avut ca rezultat întemeierea în această zonă a unor sate noi de coloniști maghiari, germani și slovaci - de exemplu, Satu Nou și Țipar.

Atrași de potențialul comercial al zonei și refugiindu-se din cauza politicilor antievreiești din imperiu, în Câmpia Crișului Alb s-au așezat mai mulți comercianți evrei (mai ales între mijlocul secolului al XVIII-lea și a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Aceștia au întemeiat mici comunități în satele mai mari, precum Apateu, Cermei (unde au construit și o sinagogă), Șicula. Decretul de lege din 1940 a dus la dispariția comunităților evreiești din mediul rural.

O nouă perioadă de colonizare, de data aceasta cu români, a avut loc după Marea Unire și a continuat după Al Doilea Război Mondial. În această perioadă, au fost întemeiate sate noi de români veniți din Munții Apuseni: Moțiori și Avram Iancu, și au fost colonizate familii de români (cei mai mulți veniți din Transilvania, din zonele montane) în sate existente: la Berechiu, Gurba, Adea, Țipar – colonia Horia.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Populația din Depresiunea Zărandului este în scădere, urmând tendința generală la nivelul județului. În prezent, principala problemă din punct de vedere demografic o reprezintă fenomenul de îmbătrânire a populației locale, având drept cauză o rată scăzută a natalității, precum și exodul generațiilor mai tinere către alte zone, în mediul urban sau în afara granițelor.

Cu excepția comunei Târnova, care are o populație de 5.625 de locuitori, și respectiv a comunelor Gurahonț, Buteni și Bocsig – fiecare cu o populație de peste 3000 de locuitori, comunele din această zonă sunt slab populate.

Deși este zona cea mai întinsă ca suprafață din județul Arad, Depresiunea Zărandului are o densitate medie a populației de sub 50 de locuitori/km², mai mică decât media județului – cel mai dens populate fiind orașele Ineu (75 de locuitori/km²) și Sebiș (105 locuitori/km²), alături de comuna Beliu (89 de locuitori/km²), în timp ce comunele Brazii, Tauț și Chisindia au o densitate a populației de 10-11 locuitori/km².

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt de etnie română, în proporție de peste 80 %. Alte comunități etnice importante ca număr de locuitori sunt cele de:

- romi, din comunele Craiva (11 %), Zărand (9,9 %), Dieci (4,2 %), Beliu (3%), Almaș (2,7 %), Bârsa (2,5 %), Târnova (2,1 %), Bocsig (2,1 %), Moneasa (1,9 %), Chisindia (1,6 %), Archiș (1,2 %), orașul Ineu (6%), orașul Sebiș (5%),
- maghiari, din comuna Șilindia (5,7%), orașul Ineu (3%),
- ucraineni, din comuna Târnova (8,5%).

Caracterul multietnic al zonei

Printre primii coloniști din această zonă se remarcă cei de etnie sârbă, veniți ca refugiați pe parcursul secolelor XVI-XVIII. Coloniștii sârbi din Depresiunea Zărandului au fost mai puțini ca număr față de cei din zona de câmpie, fiind asimilați de-a lungul secolelor, de către populația autohtonă românească. Totuși, prezența lor este atestată de câteva toponime locale, precum denumirea satului Sârbi, dispărut între timp, întemeiat în depresiunea Almaș-Gurahonț.

Începând cu a doua parte a secolului al XVIII-lea, în Depresiunea Zărandului au fost aduși coloniști specializați în diferite meșteșuguri și activități industriale care luaseră avânt în epocă – mineritul și metalurgia, extracția pietrelor de carieră. Astfel, în zonele montane bogate în minereuri și piatră, au fost aduși muncitori germani, maghiari, polonezi, slovaci, la Dezna, Moneasa, Sebiș, Gurahonț ș.a. La Mocrea, în aceeași perioadă, au fost aduși coloniști slovaci de către nobilul local, aici fiind înființată o școală slovacă și construită o biserică evanghelică.

În schimb, pentru exploatările forestiere, au fost angrenați locuitorii români, aceștia venind, la rândul lor, din diferite alte zone (în special din Munții Apuseni), pentru a lucra la fabricile de cherestea, la tăierea și sortarea trunchiurilor de copaci sau pentru a fi cărăuși.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a continuării politicilor de colonizare (în special cu etnici maghiari și germani), au fost întemeiate câteva sate de

coloniști (de exemplu, Satu Mic) și au fost create cartiere noi în localități existente (precum la Moneasa). Coloniștii au fost chemați pentru a lucra la defrișarea pădurilor întinse din această zonă, la minele de fier sau la carierele de piatră, precum și în fabricile de cherestea. Pentru fabricarea cărbunelui, folosit în special la topitoriile de fier din zonă, au fost aduși coloniști slovaci în colonia Toplița, situată între Cărand și Prunișor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost aduși noi coloniști maghiari – de exemplu, la Hodiș, în comuna Bârsa.

După Marea Unire, au venit și coloniști români – țărani din zona Hunedoarei și moți din Munții Apuseni -, așezându-se în localitățile existente. De remarcat este faptul că o parte dintre românii mutați aici și-au adus cu ei și casele de lemn (cu arhitectură și sistem constructiv specifice zonelor montane), ceilalți preferând să cumpere și să mute pe parcelele lor alte case, rămase nelocuite, dintre gospodăriile locului.

Locuitorii de etnie romă sunt menționați în matricolele bisericilor ortodoxe din zonă încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, unde se menționează ocupațiile lor din domeniul meșteșugurilor: fierari, căldărari, lingurari, lucrători specializați în construcția caselor din pământ și văiugă, olari, cărămidari, sticlari ș.a.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

În zona Culoarul Crișului Alb, datele recensământului din 2021 arată o scădere importantă a numărului de locuitori. În prezent, principala problemă din punct de vedere demografic o reprezintă fenomenul de îmbătrânire a populației locale, având drept cauză o rată scăzută a natalității, precum și exodul generațiilor mai tinere în mediul urban sau în afara granițelor. Comunele din această zonă sunt slab populate, având fiecare mai puțin de 3.000 de locuitori.

Densitatea populației este scăzută: sub 25 de locuitori/km^2, cu excepția comunei Hălmagiu, unde densitatea medie este de 27 de locuitori/km^2.

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt de etnie română, în proporție de peste 90 %.

CULOARUL MUREȘULUI

În ceea ce privește numărului de locuitori, zona a înregistrat scăderi importante în ultimul deceniu, singura excepție fiind comuna Săvârșin, unde, la recensământul din 2021, s-a înregistrat o creștere în raport cu anul 2011.

Comuna Săvârșin este și cea mai populată, cu 2.990 de locuitori, urmată de comuna Bârzava, cu 2.575 de locuitori și comuna Conop, cu 2.096 de locuitori. Celelalte comune au sub 2.000 de locuitori.

Densitatea populației este una dintre cele mai joase de la nivelul județului: sub 20 de locuitori/km^2, cu un maxim de 19,9 locuitori/km^2 în comuna Birchiș și un minim de 12 locuitori/km^2 în comuna Bârzava. O densitate mai mare a populației o au satele Radna și Șoimoș, care au fost integrate în orașul Lipova.

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt de etnie română, în proporție de peste 90 %, cu câteva comunități mai mari de romi în unele sate – de exemplu, în comuna Birchiș (7,8 %).

Cu excepția satului Bulci, unde s-au așezat coloniști germani în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, restul satelor au fost, de-a lungul timpului, populate cu români, puținii coloniști de alte etnii fiind aduși ca meșteșugari pe domeniile nobiliare sau ca parte a aparatului administrativ al statului, între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și sfârșitul secolului al XIX-lea.

DEALURILE LIPOVEI

Se constată o scădere a populației rezidente în această zonă din cauza migrației forței de muncă spre orașe și din cauza ratei scăzute a natalității. Singura excepție o reprezintă comuna Ususău, care are mai mulți locuitori în raport cu anul 2011.

Comuna Zăbrani este cea mai populată din această zonă, cu 3.661 locuitori, urmată de comuna Ususău, cu 1.415 locuitori, în timp ce în comuna Șiștarovăț sunt doar 340 locuitori, fiind cea mai mică comună din județ la nivel demografic, iar satele situate la înălțime, pe platouri de deal, care aparțin de aceasta (Varnița și Labașinț) sunt aproape complet depopulate, având sub 10 locuitori fiecare.

Această zonă are cea mai mică densitate a populației din județ: 3 locuitori/km^2 în comuna Șiștarovăț, 10 locuitori/km^2 în comuna Ususău și 37 de locuitori/km^2 în comuna Zăbrani.

Structura etnică a localităților de aici a fluctuat semnificativ de-a lungul timpului, ca urmare a politicilor de colonizare, a războaielor, a epidemiilor și a migrării locuitorilor dinspre și spre alte zone.

Caracterul multietnic al zonei

În perioada secolelor XV-XVI, s-au așezat comunități de sârbi, refugiate din calea ocupației otomane. Deși populația de etnie sârbă a fost asimilată de-a lungul timpului de cea românească, numele unor sate și toponimia locală amintesc încă de aceasta: de exemplu, la Șiștarovăț, Cuvești, Chesinț.

Colonizarea cu etnici germani s-a făcut în special în partea de nord-vest a zonei (la Zăbrani, Chesinț și Neudorf) și a avut loc în trei etape, pe parcursul secolului al XVIII-lea.

Etnicii maghiari au fost colonizați aici în secolul al XIX-lea, dar în număr foarte mic.

Satele de deal (Șiștarovăț, Cuvești, Pătârș, Zăbalț, Dorgoș), formate în perioada medievală sub forma unor cătune risipite printre păduri, au fost sistematizate și colonizate în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cu coloniști români din Oltenia.

În prezent, majoritatea locuitorilor acestei zone sunt de etnie română, în proporție de peste 85 %.

PODGORIA ARADULUI

La nivel demografic, cu toate că tendința generală de la nivelul județului este de scădere accentuată a populației, în Podgoria Aradului, se constată o ușoară creștere a numărului de locuitori, în raport cu anul 2011.

Cea mai populată comună este Șiria, cu peste 8.000 de locuitori, urmată de comunele Păuliș și Ghioroc, fiecare cu o populație cuprinsă între 3.000 și 5.000 de locuitori, în timp ce comuna Covăsânț are mai puțin de 3.000 de locuitori. Orașul Pâncota este un oraș mic, cu mai puțin de 10.000 de locuitori.

Densitatea populației este medie în raport cu restul județului, cu un maxim în orașul Pâncota, de 106 locuitori/km^2, urmat de comuna Ghioroc, cu 82 de locuitori/km^2. O

Biserica romano-catolică din secolul al XVIII-lea din Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului)

Biserica romano-catolică, construită în secolul XX, din Iratoșu (Câmpia Aradului)

Turnul din secolul al XVIII-lea al bisericii reformate din Vânători (Câmpia Crișului Alb)

Biserica ortodoxă de lemn, construită în secolul al XVIII-lea, din Buceava-Șoimuș (Depresiunea Zărandului)

Biserica ortodoxă construită în secolul XX, din Buteni (Depresiunea Zărandului)

densitate relativ mare se observă și în comunele Șiria (69 de locuitoir// km^2) și Covăsânț (75 de locuitori/km^2).

În ceea ce privește structura etnică, majoritatea locuitorilor sunt români, în proporție de peste 70 %. Importante ca număr de locuitori sunt și comunitățile de:

- romi, din comunele Covăsânț (24 %), Șiria (6 %), Păuliș (3 %), și din orașul Pâncota (10 %),
- maghiari, din comunele Ghioroc (10 %), Păuliș (1,6 %), Șiria (1,4 %), și din orașul Pâncota (4 %),
- germani, din orașul Pâncota (1,3 %) și din comuna Păuliș (1 %).

Caracterul multietnic al zonei

Sârbii s-au așezat la nord de Mureș începând cu mijlocul secolului al XV-lea, dar cei mai mulți au venit la sfârșitul secolului al XVII-lea, când în această zonă s-au înființat comune de grăniceri – Mureșul fiind o vreme graniță între Imperiul Otoman și cel austriac. După mijlocul secolului al XVIII-lea, însă, cea mai mare parte a locuitorilor sârbi de aici au plecat în Rusia, pe actualul teritoriu al Ucrainei.

Coloniștii germani și maghiari au venit începând cu a doua parte a secolului al XVIII-lea, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX, în timpul implementării politicilor de colonizare impuse de administrația imperială și la inițiativa proprietarilor de terenuri, pentru a lucra la minele și carierele de piatră și la exploatările forestiere.

Aici s-au așezat și comunități de evrei, care au prosperat, prin activitățile comerciale și deschiderea unor unități de producție. La Șiria, comunitatea evreiască a construit, în anii 1930, și o sinagogă.

Bibliografie recomandată:

1. Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I-III, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 2020, 2021
2. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008
3. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești,* Editura Facla, Timișoara, 1987
3. https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive/

Biserica ortodoxă de lemn din secolul al XVIII-lea, din Luncșoara (Culoarul Crișului Alb)

1.2.3. Caracteristici etnografice

De-a lungul timpului, județul Arad s-a aflat la limita dintre diferite provincii sau „țări” delimitate geografic, istoric și etnografic: Țara Crișurilor – la nord, Țara Moților – la nord-est, Transilvania – la est, Banatul – la sud, fiind, astfel, un teritoriu unde s-au manifestat în mod particular o serie de interferențe și influențe culturale diverse. Acestea se pot observa în structura urbanistică a satelor, în arhitectura rurală și patrimoniul imaterial, la care au contribuit atât populația autohtonă românească, cât și populațiile care s-au așezat pe aceste meleaguri în decursul timpului.

Tradițiile și obiceiurile locale sunt legate în mod direct de ritmurile vieții și ale anului, marcate de evenimente deosebite și sărbători – percepute ca treceri de la o etapă la alta. Se observă că o mare parte din tradiții s-au pierdut pe parcursul ultimelor decenii, pe de o parte, ca urmare a pătrunderii unor modele culturale din exterior – din mediul urban sau chiar din afara țării, percepute ca „moderne”, care le-au înlocuit pe cele locale, și, pe de altă parte, ca urmare a plecării celor mai mulți tineri, perpetuarea tradițiilor depinzând de continuitatea locuirii unui areal de la o generație la alta.

Biserica ortodoxă de lemn din secolul al XVIII-lea, din Troaș (Culoarul Mureșului)

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

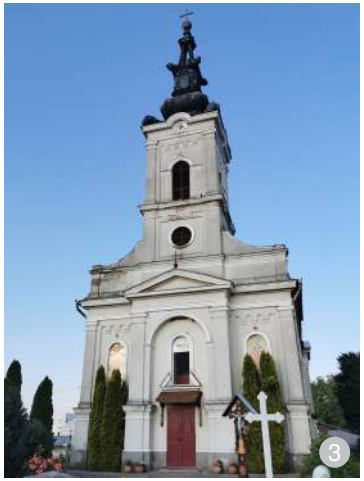
Din punct de vedere etnografic, sunt resimțite bogate interferențe cu zonele învecinate – cu restul Banatului (spre sud) și cu zona Câmpiei Aradului (situată la nord). De altfel, partea cuprinsă în județul Arad a Câmpiei de Vest a Banatului este una de tranziție (la nivel cultural și geografic, comercial și strategic) între teritoriul de la sud de Mureș și cel de la nord (zona Crișanei), râul având de-a lungul timpului un dublu rol, de graniță și legătură între acestea.

Datorită multiculturalității, Câmpia de Vest a Banatului a avut un caracter aparte, o atmosferă specifică, dată de schimburile culturale între locuitori de diferite etnii, ale cărei efecte în arhitectura rurală locală sunt vizibile, printre altele, în împrumuturile de forme arhitecturale și motive decorative tradiționale.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sunt șezătoarea, horele de duminică, claca ș.a.

Se mai practică în forme diluate, cu ocazia unor evenimente de familie: chematul la nuntă cu „giveri” călare; de Crăciun, umblatul cu „Irozii”, cu „Capra” și cu „Steaua”; obiceiul „Sânvăsai” de Anul Nou; făcutul cununilor de Sânziene. Cu ocazia unor evenimente culturale, se mai practică jocurile (dansurile) populare pe scenă.

Alte tradiții aveau legătură cu sărbătorile de hram ale bisericilor

Biserica ortodoxă din secolul XX, din Ususău (Dealurile Lipovei)

(nedei sau rugi), care se mai țin și în prezent în cele mai multe sate din zonă – de exemplu, la Firiteaz și Fiscuț.

Fiecare etnie avea propriile tradiții și obiceiuri, legate de momentele importante ale vieții, dar și de sărbătorile tradiționale specifice: de exemplu, sărbătoarea Fărșangului la catolici (o săptămână întreagă de carnaval care se termina în „marțea grasă” cu un bal, înainte de Postul Paștelui), sărbătoarea de Maibaumfest (Pomul de Mai) la germani, Arminden de 1 Mai la români (sărbătoare a primăverii), sărbătoarea recoltei și balul strugurilor la bulgarii catolici de la Vinga, la maghiari și la germani. La Șagu și în alte sate cu comunități Germane, se ținea Kirchweih (sărbătoarea de hram a bisericii).

Mici colecții etnografice pot fi vizitate la muzee locale: muzeul din cadrul căminului cultural din Frumușeni, muzeul satului Felnac.

CÂMPIA ARADULUI

Această zonă prezintă puternice interferențe etnografice atât cu zona Câmpia de Vest a Banatului - spre sud, cu zona Câmpia Crișurilor – la nord, cu Podgoria Aradului și Depresiunea Zărandului – spre est.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează, menționăm: alaiul cu măști de Fărșang la maghiarii din Olari, „Ciuralexa” (obicei românesc care se ține în Câmpia Aradului în

Biserica romano-catolică, din secolul al XIX-lea, din Păulișul Nou (Podgoria Aradului)

forme simplificate, în ajunul Bobotezei), sfințirea caselor, jocurile populare cu muzicanți și strigături, mersul cu crucea (ieșitul cu crucea la țarină) în a doua zi de Paști și de Rusalii, mersul cu banda de Sfântul Ion („Mersul cu Ionii”) și de Sfântul Gheorghe (la Macea), udatul fetelor cu apă și urzicatul de Sfântul Gheorghe (la ortodocși) sau stropitul fetelor cu parfum, a doua zi de Paști (la catolici), colindatul de Crăciun, umblatul cu Capra/ umblatul cu Urâtul (o formă de colindat cu măști în seara din Ajunul Crăciunului), umblatul cu Goatele, mersul cu plugușorul de Anul Nou, invitarea la nuntă cu „pălăscași”, tradiția „praznicului de pită nouă” (de exemplu, la Socodor), împletitul cununilor de Sânziene, portul popular purtat la sărbători.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică tot mai rar sunt: mersul cu „măturatul” la Sâmbăteni, șezătorile, clăcile la cules sau la construirea caselor, horele cu ocazia sărbătorilor, sărbători ale comunităților de șvabi - precum sărbătoarea Kirchweih, reluată la Vladimirescu în ultimii ani.

Mici colecții etnografice pot fi vizitate la muzee locale: Muzeul Școlii „Sabin Manuilă” de la Sâmbăteni, Muzeul „Almási Béla” de la Dorobanți, Muzeul Slovac de la Nădlac, casa-muzeu de la Șimand, care adăpostește colecția adunată de profesorul Dimitrie Otavă, casa-muzeu amenajată de Asociația Pro Pir Kult la Turnu.

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Această zonă etnografică prezintă influențe din zona Depresiunii Zărandului, din Câmpia Aradului și din zona de la nord – Crișana de deal și câmpie.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează, menționăm: jocurile populare cu muzicanți, colindatul de Crăciun, Călușerii – în Ajunul Crăciunului (la Șicula), Ciuralexa (în formă simplificată, de Bobotează), udatul fetelor cu apă și urzicatul de Sfântul Gheorghe (la ortodocși) sau stropitul fetelor cu parfum, a doua zi de Paști (la catolici și reformați), cântecele și dansurile populare (din repertoriile locale ale satelor), portul popular purtat la sărbători, strigăturile în versuri la alaiul de nuntă.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente din viața locuitorilor (în forme simplificate, mult diluate față de tradiția veche) sunt: șezătorile, clăcile la cules sau la construirea caselor, horele cu ocazia sărbătorilor, sărbătorile specifice comunităților de slovaci.

Obiceiuri care s-au pierdut în ultimii ani: Paparuda, numită în zonă Dodoloaie/ Dodolă/ Dodoliță.

Mici colecții etnografice private pot fi vizitate la muzee locale: Colecția Etnografică „Nicu Pintea” și Muzeul de Etnografie de la Șomoșcheș, Muzeul Sătesc „Rovina” de la Apateu.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Depresiunea Zărandului a reprezentat, de-a lungul timpului, un teritoriu de legătură și tranziție de la satele de munte și deal la satele de câmpie, fiind astfel un important spațiu de schimburi culturale și economice, favorizate de prezența târgurilor din această zonă – Ineu, Sebiș, Buteni, Beliu - și din apropiere – Pâncota, Șiria, Hălmagiu. Se pot identifica o serie de elemente comune cu alte zone etnografice, precum Culoarul Mureșului (având influențe în zona de nord a Munților Zărandului), Câmpia Crișului Alb (influențe în zona dealurilor piemontului Codru-Moma), Dealurile Bihorului (în zona de nord), Câmpia Aradului și Podgoria Aradului (influențe prezente în zona Târnova-Șilindia), zona Culoarul Crișului Alb (influențe perceptibile în jurul Gurahonțului) – atât în ceea ce privește tradițiile și obiceiurile, cât și în portul popular și în modul de alcătuire a gospodăriei, respectiv arhitectura caselor tradiționale.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează în această zonă, menționăm: colindatul de Crăciun (fiind întâlnit și colindatul cu măști), „Ciuralexa” de Bobotează (în formă simplificată), invitarea la nuntă prin „pălăscași”, jocuri populare (de exemplu, jocul „călușarilor”, practicat de copii la Aldești), portul popular purtat la sărbători, tradiția „praznicul de pită nouă“ (în comuna Beliu). Un obicei deosebit, prin originalitate și vechime, este cel păstrat până de curând în comuna Bârsa (și care în prezent este în pericol de a se pierde): petrecerea femeilor în Duminica Tomii (prima duminică după Paști), denumită „Druscele”[1].

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente din viața locuitorilor sau la evenimente culturale (în forme simplificate, mult diluate) sunt jocurile și șezătorile din perioada Câșlegilor (între Crăciun și Postul Paștelui), strigatul peste sat sau peste deal de Sfântul Gheorghe (în dealurile Nadășului și dealurile piemontului Codru-Moma, la Ineu, Slatina de Criș), claca sătenilor cu ocazia muncilor câmpului sau a construirii unei case, o mare parte dintre obiceiurile și tradițiile legate de nuntă.

Mici colecții etnografice pot fi vizitate la muzee locale: Muzeul Etnografic Buteni, Muzeul Etnografic al Bisericii Ortodoxe Dud, Muzeul „Vasile Goldiș” din Beliu, Muzeul Etnografic Arăneag, Muzeul Țării Zărandului din Ineu, Muzeul Etnografic din Revetiș, Muzeul Satului Moneasa și Muzeul Crișului Alb de la Sebiș, muzeul școlii din Zimbru.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Din punct de vedere etnografic, această zonă cuprinde Ținutul Hălmagiului – zonă etnografică cu particularități aparte, unde se întâlnesc mai ales sate tradiționale românești de deal și munte - locuitorii de aici fiind cunoscuți ca “moți crișeni”. Este, totodată, o zonă de tranziție între teritoriul aparținând Țării Zărandului și satele montane specifice Apusenilor, având, astfel, puternice interferențe etnografice atât cu Depresiunea Zărandului, cât și cu Țara Moților, cu care se învecinează direct.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează în satele de aici, menționăm: albitul pânzelor la vale (de exemplu, pe valea pârâului Zimbru) - un obicei specific de primăvară, „Ciuralexa” - un ritual cu specific agrar care se mai ține încă la finalul sărbătorilor de iarnă în zona Gurahonțului și în satele de la poalele Munților Apuseni, colindatul de Crăciun (în cadrul căruia se remarcă obiceiul „umblatul cu duba”), nedeile (sărbători câmpenești de vară ale satelor, în perioada dintre muncile câmpului și recoltă) – dintre care cele mai renumite sunt târgul de fete de pe Muntele Găina și nedeia de la Tăcășele (un crâng din satul Avram Iancu), portul popular folosit la sărbători, dusul cu coșarca (în comuna Hălmăgel), stropitul fetelor de Sfântul Gheorghe.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente (în forme mult diluate) sunt: jocurile și șezătorile din perioada Câșlegilor, strigatul peste deal în ajun de Sfântul Gheorghe (în satele Leasa, Tisa), claca sătenilor cu ocazia muncilor câmpului sau a construirii unei case, o mare parte dintre obiceiurile și tradițiile legate de nuntă, Armindenul ș.a.

Mici colecții etnografice private pot fi vizitate la muzee locale: muzeul din casa parohială de la Hălmagiu, muzeul școlar de la Măgulicea.

CULOARUL MUREȘULUI

Culoarul Mureșului este o zonă de convergență culturală unde se pot întâlni atât elemente specifice Țării Zărandului, cât și zonei Munților Apuseni – la nord de Mureș și respectiv elemente specifice Banatului, la sud de Mureș.

În regiunea Căprioara, se observă o confluență a zonelor etnografice bănățene – cu elemente specifice din zona Făgetului, cu cele ardelene, dând un caracter cultural aparte. În ceea ce privește teritoriul comunei Petriș, se remarcă în mod deosebit influența Țării Zărandului și respectiv a zonei Munților Apuseni. În plus, se poate observa importanța pe care o are tradiția locală la nivelul organizării locuirii, mai conservatoare decât cea din zonele de câmpie.

Ca în multe alte locuri, până în a doua jumătate a secolului XX, au existat multe obiceiuri și tradiții legate de construirea unei case și respectiv a unei gospodării noi, dintre care amintim arborarea în vârful casei a unei șterguri (prosop tradițional, țesut în casă) și a unei crenguțe verzi, alături de o sticlă de țuică – drept semn al bucuriei pentru noua casă.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează în această zonă, menționăm: pizăratul copiilor de Crăciun, colindatul în ceată de feciori (umblatul cu Steaua: „stelașii”, umblatul cu duba: „dubașii”), Paștele Morților (a doua zi de Paști), cununile de Sânziene puse la poarta casei, portul popular de sărbători.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente (în forme mult diluate) sunt jocurile și șezătorile, clăcile sătenilor cu ocazia muncilor câmpului sau a construirii unei case, rugile – sărbătorile de hram ale bisericilor parohiale, umblatul cu paparuda sau “băbăruța” (la Căprioara și în comuna Petriș) ș.a.

Mici colecții etnografice pot fi vizitate la muzee locale: Muzeul de Artă și Etnografie Săvârșin, Casa Memorială „Eugenia și Eugen Popa” din Săvârșin, muzeul etnografic de la Temeșești, muzeul școlar din Bata,

Muzeul „Almási Béla” din Dorobanți (Câmpia Aradului): casă țărănească maghiară de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu învelitoare de trestie

[1] Ioan Godea, *Bârsa - comună din Țara Zărandului*, Editura Mirador, Arad, 2012, p. 176. Rodica Colta, „Petrecerille de femei – reminiscențe ale unor vechi mistere ale bătrânei Europe” în *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor,* nr. 27, Giula, 2006, p. 57-64.

Ladă de zestre din colecția de etnografie a Casei Memoriale „Eugenia și Eugen Popa" din Săvârșin (Culoarul Mureșului)

muzeul etnografic de la Bulci.

DEALURILE LIPOVEI

Zona Dealurile Lipovei este o zonă cu tradiții bogate, cu influențe dinspre zonele învecinate – Culoarul Mureșului și Câmpia de Vest a Banatului, care au modelat, de-a lungul timpului, specificul etnografic al acestei zone.

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează, menționăm: ruga (sărbătoarea „Kirchweih" de hramul bisericii catolice) de la Zăbrani, sărbătorile de hram ale bisericilor din Șiștarovăț, Labașinț ș.a., căratul apei[1] în comuna Șiștarovăț, portul popular de sărbători, colindatul de Crăciun ș.a.

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente (fără a mai face parte în mod firesc din viața locuitorilor) sunt: jocurile și șezătorile, clăcile sătenilor cu ocazia muncilor câmpului sau a construirii unei case, mersul în „pețit", umblatul cu paparuda ș.a.

Mici colecții etnografice sau despre istoria locală pot fi vizitate la: Muzeul „Adam Müller-Guttenbrunn" de la Zăbrani, Muzeul Orășenesc Lipova.

PODGORIA ARADULUI

Dintre obiceiurile și tradițiile locale care se mai păstrează în mediul rural din această zonă etnografică, menționăm: colindatul de Crăciun, portul popular păstrat și purtat la sărbători, udatul fetelor de Sfântul Gheorghe („Sângiorz"), sfințirea monumentelor eroilor de Ispas, Preobrajenia/Schimbarea la Față (se sfințesc primii struguri în biserică).

Obiceiuri și tradiții care nu se mai practică sau se practică doar cu ocazia unor evenimente culturale și/sau din viața locuitorilor (dar în forme mult diluate) sunt: invitatul la nuntă cu „pălăscași" (de obicei doi, chemători la nuntă prin viu grai), împodobirea pomilor de Arminden, șezătorile, clăcile la cules de vie sau la construirea caselor, horele duminicale, sărbătorile comunității germane: Fărșang, „Kirchweih", balul strugurilor de la Păuliș ș.a.

Mici colecții etnografice pot fi vizitate la muzee locale precum: Muzeul Bisericii Ortodoxe și muzeul etnografic de la Covăsânț, Muzeul Viei și Vinului de la Ghioroc, Muzeul Apiculturii de la Miniș, Muzeul Satului Șiria din Castelul Bohus de la Șiria, muzeul etnografic de la Măderat.

Bibliografie recomandată:
1. Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I-III, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 2020, 2021
2. Godea, *Ioan, Bârsa - comună din Țara Zărandului,* Editura Mirador, Arad, 2012
3. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești,* Editura Facla, Timișoara, 1987

[1] Un obicei local care se practică de Joia Mare, legat, pe de o parte, de sărbătorile de Paști și Rusalii și, pe de altă parte, de cultul morților. (conform lui Stelean Ioan Boia, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad,* vol. 3, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2021, p.140).

1.3. Ocupații principale ale locuitorilor și meșteșuguri tradiționale specifice

În județul Arad, în mediul rural, principalele ramuri economice sunt agricultura și creșterea animalelor.

Terenurile agricole ocupă mai mult de 63 % din suprafața județului, iar din ele 71 % reprezintă teren arabil, 22,5 % - pășuni, 4,5 % - fânețe, 1 % - livezi și sub 1 % - vii[2].

Cea mai mare suprafață arabilă o au comunele situate în partea de vest a județului, în zonele de câmpie: Câmpia de Vest a Banatului, Câmpia Aradului și Câmpia Crișului Alb, în timp ce comunele din zonele înalte au suprafețe mici sau foarte mici de teren arabil. În Podgoria Aradului, parțial și în Depresiunea Zărandului și Dealurile Lipovei, se practică viticultura și pomicultura.

Silvicultura este un domeniu de activitate foarte important în zonele de deal și munte, suprafața fondului forestier al județului fiind de 211.700 ha în anul 2019, iar volumul de lemn recoltat, de 854.000 mc – în special lemn de fag, de stejar și alte esențe[3].

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI CÂMPIA ARADULUI CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Agricultura și creșterea animalelor

Aceste zone beneficiază de soluri fertile, foarte propice pentru agricultură. Predomină culturile de cereale, plante furajere, floarea soarelui, rapiță și alte plante tehnice. La acestea, se adaugă culturile de pepeni, iar în sere, solarii și grădini se cultivă diferite legume și verdețuri.

În trecut, s-au cultivat și hamei (începând din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, la Aradul Nou fiind deschisă o fabrică de bere, atestată în 1729), tutun și sfeclă de zahăr. În secolul al XIX-lea, odată cu dezvoltarea agriculturii, s-au înmulțit sălașele, care, cu timpul, au devenit adevărate ferme agricole, multe dintre ele fiind locuite permanent. Acestea au fost desființate în perioada comunistă, la mijlocul secolului XX, în urma colectivizării.

[2] *Strategia de dezvoltare a Județului Arad pentru perioada 2021-2027, op. cit.,* p. 36.
[3] *Ibidem,* p. 39.

Cerealele erau valorificate la târgurile locale, iar prelucrarea lor se făcea, până acum un secol, la morile plutitoare de pe râul Mureș, la morile de apă de pe Canalul Morilor sau la morile de uscat din sate. În prezent, în mai multe localități din această zonă funcționează depozite și centre de procesare a cerealelor.

Grădinile cu legume au fost prețuite de locuitorii zonei încă din secolul al XVIII-lea, datorită calității deosebite a solului. Cultivarea legumelor se practică și în prezent, în solarii, sere și grădini, unde se cultivă în special vinete, ardei, varză, conopidă, roșii, ceapă.

În ultimii ani, au apărut plantații de lavandă, flori, pepiniere pomicole, producători de gazon și ferme de agricultură certificată bio.

Creșterea animalelor este o ocupație cu tradiție, fiind crescute vite și porci (animale care erau, în trecut, comercializate în târguri), cai și turme de oi. Vara, animalele erau trimise pe pășune, iar iarna rămâneau în gospodării. În prezent, creșterea animalelor se practică în cadrul fermelor și al stânelor, în timp ce în gospodării se mai cresc doar păsări de curte, mai rar porci sau vaci.

Pomicultura și viticultura

Pomicultura este o ocupație cu tradiție, fiind produși și puieți de pomi fructiferi în pepiniere, încă din secolul al XVIII-lea (de exemplu, la Dorobanți). Producerea țuicii din fructe a fost una dintre ocupațiile tradiționale, numărul pălincăriilor fiind foarte mare în secolul al XIX-lea. Până spre finele anilor 2000, locuitorii satelor aveau și foloseau în comun cazane pentru fiert țuica, obținută din fermentarea fructelor – în special mere, prune, caise. Pomii fructiferi se cultivă în livezi și în grădini, precum și de-a lungul ulițelor. În ultimele decenii, au apărut tot mai multe livezi de pomi fructiferi în hotarul satelor, alături de plantații de zmeur, agriș, coacăz, mur.

În zonele de câmpii înalte, s-a cultivat în trecut și vița-de-vie, dar în prezent, aceasta se cultivă doar pe suprafețe restrânse: în Câmpia Vingăi (de exemplu, la Șagu, unde se află și o vinărie) și în Câmpia Cermeiului.

Apicultura, pescuitul și vânătoarea

Albinăritul este o ocupație veche (menționată în conscripțiile austriece din secolul al XVIII-lea), în trecut find folosite coșnițe (stupi tradiționali) din nuiele lipite cu lut. În toponimia locală, găsim numeroase referințe la albinărit: Prisaca, Stupini, Stupilor ș.a. Astăzi, apicultura este o ocupație de nișă, iar producția de miere este comercializată.

Pescuitul se practică din cele mai vechi timpuri de-a lungul râurilor și pârâielor, care oferă și în prezent areale piscicole naturale. În plus, în multe localități au fost amenajate pescării și bălți pentru pescuitul de agrement.

Tradiția practicării vânătorii în Câmpia Crișului Alb a fost consemnată și prin mărcile de pe sigiliile unor localități – de exemplu, pe sigiliul satului Chișlaca (din secolul al XVIII-lea). Vânătoarea se practică în continuare în satele din apropierea pădurilor din această zonă: la Mișca, Adea (pădurea Adea a fost declarată rezervație de vânătoare), Satu Nou, Moțiori, Șomoșcheș ș.a.

Morăritul

Pe tot teritoriul acestor zone au fost construite, de-a lungul timpului, numeroase mori de cereale, cele mai vechi fiind acționate de forța apei, însă mai târziu au apărut și mori acționate de motoare – morăritul fiind aici una dintre cele mai profitabile ocupații, până la mijlocul secolului XX.

De-a lungul Mureșului, au funcționat mori de apă plutitoare. Alte mori de apă au funcționat de-a lungul Teuzului, al Crișului Alb și al afluenților săi, dar și pe râurile și pârâiele de la sud de Mureș.

În sate s-au construit și mori seci, de uscat, acționate de cai, iar mai târziu, de motoare. Ca urmare a dezvoltării economice, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, au fost construite mori de cărămidă, mari, cu valțuri, care puteau procesa cantități importante de cereale.

La sud de Crișul Alb, în prima parte a secolului al XIX-lea, a fost construit Canalul Morilor, pe care ulterior au fost ridicate mai multe mori de apă de mari dimensiuni, construite din cărămidă.

Și în secolul XX a continuat dezvoltarea morăritului, morile mai vechi fiind modernizate și construindu-se mori noi, moderne.

Morile rurale au fost naționalizate în perioada comunistă, iar multe au fost demolate. O parte dintre morile sătești au funcționat până în anii 2000: la Cermei și Șepreuș, de exemplu.

Activități de exploatare a resurselor

De-a lungul râurilor, în afara ariilor protejate și în zonele joase, aluvionare, se exploatează materiale de construcție: nisip, pietriș și balast – la Călugăreni, Zădăreni, Fântânele,

Frumușeni, Aluniș - la sud de Mureș, respectiv la Sâmbăteni, Cicir, Horia, Zimandu Nou - în Câmpia Aradului.

În sudul Câmpiei Aradului, la Pecica, Șeitin și Gai, s-a dezvoltat industria petrolieră, în perioada interbelică și în timpul regimului comunist, fiind forate numeroase sonde. În Câmpia Crișului Alb, resursele de petrol sunt valorificate în cadrul rafinăriei de la Apateu.

Exploatarea și prelucrarea lemnului, împletitul nuielelor s-au numărat printre ocupațiile obișnuite ale locuitorilor din Câmpia Crișului Alb până la începutul secolului XX, când pădurile ocupau încă suprafețe mari.

Comerț și activități de producție

O intensă dezvoltare economică a avut loc începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, când politicile mercantiliste ale monarhiei habsburgice au dus la dezvoltarea meșteșugurilor, a producției agricole, la deschiderea de ateliere, fabrici și manufacturi.

Mureșul a reprezentat până la construirea căii ferate, cea mai importantă cale de transport de mărfuri din regiune, fiind transportate în special sare, aramă, lemn, animale și cereale. Transportul mărfurilor pe uscat a generat una dintre ocupațiile specifice secolului al XIX-lea: cărăușia.

În Câmpia Crișului Alb, una dintre ocupațiile specifice era producerea cărbunelui de lemn, mangalul, folosit la fabricile și manufacturile din zonă.

Zonele de câmpie ale județului au beneficiat de dezvoltarea unor târguri importante pe plan local și regional precum cele din Vinga, Sântana, Arad, Curtici, Grăniceri, Șimand, Chișineu-Criș, Zărand, Șiclău, Ineu, Cermei ș.a., unde se comercializau cereale, animale, produse meșteșugărești.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, s-au construit multe fabrici noi, iar o parte din cele vechi au fost renovate. Construirea căilor ferate la sfârșitul secolului a insuflat un avânt economic deosebit, teritoriul actual al județului Arad fiind conectat cu Europa de Vest și Transilvania. În mai multe localități s-au construit cărămidării, dintre care se mai păstrează parțial fabrica de cărămidă dintre Sântana și Zimandu Nou, construită în 1922 și care a funcționat și în perioada comunistă. Toate fabricile vechi au fost naționalizate în 1948, ulterior fiind închise sau demolate. Cele care s-au păstrat până în prezent fac parte din patrimoniul industrial și arhitectural al zonei și prezintă un mare potențial cultural și economic.

În prezent, se observă o dezvoltare a serviciilor (spălătorii auto și service-uri, restaurante, benzinării, unități de cazare pe rutele principale de transport, depozite en-gros, parcuri auto pentru transportul de mărfuri, farmacii și cabinete medicale private) și a comerțului local. S-au dezvoltat, totodată, activități industriale de producție în diferite domenii și ateliere de tâmplărie și reparații.

Turismul local

Sectorul turistic este slab dezvoltat, cu toate că există resurse turistice naturale importante: izvoarele termale de la Dorobanți, Șofronea, Curtici, Macea, rezervații naturale și științifice la Socodor, Macea, Turnu, cea mai importantă fiind Lunca Mureșului, unde au fost amenajate o serie de trasee turistice de explorare și puncte de observare a naturii. În pădurile din Câmpia Crișului Alb, s-au amenajat trasee de drumeție. În pădurea Adea se află și o cabană turistică și de vânătoare.

Alte resurse turistice sunt lăcașurile de cult, ansamblurile castelelor nobiliare, muzeele locale. În ultimii ani s-au făcut investiții în centre de agrement: centre de echitație, de activități în aer liber ș.a.

Meșteșuguri specifice

Activitatea meșteșugărească a avut un rol important pentru economia locală, în special începând cu secolul al XVIII-lea și până la mijlocul secolului XX. Aici s-au dezvoltat comune mari, unele ridicate la rangul de orașe, în care au activat numeroși meșteșugari, în cadrul atelierelor și manufacturilor, care produceau pentru nevoile vieții de zi cu zi: pentru piața locală și regională și mai ales pentru gospodăriile alodiale ale marilor proprietari de pământ. La Sântana s-a format prima breaslă comunală din județ în 1774: breasla cizmarilor, urmând ca în 1816 și în 1818 să se formeze breslele de la Pecica: breasla fierarilor și cea a rotarilor, breasla țesătorilor, breasla cizmarilor, breasla croitorilor, a șubarilor și a cojocarilor[1].

În Câmpia de Vest a Banatului, meșteșugurile practicate au fost diverse, de-a lungul timpului fiind menționați numeroși meșteșugari: căldărari, morari, pantofari, tăbăcari, opincari, tâmplari, țiglari, dulgheri, tinichigii, dogari, bărbieri, năsturari, strungari, hornari, fierari (covaci), legători de cărți, frânghieri, rotari, trestieri (tăiau trestia pentru acoperișuri), zidari, pălărieri, lăcătuși, cojocari, sumănari, măcelari, șelari, ceasornicari, armurieri, sitari, săpunari, curelari, cizmari, geamgii, argintari, cărămidari și pietrari. În localitățile din apropierea Mureșului, s-au practicat și olăritul și împletitul nuielelor.

În Câmpia Aradului, meșteșuguri specifice au fost: împletitul coșurilor din răchită (crengi de salcie), coaserea rogojinilor din paie de grâu, manufacturarea măturilor din paie și crenguțe, țesutul covoarelor și al pânzei pentru haine la războiul de țesut, coaserea și brodarea costumelor populare specifice zonei, prelucrarea cânepii în cadrul gospodăriei, morăritul, pitărițul (producerea pâinii – de exemplu, la Pecica), fierăritul, „cicernăritul" – meșteșugul realizării cetărnelor (jgheaburi, burlane, streșini), prelucrarea pieilor de animale pentru îmbrăcăminte și încălțăminte – cizmăritul, tăbăcăritul, cojocăritul și blănăritul, olăritul (de unde și numele localității Olari). Pe harta meșteșugarilor, există și un sobar specializat pe cuptoare vechi de fontă, sobe vechi și cuptoare din argilă[2].

În Câmpia Crișului Alb, meșteșuguri cu tradiție au fost: morăritul, dogăritul, olăritul, rotăritul (de exemplu, la Apateu), arderea varului, țesutul pânzelor pentru haine la războiul de țesut, împletitul nuielelor de răchită pentru coșuri și mobilier, fierăritul, dulgheria, teglăria (producerea cărămizilor de văiugă și a tencuielilor de pământ), realizarea frânghiilor de cânepă, a cojoacelor și a șubelor din lână, pielăritul – pentru realizarea hainelor, a curelelor și a încălțămintei.

În prezent, au mai rămas puțini meșteri locali: fierari, măcelari dulgheri, tâmplari, croitori și cizmari, iar realizarea îmbrăcămintei tradiționale se mai păstrează în puține sate. Obiectele din împletituri de răchită – coșuri și mobilier - se mai produc încă în zonă, o mare parte din aceste produse fiind destinate exportului.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Agricultura și creșterea animalelor

Creșterea vitelor, a porcilor și a cailor se numără printre cele mai vechi îndeletniciri din această zonă – ocupații

[1] Kovách Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Muzeul Județean Arad, Arad, 1974, p. 11-12.

[2] https://www.hartamestesugarilor.ro/.

Grădină de legume mărginită de viță-de-vie, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului)

Lan de rapiță lângă satul Turnu (Câmpia Aradului)

Pășune lângă Gurba (Câmpia Crișului Alb)

precum cea de văcar, stăvar (paznic de cai), păcurar (păstor de oi sau capre) și purcar fiind specifice acestui teritoriu până la sfârșitul secolului XX. În întreaga zonă se practică păstoritul sedentar – pe timpul verii, pășunatul animalelor se face în turmă, pe pășunile localității, iar pe timpul iernii, animalele rămân să fie hrănite în gospodării. În prezent, creșterea animalelor se concentrează mai mult în cadrul fermelor.

Terenurile bune pentru agricultură sunt cultivate cu cereale, floarea soarelui, rapiță. Zona joasă, de luncă și terase, este folosită pentru legumicultură. În prezent, se dezvoltă agricultura ecologică, pepinierele pomicole, producția de legume și mirodenii în solarii și sere.

Pomicultura și viticultura

Livezi cu suprafețe însemnate (de cireși, pruni, peri și meri) și plantații de viță-de-vie se găsesc în satele de deal. Cultura viței-de-vie a cunoscut o lungă istorie în zonă, vinurile produse la Sebiș, Ineu și Berindia fiind apreciate în Europa încă din secolul al XVIII-lea. Vinărsăritul (producerea țuicii, în special din prune) este o ocupație semnalată aici începând cu secolul al XVIII-lea, fiind continuată și în prezent.

Apicultura, pescuitul și vânătoarea

Apicultura este o ocupație cu tradiție ca urmare a proximității față de păduri, a abundenței florei sălbatice din pășuni și fânețe, la care se adaugă prezența arbuștilor cu proprietăți terapeutice. În toponimia locală, găsim numeroase referințe la albinărit: Prisaca, Stupini, Stupilor ș.a., în trecut, aproape fiecare familie având stupi.

Pescuitul în zona de luncă a Crișului Alb și vânătoarea în zonele de deal și munte (la Nadăș, Căsoaia, Rădești, Groșeni, Mocrea ș.a.), au fost dintotdeauna printre ocupațiile sezoniere ale locuitorilor. În fiecare comună există areale naturale de pescuit sau au fost amenajate bălți și pescării. Tradiția vânătorii a fost consemnată și prin mărcile de pe sigiliile unor localități – de exemplu, pe sigiliile satelor Groșeni și Ciuntești.

Morăritul

În întreaga zonă au fost construite mori de apă, de-a lungul Crișului Alb sau al pâraielor – cele mai multe funcționând până la mijlocul secolului XX. Alte mori erau acționate de forța animalelor de tracțiune sau, mai târziu, de motoare.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost construit Canalul Morilor, un canal alimentat din Crișul Alb, pornind de la Buteni. Morile construite pe acest canal au fost mori de apă moderne, având fiecare capacități mari de procesare a cerealelor, iar modernizarea lor a continuat până în perioada interbelică, fiind aduse valțuri și turbine pentru creșterea productivității: morile de la Buteni, Bârsa, Aldești, Mânerău, Bocsig, Rovina, Ineu. Pentru eficientizarea transportului cerealelor, aceste mori au fost deservite de căi ferate care făceau legătura cu târgurile Ineu și Sebiș.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar și la începutul secolului XX, în satele mari precum Almaș, Buteni, Beliu, Prunișor ș.a., au fost construite mori comunale de uscat, din cărămidă și piatră, acționate de motoare. Cu toate că unele au funcționat până în perioada comunistă, o parte au fost demolate, iar cele care au rămas până în prezent sunt abandonate, potențialul lor economic și arhitectural nefiind folosit.

Tot cu forța apelor erau acționate și alte instalații tehnice: gaterele, morile de zdrobit pietrișul (pentru atelierele de sticlărie), oloinițele (prese de ulei) și dubele (unde se bătea lâna pentru stofă), care au funcționat până la mijlocul secolului XX. Morile de pe Canalul Morilor au avut, la rândul lor, gatere și prese de ulei.

Stupi de albine la Buceava-Șoimuș (Depresiunea Zărandului)

Activități de exploatare a resurselor

În secolul al XVIII-lea, au fost amenajate exploatări forestiere și miniere sau au fost modernizate cele medievale, s-au mărit carierele de piatră existente și au fost deschise altele noi (carierele de piatră și cuptoarele de ars calcar de la Moneasa, carierele de piatră-de-var de la Agrișu Mare ș.a.). În secolul al XIX-lea, au fost deschise cariere noi de piatră și s-au înmulțit varnițele (unde se obținea varul pentru construcții) în întreaga zonă, iar exploatarea forestieră a luat un avânt deosebit.

Exploatarea și prelucrarea lemnului sunt atestate și de unele dintre sigiliile vechi: de exemplu, sigiliile satelor Drauț și Arăneag. În prezent, centre de prelucrare a lemnului se află la Arăneag, Buteni, Bocsig, Beliu, Târnova, Sebiș, Ineu.

Datorită dezvoltării industriale, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în primele decenii ale secolului XX, una dintre ocupațiile cele mai profitabile a fost producerea cărbunelui de lemn, vândut fabricilor și atelierelor din întreaga zonă. Cărbunele se obținea din arderea lentă a lemnelor, clădite într-o manieră anume în „bocșe”, ale căror urme se mai pot întâlni la poalele dealurilor.

Printre ocupațiile specifice exploatării forestiere din trecut se numără și cărăușia (cărăușii erau căruțași care transportau bușteni cu animale de tracțiune) și stânjenăritul (stânjenarii fasonau lemnele cu joagărul, securea și maiul), care au fost înlocuite, la finele secolului XX, cu cea de șofer trolist, respectiv drujbist (cel care folosește drujba).

Mineritul și metalurgia, exploatarea și prelucrarea pietrei sunt activități care au avut în trecut o pondere ridicată, începând cu secolul al XVIII-lea și până în prima parte a secolului XX, când au funcționat mai multe mine de fier și mangan, topitorii și forje la Dezna, Moneasa, Zimbru și Sebiș, mine pentru minereuri neferoase la Arăneag. Calea ferată îngustă Moneasa-Sebiș, care deservea exploatarea de marmură (alături de exploatarea forestieră și cea minieră) de la Moneasa, a fost demantelată în perioada comunistă, transportul blocurilor de marmură realizându-se apoi cu tractoare cu șenile, care le aduc până la drumul carosabil – la Moneasa se exploatează marmură neagră și marmură roșie. O mare parte dintre mine și carierele de piatră din zonă au fost închise în ultimele decenii. Alte cariere de piatră se află la Agrișu Mare, Dud, Minișu de Sus, Chisindia, Dieci. La Bocsig funcționează în prezent o balastieră unde se exploatează nisipuri, balast și pietrișuri pentru construcții.

Comerț și activități de producție

La cumpăna dintre secolele XIX și XX, activitatea industrială a ajuns la apogeu. Au apărut noi fabrici – de exemplu, de țiglă („Ciripărie”) și cărămidă la Bonțești, Dud, Buteni, Bârsa ș.a., de teracotă (la Beliu și la Dud), iar cele vechi au fost modernizate, o parte dintre ele fiind deservite de noua cale ferată Arad-Brad. După naționalizare, o parte din fabrici au fost modernizate și extinse, funcționând până la începutul anilor 1990, respectiv până în anii 2000.

Pentru valorificarea materialului lemnos, au fost construite fabrici, gatere și ateliere de cherestea: la Nadăș, Donceni, Căsoaia, Bocsig, Arăneag ș.a., cele mai multe funcționând până la epuizarea arborilor seculari. Mai târziu, când exploatările forestiere au devenit nerentabile, fabricile de cherestea s-au închis, iar instalațiile care le-au deservit – funiculare, joagăre, linii ferate înguste secundare care făceau legătura cu principalele orașe din zonă - au fost demantelate. Fabricile rămase au fost naționalizate în 1948 și ulterior demolate. În schimb, în anii 1960 au fost amenajate numeroase drumuri forestiere pe toate văile, pentru reluarea treptată a exploatărilor.

Noi fabrici au fost construite în perioada comunistă pentru valorificarea produselor locale: fabrici de marmeladă, de țigări (care exploatau plantațiile de tutun), dar în anii 1990, cele mai multe au fost închise.

Turismul local

În Depresiunea Zărandului se află stațiunea Moneasa (la poalele Munților Codru-Moma), stațiunea Căsoaia (în Munții Zărandului), unde se află tabere, unități de cazare, campinguri, trasee de drumeție montană marcate. La Căsoaia există un parc de sculptură din anii 1979-1985. Tot aici, recent (în 2016), au fost inaugurate un ecomuzeu pentru promovarea meșteșugurilor tradiționale, precum și un Centru de Informare și Educare în Protecția Mediului.

Alte obiective turistice de mare interes sunt cetățile medievale de la Dezna și Ineu, lacul de acumulare de la Taut (cel mai întins lac artificial de pe teritoriul județului Arad), bisericile de lemn.

În prezent, se dezvoltă activități derivate din turismul montan și balneoclimateric la Dezna, Moneasa, Arăneag, Căsoaia, Camna, Taut, Groșeni (satul de vacanță), Cuied (complexul turistic de pe malul lacului). În multe sate s-au deschis pensiuni și agropensiuni turistice.

Meșteșuguri specifice

În secolul al XVIII-lea, sunt menționați primii meșteșugari, iar în secolul al XIX-lea, meșteșugurile acopereau o gamă largă de servicii și produse necesare vieții de zi cu zi: dulgheri, fierari, potcovari, tâmplari, cojocari, pantofari, croitori, rotari, cărbunari, morari, pietrari și mulți alții.

Meșteșugurile specifice zonei care se mai practică și în prezent sunt: curelăritul (la Buteni), cojocăritul (la Buteni și Gurahonț), confecționarea de harnașamente, torsul, țesutul pânzei (de lână, in, cânepă sau bumbac) la războiul de țesut, confecționarea obiectelor de îmbrăcăminte tradiționale, coaserea sumanelor cu motive florale și geometrice (în zona dealurilor piemontului Codru-Moma), broderia, olăritul (la Bârsa au fost realizate vase de ceramică roșie nesmălțuite, iar la Beliu există o tradiție seculară a olăritului și a producerii cahlelor de teracotă), „împestritul” ouălor de Paști, împletitul coșurilor din nuiele de răchită (în satele din lunca Crișului Alb), tâmplăria și arta prelucrării lemnului, producerea frânghiilor (la Buteni).

Olăritul a fot unul dintre meșteșugurile cu tradiție în zonă, datorită resurselor bogate de pământuri argiloase și de caolin. În Evul Mediu, au apărut atelierele de fabricat sticlă – „glăjării”. În apropiere de Groșeni, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost construită

o manufactură de sticlă, din zidărie de cărămidă și cu acoperiș de șindrilă, care era deservită de o moară de zdrobit pietrișul de cuarț. Ulterior, între 1780 și 1787, aceasta a fost mutată la Beliu și extinsă, devenind o adevărată fabrică de cristal și sticlă, care folosea nisipuri silicioase din văile pârâielor și cuarțul extras din Munții Codru-Moma.

Meșteșuguri din trecut care s-au pierdut sunt: producerea lăzilor de zestre (lădărit) la Hășmaș, Nadăș, Groșeni, Nermiș, dogăritul la Buteni și Nadăș, pietrăritul (prelucrarea manuală a pietrei, pentru a face pietre de moară, țăst pentru pâine, arderea pietrei pentru a obține varul ș.a.), morăritul, rotăritul, șelăritul, fabricarea sticlei, stânjenăritul, bocșăritul (producerea cărbunelui mangal prin arderea lemnului) și producerea șindrilei (din lemn de gorun, gârniță și cer) la Nadăș și în alte sate de pe înălțimi, înconjurate de păduri.

Un centru pentru promovarea meșteșugurilor locale a fost construit la Căsoaia (Casa Verde).

CULOARUL CRIȘULUI ALB CULOARUL MUREȘULUI DEALURILE LIPOVEI

Creșterea animalelor

Creșterea animalelor este ocupația principală a locuitorilor din aceste zone. Caii și vitele au fost de-a lungul timpului animalele folosite în muncile agricole, la căratul lemnului și al fânului. Alte animale crescute în satele de aici sunt porcii, oile și caprele, dar și păsările de curte. Mulți gospodari duceau animalele vara la sălașe, pe dealuri, lângă păduri și pășuni, unde aveau hrană din belșug, iar iarna le coborau în vatra satului, fiind hrănite cu fân și cereale în gospodării.

Pășunile ocupă mari suprafețe de teren, iar fânețele sunt bogate în floră spontană. În mai multe sate se află ferme zootehnice și stâne de oi, pe dealuri.

Agricultura, pomicultura și viticultura

Terenurile bune pentru agricultură, aflate pe pante mai line și mai însorite ale dealurilor sau pe platouri mai largi, dar și în zona de luncă a Mureșului, sunt cultivate cu cereale, plante furajere, floarea-soarelui.

În ultimii ani, grădinile de legume din sate au început să se rărească, din cauza scăderii demografice, iar terenurile arabile din afara vetrelor satelor sunt folosite intensiv, mai mulți întreprinzători luând în arendă suprafețe mari de teren pentru a-l cultiva cu mijloace moderne, în scopul creșterii productivității, în timp ce alte terenuri au fost transformate în pășuni.

Pomicultura este o ocupație cu tradiție în aceste zone (în special livezi de cireși, vișini, pruni, nuci. gutui și meri), fructele fiind folosite la obținerea țuicii (prunele și merele), uscate în cuptoare speciale sau la soare, pentru a fi păstrate și consumate pe timp de iarnă. Pentru țuică, erau folosite cazane mari de fiert (distilerii), folosite în comun de săteni. Acestea au fost preluate de stat după naționalizarea din perioada comunistă, iar în prezent se mai păstrează doar câteva.

În comuna Zăbrani și în zona Lipovei se cultivă viță-de-vie. La Zăbrani se află și o livadă cu certificare pentru agricultura bio și câteva colne viticole.

Apicultura, pescuitul și vânătoarea

Apicultura se practică și astăzi, datorită abundenței de floră sălbatică, mierea obținută având calități deosebite.

Pescuitul - practicat mai ales în satele situate pe valea Crișului Alb, respectiv de-a lungul Mureșului - este atestat de toponimia locală, inclusiv de denumirile unor sate: Leasa, Leștioara ș.a., dar și de unele dintre sigiliile din secolul al XIX-lea (de exemplu, pe sigiliul satului Leasa apare un pescar).

În prezent, în zona Culoarlul Crișului Alb, pescuitul se practică aproape exclusiv în pescării, din cauza depopulării râurilor și pârâielor de pești, iar în Culoarul Mureșului se practică atât în pescării special amenajate, cât și pe malurile Mureșului (lunca Mureșului reprezintă cel mai important areal piscicol din județ).

Tradiția vânătorii s-a păstrat, de-a lungul timpului, în majoritatea satelor din aceste zone, vânătoarea fiind în prezent controlată de ocoalele silvice. Sigiliile vechi ale localităților atestă această ocupație tradițională (de exemplu, sigiliul satului Cristești, unde apare un vânător cu o blană de animal).

Morăritul

Datorită rețelelor hidrografice bogate, în satele de deal și munte au funcționat foarte multe mori de apă, cel puțin una în fiecare sat, pe malurile pârâielor – afluenți ai Crișului Alb, respectiv ai Mureșului, dar și pe malurile celor două râuri (inclusiv mori plutitoare, pe Mureș).

La Dumbrava, pe Crișul Alb, se păstrează o moară mare de apă, construită din piatră și cărămidă. Cele mai multe mori de apă au funcționat până în a doua jumătate a secolului XX, unele fiind reconstruite și modernizate de-a lungul timpului, fiind folosite până la începutul anilor 2000. Mori de uscat, construite din cărămidă și piatră, acționate de motoare, au funcționat în comunele mai mari (de exemplu, la Zăbrani).

Plutăritul, cărăușia și comerțul

Plutăritul a fost, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, o ocupație practicată în satele situate pe malul Mureșului – cea mai importantă cale de transport de mărfuri până la inaugurarea căii ferate Alba Iulia – Arad în anul 1868. După această dată, plutăritul a devenit o ocupație de rang secundar, fiind practicată doar la nivel local sau regional, pentru transportul lemnului, ca alternativă la calea ferată. Localitățile de pe malul Mureșului au funcționat ca mici porturi și locuri de popas pentru plutași, având hanuri, locuri special amenajate pentru luntri și plute de mari dimensiuni, spațiu pentru descărcarea mărfurilor și ateliere de reparații pentru ambarcațiuni.

Având în vedere producția scăzută de cereale din satele de munte, una dintre ocupațiile specifice a fost cărăușia pentru comerțul cu produse locale. Mulți locuitori practicau cărăușia mai ales în lunile de toamnă, produsele locale – fructe, cartofi, țuică, mături și coșuri din nuiele, unelte din lemn, fiind vândute în satele de câmpie, în schimbul cerealelor. La nivel local și zonal, târgurile cele mai importante erau la Hălmagiu și Brad (județul Hunedoara), Vărădia de Mureș, Radna, Petriș, Căpâlnaș, Săvârșin.

Cele două magistrale de cale ferată Arad-Deva și Arad-Brad, construite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au contribuit semnificativ la dezvoltarea comerțului în aceste zone.

Activități de exploatare a resurselor

Activitățile economice cu cea mai mare influență asupra arhitecturii locale au fost exploatarea forestieră, a carierelor de piatră și mineritul.

Pe întreg teritoriul acestor zone, predomină suprafețele de pădure, iar activități de exploatare forestieră au loc în majoritatea satelor, centre de prelucrare locală fiind în satele mai mari sau în reședințele de comună.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, proprietarii de păduri au construit fabrici pentru prelucrarea lemnului, deservite de linii de cale ferată îngustă, pe văile afluenților Mureșului. Exploatările s-au intensificat în prima parte a secolului XX și în perioada interbelică. O parte din căile ferate înguste folosite la exploatările forestiere au funcționat până în anii 1960-1970. Pe lângă material lemnos, pe căile ferate înguste s-au transportat și piatră, var, și alte mărfuri.

Exploatarea fondului forestier și prelucrarea lemnului continuă și în prezent, fiind folosite drumuri forestiere pe care buștenii sunt transportați în camioane mari până la centrele de prelucrare primară.

În zona Culoarul Crișului Alb, mineritul, exploatarea și prelucrarea pietrei sunt activități care au avut în trecut o pondere ridicată, dar care în prezent s-au diminuat semnificativ, majoritatea minelor și carierelor de piatră fiind închise.

În zona Culoarul Mureșului, în trecut, au existat mine de cupru (în amonte de Cladova și de Milova) și alte metale (la Roșia Nouă, Baia, Corbești).

De-a lungul timpului, din carierele de piatră din Munții Zărandului și din Dealurile Lipovei au fost extrase în special marmura, granitul, calcarul galben, piatra-de-var. În zona Bârzavei, a fost construită în secolul XX o fabrică de var. Pe teritoriul comunei Șiștarovăț, s-a exploatat încă din perioada medievală piatra-de-var, importanța acestei ocupații fiind atestată chiar și de toponimia locală: numele satului Varnița.

În prezent, se exploatează piatră

Fânețe și livezi din satul Hălmăgel (Culoarul Crișului Alb)

Livadă și fâneață la Corbești (Culoarul Mureșului)

la carierele de la Radna (granit), Șoimoș (balast și agregate), Bata și Bătuța (agregate, balast, piatră spartă), Pătârș (bazalt). Din albia Mureșului se extrag materiale de construcții: nisip, pietriș, balast.

Turismul local

În ultimii ani, s-au dezvoltat activități derivate din turismul montan, eco-turismul, agro-turismul. Au fost amenajate trasee de drumeție în Munții Bihorului, Munții Zărandului și Dealurile Lipovei. În mai multe sate s-au deschis pensiuni și campinguri, tabere, centre de agrement. Turismul cu specific rural valorifică peisajul și legătura cu natura în cadrul unor complexe de cazare în gospodării tradiționale recuperate și re-funcționalizate (câteva exemple fiind la Bodești, Vidra - în zona Culoarul Crișului Alb -, la Cladova - în Culoarul Mureșului - și la Labașinț - în Dealurile Lipovei).

La Bulci, Bata și Săvârșin, se organizează periodic festivaluri care atrag numeroși vizitatori din județ și din regiune. La acestea se adaugă sărbătorile câmpenești, precum târgul de fete de pe muntele Găina.

Meșteșuguri specifice

Meșteșugurile specifice acestor zone sunt: morăritul, fierăritul, confecționarea de harnașamente și unelte de lemn, olăritul, împletitul coșurilor din nuiele, prelucrarea pietrei, prelucrarea lemnului, dulgheritul, torsul, țesutul pânzei, confecționarea obiectelor de îmbrăcăminte tradiționale, cojocăritul, broderia, măcelăritul, producerea frânghiilor din cânepă.

În zona Culoarul Crișului Alb, la Târnăvița, Hălmagiu și Hălmăgel, se produceau obiecte tradiționale din ceramică. Aici există o tradiție a olăritului, a torsului și a țesutului pânzei, ștergarelor și covoarelor. La Avram Iancu se confecționau unelte de lemn: furci, greble pentru fân și cozi pentru coasă, lopată sau topor.

Pe harta meșteșugarilor este notat un sobar specializat în cahle din lut și ceramică smălțuită la Târnăvița[1], iar la Hălmagiu, lucrează un meșter fierar și tâmplar care realizează unelte agricole tradiționale din lemn, căruțe, pluguri. La Birchiș, în zona Culoarul Mureșului, se păstrează tradiția olăritului, materia primă, disponibilă local, fiind un lut albicios cu calități deosebite.

Meșteșuguri care s-au pierdut între timp sunt: producerea șindrilei la Hălmăgel, producerea cărbunelui din lemn (bocșăritul), rotăritul, meșteșuguri casnice precum cultivarea și prelucrarea inului și a cânepii pentru diferite țesături, producerea încălțămintei tradiționale.

PODGORIA ARADULUI

Viticultura

Viticultura din această zonă este menționată în izvoarele istorice încă din secolul al XI-lea. Miniș este cel mai vechi centru viticol din zonă, vinurile de aici fiind renumite și la nivel internațional. Viticultura a generat diverse meșteșuguri și ocupații secundare: funcția de primar (căpitan) al dealului (se ocupa de angajarea oamenilor pentru paza viilor, amenajarea căilor de acces, acordarea biletelor de voie pentru cules strugurii de masă), vinătălerul (administratorul viilor, care se ocupa de organizarea lucrărilor în vie), ciosii (paznici la vie), ziuașii (lucrători la vie angajați cu ziua, cei mai mulți venind din satele de câmpie din apropiere, în perioada culesului).

Pentru refacerea plantațiilor cu viță-de-vie în urma atacului filoxerei din secolul al XIX-lea, s-au înființat pepiniere, precum cea de la Păuliș-Barațca. La Ghioroc, lângă Muzeul Viei și Vinului se află un important centru de cercetare în domeniu.

Pomicultura

Pe pantele mai line ale dealurilor, aproape de vetrele satelor și în gospodării se găsesc livezi de pomi fructiferi. În zonă se produce în mod tradițional țuica de prune („răchia”), în cazane comunale sau private, de către pălincari (săteni pricepuți). Și aceasta este o ocupație cu tradiție, în fiecare sat funcționând, înainte de colectivizarea din anii 1950, mai multe cazane pentru fiert țiuca, printre care și cazane mobile, care se puteau închiria gospodarilor cu producție mai mare de fructe.

Agricultura și creșterea animalelor

Ocupații complementare viticulturii, cultura cerealelor și creșterea animalelor (vite, cai, porci, oi, capre) se practică la nivelul gospodăriilor, dar și în asociații, cooperative, ferme agricole.

Până la mijlocul secolului XX, animalele erau lăsate la pășunat, în stabulație liberă pe timp de vară, pe dealurile mai puțin însorite, unde nu erau plantate vii – atât vitele cât și porcii.

Principalele culturi agricole (denumite local „câmpul arător”) sunt de cereale, floarea-soarelui, plante tehnice și furajere, iar în sate se cultivă legume.

La Covăsânț, începând cu perioada interbelică s-au cultivat căpșuni, datorită caracteristicilor favorabile ale solului nisipos de aici. Soiurile locale, deosebit de aromate, sunt foarte apreciate.

În ultimii ani, s-au dezvoltat afaceri locale bazate pe culturi de nișă, precum mirodeniile, florile, legumele cultivate în solarii sau sere.

Pescuitul și vânătoarea

La Miniș, vânătoarea a fost dintotdeauna o ocupație tradițională, luând avânt la sfârșitul secolului al XIX-lea și atingând apogeul în perioada interbelică. Întreaga zonă este bogată în faună sălbatică, alcătuind un fond cinegetic de importanță deosebită.

Râul Mureș oferă un bogat areal piscicol, urmat de Lacul Ghioroc, unde se practică pescuitul de agrement.

Activități de exploatare a resurselor

Printre ocupațiile specifice exploatării forestiere din trecut, se numără cărăușia și stânjenăritul, care au fost înlocuite de cele de șofer trolist și drujbist. În prezent, exploatarea forestieră continuă, iar la Păuliș funcționează o fabrică de prelucrare a lemnului care produce traverse pentru cale ferată și semifabricate de cherestea. Cariere de piatră active se găsesc la Păuliș, Barațca, și Galșa, iar la Ghioroc și Șiria funcționează balastiere.

Comerț și activități de producție

Economia locală a fost favorizată de intrarea în funcțiune a căii ferate Arad-Ghioroc-Pâncota, electrificată în 1913 și care a funcționat până în 1991.

În ultimii ani, economia zonei s-a diversificat prin apariția unor unități de producție și de mică industrie.

Turismul local

În zonă au fost amenajate mai multe crame viticole care oferă și servicii de cazare, s-au amenajat campinguri și a fost creat un circuit cultural cu specific viticol - Drumul Vinului -, care include atât plantații de vie, cât și muzee, monumente și clădiri de patrimoniu din zonă, trasee de drumeție. Lacul Ghioroc, cu o suprafață de 66 ha, rezultat al exploatării din cadrul balastierelor, este una dintre principalele atracții turistice.

Meșteșuguri specifice

Încă de la 1821, în breasla mixtă de la Pâncota erau înscriși meșteșugari din Covăsânț și Șiria. Meșteșugarii din această zonă au fost: fierari, rotari, dogari, tâmplari, olari, morari, pantofari (șustări), croitori, frizeri, cărămidari, măcelari, împletitori de nuiele, tinichigii. Până la finele secolului XX, s-au practicat și meșteșuguri gospodărești: prelucrarea cânepii și a lânii, torsul, țesutul la război, vopsitul țesăturilor cu pigmenți din plante, cusutul, brodatul, confecționarea pieselor de îmbrăcăminte și a uneltelor din lemn cioplit.

Bibliografie recomandată:
1. Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I, II, III, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 2020, 2021
2. Kovách, Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Muzeul Județean Arad, Arad, 1974
3. https://www.hartamestesugarilor.ro/

[1] https://www.hartamestesugarilor.ro/

Livadă din apropiere de Bruznic (Dealurile Lipovei)

Peisaj cu podgorie din satul Mâsca (Podgoria Aradului)

2. SPECIFICUL LOCAL

2.1. Materiale de construcție folosite în arhitectura locală

Arhitectura locală tradițională prezintă caracteristici strâns legate de materialele și tehnicile de construcție folosite între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului XX, cu unele extinderi până în anii 1970, după care au fost introduse materiale noi, industriale, meșteșugurile legate de construirea caselor intrând într-un declin care continuă și în prezent.

Majoritatea caselor vechi din fondul construit rural al județului Arad care s-au păstrat până astăzi au fost construite cu structură de lemn și zidărie de văiugă sau de cărămidă, cu fundație de cărămidă sau de pământ bătut – în zonele de șes –, respectiv cu totul din lemn și fundație de piatră – în zonele mai înalte. La acestea, se adaugă și diferite alte combinații ale acestor materiale, puse în operă în funcție de rolul fiecărui element de construcție, de calitățile materialelor sau de etapele diferite ale transformărilor prin care au trecut de-a lungul timpului.

Materialele tradiționale specifice arhitecturii rurale vernaculare sunt materiale naturale, produse sau procurate local, prelucrate manual și puse în operă prin tehnici de lucru care se bazau în proporție foarte mare pe munca manuală, de la săparea fundației până la finisarea pereților și a pardoselilor. Casele erau ridicate prin clacă: o formă de muncă în comun ce presupunea întrajutorarea reciprocă a vecinilor și a rudelor din sat, sub supravegherea unor meșteri locali.

Materiale de construcție tradiționale

(a se corela cu informațiile despre sistemele constructive specifice, din capitolul **2.5. Tipologii de case și sisteme constructive)**

Nuielele împletite

Construcțiile din nuiele împletite sunt printre cele mai vechi din zonă, această tehnică de construire fiind atestată și în perioada antică, în timpul regatului dacic, continuând să fie folosită și îmbunătățită până în secolul al XVIII-lea, după care a început să fie înlocuită treptat de tehnici care foloseau materiale mai durabile, precum pământul bătut și văiuga.

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în toate zonele din județ, dar mai ales în zonele de luncă, depresionare și de deal, foarte multe case și chiar biserici sătești erau construite din nuiele împletite între „furci” (stâlpi groși de lemn de esență tare – gorun, stejar, cer, amplasați la colțurile casei, dar și în interiorul pereților mai lungi), acoperite („lipite”) cu un strat gros de lut, amestecat cu pleavă sau paie tocate. Cele mai folosite erau nuielele de salcie și alun, datorită flexibilității lor, care ușura împletirea.

Tot din nuiele împletite și lipite cu lut se construiau și pereții despărțitori ai caselor cu două sau trei încăperi, coșurile de fum sau cuptoarele și sobele din interiorul caselor, în acest caz, stratul de lut fiind foarte gros și având în compoziție mai mult nisip.

Din nuiele împletite s-au construit și garduri, acoperite la partea superioară cu scânduri late sau cu paie, pentru a le proteja de precipitații. Astfel de împrejmuiri erau des întâlnite până la mijlocul secolului XX, foarte puține rezistând până astăzi.

Tehnica împletiturilor de nuiele utilizată în arhitectura rurală (la construirea pereților) a fost cu totul abandonată după mijlocul secolului al XIX-lea în majoritatea zonelor din județ, cu toate că au fost locuri, precum unele sate din Dealurile Lipovei, unde a continuat să fie folosită până la începutul secolului XX.

În prezent, în câteva sate (de exemplu, în Câmpia Aradului și în Podgoria Aradului), se mai păstrează case vechi din pământ bătut sau din lemn cu frontoane construite din nuiele împletite, lipite cu lut. Uneori, peste împletitura de nuiele nu se mai aplica lipitură, pentru a permite aerisirea podului. În aceeași tehnică s-au construit și anexe gospodărești – grajduri și cotețe pentru animale (având pereții lipiți cu lut), cotărci pentru porumb (fără lipitură, pentru a permite circulația aerului).

Paiele și trestia

Ca materiale de învelitoare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, în majoritatea zonelor din județ au fost folosite paiele (în special cele de secară, pentru că au firul mai lung și mai rezistent, dar și paie de grâu) – în satele de deal și câmpie –, respectiv trestia (stuful) – în satele din zonele de luncă sau din zonele cu terenuri mlăștinoase. Atât casele, cât și bisericile vechi, anexele gospodărești: grajdul, șura, erau acoperite cu astfel de materiale disponibile local, ușor de prelucrat și de pus în operă, rezultând învelitori cu durată mare de viață (unele învelitori din paie clădite cu furca și așezate prin călcare au rezistat, cu mici reparații periodice, chiar și 200 de ani – de exemplu, în zona Munților Apuseni).

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, paiele și trestia au început să fie înlocuite cu șindrilă, în zonele de deal și munte, iar în satele de câmpie, cu țiglă solzi („ciripă”) produsă în fabricile locale.

Cu toate acestea, până spre mijlocul secolului XX, învelitorile de paie s-au păstrat în număr foarte mare atât în satele de deal, cât și în câmpia înaltă, în timp ce în zonele de câmpie joasă mai erau încă multe case acoperite cu trestie. În satele de munte, s-au păstrat case și anexe gospodărești cu învelitori de paie până la sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI. În ultimii ani, acoperișurile de paie aproape că au dispărut din peisajul local, fiind înlocuite cu tablă sau țiglă.

Trestia a fost folosită pe scară largă și ca suport aderent pentru tencuielile interioare, în special la tavane, fiind prinsă peste scândurile de lemn (începând cu primii ani ai secolului XX), multe case având până astăzi astfel de tavane, deosebit de rezistente în timp.

Lemnul

Lemnul este materialul de construcție cel mai utilizat în județul Arad în arhitectura tradițională, fiind unul dintre materialele folosite și în prezent, în zonele de deal și munte. A fost folosit atât la construirea clădirilor (locuințe, biserici, școli), cât și a anexelor gospodărești și a construcțiilor tehnice (mori, fântâni, poduri ș.a.), a gardurilor și a porților de intrare, adică la aproape toate construcțiile și instalațiile. Tot lemnul a fost materialul cel mai întrebuințat la realizarea obiectelor și a uneltelor folosite în viața de zi cu zi: unelte folosite la muncile agricole, războaie de țesut, lăzi de zestre, paturi, rafturi pentru vase, scaune și mese, lavițe, strane bisericești și alte obiecte și mobilier de cult, scări de urcat în pod și multe altele. Arhitectura lemnului a ajuns la apogeul artistic și tehnic prin construirea bisericilor de lemn, care împânzeau întreg teritoriul în urmă cu 200 de ani, o mare parte dintre cele care s-au păstrat până astăzi datând din secolul al XVIII-lea.

Lemnul a fost folosit la aproape toate părțile construcțiilor: elevație (realizată din tălpi groase de 40-50 cm, din lemn de stejar sau gorun, de obicei cioplite dintr-un singur trunchi de copac), pereți, grinzi, șarpantă, tâmplăriile ferestrelor, uși, târnat (balustrada de lemn traforat, stâlpii sculptați), învelitoare.

Esențele lemnoase cele mai folosite la ridicarea caselor și a bisericilor erau stejarul, gorunul, cerul – pentru tălpile groase de la bază („tălpoaie” sau „groși”) și pentru grinzi (mai ales pentru „cununi”), fagul, cireșul și părul sălbatic – pentru pereți și mobilier, iar pentru șarpantă și învelitoare era preferat lemnul de brad. Teiul și salcâmul erau, la rândul lor, des folosiți la realizarea scândurilor pentru tavan, a obiectelor de mobilier care necesitau o structură puternică și longevivă – iconostasul bisericii, războaiele de țesut, iar frasinul era folosit pentru cuiele de lemn și la confecționarea „obezilor” pentru roți.

O observație de mare importanță cu privire la materialul lemnos folosit la ridicarea caselor este aceea că arborii erau tăiați toamna târziu, când seva nu mai era activă, ceea ce permitea o uscare uniformă a lemnului, evitând apariția crăpăturilor. Meșterii care construiau aceste case aveau cunoștințe avansate legate de perioada de tăiere, esența lemnoasă potrivită, modul cel mai adecvat de prelucrare și de punere în operă a materialului, ceea ce a generat o arhitectură a

Fronton de casă construit din nuiele împletite din Sâmbăteni (Câmpia Aradului)

Anexă cu învelitoare de paie din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)

Casă din Țela (Culoarul Mureșului), cu pereți din bârne rotunde între stâlpi ciopliți

Grajd de lemn din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)

Șură de lemn și gard din scânduri la Bata (Culoarul Mureșului)

Detaliu al unui gard de lemn din Nădab (Câmpia Aradului)

Poartă de lemn la Zăbalț (Dealurile Lipovei)

Poartă de lemn la Chisindia (Depresiunea Zărandului)

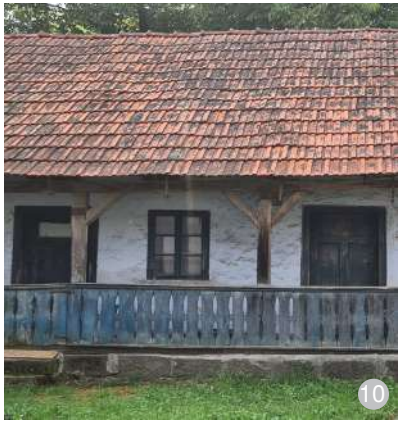
Turnul și învelitoarea de șindrilă a bisericii de lemn din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)

Acoperișul cu șindrilă al bisericii de lemn din Ionești (Culoarul Crișului Alb)

Casă cu prispă de lemn la Bocsig (Depresiunea Zărandului)

Detaliu de prispă de lemn la Plești (Culoarul Crișului Alb)

lemnului cu calități remarcabile în ceea ce privește durabilitatea, comportarea statică, confortul interior și, nu în ultimul rând, calitățile estetice. Așa se explică prevalența acestei arhitecturi în unele locuri până la sfârșitul secolului XX.

Învelitorile de lemn folosite în județul Arad sunt dranița – învelitoare sub formă de scânduri late de 20-30 cm, subțiri de aproximativ 4 mm și lungi de 80-100 cm, cu secțiune dreptunghiulară, așezate paralel cu panta acoperișului, prin suprapunere parțială, de la bază spre coamă – și șindrila – bucăți mai groase, dar mai scurte de lemn, având lungimi de 40-60 cm, lățimi de 8-20 cm și secțiune triunghiulară (cu grosime variabilă de aproximativ 10-20 mm), cu nut pe cantul mai gros, astfel încât să se îmbine între ele prin „nut și feder" pe latura lungă, așezate în rânduri suprapuse, perpendicular pe pantă, pornind de la streașină spre coamă. De obicei, învelitorile de lemn se făceau din lemn de brad, datorită cantității mari de rășină, care îi conferă o rezistență sporită la intemperii, mai rar din fag sau stejar.

Folosite în special în zonele de deal și munte, șindrila și dranița au înlocuit treptat învelitorile de paie după mijlocul secolului al XIX-lea. La câmpie, învelitori de șindrilă aveau doar gospodăriile mai înstărite, lemnul fiind, în zonele joase, un material scump și rar încă din perioada medievală, cu excepția Câmpiei Crișului Alb, unde pădurile încă ocupau suprafețe mari. De altfel, în această zonă s-au păstrat multe case de lemn sau cu structură de lemn.

Cu timpul, din cauza defrișărilor pe suprafețe mari și a exploatării intensive a pădurilor în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, lemnul bun pentru închiderea pereților a devenit tot mai greu de obținut și din ce în ce mai scump, așa că spațiul dintre stâlpi se va umple, în secolul XX, cu zidărie de văiugă sau cărămidă. Un alt aspect care poate fi folosit la datarea construcțiilor din gospodăriile tradiționale este folosirea cuielor de lemn, respectiv de metal la îmbinările structurale dintre elemente – trecerea de la cuiele de lemn la cuiele de fier realizându-se pe la mijlocul secolului al XIX-lea, astfel că, la construcțiile realizate mai târziu, cuiele de lemn nu mai sunt întâlnite.

Piatra

Piatra este unul dintre materialele de construcție caracteristice arhitecturii rurale din zonele de deal și munte datorită disponibilității materiei prime – piatră de râu (sub forma bolovanilor), piatră de codru (ridicată direct din păduri), piatră de carieră (piatră tăiată), care poate fi mai ușor de prelucrat: calcar, marmură, tuf vulcanic, ardezie, sau mai dură: gresie, bazalt, granit, andezit, diabaz.

Piatra a fost folosită în special la fundații; casele de lemn aveau fundație din piatră lipită cu lut sau din bolovani mari de râu (tălpile de lemn se așezau direct pe bolovani mari așezați la colțuri). În zonele cu umiditate ridicată a solului, erau preferate pietre mai poroase, precum gresiile și calcarele moi, datorită capacității lor de a reține umezeala din pământ, ulterior redată atmosferei treptat, protejând astfel tălpile de lemn. În satele de munte cu declivitate mare, fundația din piatră devine un nivel parțial al casei și este folosită ca pivniță.

Zidăria de piatră legată cu mortar de lut, nisip și var, deși o tehnică mai elaborată și deci mai scumpă, a fost folosită și pentru a construi case cu pereții din piatră, la construirea anexelor gospodărești și a gardurilor. Piatra de râu sau cea de duritate mai mare era folosită pentru fundații (zidăria de piatră a fundațiilor fiind legată cu mortar de lut, fără var), în timp ce calcarul și tuful vulcanic erau folosite la zidirea pereților, pe de o parte, pentru că erau mai ușor de tăiat, pe de altă parte, datorită porozității mai mari, care permitea migrarea lentă a vaporilor, evitând apariția condensului și a igrasiei la interior.

Ca material de învelitoare, ardezia a fost folosită doar în cazul caselor și al vilelor proprietarilor mai înstăriți de vii, terenuri agricole sau mine, fiind introdusă începând cu secolul al XIX-lea la Moneasa și în Podgoria Aradului. Mai rar, se pot întâlni acoperișuri de ardezie de la cumpăna secolelor XIX-XX în sate din apropierea orașelor.

Pământul bătut

Atât în zonele de deal și de depresiune, cât mai ales în cele de câmpie, s-au păstrat până în prezent case, anexe gospodărești și garduri construite din pământ bătut. Este un material de construcție folosit din vremuri străvechi, în paralel cu nuielele împletite și cu lemnul. Totuși, pământul bătut a înlocuit treptat, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nuielele împletite, fiind recomandat de administrația austriacă în timpul politicilor de colonizare și sistematizare a Banatului și a Crișanei, datorită calităților sale structurale și rezistenței la incendii. Pe de altă parte, din cauza scumpirii lemnului și a defrișării pădurilor, pământul bătut a devenit materialul cel mai economic și ușor de procurat în zonele joase.

Materia primă – lutul galben – se scotea din gropi special săpate la marginea satelor (denumite și „gropoaie" sau „gropane"), se transporta la locul viitoarei construcții, se descărca în jurul locului ales pentru amplasarea casei, se curăța de pietre sau rădăcini, se mărunțea cu sapa și se stropea cu apă, apoi se lăsa o vreme să se compacteze. Perioada cea mai propice extragerii lutului era primăvara, după topirea zăpezilor, când era mai ușor de săpat. Locurile alese pentru așezarea caselor de pământ erau mai ridicate, ferite de băltirea apelor din precipitații.

Specifică Banatului a fost tehnica pământului bătut cu maiul între cofraje de scânduri, tehnică folosită și în Câmpia Aradului și în Podgoria Aradului. De-a lungul Mureșului (de exemplu, la Zădăreni), s-a practicat și tehnica ceamurului: pământul era amestecat cu apă, paie tocate sau pleavă, omogenizat sub forma unei paste prin călcare și frământare cu picioarele, tehnică practicată pe scară largă și la nord de Mureș, în Câmpia Aradului și Câmpia Crișurilor. Pământul bătut a fost materialul cel mai mult folosit la construcția caselor și anexelor gospodărești din zonele de câmpie datorită disponibilității materialului, rezistenței constructive și caracteristicilor deosebite de izolare termică pe care le oferă.

Case cu pereții din pământ bătut s-au construit până la începutul secolului XX în zonele bogate în pământ lutos, ulterior fiind preferată zidăria de văiugă, respectiv zidăria de cărămidă. Tot din pământ bătut se construiau, până la mijlocul secolului al XIX-lea, și vetrele pentru foc și cuptoarele de pâine (construite cu un schelet de lemn), același material versatil fiind folosit și la pardoselile caselor.

Lutul și văiuga

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, zidăria de văiugă s-a răspândit tot mai mult ca tehnică de construcție a caselor preferată în zonele de deal și câmpie, datorită costurilor reduse și calității materialului, fiind folosită în aceste zone până în anii 1970. Tehnica zidăriei de văiugă folosește cărămizi de mari dimensiuni nearse (văiugă), realizate manual dintr-un amestec de lut, apă și paie mărunțite care se omogeniza prin călcare în picioare, după care era turnat în matrițe de lemn, cărămizile astfel realizate fiind apoi uscate la soare. Din zidărie de văiugă se construiau și cuptoarele din case, în

Varul obținut în varnițe prin măcinarea pietrei-de-var (calcare, marmură) a fost folosit la zugrăvirea pereților atât la interior, cât și la exterior peste tencuiala de lut, dar și în compoziția tencuielilor în relief, decorative. Imagini din Obârșia (Culoarul Mureșului), Buteni și Nadăș (Depresiunea Zărandului).

Piatra este un material specific zonelor de deal și munte și este folosită la fundațiile caselor și anexelor gospodărești: piatra de râu, piatra de carieră - care poate fi piatră spartă sau fasonată. Imagini din Obârșia (Culoarul Mureșului), Zăbalț (Dealurile Lipovei) Lazuri și Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb).

Lutul a fost folosit atât pentru tencuieli (în amestec cu paie sau pleavă, uneori și balegă), cât și pentru cărămidă nearsă (văiugă), uscată la soare - material întâlnit în toate zonele, dar în special în cele de câmpie și luncă. Imagini cu zidărie de văiugă din Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb), Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului) și Sânmartin (Câmpia Aradului).

Pământul a fost folosit la construirea caselor din zonele de câmpie și luncă, dar și ca material de lipitură (tencuire), lutul galben fiind cel mai utilizat, respectiv la pardoseli (inclusiv a târnațului). Imagini din Luncșoara (Culoarul Crișului Alb), Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb), Pârnești (Culoarul Mureșului) și Cermei (Câmpia Crișului Alb),

special în satele de câmpie.

Tot „văiugă” este denumită și pasta ceva mai fină, obținută din lut, apă și pleavă sau paie tocate care se folosea la tencuirea („lipirea”) pereților (cu excepția caselor de lemn construite din bârne groase și a celor din zidărie de piatră, care de obicei se lăsau netencuite la exterior, finisajul fiind aplicat doar pe fețele interioare ale pereților). Tencuiala din lut („lipitură”, „mâltăreală”) se aplica în două sau mai multe straturi – stratul final fiind cel mai fin, pentru a rezulta o suprafață cât mai lisă. Chiar și zidăria de văiugă se tencuia cu această pastă. Tencuiala de lut avea rolul de a proteja pereții de intemperii, lungindu-le durata de viață, dar și de a izola termic spațiul interior, în special în cazul caselor de lemn. Pleava și paiele aveau rolul de a preveni fisurarea tencuielii.

În cazul pereților de lemn din bârne fățuite (cioplite pe patru laturi) și al celor de zidărie de cărămidă, cu suprafețe mai lise, pentru ca stratul de tencuială să adere bine la perete, se folosea un suport din șipci sau nuiele foarte subțiri de alun, despicate și prinse cu despicătura înspre exterior, pe care să „prindă” mortarul de lut și pleavă.

Lutul era folosit, într-un amestec similar, și la izolarea podului, unde, peste pardoseala de scânduri, se aplica un strat de „lipitură” care izola termic interiorul și împiedica pătrunderea fumului în casă prin tavan (a se ține cont de faptul că cele mai multe dintre casele vechi de lemn nu aveau coș de fum, ci fumul de deasupra vetrei pătrundea în pod și afuma paiele învelitorii sau șindrila, protejându-le împotriva putrezirii, precum și alimentele păstrate în pod – care se conservau astfel până vara următoare). În secolul XX, tavanele de lemn au început să fie tencuite („lipite”) și la interior, cu un strat de lut, aplicat pe un suport din nuiele subțiri de alun sau din trestie.

Ca material de finisaj interior, lutul se folosea în moduri asemănătoare atât pentru pereți cât și pentru pardoseală: pereții se „văcăleau”, peste stratul gros de tencuială, cu un strat mai fin din lut, peste care se aplica și se reaplica periodic văruiala. Pe pardoseală (denumită în multe locuri și „vatră”), peste stratul de bază din pământ bătut se aplica periodic „muruiala”: un strat subțire de lut galben amestecat cu apă, puțină pleavă și balegă de cal, care se întindea uniform cu o cârpă și apoi se lăsa să se usuce 15-30 de minute. După uscare, stratul astfel aplicat devenea aproape impermeabil și fin la atingere, totodată dur, rezistent la compresiune și fără miros, având proprietăți antiseptice și de izolare împotriva umezelii.

Varul

Alături de lut, varul a fost cel mai utilizat material de legare și finisare a zidăriilor. Varul se obținea prin arderea în varniță a pietrei de calcar, rezultând varul nestins (ars) – dioxidul de calciu. Pentru a fi pus în operă, varul nestins era amestecat cu apă în surplus, obținându-se, prin amestecare până la omogenizare cât mai bună, varul stins (hidraulic) – hidroxidul de calciu, sub formă de pastă. Acesta se depozita o perioadă de timp lângă amplasamentul construcției, în gropi săpate în pământ și acoperite cu scânduri de lemn peste care se așază pământ, pentru a feri varul de uscare și îngheț. În prezent, varul stins se obține sub formă de pulbere în fabrici, dar acest tip de var nu are aceeași flexibilitate și aderență ca cel tradițional, preparat sub formă de pastă.

Din varul stins amestecat cu nisip sau lut, se obține mortarul pentru zidării, care, în contact cu aerul (care conține dioxid de carbon și vapori de apă), se usucă treptat și se întărește (proces care se numește carbonatare), căpătând o duritate asemănătoare pietrei din care a fost extras varul.

Pentru finisarea pereților, peste tencuiala de lut, se aplica un strat subțire de zugrăveală („spoială”) obținută din var hidraulic sub formă de pastă, preparat la fața locului, din var nestins, păstrat în gropi, lângă locul construcției. Se foloseau în special varul alb sau albastrul de var (denumit local „mierială”), precum și alte culori obținute cu pigmenți naturali locali (verde, ocru) – atât la interior, cât și la exterior. Zugrăveala de var are proprietăți antiseptice deosebite, contribuind la păstrarea unui climat interior benefic pentru sănătatea oamenilor.

Cărămida și țigla

Începând cu secolul al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea, au fost construite cărămidării și țiglării care valorificau lutul din zonele de luncă și câmpie, unde lemnul și piatra erau mai scumpe și greu de procurat. Obținute manual din argilă presată în matrițe, țiglele și cărămizile se uscau la aer și apoi erau arse lent, pentru a nu se crăpa, în cuptoare de forma unor încăperi mari construite tot din cărămidă și acoperite cu țiglă, în care cărămizile și țiglele crude se clădeau ușor distanțate, pentru a permite căldurii să se distribuie cât mai uniform.

La începutul secolului XX, conscripțiile indică înlocuirea pământului bătut cu zidăria de cărămidă arsă, respectiv a învelitorilor din paie cu cele de țiglă solzi de mici dimensiuni (denumită local „ciripă”), începând cu anii 1930, fiind folosită tot mai mult și țigla profilată. În zonele de munte, învelitorile din țiglă au pătruns ceva mai târziu, începând cu al doilea deceniu al secolului.

Pe parcursul secolului XX, cărămida și țigla au devenit cele mai folosite materiale de construcție, în toate zonele, cu toate că lemnul a fost utilizat în continuare la ridicarea scheletului structural al caselor din satele de deal și munte. În ultimele decenii ale secolului XX, cărămida și țigla produse manual au fost înlocuite cu cele produse în fabrici mari, fiind arse în cuptoare industriale, materialele obținute fiind astfel standardizate, cu aceleași dimensiuni și caracteristici (uneori inferioare calitativ față de cele produse manual, a căror rezistență în timp a fost dovedită: și astăzi, cărămizile și țigla de acum 80-100 de ani sunt căutate și recuperate din demolări și folosite la restaurarea unor clădiri istorice, datorită calităților deosebite ale acestor materiale).

Sticla, tabla, fierul forjat

Aceste materiale au început să fie folosite pe scară largă în arhitectura gospodăriilor tradiționale începând cu perioada interbelică, până atunci fiind specifice doar gospodăriilor unor țărani mai înstăriți sau unor proprietari de terenuri și reședințelor nobiliare.

Sticla colorată a fost folosită ca element decorativ în perioada interbelică, deasupra ușilor de intrare în târnaț aflate pe fațadele de la stradă ale caselor de tip francon din Câmpia Banatului (de exemplu, la Secusigiu, Vinga) și la partea superioară a porților de intrare ale caselor construite de-a lungul aliniamentului stradal, întâlnite în Depresiunea Zărandului, în special în zona dealurilor piemontului Codru-Moma. Alteori, în poarta de lemn sau în ușa spre târnaț s-au făcut decupaje pentru ochiuri de sticlă colorată, de obicei, în formă de romb sau pătrat. Culorile cele mai uzuale pentru ochiurile de sticlă decorativă erau galben-închis, albastru și verde.

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI
CÂMPIA ARADULUI
CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Materiale de construcție tradiționale specifice acestor zone sunt:

- **lutul și pământul bătut** – folosite la construirea pereților caselor, la pardoselile caselor vechi și la construirea gardurilor;
- **nuielele împletite** – folosite la închiderea frontoanelor și la pereții unor anexe de mici dimensiuni, la construirea gardurilor;
- **lemnul** – folosit pentru structura pereților, a planșeelor și a acoperișului (șarpanta), la stâlpii și balustrada de scânduri a târnațului, la realizarea gardurilor și a porților, a tâmplăriilor; în Câmpia Crișului Alb, s-au păstrat multe case construite cu totul din lemn (inclusiv pereții și frontonul, având o alcătuire din stâlpi de lemn și închideri de bârne suprapuse pe orizontală);
- **paiele și trestia** – folosite pentru învelitori, inclusiv pentru protejarea gardurilor de pământ, lemn sau nuiele împletite;
- **văiuga** – sub formă de tencuială și sub formă de cărămizi, utilizate la pereții caselor și ai anexelor gospodărești;
- **cărămida arsă** – folosită la pereții și fundațiile caselor, la gardurile și porțile dinspre drum, uneori și la pardoseala târnațului;
- **țigla solzi și țigla profilată** – folosite la învelitorile caselor și ale anexelor, ale gardurilor de cărămidă și lemn;
- **mortare de var** (în combinație cu nisip și lut) – folosite la tencuieli și la rostuirea zidăriilor; varul – folosit la zugrăveli interioare și exterioare;
- **sticla colorată** – folosită în mod decorativ la ușile de intrare dinspre drum;
- **tabla și fierul forjat** – folosite la garduri și porți.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Materialele de construcție tradiționale specifice acestei zone sunt:

- **lutul și pământul bătut** – folosite la construirea pereților caselor, la pardoselile caselor vechi;
- **nuielele împletite** – folosite la închiderea frontoanelor și la pereții unor anexe de mici dimensiuni, la construirea gardurilor;
- **lemnul** – folosit la construirea pereților (cu totul din lemn sau cu structură de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă), a planșeelor și a acoperișului (șarpanta), la stâlpii și balustrada de scânduri a târnațului, la realizarea gardurilor și porților, a tâmplăriilor;
- **paiele și trestia** – folosite pentru învelitori, inclusiv pentru protejarea gardurilor de lemn sau din nuiele împletite;
- **șindrila și dranița** – învelitori de lemn specifice satelor de munte;
- **văiuga** – sub formă de tencuială și sub formă de cărămizi utilizate la pereții caselor și ai anexelor gospodărești;
- **piatra de râu și de carieră** – folosită la fundațiile caselor și ale anexelor gospodărești, la pereții caselor și la gardurile din satele de munte;
- **cărămida arsă** – folosită la pereții caselor, la gardurile și porțile dinspre drum;
- **țigla solzi și țigla profilată** – folosite la învelitorile caselor și ale anexelor, ale gardurilor și ale porților de cărămidă și lemn;
- **mortare de var** (în combinație cu nisip și lut) – folosite la tencuieli și la rostuirea zidăriilor; varul – folosit la zugrăveli interioare și exterioare;
- **sticla colorată** – folosită în mod decorativ la porțile caselor cu intrare uscată[1] (în special în satele din zona dealurilor piemontului Codru-Moma);
- **tabla și fierul forjat** – folosite la garduri și porți.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Materialele de construcție tradiționale specifice acestei zone sunt:

- **lemnul** – folosit la construirea pereților (cu totul din lemn sau cu structură de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă), a planșeelor și a acoperișului (șarpanta), la stâlpii și balustrada de scânduri a târnațului, la realizarea gardurilor și a porților, a tâmplăriilor;
- **paiele și trestia** – folosite pentru învelitori, inclusiv pentru protejarea gardurilor de lemn;

[1] Intrare de tip gang integrată în volumetria casei (acoperișul continuă deasupra intrării), cu poartă pentru accesul cu atelaje, dar și pietonal, de unde se ajunge în curte.

Cărămida arsă este un material întâlnit în toate zonele județului, Fiind folosit pe scară alrgă în a doua jumătate a secolului XX. Imagini din Sânpetru German (Câmpia de vest a Banatului), Năbab (Câmpia Aradului), Lazuri (Culoarul Crișului Alb).

ȚIgla a început să fie folosită în arhitectura vernaculară în primele decenii ale secolului XX, mai întâi țigla solzi de mici dimensiuni, mai târziu, țigla profilată. În satele mai înstărite, se pot întâlni și acoperișuri cu învelitori de ardezie, datând din perioada interbelică. Imagini din Buceava-Șoimuș (Depresiunea Zărandului), Păuliș (Podgoria Aradului) și Turnu (Câmpia Aradului).

Sticla participă la decorul fațadei alături de tâmplăria cu elemente de împărțire subțiri, din lemn (filigoria), care închide adesea târnațul. La rândul ei, tabla - folosită la porți, este decorată cu motive tradiționale specifice. Imagini din Slatina de Criș (Depresiunea Zărandului), Secusigiu (Câmpia de vest a Banatului), Sânmartin (Câmpia Aradului).

- **șindrila și dranița** – învelitori de lemn specifice satelor de munte; **văiuga** – sub formă de tencuială și sub formă de cărămizi, utilizate la pereții caselor și ai anexelor gospodărești;
- **piatra de râu și de carieră** – folosită la fundațiile caselor și ale anexelor gospodărești, la pereții caselor și la gardurile din satele de munte;
- **cărămida arsă** – folosită la pereții caselor, la gardurile și porțile dinspre drum;
- **țigla solzi și țigla profilată** – folosite la învelitorile caselor și ale anexelor, ale gardurilor și ale porților de cărămidă și lemn;
- **mortare de var** (în combinație cu nisip și lut) – folosite la tencuieli și la rostuirea zidăriilor; varul – folosit la zugrăveli interioare și exterioare;
- **tabla și fierul forjat** – folosite la garduri și porți.

CULOARUL MUREȘULUI

Materialele de construcție tradiționale specifice acestei zone sunt:

- **lutul și pământul bătut** – folosite la construirea pereților caselor, la pardoselile caselor vechi și la construirea gardurilor în zonele de luncă, respectiv la mortare de lut pentru fundațiile și soclurile (temeliile) din zidărie de piatră;
- **nuielele împletite** – folosite la închiderea frontoanelor caselor vechi și la pereții unor anexe de mici dimensiuni (de exemplu, cotarca), la realizarea gardurilor;
- **lemnul** – folosit la construirea pereților (cu totul din lemn sau cu structură de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă), a frontoanelor, a planșeelor și a acoperișului (șarpanta), la stâlpii și balustrada de scânduri a târnațului, la realizarea gardurilor și a porților, a tâmplăriilor;
- **paiele și trestia** – folosite pentru învelitori, inclusiv pentru protejarea gardurilor de lemn sau din nuiele împletite;
- **șindrila și dranița** – învelitori de lemn specifice satelor de munte;
- **văiuga** – sub formă de tencuială și sub formă de cărămizi, utilizate la pereții caselor și ai anexelor gospodărești;
- **piatra de râu și de carieră** – folosită la fundațiile caselor și ale anexelor gospodărești, la gardurile

din satele de munte;
- **cărămida arsă** – folosită la pereții caselor, la gardurile și porțile dinspre drum, uneori și la fundații (în zonele joase, de luncă);
- **țigla solzi și țigla profilată** – folosite la învelitorile caselor și ale anexelor, ale gardurilor și ale porților de cărămidă și lemn;
- **mortare de var** (în combinație cu nisip și lut) – folosite la tencuieli și la rostuirea zidăriilor, varul – folosit la zugrăveli interioare și exterioare;
- **tabla și fierul forjat** – folosite la garduri și porți.

DEALURILE LIPOVEI PODGORIA ARADULUI

Materialele de construcție tradiționale specifice acestor zone sunt:
- **lutul și pământul bătut** – folosite la construirea pereților caselor, la pardoselile caselor vechi și la realizarea gardurilor;
- **nuielele împletite** – folosite la închiderea frontoanelor caselor mai vechi și la pereții unor anexe de mici dimensiuni (de exemplu, cotarca), la realizarea gardurilor;
- **lemnul** – folosit pentru structura pereților, a planșeelor și a acoperișului (șarpanta), la stâlpii și balustrada de scânduri a târnațului, la realizarea gardurilor și porților, a tâmplăriilor;
- **paiele și trestia** – folosite pentru învelitori, inclusiv pentru protejarea gardurilor de pământ, lemn sau nuiele împletite;
- **șindrila** – învelitoare de lemn, specifică satelor din zonele cu păduri bogate;
- **văiuga** – sub formă de tencuială și sub formă de cărămizi, utilizate la pereții caselor și ai anexelor gospodărești;
- **piatra de râu și de carieră** – folosită la fundațiile caselor și ale anexelor gospodărești;
- **cărămida arsă** – folosită la pereții și fundațiile caselor, la gardurile și porțile dinspre drum, uneori și la pardoseala târnațului;
- **țigla solzi și țigla profilată** – folosite la învelitorile caselor și ale anexelor, ale gardurilor și ale porților de cărămidă și lemn;
- **mortare de var** (în combinație cu nisip și lut) – folosite la tencuieli și la rostuirea zidăriilor; varul – folosit la zugrăveli interioare și exterioare;
- **sticla colorată** – folosită în mod decorativ la ușile de intrare dinspre drum;
- **tabla și fierul forjat** – folosite la garduri și porți.

Materiale de construcție noi

În anii 1960-1970, majoritatea caselor tradiționale, mici, cu acoperiș de paie, au fost demolate, fiind înlocuite cu case noi din cărămidă, proces accelerat de sistematizarea inițiată de regimul comunist, care a vizat introducerea unor modele noi de case, de influență urbană.

De atunci a început folosirea pe scară largă a materialelor de construcție industriale: cărămida standardizată, cimentul, țigla profilată, tabla pentru acoperișuri și pentru porți, betonul armat, elementele decorative prefabricate din beton, azbocimentul.

Totuși, cea mare parte dintre tehnicile de construcție și finisare folosite în perioada interbelică au rămas dominante până la începutul anilor 1980, când s-au impus betonul armat, țigla de beton, azbestul, tencuielile pe bază de ciment. Astfel, casele construite sau renovate în perioada anilor 1960 prezintă tencuieli de fațadă realizate în relief, cu design modernist, din materiale de calitate (tencuielile cel mai folosite în acea perioadă aveau în alcătuire o parte ciment, două părți var, nisip și praf de piatră în diferite proporții, în funcție de tipul de tencuială), deosebit de rezistente în timp (imaginile 1-3 de mai jos). Prin comparație, renovările realizate în anii 1980 s-au dovedit a fi mai puțin durabile în ceea ce privește calitatea finisajelor (în mare parte, din cauza pierderii meșteșugurilor legate de construcții) și, totodată, mult mai austere, reflectând realitatea economică a epocii.

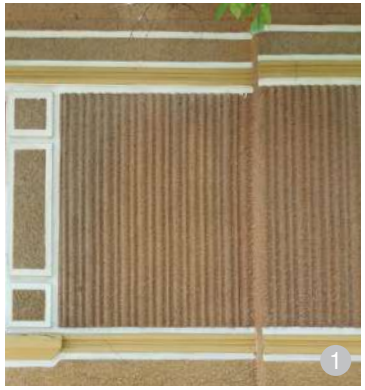
În ultimele decenii, oferta de materiale de construcție noi s-a diversificat, un mare avânt luând folosirea materialelor plastice artificiale, relativ ieftine, obținute din petrol, precum PVC-ul, poliuretanul, policarbonatul, polistirenul, dar și tabla cutată. Se adaugă țigla și cărămida (produse industrial în diferite mărimi și forme), prefabricatele din beton, tencuielile pe bază de ciment, cu aditivi sintetici. Lemnul și piatra se găsesc peste tot, nu mai depind de resursele locale, multe dintre produsele disponibile fiind importate din alte țări, iar sticla, mai demult scumpă și folosită în dimensiuni reduse, a devenit un simbol al modernității prin noile ferestre și vitraje mari.

În paralel, pământul bătut, paiele și trestia, tencuielile de lut și, mai recent, chiar și varul, au devenit materiale rare, prezente mai degrabă ca martore ale trecutului, folosite la puține intervenții sau clădiri noi, în mare parte, din cauza pierderii meșteșugurilor care stau la baza utilizării lor. Totuși, la o analiză obiectivă, se constată că astfel de materiale sunt la îndemână, ușor de procurat pe plan local, ecologice, cu o durată de viață îndelungată, care și-au dovedit calitățile de-a lungul timpului în arhitectura tradițională. Așadar, pierderea lor din paleta de materiale uzuale ale prezentului nu se explică dacă avem în vedere nevoia reală de materiale durabile, eficiente energetic și economice (a se vedea calitățile pereților de pământ bătut, ale învelitorilor de paie și trestie, respectiv versatilitatea tencuielilor de lut și var).

Țigla și cărămida nu mai sunt produse local (ultimele fabrici de cărămidă din județ fiind închise în anii 2000: de exemplu, fabrica de la Sântana și cea de la Bârsa), ci importate. Lemnul prelucrat local mai poate fi găsit încă, deși a devenit mai rar, ca rezultat al continuării pe alocuri a unor meșteșuguri precum dulgheria și tâmplăria. Piatra se extrage și astăzi din cariere și este în continuare folosită în construcții, mai ales la soclurile caselor, pentru pavaje și împrejmuriri.

O răspândire rapidă au avut-o, în ultimul timp, și plăcile ceramice. Introduse în arhitectura rurală la începutul secolului XX, plăcile de ceramică glazurată au avut un rol decorativ de accent, fiind preluate din arhitectura Secession. Ulterior, în anii 1970, odată cu producerea lor pe scară industrială, acest tip de finisaj s-a extins uneori la toată fațada (imaginea 4). În prezent, placarea cu ceramică glazurată nu mai este la modă, dar se practică placarea soclurilor și a pereților cu gresie sau plăci subțiri de piatră. Astfel de finisaje nu sunt potrivite în zona soclului, deoarece nu permit uscarea peretelui, respectiv a tencuielii, ducând în timp la apariția igrasiei. După un timp, plăcile se vor desprinde de zidărie, astfel că finisajul va fi compromis (a se vedea și capitolul **5. Elementele de construcție**).

Materialele de construcție imprimă arhitecturii și, implicit, peisajului rural o anumită imagine. Dacă acum un secol dominau paiele, pământul bătut, văiuga și lemnul, după mijlocul secolului XX, țigla și cărămida au devenit materialele cele mai folosite, iar începând cu anii 1980, s-a folosit tot mai mult betonul și azbocimentul. În prezent, se afirmă din ce în ce mai mult, din punct de vedere vizual, tabla, sticla și materialele plastice, alături de zugrăvelile în culori sintetice, saturate. În primele două perioade amintite, folosirea cu preponderență a materialelor naturale a asigurat o bună integrare la nivel vizual și o continuitate în cadrul peisajului cultural, pe când, în ultimele două, integrarea în specificul local s-a pierdut treptat, ajungându-se astăzi într-un punct critic (a se vedea capitolul **2.2. Transformări ale peisajului cultural**).

1

2

3

Tencuieli realizate în anii 1960-1970, utilizând tehnici răspândite în perioada interbelică: la Nădab (Câmpia Aradului), Căpruța (Culoarul Mureșului) și la Ususău (Dealurile Lipovei)

4

Casă de lemn din Depresiunea Zărandului cu fațadele placate cu ceramică glazurată în anii 1970. Din cauza deteriorării finisajului, la baza peretelui exterior, pe fațada expusă vântului dominant, s-a aplicat o tencuială de ciment.

AȘA DA: *Păstrarea finisajelor originale: a tâmplăriei de lemn, a structurii și a balustradei de lemn a târnațului, întreținerea învelitorii de țiglă, a zidăriei de piatră a soclului și a tencuielii de lut a pereților, la o casă de lemn din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)*

AȘA DA: *Păstrarea finisajelor originale, a tâmplăriei de lemn, a porții de lemn și a învelitorii din țiglă solzi, întreținerea adecvată a jgheabului contribuie la armonia unei fațade bine conservate din Zăbrani (Dealurile Lipovei).*

AȘA NU: *Poartă de tablă cu structură din țeavă metalică; nu se integrează în specificul local.*

AȘA NU: *Casă veche de lemn din Depresiunea Zărandului, cu ferestre noi cu tâmplărie din PVC. Gardul a fost refăcut în anii 1980, din beton, iar poarta de lemn a fost înlocuită cu porți de tablă și fier forjat.*

AȘA NU: *Casă veche din Dealurile Lipovei, renovată cu materiale noi: tencuieli de ciment, zugrăveli sintetice în culori stridente, tâmplărie de PVC. Folosirea materialelor neadecvate, ieșite din specificul local, produce contraste vizuale puternice la nivelul frontului stradal.*

AȘA NU: *În ultimele decenii, materialele tradiționale, naturale, locale, produse sau prelucrate manual, au fost înlocuite cu materiale noi, artificiale, industriale, standardizate, importate: tâmplării de PVC, plastic, mortare de ciment cu aditivi, rășini sintetice, tabla cutată ș.a. În imagine, frontonul acoperit cu material plastic al unei case vechi tradiționale din Câmpia de Vest a Banatului.*

AȘA NU: *Casă renovată cu tencuieli de ciment, zugrăveli impermeabile, soclul fiind placat cu gresie care imită piatra. Deși este de apreciat intenția de a renova o casă veche, folosirea finisajelor impermeabile va duce, în timp, la apariția igrasiei la interior.*

AȘA NU: *Casă nouă, construită cu materiale noi, produse industrial și puse în operă folosind tehnici mecanizate. Construcția nu respectă tipologiile specifice locului, scara și modul de amplasare a clădirilor din țesutul tradițional rural.*

Bibliografie recomandată:
1. Ghinoiu, Ion (coord.), *Habitatul*, volumul II, *Banat, Crișana, Maramureș*, Editura Etnologică, Academia Română – Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" București, 2010
2. Hülsemann, Jan, *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, Editura Simetria, Sibiu, 2021
3. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

2.2. Peisajul cultural rural

2.2.1. Caracteristici ale peisajului cultural rural din județul Arad

Peisajul cultural se referă la rezultatul interacțiunii dintre om și natură de-a lungul timpului și este un concept definit de Convenția patrimoniului mondial adoptată de UNESCO în 1992[1]. „Peisajele culturale sunt peisaje care au fost influențate, modelate sau afectate de implicarea umană", conform Asociației PACT (Asociația pentru Patrimoniu Activ), ai cărei membri sunt autorii proiectului *Peisaje culturale în Banat*. Aceiași autori delimitează tipologia peisajului vernacular/rural ca fiind un peisaj care a evoluat prin modul de utilizare a unui teritoriu de către locuitorii săi, prin activități și moduri de viață specifice care au modelat acel teritoriu și, implicit, peisajul natural existent[2].

Ce înseamnă peisajul rural astăzi?[3]

În prezent, se observă numeroase alterări ale peisajului cultural rural, unele dramatice, altele mai ușor de asimilat. Pentru a nu ajunge la pierderea acestuia, este nevoie de măsuri concrete urgente care să reducă efectele „modernizării" inevitabile, prin mecanisme de integrare în peisaj a intervențiilor și de recuperare și conservare a ceea ce mai poate fi salvat. Succesul acestei abordări depinde, în primul rând, de conștientizarea valorii peisajului cultural rural, a importanței păstrării sale pentru viitor și de formarea unei atitudini generale de respect și încredere în potențialul său economic și social.

Redăm mai jos o comparație între ce însemna peisajul rural în trecut (acum aproximativ 50 de ani, poate chiar și mai aproape de zilele noastre, în unele cazuri) și ce înseamnă/cum se transformă în prezent.

În trecut, peisajul cultural rural însemna, printre altele:

- o apropiere de natură, cadrul natural dominând peisajul
- densitate redusă a locuirii
- ocupațiile principale ale locuitorilor erau agricultura și creșterea animalelor
- un grad ridicat de autonomie economică a satelor, în ansamblu, și a gospodăriilor
- gospodăriile erau conformate în funcție de ocupații, adaptarea la relieful și climatul local
- casele, anexele, împrejmuirile, clădirile comunității erau construite din materiale disponibile local, folosind tehnici tradiționale transmise și îmbunătățite din generație în generație
- un sentiment puternic de apartenență la comunitate, ale cărei valori sociale și culturale dominau viața de zi cu zi, manifestate prin practici sociale precum claca, horele duminicale, șezătorile, folosirea în comun a pășunilor și a pădurilor ș.a., respectiv prin transmiterea din generație în generație a unor obiceiuri, tradiții și elemente de folclor locale.

În prezent, peisajul cultural rural se transformă, prin:

- extinderi necontrolate ale intravilanului în satele din apropierea orașelor
- densitatea crescută în noile cartiere, în contrast cu abandonarea gospodăriilor vechi
- restrângerea semnificativă a funcției economice principale a satelor (de producere a hranei), care astăzi depind, în diferite grade, de orașe sau de alte activități în dezvoltare, precum turismul (în zonele montane)
- pierderea funcțiunilor inițiale ale anexelor gospodărești, care deseori se demolează sau se modifică
- construirea clădirilor și realizarea amenajărilor noi cu materiale industriale standardizate, importate din alte țări sau produse la distanță de locul unde sunt folosite (identice în diferite colțuri ale lumii)
- atitudinea de indiferență față de context, preferința pentru individualism în detrimentul comunității.

Întrebările care se creionează prin această analiză sunt care ar fi limitele dincolo de care peisajul rural dispare și ce anume putem face în prezent pentru a-l păstra fără a îngrădi drumul spre dezvoltare. Deși nu există încă răspunsuri categorice la prima întrebare, fațete ale peisajului alterat din ultimii ani ne oferă mai multe răspunsuri. Legat de a doua însă, recomandările din acest ghid oferă posibile soluții, care pot fi implementate cu eforturi minime.

Tipuri de peisaj rural

Cadrul natural divers al județului Arad a generat mai multe tipuri de peisaje naturale care au servit drept suport pentru acțiunea umană:

- peisajul de munte (în Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului),
- peisajul de câmpie (în Câmpia de Vest a Banatului, Câmpia Aradului, Câmpia Crișului Alb, Podgoria Aradului),
- peisajul de deal și platou (în Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului, Dealurile Lipovei, Podgoria Aradului),
- peisajul de vale îngustă și chei (în Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului),
- peisajul de luncă (în toate zonele din județ, de-a lungul râurilor mari).

Caracteristică peisajului rural este relația strânsă cu mediul natural, care este vizibilă în modul de adaptare a locuirii (prin modul de organizare a gospodăriei, volumetrii și orientări ale caselor, prin materialele de construcție și finisaj folosite) la condițiile locale de topografie, la microclimat, la resursele naturale disponibile local.

În funcție de gradul de intervenție umană asupra cadrului natural, peisajul rural din județul Arad face parte dintr-un **peisaj antropizat** (unde influența acțiunii umane este moderată sau redusă) sau **antropic** (acolo unde peisajul a fost transformat semnificativ de intervenția umană).

Ritmul alternanței dintre elementele peisajului natural (păduri, albii ale râurilor, păraie de munte, versanți abrupți împăduriți sau stâncoși, fânețe naturale, zăvoaie, mlaștini, râpe) și elemente ale peisajului antropizat (pășuni, drumuri, așezări umane, terenuri agricole, livezi, vii, lucrări hidrotehnice și edilitare etc.) este influențat de modul în care au evoluat așezările. În jurul satelor mari, aflate de-a lungul unor drumuri importante, elementele antropice sunt dominante (de exemplu, peisajul din jurul satelor aflate de o parte și de alta a Crișului Alb și aproape tot teritoriul zonelor de câmpie), în timp ce în zonele izolate, cu așezări mici de-a lungul unor văi înguste sau situate pe înălțimi, predomină elementele naturale de peisaj (de exemplu, peisajul din zona Culoarul Crișului Alb, peisajul specific văilor din Munții Zărandului).

Astfel, **se observă o trecere gradată de la peisajul predominant antropic la cel natural pe măsură ce cresc altitudinile, respectiv o diluare treptată a limitelor peisajului rural,** prin faptul că satele devin mai puțin concentrate, locuirea având tendința de a fi dispersată, ajungând la cel mai mare grad de dispersie în cazul sălașelor agricole și pastorale răspândite pe culmi și în poieni, la mare distanță de vetrele satelor.

Peisajul natural se mai poate întâlni doar fragmentar (de-a lungul râurilor necanalizate, în pădurile care s-au mai păstrat și în ariile naturale protejate) în zonele de câmpie și luncă, mai dens populate și sistematizate prin lucrări edilitare precum rețelele de drumuri și canalele de irigație sau desecare, dominate, astfel, de peisajul antropic.

În schimb, în zonele de deal și munte, peisajul natural se percepe ca un fundal pentru peisajul rural: versanți împăduriți, văi înguste,

Căpiță de fân într-o curte cu gard de lemn în satul Bruznic (Dealurile Lipovei)

Presă de struguri la Ghioroc (Podgoria Aradului). Viticultura este atestată aici din perioada medievală.

Casă de lemn construită la începutul secolului XX la Tălagiu (Culoarul Crișului Alb)

[1] https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1.

[2] https://peisaje-culturale.ro/.

[3] O analiză interesantă despre ceea ce mai poate însemna „rural" în secolul al XXI-lea a fost făcută de Cosmina Goagea, Constantin Goagea, Ștefan Ghenciulescu, Cosmin Caciuc în *Dincolo de oraș*, deja citată („Introducere – La țară. Ce înseamnă la țară?"), disponibilă gratuit în format PDF la: https://e-zeppelin.ro/dincolo-de-oras/.

Peisaj de câmpie: peisaj deschis, antropic, extravilan la Nădab (Câmpia Aradului). Silueta satului se profilează la orizont.

Peisaj de câmpie: peisaj deschis, antropic, extravilan la Variașu Mare (Câmpia Aradului). Silueta satului este dominată de turnurile celor două biserici.

Peisaj de deal, deschis, cu perspectivă spre munți: antropizat, extravilan la Agrișu Mare (Depresiunea Zărandului). Satul se observă la poalele dealului din primul plan vizual, iar în depărtare peisajul este dominat de Munții Zărandului.

Peisaj de deal deschis, cu perspectivă spre câmpie, antropizat, extravilan la Șilindia (Depresiunea Zărandului). Satul se observă la poalele dealurilor din primul plan vizual, iar în depărtare peisajul este dominat de linia orizontului.

Peisaj de deal/platou: peisaj deschis, antropizat, extravilan la Slatina de Criș (Depresiunea Zărandului). Satul se observă în planul îndepărtat, în dreapta, iar fundalul este dat de versanții Munților Codru-Moma.

Peisaj de deal/platou: peisaj deschis, antropic, extravilan la Buteni (Depresiunea Zărandului). Turnurile celor trei biserici înalte se profilează pe versantul unui deal înalt, iar în stânga se observă Munții Codru-Moma.

fânețe naturale, abrupturi, vârfuri ale munților etc.

În ceea ce privește limitele vizuale, în zonele de câmpie **peisajul este unul deschis**, dominat de linia orizontului sau de silueta formelor de relief aflate în planul îndepărtat, pe când în zonele de deal și munte, **peisajul se închide** treptat dinspre luncă spre văile înguste, deschizându-se din nou pe platouri și vârfurile dealurilor, limitele vizuale fiind versanții împăduriți, respectiv culmile munților.

Peisajul extravilan și peisajul intravilan

Din punct de vedere administrativ, la nivelul fiecărei localități, teritoriul se împarte în extravilan (în afara limitelor vetrei locuite a localității) și intravilan (în interiorul vetrei).

Intravilanul reprezintă totalul suprafețelor construite și construibile, amenajate și cultivate care sunt incluse în vatra unei localități. Prin contrast, extravilanul este teritoriul din jurul localității, care depinde din punct de vedere administrativ de aceasta și cuprinde terenuri agricole, drumuri de acces, păduri, pajiști, fânețe, ape, zăvoaie și alte terenuri neamenajate.

Peisajul extravilan din mediul rural al județului Arad este diferit de la o zonă la alta, ca urmare a reliefului deosebit de divers. În cazul satelor izolate de munte, peisajul extravilan este dominat de peisajul natural, devine peisaj antropizat în jurul satelor de deal și depresiune, în timp ce în satele de câmpie, este parte din peisajul antropic.

Elementele peisajului extravilan pot fi atât elemente ale peisajului natural, cât și elemente ale peisajului antropizat. Văzute de la distanță, vetrele satelor devin, la rândul lor, un element al peisajului extravilan. Vetrele – definite de siluetele caselor și ale bisericilor care alternează cu arborii înalți – se profilează pe fundalul dealurilor și al munților în depresiuni sau întrerup linia orizontului la câmpie.

Peisajul intravilan, ale cărui elemente sunt casele, anexele gospodărești, împrejmuirile, fântânile, drumurile sătești, grădinile, a fost puternic modelat de sistematizările satelor din secolele al XVIII-lea și al

XIX-lea, ale căror rezultate au fost, printre altele, alinierea caselor la stradă și ritmul ordonat al clădirilor în raport cu spațiile libere (curți și grădini).

În satele mai mari, peisajul intravilan este caracterizat de o densitate ridicată a locuirii, în special în zonele centrale, unde se observă o apropiere de peisajul urban (din imaginea dată de fronturile stradale aproape continue, de înălțimea mai mare a clădirilor – cu parter înalt, uneori cu etaj –, de prezența clădirilor publice precum primăriile, bisericile, magazinele, oficiile poștale, școlile).

În satele de munte cu structuri dispersate, elementele peisajului natural au o pondere mai mare în cadrul peisajului intravilan, care pe alocuri se confundă cu cel extravilan.

Prin urmare, peisajul intravilan rural este, la rândul său, foarte divers în județul Arad, ca urmare a densităților diferite ale locuirii (determinate și de modurile de ocupare a terenului în cadrul gospodăriilor, de formele și dimensiunile loturilor), a materialelor de construcție predominante și a tipologiilor de arhitecturi specifice locului, care diferă de la o zonă la alta.

În legătură cu limitele perceptibile, dar și administrative ale satelor, Teodor-Octavian Gheorghiu notează: „Satele de câmpie au delimitări ferme, menținute până astăzi. Satele de deal și munte, datorate unui proces organic de creștere treptată sau de roire, au limite difuze și dinamice în timp. La limită, în zona montană, există așezări atât de dispersate, încât intravilanul nu poate fi definit; vatra satului se confundă cu hotarul satului."[1]

Bibliografie recomandată:

1. Goagea, Cosmina, Goagea, Constantin, Ghenciulescu, Ștefan, Caciuc, Cosmin, *Dincolo de oraș*, Editura Universitară „Ion Mincu", București, 2013
2. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008
3. https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1 (Convenția patrimoniului mondial UNESCO)
4. https://peisaje-culturale.ro/ro

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, *op. cit.*, p. 336-337.

Peisaj de platou: antropizat, extravilan, la Revetiș (Depresiunea Zărandului), delimitat de versanții dealurilor piemontane.

Peisaj de platou: antropizat, extravilan, la Pârnești (Culoarul Mureșului), delimitat în depărtare de vârfurile rotunjite ale Munților Zărandului

Peisaj de deal: antropizat, extravilan, la Drăgășești, cătun din satul Brusturi, situat la poalele Munților Apuseni (Culoarul Crișului Alb). În al doilea plan vizual, se observă câteva gospodării răsfirate, iar pe fundal, un versant împădurit.

Peisaj de deal: antropizat, extravilan, la Șiștarovăț (Dealurile Lipovei). Satul se observă la poalele dealului din primul plan vizual, iar în depărtare se profilează Munții Zărandului.

Peisaj de vale: antropizat, extravilan, în comuna Petriș (Culoarul Mureșului), delimitat de versanții împăduriți ai Munților Zărandului, de o parte și de alta a văii.

Peisaj de vale: antropizat, extravilan, la Troaș. Versanții Munților Zărandului sunt limite vizuale relativ apropiate, peisajul având o deschidere limitată de-a lungul văii pârâului.

Peisaj intravilan la Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului)

Peisaj intravilan la Turnu (Câmpia Aradului)

Peisaj intravilan la Cermei (Câmpia Crișului Alb)

Peisaj intravilan la Berindia (Depresiunea Zărandului)

Peisaj intravilan la Luguzău (Depresiunea Zărandului)

Peisaj intravilan la Hășmaș (Depresiunea Zărandului)

2.2.2. Transformări ale peisajului cultural de-a lungul timpului

Majoritatea așezărilor rurale din județul Arad au o istorie foarte veche, scoasă la iveală de situri arheologice și numeroase documente istorice, ceea ce demonstrează faptul că acest teritoriu a fost locuit fără întrerupere timp de mai multe milenii[1].

Datorită importanței semnificative pentru modelarea peisajului rural din teritoriul studiat a evenimentelor care au avut loc în secolul al XVIII-lea, vom reda câteva aspecte privind evoluția peisajului începând cu perioada imediat anterioară, considerată de istorici a fi ultima parte a epocii medievale din România, și care a servit drept punct de pornire pentru procesul amplu și complex de modernizare care i-a urmat.

Peisajul rural înainte de sistematizarea austriacă

Până la mijlocul Evului Mediu, în zonele joase ale județului, peisajul era dominat de păduri de luncă și câmpie, întrerupte la nord și la sud de zone cu vegetație adaptată sărăturilor și mlaștinilor din luncile râurilor mari. Odată cu construirea cetăților și a fortificațiilor medievale, care au fost ulterior extinse și renovate în diferite etape, nevoia de lemn pentru construcții și pentru întreținerea fortificațiilor a crescut foarte mult, ceea ce a dus la defrișarea masivă a pădurilor. Zonele înalte, de deal și munte, erau aproape cu totul împădurite, satele ivindu-se în luminișuri și pe platouri line, despădurite. Toate satele se extindeau prin defrișări și desțeleniri, în urma cărora erau amenajate terenuri agricole și pășuni.

În perioada medievală și până în secolul al XVIII-lea, satele din zonele de deal și de munte erau, de fapt, mici cătune (denumite local „crânguri"), alcătuite doar din câteva gospodării, așezate pe locuri ferite, în luminișuri ale pădurilor sau pe culmi domoale cu însorire bună, în apropierea unor izvoare sau pârâie cu apă potabilă,

[1] Cele mai vechi urme de locuire descoperite în județul Arad datează din perioada paleolitică: de exemplu, în Depresiunea Zărandului, urmele de locuire paleolitică din peșterile de la Moneasa; în Culoarul Mureșului, urme de așezări paleolitice la Cladova și Conop (sursa: *Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Arad*).

dar la distanțe relativ mari unele de altele, despărțite de terenuri agricole, locuri de pășunat și păduri. Crângurile erau formate în jurul gospodăriilor aceleorași familii, fiind denumite după numele acestora[1]. Astfel de sate se mai păstrează și în prezent în zona Munților Apuseni: satele Groși, Brusturi, Măgulicea, Avram Iancu ș.a., și în Munții Zărandului: satele Vășoaia, Păiușeni ș.a.

În cazul satelor de pe înălțimi, fenomenul „roirii" a dus la extinderea în teritoriu a locuirii, generând o rețea întinsă de nuclee de locuire, conectate prin poteci și drumuri de pământ care urcau până pe munți și dealuri înalte. Fenomenul invers, al concentrării satelor mai mici pentru a forma un sat mare, s-a produs în zonele joase, de câmpie și luncă (de exemplu, la Gurahonț), din motive de apărare, dar și pentru o eficientizare a cultivării terenurilor și a folosirii pășunilor, ducând la apariția de timpuriu a unor sate mai importante la nivel local, care au devenit și locuri pentru târguri periodice, sate unde sistematizarea austriacă s-a produs mai târziu, fiind menținute parțial sau pentru mai mult timp structurile mai vechi de organizare. Având în jur terenuri agricole și pășuni, înconjurate la rândul lor de păduri, satele de câmpie erau mai mari și mai distanțate unele de altele.

Sistematizarea austriacă și noile tipologii de sate

Peisajul rural a fost profund modificat după ocuparea de către Imperiul Habsburgic a Crișanei și a Banatului, când ritmul de defrișare a pădurilor a fost accelerat în scopul dezvoltării economice, iar sistematizarea austriacă a așezărilor rurale din secolul al XVIII-lea și din prima parte a secolului al XIX-lea, alături de politicile de aducere a coloniștilor pentru exploatarea resurselor naturale și dezvoltarea economică, au dus la transformări majore ale localităților.

După cum notează Teodor-Octavian Gheorghiu, secolul al XVIII-lea a adus cele mai multe transformări la nivel demografic și structural-morfologic

[1] De exemplu, la Nadăș (Depresiunea Zărandului), Dealul Ardelenilor, Dealul Birișeștilor, Dealul Hurezenilor ș.a., acestea alcătuind satul vechi de tip dispersat, care se numea Ogrezi (cuvânt având sensul de „livezi", „grădini împrejmuite") și care se afla cu mult mai sus, spre culmi, decât valea pe care se află în prezent. (Ioan Biriș, *Nadăș: Țara Zărandului – județul Arad*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2017, p. 13.).

Peisaj intravilan la Buceava-Șoimuș - Depresiunea Zărandului.

Peisaj intravilan la Tălagiu - Culoarul Crișului Alb.

Peisaj intravilan la Cladova - Culoarul Mureșului.

Peisaj intravilan la Căpruța - Culoarul Mureșului.

Peisaj intravilan la Chesinț - Dealurile Lipovei.

Peisaj intravilan la Păuliș - Podgoria Aradului.

ale așezărilor rurale din Banat și Crișana – „prin procesul de colonizare și sistematizare inițiat de Imperiul Habsburgic, locul așezărilor existente este luat treptat de o nouă generație de așezări, concepute după cu totul alte principii urbanistice.”[1]

Administrația habsburgică a întemeiat așezări noi pentru coloniștii chemați din întreg imperiul – amplasate mai ales în zonele de câmpie, prielnice pentru dezvoltarea agriculturii și situate de-a lungul principalelor drumuri comerciale și militare. Coloniști au fost aduși și în multe dintre satele existente – atât la câmpie, cât și în zonele mai înalte, unde s-au construit cartiere noi sau colonii pentru nou-veniți.

În ceea ce privește modul de amplasare și construire a caselor, autorul Walther Konschitzky notează: „Dacă în prima etapă a colonizării habsburgice nu au existat norme obligatorii în legătură cu tipul localităților nou-înființate, nici în legătură cu ridicarea caselor, începând cu a doua etapă, colonizarea a fost organizată după reguli precise și stricte, dispozițiile fiind fixate într-o patentă imperială din 1766. Aceste reguli se referă la forma satelor de coloniști, dar și la strămutarea vetrei sau modernizarea așezărilor existente. Severe și aplicate la toate etniile, în grade diferite de exigență, noile dispoziții au schimbat radical structura așezărilor.”[2]

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare, op. cit.*, p. 29.

[2] Walther Konschitzky, *Arhitectura populară din Banat. Stil și ornamentică*, Editura Fundația Interart TRIADE, Timișoara, 2006, p. 30.

Experiența organizării satelor de coloniști a generat reglementări care au fost aplicate și în procesul de sistematizare a așezărilor existente, care a început după 1770 și care a presupus concentrarea satelor și a cătunelor (crângurilor) și respectiv strămutarea lor pe noi vetre, cu o structură ordonată, cu rețea rectangulară de drumuri și parcele, sau, în cazul satelor de vale, diferitele crânguri au fost grupate de-a lungul văii, casele fiind aliniate la drum („tragerea la linie”). Așezările mai dense de câmpie au fost, la rândul lor, reorganizate după modelul satelor de coloniști, cu rețele rectangulare de uliță și parcele, în unele cazuri fiind păstrate parțial structuri parcelare mai vechi, medievale.

Această operație amplă s-a realizat cu anumite dificultăți și în timp, printr-un proces cu viteze diferite – mult mai lent în zonele de deal și munte comparativ cu cele de câmpie. De exemplu, în zonele Podgoria Aradului, Culoarul Mureșului, Depresiunea Zărandului, sistematizarea satelor s-a realizat abia la începutul secolului al XIX-lea, iar în Culoarul Crișului Alb, aceasta a avut loc doar parțial.

Cele două tipologii dominante de localități care s-au conturat au fost satele grupate geometrice, cu rețele de drumuri ortogonale sau deformate (mai ales în zonele de câmpie) și satele grupate liniare – geometrice sau neregulate (amplasate de-a lungul unui curs de apă sau de-a lungul drumului, întâlnite în zonele de deal și în văile înguste), configurate într-o viziune rațional-iluministă specifică epocii, după planuri stabilite de ingineri vienezi și integrate într-un nou sistem fiscal. Noile loturi aveau forme dreptunghiulare, de dimensiuni aproape egale între ele, fiind așezate, cel mai adesea, cu axa lungă perpendiculară pe drum. Lotul a fost împărțit de la început în două: spre uliță, curtea casei, iar în spate, grădina sau livada.

Tot acum s-a definit și modul specific de amplasare a caselor, respectiv a anexelor gospodărești: casa trebuia așezată de-a lungul laturii lungi a lotului, cu fațada scurtă spre drum și având accesul pe fațada lungă dinspre curte, protejat de o streașină largă sau de târnaț, iar anexele gospodărești (grajd, șopron pentru lemne, cămară) se puteau amplasa în prelungirea casei, spre grădină. Distanțele dintre case erau reglementate, astfel încât să se împiedice propagarea incendiilor de la o construcție la alta, ceea ce a generat un anumit ritm al clădirilor la nivelul unei străzi. Astfel de organizări ale gospodăriilor mai pot fi observate și în prezent în satele de câmpie.

Ulițele au fost dimensionate în așa fel încât să includă spații verzi generoase de o parte și de alta a drumului (cu excepția satelor așezate pe văi înguste), unde să fie amplasate șanțurile de scurgere a apelor și pomi fructiferi.

Pe lângă reglementarea modului de amplasare a caselor, administrația imperială a impus construirea principalelor instituții – biserica, primăria, școala, casa parohială ș.a. – în centrul geometric al satelor (sau cât mai aproape de acesta), ceea ce a creionat o nouă imagine specifică mediului rural din Banat și Crișana, păstrată până astăzi. În cazul satelor de munte și de deal, centrul a fost definit ca locul unde se află biserica sau o intersecție importantă de drumuri, loc în care au fost amplasate noile funcțiuni publice – primăria, școala – și unde au fost strămutate și bisericile vechi din lemn sau au fost construite altele noi, după caz. Desigur, satele care au rămas cu structuri dispersate nu prezintă centre propriu-zise, ci diverse locuri de interes, cu funcțiuni specifice: locul de horă, locul de târg, locul de sfat ș.a., dintre care cel mai important rămâne locul din apropierea bisericii – ca centru spiritual al așezării –, chiar dacă ocupă o poziție excentrică în plan.

Peisajul rural în secolul al XIX-lea

Între sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, rețeaua de localități a județului Arad s-a cristalizat în forma care s-a păstrat până azi, în acea perioadă fiind definitivată sistematizarea localităților și întemeiate cele mai multe dintre satele de coloniști.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales pe parcursul secolului al XIX-lea, a avut loc o îmbunătățire semnificativă a calității construcțiilor (locuințe, poduri și drumuri, clădiri publice), în primul rând prin folosirea unor materiale de construcție mai durabile, ceea ce a dus la modificări importante la nivelul peisajului intravilan. În această perioadă, au survenit și modificări în ceea ce privește modul de organizare a gospodăriilor. Începând cu secolul al XIX-lea, anexele gospodărești noi s-au amplasat paralel cu ulița, pe limita dinspre grădină a curții, sau paralel cu casa. În a doua jumătate a secolului, casele au putut fi construite cu latura lungă spre drum, generând fronturi stradale aproape continue și curți parțial închise.

În plus, în secolul al XIX-lea a avut loc și un important proces de modernizare pe toate planurile, care a modificat în mod ireversibil peisajul natural: s-au realizat lucrări edilitare de regularizare a cursurilor râurilor – de exemplu, pe cursul Crișului Alb, unde au fost construite diguri în prima jumătate a secolului al XIX-lea –, apoi a fost construit Canalul Morilor, la sud de râu, pentru a prelua morile de apă care împânzeau zona, au fost construite canale de preluare a pâraielor temporare, respectiv de desecare a terenurilor mlăștinoase, și au fost adoptate practici agricole mai eficiente[3]. Și cursul Mureșului a fost regularizat în secolul al XIX-lea, de exemplu în zona Pecica-Șeitin (la sud, între Felnac și Secusigiu), fiind eliminate mai multe bucle ale râului și construite diguri de pământ împotriva revărsărilor. În urma acestor lucrări de regularizare, multe dintre morile de apă din zonele de luncă au fost demolate și înlocuite cu mori de cărămidă, mari, acționate de motoare, construite în sate. S-au

[3] Printre acestea se numără și comasarea terenurilor agricole țărănești, impusă de patenta imperială din 1852.

1

Apateu (Câmpia Crișului Alb), înconjurat de păduri, în secolul al XVIII-lea (Ridicarea Josefină, etapa 1782-1785)

2

Dieci (Depresiunea Zărandului), sat de deal alcătuit din mici crânguri, în secolul al XVIII-lea (Ridicarea Josefină, etapa 1782-1785)

3

Aciuța (Culoarul Crișului Alb), sat liniar strămutat pe o nouă vatră în secolul al XIX-lea (Ridicare topografică din 1869-1887)

4

Slatina de Criș (Depresiunea Zărandului), sistematizat în secolul al XIX-lea (Ridicare topografică din 1869-1887)

păstrat însă câteva mori plutitoare, mai ales în apropierea orașelor și târgurilor.

Terenurile arabile, pășunile și viile s-au extins semnificativ, în detrimentul suprafețelor de pădure. În secolul al XIX-lea, s-a dezvoltat mult activitatea industrială, care necesita o cantitate din ce în ce mai mare de cărbune (obținut din arderea controlată a lemnului în bocșe) – atât pentru topitoriile de fier, cât și pentru laminoare și atelierele de producere a sticlei. Transformările peisajului rural au continuat prin înființarea multor fabrici și prin intensificarea exploatării resurselor naturale. Pentru a eficientiza exploatările forestiere și pe cele de piatră sau miniere, s-au construit funiculare și linii de cale ferată îngustă, care să facă legatura cu gările noii rețele feroviare.

Peisajul rural în secolul XX

În prima jumătate a secolului XX, au fost aplicate în continuare tipologiile definite în secolul al XIX-lea, atât la nivelul parcelarului și al structurii urbanistice, în cazul satelor nou întemeiate în această perioadă, cât și la nivelul gospodăriilor și al caselor (cu excepția câtorva inserții de arhitectură specifice curentelor stilistice ale epocii – Secession, Art Nouveau, neo-românesc, modern – întâlnite punctual în satele mai înstărite). Modificări semnificative apar în domeniul materialelor de construcție, în primele decenii ale secolului fiind înlocuite cele mai multe învelitori de paie cu învelitori noi de țiglă sau șindrilă, în timp ce noile case sunt construite preponderent din zidărie de cărămidă arsă. În satele de deal și câmpie, multe dintre casele construite în această perioadă sunt amplasate cu latura lungă pe aliniamentul stradal, închizând aproape complet curtea.

Mijlocul secolului XX a însemnat începutul unor transformări profunde ale peisajului cultural rural, care vor avea loc la scară națională, sub administrația comunistă. Naționalizarea fabricilor, a morilor și a proprietăților fostei aristocrații și ale Bisericii, colectivizarea terenurilor agricole și a suprafețelor de pădure deținute de țărani în extravilanul localităților, controlul total al statului asupra oricăror investiții, politica de urbanizare forțată a satelor, precum și controlul asupra manifestărilor culturale ale comunităților au dus treptat la destructurarea vieții sociale tradiționale și în final, la declinul accelerat – economic și demografic – al așezărilor rurale. Cu privire la evoluția locuirii din mediul rural pe parcursul secolului XX, Teodor-Octavian Gheorghiu ajunge la concluzia că „perioada-limită de adoptare a unor principii de locuire tradițională este deceniul șapte”[1].

Începând cu anii 1950, a început un proces de urbanizare forțată a satelor, impus de regimul comunist, proces care a presupus, la nivel arhitectural, impunerea unor modele de locuințe-tip cu totul diferite de modelele tradiționale. Noile case au fost construite „în vinclu”, adică având un decroș în unghi drept. Acestea aveau două camere la stradă, hol de intrare, bucătărie și baie. Majoritatea caselor construite în această perioadă au fost ridicate după planimetrii-tip, cu mici adaptări în funcție de cerințele beneficiarilor și de caracteristicile amplasamentului, fiind urmărită o uniformizare a peisajului intravilan rural.

Sistematizarea rurală începută de administrația comunistă a însemnat un proces forțat de modernizare în direcția urbanizării. În satele reședință de comună, dar și acolo unde au fost aduși muncitori la cariere sau alte exploatări de resurse naturale, au fost construite locuințe colective (blocuri) cu arhitectură simplă, după proiecte-tip. Acestea au regim de înălțime P + 1 sau P + 2 și acoperiș cu șarpantă de lemn, cu învelitoare din țiglă profilată. Au fost amplasate în centrele satelor, în apropiere de dotări publice precum primăria, școala, biserica. Nu se integrează în specificul local în ceea ce privește regimul de înălțime, tipul de locuire, volumetria și materialele folosite și deseori concurează, prin amplasamentul lor, dominanta verticală a bisericii în relație cu satul.

În aceeași perioadă, au fost construite și o serie de clădiri cu funcțiuni sociale, cu scopul de a instituționaliza și centraliza o parte dintre tradițiile și viața culturală locală, precum și de a moderniza aspecte ale vieții de zi cu zi: cămine culturale, școli comunale, dispensare comunale, clădiri ale poștei, magazine ș.a., uneori fiind folosite clădiri existente naționalizate (conace nobiliare, școli confesionale ș.a.).

S-a urmărit, pe de o parte, modernizarea mediului rural și creșterea calității vieții, pe de altă parte, întreruperea ritmurilor tradiționale ale vieții la sat, profund legate de munca pământului și de tradițiile cultural-religioase transmise din generație în generație. Așadar, transformări importante au avut loc și în ceea ce privește relațiile interumane și viața socială în general, care au afectat peisajul cultural rural prin dispariția sau diluarea unor obiceiuri și tradiții legate de traiul de zi cu zi, de sărbători și evenimente ale vieții, respectiv prin dispariția practicilor sociale specifice precum șezătorile și clăcile, bazate pe solidaritate și reciprocitate, și care asigurau transmiterea elementelor de folclor și a cunoștințelor practice legate de cultura pământului și de tehnicile de construire.

Transformări importante au apărut și în peisajul extravilan: au fost realizate mai multe lucrări hidrotehnice importante, precum diguri de pământ și canale care să preia apele temporare și excesul de precipitații, regularizări ale cursurilor de apă și lacuri de acumulare (de exemplu, lacul de la Tauț).

În anii ,70-80, în pădurile de pe dealurile mai înalte și de la munte au fost introduse specii de conifere – brad, molid, larice, pin duglas – pentru a compensa exploatările forestiere intensive anterioare mijlocului de secol, care au lăsat în urmă doar arbori tineri. Treptat, au fost reluate exploatările forestiere în toate zonele cu potențial, în acest scop fiind creată o densă rețea de drumuri forestiere.

La nivelul culturilor agricole, au avut loc transformări semnificative, prin faptul că anumite culturi au dispărut până la finele secolului XX – meiul, inul și cânepa, de exemplu –, în timp ce altele s-au extins până la a domina peisajul extravilan: rapița, porumbul, floarea-soarelui, grâul. Ca urmare a colectivizării și a sistematizării teritoriului din perioada comunistă, ogoarele au fost comasate și plantate cu aceeași cultură pe suprafețe întinse, pentru a eficientiza muncile agricole, în scopul obținerii unui profit tot mai mare. Astfel, peisajul multicolor al parcelelor cultivate a fost înlocuit pe alocuri, mai ales în zonele de câmpie, de unul mai puțin variat ca texturi și culori, dominat de culturile extinse pe suprafețe mari. Fântânile și pâlcurile de arbori și arbuști dintre ogoare au dispărut, la fel și sălașele, cele mai multe fiind demolate imediat după colectivizare, singurele rămase fiind situate în zonele înalte, unde terenurile agricole nu au fost colectivizate.

Între anii 1930 și 1940, o mare parte dintre fabricile existente s-au închis din cauza crizei economice și sociale, iar după naționalizarea forțată de la mijlocul secolului, aproape toate au fost închise și demolate. O mică parte din patrimoniul industrial din prima jumătate a secolului a fost păstrată după naționalizare: mori comunale, câteva fabrici care au fost modernizate și extinse. În schimb, au fost construite fabrici noi, silozuri și numeroase

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, *op. cit.*, p. 38.

După 1970, casele „în vinclu” s-au înmulțit în toate satele din județ, iar începând cu 1980 au fost construite și case cu etaj. Imagine din Chesinț (Dealurile Lipovei).

În anii 1970-1980, s-au construit, în satele reședință de comună, locuințe colective după proiecte-tip, de obicei cu parter și două etaje, amplasate în apropiere de centrele localităților. Imagine din Șepreuș (Câmpia Crișului Alb).

Biblioteca din Archiș (Depresiunea Zărandului) este una dintre clădirile cu funcțiuni publice ridicate în perioada comunistă, în mediul rural.

gospodării agricole colective, în cadrul unui efort susținut de industrializare.

Investițiile au fost semnificative și în domeniul turistic, dar cu totul controlate de stat. Stațiunea Moneasa s-a extins, fiind construite hoteluri noi, un camping, o bază de tratament și au fost amenajate trasee de drumeție. Și la Căsoaia s-a construit o a doua cabană (vechea cabana Căsoaia fusese construită în anii 1930), s-a organizat un camping și a fost amenajat un parc de sculpturi[1] în piatră, cu opere de mari dimensiuni, realizate cu ocazia unei tabere de sculptură din anii 1979-1985.

Peisajul rural în secolul XXI

Între 1990 și 2010, au plecat aproape toți locuitorilor șvabi și o mare parte din cei de alte etnii care mai rămăseseră în satele din zonele de câmpie ale județului, iar migrarea tinerilor către orașe sau în afara granițelor s-a accelerat, ducând la îmbătrânirea accentuată a populației din mediul rural. Foarte multe gospodării au fost abandonate, fiind ulterior demolate, o parte fiind cumpărate de locuitori din alte zone. Pe de altă parte, procesul de depopulare a dus la abandonul terenurilor agricole sau la vânzarea lor către mari producători în domeniul agriculturii, accentuând fenomenul de comasare a terenurilor agricole.

Începând cu anii 2000, a luat amploare un fenomen invers, de colonizare contemporană a satelor cu locuitori din mediul urban, locuitori din alte zone și chiar din alte țări, care au adus cu ei noi modele de locuire, cu implicații directe asupra mediului construit. Noile case ridicate în sate în ultimii 15-20 de ani au generat transformări negative la nivelul peisajului rural, ieșind din scara locului, nerespectând modul tradițional de amplasare a construcțiilor, folosind volumetrii, materiale și culori în contrast puternic față de mediul construit existent. Astfel, peisajul din extravilanul și din intravilanul localităților este în plin proces de transformare – de la modul de utilizare a terenurilor și până la aspectul exterior al caselor, reflectând noile capacități de producție și consum, noile tehnologii și materiale de construcție, specifice vremurilor actuale.

În satele din apropierea orașului Arad (Câmpia Aradului și Câmpia de Vest a Banatului), mult mai puțin în rest, este evidentă tendința de transformare a mediului rural, care însă nu tinde spre urbanizare, ci spre „deruralizare", adică spre o formă intermediară, hibridă, între rural și urban, denumită de unii specialiști cu termenul de „rurbanizare"[2]. Problema este însă că acest nou tip de mediu nu beneficiază de niciunul dintre avantajele mediului rural, respectiv urban, cu excepția, pe alocuri, a accesibilității crescute (prin modernizarea drumurilor și a rețelelor de comunicație) și, eventual, a dotărilor edilitare. Relația cu natura, apartenența la o comunitate cu valori comune și autonomia economică – atribute specifice mediului rural tradițional – se pierd treptat, iar dotările socioculturale, oferta de locuri de muncă și efervescența specifice mediului urban nici nu se întrevăd.

„Rurbane" sunt, în primul rând, acele medii de locuire de tipul suburbiilor, dependente de orașe din punct de vedere economic (prin industrializarea agriculturii și dispariția ocupațiilor tradiționale), amplasate la periferia așezărilor (orașe sau sate) și fără o comunitate care să aibă valori culturale și sociale proprii. Acolo, o însiruire de proprietăți își afirmă individualitatea în detrimentul vecinătăților (și contextului), pe când într-o așezare rurală autentică, gospodăriile sunt celulele unei comunități, fiecare cu particularitățile ei, dar subordonându-se coerenței ansamblului. Astfel de noi cartiere sunt rezultatul unor lotizări dense (loturi cu suprafețe mici), nespecifice așezărilor în care au apărut, care au avut drept scop vânzarea unei iluzii: imaginea idilică a unei locuiri rurale, dar în haine moderne, pe o parcelă mult mai ieftină decât în oraș. Realitatea – o curte înghesuită, fără grădină, devenită uneori un banal spațiu rezidual, umbrit în cea mai mare parte a zilei de o casă de tip vilă urbană, care ocupă în mod aberant mai mult de jumătate din teren și presupune costuri mari pentru întreținere și confort termic.

Tot rurbane devin și acele fragmente de țesut sau străzi unde casele noi de tip vilă sau palat se înghesuie să își arate disprețul față de mediul construit tradițional sau unde cele mai multe case vechi au fost modificate, extinse, supraînălțate, vopsite în culori stridente și unde anexele gospodărești au fost demolate și înlocuite cu garaje, semn al renunțării la ocupațiile tradiționale. În aceeași tendință se pot înscrie și satele de vacanță și extinderile de intravilan sau dezvoltările recente din stațiunile turistice. La nivel social și cultural, este vorba despre o înstrăinare acută, dar neconștientizată, față de valori și identitate autentică, implicit, față de context.

Situația nu este cu mult mai bună nici în cazul investițiilor în clădiri publice (școli, grădinițe, primării, remize pentru pompieri, cămine culturale, biserici, săli de sport ș.a.) – fie reabilitări și extinderi de clădiri existente, fie clădiri și amenajări cu totul noi, unde calitatea arhitecturală și integrarea în specificul local al acestora lasă de dorit. În plus, dezvoltarea economică din satele situate în apropierea orașelor a dus la apariția unor construcții de tip industrial noi – hale, depozite, ferme mari –, de obicei amplasate la marginea satelor. Prin volumele mari și materialele străine locului, dar mai ales prin amplasarea în imediata apropiere a țesutului tradițional, aceste construcții afectează puternic peisajul din jur.

Nu în ultimul rând, tot mai multe mici afaceri (ateliere, spații pentru servicii sau comerț) încep să iasă în evidență prin folosirea unor culori și materiale stridente ale clădirilor sau renovărilor, în contrast puternic cu arhitectura tradițională locală, demonstrând aceeași abordare (sau lipsa oricărei raportări reale) față de peisajul cultural.

Cauzele acestor mutații sunt multiple – economice, istorice, sociale, demografice, culturale –, dar printre ele se numără și lipsa reglementărilor la nivel urbanistic (care ar fi putut să le țină sub control, cel puțin parțial) și carențele din legislație, care au dus la înmulțirea construcțiilor ilegale. Cele mai multe dintre sate și-au păstrat caracterul rural autentic doar din cauza subdezvoltării (de exemplu, satele de munte din zonele Culoarul Mureșului, Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Dealurile Lipovei).

Concluzii

Așadar, protejarea și recuperarea peisajului cultural rural (prin conștientizare și valorificare inteligentă) sunt esențiale pentru calitatea vieții locuitorilor și pentru conservarea și transmiterea în viitor a unui uriaș patrimoniu arhitectural-urbanistic (rezultatul unei sinteze între diversitate culturală, adaptare la condițiile de mediu și folosirea eficientă a resurselor), care altfel este sortit dispariției.[3]

Ghidul propune un mod de abordare care să îmbine „lecțiile" mediului rural tradițional cu avantajele aduse de modernitate (înțeleasă ca mod de gândire orientat spre creșterea calității vieții și cunoaștere avansată în diferite domenii practice), printr-o privire empatică și o apropiere de contextul cultural – construit și natural – din care să rezulte alegerea unor soluții sustenabile, adaptate și integrate în peisaj.

Chiar dacă recomandările ghidului se referă la mediul construit, pentru recuperarea peisajului cultural, este nevoie de mai mult decât păstrarea unei aparențe – a imaginii. Ținând cont însă de limitele abordării din perspectivă arhitecturală, trebuie să avem în vedere puterea impactului vizual al intervențiilor contemporane asupra peisajului cultural. De aceea, considerăm integrarea la nivel vizual ca fiind de primă importanță și deci urgentă.

Bibliografie recomandată:
1. Ghinoiu, Ion (coord.), *Habitatul*, volumul II, *Banat, Crișana, Maramureș*, Editura Etnologică, Academia Română – Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" București, 2010
2. Biriș, Ioan, *Nadăș: Țara Zărandului – județul Arad*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2017
3. Goagea, Cosmina, Goagea, Constantin, Ghenciulescu, Ștefan, Caciuc, Cosmin, *Dincolo de oraș*, Editura Universitară „Ion Mincu", București, 2013
4. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare,* Editura Eurobit, Timișoara, 2008
5. Konschitzky, Walther, *Arhitectura populară din Banat. Stil și ornamentică*, Editura Fundația Interart TRIADE , Timișoara, 2006
6. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

AȘA NU: *Case noi de tip vilă urbană, care nu se încadrează în specificul local. Astfel de case sunt construite de locuitorii veniți din mediul urban, fie pe terenuri noi, fie pe loturile existente, în urma demolării caselor vechi. Astfel de inserții străine locului, fără o identitate culturală anume, destructurează peisajul intravilan specific.*

AȘA NU: *Spații comerciale în clădiri renovate cu finisaje în culori stridente care nu se încadrează în specificul local: intervenții cu un puternic impact negativ asupra peisajului intravilan.*

[1] Deși o parte dintre sculpturi s-au deteriorat, cele mai multe pot fi admirate în continuare înconjurate de cadrul natural deosebit, parcul de sculptură de la Căsoaia fiind una dintre principalele atracții ale stațiunii și în prezent.

[2] Termen folosit în anii '90 de geografi francezi pentru a denumi structurile de așezări apărute în deceniul anterior și care nu erau nici rurale, nici urbane. În prezent, termenul este folosit cu referire la procesul de apariție și extindere a unor structuri hibride între mediul urban și cel rural din punct de vedere urbanistic, arhitectural și funcțional, care apar în spațiul european contemporan. (Sursa: Cosmina Goagea, Constantin Goagea, Ștefan Ghenciulescu, Cosmin Caciuc, *Dincolo de oraș, op. cit.*, p. 28-29).

[3] O radiografie a transformărilor recente din mediul rural este oferită de numărul 210/2022 al revistei *Igloo* – în dosarul *Rural-actual*, care cuprinde o serie de articole scrise de specialiști din domenii diverse – arhitectură, antropologie, etnologie, sociologie ș.a. Concluzia articolului „Casele țăranilor și diviziunea morală a muncii", scris de Radu Umbreș (antropolog), este că, în ritmul actual al transformărilor legate de mediul construit rural, „în curând, nu va mai exista nicio casă din bătrâni, așa cum nu vor mai exista țărani."

2.2.3. Elemente ale patrimoniului cultural rural și tipuri de peisaj cultural

Patrimoniul cultural al unei zone cuprinde atât patrimoniul material, cât și patrimoniul imaterial specific. Patrimoniul material include arii naturale protejate, situri arheologice, clădiri valoroase din punct de vedere arhitectural și istoric, monumente istorice, muzee, opere de artă precum sculpturi, troițe, instalații de tehnică populară, patrimoniu industrial etc. Patrimoniul imaterial[1] se referă la tradițiile și obiceiurile specifice zonei, la practica meșteșugurilor, ocupațiile tradiționale specifice, la totalitatea cunoștințelor populare și culte, a elementelor ce aparțin folclorului, opere de artă muzicală și literară etc.

Cu privire la patrimoniul imaterial, informații utile oferă subcapitolul **1.2. Caracteristicile zonelor,** unde sunt descrise caracteristicile demografice, etnografice, ocupațiile principale ale locuitorilor și meșteșugurile specifice, precum și practicile ce țin de folosirea anumitor materiale de construcție. Pentru aprofundare, se pot consulta lucrări monografice și științifice, sursele de documentare recomandate în cadrul bibliografiei, lista fiind deschisă.

Pentru a evidenția patrimoniul material al județului Arad, în **Anexa 4**. **Elemente ale patrimonului cultural local** sunt enumerate ariile naturale protejate și elementele principale ale patrimoniului construit din fiecare zonă etnologică.

Arii naturale protejate

Parcul Natural Lunca Mureșului este una dintre cele cinci zone umede de importanță internațională din țară.

Siturile Natura 2000 sunt arii naturale protejate de două tipuri: situri de importanță comunitară (SCI) – 22 de situri de acest tip, care ocupă aproape 28 % din suprafața județului – și arii de protecție specială avifaunistică (SPA) – opt zone, care ocupă 23 % din suprafața județului. La acestea se adaugă 15 arii naturale protejate de importanță națională și trei zone de importanță națională puse sub protecție, precum și arii naturale de interes județean sau local.

Elemente ale patrimoniului construit

În județul Arad, în mediul rural se află un număr mare de monumente istorice[2]: situri arheologice, cetăți, clădiri, ansambluri, construcții tehnice și industriale, monumente de comemorare, parcuri și amenajări, care se găsesc în toate zonele etnologice analizate în cadrul ghidului (a se vedea **Anexa 4**. **Elemente ale patrimonului cultural local**). Este vorba despre un patrimoniu foarte vast, de o calitate deosebită a edificării și care prezintă elemente stilistice și arhitecturale specifice zonei în care se află, respectiv perioadei din care datează.

La acestea se adaugă clădiri cu valoare culturală, istorică[3] și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe lista monumentelor istorice, precum:

- biserici sătești din diferite perioade (dintre care cele mai multe datând din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea),
- clădiri istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale, ale caselor parohiale și alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura locală (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni, cele mai multe fiind construite între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX),
- clădirile gărilor și haltelor de cale ferată (cele mai multe, construite la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și secolul XX, respectiv în primele decenii ale secolului XX),
- morile sătești și alte construcții tehnice, construcții industriale (lucrări edilitare cu valoare de patrimoniu, găbănașe de cereale, fabrici vechi sau clădiri din foste ansambluri industriale, construcții de tehnică populară) care s-au mai păstrat (cele mai multe construite în secolul al XIX-lea sau în prima

[1] Pentru mai multe informații despre patrimoniul imaterial, a se consulta sursa: https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/registrul-na-ional-al-patrimoniului-cultural-imaterial.

[2] *Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Arad*, https://www.culturaarad.ro/patrimoniu-imobil-monumente/.

[3] Aici nu am inclus acele clădiri construite în ultimii 60-70 de ani care, prin prisma noutății lor, nu ar putea fi considerate clădiri de patrimoniu, neavând deocamdată o valoare istorică deosebită, în comparație cu restul clădirilor și monumentelor menționate. Acest criteriu nu implică faptul că aceste clădiri mai recente nu pot fi considerate având o valoare patrimonială deosebită din alte puncte de vedere, exemple în acest sens fiind bisericile construite sau reconstruite mai recent.

Patrimoniu construit din Câmpia de Vest a Banatului: biserica romano-catolică din secolul al XIX-lea (acum greco-catolică) de la Zădăreni, primăria veche, construită în secolul al XIX-lea, din Sânpetru German

Patrimoniu construit din Câmpia Aradului: biserică ortodoxă din secolul al XIX-lea și școală veche la Turnu, biserica romano-catolică din secolul XIX-lea de la Macea

Patrimoniu construit din Câmpia Crișului Alb: biserica ortodoxă din secolul al XIX-lea de la Șepreuș și moara de la Cermei

Patrimoniu construit din Depresiunea Zărandului: biserica romano-catolică din secolul al XIX-lea de la Buteni și școala veche, construită în perioada interbelică, din Berindia

Patrimoniu construit din Culoarul Crișului Alb: biserica voievodală medievală de la Hălmagiu, gara de la începutul secolului XX de la Vârfurile

Patrimoniu construit din Culoarul Mureșului: Castelul Salbek, construit în secolul al XIX-lea, de la Petriș

Patrimoniu construit din Dealurile Lipovei: Muzeul „Adam Müller-Guttenbrunn" din Zăbrani

Patrimoniu construit din Podgoria Aradului: cramă cu pivniță viticolă din secolul al XIX-lea din Ghioroc

parte a secolului XX),
- castele și clădiri din foste ansambluri nobiliare (construite în secolul al XIX-lea și în primele decenii ale secolului XX), care includ adesea și parcuri dendrologice,
- colne, pivnițe și vile ale proprietarilor de podgorii viticole (în special în zona Podgoria Aradului),
- vile de turism balnear (construite la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea și în primele decenii ale secolului XX) – la Moneasa,
- troițe, monumente, capele, pietre de hotar (amplasate în curțile bisericilor, la intersecții de drumuri, la intrările în sat, în cimitire),
- statui și opere sculpturale (de obicei, amplasate în spații publice reprezentative din centrele localităților sau în parcuri).

Patrimoniul arhitectural al satelor este alcătuit însă, mai ales din fondul construit de locuințe și gospodării, cele mai multe construite în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, cu detalii arhitecturale deosebite, inedite, unele mai bine păstrate, altele cu degradări semnificative. Păstrarea clădirilor valoroase este principiul și îndemnul de bază de la care pornește ghidul, iar soluțiile practice și recomandările descrise se subordonează unei atitudini de respect pentru patrimoniul arhitectural rural în general și pentru peisajul cultural din care fac parte, în special.

Nu în ultimul rând, peisajul cultural local are o puternică amprentă industrială, patrimoniul industrial fiind alcătuit din clădiri vechi (de peste un secol) cum sunt morile și fabricile construite din cărămidă, dar și din construcții mai recente, datând din perioada comunistă – fie extinderi ale unor fabrici existente, fie construcții noi, menite să valorifice resursele naturale disponibile pe plan local (foste CAP-uri, silozuri, magazii, ferme agrozootehnice, fabrici ș.a.). Multe dintre acestea se află, în prezent, în stare de ruină sau într-o stare avansată de degradare, iar altele sunt încă în stare bună și reprezintă resurse importante pentru dezvoltarea economică locală – oferind spațiu (clădiri și terenuri), precum și o parte din infrastructură (diferite instalații, trasee de apă). De aceea, strategiile de dezvoltare ale comunelor ar trebui să includă astfel de terenuri, dotări și clădiri în planificarea dezvoltării economice, prin reutilizarea spațiilor care pot fi recuperate, evitând amplasarea noilor ateliere și industrii pe alte terenuri, în apropierea zonelor de locuit sau pe terenuri obținute prin introducerea în intravilan și scoaterea din circuitul agricol, unde apar probleme legate de conectarea la infrastructură, integrarea în peisaj și accesibilitate.

Anexa 4 Elemente ale patrimonului cultural local cuprinde un inventar actual al patrimoniului material local (natural și construit), aferent fiecărei zone.

În capitolul **4. Amenajări ale construcțiilor existente**, sunt oferite detalii despre elemente deosebite ale patrimoniului construit local și recomandări pentru conservarea, protejarea și punerea lor în valoare.

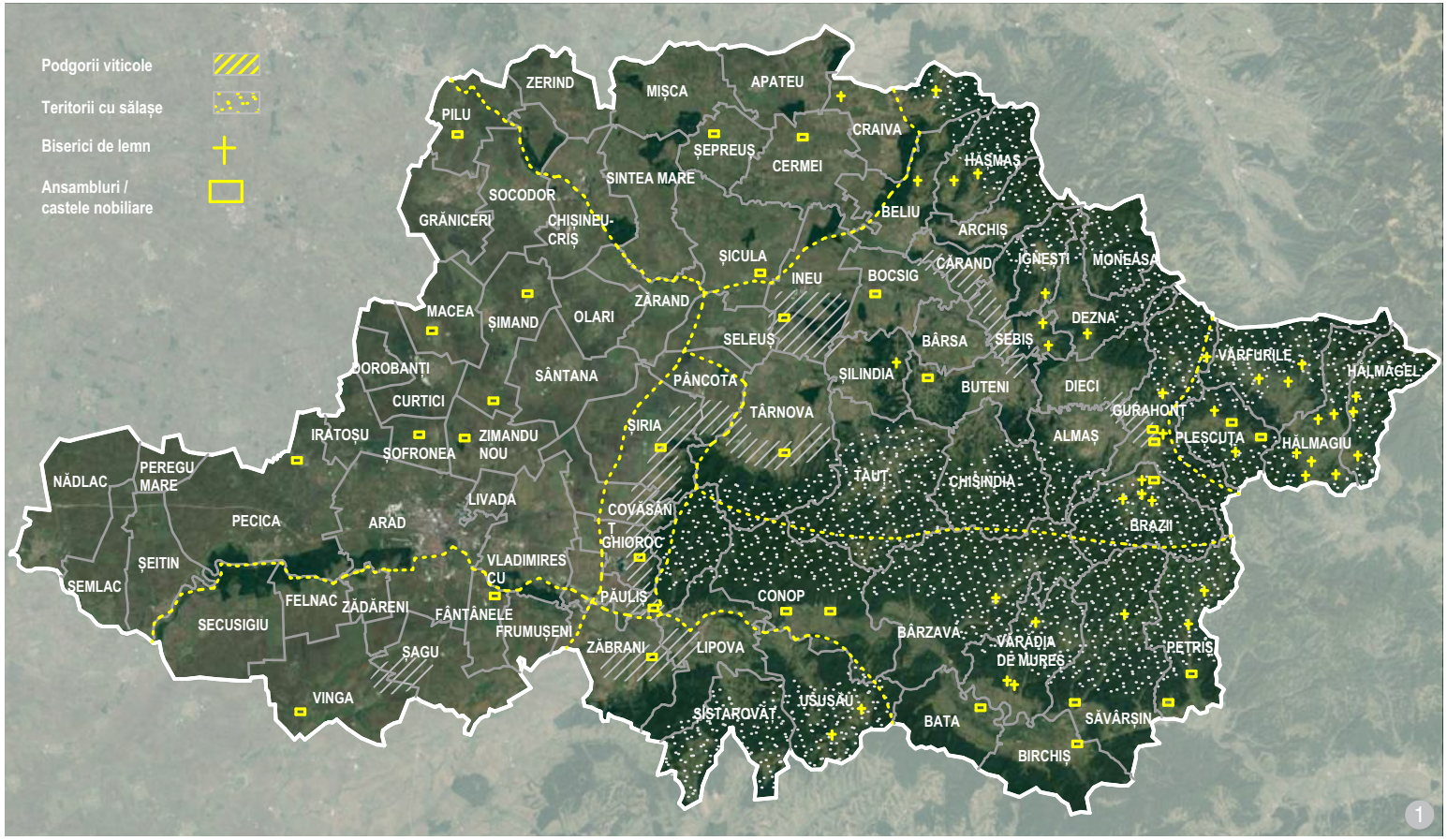
Tipuri de peisaj cultural din județul Arad

Analizând caracteristicile geografice, demografice și etnografice ale zonei, materialele de construcție specifice mediului construit, ocupațiile principale ale locuitorilor, date istorice, patrimoniul material și imaterial, la nivelul județului Arad se pot distinge mai multe tipuri sau subunități de peisaj cultural care se suprapun sau se întrepătrund și care dau specificitate peisajului rural din acest județ, printre care le vom aminti pe cele care au avut o influență importantă asupra mediului construit:

- **peisajul morilor de apă** (construite din lemn și piatră) – întâlnit în zonele Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului, cuprinde mori de apă care s-au mai păstrat de-a lungul pâraielor și râurilor;
- **peisajul Canalului Morilor** – întâlnit în zonele Depresiunea Zărandului și Câmpia Aradului, cuprinde morile de cărămidă construite de-a lungul Canalului Morilor și canalul în sine, ca lucrare hidroedilitară de patrimoniu;
- **peisajul bisericilor de lemn** – întâlnit în zonele Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Câmpia Crișului Alb, Culoarul Mureșului, Dealurile Lipovei, cuprinde bisericile de lemn care s-au păstrat în satele din aceste zone;
- **peisajul sălașelor agricole și pastorale** – întâlnit în zonele Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului, Dealurile Lipovei, cuprinde sălașele care se mai păstrează pe înălțimi (pe dealuri, platouri intramontane), la distanță de vetrele satelor de pe văi);
- **peisajul satelor de colonişti** – întâlnit în toate zonele din județ, cuprinde sate în care au locuit comunități importante de colonişti, care au venit în perioada secolelor al XVIII-lea – al XIX-lea și care au generat o arhitectură specifică (de exemplu, casele „francone”);
- **peisajul conacelor/castelelor și ansamblurilor nobiliare** – întâlnit în toate zonele din județ, cuprinde ansambluri nobiliare sau elemente care au aparținut unor astfel de ansambluri (clădiri de locuit: castele, conace, construcții anexe, capele, parcuri dendrologice, alte amenajări, precum serele, pavilioanele);
- **peisajul podgoriilor viticole** – întâlnit în mod special în Podgoria Aradului, dar și în Depresiunea Zărandului, Câmpia de Vest a Banatului și Dealurile Lipovei, cuprinde podgorii, colne și pivnițe, crame, vile ale foștilor proprietari de plantații viticole;
- **peisajul stațiunilor balneare și montane** – întâlnit în zona Depresiunea Zărandului, în stațiunile Moneasa și Căsoaia, unde se întâlnesc amenajări specifice și clădiri pentru turism și tratament (printre care și clădiri sau obiecte de patrimoniu cultural), trasee de drumeție și alte amenajări turistice;
- **peisajul minier – peisaj istoric** întâlnit în Depresiunea Zărandului, în special în Munții Codru-Moma, dar și în Munții Zărandului, cuprinde urme de instalații și construcții ale exploatării (foste mine) și prelucrării minereului de fier (cuptoarele de topit fier de la Moneasa, Zimbru);
- **peisajul plutăritului pe Mureș – peisaj istoric** ale cărui urme se întâlnesc în zonele Câmpia de Vest a Banatului, Dealurile Lipovei și Culoarul Mureșului, cuprinde situri arheologice și ruine aflate de-a lungul Mureșului care includ urme de cetăți și de mănăstiri (construite din piatră) care au asigurat, în perioada medievală, paza căii navigabile și beneficiau de taxele vamale aferente.

Bibliografie recomandată:

1. Biriș, Ioan, *Nadăș: Țara Zărandului – județul Arad*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2017
2. Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I, II, III, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 2020, 2021
3. Colta, Rodica, Sinaci, Doru, *Secusigiu, monografie*, Editura Mirador, Arad, 2013
4. Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Otavă, Dimitrie, *Monografia comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad, 2012
5. Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Tomi, Natalia, *Monografia comunei Covăsânț*, Editura Mirador, Arad, 2012
6. Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Traia, Ioan, *Căprioara. Monografie*, Editura Mirador, Arad, 2011
7. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice*, Editura Simetria, București, 2017
8. Godea Ioan, *Bârsa – comună din Țara Zărandului*, Editura Mirador, Arad, 2012
9. Vesa, Pavel, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000

Hartă cu răspândirea în teritoriu a unor elemente de peisaj cultural din mediul rural arădean, în prezent: podgorii viticole, sălașe, biserici de lemn, ansambluri nobiliare

2.2.4. Conservarea și protejarea peisajului cultural local

Protejarea și conservarea peisajelor culturale sunt importante atât pentru a păstra moștenirea culturală a unei comunități (elemente identitare), cât și pentru a promova turismul cultural, a stimula dezvoltarea economică locală și, nu în ultimul rând, pentru a menține un nivel satisfăcător al calității vieții. În plus, conservarea peisajelor culturale contribuie la protejarea biodiversității și la menținerea echilibrului ecologic.

Recomandări pentru păstrarea și protejarea peisajului cultural

La nivelul întregului județ, având în vedere numeroasele descoperiri arheologice și mai ales cercetările recente și cele în desfășurare, recomandăm o maximă prudență în cazul intervențiilor de infrastructură, de construire sau de amenajare în zonele unde s-au făcut estimări cu privire la existența unor posibile vestigii arheologice.

Pentru protejarea peisajului intravilan al așezărilor rurale, se recomandă:

- reglementarea intervențiilor asupra țesutului tradițional (a cărui structură este dată de trama stradală și de sistemele de lotizare) la nivel urbanistic,
- păstrarea și protejarea țesutului tradițional prin menținerea parcelarului istoric existent,
- păstrarea și protejarea modului specific de mobilare a loturilor (cu privire la amplasarea caselor și a construcțiilor anexe, tipologiile de gospodării, delimitarea funcțională a terenului),
- păstrarea unității fronturilor stradale (ritmul clădirilor, înălțimile caracteristice, volumetriile, materialele, culorile, proporțiile, golurile specifice, porțile și împrejmuirile – elemente specifice locului detaliate în capitolele următoare),
- păstrarea profilurilor stradale specifice fiecărei străzi prin întreținerea aliniamentelor de vegetație înaltă și păstrarea ponderii spațiilor verzi în raport cu suprafețele de drum, cu întregirea lor acolo unde au fost întrerupte sau parazitate de amenajări nepotrivite,
- delimitarea și reglementarea unor zone de protecție pentru clădirile reprezentative, cu valoare istorică și arhitecturală deosebită, și pentru monumentele istorice, respectiv pentru fragmentele de țesut tradițional care și-au păstrat coerența de-a lungul timpului.

Pentru protejarea peisajului extravilan al așezărilor rurale, se recomandă:

- delimitarea sau extinderea, după caz, și reglementarea unor zone de protecție a ariilor naturale protejate,
- limitarea extinderilor intravilanului și a proiectelor de construire în extravilan,
- luarea unor măsuri de integrare în peisaj și de reducere a impactului vizual și ecologic al investițiilor care presupun clădiri de mari dimensiuni, al celor de infrastructură și al lucrărilor edilitare (a se vedea capitolul **3. Amplasarea clădirilor noi)**,
- realizarea investițiilor cu condiția integrării în peisaj a intervențiilor propuse (se va realiza studiul impactului vizual asupra siluetei așezării al clădirilor și construcțiilor mari sau mai înalte decât media clădirilor din imediata vecinătate, considerând silueta și volumul așezării în ansamblu, ca element al peisajului),
- conservarea diversității peisajului agricol specific (păstrarea „mozaicului" de culturi agricole din jurul satelor), protejarea și favorizarea soiurilor locale de pomi fructiferi și viță-de-vie prin măsuri economice și administrative.

Toate aceste tipuri de **reglementări și măsuri se pot introduce în PUG și/ sau pot reprezenta condiții pentru obținerea autorizației de construire,** în scopul încadrării intervențiilor în specificul local.

La acestea, se adaugă măsurile necesare pentru protejarea peisajului natural, care includ atât măsuri de protejare a mediului în general, cât și măsuri specifice, aferente ariilor naturale protejate, conform legislației în vigoare.

Pentru protejarea patrimoniului construit, parte importantă a peisajului cultural, propunem câteva măsuri, ordonate pe nivele sau scări de abordare a intervențiilor și a politicilor de dezvoltare.

1. La nivel teritorial (scara peisajului cultural în ansamblu), se recomandă luarea unor măsuri pentru creșterea conștientizării valorilor peisajului cultural și de răspândire a exemplelor de bune practici în ceea ce privește conservarea și protejarea acestuia.

Sunt de folos strategiile de integrare a obiectelor de patrimoniu în trasee turistice tematice, dezvoltarea unor rețele de evenimente culturale și de actori implicați (asociații profesionale, voluntari, specialiști și cercetători, organizații culturale etc.) în protejarea și promovarea valorilor peisajului cultural și încurajarea eforturilor coordonate și colective prin sprijinirea inițiativelor de formare în domeniul meșteșugurilor tradiționale, a școlilor de vară pentru formarea specialiștilor în domeniul protejării patrimoniului cultural, sprijinirea micilor producători în domeniul agriculturii, viticulturii și pomiculturii și a meșteșugarilor.

Proiectele și strategiile se vor coordona cu cele de la nivel regional și județean.

2. La nivel urbanistic (la scara unei așezări), se recomandă elaborarea unor regulamente locale de urbanism integrate Planului Urbanistic General, care să protejeze atât mediul construit, cât și mediul natural local, să reglementeze noile investiții, să limiteze extinderile intravilanului în detrimentul terenurilor agricole, încurajând, în schimb, proiectele de reutilizare a parcelelor nefolosite, respectiv a clădirilor existente, a ansamblurilor industriale și a gospodăriilor agricole colective abandonate.

Principiile de bază, la acest nivel de abordare, sunt legate de economia de spațiu și de resurse, folosirea eficientă a echipării edilitare existente și îmbunătățirea ei, adaptarea și reconversia spațiilor construite existente, diminuarea extinderii intravilanului – principii valabile atât în cazul locuirii sezoniere (case de vacanță), al amenajărilor în scop turistic, dar și al locuințelor permanente, al micilor ateliere și al industriei manufacturiere locale.

Respectul pentru context (natural și construit) este esențial, așadar, se recomandă raportarea oricărei intervenții la vecinătăți (în ceea ce privește tipologiile de lotizare, modul de utilizare a terenului, modul de amplasare a construcțiilor pe lot, aliniamentele, înălțimile și volumetriile specifice) și la peisajul cultural local, în general.

Prin urmare, reglementările se recomandă a se referi la:

- ariile de dezvoltare în intravilan (prin propunerea reutilizării clădirilor și parcelelor existente),
- extinderile permise ale intravilanului (bine justificate, unde este cazul),
- zonele de protecție pentru ariile naturale protejate, zonele de protecție a monumentelor istorice și a clădirilor istorice reprezentative sau a ansamblurilor construite din intravilan,
- modul de utilizare a clădirilor și a terenurilor în cazul funcțiunilor de comerț și industrie, astfel încât să nu afecteze peisajul cultural local,
- condițiile de amplasare a clădirilor noi pe lot (cu specificarea indicilor

AȘA DA: *Intervenție de urgență pentru înlocuirea șindrilei, realizată de voluntarii de la Ambulanța pentru Monumente Arad la biserica de lemn de la Julița, sub conducerea unei echipe de arhitecți și meșteri cu experiență în protejarea și conservarea patrimoniului.*

urbanistici de respectat – procent de ocupare a terenului, coeficient de utilizare, regim maxim de înălțime, aliniamente și distanțe minime între clădiri).

Ghidul de față oferă câteva recomandări de principiu în acest sens

3. La nivel arhitectural (la scara unei gospodării, a unui ansamblu de clădiri) – se recomandă, în mod special, găsirea unor soluții eficiente și ecologice de reabilitare și reutilizare a clădirilor și a construcțiilor anexe existente pe lot sau extinderea lor, cu respectarea armoniei compoziționale a ansamblului și fără a afecta imaginea unitară a frontului stradal (păstrând înălțimea inițială a cornișei, volumetria specifică a acoperișului și înălțimea maximă inițială a coamei, pe latura dinspre stradă (a se vedea capitolul **3. Amplasarea construcțiilor** și capitolul **4. Amenajarea construcțiilor existente**).

În cazul funcțiunilor complementare locuirii, inserate în clădiri noi sau existente, se recomandă păstrarea integrității volumetrice a ansamblului, cu extinderi de preferat înspre curte, fără a afecta unitatea frontului stradal; extinderile în front sunt acceptabile, cu condiția păstrării înălțimilor existente la cornișă și la coamă și a respectării specificului local în ceea ce privește materialele de finisaj și tipurile de goluri de pe fațadele de la stradă.

Clădirile noi vor respecta, pe lângă reglementările urbanistice privind modul de amplasare pe lot și de utilizare a terenului, aceleași condiții pentru păstrarea unității frontului stradal. Fațadele dinspre stradă, indiferent de funcțiunea propusă, vor ține cont de volumetriile și detaliile arhitecturale specifice locului, evitând generarea unor contraste evidente cu mediul construit existent.

4. La nivel constructiv și de detaliu (la scara unui element de construcție sau a unui detaliu arhitectural), în cazul intervențiilor pe clădiri existente, se vor folosi, pe cât posibil, tehnici și materiale naturale similare sau compatibile cu cele inițiale. Se vor folosi, pe cât posibil, materiale de construcție disponibile local (piatră, cărămidă, pământ bătut, lemn, văiugă), ceea ce oferă avantajul de a fi perfect adaptate zonei (condițiilor locale de climat, caracteristicilor terenului de fundare), ceea ce implică costuri mai reduse și o durabilitate extinsă.

Soluțiile constructive și de echipare cu instalații vor avea în vedere o abordare flexibilă a arhitecturii tradiționale în privința calităților structurale și adaptării la cerințele actuale de confort – aceasta fiind greu de încadrat în standardele actuale oficiale, dar ușor de adaptat din punct de vedere al calității vieții, la nivel practic.

Detaliile arhitecturale originale se vor conserva și integra compozițional în noul ansamblu în cazul extinderilor și reabilitărilor. Se vor recupera, acolo unde este posibil, elementele de tâmplărie, feronerie, tinichigerie, obiectele de uz gospodăresc, obiectele de artă și tehnică populară și se vor integra în amenajarea interioară sau exterioară, acestea contribuind în mod deosebit la păstrarea unei ambianțe specifice peisajului cultural, legând intervenția nouă de memoria locului.

Recomandări detaliate cu privire la aceste aspecte sunt oferite în capitolul **5. Elementele de construcție.**

Bibliografie recomandată:

1. *Convenția europeană a peisajului*: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37056
2. *Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Arad*: https://www.culturaarad.ro/patrimoniu-imobil-monumente/
3. *Registrul național al patrimoniului cultural imaterial*: https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/registrul-na-ional-al-patrimoniului-cultural-imaterial
4. *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural*: http://www.cultura.ro/tezele-prealabile-ale-codului-patrimoniului-cultural

AȘA NU: *Clădiri de tip palat sau vilă urbană care nu respectă ritmul existent între clădiri, regimul de aliniere, volumetriile, tipurile de goluri și de acoperișuri specifice zonei și, mai ales, ies din scara locului (prin înălțimi și procent de ocupare a terenului).*

AȘA NU: *Alterările unității fronturilor stradale, în special în zonele centrale ale satelor, pot fie evitate prin implementarea unor regulamente de urbanism care să reglementeze intervențiile permise asupra fondului construit existent, privind tipologiile de goluri permise, materialele și culorile pentru tâmplării și zugrăveli exterioare, amplasarea firmelor și a reclamelor, a aparatelor de aer condiționat și a altor instalații pe fațade.*

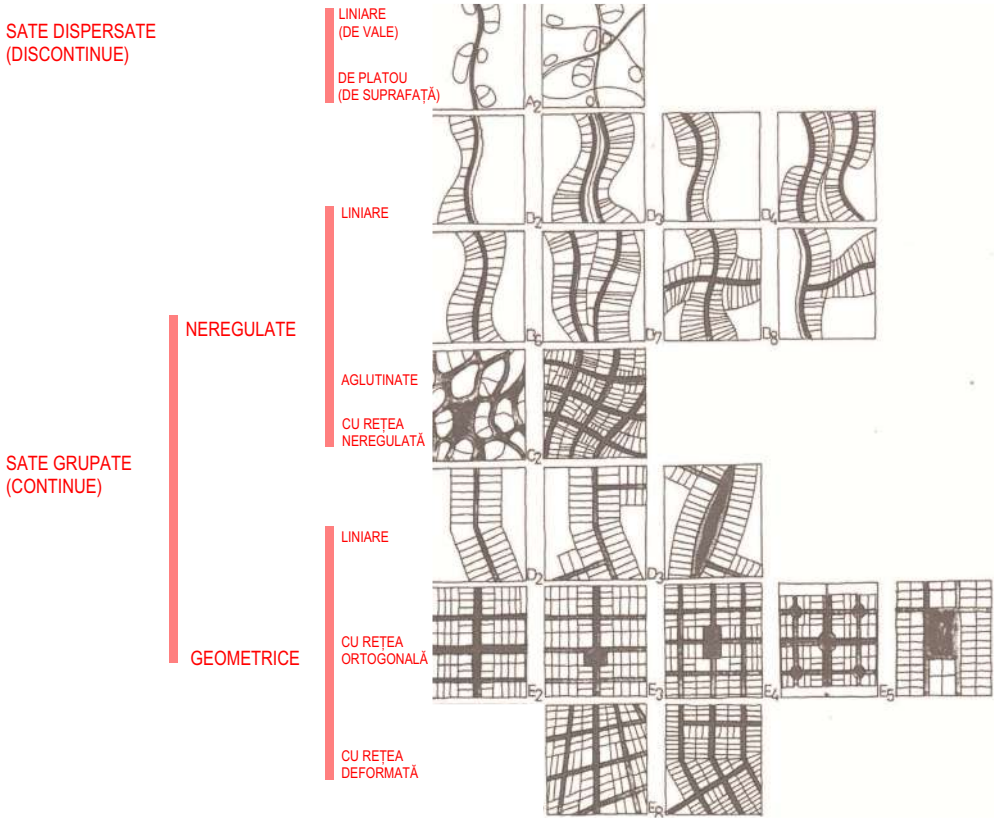
AȘA DA: *Recuperarea prin conservare, restaurare și punere în valoare a detaliilor tâmplăriei originare, renovarea fațadei cu recuperarea detaliilor de decor în relief de tencuială sunt intervenții la nivel de detaliu care contribuie la armonia fațadelor clădirilor și la conservarea și protejarea peisajului cultural local. Imagini cu detalii de la Cuveșdia, Zăbrani, Bruznic (Dealurile Lipovei).*

Fotografie de pe deal cu satul Cuvin, sat geometric cu rețea ortogonală (Podgoria Aradului)

Fotografie de pe deal cu satul Cuied, sat geometric cu rețea deformată (Depresiunea Zărandului)

Tabloul tipologic al satelor din județul Arad se regăsește în tipologiile identificate de către Teodor-Octavian Gheorghiu, tablou tipologic publicat în „Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana", deja citată.

Fotografie de pe deal cu satul Groșii Noi, sat neregulat liniar de vale (Culoarul Mureșului)

Fotografie aeriană cu satul Valea Mare, sat geometric liniar cu ramificații, din comuna Gurahonț (Depresiunea Zărandului)

2.3. Tipologii de sate

Cei mai importanți determinanți ai tipologiilor de sate întâlnite în această zonă sunt: modul de adaptare la cadrul natural local, gradul de pătrundere și aplicare a politicilor de sistematizare a mediului rural ale administrației austriece și nivelul de dezvoltare a fiecărui sat pe parcursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

Cu toate că sistematizarea începută în perioada comunistă a însemnat, la rândul ei, o serie de transformări în ceea ce privește mediul construit, aceasta nu a operat modificări semnificative la nivelul structurii și al morfologiei așezărilor, limitându-se la câteva intervenții punctuale.

Diversitatea mediului natural (zone de câmpie, de depresiune și luncă, văi înguste sau mai largi, defilee și chei, dealuri domoale, podișuri și munți) a dus la o mare diversitate de tipologii de organizare a satelor. În studiul amplu dedicat locuirii tradiționale din zona Banat-Crișana, Teodor-Octavian Gheorghiu concluzionează: „Situl este, fără îndoială, principalul factor de determinare a tipologiei de organizare a satului."

Pentru definirea tipologiilor de așezări, vom apela la clasificarea realizată de Teodor-Octavian Gheorghiu în studiul deja citat *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, ilustrată în schema alăturată.

Astfel, la nivelul județului Arad, satele pot fi împărțite, din punct de vedere urbanistic, în următoarele categorii:

- sate dispersate (discontinue), liniare (de vale) sau de platou (de suprafață)
- sate grupate (continue), neregulate sau geometrice.

Satele de tip dispersat sunt sate de tip medieval-arhaic, dezvoltate organic, în strânsă relație cu cadrul natural, fiind specifice locuirii românești anterioare sistematizării rurale din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea. În această categorie se încadrează atât satele alcătuite din mici grupări de gospodării așezate la distanțe mari unele față de altele (crânguri), cât și teritoriile ample presărate cu sălașe agricole și pastorale de pe înălțimi, unde gospodăriile sunt înconjurate de păduri, terenuri agricole și pășuni. Astfel de așezări se mai pot întâlni în prezent în zonele înalte și relativ

izolate ale județului, unde aplicarea politicilor de sistematizare s-a realizat în mică măsură și doar parțial, fără a impune comasări sau concentrări ale locuirii: în zona Culoarul Mureșului, pe văile care pătrund adânc în Munții Zărandului, în zona Depresiunea Zărandului – satele așezate pe văile din partea de nord a Munților Zărandului – și în zona Culoarul Crișului Alb: satele situate de-a lungul văilor și pe platourile de la poalele Munților Bihorului.

Satele de tip grupat sunt cele mai numeroase și se întâlnesc în toate zonele etnologice ale județului.

Satele grupate neregulate sunt specifice perioadei medievale și începutului secolului al XVIII-lea, fiind adaptate topografiei și având o dezvoltare organică. Se întâlnesc în special în zonele de munte sau deal, pe văile unor pâraie (sate neregulate de tip liniar) sau pe platouri (sate de tip aglutinat), dar și în zone joase, de luncă sau de câmpie, acolo unde sistematizarea din secolul al XVIII-lea a păstrat parțial sau în mare parte structurile medievale (sate în rețea neregulată).

Satele geometrice au apărut ca urmare a colonizării și a politicilor de sistematizare din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, având structuri planificate, fiind rareori adaptate topografiei locului respectiv. Colonizările și extinderile din perioadele următoare au folosit tot structuri geometrice.

Satele grupate neregulate sunt, la rândul lor:
- liniare – de vale, cele mai multe în zonele de deal și munte,
- aglutinate – câteva cătune de pe culmi și platouri de munte,
- cu rețea neregulată – câteva sate care și-au păstrat structurile anterioare sistematizării austriece, întâlnite în Depresiunea Cigherului, în Depresiunea Hălmagiului și pe valea Mureșului, structuri parțial neregulate, care atestă etape mai vechi de dezvoltare.

Satele grupate geometrice sunt satele sistematizate în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea sau sate de colonișți (din secolele al XVIII-lea – al XX-lea) și au structuri:
- liniare – dezvoltate de-a lungul drumurilor principale de legătură în teritoriu, trasate în linii drepte sau frânte,
- în rețea ortogonală – majoritatea satelor de câmpie și din zonele de luncă, precum și aproape toate satele de colonișți;
- în rețea deformată – o parte din satele de câmpie și de luncă, fie dezvoltate în etape diferite, fie cu adaptări parțiale la topografia zonei respective.

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

La nivel structural, așezările din această zonă se încadrează, în cea mai mare parte, în **tipologia satelor grupate, geometrice, cu rețele rectangulare sau parțial deformate,** fiind vorba de sate nou întemeiate sau sate vechi, sistematizate între sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Excepțiile sunt foarte puține: la Vinga și la Aradul Nou, unde structuri parțial neregulate, adaptate la topografia locului (prezente sub forma unor nuclee centrale de locuire având rețele neregulate de drumuri și parcele) atestă moduri de organizare rămase din perioada medievală, preluate sau integrate în noile structuri.

CÂMPIA ARADULUI

În Câmpia Aradului, satele au o **structură grupată geometrică, în rețea ortogonală și în rețea deformată,** fiind vorba de sate colonizate și sistematizate de administrația austriacă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Singurele excepții sunt reprezentate de trei sate mai mici cu structură liniară (Variașu Mic, Variașu Mare, Sederhat) și de două sate (Sintea Mică și Bodrogu Vechi) cu structură în rețea neregulată, la care se adaugă nucleul de sud-est al localității Vladimirescu – fostul Glogovăț –, unde s-au menținut structuri medievale, chiar dacă și aici politicile de sistematizare au lăsat urme evidente din punct de vedere urbanistic, în privința orientării loturilor în relație cu drumul și a modului de amplasare a clădirilor pe lot.

Sate din Câmpia de Vest a Banatului: Felnac, sat grupat geometric cu rețea ortogonală, și Vinga, sat parțial geometric, parțial neregulat; vederi din satelit.

Sate din Câmpia Aradului: Nădab, sat grupat geometric cu rețea ortogonală, și Șimand, sat cu structură geometrică în rețea deformată; vederi din satelit.

Sate din Câmpia Crișului Alb: Susag, sat cu structură dispersată, și Apateu, sat grupat geometric cu rețea ortogonală; vederi din satelit.

Sate din Depresiunea Zărandului: Chier, sat cu rețea neregulată, și Buteni, sat grupat geometric cu rețea deformată și un nucleu central neregulat; vederi din satelit

Sate din Depresiunea Zărandului: Urvișu de Beliu, sat neregulat liniar de vale, și Dezna, sat geometric cu rețea deformată; vedere din satelit

Sate din Culoarul Crișului Alb: Hălmagiu, sat neregulat tentacular și parțial cu rețea neregulată, și Dumbrava, sat dispersat de platou; vedere din satelit

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

În Câmpia Crișului Alb, cele mai multe sate au **structuri grupate geometrice, cu rețele ortogonale** impuse din perioada colonizărilor și a sistematizărilor austriece din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, respectiv din perioada colonizărilor din anii '20 ai secolului trecut. Două sate au rețele deformate – unde structura stradală și parcelară a fost adaptată la prezența unor drumuri importante existente, la cursul unei ape sau la forme de relief locale (Vasile Goldiș, Vânători).

Excepții de la regula structurilor în rețea sunt câteva sate geometrice liniare (Coroi, partea de nord-est a satului Susag), dar mai ales satele din nord-estul zonei, din apropierea dealurilor piemontane: sate cu structuri neregulate liniare (Craiva, Chișlaca, partea sudică a satului Susag, Tălmaci) și chiar un sat cu structură de tip dispersat de suprafață – satul Susag, format din mai multe cătune cu structuri liniare și din gospodării izolate, care reprezintă un tip de structură rurală medievală, specifică satelor românești dinainte de sistematizarea austriacă.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

În această zonă, tipologia așezărilor este dominată de **satele grupate geometrice**, situate în zona de luncă a Crișului Alb și în zona dealurilor piemontului Codru-Moma. Dintre acestea, cele mai multe au structuri în rețea ortogonală sau de tip geometric liniar, dar sunt și câteva sate cu structuri în rețea deformată.

În zone mai greu accesibile – pe dealuri sau în văi intramontane – se întâlnesc **sate cu structură neregulată** de tip liniar (majoritatea) sau în rețea neregulată (mai puține), acestea din urmă fiind exemple de menținere a unor țesuturi medievale, cu toate că sistematizarea austriacă a adus și aici unele regularizări de drumuri și parcele, care însă au fost implementate doar parțial.

În zona Munților Zărandului, s-au păstrat și câteva sate cu structuri dispersate, care atestă modul de locuire specific perioadei medievale anterior sistematizării austriece (satele Văsoaia, Păiușeni, Buceava-Șoimuș), sate care se întind pe suprafețe foarte mari și cuprind mai multe nuclee (cârnguri) de tip liniar neregulat de vale și de tip aglutinat, aflate la distanțe mari unele de altele, dar și gospodării izolate și multe sălașe (în special la Nadăș, Păiușeni și Văsoaia).

Câteva sate mai mari se remarcă prin complexitatea structurii urbanistice, ceea ce indică etape diferite de evoluție (de exemplu, Beliu, Buteni).

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Satele din zona Culoarul Crișului Alb prezintă planimetrii foarte diverse din cauza reliefului variat. Astfel, se observă cum satele devin tot mai discontinue spre est și nord, unde relieful urcă spre zonele montane și unde intervențiile de sistematizare rurală au avut efecte minime.

Astfel, cele mai multe sate au structuri grupate neregulate de tip liniar de drum și de vale, unele cu dezvoltări tentaculare. Sunt și câteva sate cu structuri neregulate aglutinate (concentrate), situate pe platouri sau pe culmi, nuclee care fac parte din sate alcătuite din mai multe crânguri (de exemplu, satul Groși), sau întâlnite punctual în sate predominant liniare sau tentaculare, cătune situate la distanță de vetrele principale ale satelor cu structuri dispersate (de exemplu, în satul Brusturi).

Excepție fac două sate cu structuri grupate geometrice în rețea (Poaina, Gura Văii), conformate în urma intervențiilor de sistematizare din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea care au concentrat vetrele unor foste crânguri.

În zonele montane în special, dar și în Depresiunea Hălmagiu se întâlnesc numeroase sate cu structură dispersată – de vale sau de platou –, sate întinse pe suprafețe mari, situate în zone mai înalte sau mai retrase, aici fiind incluse și sălașele presărate pe înălțimi.

Cu privire la definirea morfostructurală a locuirii din zonă, Teodor-Octavian Gheorghiu notează: „Pe întreg teritoriul începe să se manifeste pregnant rezultatul roirilor, care au dat naștere unui număr imens de cătune, având denumiri amintind de întemeietori. De asemenea, în condițiile specifice agricole și ale vieții pastorale, numărul stânelor și al sălașelor este foarte mare, populând munții până la înălțimi considerabile. Există aici multe elemente care

prefigurează organizările tipice ale Apusenilor, chiar dacă zona este încă puternic legată de teritoriile vestice."[1]

O planimetrie mai complexă o prezintă localitatea Hălmagiu, unde se poate observa o dezvoltare a tramei stradale pornind de la cea veche, cu structură neregulată liniară de vale, până la planimetria tentaculară, parțial în rețea neregulată de astăzi.

CULOARUL MUREȘULUI

Din punct de vedere morfologic, satele din zona Culoarul Mureșului prezintă planimetrii grupate, în cea mai mare parte, dar întâlnim și câteva structuri dispersate. În cazul structurilor grupate, este dominantă tipologia satelor neregulate liniare (de vale, de drum sau tentaculare), din cauza faptului că cele mai multe dintre așezările de aici s-au dezvoltat de-a lungul văilor afluenților nordici ai Mureșului.

Sunt și câteva sate cu structură în rețea neregulată, dintre care se remarcă Vărădia de Mureș, un sat foarte vechi (dezvoltat în jurul unei cetăți care avea un rol strategic legat de transportul sării pe Mureș), unde a fost menținută parțial structura urbanistică medievală.

Deși cele mai multe sate au structuri neregulate la nivel urbanistic, acestora li s-au alăturat, de-a lungul timpului, și structuri geometrice liniare sau cu rețele ortogonale.

La sud de Mureș, predomină structurile geometrice, liniare cu ramificații sau în rețea, fiind vorba despre sate din zona de luncă, riguros sistematizate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

În nordul zonei, pe văile care pătrund adânc în Munții Zărandului, se întâlnesc și sate cu structuri dispersate de vale, respectiv de platou, aici fiind incluse și sălașele situate pe înălțimi (mai ales în jurul satelor Roșia Nouă și Troaș).

În multe sate grupate neregulate din restul zonei Munților Zărandului, se pot observa, parțial, tendințe de dispersie a locuirii – de exemplu, la Cladova, Bârzava ș.a.

DEALURILE LIPOVEI

Zona Dealurile Lipovei prezintă așezări cu structură grupată geometrică cu rețele ortogonale, structură urbanistică impusă din perioada colonizărilor și a sistematizărilor austriece din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, respectiv cu rețele deformate – datorate adaptării parțiale la topografia locului.

În zona de dealuri înalte din est, satele au structuri geometrice liniare simple sau cu ramificații – formate de-a lungul unor drumuri trasate cu ocazia sistematizărilor.

Satul Zăbrani, cel mai mare din această zonă, prezintă o structură urbanistică de o complexitate mai mare, datorată evoluției sale în mai multe etape și adaptării țesutului de lotizări și drumuri, cel puțin parțial, și la topografia locului.

PODGORIA ARADULUI

Organizarea planimetrică a satelor din Podgoria Aradului indică aplicarea, în toate localitățile de aici, a politicilor de sistematizare rurală austriacă din perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, planurile din ridicarea iozefină indicând chiar o sistematizare timpurie în partea de sud și în cea centrală a zonei.

Din punct de vedere tipologic, satele de aici prezintă structuri grupate geometrice, în rețea ortogonală, respectiv deformată.

Câteva sate păstrează părți din organizările mai vechi, medievale – de exemplu, Galșa, Șiria –, având structuri parțial neregulate.

Structuri de acest tip: parțial neregulate în rețea și de tip liniar, se observă în zonele de pantă din partea estică a satelor, dezvoltate la poalele dealurilor, de-a lungul drumurilor vechi și respectiv de-a lungul văilor care coboară din Munții Zărandului.

Colnele, vinăriile și colibele din vii sunt presărate pe suprafețe întinse, la poalele Munților Zărandului, generând un peisaj aparte, specific zonei.

Bibliografie recomandată:

1. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008
2. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, *op. cit.*, pag. 317.

Sate din zona Culoarul Mureșului: Căpâlnaș, sat geometric cu rețea deformată, și Dumbrăvița, sat neregulat liniar de vale; vedere din satelit

Sate din zona Dealurile Lipovei: Zăbrani, sat geometric cu rețea deformată și ramificații liniare, și Bruznic, sat geometric cu rețea deformată; vedere din satelit

Sate din zona Podgoria Aradului: Păuliș, sat geometric cu rețea deformată cu o dezvoltare liniară la sud-est, și Galșa, sat geometric cu rețea parțial deformată; vedere din satelit

2.4. Sisteme de lotizare și ampalsarea pe lot a gospodăriilor

2.4.1. Sisteme de lotizare specifice

Pentru definirea specificului local, în privința locuirii tradiționale, analiza sistemelor de lotizare este esențială, deoarece acestea influențează tipologiile de gospodării, ritmul clădirilor la nivelul unei străzi și densitatea locuirii, având, astfel, cel mai mare impact asupra peisajului intravilan rural. Teodor-Octavian Gheorghiu notează: „Sistemul de lotizare este expresia cea mai fidelă a modului de locuire, de structurare a spațiului în perspectiva locuirii."[1]

În cazul satelor grupate, în județul Arad, cel mai întâlnit sistem de lotizare este cel francon, în care gospodăriile sunt grupate în vatra satului, cu casele aliniate la drum, iar grădinile – în partea din spate a lotului. Acest sistem de lotizare a impus o împărțire în două sau trei curți a lotului: curtea casei – în față, spre drum, delimitată de casă și anexele gospodărești –, curtea animalelor sau ograda și grădina – în spatele parcelei. Aceeași împărțire se menține chiar și atunci când loturile sunt orientate paralel cu strada (în satele situate în văi înguste, de exemplu), succesiunea curților desfășurându-se, în acest caz, de-a lungul drumului.

Lățimile fronturilor stradale influențează modul de amplasare a casei și a anexelor gospodărești pe lot, dar și numărul accesurilor – de exemplu, loturile cu lățimi mari și cele așezate cu latura lungă la drum au două accesuri, unul în curtea casei și unul în ogradă, pentru carul încărcat cu fân, lemne, cereale, respectiv, pentru carul gol. Forma și dimensiunile loturilor determină, așadar, fluxurile de mișcare la nivelul gospodăriei, numărul și tipurile de accesuri.

În schimb, în satele dispersate, lotizările sunt foarte diverse ca forme și dimensiuni, iar amplasarea casei și a anexelor gospodărești are legătură cu poziția cea mai favorabilă din punctul de vedere al topografiei și al microclimatului local (direcția vântului, orientarea față de punctele cardinale și însorirea). Împărțirea specifică lotizării de tip francon nu se regăsește în aceste situații decât ca excepție, de obicei, gospodăriile fiind înconjurate de grădini, locuri de pășunat, terenuri cultivate sau livezi.

În concluzie, lotizarea influențează ritmul dintre construcții și spațiile libere la nivelul străzilor și modul de rezolvare a accesurilor pe lot, modul de împărțire a gospodăriei (în mai multe curți, fiecare cu rolul ei și cu anexele aferente), atmosfera și peisajul intravilan în ansamblu.

[1] Teodor-Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare, op. cit.*, p. 348.

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI
CÂMPIA ARADULUI
CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Caracteristici ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

Sistemele de lotizare sunt relativ asemănătoare în toate satele din zonele de câmpie, având, în cea mai mare parte, parcele dreptunghiulare, înguste și lungi. Acestea se datorează structurilor generate de sistematizarea austriacă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, excepțiile fiind date de lotizările din cadrul unor structuri neregulate (foarte puține) mai vechi, care au fost menținute parțial, sau de adaptarea la structuri cu trame deformate sau zone de racord între rețele diferite. În acest caz, parcelele pot avea forme trapezoidale și parțial curbe, poligonale neregulate sau, mai rar, triunghiulare, iar dimensiunile variază mult, cu toate că lățimea tinde să fie uniformă pe latura dinspre stradă – având, de obicei, între 20 și 25 de metri. O situație aparte, rar întâlnită, o reprezintă loturile cu latura lungă la stradă, atunci când nu se pot asigura adâncimi suficiente între străzi.

În cele câteva sate cu structură de tip liniar, loturile sunt diverse ca lungime (grădinile se continuă cu terenuri agricole care avansează spre curți la distanțe diferite), lățimile fiind relativ uniforme, între 20 și 30 de metri, dar ajung și la 15-18 metri, în cazul loturilor împărțite de-a lungul timpului.

În cazul satelor cu structură geometrică de tip rețea, se întâlnesc următoarele tipologii de lotizări specifice (din țesutul tradițional):

- **Lotizări cu parcele înguste și foarte adânci (lățimea reprezintă mai puțin de 1/5 din adâncime)**, cu adâncimi ale parcelelor cuprinse între 90 și 180 de metri și lățimi de 15-25 de metri, indicând organizări mai timpurii, din prima jumătate a secolului al XVIII-lea;
- **Lotizări cu parcele înguste și adânci (lățimea cuprinsă între 1/5 și 1/4 din adâncime)**, având adâncimi de 65-120 de metri și lățimi de 15-28 de metri – lotizări din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea;
- **Lotizări cu parcele având lățime și adâncime medii (lățimea cuprinsă între 1/4 și 1/3 din adâncime)**, cu adâncimi de 55-120 de metri și lățimi de 18-35 de metri – lotizări din ultima parte a secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea;
- **Lotizări cu parcele late cu adâncime mică (lățimea reprezintă aproximativ 1/3-1/2 din adâncime)**, cu adâncimi de 40-90 de metri și lățimi de 20-40 de metri – lotizări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (cele mai alungite) sau din secolul XX (cele mai apropiate de pătrat);
- **Lotizări foarte late (lățimea reprezintă aproximativ sau mai mult de 1/2 din adâncime),** cu adâncimi de 40-68 de metri și lățimi de 30-48 de metri – lotizări mai recente, din satele colonizate în perioada interbelică și la mijlocul secolului XX.

Existența în aceeași localitate a diferite tipologii de lotizare indică fie dezvoltări mai recente care s-au alăturat lotizărilor mai vechi, fie faptul că parcelele au fost, de-a lungul timpului, împărțite între moștenitori (de aici, lățimile mici), ceea ce a generat diferențe de ritm la nivelul lotizării și implicit, la nivelul peisajului stradal.

Situații aparte au parcelele de colț, unde pe alocuri rezolvările sunt determinate de importanța celor două străzi adiacente, fiind întâlnite două situații:

- fie parcelele păstrează forma specifică dată de lotizarea adiacentă uneia dintre străzi, cu latura scurtă aliniată străzii mai importante, iar latura lungă aliniată străzii secundare – situație mai des întâlnită,
- fie parcelele de colț au o altă formă, mai apropiată de pătrat, având o suprafață mai mică față de cele din front, lotizarea subordonându-se ambelor străzi – situație care apare doar în lotizările din centrele satelor.

O altă situație atipică este aceea a parcelelor oblice, întâlnite în cazul structurilor neregulate sau al celor cu rețele deformate, datorate adaptării la topografie, pe de o parte, și suprapunerii unor structuri noi peste structuri mai vechi (de lotizare și tramă stradală), pe de altă parte.

Evoluția lotizării; situația actuală

În cea mai mare parte, din punct de vedere planimetric, s-au păstrat structurile configurate deja la mijlocul secolului al XIX-lea, cel târziu în prima jumătate a secolului XX, în cazul satelor mai noi. Astfel, modulația inițială a lotizărilor se mai percepe încă în multe sate, cu toate că, de-a lungul timpului, au avut loc densificări accentuate ale

Exemple de țesut tradițional din zonele de câmpie ale județului: la Aradul Nou, Frumușeni (Câmpia de Vest a Banatului), Vladimirescu (Câmpia Aradului) și Chișlaca (Câmpia Crișului Alb)

parcelarului și, implicit, ale locuirii, mai ales în localitățile mai apropiate de orașe.

Pe parcursul primei jumătăți a secolului XX, multe sate din această zonă au fost extinse, ca urmare a colonizărilor cu români. Au apărut noi lotizări, cu parcele late și adâncime mică, cele mai multe ca extinderi adiționate tramelor din secolul al XIX-lea, mai rar în prelungirea acestora sau în completarea tramelor inițiale, prin ocuparea spațiilor libere, precum cele din apropierea gărilor și a drumurilor principale de tranzit și alte terenuri, inclusiv din apropierea fostelor ansambluri nobiliare.

Lotizările din prima jumătate a secolului XX preiau anumite elemente specifice structurii parcelare mai vechi a satelor – forme, lățimi –, iar prin modul de mobilare, se încadrează în specificul local, asigurând o continuitate a țesutului parcelar și a peisajului cultural. Încadrarea în specific este realizată atât prin sistemul de lotizare propriu-zis, dar mai ales prin modul de amplasare a clădirilor – mobilarea curților și indicii urbanistici specifici în care se încadrează, fiind vorba, de fapt, de o continuare în forme noi a locuirii tradiționale.

În ultimele decenii însă, au luat amploare unele fenomene care transformă într-un mod radical peisajul rural la nivelul întregii țări și care se observă în zonele de câmpie ale județului Arad, în diferite forme, în funcție de amplasarea și gradul de dezvoltare a satelor.

Fenomenul depopulării se simte mai puțin acut față de restul județului. Aici, în satele din apropierea orașelor, se observă un fenomen invers: de colonizare cu locuitori nou-veniți. De-a lungul timpului, în locul familiilor care au plecat din zonă în a doua jumătate a secolului XX (etnici germani, slovaci, maghiari, sârbi), s-au stabilit locuitori români din alte zone ale țării, iar mai recent, din mediul urban, ceea ce a dus treptat la diluarea identității așezărilor ca medii de locuire tradițională specifică unui anumit teritoriu.

Prin modul de viață, prin importul de arhitectură și amenajări străine locului și în cea mai mare parte standardizate, folosind aceleași materiale și tehnici indiferent de zonă, însuși caracterul rural al așezărilor se pierde (a se vedea observațiile despre *Identitate, tradiție și calitatea vieții* din partea introductivă a ghidului și cele despre *Peisajul rural în secolul XXI* de la capitolul 2.2.2).

În mai multe sate din Câmpia Aradului și Câmpia de Vest a Banatului, în ultimii ani, au apărut dezvoltări noi: extinderi ale intravilanului care au generat adiții și transformări vizibile la nivelul tramei stradale și al parcelării, prin diferențe de ritm date de proporțiile și orientarea loturilor în raport cu parcelări mai vechi, precum și prin indicii urbanistici nespecifici ai clădirilor inserate în aceste lotizări. Chiar și lotizările care preiau elemente precum proporțiile și lățimile de loturi caracteristice țesutului tradițional (de exemplu, atunci când completează o tramă existentă sau o extind fără a o modifica), dar unde indicii urbanistici specifici nu sunt respectați în cazul edificării, efectul este același: ieșirea din ritmul și atmosfera locului, deci alterarea semnificativă a peisajului rural.

Noile lotizări sunt similare cu cele de la periferia orașelor, iar problema pe care o ridică este legată de integrarea în peisajul rural specific. Schimbarea de țesut în plan implică o schimbare și mai radicală, foarte vizibilă de la nivelul ochiului. Prin dimensiunile mai mici ale loturilor și dimensiunile mai mari ale caselor, prin modul de amplasare, prin volumetria de tip vilă, cu totul străină locului, se creează o ambianță de suburbie. Practic, întregul peisaj intravilan se modifică, pierzându-se imaginea și atmosfera rurală specifice.

Alte dezvoltări imobiliare au generat inserții de tip cartier-dormitor în afara vetrei localității (de exemplu, Cartierul Verde, situat la vest de Livada), cu totul străine peisajului din jur și având drept rezultat crearea unui habitat de tip enclavă, care necesită servicii de pază, rețele de utilități costisitoare, fiind deficitar la nivelul serviciilor sociale, al spațiilor publice și comunitare.

În Câmpia Crișului Alb, cu toate că în ultimele decenii nu s-au făcut lotizări noi, inserțiile de arhitectură recente alterează peisajul intravilan prin contrastul puternic cu contextul construit din jur. Noile locuințe individuale, de tip vilă urbană, ies cu totul din scara, regimul de înălțime și aliniere specifice și prezintă tipologii volumetrice importate, zugrăveli și finisaje stridente. Alt model arhitectural foarte răspândit este cel al palatelor construite de locuitorii de etnie romă. În mod similar cu vilele de inspirație urbană, aceste clădiri ocupă o suprafață de câteva ori mai mare decât o casă tradițională, se amplasează în interiorul parcelei, nerespectând aliniamentul caselor mai vechi, și sunt foarte înalte în comparație cu fondul construit din jur.

Astfel de clădiri noi, cu totul străine locului (pe care îl neagă sau îl ignoră) reușesc să întrerupă ritmul firesc al volumelor la nivel stradal, să șocheze prin contrastul puternic la nivel formal și cromatic și, în cele din urmă, să dilueze și chiar să șteargă cu totul imaginea și atmosfera satului în care au fost inserate, atunci când se impun numeric în detrimentul arhitecturii rurale specifice.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Caracteristici generale ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

În strânsă legătură cu tipologia structurii urbanistice a așezărilor, sistemele de lotizare întâlnite în Depresiunea Zărandului sunt specifice, pe de o parte, perioadei în care au apărut, iar pe de altă parte, topografiei locului. Se disting două mari categorii de lotizări, care corespund principalelor tipologii de sate: lotizări geometrice – cele mai multe – și lotizări neregulate, cu forme diverse, mai puține, întâlnite în satele unde politicile de sistematizare au fost aplicate într-o măsură mai mică și mult mai târziu decât în restul teritoriului. Lotizările geometrice ordonate apar, în general, în satele sistematizate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea din zonele de luncă și depresiune, pe când cele neregulate apar în satele de deal și de munte, mai greu accesibile, ca urmare a adaptării la topografie și limite naturale: pârâie, râpe, versanți abrupți, zăvoaie, păduri.

Astfel, satele care au în alcătuirea lor urbanistică (integral sau parțial) structuri geometrice (de tip rețea sau liniare) prezintă lotizări relativ ordonate, cu parcele de dimensiuni apropiate. Se observă următoarele tipologii de lotizări specifice (din țesutul tradițional):

- **Lotizări cu parcele înguste și foarte adânci (lățimea reprezintă mai puțin de 1/5 din adâncime)**, cu adâncimi ale parcelelor cuprinse între 80 și 250 de metri și lățimi de 14-25 de metri, acolo unde curțile se continuă în adâncimea lotului cu terenuri agricole sau grădini mai întinse și în cazul parcelelor împărțite de urmași, care au dus la densificarea țesutului parcelar;
- **Lotizări cu parcele înguste și adânci (lățimea cuprinsă între 1/5 și 1/4 din adâncime)**, având adâncimi de 65-120 de metri și lățimi de 14-25 de metri – lotizările rezultate prin înjumătățiri de parcele de-a lungul timpului;
- **Lotizări cu parcele având lățime și adâncime medii (lățimea cuprinsă între 1/4 și 1/3 din adâncime)**, cu adâncimi de 60 -100 de metri și lățimi de 18-28 de metri – lotizările rezultate prin înjumătățiri de parcele, respectiv lotizările din zonele de deal, unde loturile s-au întins până la limite naturale apropiate (abrupturi, păduri, pârâie);
- **Lotizări cu parcele late cu adâncime mică (lățimea cuprinsă între 1/3 și 1/2 din adâncime)**, cu adâncimi de 50-95 de metri și lățimi de 20-35 de metri – lotizările de secol XIX;
- **Lotizări cu parcele foarte late (lățimea reprezintă aproximativ sau mai mult de 1/2 din adâncime)**, cu adâncimi de 40-90 de metri și lățimi de 25-48 de metri – lotizări late din secolele al XIX-lea și XX, specifice pentru

AȘA NU: *Lotizări noi care nu respectă specificul local la Fântânele (Câmpia de âVest a Banatului) și respectiv la Vladimirescu (Câmpia Aradului).*

AȘA NU: *Inserții noi de clădiri de tip palat, care destructurează țesutul tradițional, la Apateu și la Șepreuș (Câmpia Crișului Alb).*

zonele întinse din depresiuni și luncă.

În satele cu structuri neregulate liniare, lotizarea este deosebit de diversă – ca forme și dimensiuni de loturi –, acestea fiind așezate astfel încât să ocupe terenul în modul cel mai favorabil locuirii, fie dezvoltându-se cu axa lungă de-a lungul drumului și având adâncime mică, limitată de abrupturi, văile pâraielor sau liziera pădurii, fie având adâncimi foarte mari, pentru a ocupa tot terenul disponibil în cadrul unei văi mai largi. Deseori, loturile au contururi neregulate, curbilinii sau poligonale, urmând linia drumurilor sau a limitelor naturale din jur. Se observă totuși o tendință generală de orientare cu axa lungă perpendiculară față de drum, acolo unde a fost posibil, caz în care lățimile uzuale se mențin între 20 și 35 de metri.

Satele cu structură de rețea neregulată, situate în depresiuni sau pe platouri, au lotizări cu forme neregulate ale parcelelor, dar se observă intervenții de uniformizare a dimensiunilor și de orientare perpendicular față de drum; cele mai multe parcele au forme poligonale alungite, cu grădini adânci în spatele curților. De obicei, lățimile spre stradă variază între 20 și 35 de metri, iar lungimile între 80 și 120 de metri. Loturile cu formă apropiată de pătrat, de triunghi sau trapezoidale sunt frecvente la intersecțiile de drumuri.

Forme diverse și neregulate – triunghiulare, trapezoidale, de poligon neregulat – se întâlnesc și în satele care cuprind alcătuiri în rețea deformată, în zonele de racord și schimbare de direcție a tramelor stradale.

Parcele de colț propriu-zise, cu rezolvare specifică (forme mai apropiate de pătrat, triunghi sau trapez, cu acordarea unei importanțe similare celor două fronturi stradale) se întâlnesc la intersecțiile mai importante de drumuri din centrele localităților mai mari.

Evoluția lotizării; situația actuală

În foarte multe dintre satele din această zonă, s-a păstrat structura lotizărilor din secolul al XIX-lea; chiar dacă o parte dintre loturi au fost împărțite de-a lungul timpului, modulația inițială este încă perceptibilă.

În satele mai mari, se observă o densificare accentuată a țesutului parcelar (prin împărțiri ale loturilor între urmași), dublată, uneori, de extinderi ale vetrei, ca urmare a colonizărilor și a dezvoltării economice din secolul XX.

În schimb, în unele sate mai mici, de la poalele Munților Zărandului, situate de-a lungul unor pâraie, de la parcelarul inițial în rețea ortogonală (vizibil pe hărțile din secolul al XIX-lea), în timp, locuirea s-a concentrat de o parte și de alta a văii, loturile aflate la distanță de firul apei sau situate pe deal fiind folosite doar pentru culturi agricole. În mod similar, în alte localități, locuirea s-a concentrat și densificat de-a lungul drumului principal de tranzit, iar lotizările din secolul al XIX-lea, în rețea ortogonală, aflate la distanță de drum, prezintă o locuire din ce în ce mai rarefiată, gospodăriile au fost treptat abandonate și demolate, iar terenul – folosit pentru livezi sau alte culturi agricole, uneori fiind cu totul recuperate de natură prin extinderea vegetației specifice locului.

Completări și extinderi ale parcelarului s-au realizat pe parcursul secolului XX în mai multe localități din această zonă, în urma colonizărilor și a creșterii demografice. Lotizările din prima jumătate a secolului XX au de obicei parcele late sau cu lățimi medii, integrându-se în țesutul specific, mai ales atunci când nu presupun extinderi propriu-zise alte tramei. Acestea preiau elemente specifice structurii parcelare mai vechi – forme, lățimi, proporții ale loturilor –, iar clădirile se încadrează în indicii urbanistici caracteristici (regim de aliniere, regim de înălțime), asigurând continuitatea peisajului rural.

Lotizările din perioada comunistă, inserate în câteva localități mai mari, sunt puține, dar dense și reflectă transformările care au avut loc în modul de viață al locuitorilor ca urmare a colectivizării și a politicilor de urbanizare forțată a mediului rural, având parcele cu suprafețe mici, fără grădini sau cu grădini mici și curți lipsite de anexele gospodărești ample specifice zonei. În general, intervențiile din perioada comunistă încep să altereze la nivel urbanistic și arhitectural peisajul intravilan specific, dar se mențin în anumite limite, care nu generează contraste puternice și nici discontinuități semnificative, fie prin faptul că au fost punctuale (inserțiile de clădiri mai înalte sau mai mari), fie prin păstrarea unui ritm între spațiul liber și clădiri și respectarea regimului de aliniere existent.

Lotizări noi au apărut în ultimele decenii la Gurahonț și în stațiunea Moneasa, unde se observă contrastul cu țesutul parcelar tradițional. S-au dezvoltat și nuclee cu totul noi, precum cel de pe Dealul Viilor (în apropiere de Ineu), satul de vacanță de la Groșeni (cu structură în rețea ortogonală) și cel de la Căsoaia (de tip neregulat, liniar).

Spre deosebire de etapele de dezvoltare anterioare, intervențiile din ultima perioadă, atât la nivel de parcelar, cât și la nivel arhitectural, alterează țesutul localităților prin ruperi de ritm și contraste puternice față de context. Un tip de intervenție destructurantă, prin efectele sale asupra peisajului rural, este inserția construcțiilor noi de tip vilă urbană sau palat. Aceste inserții apar ca urmare a demolării caselor vechi și a construirii unor case noi, care prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.

Pe de altă parte, diluarea locuirii ca urmare a fenomenului depopulării se resimte puternic în Depresiunea Zărandului, în satele mai greu accesibile din zonele de deal și munte, dar și în cele care au stagnat din punct de vedere economic. Terenurile rămase libere în urma demolării caselor părăsite au fost redate circuitului agricol sau, acolo unde depopularea este accentuată, au fost ocupate de vegetația sălbatică, conturul parcelelor fiind abia perceptibil în prezent.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Caracteristici generale ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

În această zonă, lotizarea este deosebit de diversă, adaptată la relief și la structurile neregulate ale satelor. Formele parcelelor sunt, așadar, foarte diferite, deși se poate observa o orientare a acestora cu latura scurtă spre drum, acolo unde a fost posibil, deseori însă fiind întâlnite și parcele așezate cu latura lungă la stradă.

În plus, formele rectangulare ale parcelelor sunt rar întâlnite (cu excepția celor câteva sate cu structuri geometrice) - în cele mai multe sate, parcelele având forme parțial curbilinii sau poligonale neregulate.

Caracteristic zonei îi este deci țesutul neregulat, divers, unde loturile sunt:

- fie mici și înghesuite de-a lungul drumului, delimitate de conturul îngust al văilor sau al platourilor cu topografie favorabilă locuirii (situație specifică satelor de vale și celor cu nuclee aglutinate), iar grădinile și terenurile cultivate se află în afara vetrelor, pe platouri însorite, în lungul văilor sau pe dealuri line (unde se pot vedea încă multe sălașe pastorale și agricole),
- fie loturile au forme care se pierd în peisaj, cu suprafețe mari de teren cultivat în spatele gospodăriilor (situație specifică satelor de platou), delimitate de pâraie, drumuri de pământ sau liziera pădurii, ocupând astfel tot terenul disponibil din jurul ariei locuite (extravilanul și intravilanul se confundă).

Deși, în mod evident, lotizările sunt mult mai neregulate față de cele din alte zone, mai joase, unde politicile de sistematizare au pătruns mai ușor, și aici se observă tendința de uniformizare a lățimilor loturilor – cele mai uzuale fiind cuprinse între 26 și 35 de metri.

În cazul satelor cu structură geometrică, se pot distinge lotizări foarte late, unde lățimea parcelei reprezintă

Exemple de țesut tradițional din Depresiunea Zărandului: țesut în rețea ortogonală la Bârsa și de tip liniar neregulat, la Hășmaș

Diluarea locuirii și integrarea parcelelor părăsite în peisajul natural la Laz (comuna Dezna)

***AȘA NU:** Lotizări și inserții în jurul cuptorului de topit fier din Moneasa*

între 1/3 și 1/2 sau chiar mai puțin de 1/2 din adâncime, asemănătoare celor din Depresiunea Zărandului.

Parcele de colț propriu-zise, cu rezolvare specifică (forme mai apropiate de pătrat, triunghi sau trapez, cu acordarea unei importanțe similare celor două fronturi stradale) se întâlnesc foarte rar, la intersecțiile mai importante de drumuri, doar în localitățile mai mari, precum Vârfurile și Hălmagiu.

Parcele oblice sunt întâlnite la Aciuța, la Vârfurile și la Pleșcuța, unde au apărut ca urmare a extinderilor intravilanului prin lotizări din secolul XX, care au fost adaptate drumurilor noi de legătură, și la Gura Văii – ca urmare a tramei stradale în rețea deformată.

Evoluția lotizării; situația actuală

Datorită reliefului specific, pe de o parte, și, pe de altă parte, pentru că politicile de sistematizare austriacă nu au pătruns decât în mică măsură, în majoritatea satelor s-au păstrat structuri neregulate, unde lotizarea a avut o dezvoltare organică, bazată pe orientarea liberă, adaptată la topografie și la contextul natural.

S-au păstrat și multe sate dispersate, unde loturile au forme foarte diverse și ocupă suprafețe întinse, ale căror contururi se pierd în peisaj. Se observă densificarea treptată a lotizării de la periferie spre centru, în satele sau nucleele de locuire grupate, în mod special în satele mai mari.

Sistematizarea din perioada comunistă a impus orientarea spre drum și un anumit regim de aliniere pentru casele noi, dar nu a adus schimbări semnificative în ceea ce privește lotizarea, aici neavând loc nici colectivizarea terenurilor agricole.

În cazul satelor mai greu accesibile, situate pe văile intramontane sau la înălțime, pe platouri, se observă scăderea densității locuirii, ca urmare a fenomenului de depopulare – unele gospodării fiind abandonate sau demolate, iar terenul folosit pentru livezi, culturi agricole, pășuni. Nu puține sunt cazurile în care terenurile rămase nelucrate și nelocuite se reintegrează treptat în peisajul natural, iar conturul loturilor se pierde.

Cele mai multe sălașe pastorale și agricole din această zonă au fost abandonate sau au dispărut, iar satele de munte au din ce în ce mai puțini locuitori, cu toate că se observă și un fenomen invers, de venire a unor locuitori din mediul urban sau din alte țări, care fie cumpără gospodării și terenuri, cu scopul de a le renova și extinde, fie pentru a le demola și a construi case noi.

Un tip de intervenție destructurantă prin efectele sale asupra peisajului rural este inserția construcțiilor noi de tip vilă urbană în țesutul existent, tradițional. Aceste inserții apar ca urmare a demolării caselor vechi și a construirii unor case noi, care prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.

CULOARUL MUREȘULUI

Caracteristici generale ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

În comparație cu zonele de câmpie, politicile de sistematizare au pătruns doar parțial în această zonă. Totuși, în cele mai multe sate, parcelarul este structurat în relație cu drumul, observându-se o tendință de conformare a loturilor perpendicular față de drum, acolo unde a fost posibil, respectiv de orientare a caselor în relație cu acesta.

Satele cu structuri neregulate liniare – de vale sau tentaculare sau care au în componența lor areale dezvoltate pe văi înguste – prezintă loturi cu adâncimi care variază foarte mult, în funcție de terenul disponibil. În general, forma cea mai uzuală a loturilor rămâne dreptunghiul alungit. Cu toate acestea, în numeroase situații, lotizările prezintă forme de parcele trapezoidale, triunghiulare, poligonale neregulate sau parțial curbe și chiar orientate paralel cu drumul, acolo unde sunt limitate de abrupturi, văi, păduri.

Pe lângă varietatea dimensiunii parcelelor, se remarcă o tendință de regularizare a formei și a lățimilor acestora, ceea ce generează un ritm destul de uniform al clădirilor de-a lungul străzii. Lotizările din zonele mai largi, unde a fost posibilă orientarea parcelelor aproximativ perpendicular pe drum, se caracterizează prin lățimi relativ uniforme, cele mai uzuale fiind între 20 și 36 de metri.

Satele cu structuri de tip rețea neregulată au, la rândul lor, lotizări diverse în ceea ce privește formele și dimensiunile parcelelor, dar se constată și aici tendința de orientare a loturilor cu latura scurtă spre drum.

În cazul satelor structurate geometric, chiar și parțial, se observă faptul că loturile au lățimi mari (de obicei, între 20 și 45 de metri) și adâncimi mari, deseori depășind 90 de metri.

În toate satele cu structură geometrică parțială, se întâlnesc și lotizări neregulate, cu forme și dimensiuni diferite de loturi, care uneori sunt orientate paralel cu drumul, acestea fiind situate, de regulă, la poalele dealurilor abrupte, respectiv la liziera pădurii, în zonele de deformare a tramei stradale sau de-a lungul văilor înguste, după caz.

Parcele de colț propriu-zise, cu rezolvare specifică (forme mai apropiate de pătrat, triunghi sau trapez, cu acordarea unei importanțe similare celor două fronturi stradale) se întâlnesc rar: la intersecțiile de drumuri mai importante sau în centrul localităților mari (de exemplu, la Săvârșin și Radna) și prezintă, de obicei, case în formă de „L”, cu laturile aliniate ambelor străzi, uneori și două accesuri, câte unul din fiecare stradă.

Evoluția lotizării; situația actuală

Satele din această zonă și-au păstrat, în mare parte, sistemele de lotizare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Modificările semnificative apărute de-a lungul timpului sunt împărțirile parcelelor între urmași, ceea ce a generat modificări de ritm, ducând la densificarea intravilanului, mai ales în satele mai mari, proces care s-a oprit treptat, între mijlocul și sfârșitul secolului XX. În puține cazuri, au avut loc și extinderi ale intravilanului în secolul XX, în zonele largi, de luncă – de exemplu, la Săvârșin –, respectiv pe terenurile libere dintre lotizările mai vechi – de exemplu, la Țela.

Tot în satele mai mari, un alt tip de densificare a avut loc între sfârșitul secolului al XIX-lea și mijlocul secolului XX, prin crearea unor drumuri noi, de-a lungul cărora s-au creionat lotizări noi (la Radna și Săvârșin, de exemplu) sau prin mobilarea terenurilor libere dintre pachetele mai vechi de loturi. Astfel, aici au apărut lotizări noi cu parcele mici, mobilate de regulă cu clădiri pentru instituții, respectiv prăvălii/ateliere, aliniate cu latura lungă la stradă și generând fronturi aproape continue.

În ultimele decenii, în această zonă se observă fenomenul depopulării satelor, care a dus la o scădere treptată a densității locuirii – mai ales în satele mai greu accesibile, situate la distanță de drumul principal de tranzit Arad – Deva. În consecință, pe multe parcele gospodăriile au fost demolate, iar terenul a fost redat culturilor agricole.

Lotizările noi sunt foarte puține – la Săvârșin și Radna, inserate în țesutul existent –, dar sunt ușor de identificat prin proporțiile diferite de cele ale lotizărilor mai vechi și prin mobilarea cu clădiri care, prin modul de amplasare și prin volumetrie, nu se integrează în specificul local.

Un tip de intervenție destructurantă prin efectele sale asupra peisajului rural este inserția clădirilor noi de tip vilă urbană sau palat în țesutul existent, tradițional. Aceste inserții apar ca urmare a demolării caselor vechi și a construirii unor case noi, care prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.

Țesut tradițional specific zonei la Hălmăgel (Culoarul Crișului Alb)

***AȘA NU:** Inserția unei clădiri recente care nu se încadrează în specificul local și care are un impact negativ asupra peisajului la Măgulicea (comuna Vârfurile)*

Țesut tradițional specific satelor de tip dispersat de vale la Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)

DEALURILE LIPOVEI

Caracteristici generale ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

În această zonă, se observă sisteme de lotizare relativ uniforme, specificul acestora fiind dat de perioada și contextul în care au fost stabilite (cu o evidentă diferență între satele de colonişti întemeiate în secolul al XVIII-lea și cele locuite de autohtoni la momentul sistematizării lor), respectiv de ocupațiile principale ale locuitorilor.

Cele mai dense localități ca parcelar și mobilare sunt Zăbrani și Neudorf. Restul localităților prezintă un parcelar mult mai puțin dens, dar ordonat, datorat aplicării riguroase a politicilor de sistematizare.

Satele din această zonă au lotizări geometrice, cu următoarele tipologii:

- **Lotizări cu parcele înguste și foarte adânci (lățimea reprezintă mai puțin de 1/5 din adâncime),** cu adâncimi ale parcelelor cuprinse între 100 și 250 de metri și lățimi de 16-25 de metri – lotizări care includ suprafețe mari de teren pentru culturile agricole în spatele gospodăriilor și lotizări densificate prin divizarea între urmași a loturilor inițiale;
- **Lotizări cu parcele înguste și adânci (lățimea cuprinsă între 1/5 și 1/4 din adâncime)**, având adâncimi de 70-120 de metri și lățimi de 15-25 de metri;
- **Lotizări cu parcele având lățime și adâncime medii (lățimea cuprinsă între 1/4 și 1/3 din adâncime)**, cu adâncimi de 70 -150 de metri și lățimi de 20-42 de metri – lotizări de pantă, cu terenuri agricole în spatele curții;
- **Lotizări cu parcele late cu suprafețe mari (lățimea cuprinsă între 1/3 și 1/2 din adâncime)**, cu adâncimi de 80-120 de metri și lățimi de 30-45 de metri – modulațiile inițiale ale lotizărilor de deal sau de platou;
- **Lotizări cu parcele late, cu adâncime mică (lățimea reprezintă aproximativ 1/3-1/2 din adâncime),** cu adâncimi de 50-80 de metri și lățimi de 18-38 de metri – loturile din zonele centrale ale satelor (lungimile fiind limitate de liziera pădurii sau de valea unui pârâu, de abrupturi etc.) sau lotizările pentru colonişti;
- **Lotizări cu parcele foarte late (lățimea reprezintă aproximativ 1/2 din adâncime sau mai mult)**, cu adâncimi de 50-80 de metri și lățimi de 35-50 de metri – lotizări de platou, rezultate în urma sistematizărilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Parcele de colț propriu-zise, cu rezolvare specifică, se întâlnesc rar, exclusiv în zona centrală a satelor mai mari. În rest, parcelele sunt aliniate cu latura scurtă la strada mai circulată, unde este amplasat și accesul.

Parcelele oblice sunt rar întâlnite, fiind prezente doar acolo unde un drum important a fost în timp ușor deviat, adaptându-se la topografia locală.

Evoluția lotizării; situația actuală

Satele din această zonă și-au păstrat în mare parte sistemele de lotizare din secolul al XIX-lea. Modificările semnificative apărute de-a lungul timpului sunt: împărțirile parcelelor între urmași – în cazul satelor dens locuite din zonele mai joase –, mici schimbări de orientare a drumurilor principale de legătură în teritoriu, cu efect minimal asupra parcelarului, și, în ultimele decenii, comasările loturilor rămase libere (în urma dispariției locuirii, din cauza depopulării treptate) în terenuri destinate culturilor agricole sau păşunatului.

O schimbare radicală mai recentă o reprezintă dispariția treptată a unor fragmente de lotizări, parcelele abandonate fiind reintegrate peisajului natural – în satele situate pe înălțimi, greu accesibile, cu o depopulare accentuată. Într-un stadiu avansat de depopulare, devenite astăzi mici cătune, sunt satele Labașinț și Varnița, unde puține case mai sunt locuite.

Singura dezvoltare de după mijlocul secolului XX o reprezintă cartierul Băile Lipova, cu o structură liniară, de drum. Aici, lotizarea este relativ uniformă, cu loturi având lățimi de 20-25 de metri și adâncimi de 70-80 de metri, care prin proporție se integrează în specificul local. Problema este dată de modul de amplasare a clădirilor și indicii urbanistici, de a căror gestiune depinde imaginea de ansamblu la nivel stradal și deci integrarea în specific.

Un tip de intervenție destructurantă prin efectele sale asupra peisajului rural este inserția construcțiilor noi de tip vilă urbană sau palat în țesutul existent, tradițional. Aceste inserții apar ca urmare a demolării caselor vechi și a construirii unor case noi, care prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.

PODGORIA ARADULUI

Caracteristici generale ale lotizării: forme și dimensiuni de loturi

Sistemele de lotizare indică etapele de dezvoltare urbanistică a localităților și relația cu relieful specific. O importanță deosebită în cadrul parcelarului o au loturile aferente arhitecturilor majore precum bisericile, primăriile, școlile ș.a., care generează schimbări de ritm și scară, ierarhizând parcelarul.

În cazul unor structuri urbanistice neregulate sau deformate (puține), parcelele au dimensiuni foarte diferite, deși lățimea tinde să fie constantă la frontul stradal: de obicei, între 25 și 35 de metri. Se întâlnesc și loturi mult mai înguste, rezultate din împărțiri ulterioare, dar și mult mai late, în cazul colnelor și al vilelor proprietarilor de terenuri viticole. O mare parte din loturile din aceste structuri neregulate sau cu rețele deformate au forme poligonale sau curbe, adaptate limitelor naturale, tramei stradale sau topografiei.

În schimb, în cazul structurilor geometrice, se observă un parcelar relativ uniform, cu următoarele tipologii:

- **Lotizări cu parcele înguste și foarte adânci (lățimea reprezintă mai puțin de 1/5 din adâncime)**, cu adâncimi ale parcelelor între 90 și 160 de metri și lățimi de 16-25 de metri;
- **Lotizări cu parcele înguste și adânci (lățimea cuprinsă între 1/5 și 1/4 din adâncime)**, având adâncimi de 60-100 de metri și lățimi de 14-25 de metri;
- **Lotizări cu parcele având lățime și adâncime medii (lățimea cuprinsă între 1/4 și 1/3 din adâncime),** cu adâncimi de 60-120 de metri și lățimi de 20-30 de metri;
- **Lotizări cu parcele late cu adâncime mică (lățimea find 1/3-1/2 din adâncime),** cu adâncimi de 50-96 de metri și lățimi de 18-38 de metri – modulațiile inițiale ale lotizărilor vechi, păstrate pe alocuri.

Divizarea parcelelor între urmași a dus la proporții mai alungite ale loturilor și la diferențe de ritm la nivelul peisajului stradal, cu toate că modulația originară încă se păstrează suficient de des pentru a fi percepută.

Parcele de colț propriu-zise, cu rezolvare specifică, se întâlnesc rar, mult mai frecvente fiind situațiile în care parcelele sunt aliniate cu latura scurtă uneia dintre străzi, unde este amplasat și accesul, având aceeași rezolvare ca și parcelele vecine. Rezolvările de colț apar la intersecțiile de drumuri mai importante sau în centrul localității și presupun două accesuri, câte unul din fiecare stradă, precum și case în formă de „L", cu laturile aliniate ambelor străzi.

Evoluția lotizării; situația actuală

Satele din Podgoria Aradului și-au păstrat, în mare parte, structurile de lotizări din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, dar s-au densificat de-a lungul timpului prin divizarea loturilor între urmași și ocuparea parcelelor libere.

În secolul XX, satele s-au extins ușor, apropiindu-și intravilanele, astfel încât, în prezent, s-a ajuns la alăturarea directă a satelor Păuliș, Miniș și Ghioroc, respectiv Șiria și Galșa.

În ultimele decenii, au apărut și lotizări noi, indicând creșterea numărului de locuitori și o dezvoltare economică datorată activităților turistice și producției viticole. La nivelul parcelarului însă, noile lotizări nu se încadrează în specificul local, fiind ușor de reperat în plan din cauza diferențelor mari în raport cu țesutul existent. Acestea au structuri similare cu cele de la periferia orașelor; prin loturile mai mici și casele mai mari, se modifică densitatea locuirii și ritmul dintre clădiri, ceea ce creează o ambianță cu totul diferită de cea a străzilor cu lotizări și locuire tradiționale. Schimbarea de țesut în plan implică o schimbare cel puțin la fel de vizibilă de la nivelul ochiului.

Dacă dezvoltările de lotizări recente se adiționează țesutului specific, generând un peisaj al periferiei, o intervenție mult mai acută prin efectele sale asupra peisajului rural, este inserția construcțiilor noi de tip vilă urbană sau palat în țesutul existent, tradițional. Aceste inserții apar ca urmare a demolării caselor vechi și a construirii unor case noi, care prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.

Țesut tradițional specific din satul Neudorf (Dealurile Lipovei)

Țesut tradițional specific la Mâsca (Podgoria Aradului)

***AȘA NU:** Inserții destructurante la Covăsânț (Podgoria Aradului)*

Bibliografie recomandată:
1. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008

AȘA NU: *Inserția construcțiilor noi de tip vilă urbană sau palat în țesutul existent, tradițional: prin scară și expresie arhitecturală, prin regimul de aliniere și înălțime, contrastează puternic cu mediul construit din jur.*

AȘA NU: *Nerespectarea gabaritelor și a tipologiilor specifice, la care se adaugă ieșirea din scară și depășirea regimului de înălțime specific, duce la destructurarea frontului stradal tradițional. Apare, în schimb, un nou tip de front, care amintește de suburbiile orașelor, iar peisajul rural specific se pierde.*

AȘA DA: *Front stradal unitar specific satelor din zonele de câmpie la Apateu (Câmpia Crișului Alb). Unitatea frontului stradal, definit de alternanța dintre „casa mare” și „casa mică”, este întărită aici de amenajarea spațiului public.*

2.4.2. Amplasarea pe lot și tipologii de gospodării

Modul de mobilare a loturilor (amplasarea casei și a anexelor, relațiile dintre ele, accesurile) reflectă principalele ocupații ale locuitorilor – agricultura și creșterea animalelor, respectiv diferitele meșteșuguri țărănești specifice zonei, precum și gradul de aplicare a unor politici de sistematizare rurală de-a lungul timpului.

În toate satele din vestul județului, aparținând zonelor de câmpie, depresiune și luncă, influența colonizărilor și a sistematizărilor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se face puternic simțită la nivelul modului de organizare a gospodăriei, prin alinierea caselor la stradă și o anumită împărțire a lotului din punct de vedere funcțional, în două sau trei curți: curtea de la stradă, curtea animalelor (ograda) și grădina sau livada.

În satele de deal (din Depresiunea Zărandului, Dealurile Lipovei) însă, sistematizarea austriacă a impus organizări riguroase ale satelor, cu planimetrii în rețele ortogonale sau liniare, casele fiind așezate la aliniament sau cu mici retrageri, dar orientate fie paralel cu strada, fie perpendicular pe stradă, gospodăriile având o împărțire bine delimitată în două sau trei curți, în mod similar celor din satele de câmpie.

În cazul satelor de munte (din Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb și Culoarul Mureșului), se observă o relație strânsă între modul de organizare a gospodăriilor și topografia locului, orientarea față de punctele cardinale și condițiile climatice, ceea ce a dus la o mare diversitate de rezolvări ale alcătuirii și conformării gospodăriilor, un alt determinant important fiind ocupația principală a locuitorilor. Astfel, în cadrul gospodăriei, fiecare construcție este amplasată cât mai favorabil față de stradă, curbele de nivel, punctele cardinale și vântul dominant. În aceste zone, sistematizarea austriacă nu s-a implementat sau a pătruns mult mai târziu și a fost aplicată doar parțial. Orientarea și amplasarea construcțiilor în cadrul gospodăriei „se făcea după anumite reguli, ținând cont de direcția vânturilor, cum bat ploile, să fie cu fața spre răsărit ori miazăzi” și nu se ținea cont de „alinierea la uliță”[1], precum în satele din zonele mai joase, riguros sistematizate. Astfel, era ales locul cel mai prielnic pentru construcția casei – un loc uscat, ferit de apele de suprafață și de infiltrație, cât mai neted și însorit, ținând cont de materialele de construcție ce urmau a fi folosite – în special lemnul și văiuga pentru pereți, piatra pentru temelie.

Acolo unde s-au aplicat, politicile de sistematizare rurală din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și-au pus amprenta în mod semnificativ asupra peisajului cultural rural din Banat și Crișana. Conform reglementărilor impuse de administrația austriacă, casele (cu trei încăperi, târnaț pe latura lungă și acoperiș în două ape, cu fronton la stradă – case „francone”) trebuiau așezate la frontul stradal, aliniate cu latura scurtă și respectând o anumită distanță minimă față de casa învecinată, pentru a evita propagarea incendiilor. Ulterior, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, casele au putut fi așezate și cu latura lungă la stradă.

Modul de amplasare a casei a avut un rol determinant pentru amplasarea anexelor gospodărești pe lot.

Mai întâi, înainte de mijlocul secolului al XIX-lea, în cazul caselor așezate cu latura scurtă pe aliniament, anexele au fost așezate în prelungirea casei, cu acces din târnațul prelungit – în special în zonele de câmpie, în cazul caselor coloniștilor germani și slovaci. Ulterior, anexele au putut fi amplasate perpendicular pe casă, spre ogradă sau grădină, sau paralel cu casa, adiacent laturii opuse a parcelei. Ritmul impus construcțiilor la nivelul unei străzi a dus la crearea unei ambianțe specifice, unde sunt des întâlnite gospodării pe care Nicolae Săcară le denumește „de tip învăluit” (mai ales în zonele de câmpie și luncă) – la care casa și anexele închid o curte în formă de careu deschisă spre stradă.

Această tipologie de curte închisă sub formă de „U”, cu deschiderea spre stradă, s-a răspândit și mai mult odată cu apariția celei de-a doua case în aceeași curte, începând cu primele decenii ale secolului XX. A doua casă poate fi „casa mică” (bucătăria de vară și locuința vârstnicilor familiei) sau o casă pentru un frate, construită în cadrul aceleiași gospodării – situație frecventă în special în satele din Câmpia de Vest a Banatului.

În cazul gospodăriilor cu case așezate de-a lungul aliniamentului stradal – case de inspirație urbană, care au apărut la început în zonele centrale ale satelor (case parohiale sau ale țăranilor înstăriți) –, anexele au fost amplasate fie paralel cu casa, spre grădină, fie lateral, adiacent laturilor parcelei, închizând parțial curtea de la stradă, mai ales atunci când casele au o formă de „L” în plan, prelungindu-se cu una sau două camere în spate. Astfel de gospodării cu formă de „L”, „C” sau „U”, parțial închise spre stradă, s-au răspândit mai ales în centrele satelor de câmpie și depresiune, unde casele amplasate de-a lungul drumului formează un front aproape continuu, potrivit pentru funcțiuni comerciale sau servicii complementare locuirii.

În zona Depresiunii Zărandului însă, s-a impus, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, gospodăria de tip „închis”, unde curtea este închisă cu totul spre stradă, accesul realizându-se printr-o intrare uscată integrată volumului casei. Aici, în special în zona dealurilor piemontului Codru-Moma, frontul este aproape continuu de la un capăt la altul al satelor, generând o atmosferă specifică ce amintește de satele coloniștilor sași din Transilvania.

Pe lângă modul de organizare a gospodăriei la nivel funcțional, care implică anumite poziționări ale anexelor gospodărești în funcție de accesuri și de tipologia casei de locuit, se observă anumite diferențe de la o zonă la alta a județului și în privința tipologiilor de anexe gospodărești specifice, determinate de ponderea diferită a culturilor agricole în economia gospodăriilor de câmpie față de cele montane, de diferențele ce țin de ocupațiile principale ale locuitorilor, de posibilitățile de depozitare și conservare a nutrețului ș.a. Astfel, în satele de câmpie, cotarca, cămara, cotețele pentru porci, colna și grajdul sunt cele mai importante anexe, pe când în satele de deal și munte, șura pentru nutrețuri, grajdul și fântânile sunt de nelipsit în cadrul gospodăriilor.

Deși se observă anumite diferențe în ceea ce privește specificul local de la o zonă la alta a județului, este de remarcat deosebita coerență care se observă atât la nivel stradal, cât și în plan în ceea ce privește țesutul de gospodării tradiționale. Ca element de continuitate, la nivelul alcătuirii gospodăriilor în plan, se observă

[1] Ioan Cotoc, *Monografia satului Leștioara*, Editura Concordia, Arad, 2023, p. 137.

modul unitar de amplasare a clădirilor în relație cu strada, la care se adaugă consecvența împărțirii loturilor în cele două sau trei curți care se succed ierarhic și funcțional. Această unitate compozițională în plan este dublată de cea volumetrică, perceptibilă de la nivelul ochiului și care definește peisajul intravilan specific, unitate obținută prin utilizarea unui limbaj arhitectural comun (tipologii de volumetrii, acoperișuri, goluri) pe de o parte, dar și prin respectarea unor reguli clare în ceea ce privește gabaritele (înălțimi la cornișă și coamă) și ritmul între clădiri – rezultând fronturi stradale coerente.

De remarcat este faptul că în toate cazurile, de la organizările ordonate, riguroase, caracteristice satelor de câmpie și luncă și până la cele cu plan liber, întâlnite mai ales în satele dispersate de munte, elementele de specific se regăsesc fără excepție în cazul țesutului tradițional:

- succesiunea de curți, fiecare cu funcțiunea ei;
- ierarhia volumelor construite și a fluxurilor de mișcare (activitate);
- relațiile specifice dintre casă (case), anexe, stradă;
- indicii urbanistici specifici (procent de ocupare și regimul de înălțime și aliniere).

Într-atât de limpede se disting la nivelul parcelarului și al mobilării loturilor modelele tradiționale, specifice fiecărei zone, încât inserțiile nepotrivite, de cel mai multe ori relativ recente, pot fi identificate imediat, chiar și la nivelul planului de încadrare în teritoriu.

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

În zona Câmpiei de Vest a Banatului, curtea casei cuprinde cel mai adesea o singură casă de locuit, așezată cu latura scurtă spre stradă. Numeroase sunt și gospodăriile cu case în formă de „L”, aliniate cu latura scurtă pe limita de proprietate dinspre drum.

În zonele centrale ale satelor mai importante, se întâlnesc gospodării cu case așezate cu latura lungă alinată la stradă, ceea ce creează un front stradal aproape continuu. Mai puțin numeroase sunt gospodăriile unde casele au fost construite după modele-tip: case „în vinclu” din perioada comunistă.

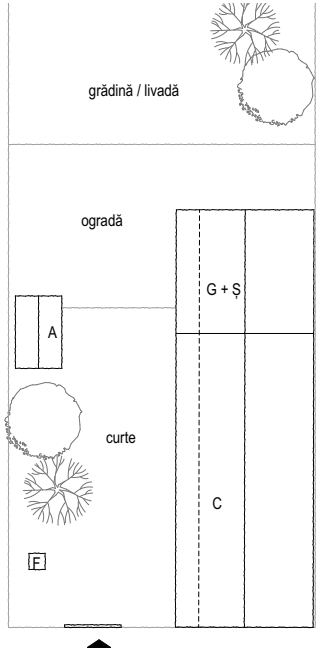
O altă tipologie de gospodării întâlnită în această zonă este cea

Tipologii de gospodării din Câmpia de Vest a Banatului

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă (casă franconă)

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea casei, deseori sub același acoperiș. Anexele mai mici, precum cotețele pentru păsări și cotarca pentru porumb, sunt amplasate paralel sau perpendicular față de casă, pe limita dinspre grădină a curții.

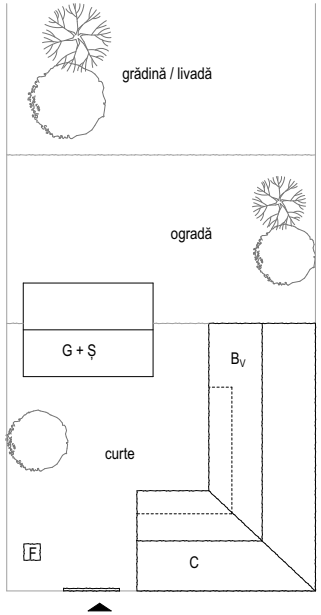

Gospodărie din satul Vinga

Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții, mai rar în prelungirea casei. De obicei, casa are târnaț (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) pe două laturi, spre curte.

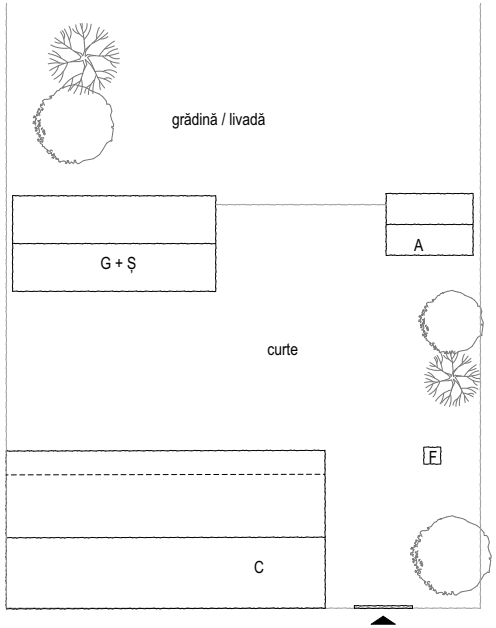

Gospodărie din satul Vinga

Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, pe aliniament

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, pe limita dinspre grădină a curții, mai rar alipite casei. De obicei, casa are târnaț (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) spre curte.

Gospodărie din Sânpetru German

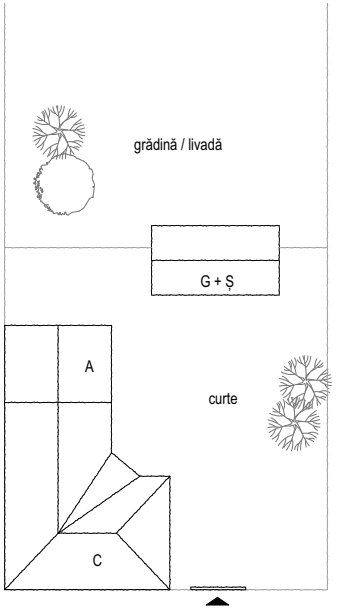

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat, pe limita dinspre grădină a curții. În continuarea casei, se află deseori o anexă secundară: un șopru de lemne sau colna.

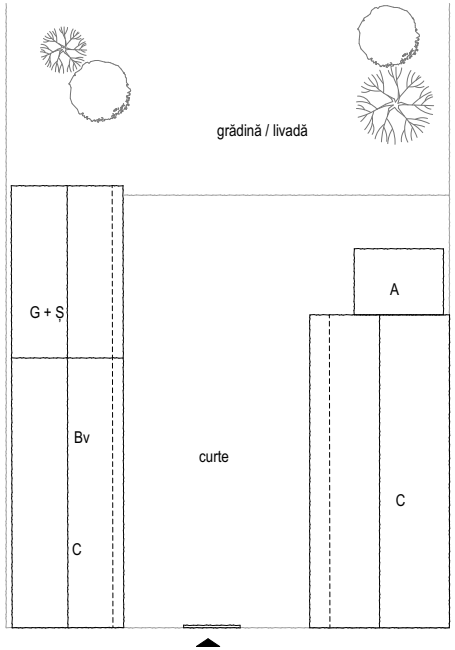

Gospodărie din Sânpetru German

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea caselor, de obicei adiacent bucătăriei de vară. Casele au târnață (sau streașină prelungită) spre curte (în multe cazuri, închis cu sticlă).

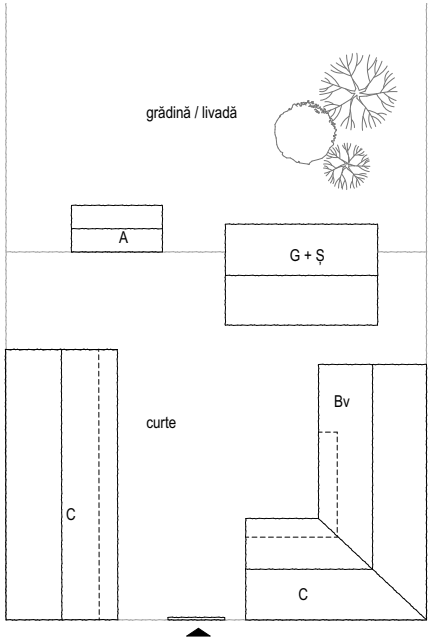

Gospodărie din satul Secusigiu

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat. Adesea, colna este deschisă pe ambele laturi, pentru a accede direct în grădină. De obicei, casele au târnață spre curte (în multe cazuri, închis cu sticlă).

Gospodărie din satul Felnac

cu două case – care pot fi ambele așezate perpendicular pe stradă sau cu o casă așezată paralel cu strada (poate avea formă dreptunghiulară, în „L” sau casă-tip – „în vinclu”).

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă (casă franconă) – foarte numeroase;
- Gospodării cu o singură casă, în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, care ocupă tot frontul stradal sau o mare parte din acesta – de obicei, amplasate în zona centrală a localității, după model urban – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă „în vinclu” (case-tip construite în perioada comunistă) – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada: una așezată perpendicular (casa veche), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L” sau „în vinclu” (casa nouă) – mai puțin numeroase.

CÂMPIA ARADULUI

Câmpia Aradului prezintă tipologii de gospodării asemănătoare celor din Câmpia de Vest a Banatului, cu deosebirea că aici se întâlnesc mai des gospodării cu bucătărie de vară sau „casa mică” așezată în fața casei, fie perpendicular, fie paralel față de stradă, de obicei aliniată frontului stradal.

În partea de est a zonei, se observă pătrunderea tipologiilor specifice Depresiunii Zărandului; așadar, numărul gospodăriilor cu două case de locuit este mai mare, acestea fiind așezate, de cele mai multe ori, paralel una față de alta, aliniate cu latura scurtă la stradă.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

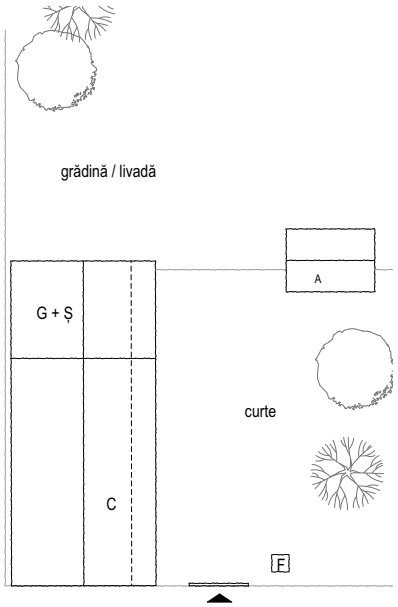
- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă (casa franconă) – numeroase;
- Gospodării cu o singură casă, în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, care ocupă tot frontul stradal sau o mare parte din acesta, de obicei, amplasate în zona centrală a localității, după model urban – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă „în vinclu” (case-tip construite în perioada comunistă) – numeroase;
- Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă – numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada: una așezată perpendicular (casa mare, mai veche), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L” sau „în vinclu” (casa mică sau mai nouă) – numeroase.

Tipologii de gospodării din Câmpia Aradului

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă (casă franconă)

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea casei, deseori sub același acoperiș. Anexe mai mici, precum cotețele pentru păsări, cotarca pentru porumb sunt amplasate paralel sau perpendicular față de casă, pe limita dinspre grădină a curții.

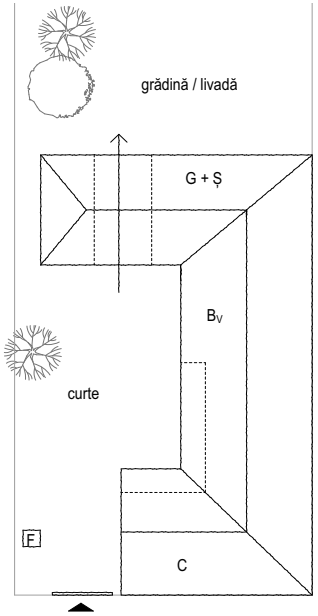

Gospodărie din satul Sânmartin

Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea casei sau într-un corp separat, așezat pe latura dinspre grădină a curții. De obicei, casa are târnață (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) pe două laturi, spre curte.

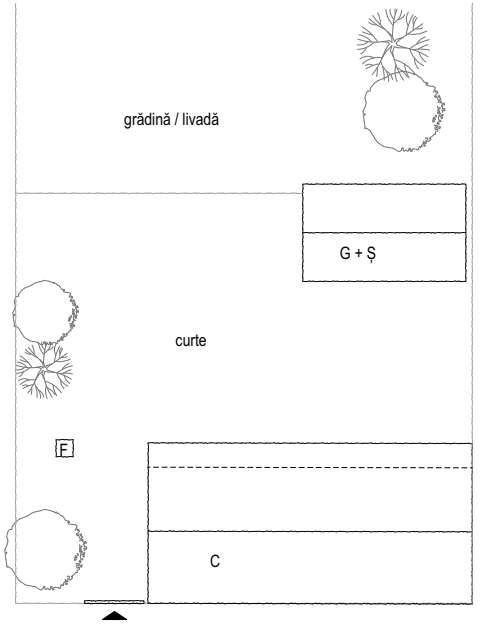

Gospodărie din satul Macea

Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, pe aliniament

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, pe limita dinspre grădină a curții, mai rar, alipite casei, spre grădină. De obicei, casa are târnață (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) spre curte.

Gospodărie din satul Socodor

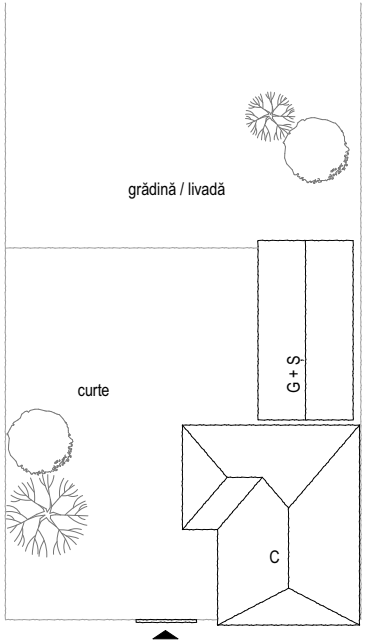

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura (care include deseori și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe latura dinspre grădină a curții sau în prelungirea casei, spre grădină.

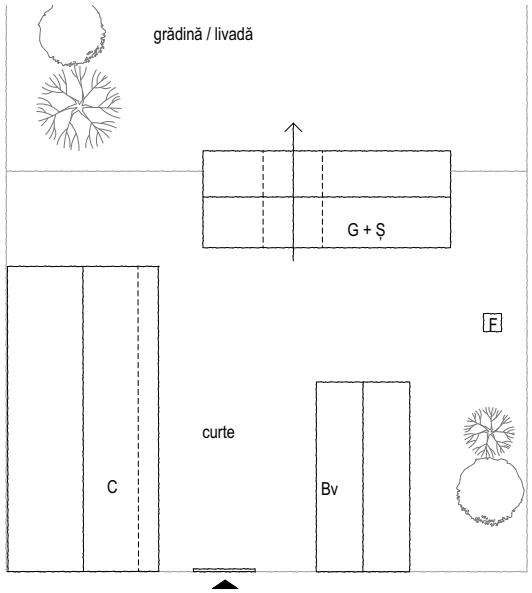

Gospodărie din satul Turnu

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. Prin amplasarea anexei mari între grădină și curtea casei, se conturează o incintă parțial deschisă spre stradă. De obicei, casa mare are târnaț (în multe cazuri, închis cu sticlă), iar casa mică adăpostește bucătăria de vară și o cameră de locuit.

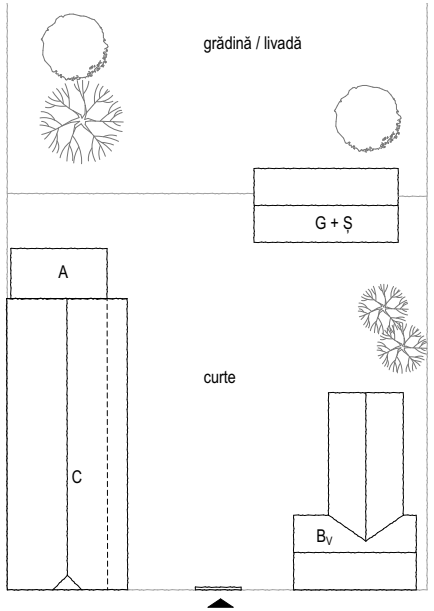

Gospodărie din satul Cintei

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. Colna se găsește, de obicei, în prelungirea casei mari, care are târnaț spre curte (în multe cazuri, închis cu sticlă), iar casa mică adăpostește bucătăria de vară și o cameră de locuit.

Gospodărie din satul Macea

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

În Câmpia Crișului Alb, se observă tipologii specifice Crișanei de Câmpie, dar și Depresiunii Zărandului. Astfel, aici întâlnim mult mai des gospodării cu două case de locuit (casa mare și casa mică sau două case la fel de mari), fie așezate perpendicular pe stradă, fie una dintre ele așezată paralel cu strada. În raport cu numărul gospodăriilor tradiționale păstrate până astăzi, tipologia de gospodării cu două case este cel mai des întâlnită în zonă.

Celelalte tipologii de gospodării, întâlnite în restul zonelor de câmpie din județ, sunt mai puțin numeroase în Câmpia Crișului Alb, dar sunt prezente în aproape fiecare sat. Din cauza faptului că în această zonă au fost aduși mulți coloniști români în perioada de după Al Doilea Război Mondial, gospodăriile cu case „în vinclu" sunt mult mai numeroase decât în restul zonelor de câmpie ale județului.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

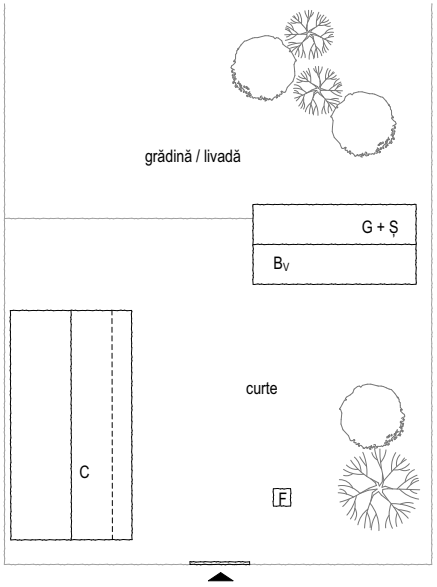
- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o singură casă, în formă de „L" – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, care ocupă tot frontul stradal sau o mare parte din acesta, de obicei, amplasate în zona centrală a localității, casele fiind mai noi (construite la sfârșitul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului XX), după model urban – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă „în vinclu" (case-tip construite în perioada comunistă) – foarte numeroase;
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă – foarte numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada: una așezată perpendicular (casa veche sau casa mică – bucătăria de vară), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L" sau „în vinclu" (casa nouă) – foarte numeroase.

Tipologii de gospodării din Câmpia Crișului Alb

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă (casă franconă)

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate cel mai adesea într-un corp separat, așezat perpendicular față de casă, pe latura dinspre grădină a curții. De obicei, casa are târnață (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) spre curte.

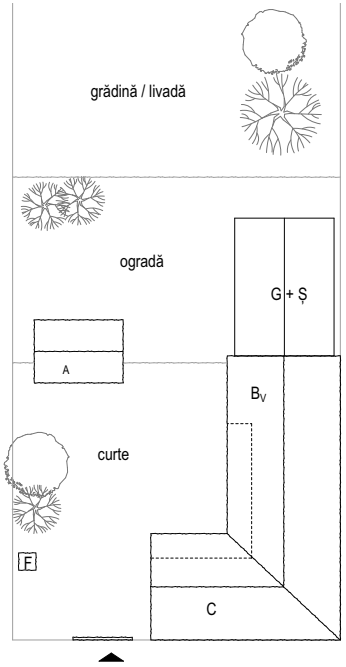

Gospodărie din satul Șicula

Gospodării cu o casă în formă de „L"

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea casei sau într-un corp separat, așezat pe latura dinspre grădină a curții. De obicei, casa are târnață (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) pe două laturi, spre curte.

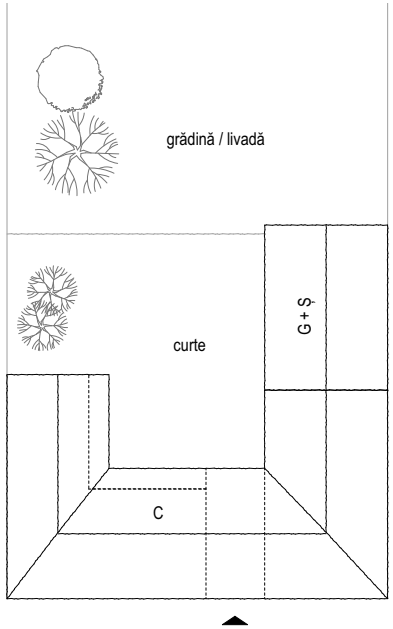

Gospodărie din satul Mișca

Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada, pe aliniament, cu intrare uscată în curte

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în prelungirea aripilor laterale ale casei (de obicei, casele au formă de „C") sau într-un corp separat, așezat paralel cu casa, spre grădină. De obicei, casa are târnață (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) spre curte.

Gospodărie din comuna Cermei

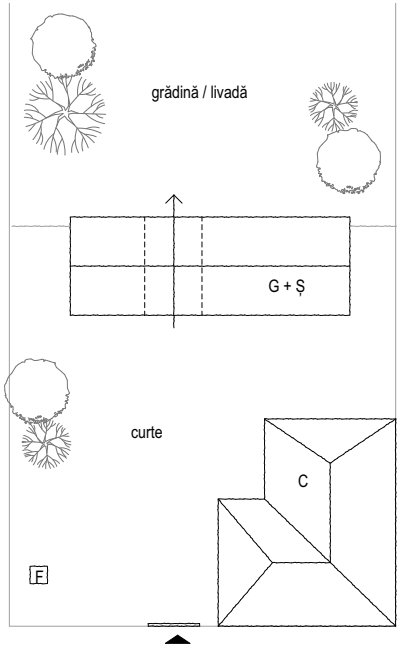

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe latura dinspre grădină a curții, sau, mai rar, în prelungirea casei, spre grădină.

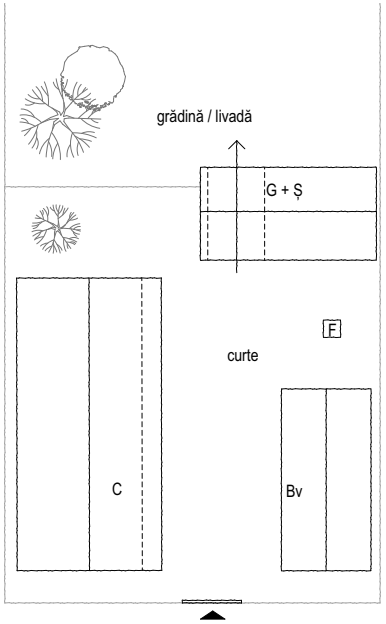

Gospodărie din satul Șepreuș.

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. Prin amplasarea anexei mari între grădină și curtea casei, se conturează o incintă parțial deschisă spre stradă. De obicei, casa mare are târnaț (în multe cazuri, închis cu sticlă), iar casa mică adăpostește bucătăria de vară și o cameră de locuit.

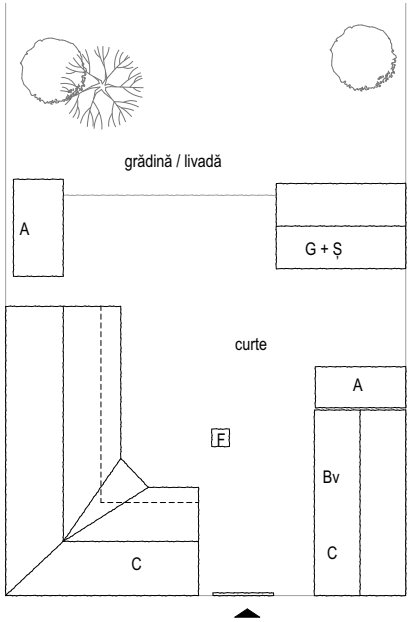

Gospodărie din satul Șicula.

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat; colna se găsește în prelungirea casei mari. De obicei, casa mare are târnaț (în multe cazuri, închis cu sticlă) spre curte, iar casa mică adăpostește bucătăria de vară și o cameră de locuit.

Gospodărie din satul Cermei.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

În zonele de deal și pe versanții și văile din nordul Munților Zărandului, se întâlnesc cu precădere gospodării „deschise”: cu case francone amplasate perpendicular pe stradă, iar pe limita dinspre grădină a curții, paralel cu strada, sunt amplasate anexele principale cu funcțiune complexă: grajd, colnă și șură. La începutul secolului XX, a apărut bucătăria de vară – sau casa mică –, amplasată paralel cu casa mare, închizând parțial curtea pe trei laturi și generând gospodării „de tip învăluit”[1]: casa și anexele închid o curte în formă de careu, deschisă spre stradă.

Gospodăriile „închise” – cele la care frontul stradal este ocupat de case amplasate cu latura lungă la stradă, au apărut tot la începutul secolului XX, fiind preferate în perioada interbelică, atunci când multe gospodării vechi s-au renovat și extins, și chiar în perioada comunistă, până în anii 1960. Acestea prezintă intrări uscate (ganguri cu porți mari la stradă) și sunt specifice zonei de luncă și dealurilor de la poalele Munților Codru-Moma, fiind întâlnite mai rar și în jumătatea de sud a zonei.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice Depresiunii Zărandului:

- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă – numeroase;
- Gospodării cu o casă în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada (care ocupă tot frontul stradal sau o mare parte din acesta), cu intrare uscată în curte – foarte numeroase, mai ales în zona dealurilor piemontane;
- Gospodării cu o casă „în vinclu” – puțin numeroase (apar în cazul gospodăriilor cu două case);
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă – foarte numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada: una așezată perpendicular (casa veche sau casa mică), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L” sau „în vinclu” (casa nouă) – foarte numeroase;
- Gospodării ale căror case sunt așezate liber pe teren, retrase de la drum (retrageri mai mari de 3-4 metri) – puțin numeroase, întâlnite în satele de munte.

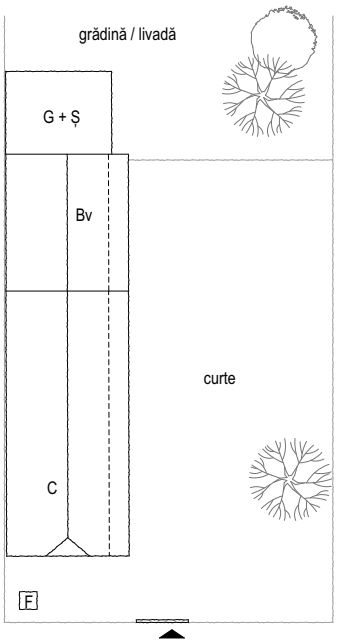
[1] Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, op. cit., p. 28.

Tipologii de gospodării din Depresiunea Zărandului

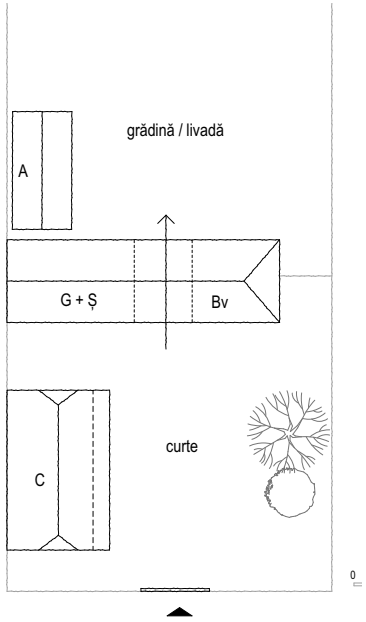
0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă

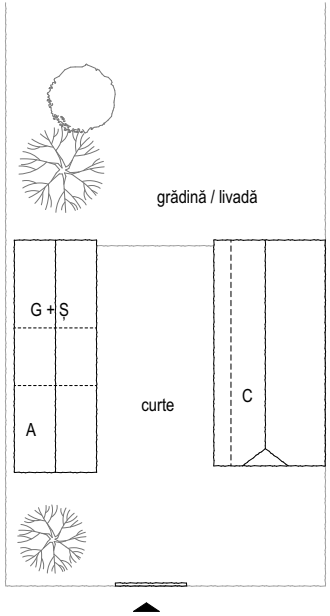
Au anexele principale: grajdul, șura (care include uneori și colna), amplasate în continuarea casei, deseori sub același acoperiș. Casele sunt de tip francon, cu târnață deschis sau închis cu sticlă.

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp așezat perpendicular pe casă, pe limita dinspre grădină a curții. Colna este deschisă atât spre curte, cât și spre grădină și desparte grajdul de șură, atelier, cămară sau bucătăria de vară.

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp paralel față de casă, curtea desfășurându-se între cele două, casă și anexă, fiind deschisă spre stradă și spre grădină.

Gospodărie din satul Luguzău

Gospodărie din satul Chisindia

Gospodărie din satul Tauț

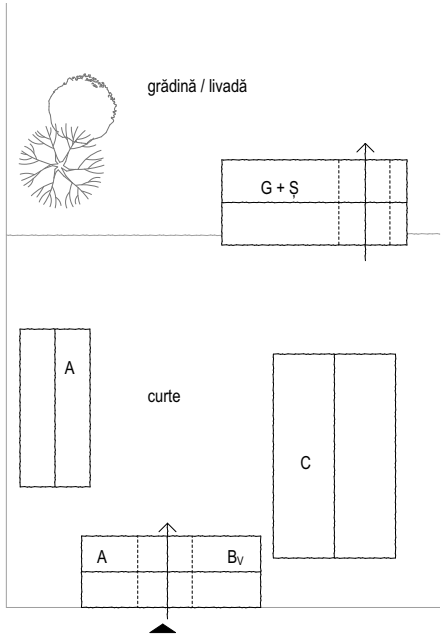
Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

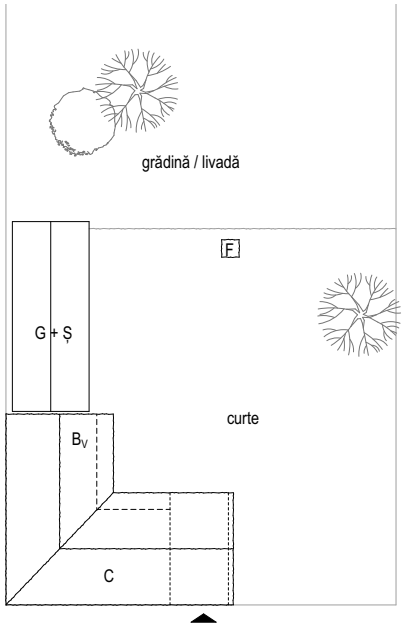
0 2 4 6 8 10

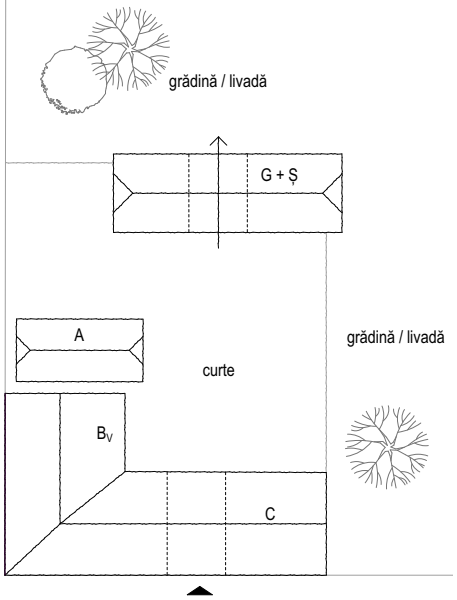
Gospodării cu o casă în formă de „L”

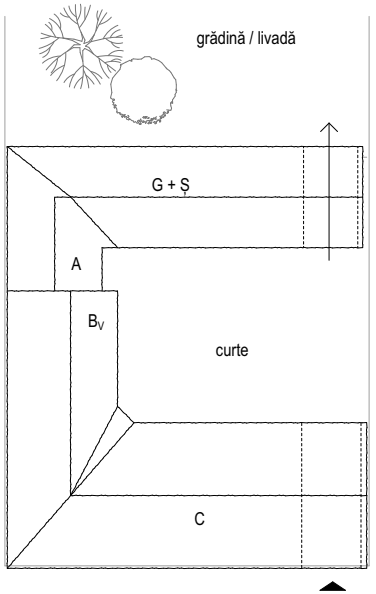
Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp perpendicular față de casă, la care se adaugă alte anexe, care delimitează curtea ca o incintă. Uneori, accesul în curte se face printr-una dintre anexe, situată pe aliniament (adăpostește grajdul și colna/colna și bucătăria de vară).

Au anexele principale: grajdul, șura (care include uneori și colna), amplasate în continuarea casei sau într-un corp separat, perpendicular față de casă, așezat pe latura dinspre grădină a curții. De obicei, casa are târnaț (în multe cazuri, a fost închis cu sticlă) pe două laturi, spre curte. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă atât spre curte, cât și spre grădină. Casele prezintă o intrare uscată în curte, chiar dacă nu ocupă tot frontul la stradă. Uneori, atunci când loturile au front stradal lat, există două accesuri pentru car: unul pentru carul plin și altul pentru carul gol.

Gospodărie din satul Secaci

Gospodărie din satul Iacobini

Gospodărie din satul Slatina de Criș

Gospodărie din satul Buteni

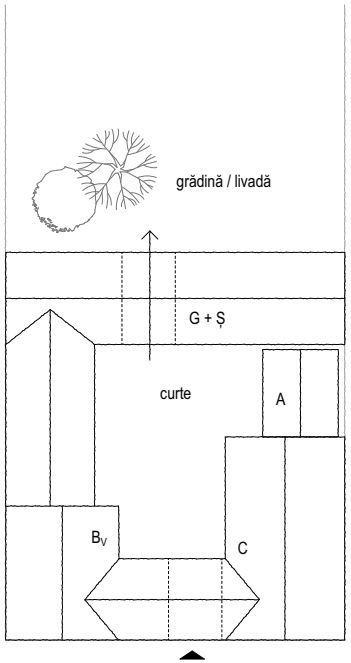

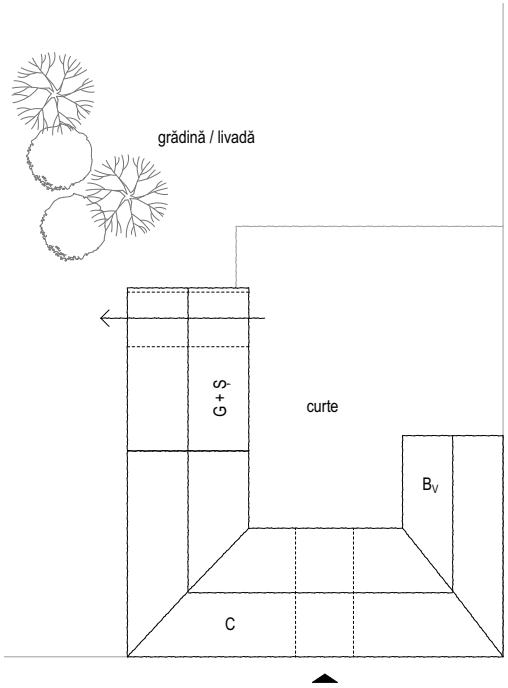
Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ş - şură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă aşezată paralel cu strada, pe aliniament, cu intrare uscată în curte

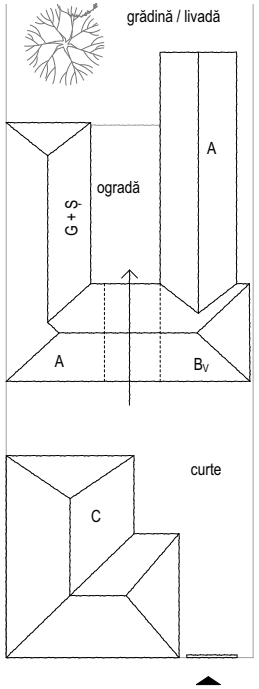
Au anexele principale: grajdul, şura (care include şi colna), amplasate în prelungirea aripilor laterale ale casei (de obicei, casele au formă de „C", „L" sau „U„) şi/sau pe limita dinspre grădină, închizând cu totul curtea (gospodării cu ocol închis) sau doar pe trei laturi. Casele prezintă o intrare uscată în curte, chiar dacă nu ocupă tot frontul la stradă. Uneori, atunci când loturile au front stradal lat, există două accesuri pentru car – unul pentru carul plin şi altul pentru carul gol.

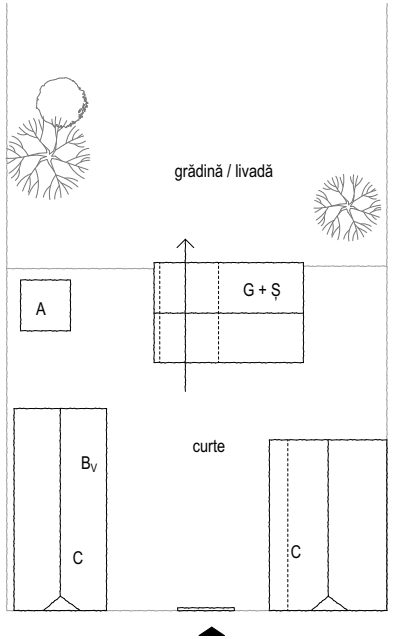
Gospodării cu o casă „în vinclu"

Au anexele principale: grajdul, şura (care include şi colna), amplasate într-un corp separat, aşezat pe latura dinspre grădină a curţii.

Gospodării cu două case aşezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, şura (care include şi colna), amplasate în prelungirea caselor sau într-un corp separat, aşezat pe limita dinspre grădină a curţii. Casa mare are târnaţ închis cu sticlă sau deschis, cu stâlpi şi balustradă de lemn. Casa mică adăposteşte bucătăria de vară şi o cameră de locuit.

Gospodărie din satul Hăşmaş

Gospodărie din satul Dezna

Gospodărie din satul Archiş

Gospodărie din satul Cuied

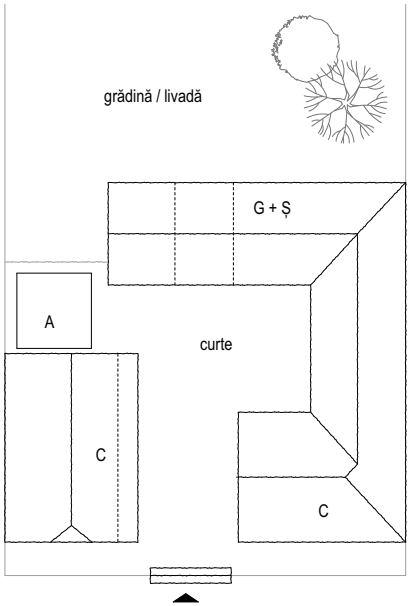

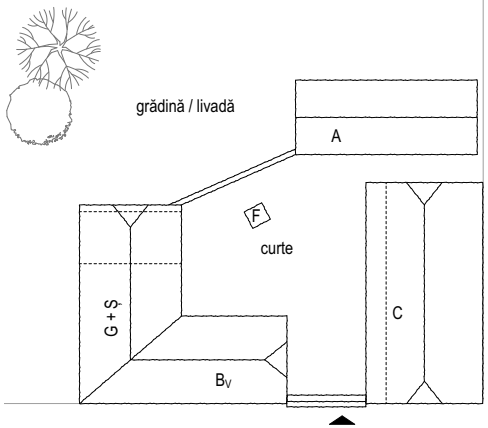
Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele așezate fie paralel cu strada, într-un corp care separă grădina de curte, fie în prelungirea uneia sau a ambelor case, curtea fiind închisă parțial, ca o incintă. În satele de deal și munte, apar porțile de lemn cu acoperiș, care închid frontul între cele două case. De obicei, cel puțin una dintre case are târnat (în satele de deal și munte, cel mai adesea, târnațul se păstrează deschis, cu stâlpi și balustradă de lemn). Uneori, atunci când loturile au front stradal lat, există două accesuri pentru car: unul pentru carul plin și altul pentru carul gol.

Gospodărie din satul Chisindia

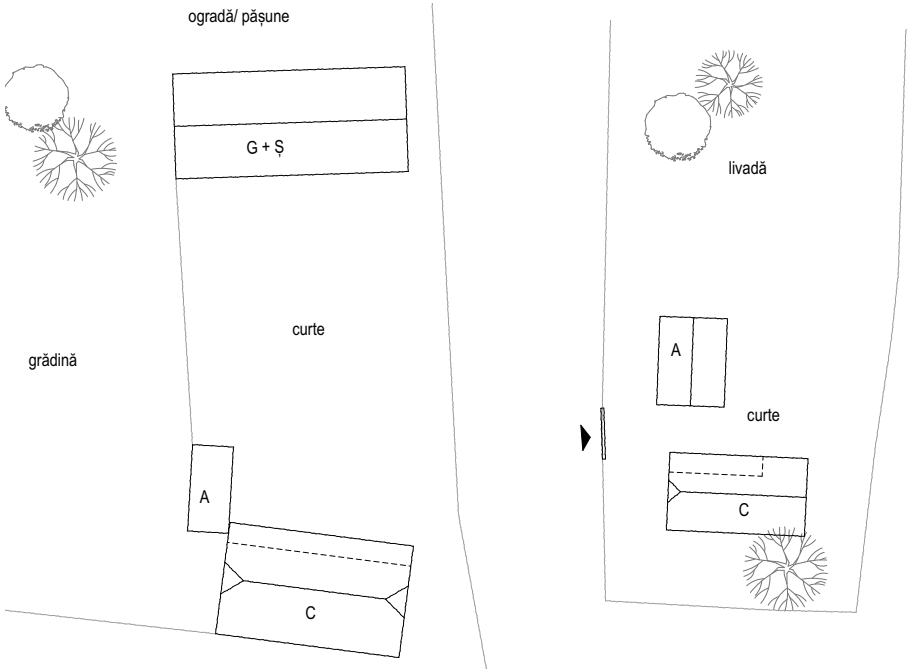

Gospodărie din satul Dezna

Gospodării de munte unde casele sunt așezate liber pe teren

Au anexele și casele așezate liber pe teren, în funcție de orientarea față de punctele cardinale, topografie și direcția vântului dominant. Astfel de gospodării se pot întâlni în satele de munte ale zonei.

Gospodărie din satul Buceava-Șoimuș

Gospodărie din satul Păiușeni

CULOARUL CRIȘULUI ALB

În satele de munte din această zonă, întâlnim un tip de gospodării cu plan liber, specifice zonelor de munte, unde loturile au forme neregulate și dimensiuni mari, iar amplasarea casei și a anexelor gospodărești pe lot s-a făcut ținând cont de topografie și orientarea cea mai favorabilă față de punctele cardinale și vântul dominant. Chiar și la acest tip de gospodărie însă se observă o anumită preocupare pentru așezarea casei fie paralel cu drumul de acces, fie perpendicular pe acesta, acolo unde a fost posibil.

În rest, gospodăriile prezintă aceeași succesiune de curți, de la curtea casei spre grădină sau livadă. Se remarcă ograda animalelor, care a avut o importanță mai mare de-a lungul timpului (vizibilă în plan prin suprafața extinsă a acestei curți și prin dispunerea anexelor gospodărești), având în vedere faptul că în această zonă ocupația principală a locuitorilor este creșterea animalelor.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

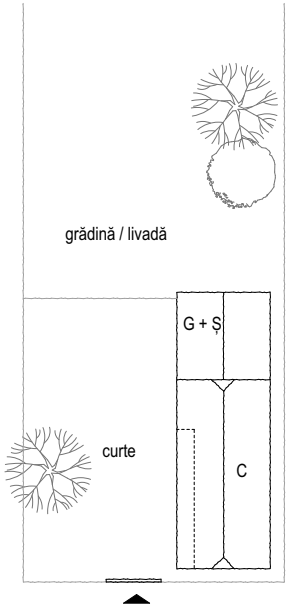
- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă – numeroase, de obicei gospodării vechi;
- Gospodării cu o singură casă de locuit, în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă de locuit așezată paralel cu strada, cu anexe așezate în ogradă sau spre grădină, orientate în funcție de topografie și conformarea lotului – puțin numeroase;
- Gospodării cu case „în vinclu” (construite în perioada comunistă) – numeroase;
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă – puțin numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada – cele mai numeroase, întâlnite în toate satele zonei;
- Gospodării ale căror case sunt așezate liber pe teren, retrase de la drum (retrageri mai mari de 3-4 m); casele nu sunt așezate în funcție de drum, ci în funcție de topografie, însorire și direcția vântului dominant – numeroase, întâlnite în satele de munte.

Tipologii de gospodării din Culoarul Crișului Alb

0 2 4 6 8 10

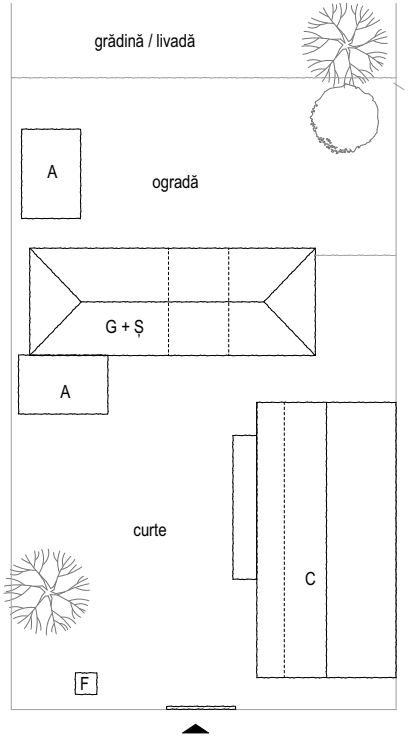
Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în continuarea casei sau pe limita dinspre grădină. Casele au târnață deschis sau închis cu sticlă. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Pleșcuța

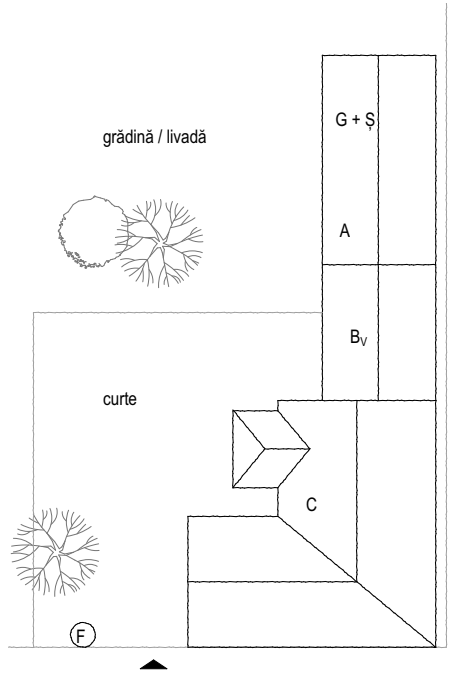

Gospodărie din satul Lazuri

Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate în continuarea casei spre grădină sau într-un corp separat, așezat pe latura dinspre grădină a curții. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Pleșcuța

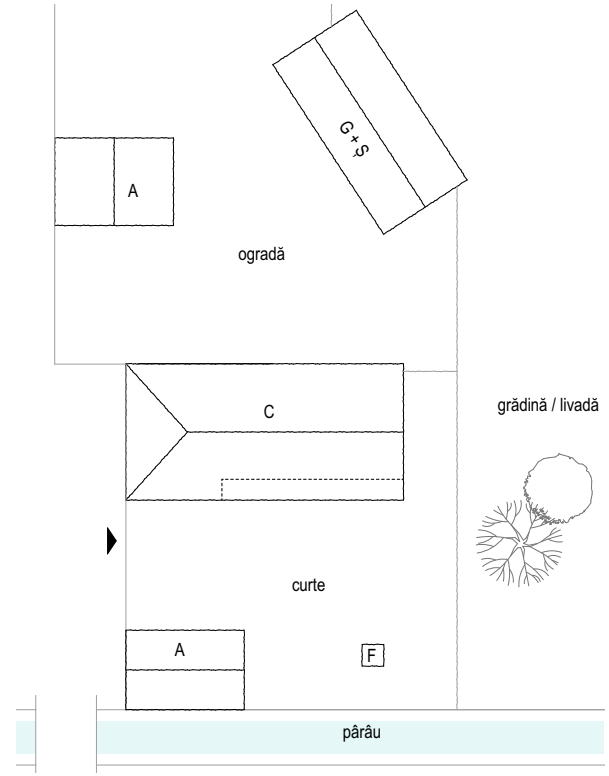

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada

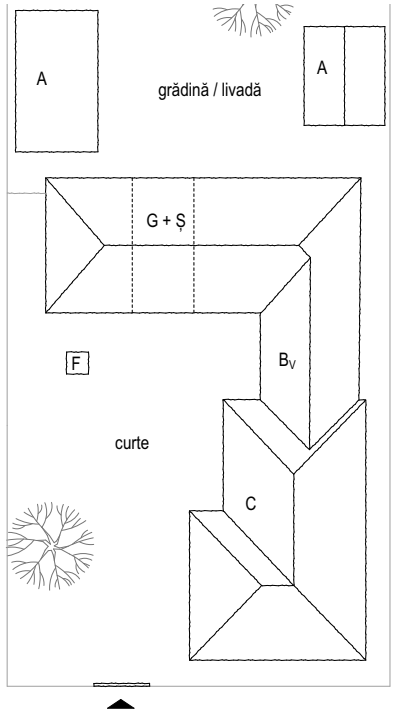
Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în ogradă sau pe limita dinspre grădină a curții. Deseori, casa este amplasată pe limita dintre curți, cu fața spre stradă. În satele de munte, casele au parter de piatră și etaj de lemn.

Gospodărie din satul Brusturi

Gospodării cu o casă „în vinclu”

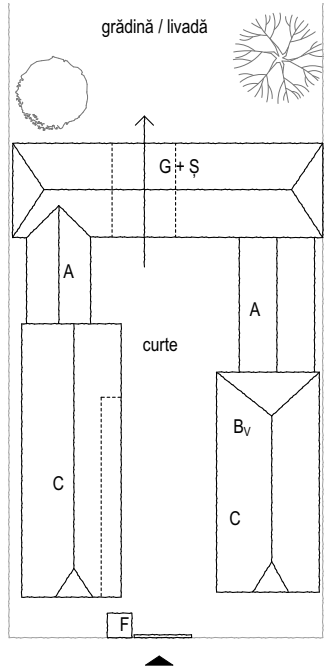
Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat de casă, pe limita dinspre grădină a curții, sau așezat în prelungirea casei. Uneori, între anexă și casă se află bucătăria de vară. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Lazuri

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în prelungirea caselor sau într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. De obicei, ambele case au târnaț (închis cu sticlă sau deschis). Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Pleșcuța

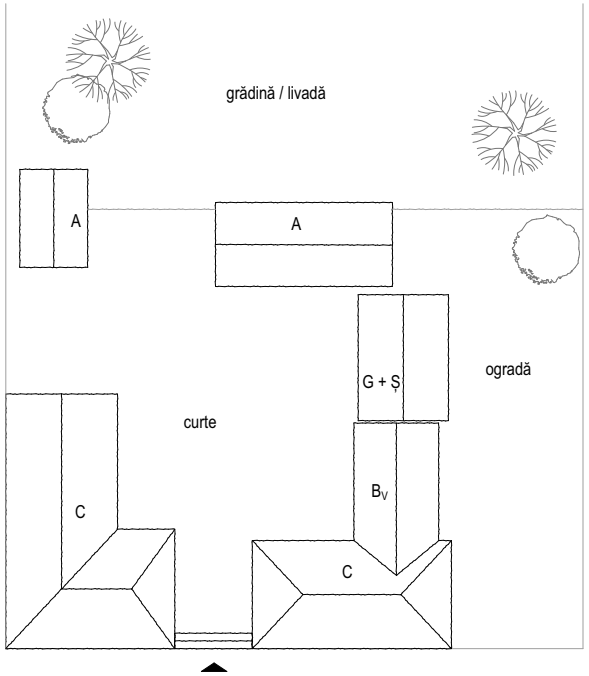

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ş - şură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu două case aşezate diferit în relaţie cu strada

Au anexele aşezate fie paralel cu strada, într-un corp care separă grădina de curte, fie în prelungirea uneia sau a ambelor case, curtea fiind închisă parţial, ca o incintă. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind şi un spaţiu de trecere spre grădină.

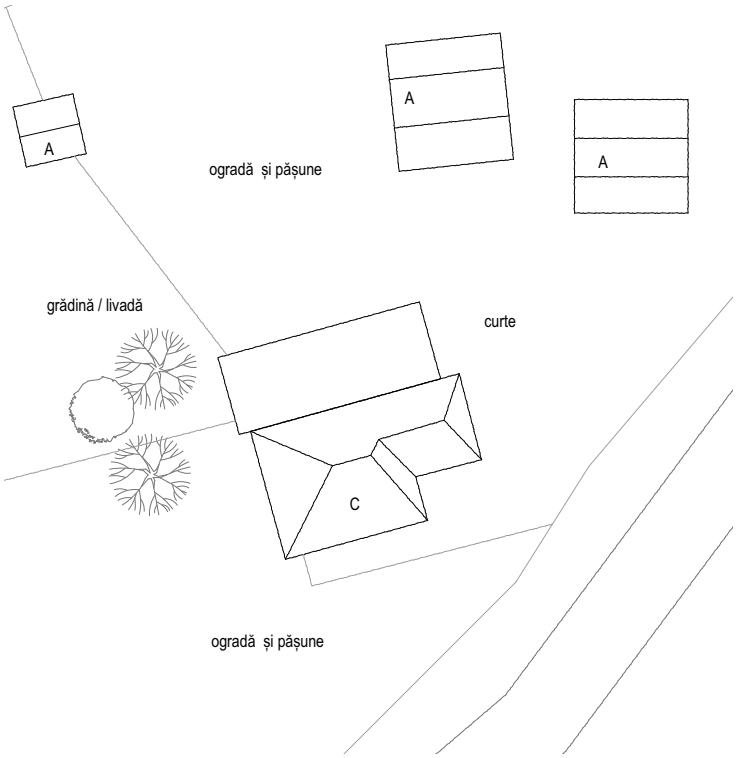

Gospodărie din satul Tălagiu

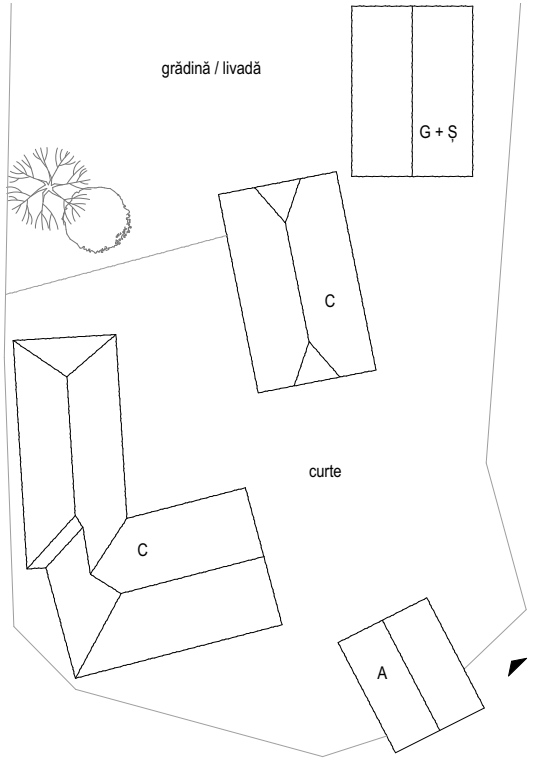
Gospodării de munte, în care casele sunt aşezate liber pe teren

Au anexele şi casele aşezate liber pe teren, în funcţie de orientarea faţă de punctele cardinale, topografie şi direcţia vântului dominant, deşi se observă predilecţia pentru orientarea casei şi cosntrucţiilor anexe în relaţie cu drumul de acces, acolo unde a fost posibil.

Gospodărie din satul Brusturi, cătunul Drăgăşeşti

Gospodărie din satul Brusturi, cătunul Drăgăşeşti

CULOARUL MUREȘULUI

Specificul împărțirii lotului în două sau trei curți se menține și în această zonă (fiind ușor de perceput atât în plan, cât și de la drum) – a se vedea modul de dispunere a anexelor gospodărești în relație cu accesul pe parcelă și cu casa.

Loturile de la poalele dealurilor, aproape de pantă sau de liziera pădurii, fie au adâncime mică, iar gospodăriile au o singură curte (sau curtea animalelor este foarte mică), fie sunt orientate cu axa lungă paralelă cu drumul, respectiv cu firul apei, ceea ce permite succesiunea specifică de curți de-a lungul drumului.

Mobilările specifice sunt date de orientarea caselor – fie perpendicular pe drum, fie paralel cu drumul, pe limita de proprietate, ocupând parțial sau total frontul stradal.

În zonele de vale intramontană, se identifică o tendință predominantă de subordonare a organizării masei construite reliefului caracteristic, rezultând o varietate mai mare în ceea ce privește amplasarea caselor de locuit și a anexelor.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

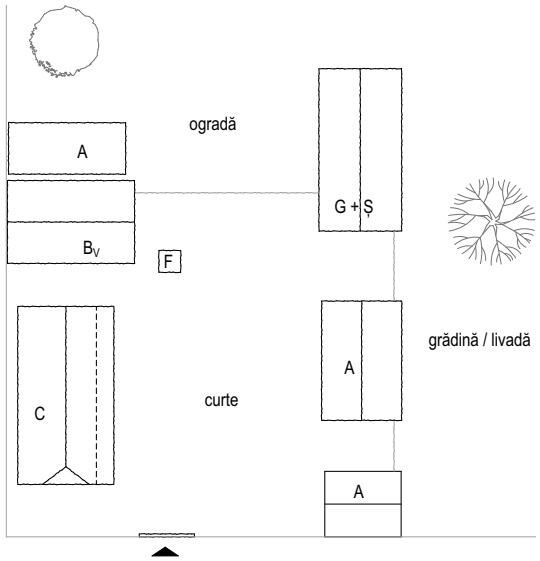
- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă, de obicei gospodării vechi – numeroase;
- Gospodării cu o singură casă de locuit, în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă de locuit așezată paralel cu strada, care ocupă tot frontul stradal sau o mare parte din acesta, de obicei, amplasate în zona centrală a localității, după model urban, generând fronturi stradale aproape continue – numeroase, mai ales în satele situate la sud de Mureș;
- Gospodării cu case „în vinclu” (construite în perioada comunistă) – puțin numeroase;
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă – numeroase, întâlnite în întreaga zonă;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada – cele mai numeroase, întâlnite în întreaga zonă.

Tipologii de gospodării din Culoarul Mureșului

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină, perpendicular sau paralel cu casa, mai rar în prelungirea casei. De obicei, casele au tărnață (închis cu sticlă sau deschis, cu stâlpi și balustradă de lemn) spe curte. În satele de munte, gospodăriile au mai multe anexe mici (cămară, cotarcă, cotețe pentru păsări, șopru etc.), construite din lemn.

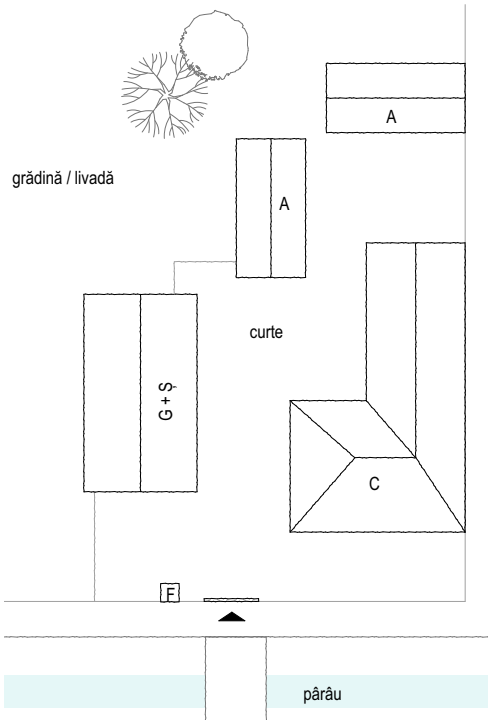

Gospodărie din satul Corbești

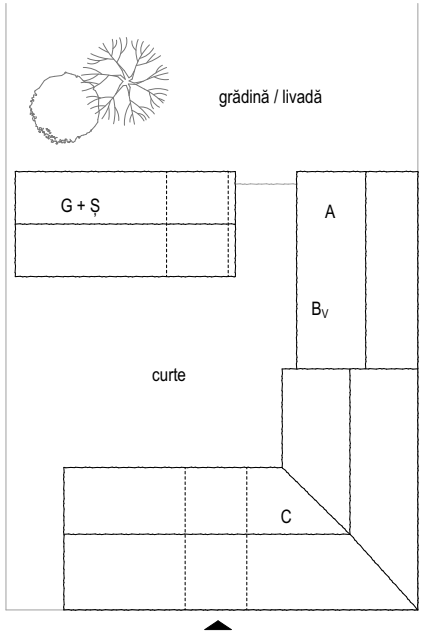
Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate perpendicular față de stradă sau paralel cu strada, pe limita dinspre grădină, mai rar în prelungirea casei. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Obârșia

Gospodărie din satul Bacău de Mijloc

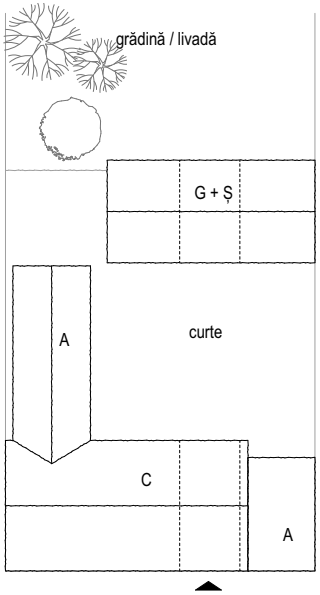

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ş - şură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate pe limita dinspre grădină a curții. Casele din satele de luncă ocupă deseori tot frontul stradal, având intrare uscată în curte.

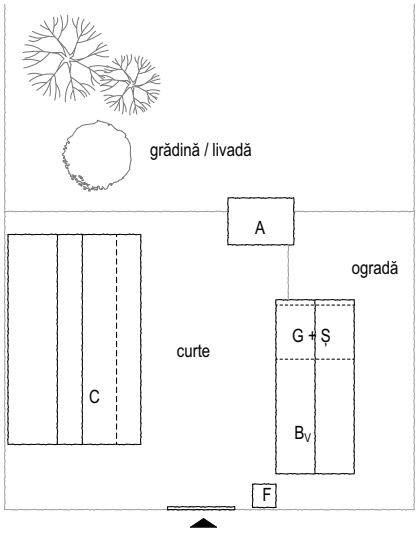

Gospodărie din satul Căprioara

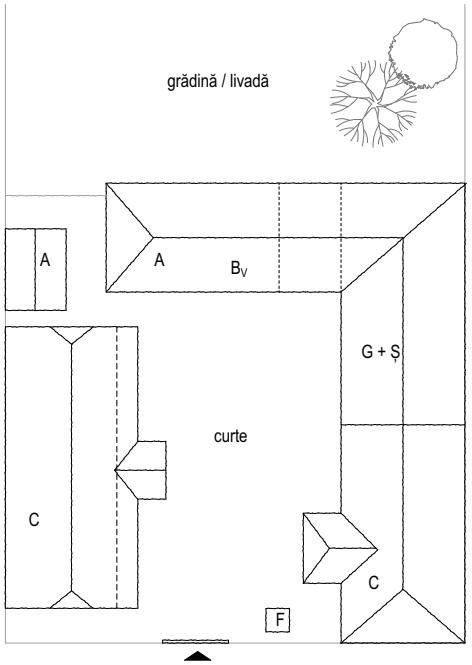
Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în prelungirea caselor sau într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. De obicei, casa mai veche sau casa mare (atunci când una dintre case este mai mică) are târnaț – fie închis cu sticlă, fie deschis, cu stâlpi și balustradă de lemn, dar uneori, ambele case au târnaț. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

Gospodărie din satul Cladova

Gospodărie din satul Bârzava

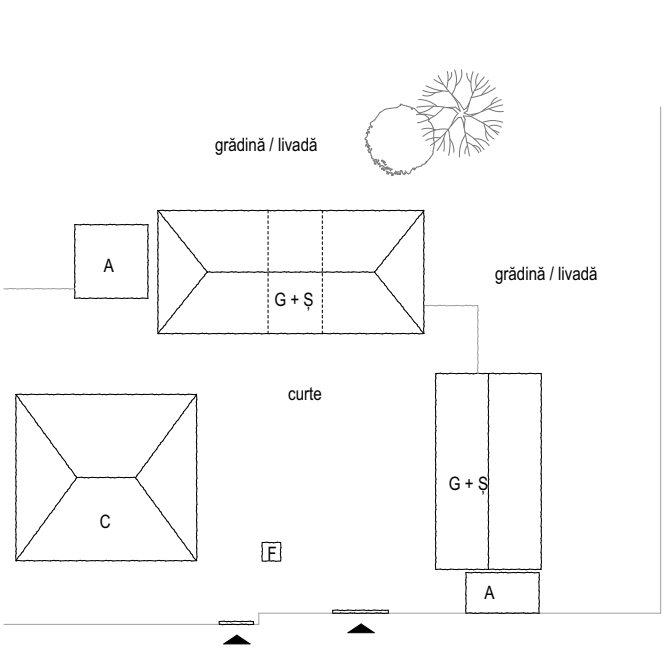

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat de casă, pe limita dinspre grădină a curții sau așezat în prelungirea casei, spre curte. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

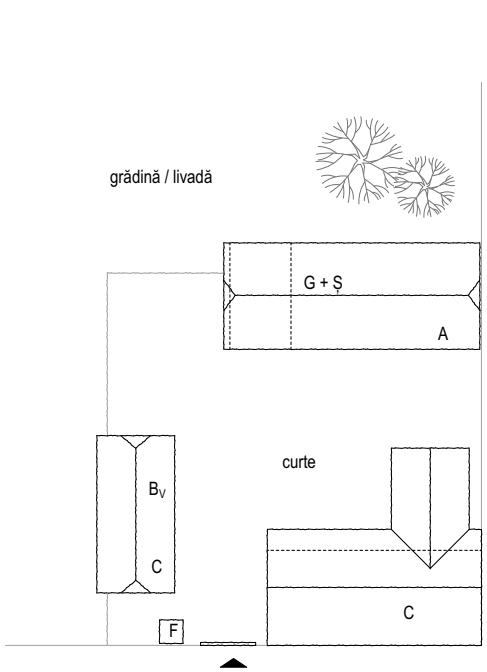

Gospodărie din satul Corbești

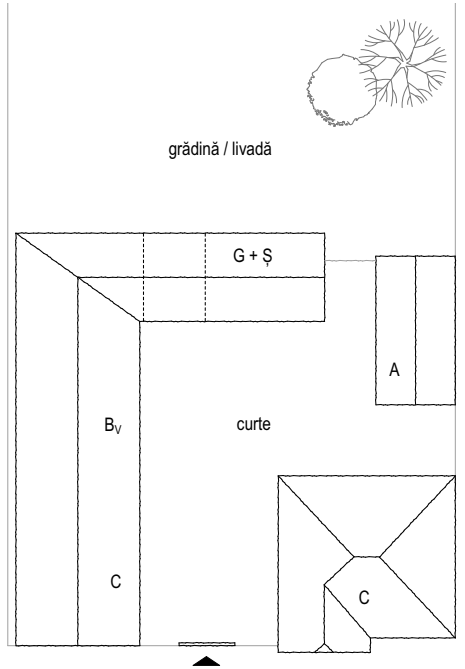
Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele așezate fie paralel cu strada, într-un corp care separă grădina de curte, fie în prelungirea uneia sau a ambelor case, curtea fiind închisă parțial, ca o incintă. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină. Casele mai vechi au târnaț (deschis sau închis cu sticlă) spre curte.

Gospodărie din satul Bacău de Mijloc

Gospodărie din satul Căpâlnaș

DEALURILE LIPOVEI

Zona Dealurile Lipovei prezintă caracteristici similare zonelor învecinate - Câmpia Banatului și Culoarul Mureșului. Influența zonei de câmpie se percepe în alcătuirea gospodăriilor din satele Zăbrani, Chesinț, Neudorf - unde predomină gospodăriile cu case francone așezate perpendicular pe stradă, pe când în satele de pe înălțimi, din partea de est, se observă mai pregnant influențe dinspre valea Mureșului - construcțiile sunt de lemn, iar casele cu intrare uscată în curte sunt mai numeroase.

Tablou tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă - numeroase;
- Gospodării cu o casă în formă de „L” - numeroase;
- Gospodării cu o casă „în vinclu” – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada - numeroase;
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă - numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada - una așezată perpendicular (casa veche sau casa mică - bucătăria de vară), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L” sau „în vinclu” (casa nouă) – mai puțin numeroase.

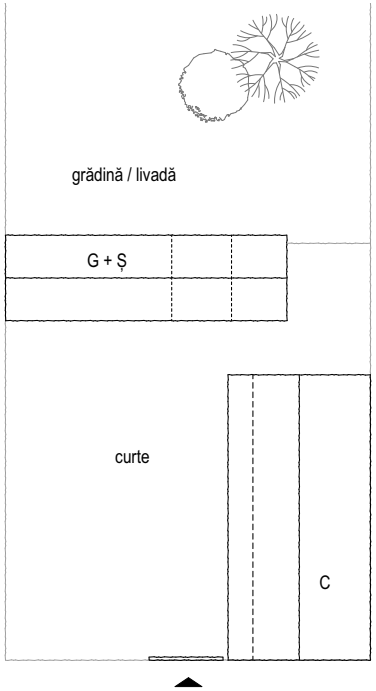
Se observă că în satele de la contactul cu zona de câmpie, loturile au fost densificate prin sub-împărțiri, ajungându-se uneori la lățimi foarte mici - de sub 15 m, pe când în satele din zonele mai înalte, gospodăriile au fronturi stradale late.

Tipologii de gospodării din Dealurile Lipovei

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în corp separat, așezat cel mai adesea pe limita dinspre grădină a curții. Casele sunt de tip francon și au, de obicei, târnață închis cu sticlă.

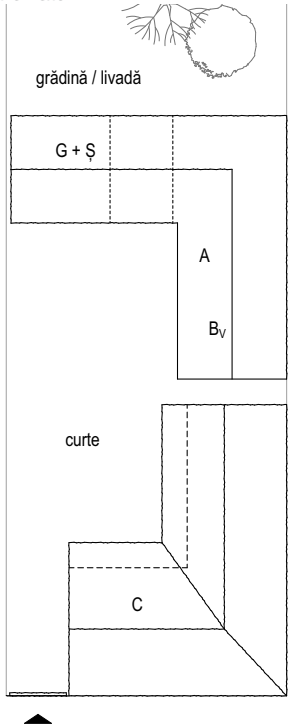

Gospodărie din saul Chesinț

Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate paralel cu strada, pe limita dinspre grădină a curții, fie într-un corp dreptunghiular separat de casă, fie alipit acesteia și având tot o formă de „L”, astfel încât curtea este închisă pe trei laturi.

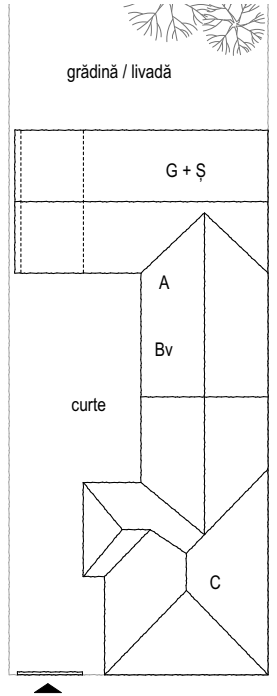

Gospodărie din satul Zăbrani

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat de casă, pe limita dinspre grădină a curții, fie într-un corp dreptunghiular separat de casă, fie alipit acesteia și având tot o formă de „L”, astfel încât curtea este închisă pe trei laturi.

Gospodărie din satul Chesinț

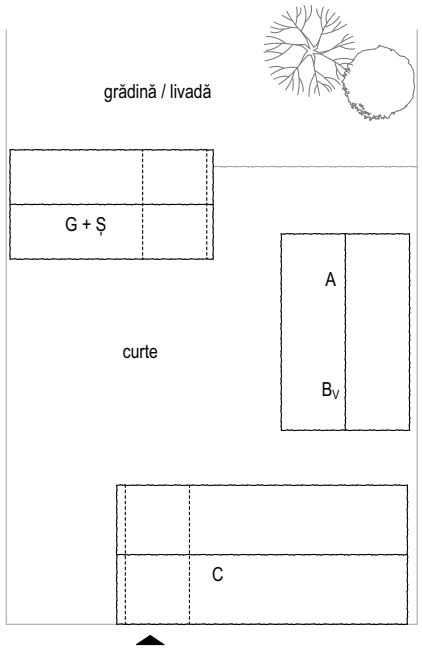

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă așezată paralel față de stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate pe limita dinspre grădină a curții. La acestea se adaugă bucătăria de vară, care poate fi așezată în prelungirea grajdului sau adiacent casei, într-un corp separat, închizând parțial curtea pe trei laturi. Casele pot avea târnaț spre curte. În zona de deal, casele au intrare uscată în curte.

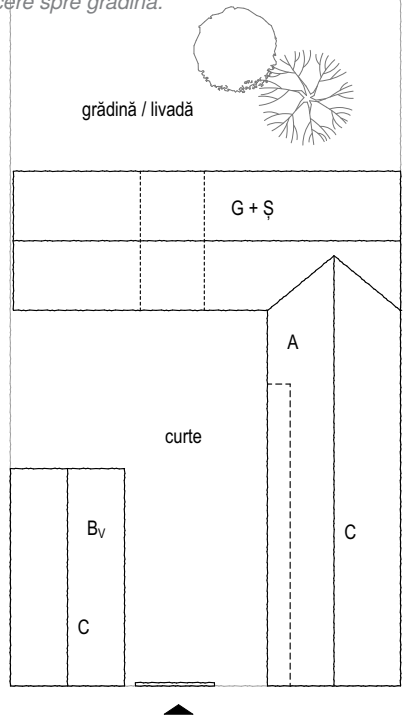

Gospodărie din satul Bruznic

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în prelungirea caselor sau într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. De obicei, casa mai veche are târnaț (deseori, este închis cu sticlă). Colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină.

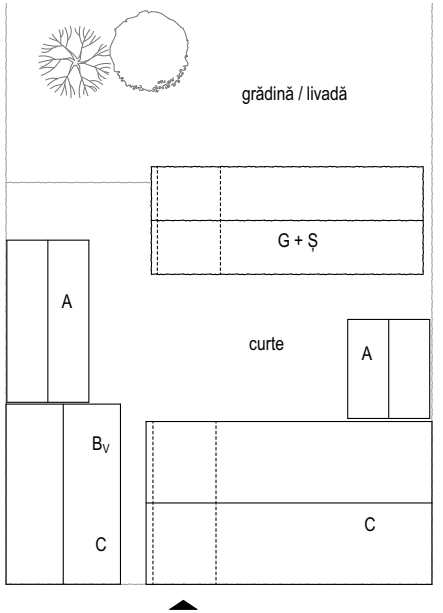

Gospodărie din satul Chesinț

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele așezate fie paralel cu strada, într-un corp care separă grădina de curte, fie în prelungirea uneia sau a ambelor case, curtea fiind închisă parțial, ca o incintă. Atunci când anexa principală delimitează curtea de grădină, colna este deschisă la ambele capete, fiind și un spațiu de trecere spre grădină. Casele așezate de-a lungul aliniamentului stradal prezintă, de obicei, o intrare uscată spre curte.

Gospodărie din satul Zăbalț

PODGORIA ARADULUI

Podgoria Aradului prezintă câteva caracteristici deosebite față de restul zonelor, în ceea ce privește alcătuirea gospodăriilor: se întâlnesc pivnițe sau cămări pentru păstrarea strugurilor și a vinului, iar colnele sunt folosite și ca spații pentru presat strugurii, respectiv pentru obținerea mustului. Atunci când proprietarii au colne viticole în hotarul satului, colna din gospodărie este mai restrânsă, adăpostind doar uneltele agricole și o presă mică pentru must.

Se remarcă aici gospodăriile mari, cu case spațioase, de tip vilă, construite de proprietarii de terenuri viticole. Casele au încăperi înalte și pivnițe largi, cu bolți de cărămidă. Astfel de gospodării prezintă intrări uscate cu porți de lemn, cu ornamente sculptate sau traforate. Se regăsesc, totodată, și tipologii de gospodării specifice zonelor de câmpie învecinate.

Tabloul tipologic al gospodăriilor specifice zonei:

- Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă – foarte numeroase;
- Gospodării cu o casă în formă de „L” – numeroase;
- Gospodării cu o casă „în vinclu” – mai puțin numeroase;
- Gospodării cu o casă așezată paralel cu strada – numeroase;
- Gospodării cu două case de locuit așezate perpendicular pe stradă – foarte numeroase;
- Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada: una așezată perpendicular (casa veche sau casa mică – bucătăria de vară), cealaltă paralel cu strada, în formă de „L” sau „în vinclu” (casa nouă) – mai puțin numeroase.

Se observă faptul că loturile sunt mai late față de zonele de câmpie.

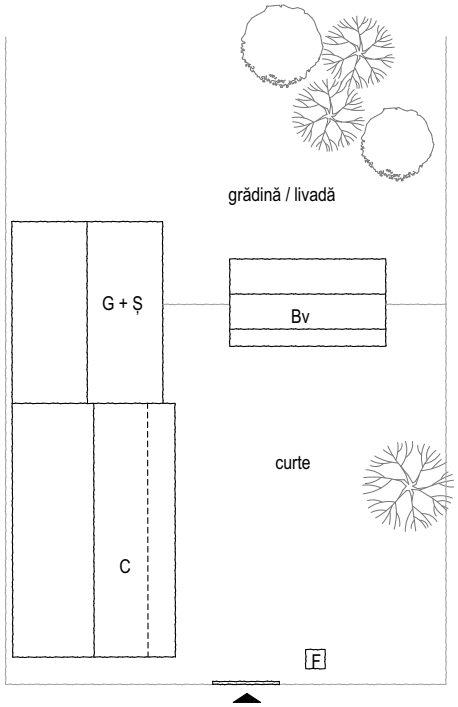
Bibliografie recomandată:
1. Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008
2. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

Tipologii de gospodării din Podgoria Aradului

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o singură casă pe lot, așezată perpendicular pe stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate în corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții sau în prelungirea casei. Casele au, de obicei, târnață deschis sau închis cu sticlă.

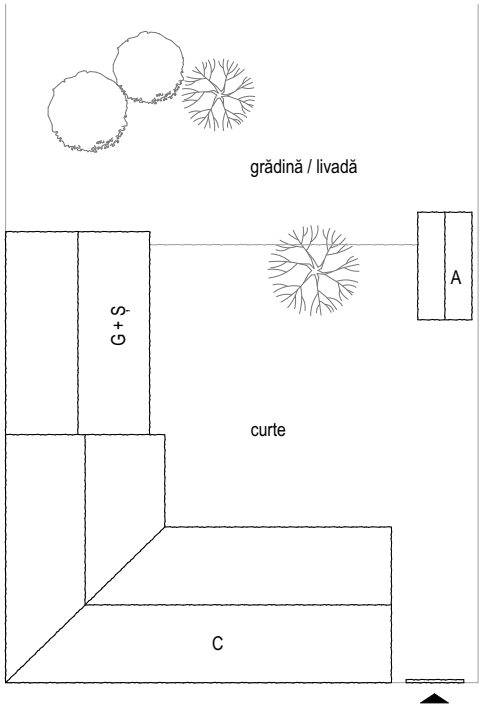

Gospodărie din saul Miniș

Gospodării cu o casă în formă de „L”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate în prelungirea casei, spre grădină, sau, mai rar, într-un corp separat așezat paralel cu strada, spre grădină. Casele au adesea târnață spre curte și prezintă o intrare uscată.

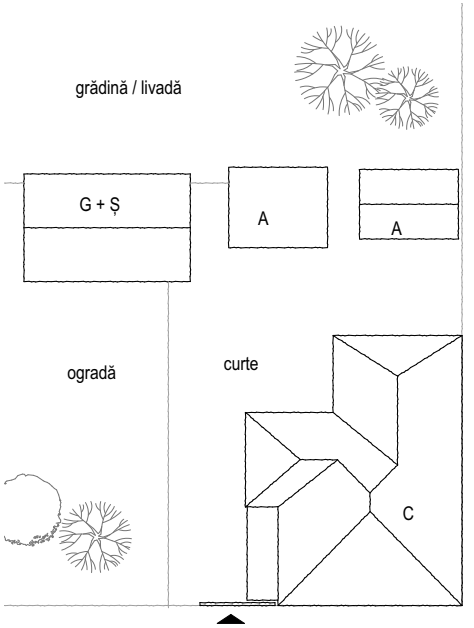

Gospodărie din satul Păuliș

Gospodării cu o casă „în vinclu”

Au anexele principale: grajdul, șura, amplasate într-un corp separat de casă, așezat pe limita dinspre grădină a curții sau în prelungirea casei. Anexele secundare (cotarca, cămara, cotețele) sunt așezate, la rândul lor, fie în grădină sau în ogradă, fie delimitează curtea sub formă de incintă.

Gospodărie din satul Șiria

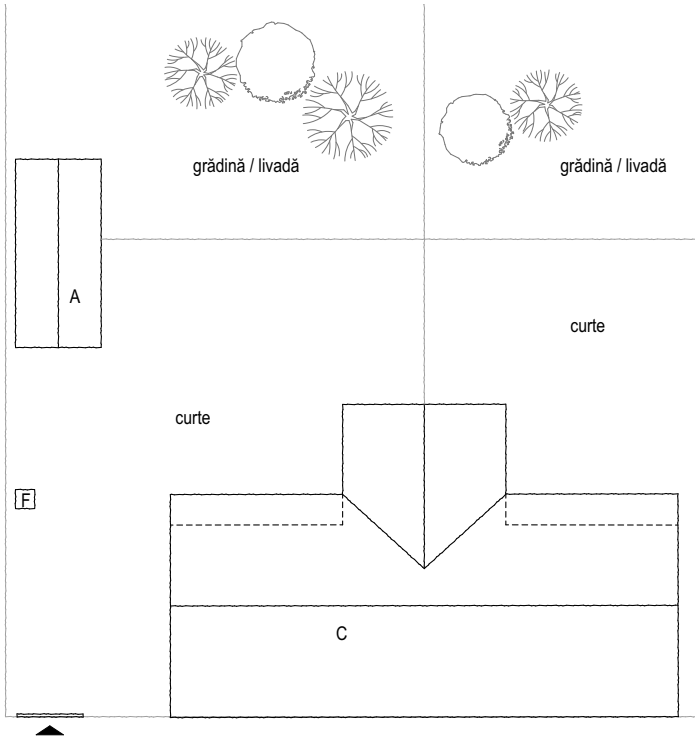

Reprezentarea în plan a gospodăriei cuprinde următarele abrevieri:
C - casă de locuit, Ș - șură, G - grajd, A - altă anexă, Bv - bucătărie de vară, F - fântână în curte

0 2 4 6 8 10

Gospodării cu o casă așezată paralel față de stradă

Au anexele principale: grajdul, șura (care include și colna), amplasate pe limita dinspre grădină. Casele sunt mari, cu camere spațioase, și pot avea târnață spre curte (uneori este închis cu sticlă), iar uneori au intrare uscată.

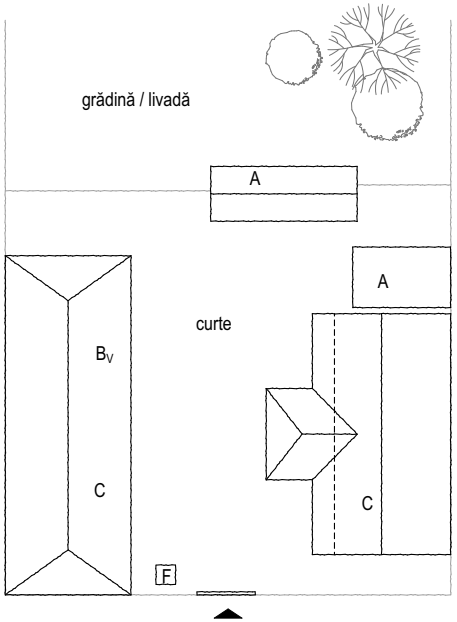

Gospodărie din satul Covăsânț

Gospodării cu două case așezate perpendicular pe stradă

Au anexele amplasate în prelungirea caselor sau într-un corp separat, așezat pe limita dinspre grădină a curții. De obicei, casa mai veche are târnață spre curte (închis cu sticlă sau deschis).

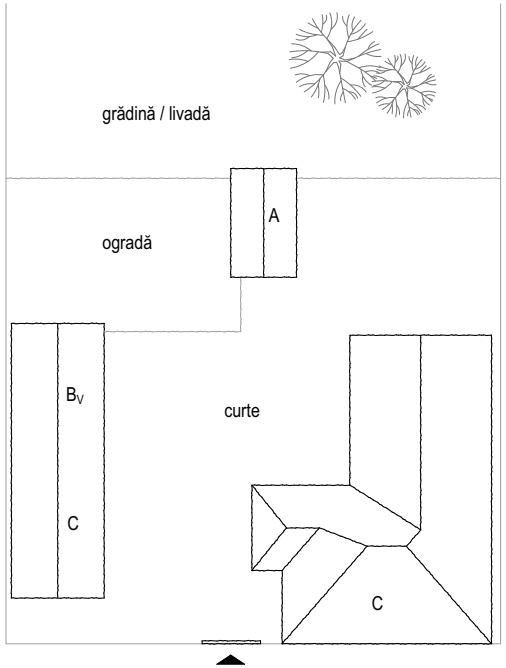

Gospodărie din satul Covăsânț

Gospodării cu două case așezate diferit în relație cu strada

Au anexele așezate fie paralel cu strada, într-un corp care separă grădina de curte, fie în prelungirea uneia sau a ambelor case, curtea fiind închisă parțial, ca o incintă.

Gospodărie din satul Miniș

2.5. Tipologii de case și sisteme constructive

Principalele tipologii de case specifice județului Arad se diferențiază de la o zonă la alta în funcție de condițiile de climă și topografie, de materialele de construcție disponibile, dar și ca urmare a pătrunderii unor influențe venite din zone învecinate. Pe de altă parte, tipologiile sunt diferite în funcție de perioada în care au apărut și s-au răspândit în arhitectura locală: din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, din prima parte a secolului XX, respectiv case-tip, impuse ca model în perioada comunistă.

Criteriile de stabilire a tipologiei caselor din județ țin de caracteristici determinate de mediul fizic – geografice, topografice, resurse locale:

- case de munte – construite din lemn, piatră, cărămidă,
- case de deal și depresiune – construite din lemn, pământ bătut, văiugă, cărămidă,
- case de câmpie și luncă - construite din pământ bătut, văiugă, cărămidă, mai rar din lemn

și de caracteristici culturale – influențele culturale dintre zone învecinate, tendințe impuse de administrație, respectiv de evoluția tehnică și economică de-a lungul timpului:

- case de tip „francon” – în zonele de câmpie, de deal și depresiune;
- case tradiționale de lemn cu prispă (târnaț) – în satele de deal și munte;
- case interbelice – case în formă de „L” și case așezate cu latura lungă la strada, case cu intrare uscată în curte;
- case „în vinclu” din perioada comunistă,
- case de tip vilă urbană din perioada contemporană, fără legătură cu specificul local.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea, locuințele țărănești au evoluat de la casa monocelulară – tipologia de bază, transmisă din perioade mai vechi – la cea cu două și respectiv cu trei încăperi (tindă, cameră de locuit și cămară, respectiv tindă și două camere de locuit).

Casele cu o singură încăpere aveau un rol multifuncțional: loc de odihnă, refugiu și loc pentru prepararea hranei (vatră liberă, cuptor). Spre mijlocul secolului al XVIII-lea, au început să se înmulțească locuințele cu două încăperi: tinda și o cameră de locuit (denumită sugestiv „casă”[1]). Camera era amplasată spre ulița de acces în gospodărie și era încălzită printr-o sobă oarbă sau un cuptor care comunica, printr-un gol din peretele despărțitor, cu tinda. În aceeași perioadă, au apărut și locuințe cu trei încăperi, în cadrul gospodăriilor multifamiliale sau mai înstărite.

În satele de munte, casele cu o singură încăpere s-au păstrat până în secolul XX, ultimele fiind demolate în anii 1960, singurele care s-au mai păstrat fiind casele de acest tip ale sălașelor de pe înălțimi. Cele mai multe dintre casele monocelulare nu aveau târnaț, dar streașina acoperișului se prelungea cu aproximativ 80-100 cm peste limita pereților, pentru a proteja talpa casei (din bârne groase de lemn) de intemperii. După mijlocul secolului al XIX-lea, s-au construit case cu târnaț, care la început era cu totul deschis, streașina fiind sprijinită de stâlpi de lemn.

În perioada de după 1762, casele construite în zonele de câmpie și deal din Banat și Crișana aveau la bază o tipologie folosită de administrația austriacă pentru casele noilor coloniști. Această tipologie reprezintă o sinteză între locuirea tradițională românească și modele de locuire inspirate din experiența edificărilor anterioare pentru coloniști, cu ocazia primelor etape de colonizare.

Astfel, s-a impus modelul casei cu trei încăperi (două camere de locuit, despărțite de tindă), de forma unui dreptunghi alungit, așezată cu latura scurtă spre stradă, cu târnaț pe lungimea casei, spre curte, și cu acoperiș în două ape, cu fronton la stradă (adesea, frontonul era teșit, acoperișul având „cionc”) – denumită „casă franconă”.

Din punct de vedere funcțional, la casele cu trei încăperi, se observă o ierarhizare a spațiilor interioare, strâns legată de amplasarea lor în relație cu strada. Camera dinspre stradă (denumită local și „soba mare” sau „casa dinainte”), după plecarea tinerilor în casa proprie, era păstrată pentru oaspeți („goști”) sau pentru sărbători și evenimente importante din viață, în timp ce camera dinspre curte („casa dinapoi” sau „soba mică”) era folosită ca spațiu de zi și de lucru al familiei.

Cu timpul, această tipologie de case s-a generalizat în mediul rural din zonele de depresiune, câmpie și luncă ale județului. În zonele înalte (sate de deal, de munte sau satele de pe văile intramontane), casele mono și bicelulare țărănești au rămas predominante până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Casele de tip „francon” și casele de lemn cu târnaț – cu două sau trei încăperi – se păstrează și astăzi (majoritatea dintre casele vechi existente în prezent fiind construite între sfârșitul secolului al XIX-lea și prima parte a secolului XX) în număr foarte mare, chiar dacă, de-a lungul timpului, au fost extinse sau renovate în mai multe rânduri.

În concluzie, casele tradiționale mai vechi păstrate în județul Arad sunt de două tipuri: case de tip „francon” – în zonele de câmpie și depresiune, chiar și în unele sate din văile intramontane sau de deal – și case tradiționale de lemn, cu târnaț – întâlnite în zonele de deal și munte.

Ambele tipuri de case reprezintă modele specifice locuirii tradiționale și se aseamănă din punct de vedere funcțional și constructiv, având la bază aceeași tipologie: casele țărănești cu trei încăperi. Principalele deosebiri se referă la:

- modul de amplasare față de drum și față de aliniament, la cele francone fiind dictat de politicile de sistematizare austrice, pe când la cele țărănești de deal și munte, amplasarea a fost determinată în special de topografie și orientarea lotului,
- dimensiuni și gabarit – casele francone fiind ceva mai mari, având târnaț și camere mai late, față de casele de lemn din satele de deal și munte; și dimensiunile și proporțiile ferestrelor diferă, casele francone având ferestre mai mari și de forma unui dreptunghi alungit, pe când casele vechi de la munte au ferestre mici, cu formă apropiată de pătrat;
- materialele de construcție – casele cu prispă din satele de deal și munte au fost construite din lemn, cu fundație de piatră, pe când cele francone s-au construit cu schelet de lemn și zidărie de văiugă sau cărămidă, cele foarte vechi fiind construite din pământ bătut, mai rar din lemn, iar fundația este din zidărie de cărămidă sau pământ bătut;
- finisajele și elementele decorative și de aspect exterior - casele francone având fronton cu decor bogat, realizat de meșteri pricepuți, în relief de tencuială, pe când casele mici de lemn prezintă fațade mai austere, decorul limitându-se la nivelul stâlpilor târnațului, al balustradei și al cornișei cu elemente de lemn traforate.

După mijlocul seoclului al XIX-lea, au apărut casele de inspirație urbană, așezate cu latura lungă la stradă – pe loturile înguste sau în centrele satelor –, acestea ocupând toată lățimea parcelei, având intrare uscată în curte. Acest nou tip de case s-a răspândit în primele decenii ale secolului XX. Ulterior, după mijlocul aceluiași secol, au apărut casele „în vinclu”.

Ultimele trei decenii au adus modele de case importate din mediul urban sau din alte zone geografice, care nu se încadrează în specificul local.

I. Case cu prispă (târnaț)

(construite înainte de 1940, multe fiind renovate sau extinse ulterior)

Acestea pot fi:

a. case mici de lemn – întâlnite mai ales în satele de deal și munte, mai rar în rest

b. case de tip francon, așezate perpendicular față de drum – întâlnite în toate zonele din județ

c. case în formă de „L” - întâlnite în toate zonele din județ

d. case de inspirație urbană, așezate de-a lungul aliniamentului stradal – întâlnite în toate zonele din județ.

a) Case mici de lemn

Sunt întâlnite în satele de deal și munte, mai rar în rest, din zonele:

Depresiunea Zărandului
Culoarul Crișului Alb
Culoarul Mureșului
Dealurile Lipovei

Dintre acestea, vom descrie câteva tipologii de case și elementele de specific local care se recomandă a fi păstrate în cazul renovărilor sau preluate (chiar și într-o formă interpretată, contemporană) la construcțiile noi din zonele respective.

a.1. Case cu un singur nivel – cu sau fără pivniță („podrum”) și târnaț pe toată lungimea

Casele bătrânești aveau, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, o alcătuire simplă, cele mai multe având două încăperi: tinda, unde se afla vatra, și camera de locuit. În perioada interbelică, acest tip de casă a evoluat prin adăugarea unei camere de locuit de cealaltă parte a tindei și a unei cămări la capătul dinspre curte al târnațului.

Casele cu târnaț din zonele înalte pot avea diverse amplasamente în cadrul gospodăriei, în funcție de tipul de sat în care se află și de topografia locului, cu toate că, în cele mai multe cazuri, acestea sunt așezate perpendicular pe drum, retrase de la aliniament cu 2-3 metri.

Târnațul are o lățime de 80-100 cm, este ridicat deasupra terenului la nivelul tălpii de la baza pereților casei, având o fundație din zidărie de piatră lipită cu lut sau din bolovani mari. Pentru a ajunge în târnaț, se urcă pe trepte de lemn sau pe două pietre mari așezate lângă intrare. Pardoseala târnațului este, de obicei, din pământ bătut.

Mai rar, casele „bătrânești” de lemn se întâlnesc așezate cu latura lungă spre stradă, având târnaț în spate, spre curte, atunci când sunt amplasate pe aliniament sau ușor retrase, respectiv având târnațul așezat cu fața spre stradă, atunci când sunt amplasate pe limita din spate a curții.

Alteori, mai ales pe parcelele cu teren denivelat din satele dispersate de munte, amplasarea caselor nu ține cont de orientarea față de drum, ci se raportează la topografie și la punctele cardinale.

Ca urmare a interferențelor cu zona Crișanei, în Depresiunea Zărandului și în Câmpia Crișului Alb, întâlnim și case la care târnațul se continuă pe latura scurtă a casei – pe fațada dinspre drum.

Elemente de specific local[2]:

- acoperișul în două sau trei ape, adesea cu cionc (fronton teșit) și învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, trestie (mai ales în satele de luncă) sau paie (până la începutul secolului XX, învelitorile de paie erau cele mai răspândite);
- târnațul cu stâlpi de lemn;

[1] În Transilvania, Crișana și Banat, cuvântul „casă”, ca și „sobă”, se referă la camerele de locuit ale casei țărănești: „casa dinainte” sau „casa (soba) mare”, „soba curată” – camera dinspre stradă, „casa dinapoi” sau „cea casă”, „soba mică” – camera dinspre curte, între cele două fiind, de obicei, amplasată tinda – bucătăria, unde se afla și vatra de foc a casei.

[2] O serie de elemente de arhitectură care au o valoare deosebită prin faptul că atestă apartenența la o anumită zonă etnografică și se constituie în caracteristici identitare ale mediului construit în cadrul peisajului cultural local.

Case de lemn cu prispă din zona Culoarul Mureșului: de la Roșia Nouă și Slatina de Mureș. Târnațul poate avea balustradă din scânduri traforate sau balustradă de lemn tencuită cu lut. Intrarea în târnaț este adesea protejată de un foișor de acces cu acoperiș simplu, într-o apă, sau cu acoperiș în două ape.

Casă de lemn așezată cu latura lungă paralelă cu strada, la Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb).

Case de lemn cu prispă din zona Depresiunea Zărandului: de la Nadăș, Buceava-Șoimuș, Bocsig. Târnațul poate avea balustradă din scânduri de lemn, balustradă de lemn tencuită cu lut sau doar mână curentă de lemn. Acoperișul are, de obicei, fronton teșit (cu cionc) sau simplu, triunghiular. Uneori, la baza frontonului, peretele este protejat de o cornișă acoperită cu un rând sau două de țiglă sau șindrilă.

Case de lemn cu influențe din zona Câmpiei Crișurilor, cu târnaț care se prelungește pe fațada scurtă de la stradă – la Revetiș, respectiv la Șilindia (Depresiunea Zărandului).

Casă de lemn cu pivniță în soclu înalt de piatră, la Pârnești (Culoarul Mureșului)

- balustrada de lemn, uneori tencuită;
- soclul din zidărie de piatră, care poate fi tencuit sau nu;
- la casele cu pivniță: pivnița adăpostită în soclul de piatră, cu acces din exterior;
- ferestre mici, cu formă apropiată de pătrat, cu tâmplărie de lemn și obloane de lemn la exterior;
- pereți zugrăviți în culori deschise: alb, nuanțe deschise de albastru, verde, galben;
- accesul în târnaț printr-o scară protejată cu un acoperiș simplu, cu o singură pantă sau cu foișor de acces cu acoperiș în două ape;
- frontonul din lemn (tencuit sau aparent), cu goluri de aerisire a podului.

a.2. Case cu un singur nivel și târnaț parțial

Uneori, târnațul este parțial închis, fie ca urmare a lățimii mai generoase a camerei mari, fie pentru a delimita o încăpere cu rol de cămară sau bucătărie. Această tipologie – a casei cu prispă parțială – este una foarte veche, fiind întâlnită atât la casele cu două sau trei încăperi, cât și la cele cu o singură încăpere de locuit – cum este și cazul unor sălașe de munte.

Elemente de specific local:
- acoperișul în două sau trei ape cu învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, paie sau trestie;
- târnațul parțial închis (spre stradă) cu stâlpi de lemn, uneori tencuiți;
- balustrada târnațului din scânduri de lemn, uneori tencuită cu lut sau din zidărie subțire de văiugă;
- ferestre mici, cu formă apropiată de pătrat, cu tâmplărie de lemn, uneori cu obloane de lemn la exterior;
- zugrăveli pe bază de var în culori deschise: alb, nuanțe deschise de albastru, verde, galben.

a.3. Case renovate în prima jumătate a secolului XX - cu târnaț cu stâlpi de zidărie sau închis cu sticlă și fațade cu decor în relief de tencuială

Începând cu perioada interbelică și până la mijlocul secolului XX, și în satele de munte, multe dintre casele de acest tip au fost renovate după moda epocii, dar într-un stil mult mai auster, prin închiderea cu sticlă a târnațului, refacerea tencuielilor exterioare și adăugarea unor elemente decorative în relief de tencuială, în mod similar cu cele ale caselor de tip francon din zonele de câmpie.

La unele case, peretele dinspre stradă a fost cu totul reconstruit din cărămidă sau văiugă, iar pe fațadă s-au deschis două goluri de ferestre în loc de unul sau golul existent a fost lărgit.

Elemente de specific local:
- acoperișul în două ape cu fronton teșit, cu învelitoare de țiglă ceramică sau șindrilă;
- scara de acces în târnaț, la care adesea s-a păstrat acoperișul din fața intrării;
- soclul de piatră tencuit;
- târnațul închis cu sticlă, cu tâmplărie de lemn cu șprosuri subțiri și dese;
- ferestrele de formă dreptunghiulară alungită, cu tâmplărie de lemn și detalii din lemn sculptat, uneori având obloane de lemn la exterior;
- compoziția unitară a fațadei, cu împărțirea în registre orizontale, cu ornamente simple în relief de tencuială;
- frontonul tencuit, ca parte din compoziția fațadei, cu cele două goluri de aerisire a podului, marcate de ancadramente simple în relief de tencuială, sub care adesea apare un cartuș cu data renovării casei și inițialele/numele proprietarilor.

a.4. Case de lemn și pământ bătut din satele de depresiune și luncă

(zonele **Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului**)

În zonele mai joase, lemnul a fost folosit la cununa de grinzi a caselor în combinație cu pământul bătut – folosit la ridicarea pereților, fundațiile fiind realizate din piatră sau pământ bătut. Casele vechi de aici sunt așezate cu latura scurtă spre stradă, pe aliniament (uneori cu mici retrageri), sub influența politicilor de sistematizare din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Deși au dimensiuni, alcătuire interioară și forme asemănătoare caselor de deal și munte, prin așezarea ordonată pe parcele, aceste case se aseamănă mult cu cele francone, pentru care au servit, de altfel, ca model.

Elemente de specific local:
- acoperișul în două sau trei ape, adesea cu cionc (fronton teșit) spre stradă și învelitoare de țiglă ceramică, trestie (mai ales în satele de luncă) sau paie;
- târnațul (parțial sau pe toată lungimea casei) cu stâlpi de lemn;
- balustrada din scânduri de lemn, uneori tencuită;
- soclul din zidărie de piatră sau pământ bătut, tencuit cu lut și zugrăvit în culori închise;
- ferestre mici, cu formă apropiată de pătrat, cu tâmplărie de lemn vopsit și uneori cu obloane simple de lemn;
- pereți zugrăviți în culori deschise – alb, nuanțe deschise de albastru, verde, galben;
- suprafața neuniformă, ușor texturată a pereților, datorată tehnicilor de construcție manuale și tencuielilor groase de lut;
- fronton de lemn tencuit, cu două goluri mici pentru aerisirea podului.

a.5. Case cu două nivele din zonele montane

(zonele **Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului**)

În satele de munte s-au construit și case cu două nivele – parter de piatră parțial îngropat în terenul în pantă și etaj de lemn. La acest tip de case, registrul inferior este mult mai înalt decât o simplă temelie, fiind deseori construite pe teren în pantă, astfel că pe o latură temelia casei este suficient de înaltă pentru a adăposti spații precum cămara, bucătăria de vară sau atelierul pentru diferite meșteșuguri. Spațiile de locuit se află la nivelul superior, fiind străjuite de o prispă întinsă pe latura lungă a casei. Etajul de locuit este, de obicei, construit cu totul din lemn, în sistemul cu cioși, cu închideri din bârne scurte.

Elemente de specific local:
- acoperișul în două sau trei ape și învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă sau paie;
- etajul de lemn, cu pereți tencuiți sau cu bârne aparente;
- târnațul la etaj, cu stâlpi de lemn, care pot fi tencuiți sau aparenți; uneori, târnațul este închis cu sticlă;
- balustrada din scânduri de lemn, uneori tencuită și decorată cu ornamente simple, în relief de tencuială;
- parterul din zidărie de piatră/piatră și cărămidă, de obicei tencuit cu lut;
- ferestre mici, cu formă apropiată de pătrat, cu tâmplărie de lemn și obloane de lemn la exterior;
- zugrăveli pe bază de var în culori deschise - alb, nuanțe deschise de albastru, verde, galben;
- accesul în târnaț printr-o scară de lemn protejată cu un acoperiș simplu, cu o singură pantă sau integrată târnațului.

Sisteme constructive

De obicei, casele „bătrânești” din satele de deal și munte au fost construite cu totul din lemn, cu fundație de piatră sau cărămidă. În zonele mai joase, lemnul a fost folosit la cununa de grinzi a caselor în combinație cu pământul bătut – folosit și la ridicarea pereților, fundațiile fiind realizate din piatră sau pământ bătut.

Casele de lemn

În satele de deal și munte, se mai păstrează pe alocuri case „bătrânești” datând din secolul al XIX-lea, construite din bârne rotunde de fag, stejar sau gorun („groși”), suprapuse și îmbinate la colțuri în „cheutori” rotunde, case puțin mai recente, construite din bârne fasonate („lodbe” – cioplite pe patru fețe) îmbinate la colțuri în „cheutori” drepte sau în „coadă de rândunică”, și foarte multe case construite în tehnica „căteilor” (denumiți și „cioși”), a căror perioadă de construire poate să ajungă până la mijlocul secolului XX.

Casele mai vechi din lemn se construiau pe o fundație din piatră lipită cu lut sau se fixau direct pe bolovani mari de râu, așezați la colțuri. Mai rar, acolo unde piatra se găsea mai greu, casele de lemn au fost construite pe o fundație din butuci de lemn. Tălpile casei se așezau, așadar, peste fundația din butuci, iar cu timpul, pentru a asigura o susținere mai bună, erau aduse pietre sub formă de bolovani, care se așezau sub tălpi, între butuci, care cu timpul erau înlocuiți.

Casele mai noi, ridicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au o fundație adâncă din piatră (mai ales la munte) sau cărămidă (în zonele de deal și luncă, fără piatră), în care uneori se amenaja și pivnița.

Pereții caselor construite înainte de mijlocul secolului al XIX-lea erau construiți pe tălpi de lemn cu grosimi de 40-50 cm, peste care se așezau cununi suprapuse de bârne groase rotunde („groși”) sau fasonate („lodbe”), care se îmbinau la colțuri în „cheutori” rotunde, drepte sau în „coadă de rândunică”. Bârnele folosite la pereții caselor aveau aceeași lungime ca și casele, fiind întrerupte doar în dreptul deschiderilor pentru ferestre și ușă.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, au început să fie folosite îmbinările „nemțești” (la care capetele bârnelor sunt tăiate, spre deosebire de îmbinările românești, la care capetele bârnelor se prelungesc ușor spre exterior, dincolo de îmbinare), ca urmare a răspândirii influenței meșterilor germani din satele de colonești.

Tehnica de construcție a caselor din lemn s-a modificat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea din cauza rarității și a scumpirii copacilor groși și înalți folosiți la ridicarea pereților. Astfel, s-a trecut la folosirea „cioșilor” (denumire specifică Depresiunii Zărandului) sau „șoșilor” (denumiți și „căței” – în Banat, „gireți” – pe Dealurile Lipovei, „dăreți” – pe Culoarul Mureșului, „ușori” – în Culoarul Crișului Alb) – stâlpi verticali din lemn, fasonați pe toate laturile, fixați în talpă și „cunună” (ultimul rând de bârne de la partea de sus a pereților, denumit, în Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului și Culoarul Crișului Alb, „cusurău”) prin „limbi” de lemn cioplite cu securea.

Între stâlpii de lemn, care aveau pe laterale un nut (denumit „vâșlitură” în Depresiunea Zărandului), se așezau bârne scurte suprapuse, la rândul lor îmbinate la colțurile casei tot în „cheutori” (datorită rigidității deosebite pe care o confereau construcției), mai târziu fiind introduși cioși de colț.

Acest sistem constructiv a permis mărirea spațiului interior al caselor, care nu mai depindea astfel de lungimea trunchiurilor de copaci din care se ciopleau bârnele, fiind aplicat, cu timpul, și la construirea anexelor gospodărești, la care au apărut și stâlpi oblici („cruceri” – denumire folosită în Valea Mureșului).

Astfel, sistemul constructiv s-a transformat treptat, scheletul structural de lemn luând locul îmbinărilor prin chertare folosite la casele arhaice, construite din bârne lungi de lemn suprapuse.

Grinda-meșter (denumită și „ursoaie”) este un element de construcție cu rol de rigidizare întâlnit la toate casele vechi (construite cu totul din lemn sau cu structură de lemn și închideri de văiugă, respectiv construite din pământ bătut), fiind întâlnită în toate zonele județului. Aceasta se întinde pe lungime, de la un capăt la altul al casei, așezată pe mijlocul pereților transversali. Este cioplită dintr-un singur trunchi de copac și este groasă, de aproximativ 30-40 cm. Grinda-meșter

de obicei rămânea aparentă la interior, fiind uneori ornamentată, pe ea fiind scrijelită data la care s-a construit casa și numele meșterului, precum și alte date importante pentru familie.

Șarpanta acoperișului („hăizașu") are la bază grinzi transversale așezate direct peste cunună și peste meștergrindă. De capetele grinzilor transversale sunt fixați căpriorii („coarne" sau „corni"), care se îmbină la capătul de sus, pentru consolidarea îmbinărilor fiind folosite cuie de lemn. La casele vechi, se așeza și a doua cunună deasupra grinzilor, cu rol de rigidizare suplimentară a șarpantei. Pentru a rigidiza șarpanta suplimentar împotriva furtunilor, se foloseau „chingi" (denumite și „leațuri de vânt") – șipci prinse oblic, spre interior, între capătul de sus al primului căprior și cel de jos al celui de-al patrulea, pe aceeași latură a acoperișului.

Sistemul constructiv al caselor de lemn are la bază, așadar, tehnici ingenioase de îmbinare și rigidizare a elementelor constructive, asigurând o rezistență deosebită și fiind ușor de adaptat oricărui tip de construcție – de la casele de locuit până la anexele gospodărești, morile și bisericile de lemn. Măiestria tehnică este dublată de calitatea materialelor de construcție și de finisaj, ceea ce face ca aceste construcții să reprezinte obiecte de arhitectură și tehnică populară deosebit de valoroase.

Zidării de piatră

Zidăria de piatră folosită la construirea caselor este un sistem constructiv complex, mai dificil de realizat, fiind necesară sortarea pietrelor pentru o cât mai bună așezare, astfel încât să rezulte rosturi cât mai mici, umplute cu mortar de pământ (lut argilos) sau de var.

Pentru fundații se foloseau pietre mai dure, rostuite cu mortar de lut, zidăria având o grosime de 80-100 cm și ridicându-se deasupra solului cu cel puțin jumătate de metru. Pentru pereți se foloseau pietre mai ușor de tăiat și mai poroase, pentru a permite transferul de vapori spre exterior, iar rosturile se umpleau cu mortar de lut sau de var și nisip.

Zidăria pereților, în cazul caselor cu două nivele, dintre care cel de jos este construit din piatră, este, la rândul ei, destul de groasă – de 80-100 cm, pentru că legarea pietrelor de diferite dimensiuni necesita o grosime care să-i asigure o stabilitate intrinsecă. O atenție deosebită se acorda modului de

Casă cu târnaț parțial închis, la un sălaș din cătunul Drăgășești, satul Brusturi (Culoarul Crișului Alb)

Case de lemn cu târnaț parțial, la Obârșia și Roșia Nouă (Culoarul Mureșului)

Case de lemn cu târnaț închis cu sticlă, respectiv cu lemn și fațade decorate în relief de tencuială, din comuna Petriș (Culoarul Mureșului)

Casă de pământ la Bocsig (Depresiunea Zărandului)

Casă cu două nivele, cu parter de piatră și etaj de lemn - cu atelier la parter și locuință la etaj -, din satul Vâsdoci (Culoarul Crișului Alb)

Casă cu două nivele, cu parter de piatră și etaj de lemn - cu atelier de fierărie la parter și locuință la etaj -, din satul Brusturi (Culoarul Crișului Alb)

așezare în zid a pietrelor sedimentare aduse de la carieră, astfel încât straturile de sedimente să fie dispuse pe direcție orizontală, pentru a preveni fisurarea.

b) Case de tip „francon”

(întâlnite în satele de câmpie, depresiune și deal din **toate zonele județului**)

Casele de tip „francon” sunt așezate cu latura scurtă spre stradă, având prispă (târnaț) de-a lungul laturii lungi, spre curte. Modul de amplasare a acestor case a fost impus de administrația austriacă, pentru a eficientiza utilizarea terenului și a evita răspândirea incendiilor, casele fiind amplasate la distanță unele de altele, cu latura scurtă pe aliniamentul stradal.

Târnațul este puțin mai lat față de cel al caselor din satele de munte, având între 110 și 150 cm lățime, fiind mai îngust la casele cu structură de lemn sau pământ bătut și mai lat la cele din cărămidă sau zidărie de văiugă.

După mijlocul secolului al XIX-lea, cele mai multe case de acest tip aveau tindă și două camere de locuit, la care se adaugă o cămară, grajd și colnă – amplasate, la casele coloniștilor germani, maghiari și slovaci, sub același acoperiș, în continuarea casei, (tipul de casă denumit „Blokhaus”)[1].

Sub camera de locuit dinspre grădină sau sub cămară a fost săpată pivnița („podrum”) în care se păstrau o parte din alimente (varza murată, verdețuri în lăzi cu nisip), țuica și vinul. Accesul în pivniță se făcea din curte, din cămară sau din târnaț, printr-un gârlici.

În partea dinspre stradă, târnațul a fost închis la începutul secolului XX, prin prelungirea peretelui fațadei, cu zidărie de văiugă sau de cărămidă, aici fiind amplasată o ușă (în unele sate din Câmpia de Vest a Banatului, Câmpia Aradului, Podgoria Aradului și Dealurile Lipovei) sau o fereastră.

b.1. Case francone cu streașina lată deasupra peretelui cu intarea

Sunt întâlnite în zonele:

Câmpia de Vest a Banatului
Dealurile Lipovei
Podgoria Aradului

O tipologie foarte veche de case, construite de coloniștii șvabi și datând, probabil, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, sunt casele francone fără prispă propriu-zisă, la care streașina acoperișului se prelungește peste peretele cu intrarea, amintind de o etapă de început în evoluția prispei.

Elemente de specific local:

- acoperișul în două ape, cu fronton triunghiular simplu, cu învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, paie, trestie sau ardezie;
- streașina prelungită peste peretele lung dinspre curte, pentru a proteja intrarea în casă;
- frontonul triunghiular cu două goluri de aerisire a podului și decorații simple în relief de tencuială;
- fațada scurtă aliniată la stradă, cu două ferestre ale camerei din față;
- ferestre de formă dreptunghiulară, cu tâmplărie de lemn cu detalii sculptate, uneori cu obloane de lemn la exterior;
- soclu de pământ bătut sau de cărămidă, tencuit și zugrăvit în culori mai închise în comparație cu pereții casei.

b.2. Case francone cu târnaț de lemn sau de zidărie, din zonele joase, de câmpie și luncă

Sunt întâlnite în zonele:

Câmpia de Vest a Banatului
Câmpia Aradului
Câmpia Crișului Alb
Depresiunea Zărandului
Dealurile Lipovei
Podgoria Aradului

Casele francone au evoluat pe parcursul secolului al XIX-lea, ajungând să aibă anumite caracteristici specifice, printre care: târnațul cu stâlpi de lemn sau de zidărie, acoperișul în două ape cu fronton spre stradă, fațada cu elemente decorative realizate din relief de tencuială.

În perioada interbelică, multe case au fost renovate, uneori fiind reamenajate și interioarele, cu noi materiale de finisaj: pardoselile camerelor au fost „podite” cu scândură, iar târnațul a fost închis cu sticlă. Pardoseala târnațului a fost finisată la casele celor mai înstăriți cu plăci colorate de gresie, cu model geometric sau floral. La casele care au păstrat târnațul deschis, stâlpii vechi de lemn au fost înlocuiți cu stâlpi de cărămidă; la fel și balustrada, a fost înlocuită cu una din văiugă sau cărămidă.

După 1940, la unele case a apărut o extindere cu o încăpere la capătul dinspre stradă al târnațului, ocazie cu care au fost renovate și fațadele, extins acoperișul pentru a integra noul spațiu, care, de cele mai multe ori, avea rol de bucătărie de iarnă, tinda devenind o cameră de locuit. Astfel, fațadele acestor case au fost modificate, cu o compoziție inspirată din arhitectura urbană, cu un decor simplu, cu linii orizontale și ancadramente late în jurul ferestrelor.

Începând cu mijlocul secolului XX, numărul renovărilor a crescut, cel mai adesea fiind închis târnațul cu sticlă, renovate fațadele și înlocuită învelitoarea veche cu țiglă profilată. Acest proces a continuat treptat până în anii 1970, fiind însă folosite materiale de construcție și tehnici apropiate de cele tradiționale – mortar de var și nisip, cărămidă plină, tâmplării de lemn, țiglă ceramică. Renovările mai recente – mai rare –, se pot distinge prin faptul că tencuielile conțin ciment, iar învelitorile sunt din țiglă de beton.

După 1950, cu ocazia renovării acoperișului, la unele case s-au efectuat modificări asupra volumetriei prin demolarea frontonului și refacerea acoperișului în patru ape. În dreptul intrării în târnaț, uneori s-a construit un foișor de acces, închis la rândul său cu sticlă odată cu închiderea târnațului, în a doua parte a secolului XX.

Elemente de specific local:

- acoperișul în două ape, uneori cu cionc (fronton teșit) la capete, cu învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, paie, trestie, ardezie (mai rar);
- târnațul deschis sau închis cu sticlă, la care se disting stâlpii din zidărie sau de lemn și tâmplăria de lemn cu șprosuri subțiri și cu desen ritmat;
- balustrada târnațului din scânduri de lemn sau de zidărie tencuită;
- frontonul triunghiular, teșit sau cu contur curb în stil baroc popular, cu două goluri de aerisire a podului și decorații în relief de tencuială – de obicei sunt înscrise numele proprietarilor și data renovării casei;
- fațada scurtă aliniată la stradă, cu trei ferestre, dintre care una la târnaț, sau cu două ferestre și o ușă de acces în târnaț, cu ancadramente în jurul golurilor și alte elemente decorative în relief de tencuială;
- ferestre de formă dreptunghiulară, cu tâmplărie de lemn cu detalii sculptate, uneori cu obloane de lemn la exterior;
- soclu de pământ bătut sau cărămidă, tencuit și zugrăvit în culori mai închise în comparație cu pereții casei;
- acces în târnaț printr-o portiță de lemn („roștei”), atunci cand târnațul nu este închis cu sticlă.

b.3. Case francone din zonele de deal, munte și văi montane

Sunt întâlnite în zonele:

Depresiunea Zărandului
Culoarul Crișului Alb
Culoarul Mureșului
Dealurile Lipovei
Podgoria Aradului

În cazul satelor de deal sau de la poalele munților, cu rol de târg, cu locuitori mai înstăriți, o parte din casele mai vechi cu prispă au fost renovate la începutul secolului XX, stâlpii de lemn fiind înlocuiți cu stâlpi de cărămidă, legați uneori la partea superioară cu arcade. Fațadele au fost refăcute cu ornamente inspirate din stilul Art Nouveau sau modern, după moda din perioada renovării, iar acoperișurile au fost lărgite, învelitorile vechi de lemn sau paie fiind înlocuite cu țiglă.

Transformările au avut la bază modele preluate de la casele de tip francon: compoziția fațadei, cu trei ferestre, dintre care una în dreptul târnațului, decorul în registre orizontale cu elemente în relief de tencuială, înscrierea numelui proprietarilor și a anului renovării pe fronton, sub golurile de aerisire a podului etc.

În perioada interbelică, în locul foișoarelor de lemn de acces în târnaț, s-au construit aparate de intrare cu stâlpi și parapet din zidărie, închise cu sticlă, cu acoperiș în două ape, adiționate spațiului recent închis al târnațului.

La cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea s-au construit și case noi, care au avut de la început o arhitectură inspirată din cea a caselor de tip francon, chiar dacă dimensiunile lor sunt mai mici, fiind în continuare folosit lemnul ca material principal de construcție. În plus, anexele gospodărești s-au amplasat în construcții independente și nu în prelungirea casei, iar în perioada interbelică s-au construit „casele mici”, bucătăriile de vară, ceea ce a exclus nevoia unor case dezvoltate pe lungime. Bucătăriile de vară au fost construite pornind de la tipologia arhitecturală a casei cu două încăperi, cu târnaț parțial.

O a doua etapă a renovărilor a avut loc între mijlocul secolului XX și anii 1970, când, în cazul multor case, târnațul a fost închis cu sticlă, iar fațadele au primit o imagine nouă, cu detalii specifice epocii.

Elemente de specific local:

- acoperișul în două ape, uneori cu cionc (fronton teșit) la capete, cu învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, paie;
- târnațul cu stâlpii din zidărie sau de lemn;
- balustrada târnațului din scânduri de lemn sau de zidărie tencuită;
- accesul în târnaț printr-o scară protejată cu un acoperiș simplu, cu o singură pantă sau cu foișor de acces cu acoperiș în două ape;
- frontonul cu două goluri de aerisire a podului și decor simplu în relief de tencuială – de obicei, sunt înscrise numele proprietarilor și data renovării;
- fațada scurtă aliniată la stradă sau cu o mică retragere, cu trei ferestre, dintre care una a târnațului, cu elemente decorative în relief de tencuială;
- ferestre de formă dreptunghiulară, cu tâmplărie de lemn cu detalii sculptate, uneori cu obloane de lemn la exterior;
- soclu de pământ bătut, piatră sau cărămidă, tencuit și zugrăvit în culori închise.

Sisteme constructive

Casele de lemn

Sistemul constructiv al caselor de tip francon construite din lemn este similar cu cel al caselor țărănești cu prispă, construite cu cioși (stâlpi) cu închideri din bârne scurte. Case din tip francon construite din lemn se pot întâlni în satele din nordul Munților Zărandului. Totuși, cele mai multe case de tip francon care s-au păstrat până azi au un sistem constructiv cu schelet de lemn, închiderile fiind realizate din zidărie de văiugă sau cărămidă. Fundația este realizată din zidărie de cărămidă sau din pământ bătut în satele de câmpie, respectiv din piatră în satele de deal.

Cununa de grinzi așezată la partea superioară a pereților și structura șarpantei sunt, la rândul lor, similare celor întâlnite la casele țărănești de lemn.

Casele de pământ

Multe dintre casele tradiționale care

[1] Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 81.

s-au păstrat în zonele de câmpie și în depresiuni au fost construite cu pereți din pământ bătut. La sud de Mureș, tehnica cea mai utilizată pentru construirea acestora a fost cea a pământului bătut cu maiul între cofraje de lemn, în timp ce la nord de Mureș, s-a folosit atât tehnica pământului bătut între cofraje, cât și tehnica ceamurului.

În cazul primei tehnici, pământul utilizat la construcția caselor era, de fapt, un amestec atent proporționat (sub supravegherea și indicațiile unui meșter) de pământ negru, obișnuit, care se lua direct din grădina viitoarei case, și lut – pământ galben –, iar baterea materialului între pereții jugului de lemn (cofrajul) se făcea până când acel strat nu mai putea fi străpuns cu firul de trestie[1].

În schimb, tehnica ceamurului folosea un amestec de pământ lutos, apă și pleavă, omogenizat prin călcare sub formă de pastă, care era așezat în straturi succesive cu furca, fiecare strat (de aproximativ jumătate de metru) fiind lăsat să se usuce timp de câteva zile.

Casele cu pereți din pământ bătut se construiau pe o fundație mai lată (între 60 și 80 cm) – realizată din pământ bătut cu maiul, adâncă de 50-60 cm sub nivelul solului. Pereții se legau în structura lor și la colțuri cu nuiele de salcie sau alun, crengi sau șipci legate în unghi drept, pentru o bună conlucrare și o rezistență sporită la fisuri. Grosimea pereților era de 60 cm la bază și 45-50 cm la partea superioară.

Peste pereții de pământ bătut, se așeza o cunună de grinzi de lemn, numită „costoabă" în Câmpia Aradului și în Podgorie. Grinda-meșter (meștergrinda) se așeza și la casele din pământ bătut de la un capăt la altul al casei, pe mijlocul pereților transversali, cu rol de rigidizare a întregii structuri. Peste cununa de grinzi perimetrale și grinda centrală, se așezau „grinzelele" la distanță de 1-1,5 metri, peste care se clădea șarpanta.

Nicolae Săcară descrie în detaliu tehnica construirii caselor din pământ bătut, subliniind importanța acordată diferitelor etape de lucru, de la pregătirea materialului înainte de construirea casei și până la realizarea acoperișului, precum și proporțiile acestei tipologii de case, care avea în medie lungimea de 14-15 metri, lățimea de 5-5,5 metri și înălțimea de cel mult 2,5 m, casele foarte vechi fiind mai scunde[2].

[1] Rodica Colta, Doru Sinaci, Dimitrie Otavă, *Monografia comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad, 2012, p.138.
[2] Nicolae Săcară, *op. cit*, p. 44-47.

Case francone foarte vechi, fără târnaț, cu streașina prelungită peste intrare, la Păuliș (Podgoria Aradului) și la Zăbrani (Dealurile Lipovei)

Casă franconă cu târnaț cu stâlpi de lemn, la Șepreuș (Câmpia Crișului Alb)

Casă franconă cu foișor de acces în târnațul cu stâlpi de zidărie, la Chisindia, Depresiunea Zărandului.

Casă franconă cu fronton triunghiular și târnaț cu stâlpi de zidărie, cu fațade decorate în tehnica reliefului de tencuială, la Șiria (Podgoria Aradului)

Casă franconă cu fronton având contur curb, în stil baroc, cu fațade decorate în tehnica reliefului de tencuială, la Felnac (Câmpia de Vest a Banatului)

Case francone cu acces în târnaț direct din stradă, printr-o ușă, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului) și la Iratoșu (Câmpia Aradului)

Casă franconă extinsă cu o încăpere la capătul dinspre drum al târnațului, la Nădab (Câmpia Aradului)

Casă franconă cu acoperiș modificat și târnaț închis cu sticlă, la Tăgădău (Depresiunea Zărandului)

Casă franconă cu acoperiș și fațadă modificate la mijlocul secolului XX, la Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului)

Casă franconă cu foișor de acces închis cu sticlă, la Cuied (Depresiunea Zărandului)

Casă cu fațadă renovată în perioada interbelică și cu foișor de acces închis cu sticlă, la Cladova (Culoarul Mureșului)

Case de lemn de la începutul secolului XX, cu fațade cu decor în relief de tencuială, la Buteni (Depresiunea Zărandului)

Casele de văiugă

Zidăria de văiugă a fost folosită la construirea caselor într-un sistem structural mixt, care folosea un schelet de lemn – stâlpi și grinzi – care era apoi închis prin umplerea pereților cu zidărie de văiugă. Zidăria de văiugă a fost preferată ca tehnică de construcție mai ales în secolul al XIX-lea, dar și în prima jumătate a secolului XX. Ulterior, a fost utilizată din ce în ce mai mult zidăria de cărămidă arsă, produsă local în cărămidării. Începând cu secolul XX, când s-a răspândit folosirea cărămizilor arse, la construirea caselor de văiugă, au fost așezate alternativ rânduri de cărămidă arsă și de văiugă, pentru a crește rezistența pereților.

Fundațiile caselor de văiugă din zonele de câmpie se realizau fie din pământ bătut cu maiul și butuci de lemn, fie, începând cu secolul XX, din zidărie de cărămidă arsă.

Casele de cărămidă

Zidăria de cărămidă a început să fie folosită în arhitectura caselor țărănești încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după ce în mai multe localități s-au construit cărămidării, devenite, spre sfârșitul secolului sau la începutul celui următor, adevărate fabrici de cărămidă. Astfel, încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, s-au construit case cu pereți din zidărie de cărămidă, fiind vorba la început de case ale țăranilor mai înstăriți, care erau mai înalte și mai lungi, cu fundație de cărămidă, mai rar din piatră (în satele de deal, în apropierea unor cariere) și învelitoare de țiglă ceramică de tip solzi („ciripă").

c) Casele în formă de „L"

În primii ani ai secolului XX și în special în perioada interbelică, au apărut casele în formă de „L", pe parcelele de colț, dar și în apropierea centrelor satelor. În multe cazuri, casele dreptunghiulare așezate perpendicular față de drum (case mai vechi de tip francon), au fost extinse de-a lungul aliniamentului stradal, după modelul urban.

Târnațul se întinde pe ambele laturi ale casei, spre curte, sau doar pe una dintre laturi. Intrarea în casă se face din târnaț, dinspre curte, existând de obicei, două intrări: una pe latura scurtă a corpului de la stradă, care se folosește ca intrare pentru oaspeți, și alta situată pe latura lungă a „L"-ului, mai aproape de anexele gospodărești, folosită zilnic. Din târnaț se intră într-una dintre camerele de la stradă și în bucătărie, iar de acolo, în camera de locuit.

Cele două camere de la stradă sunt și astăzi păstrate de bătrânii casei pentru oaspeți, în timp ce camera de locuit se află spre curte, precum la casele mai vechi. La capătul dinspre grădină al casei, se află, de obicei, colna și grajdul.

Atunci când sunt amplasate pe colț, acestor case li s-au adăugat elemente decorative pe ambele fațade, uneori având colțul teșit și marcat de un atic decorativ.

c.1. Casele în formă de „L" din satele de deal

Sunt întâlnite în zonele:

Depresiunea Zărandului
Culoarul Crișului Alb
Culoarul Mureșului
Dealurile Lipovei

În satele de deal, casele în formă de „L" s-au construit cu pereți din lemn și cu fundație de piatră. Fațadele au compoziții simetrice, de obicei cu două sau patru ferestre, iar decorul este unul simplu, în relief de tencuială.

Elemente de specific local:

- acoperișul cu cionc (fronton teșit) la capătul vizibil de la stradă sau la ambele, cu învelitoare de țiglă ceramică;
- târnațul pe ambele laturi ale casei, cu stâlpi de lemn;
- balustrada târnațului din scânduri de lemn, uneori tencuită;
- frontoane cu goluri mici de aerisire a podului, cel vizibil de la stradă având uneori și decorații simple în relief de tencuială sau din cărămidă – de obicei, sunt înscrise numele proprietarilor și data renovării/construirii casei;
- fațada aliniată la stradă sau cu o mică retragere, cu două ferestre și cu decor simplu, în relief de tencuială (în jurul golurilor sau sub cornișă).

c.2. Case în formă de „L" din satele de câmpie, luncă și depresiune

Sunt întâlnite în zonele:

Câmpia de Vest a Banatului
Câmpia Aradului
Câmpia Crișului Alb
Depresiunea Zărandului
Culoarul Mureșului
Dealurile Lipovei
Podgoria Aradului

În satele mai mari, în special la câmpie, casele în formă de „L” sunt mai spațioase și mai înalte față de cele din satele de deal și au fost construite din zidărie de văiugă și cărămidă, cu fundație înaltă de cărămidă. Fațadele de la stradă prezintă compoziții elaborate, cu detalii decorative realizate în relief de tencuială.

Elemente de specific local:

- acoperișul cu fronton triunghiular spre stradă, cu învelitoare de țiglă ceramică;
- târnațul pe ambele laturi ale casei sau doar pe latura lungă, cu stâlpi de cărămidă sau de lemn;
- deseori, târnațul este închis cu sticlă, cu tâmplărie de lemn având sprosuri subțiri;
- târnațul cu două intrări - din lateral, de lângă stradă, și pe latura lungă, dinspre curte;
- balustrada târnațului din zidărie subțire tencuită;
- frontoane cu goluri mici de aerisire a podului, cel vizibil de la stradă având uneori și decorații simple în relief de tencuială – de obicei, sunt înscrise numele proprietarilor și data construirii /renovării casei;
- fațada aliniată la stradă cu compoziție simetrică și decor elaborat, în relief de tencuială;
- la casele renovate în a doua jumătate a secolului XX, compoziția decorativă a fațadei de la stradă se continuă pe cea laterală;
- fundație cu soclu înalt, de piatră sau zidărie de cărămidă, uneori adăpostind și o pivniță.

Sisteme constructive

Casele în formă de „L” prezintă sisteme constructive diferite de la o zonă la alta, în funcție de disponibilitatea materialelor de construcție. În satele de deal, casele au fost construite din lemn, în sistemul cu cioși (căței) și bârne de lemn scurte ca închideri, respectiv cu o structură de lemn și închideri de zidărie de văiugă sau cărămidă arsă, cu fundație din zidărie de piatră. La câmpie, în depresiuni și în satele de luncă, sistemul constructiv are la bază zidării – de cărămidă sau de văiugă, zidărie mixtă de văiugă și cărămidă, mai rar cu structură de stâlpi și grinzi de lemn, și zidării de văiugă. Fundațiile sunt, în aceste zone, construite din zidărie de cărămidă, iar soclurile sunt înalte, pentru a feri pereții de umezeala din sol. Frontonul lateral este construit din scânduri de lemn în satele de deal și din apropierea pădurilor, respectiv din zidărie subțire de văiugă, în satele de câmpie și depresiune. Acoperișul are învelitoarea din țiglă solzi sau profilată.

Târnațul, amplasat spre curte, pe una sau ambele laturi, poate avea stâlpi de lemn sau de zidărie, legați la partea superioară cu arcade.

Casele construite după mijlocul secolului XX au structură din zidărie de cărămidă, cu arce de cărămidă în dreptul golurilor și pivnițe boltite. În această perioadă, multor case li se vor renova fațadele de la stradă, peste tencuielile de lut inițiale fiind aplicate tencuieli de var și nisip sau chiar de ciment. În multe cazuri, întregul perete al fațadei a fost reconstruit, din zidărie de cărămidă, peste care s-au aplicat tencuieli noi de ciment.

d) Casele de inspirație urbană, așezate de-a lungul străzii, ocupând cea mai mare parte a frontului stradal

d.1. Case lungi cu acces din curte - specifice zonelor centrale ale satelor mai mari

(întâlnite în **toate zonele din județ**, în satele mai mari, de câmpie, luncă și depresiune)

Sunt case care au apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în special în centrele satelor mari și mai importante, cu rol de târg. Au fost ridicate de țărani înstăriți, proprietari de terenuri, comercianți, având, pe lângă locuire, și funcțiuni complementare: prăvălii, ateliere, birouri de notari ș.a. Adesea, în această tipologie se încadrează și casele parohiale sau domeniale, primăriile comunale, fiind amplasate pe aliniamentul stradal, pe parcele cu lățimi mai mari decât cele din jur.

Accesul se face din curte, printr-o prispă cu arcade de cărămidă sau stâlpi de zidărie care susțin grinzi de lemn. La interior, prezintă mai multe camere spre stradă și spații de serviciu – bucătărie, cămară, hol de acces – spre curte.

Elemente de specific local:

- acoperișul în două ape cu fronton triunghiular la capete, cu învelitoare de țiglă ceramică sau ardezie;
- acoperișul prezintă goluri mici de aerisire și iluminare naturală a podului, cu structură de tablă

Casă în formă de „L” cu prispă pe două laturi, la Nadăș (Depresiunea Zărandului)

Casă în formă de „L” cu prispă pe două laturi, la Secusigiu (Câmpia de Vest a Banatului)

Casă în formă de „L” , pe colț, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului)

Casă în formă de „L”, pe colț, la Căprioara (Culoarul Mureșului)

Case în formă de „L” cu târnaț închis cu sticlă, la Chesinț (Dealurile Lipovei) și la Nadăș (Depresiunea Zărandului)

Case așezate cu latura lungă pe aliniament, întâlnite de obicei în zonele centrale ale satelor mai mari: la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului) și la Sânmartin (Câmpia Aradului)

Case lungi cu intrare uscată în curte și spații comerciale spre stradă, în centrul satului Hălmagiu (Culoarul Crișului Alb)

Casă lungă cu intrare uscată în curte, la Zădăreni (Câmpia de Vest a Banatului)

Casă cu intrare uscată în curte și o a doua intrare în colnă, la Urvișu de Beliu (Depresiunea Zărandului). Fațada a fost renovată în anii 1980.

Casă cu intrare uscată în curte, construită sau renovată în anii 1960-1970, la Slatina de Criș (Depresiunea Zărandului)

decorată, ieșind ușor din planul învelitorii, atunci când nu prezintă frontoane libere la capete sau este foarte lung;
- târnațul pe latura dinspre curte, cu stâlpi de cărămidă, adesea legați cu arcade;
- frontoane cu goluri mici de aerisire a podului, uneori cu decorații simple în relief de tencuială – de obicei, sunt înscrise numele proprietarilor și data construirii/ renovării casei;
- fațada aliniată la stradă cu compoziție simetrică și decor elaborat, în relief de tencuială;
- fundație cu soclu înalt, de piatră, sau zidărie de cărămidă, uneori adăpostind și o pivniță.

d.2. case așezate de-a lungul străzii, pe aliniament, cu intrare uscată în curte

Sunt întâlnite în mod special, în zonele:

Depresiunea Zărandului
Culoarul Crișului Alb
Culoarul Mureșului
Dealurile Lipovei

Această tipologie de case a apărut în perioada interbelică și s-a răspândit rapid în satele din jumătatea de nord a Depresiunii Zărandului și în satele în care au fost aduși coloniști români din Transilvania. Mai târziu, la jumătatea secolului XX, cele mai multe case noi din zonele de dealuri se construiau după această tipologie, care a permis închiderea curții casei pe două, trei sau chiar patru laturi.

Astfel de case sunt așezate cu latura lungă pe aliniamentul stradal, au formă de „C" sau „L" (cu una sau două aripi spre curte).

În unele cazuri, astfel de case au apărut prin extinderea caselor mai vechi. De exemplu, cu ocazia unor renovări și extinderi, case mai vechi, de tip „francon", au fost extinse de-a lungul străzii cu un corp de clădire care a integrat și accesul în curte. Alteori, două case așezate perpendicular pe stradă (casa mare și casa mică), au fost unite, de-a lungul aliniamentului stradal, printr-un corp de clădire care a integrat și intrarea, frontul stradal fiind astfel ocupat cu totul.

Casele de acest tip au o intrare uscată, printr-un gang de acces în curte, care împarte casa în două: de o parte, casa mică (casa vârstnicilor și bucătăria de vară), iar de cealaltă parte a intrării, casa mare (locuința principală a familiei). Alteori, gangul de intrare desparte grajdul de casă, o altă situație fiind aceea când intrarea este așezată la marginea casei (dar integrată în clădire), mai ales atunci când lotul este îngust.

Se pot distinge astfel trei sub-tipuri ale acestei tipologii de case:
- **cu intrarea amplasată central** în cadrul clădirii, pe care o împarte în două – casa mare și casa mică (cu bucătăria de vară);
- **cu intrarea amplasată dezaxat, separând casa de grajd** – case întâlnite în zona dealurilor piemontului Codru-Moma;
- **cu intrarea amplasată la unul din capetele clădirii** – situație specifică loturilor înguste.

De obicei, aceste case au prispă cu stâlpi de lemn și balustradă zidită către curte. Atunci când sunt construite din cărămidă, casele au prispă cu stâlpi și arce de zidărie spre curte. În ultima jumătate de secol, multe prispe au fost închise cu sticlă.

Multe case de acest tip au fost, la rândul lor, renovate sau extinse între anii 1950-1970, fațadele primind compoziții noi, specifice epocii, adesea fiind modificate și golurile.

Uneori, în cazul loturilor cu lățime mare, casele care ocupă tot frontul integrează sub același acoperiș și anexe – de exemplu, grajdul – și pot avea două porți de acces, una pentru curtea casei și una direct în colnă.

Astfel de case se pot întâlni și în zonele centrale ale satelor, unde fronturile sunt continue, iar funcțiunii de locuire i se adaugă funcțiuni comerciale sau ateliere meșteșugărești.

Elemente de specific local:
- acoperișul în cu fronton triunghiular la capete, cu învelitoare de țiglă ceramică sau ardezie – în special la casele din zonele centrale, cu fronturi continue;
- acoperișul în mai multe ape, fără fronton, la casele din satele de deal, renovate după 1950;
- acoperișul prezintă goluri mici de aerisire și iluminare naturală a podului, cu structură de tablă decorată, ieșind ușor din planul învelitorii, atunci când nu prezintă frontoane libere la capete sau este foarte lung;
- târnațul pe latura dinspre curte, cu stâlpi de cărămidă, adesea legați cu arcade;
- fațada aliniată la stradă cu compoziție elaborată și decor în

relief de tencuială – mai ales la casele din centrele localităților;
- intrare uscată cu o poartă integrată fațadei, de obicei decorată în armonie cu compoziția și detaliile fațadei;
- porțile pot fi din tablă decorată în relief, din lemn cu panouri decorative, iar la partea superioară pot avea sticlă colorată sau panou din scânduri traforate;
- fundație de piatră sau zidărie de cărămidă, uneori adăpostind și o pivniță (în zonele de deal).

Sisteme constructive

Casele din zonele centrale ale satelor au fost construite din zidărie de cărămidă, cu planșee de lemn. Uneori, pereții pot fi din zidărie de văiugă (în special, în satele cu tradiție în folosirea la construiții a pământului argilos – lutul galben), în care au fost inserate rânduri de cărămidă arsă, pentru a conferi pereților o rezistență sporită.

În general, materialul de construcție este de calitate, iar execuția - realizată de meșteri zidari pricepuți; inclusiv detaliile decorative precum cornișa și ancadramentele golurilor sunt realizate din asize de cărămidă așezate în retrageri succesive. De aceea, casele asupra cărora nu s-a intervenit prin modificări la nivelul fațadei s-au păstrat, de cele mai multe ori, în stare bună de conservare atât din punct de vedere structural, cât și la nivel de detalii.

Fundațiile sunt din cărămidă, mai rar din piatră, cu elevații înalte, adăpostind uneori pivnițe spațioase mai ales în cazul proprietarilor de vie din zonele viticole.

De obicei, acoperișurile sunt în două ape, cu mici goluri de aerisire așezate simetric, ca parte a compoziției fațadei de la stradă. Învelitoarea poate fi din țiglă solzi, țiglă profilată (care a înlocuit țigla solzi în a doua jumătate a secolului XX) sau chiar ardezie – în cazul proprietarilor mai înstăriți.

În schimb, casele din satele de deal sunt construite de obicei cu o structură de lemn (stâlpi și grinzi) și închideri de zidărie de văiugă sau cărămidă arsă, foarte rar structura pereților este cu totul din zidărie de cărămidă. În satele înconjurate de păduri, se întâlnesc și case lungi cu intrare uscată care au pereții cu totul din lemn, în sistemul ciosilor verticali cu închideri din bârne scurte.

Fundațiile sunt construite din zidărie de piatră fasonată, de carieră, mai rar din piatră de râu.

După mijlocul secolului XX, multor case li s-au renovat fațadele de la stradă, peste tencuielile de lut inițiale fiind aplicate tencuieli de var și nisip sau chiar de ciment (mai recent). În multe cazuri, întregul perete al fațadei a fost reconstruit din zidărie de cărămidă, peste care s-au aplicat tencuieli moderne de ciment.

Acoperișul are învelitoare de țiglă profilată, uneori de țiglă solzi.

II. Casele „în vinclu”

(întâlnite în **toate zonele județului**)

În perioada comunistă, începând cu 1950, au apărut case „în vinclu”, cu mici adaptări, ale unor proiecte-tip specifice perioadei comuniste, inspirate din arhitectura urbană. În ceea ce privește volumetria caselor-tip, putem observa câteva variații, date de amplasarea accesului, respectiv a foișorului sau a turnulețului, care marca fie accesul principal, fie axul de simetrie al fațadei principale.

Alcătuite la interior din două camere amplasate spre stradă, o bucătărie spre curte, baie, cămară și un mic hol de intrare, aceste case s-au construit din zidărie de cărămidă cu fundație din beton armat sau din piatră – în zonele montane. Acoperișurile au fost construite în mai multe ape și cu învelitori de țiglă profilată. Detaliile realizate manual sunt foarte puține sau lipsesc, fiind folosite elemente decorative prefabricate. Ferestrele erau, de obicei, în trei canaturi, fiind mai late decât cele ale caselor mai vechi.

Acestea nu reprezintă tipologii locale, ci au fost impuse de autorități, cu scopul eficientizării și al modernizării procesului de construcție a caselor noi, fiind urmărită, totodată, o standardizare a mediului construit rural în detrimentul perpetuării tradițiilor locale și a meșteșugurilor care aveau legătură directă cu locuirea și modul de viață specific fiecărei zone.

Cu toate acestea, casele construite după proiecte-tip s-au încadrat, din punct de vedere volumetric și urbanistic, în țesutul existent, ceea ce a contribuit la păstrarea unei atmosfere rurale specifice până spre finalul secolului XX.

Începând cu anii 1980, au apărut și primele case cu etaj, construite tot după planimetrii prestabilite, de inspirație urbană.

Cu toate că aceste case nu prezintă elemente de specific local în ceea ce privește arhitectura lor, fiind construite pe baza unor proiecte-tip, se observă folosirea materialelor de construcție locale, în special în satele de munte, unde lemnul a fost preferat pentru structura caselor în locul betonului, respectiv în satele de câmpie, unde zidăria de văiugă a fost folosită până la finele anilor 1970, datorită calității lutului disponibil local și mai ales datorită unei tradiții a construirii cu văiugă păstrată de meșterii locali.

Totuși, există câteva elemente de specific local când e vorba de modul de amplasare a clădirilor și de o parte dintre materialele de finisaj folosite.

Elemente de specific local:
- amplasarea pe lot cu respectarea regimului de aliniere specific locului – străzii pe care s-au construit sau localității în general – astfel, casele sunt fie așezate pe aliniamentul stradal, fie retrase, în mod similar caselor învecinate;
- respectarea înălțimilor specifice locului atât la coamă, cât și la cornișă;
- fațadele respectă raportul plin/gol al caselor mai vechi, chiar dacă golurile sunt mai late decât cele ale caselor tradiționale;
- acoperișul compact, cu mai multe ape și învelitoare de țiglă ceramică profilată;
- tencuielile și zugrăvelile exterioare prezintă culori neutre: griuri colorate, alb, sepia, cu accente și detalii în culori care nu generează contraste puternice, stridente: verde, alb, maro, gri-închis.

Sisteme constructive

În general, casele construite în perioada comunistă au folosit zidăria de cărămidă și betonul armat sau structura cu schelet din lemn și închiderile din cărămidă sau văiugă. Totuși, în satele de deal și munte cu o lungă tradiție a arhitecturii de lemn, chiar și la acest tip de case se întâlnesc pereți cu totul din lemn (în sistemul cu ciosi și bârne orizontale scurte), pe fundație de piatră sau cărămidă – de exemplu, în zona Culoarul Crișului Alb, în satele din zona piemontului Codru-Moma sau în cele de pe văile înguste din zona Culoarul Mureșului. La câmpie, pereții sunt adesea construiți din zidărie de văiugă, de obicei în combinație cu zidăria de cărămidă.

Pereții au continuat să fie tencuiți cu lut amestecat cu var în unele sate de câmpie, dar, în general, s-au folosit mult mai mult tencuielile din pastă de

Casă „în vinclu” la Iratoșu (Câmpia Aradului). Această tipologie de case se integrează în peisajul specific rural prin raportul plin/gol, materialele și culorile folosite și prin modul de ampalsare pe lot, care cel mai adesea ține cont de contextul construit local, adaptându-se într-o anumită măsură țesutului tradițional.

AȘA NU: *Case noi de tip vilă urbană sau palat, care nu respectă specificul local în ceea ce privește: volumetria, modul de amplasare, regimul de înălțime, tipologii de acoperișuri și goluri, materialele și culorile folosite, împrejmuiri, amenajări exterioare.*

var și nisip. Începând cu anii 1970, s-au introdus tencuielile de ciment.

Ca învelitori, s-au folosit țigla ceramică profilată și, începând cu anii 1970, țigla de beton.

III. Case ieșite din specificul local, construite în perioada contemporană

Construcțiile mai recente, ridicate în ultimii treizeci de ani, de cele mai multe ori nu se încadrează în specificul local prin faptul că depășesc cu mult scara caselor mai vechi (ocupă teren mai mult și sunt cu mult mai înalte decât cele tradiționale), nu respectă regimul de aliniere față de stradă (de cele mai multe ori, sunt mult mai retrase față de stradă în comparație cu casele mai vechi din jur), prezintă volumetrii și forme cu totul diferite de cele locale (cu forme nespecifice, importate din arhitectura contemporană urbană sau din cea a altor regiuni geografice), folosesc materiale standardizate importate, dintre care unele sunt artificiale (materiale plastice: diferite compozite, tâmplării din PVC, polistiren, policarbonat, zugrăveli cu pigmenți sintetici), mult ciment și beton, învelitori metalice care imită țigla ș.a. Astfel, cele mai multe case construite mai recent ies în evidență prin contrastul puternic pe care îl generează în relație cu mediul construit tradițional și cu mediul natural, având, așadar, un impact vizual negativ asupra peisajului cultural local.

Elemente care ies din specificul local, generând o destructurare a țesutului existent:

- volumetrii străine locului, cu elemente împrumutate din alte regiuni sau țări, fără nicio raportare la arhitectura tradițională;
- acoperișurile au volumetrii complicate – mai ales în cazul clădirilor de tip palat, nespecifice;
- sunt mult mai înalte față de casele din jur;
- amplasarea caselor nu respectă regimul de aliniere specific locului;
- golurile – ferestre și uși au forme și dimensiuni cu mult diferite de cele specifice zonei;
- finisajele exterioare realizate în culori și din materiale care generează contraste puternice cu contextul.

2.6. Construcțiile anexe

Anexele gospodărești au evoluat de-a lungul timpului prin adaptarea continuă - din punct de vedere funcțional și constructiv - la ocupațiile principale ale locuitorilor: creșterea animalelor, practicarea meșteșugurilor, agricultura, respectiv la materialele de construcție disponibile local.

Gospodăria tradițională dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial și chiar timp de câteva decenii după aceea, era alcătuită din: curte (ocol), grădina de legume, livada, ograda pentru animale, casa de locuit, cămară (cu sau fără pivniță), șură, cuptoriște, grajd, cocina și cotețe pentru animale (porci, oi, capre, păsări), colna pentru lemne și fântâna. Cuptorișteа și cămara au fost înlocuite, treptat, după mijlocul secolului XX, de bucătăria de vară, care cuprindea cuptorul pentru pâine, căldarea pentru fiert apa de spălat rufe, loc și lăzi pentru cereale și o cameră de locuit.

Șura, colna, grajdul

Principalele anexe ale gospodăriilor rurale din întreg județul au fost, de-a lungul timpului, șura, colna și grajdul („ișlaău") - ceea ce reflectă principalele ocupații ale locuitorilor - agricultura și creșterea animalelor.

Șura era folosită, până la mijlocul secolului al XIX-lea, ca spațiu pentru treieratul cerealelor cu ajutorul cailor, servind totodată ca depozit de nutreturi. Începând cu ultima parte a secolului al XIX-lea, când treieratul cerealelor în gospodării a fost interzis, șura și-a schimbat funcțiunea și alcătuirea, înglobând grajdul și colna.

Din motive de eficiență constructivă dar și de adaptare funcțională, colna și grajdul au fost grupate sub același acoperiș, în cadrul unui nou tip de „șură". Această anexă a devenit centrul activităților de peste an ale gospodarilor, înglobând grajdul pentru animale, spațiul de depozitare a uneltelor mari și a atelajelor și fânarul (fie în lateralul grajdului, fie în pod). În cazul gospodăriilor de meșteșugari, acestei anexe i s-a alăturat și atelierul de lucru.

Colna este un spațiu acoperit parțial deschis, de tip șopron, unde erau depozitate uneltele gospodărești și agricole (plug, de exemplu) și atelajele (sanie, căruță). Colna se află amplasată fie adiacent casei, la capătul dinspre grădină, fie în cadrul șurei (la mijloc, între grajd și atelier sau la un capăt al șurii,

Grajd de lemn cu depozit de nutreturi, în satul Brusturi (Culoarul Crișului Alb)

Șură mare de lemn cu grajd în demisolul de piatră, la Obârșia (Culoarul Mureșului)

Șură cu două grajduri, cu pereți de lemn și temelie de piatră, în satul Tălagiu (Culoarul Crișului Alb)

Șură de lemn cu grajd tencuit cu lut și colnă care se deschide spre grădină, la Dorgoș (Dealurile Lipovei)

Șură mică de lemn cu acoperiș de țiglă solzi („ciripă"), la Buteni (Depresiunea Zărandului)

Anexă construită din lemn, cu grajd tencuit cu lut și șură bine aerisită, la Secaci (Depresiunea Zărandului). Se observă acoperișul cu învelitoare din plăci de azbest, care a înlocuit, în anii 80-90, o învelitoare mai veche, de draniță sau „ciripă".

în funcție de poziția accesului dinspre stradă). În satele de munte, colna adăpostea uneori și cuptorul de pâine, tot aici fiind locul unde se pregătea hrana pentru animale. Cu timpul, locul cuptoriștei a fost luat de bucătăria de vară, care uneori se întâlnește integrată volumului șurii, alături de colnă și grajd.

Modul de amplasare a șurii a evoluat odată cu organizarea gospodăriei, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, șura fiind amplasată tot mai des spre grădină, paralel cu strada și perpendicular pe casă, delimitând astfel grădina și curtea pentru animale de curtea casei. Așa a apărut tipologia de șură cu colnă deschisă – aceasta servind și ca spațiu protejat de legătură între curte și grădină/ogradă. Atunci când colna este închisă, prezintă porți mari de lemn, care să permită intrarea carului încărcat. Deseori, porțile sunt atent ornamentate, cu traforuri la partea superioară.

În satele de deal și munte, cu gospodării cu plan liber, șura și grajdul sunt amplasate în locul cel mai aproape de accesul cu carul, adesea fiind situate mai în vale și mai aproape de drum decât casa.

Ca anexă aflată într-o construcție independentă, grajdul pentru animale era amplasat fie perpendicular pe casă, pe limita dinspre ogradă, fie paralel cu casa, având latura scurtă spre stradă, aproape de poarta mare. În unele sate de deal și munte, se întâlnesc încă gospodării mai vechi unde grajdul este amplasat la stradă, paralel cu aceasta, accesul în curte realizându-se printr-o intrare uscată integrată în construcția grajdului, intrare care servea și drept colnă.

La casele coloniștilor germani, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, grajdul și colna s-au amplasat, cu precădere, în continuarea casei, spre grădină, în cadrul tipologiei „Blockhaus”, adoptată și de coloniștii slovaci și maghiari.

Sisteme constructive

Anexele gospodărești au acoperișuri asemănătoare cu cele ale caselor, dar cel mai adesea, în două ape: cu fronton triunghiular sau teșit. Învelitorile specifice sunt de țiglă, mai rar de paie sau draniță. În ultimele decenii, în cele mai multe cazuri, anexelor li s-au înlocuit învelitorile vechi cu materiale mai ieftine, de calitate inferioară, precum tabla cutată și plăcile de azbest.

Atunci când șura adăpostește și grajdul, este construită cu pereți din pământ bătut, lemn, piatră sau cărămidă, în funcție de resursele locale. La partea superioară, pe frontonul din dreptul podului, șura are închideri din scânduri așezate la distanță unele de altele sau scândurile de închidere sunt traforate, pentru a permite circulația aerului și a asigura o bună aerisire, necesară păstrării nutrețului.

Șurile cu grajduri din zonele de câmpie și luncă au fost construite din pământ bătut, cu acoperiș cu învelitoare de paie, iar după mijlocul secolului XX, apar șuri construite din cărămidă, cu învelitori de țiglă.

În satele de munte, șurile au fost construite cu totul din lemn, pe fundație de piatră de râu sau de codru, cu acoperiș cu învelitoare de paie sau draniță, iar după mijlocul secolului XX, au apărut și șuri cu structură de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă, și cu învelitori de țiglă.

Bucătăria de vară

Bucătăria de vară (denumită local și „casa mică”) este, la rândul ei, una dintre cele mai importante anexe gospodărești, apărută începând cu perioada interbelică.

Din punct de vedere funcțional, bucătăria de vară adăpostește cuptorul, uneori și cămara, luând locul cuptoriștei (locul în care a fost amplasat cuptorul mare pentru pâine, după ce a fost mutat din tindă, la mijlocul secolului al XIX-lea).

Cu timpul, bucătăria de vară s-a extins prin alăturarea unui spațiu de locuit, devenind „casa mică”, folosită de vârstnicii familiei sau ca locuință de vară. Aceasta este amplasată cel mai adesea, paralel cu „casa mare”, situație specifică satelor din zonele de câmpie și depresiune.

Amplasarea în cadrul gospodăriei a bucătăriei de vară poate fi:

- într-un corp independent de casa de locuit, așezat fie paralel cu casa, fie perpendicular pe casă;
- în prelungirea spațiilor de locuit, între casă și grajd;
- sub același acoperiș ca și șura și grajdul, pe partea opusă grajdului sau adiacent acestuia;
- la parterul caselor cu etaj din zonele de munte.

Sisteme constructive

Sistemul constructiv al bucătăriei de vară este, de obicei, similar cu cel al caselor mai noi, construite la începutul secolului XX. Astfel, „casa mică” poate

Șură mare de lemn cu acoperiș înalt, în patru ape, în satul Ionești (Culoarul Crișului Alb)

Șură înaltă pentru depozitarea fânului peste iarnă, cu fronton teșit pe ambele laturi, la Târnăvița (Culoarul Crișului Alb)

Șură de cărămidă alipită casei, pe parter înalt, de piatră, la Lazuri (Culoarul Crișului Alb). Parterul adăpostește grajdul și pivnița, și este tencuit cu lut și var, pentru o bună izolare termică. Acoperișul este în patru ape, specific zonelor montane.

Șură cu grajd, colnă și cămară, construită din cărămidă, la Toc (Culoarul Mureșului). În stânga imaginii, se observă cotarca de lemn, pentru păstrarea porumbului.

Șură de cărămidă cu grajd și colnă, la Bănești (Culoarul Crișului Alb). Se observă modul de aerisire a podului, unde se depozitează fânul și acoperișul cu fronton teșit și învelitoare de țiglă ceramică.

Șură cu pereții de piatră și închidere de scânduri la partea superioară, pentru a asigura aerisirea necesară depozitării fânului pe timp de iarnă, la Luncșoara (Culoarul Crișului Alb).

Bucătărie de vară amplasată pe aliniamentul stradal, în satul Corbești (Culoarul Mureșului).

Bucătărie de vară așezată pe aliniament, perpendicular față de stradă, la Iacobini (Depresiunea Zărandului).

Bucătărie de vară în fosta cuptoriște, situată lângă casă, în satul Târnăvița (Culoarul Crișului Alb).

Bucătărie de vară și grajd amplasate într-un corp independent de casă, la Tauț (Depresiunea Zărandului).

Bucătărie de vară cu prispă și cămară cu pivniță și prispă, în corpuri independente, situate lângă casă, delimitând curtea casei de ograda animalelor, la Obârșia (Culoarul Mureșului).

Cămară cu prispă, construită cu pereți de lemn, pe fundație de piatră, ampalsată între casă și șură, la Obârșia (Culoarul Mureșului).

avea o structură de lemn cu închideri de văiugă sau cărămidă, respectiv din bârne de lemn (la munte), sau, mai ales în zonele de câmpie și luncă, din zidărie de văiugă și / sau cărămidă. În satele din zona Munților Apuseni, se mai pot întâlni și în prezent bucătării de vară construite din lemn, asemănătoare cuptoriștei, la care acoperișul este detașat de pereți, pentru a permite evacuarea căldurii și a fumului de la cuptorul de pâine.

Alte construcții anexe

În funcție de ocupația principală a locuitorilor și specificul fiecărei zone, fiecare gospodărie mai are și alte câteva anexe, de dimensiuni mai reduse. Acestea pot fi: cămara, cotarca, fântâna, cotețele pentru păsări, cocina pentru porci, grajdurile și ocoalele pentru oi sau capre. În general, aceste anexe sunt construite din lemn, pe o fundație scundă de piatră (deseori pe bolovani mari așezați la colțuri), în corpuri independente față de casă, fiind amplasate de obicei în curtea animalelor (ogradă), cu excepția cotărcilor, fântânilor și cămărilor, care sunt amplasate în curtea casei.

Cotarca (pentru depozitat porumbul) este specifică zonelor de câmpie și depresiune, iar porumbul se ținea în această anexă pentru a fi ferit de ploaie, fiind în același timp bine aerisit. Sub cotarcă sunt amplasate deseori cotețele porcilor sau ale păsărilor de curte.

Este construită cu o structură din lemn ridicată de la sol pe un soclu de cărămidă, piatră sau pământ bătut, mai nou din beton, cu pereții din scânduri de lemn așezate la mică distanță între ele, pentru a permite o bună circulație a aerului în interior. Acoperișul este în două ape, cu învelitoare de țiglă.

Cotarca se amplasa pe limita dintre curtea din față și ogradă sau pe lateralul curții, în funcție de configurația de ansamblu a gospodăriei. În satele de câmpie, cotarca a fost ampalsată pe limita dinspre stradă, atunci când lotul avea o lățime mare și ograda se afla spre stradă, având și o intrare separată pentru carul plin.

Printre anexele gospodărești specificezonelor studiate se numără și „**găbănașul**" sau **cămara,** o magazie pentru cereale, legume și haine/textile de iarnă, construită din lemn și ridicată de la sol cu cel puțin 30-40 cm, pentru a feri interiorul de umezeală și a asigura o bună ventilare.

Deseori, la gospodăriile de câmpie și deal, cămara se află în pivniță. În satele de munte, unde pământul stâncos nu a permis săparea unei pivnițe, cămara este asemănătoare unei case mici, cu prispă pe latura însorită și cu pod, pentru a proteja interiorul de căldură și de frigul excesiv.

La casele francone de câmpie, **pivnița** se află sub colna alipită casei sau sub camera dinspre grădină. Accesul în pivniță se face direct din curte sau din târnaț. La casele de deal și munte, pivnița se află în soclul mai înalt de piatră, sub una dintre încăperile casei, având acces direct din curte. În acest caz, pivnița poate adăposti fie cămara, fie un atelier de meșteșugar.

Atelierele, în cazul gospodăriilor de meșteșugari, se amplasau fie la parterul casei cu etaj (în zonele înalte), fie în prelungirea casei, spre curte (situație des întâlnită în satele de câmpie), fie ca o încăpere a anexei principale, lângă colnă (în satele de deal și depresiune). Acestea erau echipate la interior sau la exterior cu diferite instalații tehnice specifice meșteșugului.

În mod similar anexelor din cadrul gospodăriilor principale din vatra staului, erau organizate și construite și anelexe aferente gospodăriilor de la sălașe, din hotarul satului. La nivel constructiv se remarcă însă rezolvări mai austere, cu folosirea unor materiale locale (cel mai adesea, lemnul și împletiturile de nuiele), prelucrate mai rudimentar și absența elementelor decorative.

Pe lângă construcțiile anexe ale gospodăriilor, în mediul rural se remarcă o serie de construcții tehnice ale comunităților sătești, cu rol specific. Acestea erau folosite temporar, în anumite perioade - precum pălincăriile sau colnele și colibele viticole, sau pe tot parcursul anului - mori, cântare de animale, pive, oloinițe, găbănașe sătești sau comunale, pivnițe de vin, fântâni ș.a.

Dintre acestea, construcțiile de mici dimensiuni au fost construite din lemn, cu fundație de piatră sau cărămidă, iar cele mari au pereți din zidărie de cărămidă, pe fundații de cărămidă sau piatră.

Pivnițele săpate în pământ (întâlnite în satele de deal din zona Podgoriei Aradului) au spații de intrare cu pereți din cărămidă și acoperiș boltit - din pământ întărit cu scânduri sprijinite de stâlpi de lemn sau din cărămidă. Aerisirea pivnițelor se face direct prin ușa de intrare, prevăzută cu grilaj de fier.

Cotarcă pentru porumb și coteț pentru porci, la Macea (Câmpia Aradului).

Cotarcă din nuiele împletite, la Obârșia (Culoarul Mureșului).

Fântână cu cumpănă, la Roșia Nouă (Culoarul Mureșului).

Fântână cu roată și vălău pentru adăpat animale, la Aciuța (Culoarul Crișului Alb).

Atelier de meșteșugar cu acces direct din stradă, la Iacobini (Depresiunea Zărandului).

Pivniță sub târnațul închis cu sticlă, cu acces din curte, la Macea (Câmpia Aradului).

2.7. Gabarite și proporții specifice

Majoritatea caselor tradiționale din mediul rural au gabarite asemănătoare: sunt clădiri cu parter locuit, pod și uneori cu pivniță parțială, îngustă (în soclul de piatră sau cu totul săpată în pământ, sub casă).

Lățimile caselor au depins de materialele de construcție, grinzile fiind realizate exclusiv din lemn până în anii 1970, când au fost construite și case cu centuri de beton. Astfel, lățimile uzuale ale caselor care alcătuiesc țesutul tradițional rural variază între 4,5 și 7,5 metri, cu sprijin intermediar pe peretele interior al târnațului. Lungimile variază mult, în funcție de modul de dispunere a încăperilor anexe (cămară, colnă) și de tipologia casei (perpendiculară pe stradă: de tip francon, paralelă cu strada, în „L", „în vinclu").

Proporțiile armonioase ale caselor tradiționale sunt determinate de raportul dintre înălțimea pereților, a soclului și înălțimea acoperișului, respectiv de raportul dintre plin (pereți) și gol (ferestre, uși), la care se adaugă întrepătrunderea dintre spațiile închise destinate locuirii și spațiile semideschise, intermediare, care fac trecerea către exterior – care se realizează prin intermediul târnațului. La rândul său, acesta din urmă structurează fațada dinspre curte, la a cărei armonie contribuie toate elementele: balustrada, stâlpii de lemn sau de zidărie, arcele dintre stâlpi (după caz), ferestrele și ușile, traforul și decorațiunile cornișei, linia streșinii, textura învelitorii, linia coamei și verticala hornului (atunci când se vede/există).

La echilibrul compozițional al fațadelor caselor cu prispă (francone sau case mici, de lemn) contribuie foarte mult frontonul, ale cărui goluri de aerisire a podului sunt așezate simetric față de axul coamei. Astfel, asimetria ferestrelor (de obicei, două la cameră și una la târnaț) se echilibrează prin simetria frontonului și dispunerea elementelor decorative.

La armonia proporțiilor se adaugă echilibrul cromatic dat de complementaritatea dintre culorile materialelor naturale de construcție (țiglă, șindrilă, lemn, piatră, cărămidă, tâmplării de lemn) și cele ale zugrăvelilor și detaliilor decorative.

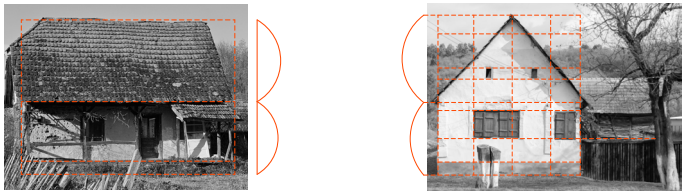
În funcție de tipul de învelitoare și perioada în care a fost construită o casă, se întâlnesc următoarele proporții:

- înălțimea pereților este mai mică decât înălțimea acoperișului (la casele vechi, cu învelitori de șindrilă sau paie);
- înălțimea pereților este egală cu cea a acoperișului, măsurată în punctul cel mai de sus al terenului, dacă acesta este în pantă (la cele mai multe dintre case cu învelitori de țiglă solzi sau profilată);
- înălțimea pereților este mai mare decât cea a acoperișului, la casele construite sau cu acoperiș modificat în a doua jumătate a secolului XX.

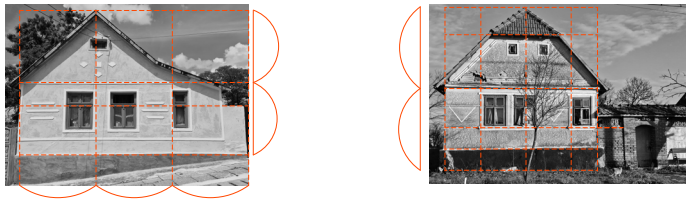
Înălțimea pereților este mai mare decât cea a acoperișului și în cazul clădirilor cu etaj sau în cazul caselor și șurelor cu pivniță în soclul înalt.

Clădirile noi, cu acoperișuri cu pante mai mici (sub 40°) și cu regim de înălțime mai mare decât clădirile din țesutul tradițional, se încadrează în a treia categorie: cu pereții mai înalți decât acoperișul.

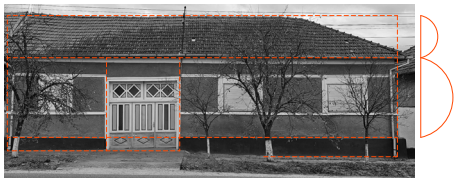
Alături de liniile soclului, ale cornișei și ale coamei, scara umană a clădirilor este conturată de ferestre, cornișe intermediare, detalii decorative (acadramente, profilaturi, cartușul cu numele proprietarilor de la nivelul frontonului, brâuri ornamentale ș.a.), scări de acces în târnaț.

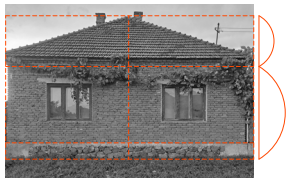
Proporțiile caselor de lemn cu prispă din satele de deal și munte: acoperișul este mai înalt decât pereții. Compoziția fațadelor este austeră, cu puține elemente decorative, iar golurile sunt mici, apropiate de pătrat, ferestrele având adesea obloane.

Proporțiile caselor francone din satele de câmpie și depresiune: acoperișul este la fel de înalt ca și pereții. Fațadele sunt atent decorate, cu ancadramente, brâie oranmentale, cornișe la baza frontonului. Golurile sunt de formă dreptunghiulară, înguste, cu tâmplării frumos ornamentate, din lemn.

Proporțiile unei case așezate de-a lungul aliniamentului stradal: acoperișul este mai puțin înalt decât pereții. Fațadele sunt compuse în registre orizontale marcate prin brâie decorative din relief de tencuială și ancadramente late în jurul golurilor. Se remarcă porțile intrărilor uscate, cu compoziții elaborate, simetrice.

Proporțiile unei case „în vinclu": acoperișul este mai puțin înalt decât pereții. Compoziția fațadelor este echilibrată, simetrică, asimetriile fiind marcate de foișoare de acces sau turnuri de colț. Ferestrele sunt late, având de obicei trei canaturi.

2.8. Unitatea fronturilor stradale

Ambianța specifică mediului rural este determinată în mare măsură de unitatea fronturilor stradale, unitate obținută prin alăturarea unor construcții care, deși nu sunt identice, respectă gabarite și proporții asemănătoare și același raport față de scara umană. Respectarea ritmului construcțiilor și chiar a golurilor fațadelor, precum și respectarea principalelor elemente regulatoare la nivelul fațadei (linia de coamă, linia de streașină, linia de soclu și prispa/târnațul) reprezintă factori-cheie în păstrarea cadrului unitar al peisajului intravilan rural.

Tipuri de fronturi stradale specifice satelor din udețul Arad:

1) Fronturi stradale unitare alcătuite din case din aceeași tipologie:

- fronturi stradale definite de case francone, așezate cu latura scurtă pe aliniament (fronturi stradale specifice satelor de câmpie);
- fronturi stradale definite de case așezate cu latura lungă pe aliniament, ocupând aproape toată lățimea lotului spre stradă (specifice zonelor centrale ale satelor mari și celor din zona dealurilor piemontului Codru-Moma din Depresiunea Zărandului);
- fronturi stradale alcătuite din case „în vinclu", așezate pe aliniament sau ușor retrase (în satele de platou din zona Culoarul Crișului Alb, în sate de coloniști români din Câmpia Crișului Alb ș.a.);

2) **Fronturi stradale unitare alcătuite din case aparținând unor tipologii diferite (**atât case francone, cât și case așezate cu latura lungă la stradă, case în „L", case „în vinclu") deseori cu gospodării care au câte două case din tipolgii (și perioade) diferite - specifice în toate zonele din județ;

3) **Fronturi stradale discontinue** - specifice satelor de munte, platou și din văile înguste, cu structuri dispersate - specifice zonelor de deal și de munte din Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului (întâlnite mai rar și în alte zone cu sate cu structuri de tip dispersat).

Front stradal cu aceeași tipologie de case la Hășmaș (Depresiunea Zărandului) și la Chesinț (Dealurile Lipovei). Unitatea fronturilor stradale se obține prin modul de amplasare a caselor în relație cu aliniamentului stradal, prin aceleași tipologii de acoperișuri și goluri, prin ritmul relativ constant dintre clădiri și prin continuitatea relativă a cornișelor și coamelor la nivel vizual.

Fronturi stradale cu tipologii diferite de case la Buteni și Iacobini (Depresiunea Zărandului). Unitatea fronturilor stradale se obține, în acest caz, prin cote apropiate ale cornișelor și respectiv ale coamelor, prin tipologiile asemănătoare de goluri și detalii decorative, prin tipurile de materiale și culori folosite pe fațade (în imaginea din dreapta se observă casa zugrăvită în culoare stridentă, saturată, care rupe ritmul prin contrast, ieșind în evidență în raport cu contextul).

Fronturi stradale discontinue în satele de tip dispersat, din zonele montane, la Obârșia și Roșia Nouă (Culoarul Mureșului). În cazul fronturilor discontinue, imaginea unitară se obține prin aleternanța dintre spațiul liber, verde și clădiri, prin înălțimile asemănătoare ale coamelor, prin materialele folosite și tipologiile de acoperișuși și goluri.

3. AMPLASAREA CONSTRUCȚIILOR NOI

3.1. Recomandări generale privind intervențiile noi

Construcțiile noi pot fi amplasate pe parcele libere (în țesut construit existent sau în lotizări noi) sau pot fi extinderi ale unor construcții existente, respectiv construcții noi care fac parte din ansamblul unei gospodării sau dintr-un ansamblu de clădiri cu alte funcțiuni.

Ghidul se adresează atât construcțiilor existente - asupra cărora se realizează intervenții de renovare, reabilitare sau extindere -, cât și construcțiilor noi, și poate servi la completarea prevederilor documentațiilor de urbanism.

Atât pentru conversia construcțiilor existente, cât și pentru construcțiile noi, se recomandă folosirea tehnicilor și a materialelor tradiționale, colaborarea cu meșterii care activează în zonă și adaptarea soluțiilor tehnice la condițiile de climat și geotehncie locale.

Pentru toate funcțiunile, se recomandă **refolosirea fondului construit existent**, remarcabil prin calitatea edificării (locuințe, anexe gospodărești, conace, foste ansambluri nobiliare, mori, fabrici vechi etc., cu valoare arhitectural-artistică deosebită, chiar dacă nu sunt listate ca monumente istorice), care păstrează de cele mai multe ori caracteristici esențiale ale arhitecturii tradiționale specifice locului.

Amplasarea pe lot se va face conform specificului localității, în funcție de accesibilitate, panta terenului, orientare, însorire, curenți de aer, prezența unui curs de apă, alinieri, fronturi stradale specifice, retrageri de la aliniamentul stradal (acolo unde e cazul), număr de clădiri amplasate pe lot și distanțele dintre acestea.

Modul de amplasare pe parcelă va avea la bază specificul local, va ține cont de PUG, recomandările din prezentul ghid, de Codul Civil, de normativele și legislația în vigoare (la data întocmirii proiectului) privitoare la: distanța minimă dintre construcții, însorirea optimă, siguranța și stabilitatea construcțiilor, măsurile de siguranță la foc.

În cazul zonelor construite compact, clădirile noi se vor alinia cu clădirile existente: fie se vor amplasa pe aliniamentul stradal, fie cu retragerile caracteristice la nivelul străzii.

Nu se recomandă derogări de la regulamentele locale de urbanism aferente PUG-urilor, prin documentații de tip PUD/PUZ. În situația în care se vor întocmi astfel de documentații (PUZ sau PUD), acestea vor cuprinde **OBLIGATORIU** documentația pentru **studiul de amplasare și încadrare în imaginea așezării** (conform **Anexei 1**). Se va justifica amplasarea pe teren cu un plan de încadrare în zonă și un plan de situație care să evidențieze așezarea pe teren a construcțiilor din vecinătate și la nivelul localității.

Se vor identifica zonele de risc - de exemplu, harta de inundabilitate, alunecările de teren ș.a.

Noile construcții se vor împărți în trei categorii (având drept referință suprafața construită desfășurată):

- **Construcții noi cu gabarit mic (sub 120 mp)** – adecvate pentru funcțiuni precum: locuințe individuale și anexele gospodărești ale acestora, cabinete medicale, puncte farmaceutice, instituții publice, ateliere meșteșugărești sau de producție de mici dimensiuni, centre comunitare cu rol social, agropensiuni;
- **Construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp)** – adecvate pentru funcțiuni de tipul: locuințe individuale și anexele gospodărești ale acestora, funcțiuni educaționale (creșe, grădinițe, afterschool etc.), instituții publice, ateliere mecanice, hale de producție, ateliere meșteșugărești și de producție de dimensiuni medii;
- **Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp)** realizate sub formă de **ansamblu pavilionar,** adecvate funcțiunilor de tip educațional (școli), servicii, birouri, administrație etc. sau sub formă de **monovolum de dimensiuni mari**, adecvate pentru funcțiuni de tip educațional (școli, săli de sport), producție, activități meșteșugărești, depozitare, clădiri zootehnice, vinării etc.

Autorizarea lucrărilor de construire se va face cu respectarea normelor stabilite de consiliile locale pentru ocuparea rațională a terenurilor și pentru realizarea următoarelor obiective:

- **completarea zonelor centrale,** potrivit condițiilor urbanistice specifice impuse de caracterul zonei, având prioritate instituțiile publice, precum și serviciile de interes general;
- **valorificarea terenurilor din zonele echipate cu rețele tehnico-edilitare**;
- **păstrarea țesutului tradițional** la nivel de parcelar, dar și mediu construit existent, ca principal element de continuitate a peisajului cultural rural (în acest scop, luând toate măsurile necesare pentru menținerea coerenței fronturilor stradale);
- **păstrarea relațiilor specifice cu peisajul natural**;
- **protejarea și punerea în valoare a elementelor de patrimoniu** natural și construit ale așezărilor.

Se va evita comasarea sau divizarea parcelelor, ținând cont de caracteristicile parcelarului istoric păstrat. Modificarea (comasarea sau divizarea) acestuia este permisă dacă nu se schimbă/ alterează imaginea spațiului public, respectiv coerența fronturilor stradale.

Autorizarea executării construcțiilor și a amenajărilor pe terenurile agricole din extravilan este permisă numai pentru funcțiunile și în condițiile stabilite de lege. Se va urmări gruparea suprafețelor de teren afectate construcțiilor, pentru a nu prejudicia activitățile agricole și de creștere a animalelor.

Se va evita extinderea localităților de-a lungul drumurilor majore de circulație prin favorizarea dezvoltării de-a lungul drumurilor perpendiculare pe acestea. Astfel, localitățile se vor densifica în interior, dinspre centru spre periferie.

Se vor păstra pe cât posibil suprafețele de livezi și fânețe din intravilan, prezente mai ales în satele de deal și munte (unde pot fi permise doar construcțiile pentru procesarea fructelor și alte anexe aferente, de mici dimensiuni) pentru a păstra diversitatea folosirii terenurilor, care contribuie semnificativ la imaginea de ansamblu a așezării și reprezintă un element important al peisajului rural.

Se va acorda atenție amenajărilor exterioare și amenajării spațiului public, astfel încât să se asigure integrarea în specificul local (a se vedea recomandările din capitolele următoare).

Elementele de specific local care se vor urmări atunci când se intervine asupra unei clădiri existente sau se construiește o clădire cu totul nouă sunt:

- **modul de amplasare pe lot** specific zonei (identificarea limitelor de ampalsare a clădirilor între aliniamentul stradal și construcțiile amplasate în adâncimea lotului);
- **modul de amplasare în relație cu strada** - la aliniament sau cu anumite retrageri specifice, modul de orientare a construcțiilor perpendicular sau paralel cu strada;
- **definirea curții** ca spațiu exterior multifuncțional complementar funcțiunilor spațiilor interioare;
- **regimul de înălțime și gabaritele specifice** (suprafețe ocupate la sol - P.O.T., înălțimi la streașină/ coamă);
- **volumetriile specifice** (a se vedea tipologiile de case, anexe gospodărești și alte construcții);
- **materialele de construcție și detaliile de arhitectură** - tipologii de goluri, elemente de fațadă ș.a. specifice zonei.

Aceste elemente de specific se vor respecta atât în cazul clădirilor noi amplasate în țesutul existent, cât și în cazul lotizărilor noi, dezvoltate ca extinderi ale intravilanului sau completări (densificări) în trama stradală existentă.

3.2. Amplasarea în cadrul așezării

Există două soluții de amplasare:

- **în afara vetrei satului** – pentru funcțiuni precum: centre de producție și de procesare de dimensiuni mari, mori de apă, ferme agrozootehnice, săli de sport mari etc.,
- **în vatra satului** - toate celelalte funcțiuni.

Construcțiile cu gabarit mic, cele cu gabarit mijlociu și cele cu gabarit mare care pot fi realizate sub formă de ansamblu pavilionar pot fi amplasate în vatra satului sau la marginea acestuia, ținând cont de amplasarea clădirilor din vecinătate.

Construcțiile cu gabarit mare, de tip monovolum, care depășesc scara locului, vor fi obligatoriu amplasate în afara satului, la marginea localității, într-o zonă rezervată prin PUG sau neocupată de țesutul specific local, fără să agreseze peisajul și perspectivele importante către sat. În general, se recomandă ca acestea să fie amplasate într-o zonă din afara conurilor de vizibilitate importante. Pentru încadrarea în specificul local a clădirilor cu gabarit mare, se va realiza în prealabil un studiu de ampalsare în care se vor analiza impactul vizual asupra siluetei localității/ țesutului existent și relația cu peisajul.

Construcțiile se vor amplasa corespunzător funcțiunilor pe care le adăpostesc. Astfel, funcțiunile cu scară mare, funcțiunile posibil generatoare de poluare (fermele de animale, de procesare a biomasei, depozitele etc.), incompatibile în mod direct cu funcția de locuire, se vor muta la periferia satului, în zonele de dezvoltare a acestuia sau în zone cu grad mare de răsfirare, conform PUG.

Amplasarea construcțiilor care, prin natura și destinația lor, pot genera riscuri tehnologice (determinate de procesele industriale sau agricole care prezintă pericol de incendii, explozii, radiații, surpări de teren sau de poluare a aerului, a apei sau a solului) se face numai pe baza unui studiu de impact elaborat și aprobat conform legii.

În vatra localității se pot amplasa doar clădiri cu funcțiuni complementare locuirii, precum: clinici medicale și clădiri pentru servicii de alt tip, școli, biblioteci comunale, magazine mici și medii, instituții publice, ateliere și manufacturi cu activități nepoluante, dar care trebuie să respecte modul de amplasare specific, gabarite volumetrice și tipologii de volumetrie, goluri și acoperișuri specifice zonei. În cazul clădirilor cu suprafața desfășurată mai mare de 250 mp, se va lua în considerare o soluție arhitecturală de tip pavilionar sau mai multe aripi de clădire, care să evite o volumetrie monovolum.

A. Construcții noi cu gabarit mic (sub 120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

Amplasarea construcțiilor pe lot se va face cu păstrarea organizării și a ierarhizării specifice pe parcelă a construcțiilor, asigurându-se coerența ansamblului și integrarea volumelor noi în imaginea generală percepută de la nivelul străzii.

Pentru menținerea sau refacerea identității spațiului tipic rural, este importantă preluarea și evidențierea

relației dintre zonele unei gospodării, accesurile către locuință/anexe, traseele, articulațiile, gabaritele, orientarea construcțiilor unele față de celelalte și față de drum, precum și specificul arhitecturii locale.

Pentru intervențiile pe construcții existente (reconversie și/sau extindere), conversia funcțională și volumetrică se va realiza cu păstrarea specificului local și integrarea construcției și a extinderilor în ansamblul construit.

Intervențiile pe construcțiile existente și construcțiile noi nu trebuie să iasă în evidență ca elemente dominante, vizibile din drum sau din diverse puncte de perspectivă și de belvedere cunoscute la nivel local.

Se va justifica amplasarea pe teren a clădirilor în țesutul tradițional, respectiv în zonele de protecție a unor monumente istorice sau în apropierea unor clădiri-monumente de arhitectură sau reprezentative pentru localitate, cu un studiu de amplasare (**Anexa 1**, punctele A, B) care să evidențieze așezarea tradițională a construcțiilor pe lot și relația dintre investiția propusă și clădirile din jur, la nivel de impact vizual. În cazul ampalsării în afara vetrei, se va realiza un studiu de încadrare în pesiaj (**Anexa 1**, punctul C).

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Construcțiile noi cu gabarit mare de tip monovolum se vor amplasa de preferință la marginea vetrei localității sau în afara vetrei, în funcție de tipul funcțiunilor pe care le adăpostesc. Se va justifica amplasarea pe teren printr-un studiu de amplasare și de încadrare în peisaj (**Anexa 1)** care să evidențieze încadrarea în țesutul rural, respectiv în peisaj a construcțiilor propuse, armonizarea cu scara construcțiilor învecinate (dacă e cazul) și modul de distribuție pe lot, asigurarea accesurilor și a însoririi necesare, conform normelor.

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1]: cu funcțiuni administrative, industriale, agricole, de primire turistică, culturale și educaționale.

Propuneri și recomandări pentru protejarea peisajului cultural

Se va lua în considerare extinderea zonelor de protecție a monumentelor istorice clasate sau delimitarea lor, în cazul în care acestea nu au fost deja stabilite, precum și detalierea unor reglementări în scopul păstrării imaginii de ansamblu a monumentelor în relație cu contextul – natural și construit.

Se recomandă delimitarea unor zone de protecție pentru toate tipurile de clădiri cu valoare arhitecturală sau istorică deosebită aparținând arhitecturilor majore ale localităților (biserici, ansambluri nobiliare, școli vechi, primării, mori, gări, hanuri etc.), chiar dacă acestea nu sunt clasate ca monumente, în scopul punerii în valoare și pentru păstrarea unei imagini de ansamblu coerente. Reglementările la nivel urbanistic în cadrul acestor zone de protecție se recomandă a fi similare celor aferente zonelor de protecție a monumentelor.

În principiu, se va urmări ca intervențiile asupra clădirilor existente sau inserțiile de clădiri noi și amenajările spațului public să nu afecteze, din punct de vedere vizual, percepția monumentului de arhitectură/a clădirii istorice reprezentative/a unității ansamblului de clădiri sau a frontului stradal.

În plus, pentru a contribui la păstrarea patrimoniului construit aparținând arhitecturii vernaculare tradiționale (locuințe, construcții anexe în cadrul gospodăriilor, construcții ale comunității) care are un rol determinant pentru imaginea de ansamblu a unei localități, se recomandă **identificarea țesuturilor și ansamblurilor construite care și-au păstrat aproape intact caracterul tradițional** (mod de amplasare pe lot, volumetrii și detalii de arhitectură, construcții anexe, amenajări exterioare și alte elemente de specific local detaliate în cadrul ghidului). Pentru astfel de ansambluri și țesuturi se vor delimita **zone construite protejate**, cu reglementări prin care se va acorda atenție păstrării caracteristicilor ce țin de specificul local, atât pentru intervențiile asupra clădirilor existente, cât și pentru inserțiile de clădiri noi.

Prin documentațiile de urbanism și regulamentele aferente (sau prin regulamente noi sau actualizate), se recomandă reglementarea modului de intervenție asupra țesuturilor construite existente, în scopul păstrării coerenței și unității fronturilor stradale și ale patrimoniului construit, în ansamblu.

Acolo unde, în ultimele decenii, țesutul tradițional a suferit modificări semnificative, este foarte important ca autoritățile locale să conlucreze cu locuitorii în scopul păstrării și recuperării elementelor de specific local, prin aplicarea principiilor și recomandărilor oferite de prezentul ghid și reintorducerea elementelor de specific local - de la modul de ocupare a terenului, modul de amplasare a construcțiilor, materiale de construcție și detalii de arhitectură, până la tipuri de împrejmuiri și amenajări exterioare și ale spațului public.

Se recomandă ca **reglementările privind inserțiile noi în cadrul zonelor de protecție**, respectiv în cadrul țesutului protejat existent, să se refere în mod explicit la:

- regimul de aliniere,
- regimul de înălțime,
- înălțimile la cornișă și la coamă,
- tipurile de materiale de construcție și de finisaj permise,
- tipurile de goluri permise pentru fațadele dinspre drum,
- tipurile de învelitori (materiale, texturi, culori) și volumetrii ale acoperișurilor.

În cazul arhitecturilor majore (precum biserici, ansambluri nobiliare, cetăți ș.a.) se vor controla cât mai atent capetele de perspectivă la nivelul străzilor adiacente și planurile vizuale (studiate din câteva puncte cheie) de percepție din intravilan și la nivel de peisaj extravilan, astfel încât intervențiile să nu acopere clădirea mai importantă și să nu iasă în evidență prin mărime, volumetrie, materiale sau culori. Pentru orice tip de clădire nouă inserată în zona de protecție/de țesut protejat, se va justifica încadrarea în specificul local printr-un studiu de ampalsare (**Anexa 1**).

Pentru analiza modului de integrare a intervențiilor propuse în interiorul sau la limita imediată a zonei de protecție a clădirilor, se recomandă elaborarea unor desfășurate stradale care să arate modul în care intervenția nouă se integrează în peisajul intravilan și respectiv modul în care se relaționează la clădirea/ansamblul monument istoric.

La nivelul peisajului extravilan, se recomandă justificarea amplasării noilor investiții prin realizarea unor perspective sau studii ale siluetei așezării, văzută de la distanță, respectiv de pe înălțimile din jur, în cazul satelor de deal și munte, mai ales acolo unde există trasee de drumeție sau drumuri care urcă, de unde se poate avea o vedere de ansamblu a satului.

Este interzisă amplasarea clădirilor care au un impact vizual semnificativ asupra siluetei caracteristice a localității - de exemplu, în cazul în care clădirile propuse ies în evidență în relație cu turlele bisericilor, ca dominantă verticală. Nu se vor accepta nici intervențiile/ clădirile noi care generează contraste vizuale putenice față de contextul natural sau construit prin volumetria nespecifică sau prin materialitatea lor - de exemplu, clădirile cu acoperișuri cu mai multe ruperi de pantă, turnulețe, învelitori de tablă lucioasă sau în culori stridente, suprafețe vitrate mari ș.a. (a se vedea exemplele de tipul AȘA NU).

Recomandări pentru păstrarea țesutului tradițional

Pentru intervenții în cadrul parcelarului existent, se recomandă:

- păstrarea modului specific de utilizare a terenului (succesiunea de curți și grădini), prin **respectarea zonei de implantare a clădirilor pe lot** (asigurând o continuitate și o coerență a zonelor construite și respectiv a suprafețelor neconstruite la nivelul parcelarului); în acest scop, se va analiza modul de ocupare a terenului pe loturile învecinate - cel puțin trei parcele alăturate de o parte și de alta a amplasamentului aferent intervenției - și se va realiza un plan de situație propus la scara 1:200, pentru a ilustra modul de integrare în specific;
- respectarea modului de amplasare pe lot specific zonei, păstrând **unitatea fronturilor stradale**; se va analiza o desfășurată stradală care să cuprindă cel puțin trei parcele de o parte și de alta a intervenției, realizată la scara 1:200;
- respectarea specificului local prin **păstrarea nealterată a structurii parcelare specifice** („țesutul tradițional") – la nivel de proporții și lățimi ale loturilor, accesuri și relații cu trama stradală caracteristice locului; evitarea divizărilor nespecifice și a unificărilor care pot duce la destructurarea țesutului existent;
- în cazul unificării mai multor parcele alăturate, sunt necesare respectarea modului specific locului de amplasare a clădirilor în scopul păstrării coerenței și a continuității ritmului dintre clădiri și spațiile neconstruite, și propunerea unor soluții pavilionare în cazul în care este necesară o suprafață construită mai mare, cu respectarea distanțelor minime între clădiri;
- respectarea caracteristicilor locale specifice în funcție de locul ocupat în cadrul așezării – zonele centrale din anumite localități au fronturi continue și prezintă o densitate mai ridicată a locuirii, pe când în rest se va menține o densitate mai redusă și se va păstra alternanța dintre clădiri și spațiile libere;
- în cazul satelor de deal și munte, unde parcelarul este neregulat, divers ca forme și dimensiuni de loturi, pentru investițiile noi, se va menține o imagine de tip spontan cu privire la amplasarea clădirilor pe teren, liber, fără o ordonare evidentă, tocmai pentru a nu genera un contrast puternic cu țesutul existent.

Recomandări de principiu privind lotizările noi

În primul rând, se recomandă **limitarea extinderilor intravilanului** prin parcelări noi și **reutilizarea parcelelor existente din intravilan**, acolo unde este posibil.

Pentru inserțiile de industrie și ferme agricole, depozite sau alte tipuri de programe care necesită suprafețe mari de teren, se recomandă **reutilizarea terenurilor și amenajărilor** fostelor CAP-uri, GAP-uri și a altor construcții și terenuri folosite în trecut pentru industrie. În cazul în care este nevoie de extinderea intravilanului pentru astfel de dotări, se vor utiliza amplasamente aflate la o distanță suficientă de țesutul existent din vatra așezării, pentru a evita poluarea zonei locuite (inclusiv cea fonică) și se va ține cont de recomandările privind amplasarea clădirilor cu gabarite mari, de tip monovolum.

În cazul extinderilor bine justificate, se va ține cont de păstrarea caracterului rural prin recomandările detaliate în paginile următoare, de tipologiile specifice de lotizare întâlnite în localitate – sau cel puțin în zona din care face parte – și de caracteristicile țesutului tradițional, prin reglementarea modului de amplasare a clădirilor.

Păstrarea caracterului rural, în proiectarea noilor dezvoltări de parcelar pentru locuire și funcțiuni complementare, se referă la:

- **elementele de definire a spațiului** – profilul stradal specific, indicii urbanistici precum procentul de ocupare (POT) și regimul de

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

înălțime, limitele de amplasare a clădirilor, ritmul și raportul dintre spațiul construit și cel neconstruit;
- **elementele culturale – modul de folosire a terenurilor și a clădirilor,** care se referă la împărțirea lotului în curte și grădină, tipul de vegetație plantată, funcțiunile spațiilor anexe complementare locuirii și ale locuirii în sine, materialele folosite.

Schimbarea de paradigmă privind locuirea rurală este inevitabilă în ceea ce privește elementele culturale, dar trebuie să negocieze cu modelele tradiționale pentru a se încadra în specificul local (lucru esențial pentru păstrarea peisajului cultural).

În cazul elementelor de definire a spațiului, este obligatorie respectarea unor caracteristici specifice zonei pentru a nu altera în mod ireversibil peisajul cultural, destructurându-l. După cum se poate observa în noile cartiere de tip suburbie, se pierde caracterul rural în sine, nu doar specificul local.

Așadar, **lotizările noi vor prelua modele de organziare specifice țesutului tradițional, dintre care cele mai importante sunt:**
- formele și proporțiile loturilor;
- modul de ocupare a terenului și modul de ampalsare a construcțiilor pe lot;
- gabaritele și tipologiile volumetrice, inclusiv indicii urbanisici (POT și regim de înălțime).

Pentru tipologiile specifice de lotizări și țesut tradițional, se va consulta capitolul **2.4. Sisteme de lotizare și amplasarea pe lot**.

AȘA DA: *Într-o gospodărie, se recomandă realizarea mai multor construcții de dimensiuni mai mici în locul unei singure construcții foarte mari. În imagine, o gospodărie tradițională din satul Cladova, cu trei case construite în perioade diferite.*

AȘA DA: *Case construite și extinse în diferite perioade sunt amplasate cu respectarea regimului de aliniere și a gabaritelor și a înălțimilor specifice locului. În imagine, o gospodărie cu două case din satul Chesinț.*

AȘA DA: *Clădire nouă pentru primirea turiștilor în satul Lazuri, care se integrează în specificul local prin regimul de înălțime, tipolgiile volumetrice (de ansamblu și a acoperișului), prin materialele și culorile folosite, preluarea unui element specific arhitecturii locale - prispa.*

AȘA DA: *Clădire nouă cu funțiune turistică, la care sunt folosite tipologii volumetrice specifice locului și materiale naturale precum lemnul si țigla ceramică pentru a se încadra în peisajul local - la Roșia Nouă.*

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare, dispuse în sistem pavilionar (> 250 mp)

Se vor amplasa, preferabil, în vatra satului, ținând cont de țesutul rural existent și de specificul local, iar dacă este cazul modificării planului parcelar existent, acest lucru se va realiza fără modificarea aspectului spațiului public. Amplasarea în vatra satului se va justifica printr-un studiu de amplasare (**Anexa 1**).

AȘA DA: *Exemplul se referă la dispunerea pavilionară a construcțiilor (inspirată din tipologiile de gospodării tradiționale) care se pretează la funcțiuni precum: școli, grădinițe, manufacturi, centre de producție etc.*

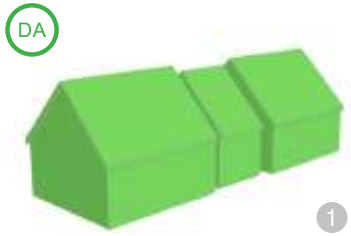
AȘA NU: *Clădirile noi nu țin cont de țesutul existent - de felul în care casele sunt amplasate în mod tradițional pe teren, de gabaritele și înălțimile la streașină și la coamă specifice locului.*

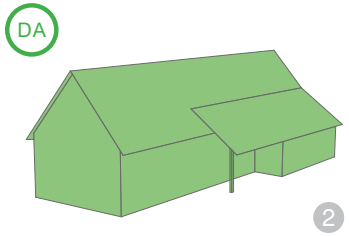
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Se vor amplasa, de preferință, în exteriorul vetrei satului, într-o zonă acceptată prin PUG sau neocupată de țesutul specific local, pentru a nu agresa caracterul rural al zonei. Se vor găsi soluții compensatorii de ameliorare a impactului vizual asupra peisajului: împrejmuirea cu vegetație, acoperiș înierbat, îngroparea parțială în pământ, folosirea unor forme, volumetrii și materiale care să integreze mai bine clădirile în peisajul natural din jur.

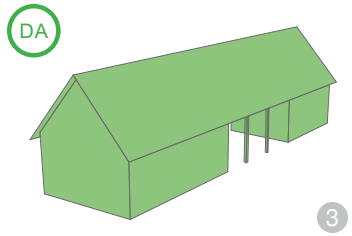
Amplasarea se va justifica printr-un studiu de amplasament realizat conform **Anexei 1**.

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1]: cu funcțiuni administrative, industriale, agricole, de primire turistică, culturale și educaționale.

AȘA DA: *Prin fragmentarea volumului, dar fără a pierde din suprafața construită, se îmbunătățește vizibil impactul vizual asupra locului, dând întregii construcții o scară umană.*

AȘA DA: *Închiderea spațiului dintre construcții poate asigura o creștere a suprafeței fără a avea un impact negativ asupra imaginii generale.*

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

AȘA DA: *Construcțiile de mari dimensiuni se pot amplasa în vatra localității, în țesut discontinuu, fără a genera contraste vizuale cu vecinătățile - imagine din satul Căprioara, căminul pentru vârstnici. Deși este retrasă de la aliniamentul stradal, prin volumetrie, materialitate și detalii de arhitectură, clădirea se integrează în imaginea de ansamblu a străzii, având o prezență discretă.* ***AȘA NU:*** *Totuși, ies în evidență vegetația nespecifică și împrejmuirea de inspirație urbană - de evitat.*

AȘA DA: *Construcțiile de mari dimensiuni se vor amplasa în afara vetrei satului, iar prin conformația lor se va urmări integrarea în peisaj - în aceste exemple, fiind vorba despre folosirea unor acoperișuri înierbate, folosirea unor taluzuri de pământ/perdele de arbori și așezarea construcțiilor la o cotă mai joasă (semi-îngropate) pentru a atenua impactul asupra peisajului.*

AȘA DA: *Construcțiile de mari dimensiuni pentru depozite și industrie se vor amplasa la marginea localității, în mod grupat, fără a genera contraste puternice la nivelul volumului și al culorilor cu silueta localității și cu peisajul din jur. O amplasare retrasă de la drumurile principale de acces în localitate este de preferat, iar impactul vizual asupra siluetei satului va fi mai mic dacă se folosesc perdele de arbori și taluzuri înierbate.*

AȘA NU: *Este interzisă amplasarea în vatra satului a unor construcții supradimensionate, având o formă ce nu are nicio legătură cu specificul local. Clădirea din imagine se află prea aproape de biserică și afectează percepția monumentului la nivelul străzii.* ***AȘA DA:*** *Totuși, este de apreciat volumul simplu și neutralitatea cromatică, care evită un contrast mai puternic la nivel vizual.*

AȘA NU: *Clădirea nouă folosește materiale și culori care generează un contrast puternic în context.* ***AȘA DA:*** *Datorită volumetriei simple, din două corpuri alăturate, cu acoperișuri în două ape și raport plin/gol potrivit locului, se pot găsi însă soluții pentru integrarea armonioasă în peisajul intravilan specific.*

3.3. POT, regim de înălțime, regim de aliniere

Se vor consulta exemplele oferite în prezentul ghid privind modul de amplasare/de extindere a clădirilor, pentru o amplasare optimă a construcțiilor pe lot, conform specificului local.

Intervențiile noi se vor justifica din punct de vedere funcțional, asigurând toate accesurile necesare și respectarea normelor de igienă și protecție la incendiu. Pentru încadrarea în specificul local, se va prezenta un studiu de ampalsare și integrare în imaginea așezării, detaliat conform **Anexei 1**.

Studiul de amplasare va indica respectarea modului specific de ampalsare pe lot a construcțiilor (la nivelul planurilor de încadrare și de situație), respectarea regimului de înălțime și a gabaritelor specifice locului (pe desfășurate și profiluri stradale).

În zonele centrale dens locuite, unde loturile au fost divizate de-a lungul timpului, ajungâd la lățimi de sub 15m, se va acorda atenție posibilităților de ocupare maximală a lotului, conform specificului local.

Loturile cu suprafața mai mică de 400 mp nu sunt eligibile pentru construire în mediul rural.

Recomandări

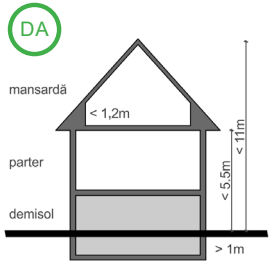
A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

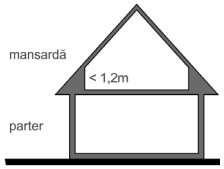
Procentul de ocupare a terenului (POT)

a) Pentru parcelele cu suprafața mai mică de 1.000 mp, se recomandă:

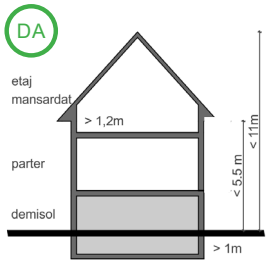
POT_{maxim} = 40 %, cu respectarea modului de amplasare a clădirlior specific locului.

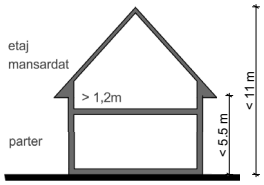
b) Pentru parcelele cu suprafața cuprinsă între 1.000 mp și 2.000 mp, se recomandă:

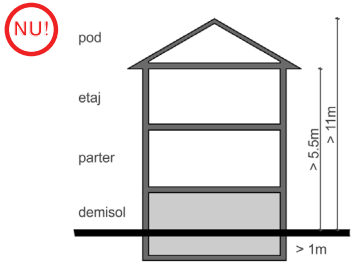

AȘA DA: *Amenajarea în volumul podului a unei mansarde se poate realiza cu costuri reduse și fără a altera imaginea construcției și a vecinătăților - variantă recomandată, cu condiția păstrării cotelor existente la cornișă (streașină) și fără a depăși cota maximă la coamă, determinate pe desfășuratele stradale. Clădirile amplasate pe loturi noi cu vecinătăți neconstruite sau în țesut discontinuu, vor respecta înălțimi maxime de 5,5.metri la streașină și de 11 metri la coamă (măsurând de la cota cea mai joasă a terenului pe conturul clădirii).*

AȘA DA: *Se poate amenaja un etaj mansardat prin ridicarea cotei la streașină, dar nu cu mai mult de 5,5 metri față de teren (măsurând de la cota cea mai joasă a terenului, pe conturul clădirii). Totuși, în țesutul dens construit, această intervenție se acceptă doar dacă nu se depășesc cotele maxime la streașină și la coamă, determinate pe desfășuratele stradale. Înălțimea maximă la coamă nu va depăși: 11 metri, în cazul acoperișurilor cu panta mai mică de 60°, respectiv 12 metri, în cazul acoperișurilor cu panta de 60° – 70°.*

AȘA NU: *Nu se recomandă construirea unor clădiri cu etaj, pentru că ar rezulta înălțimi mai mari decât cele specifice. Se acceptă doar în zonele centrale, dacă în imediata vecinătate există clădiri cu etaj și cu condiția amplasării în front, cu aceeași retragere față de aliniament, și a păstrării cotelor caracteristice la streașină și la coamă.*

POT_{maxim} = 30 %, cu respectarea modului de amplasare a clădirlior specific locului.

c) Pentru parcelele cu suprafața mai mare de 2.000 mp, se recomandă:

POT_{maxim} = 20 %, cu respectarea modului de amplasare a clădirlior specific locului.

d) În satele cu structură dispersată, unde parcelele au suprafețe foarte mari, se recomandă:

POT_{maxim} = 15 %, cu aplicarea unor soluții de tip pavilionar, inspirate din arhitectura locală, în special în cazul inserțiilor de clădiri cu gabarite medii și mari. Pentru toate tipurile de intervenții în țesut discontinuu (dispersat), se va realiza un studiu de amplasare pentru încadrarea în peisaj (**Anexa 1**).

Regimul maxim de înălțime

Regimul maxim admis al clădirilor noi este **S/D + P + M (**subsol/demisol + parter + mansardă[1]). Mansardarea clădirilor existente este permisă, conform recomandărilor de la capitolul **4. Amenajarea clădirilor existente.**

Înălțimile maxime la streașină și la coamă vor respecta cotele specifice locului, determinate prin analiza cotelor streșinilor și coamelor clădirilor din vecinătate, prin desfășurate stradale, în cadrul studiului de amplasare, conform **Anexei 1**.

Înălțimea la coamă a clădirilor noi /renovate poate depăși înălțimile la coamă ale clădirilor existente în vecinătate cu cel mult 1,5 metri, dacă în clădirea propusă/reamenajată se realizează o mansardă, iar panta acoperișului propus este mai mare sau egală cu 60°.

Nu se admite depășirea cotei maxime la streașină în nicio situație, deoarece astfel fronturile stradale își pierd coerența, iar peisajul intravilan specific se destructurează.

Înălțimea maximă la streașină a clădirilor noi propuse nu va depăși înălțimile maxime la streașină ale clădirilor învecinate, determinate prin desfășurate stradale (**Anexa 1**).

În zonele centrale ale localităților, unde există clădiri cu etaj în vecinătatea loturilor pe care se propune amplasarea clădirilor noi, se admite un regim de înălțime de maximum **S/D + P + E + M** (subsol/demisol + parter + etaj + mansardă), cu respectarea cotelor maxime existente la streașină și la coamă ale clădirilor învecinate (se vor determina prin desfășurate stradale, în cadrul studiului de amplasare).

Clădirile noi vor folosi tipolgii de volumetrii, acoperișuri și goluri specifice locului și se vor integra în fronturile stradale existente, prin modul de amplasare și regimul de înălțime, fără a genera contraste de gabarite și volumetrie, de raport plin/gol și/sau cromatice față de clădirile învecinate.

Regimul de înălțime pentru clădirile noi ampalsate **în apropierea unor monumente istorice/clădiri reprezentative pentru localitate,** se va justifica în cadrul studiului de amplasare (**Anexa 1**), ținând cont de vizibilitatea clădirii reprezentative/ monument istoric de la nivelul străzii și din diferite puncte de belvedere cunoscute la nivel local.

Nu se admite ca intervenția mouă să afecteze percepția asupra clădirii importante, să concureze cu această în ceea ce privește dominanta verticală, volumetrică sau de accent (ca importanță în plan vizual și ca gabarite generale).

În cazul amplasării în zone unde loturile învecinate nu sunt construite sau **în țesut discontinuu,** respectiv în cazul lotizărilor noi sau al amplasării în afara vetrei, înălțimile maxime ale clădirilor propse se vor încadra în următoarele valori:

- **Înălțimea maximă măsurată la streașină** nu va depăși **5,5 metri**, măsurând de la cota cea mai joasă a terenului pe conturul clădirii;
- **Înălțimea maximă la coamă** (măsurând de la cota cea mai joasă a terenului pe conturul clădirii) nu va depăși**: 11 metri,** în cazul acoperișurilor cu panta mai mică de 60°, respectiv **12 metri**, în cazul acoperișurilor cu panta de 60° – 70° .

Regimul de aliniere

Modul de amplasare pe lot se va decide în funcție de specificul fronturilor stradale:

a) front stradal specific satelor de câmpie, unde casele sunt amplasate la aliniament;

b) front stradal specific satelor din zona dealurilor piemontului Codru-Moma, unde casele formează fronturi aproape continue;

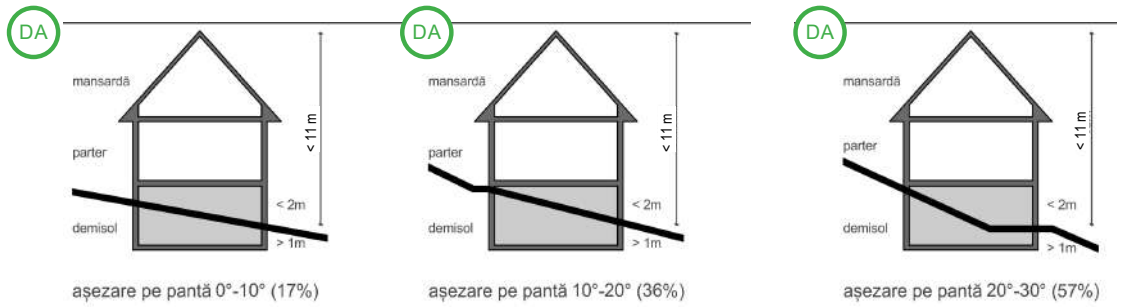
c) front stradal specific satelor de munte, deal și depresiune, unde se întâlnesc atât case retrase cât și case așezate pe aliniament.

Pentru amplasarea clădirlor noi în țesut tradițional existent, se va delimita **zona specifică de amplasare a clădirilor** pe planul de situație (elaborat la scara 1:200 sau 1:500). Acesta va cuprinde trei loturi de o parte și de alta a parcelei investiției. Se vor identifica pe plan:

- **limita maximă de amplasare în adâncimea lotului,**
- **limita dintre curtea casei și ogradă/grădină,**
- **retragerile caracteristice ale clădirilor față de aliniamentul stradal** (dacă e cazul).

În cazul lotizărilor noi, pentru încadrarea în specificul local, regimul de aliniere propus se va determina prin studiul modului de ampalsare a clădirilor la nivelul localității sau la nivelul străzilor învecinate, ținând cont de specificul local.

[1] În anumite situații se acceptă și etaj mansardat - a se vedea schițele de mai sus.

AȘA DA: *Amplasarea față de topografia terenului se va face ținând cont de condițiile geotehnice, orientarea construcției, specificul local. Fundațiile vor coborî sub adâncimea de îngheț pe tot conturul construcției. Pentru accesul din exterior la pivniță sau demisol, terenul se va sistematiza corespunzător cerințelor funcționale și structurale.*

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1].

Procent de ocupare a terenului (POT)

Valorile maxime admise ale coeficienților urbanistici POT și CUT se vor stabili conform Planului Urbanistic General al unității administrativ-teritoriale pentru astfel de clădiri - funcțiunile permise fiind: servicii, producție, comerț, învățământ, dotări culturale ș.a. care pot justifica o soluție arhitecturală de tip monovolum.

Se recomandă adoptarea unei soluții de tip pavilionar cel puțin parțial, pentru a reduce pe cât posibil impactul vizual al clădirii la nivelul frontului stradal.

Se va ține cont de recomandările cu privire la integrarea în peisaj detaliate în capitolele următoare.

Regimul maxim de înălțime

Regimul maxim de înălțime admis pentru clădiri cu gabarit mare este **S/D + P + M** (subsol/demisol + parter + mansardă).

Regimul de înălțime pentru clădirile noi cu gabarit mare, respectiv pentru toate clădirile noi amplasate în apropierea unor monumente istorice/clădiri reprezentative pentru localitate sau zonă, se va justifica în cadrul studiului de amplasare realizat conform **Anexei 1**, punctul B.

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

În cazul clădirilor cu gabarit mare propuse în vatra localității, înălțimile maxime la streașină și respectiv la coamă se vor determina prin studiul de amplasare, analizând cotele clădirilor din vecinătate, pe care le va respecta și clădirea propusă.

Înălțimea la coamă a clădirilor noi poate depăși înălțimile la coamă ale clădirilor existente în vecinătate cu cel mult 1,5 metri, dacă panta acoperișului propus este mai mare de 60°.

Înălțimea maximă la streașină a clădirilor noi cu gabarit mare propuse a fi amplasate în vatra localității nu va depăși înălțimile maxime la streașină ale clădirilor învecinate.

În cazul clădirilor cu gabarit mare amplasate în zone unde loturile învecinate nu sunt construite sau în țesut discontinuu, respectiv în cazul amplasării în afara vetrei, înălțimile maxime se vor încadra în următoarele valori:

- **Înălțimea maximă la streașină** va fi de **5,5 metri,** măsurând de la cota cea mai joasă a terenului pe conturul clădirii;
- **Înălțimea maximă la coamă nu va depăși: 12 metri** (în cazul învelitorilor cu panta de 45°–55°), respectiv **14 metri** (în cazul învelitorilor cu panta de 55°– 70°).

Se vor lua măsuri de integrare în peisaj a volumului - de exemplu, prin plantarea în jurul clădirii a unor perdele de arbori specifici locului, prin îngroparea parțială a clădirii sau crearea unui taluz înierbat pentru a reduce impactul înălțimii acesteia asupra peisajului, folosirea unor acoperișuri înierbate (cu plante perene) sau cu învelitori din materiale naturale specifice locului (șindrilă/ draniță, paie, trestie, țiglă ceramică), având culori și texturi care contribuie la integrarea vizuală în peisaj.

Amplasarea față de curbele de nivel

În zonele înalte de deal și de munte, casele au fost așezate pe teren denivelat, terenurile plate fiind folosite pentru culturile agricole. Demisolul de piatră al caselor adăpostește, cel mai adesea, un atelier de meșteșugar/ bucătăria de vară și pivnița. Uneori, la demisolul casei se află grajdul și colna.

Construcțiile pot fi așezate cu axa lungă perpendiculară pe direcția pantei sau paralelă cu direcția pantei, în funcție de forma parcelei și de topografie.

Modul de amplasare față de panta terenului se va determina în funcție de tipologiile specifice la nivelul străzii și de soluțiile tehnice recomandate în baza caracteristicilor terenului.

AȘA DA: *Respectarea alinierii la streașină și la coamă este o primă condiție pentru coerența imaginii de ansamblu la nivelul străzii. Imagine din satul Pleșcuța.*

AȘA DA: *Casă așezată cu axa lungă pe direcția pantei, la Lazuri (Culoarul Crișului Alb). La demisol se află pivnița și atelierul de lucru.*

AȘA DA: *Ansamblu al unei gospodării așezat cu axa lungă pe direcția pantei, la Obârșia (Culoarul Mureșului).*

AȘA DA: *Case așezate cu axa lungă perpendiculară pe direcția pantei, la Vășdoci, respectiv la Brusturi, cătunul Drăgășești (Culoarul Crișului Alb). Demisolul de piatră adăpostește pivnița, bucătăria sau atelierul de lucru.*

3.4. Amplasarea construcțiilor și a amenajărilor noi în afara vetrei localității – probleme de încadrare în peisaj

Principii de proiectare a clădirilor noi în afara vetrei:

1. **Integrarea în peisajul cultural local:**
- se va justifica modul de integrare în peisaj în cadrul unui studiu de amplasare (Anexa 1, punctul C);
- se va asigura accesibilitatea adecvată la investiția propusă; se va realiza, în prealabil, un studiu de accesibilitate și circulații, care va indica modul de racordare la drumurile principale de acces în zonă (în special pentru investițiile cu gabarite mari);
- se vor folosi materiale de construcție specifice zonei, de preferință produse sau prelucrate local (a se vedea capitolul **2.1. Materiale de construcție folosite în arhitectura locală**), tehnici de construcție specifice zonei și meșteșuguri specifice legate de construcții, acolo unde acestea și-au dovedit durabilitatea și eficiența energetică.

2. Urmărirea performanței energetice ca parte integrantă a proiectării de arhitectură (a se vedea capitolul **7. Performanța energetică**):
- proiectele vor fi adaptate la climatul local: însorire, umiditate, vânturi dominante, oscilații de temperatură;
- se vor folosi sisteme sustenabile pentru refolosirea apei drenate și echipamente ce utilizează energii regenerabile (incluse încă din faza de studiu de fezabilitate);
- se vor evita materialele ce au efect negativ asupra mediului înconjurător și asupra sănătății populației.

AȘA NU: *Se va evita amplasarea construcțiilor de dimensiuni mari la intrarea în sat, deoarece acest lucru afectează percepția asupra întregii așezări, mai ales în conul de vizibilitate a unui monument/ansamblu important de clădiri. Acestea se vor integra în peisaj, respectiv în silueta satului, prin fragmentarea volumului (soluții pavilionare) și prin materialitate (materiale, culori, texturi specifice locului).*

AȘA NU: *Se interzice amplasarea unei clădiri noi de gabarit mare astfel încât să apară într-o perspectivă de sus asupra satului, indiferent dacă se merge pe un drum de țară, printre dealuri, sau pe o șosea de mare trafic. De jos, din vale, aceasta va ieși în evidență foarte puternic la nivel vizual și va afecta perspectiva spre cadrul natural.*

AȘA NU: *Amplasarea unei clădiri în afara vetrei satului fără a ține cont de încadrarea în peisaj și de materialele naturale, ca element dominant în cadrul perspectivei spre sat, este interzisă, ea având un efect distrugător asupra peisajului în ansamblu.*

AȘA DA: *Clădirile care se inspiră din arhitectura tradițională (materiale, volumetrii) se integrează în peisaj: în imagine, o colnă viticolă din comuna Șiria.*

AȘA DA: *Amplasarea unor clădiri industriale, de turism sau alte servicii în afara vetrei satului, este posibilă doar dacă se contopesc cu peisajul și folosesc materiale naturale biodegradabile, păstrând specificul local.*

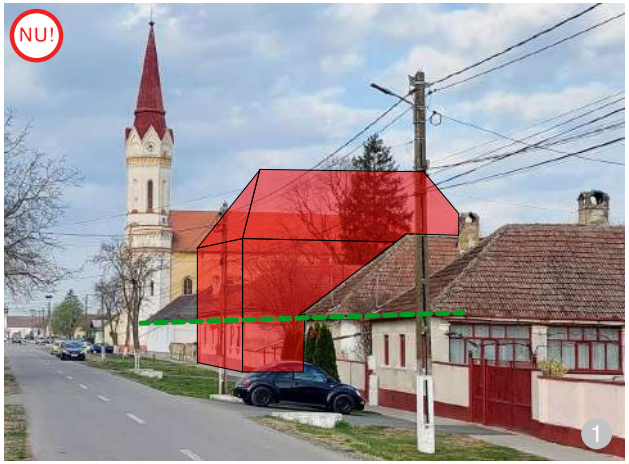
AȘA DA: *Pentru clădirile noi amplasate în afara vetrei, se va urmări integrarea acestora în peisaj și utilizarea materialelor naturale. Prin fragmentarea volumelor, o clădire de dimensiuni mari se poate integra mai bine în peisaj.*

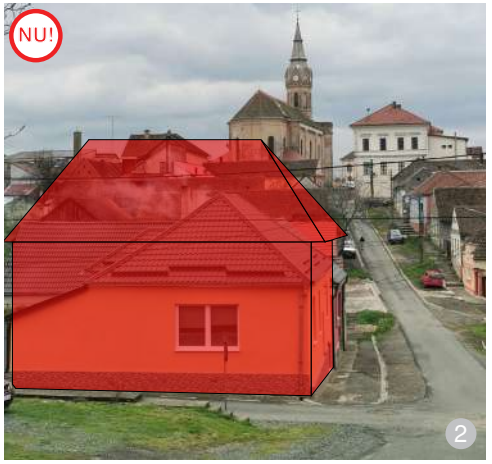
3.5. Amplasarea construcțiilor și a amenajărilor noi în vatra localității – probleme de încadrare pe lot

Principii de proiectare a clădirilor noi în intravilan:

1. Realizarea unui **studiu de amplasare** pentru proiectele ce se vor insera în intravilan (în vatra localității), care va include un plan de situație și o desfășurată stradală care să cuprindă cel puțin trei loturi vecine de fiecare parte a parcelei investiției, o secțiune prin proflul stradal și prin clădirea propusă, simulări fotografice cu amplasarea investiției și fotografii cu contextul existent și argumentarea soluțiilor arhitecturale și de finisaj propuse (**Anexa 1**).
2. Proiectul va respecta specificul local: respectarea frontului stradal și a scării umane, urmărirea tipologiilor specifice locului/zonei, a modului de amplasare pe lot, a gabaritelor specifice în plan și vedere, a materialității (se vor evita contrastele cromatice puternice, reflexiile supărătoare generate de folosirea excesivă a sticlei sau a tablei lucioase) și a amenajărilor exterioare specifice.
3. Se va respecta un regim maxim de înălțime de **S/D + P + M** (în funcție de specificul local), care păstrează înălțimea streșinii și a coamei specifice zonei, cu acoperiș cu pantă de cel puțin 40° spre frontul stradal (în partea din spatele casei se acceptă și alte înclinații ale acoperișurilor, cu respectarea normelor în vigoare și adaptarea la climatul caracteristic zonei).
4. Curtea trebuie menținută și valorificată prin amenajări peisajere, căci ea reprezintă nucleul întregului ansamblu. Se va acorda o atenție sporită asigurării accesurilor adecvate prin păstrarea intrărilor uscate (acolo unde există, în cazul unei extinderi), respectiv a accesurilor la clădirile construite în partea din spate a curții.
5. La amplasarea clădirilor noi se va respecta o limită de amplasare definită de gospodăriile învecinate, limită care se va determina în cadrul studiului de amplasare (pe planul de situație), fără a pătrunde mult în adâncimea lotului, pentru a asigura o utilizare eficientă a terenului și integrarea în specific.
6. Clădirile amplasate pe loturile libere vor respecta regimul de aliniere și de înălțimile specifice la nivelul străzii sau al localității, pentru a asigura continuitatea fronturilor stradale.
7. Se vor folosi materiale, tehnici și meșteșuguri tradiționale locale, acolo unde acestea și-au dovedit durabilitatea și eficiența energetică.
8. Se urmărește conformarea și performanța energetică ca parte integrantă a proiectării de arhitectură:
   - Proiectele vor fi adaptate climatului local (însorire, umiditate, vânturi dominante, oscilații de temperatură).
   - Se vor folosi sisteme sustenabile pentru refolosirea apei drenate și echipamente ce utilizează energii regenerabile (incluse încă de la faza de SF).
   - Se vor evita materialele ce au efect negativ asupra mediului înconjurător și asupra sănătății populației.

Se urmărește:
- protejarea peisajului cultural al așezărilor rurale;
- valorificarea oportunităților zonei: materiale de construcții locale, meșterii locali, identificate și documentate „in situ”;
- protejarea vegetației existente, fiind interzisă tăierea arborilor din spațiul verde de aliniament fără o justificare pertinentă (se vor aduce toate argumentele necesare, documentate fotografic);
- respectarea scării umane a construcțiilor și a caracterului rural (prin dimensiuni, ritmicitatea frontului stradal, suprafețe decorate în tehnici tradiționale, fără contraste puternice, împrejmuiri din materiale specifice locului);
- adaptarea construcțiilor la climatul local, pentru eficientizarea consumului (folosirea materialelor naturale ale căror durabilitate și eficiență energetică au fost testate, proporționarea golurilor și protecția față de razele solare prin modalități tradiționale dovedite eficiente: goluri limitate, protejate de obloane, prispa, protejată de soare și vânt, vegetație folosită și pentru umbrire).

AȘA NU: *Se va evita amplasarea unor construcții noi care depășesc gabaritele specifice locului în vatra satului (imaginile de mai sus reprezintă simulări), mai ales în locurile în care acestea împiedică vizibilitatea către un monument istoric sau către o perspectivă valoroasă. Este obligatorie respectarea înălțimilor la cornișă și la coamă specifice locului.*

AȘA DA: *Toate clădirile respectă gabaritele (volum, înălțimi) specifice locului. În satele de deal și munte, cu diferențe de nivel semnificative în lungul unei străzi, respectarea gabaritelor este esențială pentru unitatea fronturilor stradale. Imagine din satul Luguzău (Depresiunea Zărandului).*

AȘA NU: *Chiar dacă respectă regimul de aliniere specific, clădirea nouă depășește înălțimea la cornișă și alterează unitatea frontului stradal.*

AȘA NU: *Clădările noi supradimensionate amplasate în spatele caselor existente destructurează imaginea stradală specifică, depășind, în prim-plan vizual, înălțimea conișei de la stradă și din planul din spate, precum și înălțimea clădirilor amplasate în imediata vecinătate.*

3.5.1. Extinderea clădirilor existente

Modalități de extindere admise:

- în continuarea volumului, la aceeași înălțime sau la înălțime mai mică decât acoperișul existent, păstrând însă forma acestuia și respectând ierarhia volumelor;
- ca volum nou, similar ca formă și proporție, legat de volumul existent prin diverse spații de articulare;
- pe verticală, prin mansardarea podului existent, fără a modifica înălțimea la streașină a clădirii.

Principii de respectat privind extinderile clădirilor existente:

▪ volumele noi ale extinderii se vor subordona gabaritelor clădirilor inițiale și se vor insera în ansamblu fără a afecta unitatea frontului stradal;

▪ extinderile vor respecta tipologiile de volumetrii, acoperișuri, goluri specifice arhitecturii rurale tradiționale din zonă;

▪ extinderile vizibile de la stradă (care participă la imaginea frontului stradal) se vor realiza cu respectarea raportului plin/gol, a tipologiilor de goluri specifice zonei, cu încadrarea în ansamblul clădirilor existente pe lot;

▪ în cazul în care extinderile propuse sunt vizibile de la stradă (din desfășurata stradală), se recomandă realizarea unui studiu de amplasare (**Anexa 1**);

▪ se va ține cont de faptul că, odată cu extinderea unei clădiri, noul ansamblu implică noi măsuri de protejare la incendiu (a se consulta Normativul P118/1-2025).

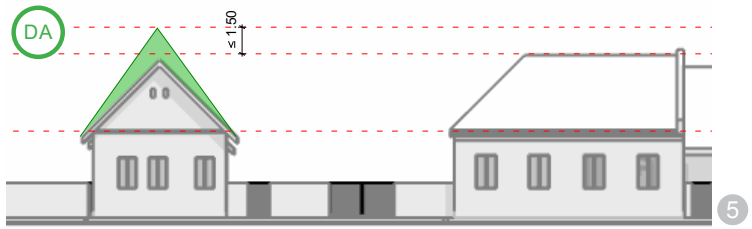
AȘA NU: *Închiderea târnațului nu este o soluție viabilă pentru extinderea suprafeței locuibile, deoarece spațiul de tip coridor care rezultă nu îmbunătățește considerabil condițiile de viață, anulând rolul benefic pe care târnațul tradițional îl are: de umbrire și protejare a fațadei de ploaie. După închiderea acestuia, deseori, proprietarii caselor realizează nevoia de protejare a peretelui și extind streașina cu o copertină nouă sau chiar dublează târnațul. Acest lucru duce la iluminarea insuficientă a spațiilor interioare, care devin întunecoase.*

AȘA NU: *Inserția clădirilor noi supradimensionate fără a ține cont de specificul local duce la denaturarea imaginii gospodăriei și a frontului stradal, afectând în mod ireversibil peisajul intravilan. Adesea, construcțiile existente sunt demolate după finalizarea celor noi, ducând pe de o parte la pierderea fondului construit tradițional și pe de altă parte, la ieșirea din specificul local.*

AȘA NU: *Nu sunt potrivite extinderile spre frontul stradal dacă acestea nu respectă specificul local. Aici, volumul extinderii este de inspirație urbană, materialele folosite sunt străine locului, iar vitrina pe toată lungimea nu respectă raportul plin/gol specific zonei. Continuitatea frontului stradal se poate realiza prin extinderi, dar cu respectarea elementelor de specific local.*

AȘA DA: *Se recomandă mansardarea în volumul existent al acoperișului. Totuși, în cazuri justificate, este permisă schimbarea pantei acoperișului în scopul realizării unei masarde, doar dacă se mărește înclinația la 55-60°. Cota finală la coamă nu poate depăși cu mai mult de 1,5 metri cota coamelor învecinate (se vor determina înălțimile maxime în cadrul desfășuratelor stradale, conform* **Anexei 1***). Se va păstra cota de la streașină și se va realiza integrarea în compoziția de ansamblu a fațadei. Se recomandă conservarea detaliilor decorative și de reprezentare (cartușul cu numele proprietarilor, de exemplu) de la nivelul frontonului.*

AȘA DA: *Extinderea clădirilor existente cu funcțiuni comerciale sau de servicii se poate realiza prin construirea unei terase de tip târnaț care să asigure un spațiu intermediar de primire. Se recomandă folosirea lemnului pentru stâlpii târnațului și balustradă (după caz), precum și a învelitorilor din țiglă ceramică. Folosirea tablei va duce la supraîncălzirea acoperișului și la un disconfort al utilizatorilor. Închiderea cu rastel de lemn este de preferat în locul închiderilor cu sticlă sau materiale plastice. Imagini din satele Aciuța (Culoarul Crișului Alb) și Șicula (Câmpia Crișului Alb).*

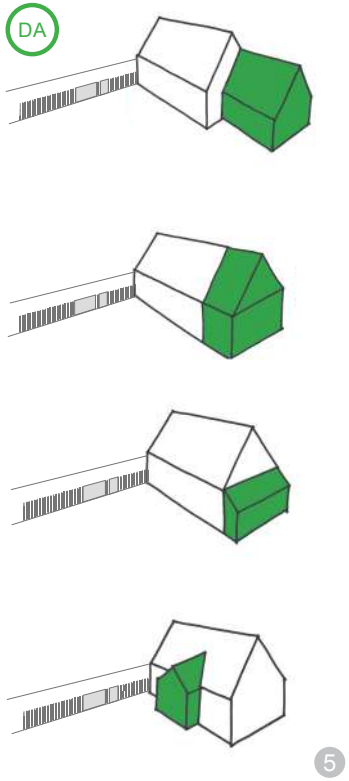

AȘA DA: *Extinderea s-a amplasat spre curte, fără a afecta imaginea frontului stradal, iar materialele și finisajele folosite se încadrează în specificul local. Pentru a mări spațiul util, a fost amenajată o mansardă în volumul existent al acoperișului, iar ferestrele din planul învelitorii, au fost așezate pe panta dinspre curte, ceea ce a generat o intervenție discretă asupra casei. Imagini din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului).*

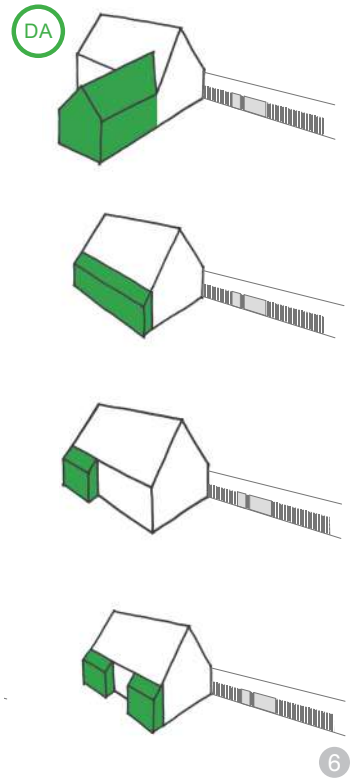

AȘA DA: *Extinderea clădirilor existente se poate realiza după modelul tipologiilor specifice. Extinderile nu vor afecta imaginea dinspre stradă a clădirilor și se vor subordona gabaritelor acestora, adică nu vor depăși înălțimile la streașină și la coamă ale clădirii existente, respectiv lățimea acesteia, atunci când extinderea se face în lungul lotului. Se permit extinderile cu foișoare sau corpuri de acces care preiau cota cornișei existente și se încadrează în tipologiile specifice zonei. Imagini din Buteni și Cuied (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Posibilități de extindere a caselor și anexelor așezate cu latura scurtă la aliniament (perpendicular față de drum), inspirate din tipologiile tradiționale de case/anexe, cu respectarea cotelor existente la streașină și la coamă.*

AȘA DA: *Posibilități de extindere a caselor și anexelor așezate cu latura lungă spre aliniament (paralel cu strada), inspirate din tipologiile tradiționale de case/anexe, cu respectarea cotelor existente la streașină și la coamă.*

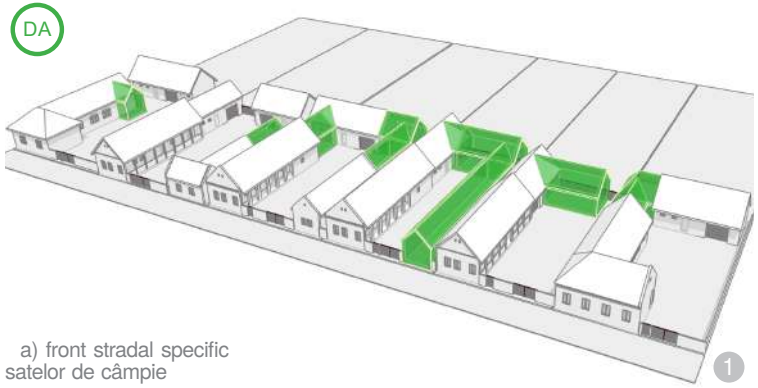

AȘA DA: *Păstrarea târnațului deschis este de preferat pentru a beneficia de spațiul exterior protejat de soare și intemperii. Accesul acoperit în târnaț merită păstrat mai ales dacă târnațul a fost închis cu sticlă, pentru a proteja intrarea în casă. Imagini cu case tradiționale din Dorgoș (Dealurile Lipovei) și Obârșia (Culoarul Mureșului).*

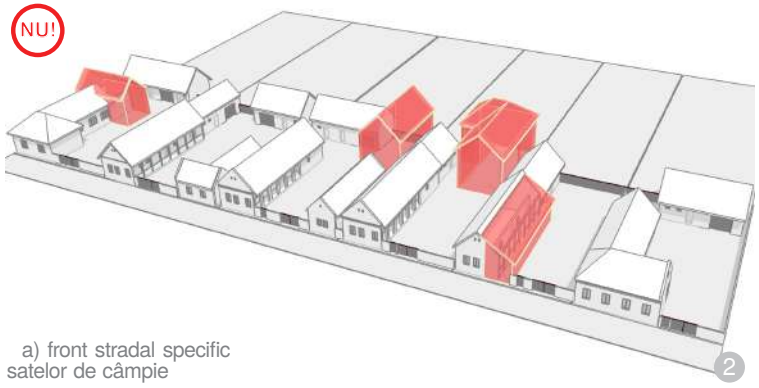

AȘA DA: *Amenajarea unui foișor sau a unui târnaț la intrare are ca beneficii protejarea zonei de intrare în casă și folosirea spațiului pe perioada verii ca terasă. Se recomandă folosirea lemnului atât pentru stâlpi, cât și pentru balustradă, conform tipologiilor locale. Acoperișul extinderii se va integra în compoziția de ansamblu a acoperișului casei. Imagini din Lazuri (Culoarul crișului Alb) și Groșii Noi (Culoarul Mureșului).*

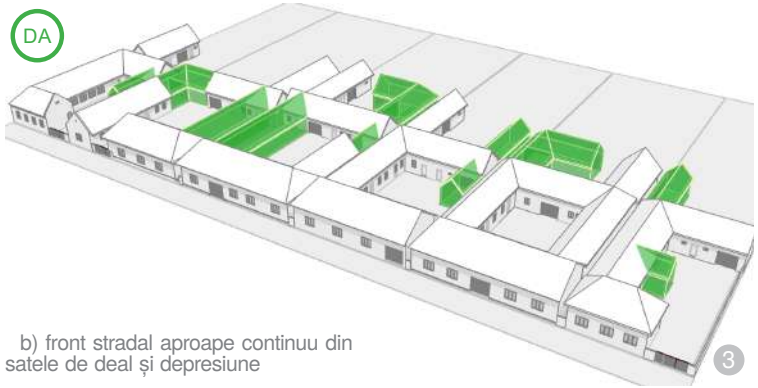
a) front stradal specific satelor de câmpie

1

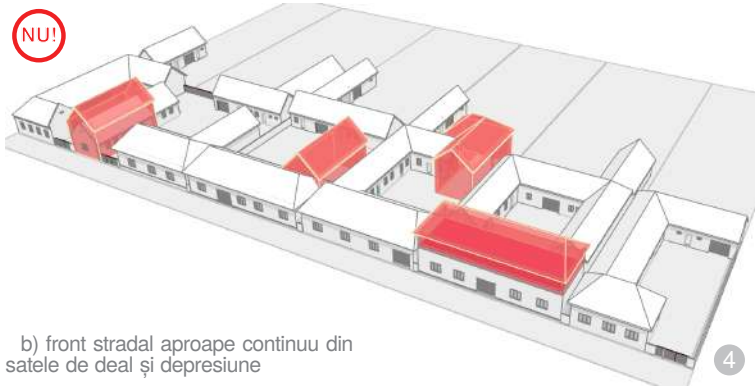
a) front stradal specific satelor de câmpie

2

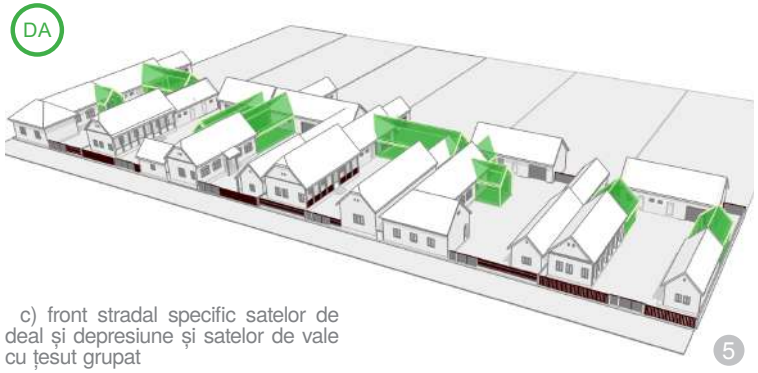
b) front stradal aproape continuu din satele de deal și depresiune

3

b) front stradal aproape continuu din satele de deal și depresiune

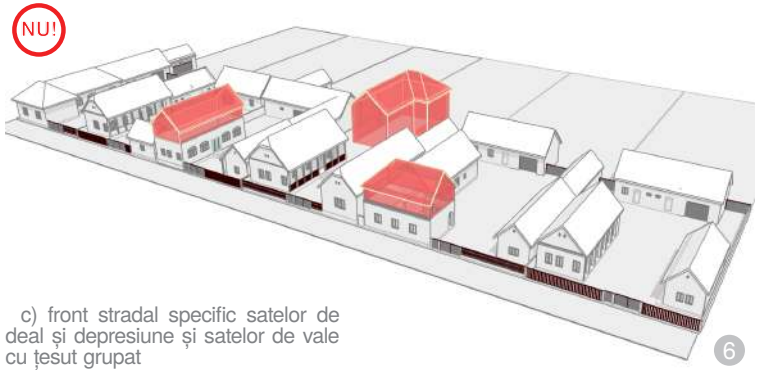
4

c) front stradal specific satelor de deal și depresiune și satelor de vale cu țesut grupat

5

AȘA DA: *Posibilități de extindere a clădirilor existente, în funcție de specificul fronturilor stradale: spațiile libere dintre anexe și case pot fi valorificate prin amplasarea unor extinderi sau construcții noi, cu respectarea specificului local și a ierarhiei în cadrul ansamblului. Extinderile și construcțiile noi se vor subordona clădirilor existente (în special ca gabarite și înălțimi) și vor avea o prezență cât mai discretă privind dinspre stradă, fără a afecta coerența fronturilor stradale. Intervențiile în frontul stradal vor folosi tipologii volumerice și materiale de construcție specifice locului.*

c) front stradal specific satelor de deal și depresiune și satelor de vale cu țesut grupat

6

AȘA NU: *Nu se acceptă extinderi/clădiri noi care depășesc volumele clădirilor principale de pe lot, ci se vor subordona acestora. Clădirile din interiorul lotului nu vor depăși ca înălțime cotele la streașină și la coamă ale clădrilor existente, amplasate spre stradă. Nu se acceptă extinderi pe verticală cu etaj/ etaj mansardat ale caselor existente, atunci când se modifică înălțimea streșinii. Acoperișul extins pe verticală se acceptă doar în cazul modificării pantei la 60° pentru mansardare și poate depăși cu cel mult 1,5 metri cota coamelor învecinate.*

7

AȘA NU: *Modificarea pantei acoperișului pentru a acomoda două nivele de mansardă nu se încadrează în specificul local, deoarece rezultă o înălțime mult prea mare la coamă, ceea ce alterează imaginea unitară a frontului stradal.*

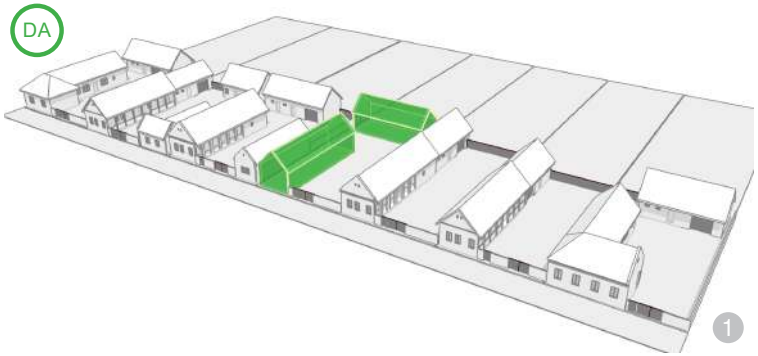
8

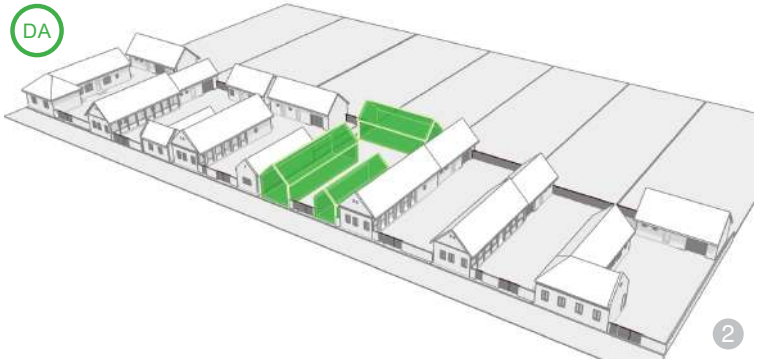

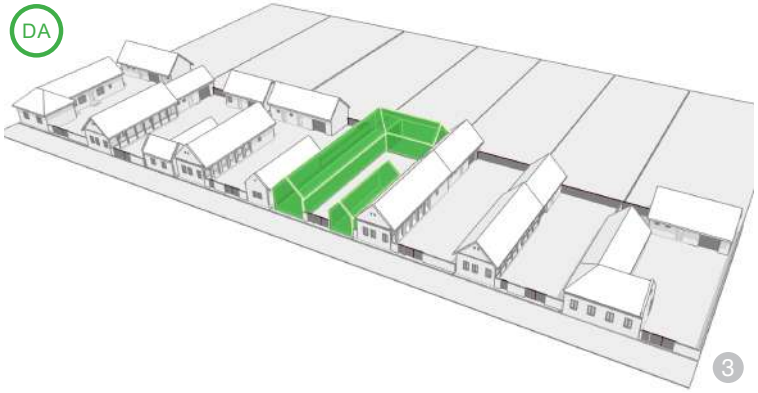
9

AȘA NU: *Supraînălțarea clădirilor existente nu este recomandată deoarece presupune un cost mult mai mare decât mansardarea în volumul existent al acoperișului, iar impactul asupra imaginii stradale este negativ (modifică proporțiile, regimul de înălțime și imaginea de ansamblu).*

a) Amplasarea clădirilor noi în front stradal specific satelor de câmpie

AȘA DA: *Posibilități de amplasare a clădirilor noi pe un lot liber: noile volume se vor inspira din tipologiile specifice locului, vor respecta modul de amplasare a clădirilor învecinate, gabaritele și înălțimile specifice. Se va asigura continuitatea frontului stradal prin preluarea înălțimilor la streașină și la coamă. Pentru o ocupare maximală a zonei de ampalsare a clădirilor pe lot, se vor adopta soluții de tip pavilionar, ținând cont de tipologiile locale, cu încadrarea în procentul maxim de ocupare a terenului (POT).*

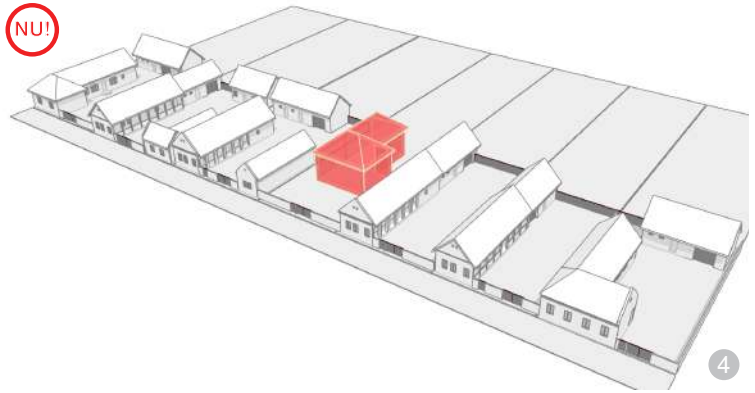
3.5.2. Clădiri noi pe loturi libere

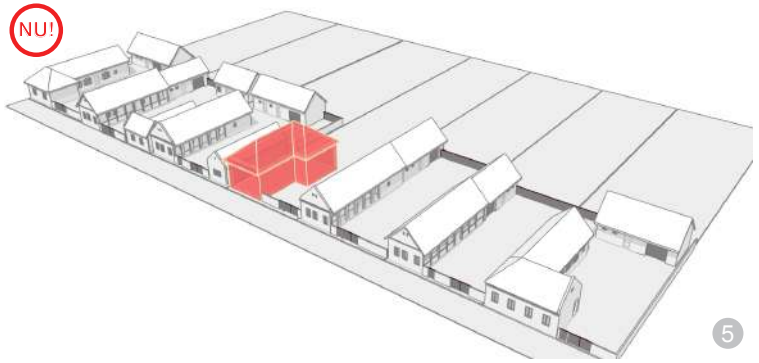
Pentru amplasarea clădirilor noi pe loturi libere în intravilan, în cadrul țesutului existent al localității (în cazul unui țesut grupat, continuu), se va delimita o **zonă de amplasare care va fi definită de limita maximă de amplasare în adâncimea lotului a clădirilor învecinate și de aliniamentul stradal, respectiv de limita de retragere** a clădirilor față de aliniament.

Aceste limite se vor identifica prin studiul de amplasare (**Anexa 1**), pe planul de situație (la scara 1:200 sau 1:500), care va cuprinde amplasarea clădirilor, a construcțiilor anexe și a amenajărilor aferente pentru câte trei parcele situate de o parte și de alta a parcelei libere pe care se dorește a se construi.

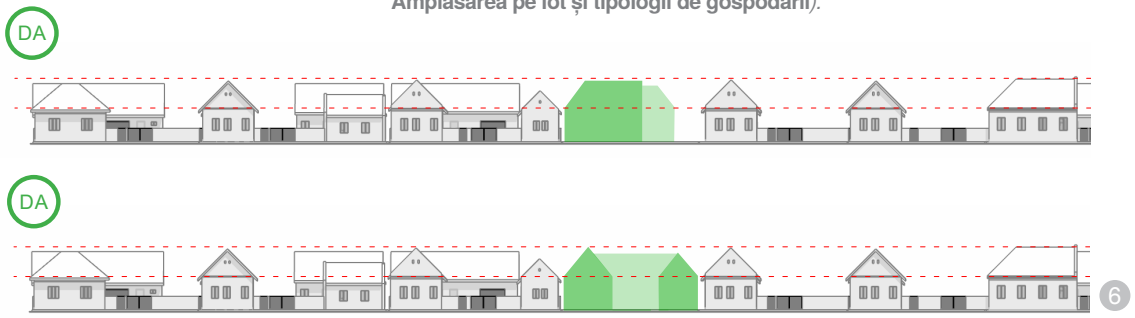
În cazul în care la nivelul străzii se întâlnesc atât clădiri amplasate pe aliniament, cât și clădiri retrase, amplasarea clădirilor noi se va realiza ținând cont de cea mai favorabilă situație, atât din punct de vedere funcțional cât și în ceea ce privește integrarea în imaginea frontului stradal.

Studiul de amplasare va cuprinde desfășurate stradale (la scara 1:200) și un profil stradal, dar și simulări fotografice în perspectivă care să arate modul de integrare a clădirii propuse în imaginea frontului stradal, acolo unde e cazul.

AȘA NU: *Nu se acceptă amplasarea în țesutul existent a unor clădiri care depășesc gabaritele specifice locului și nu respectă modul de amplasare pe lot a clădirilor învecinate. Chiar dacă una dintre condiții este îndeplinită (de exemplu, modul de amplasare specific), depășirea înălțimilor și a gabaritelor specifice va duce la destructurarea frontului stradal. Pentru obținerea unei suprafețe construite mai mari, se recomandă o soluție pavilionară, cu mai multe volume mai mici, după modelul tipologiilor de gospodării specifice zonei respective (a se vedea* subcapitolul **2.4.2 Amplasarea pe lot și tipologii de gospodării***).*

AȘA DA: *Se va studia modul de amplasare a clădirilor în cadrul unor desfășurate stradale care să cuprindă câte trei parcele învecinate de o parte și de alta a parcelei aferentă investiției propuse. Se va urmări încadrarea în gabaritele specifice locului, respectarea cotelor maxime la streașină și la coamă. Clădirile din spatele lotului nu vor depăși în înălțime clădirle de la stradă decât atunci când se aliniază cu șurile existente, mai înalte (dacă e cazul).*

Cel mai important element de structură a mediului construit rural din județul Arad îl reprezintă unitatea fronturilor stradale specifice fiecărei zone / localități în parte.

Așadar, clădirile noi vor reface unitatea frontului stradal prin folosirea tipologiilor dominante sau complementare, în funcție de situație. Alternanța dintre clădiri așezate perpendicular și respectiv paralel cu drumul este un element specific în anumite zone, dar poate avea un efect destructurant în altele.

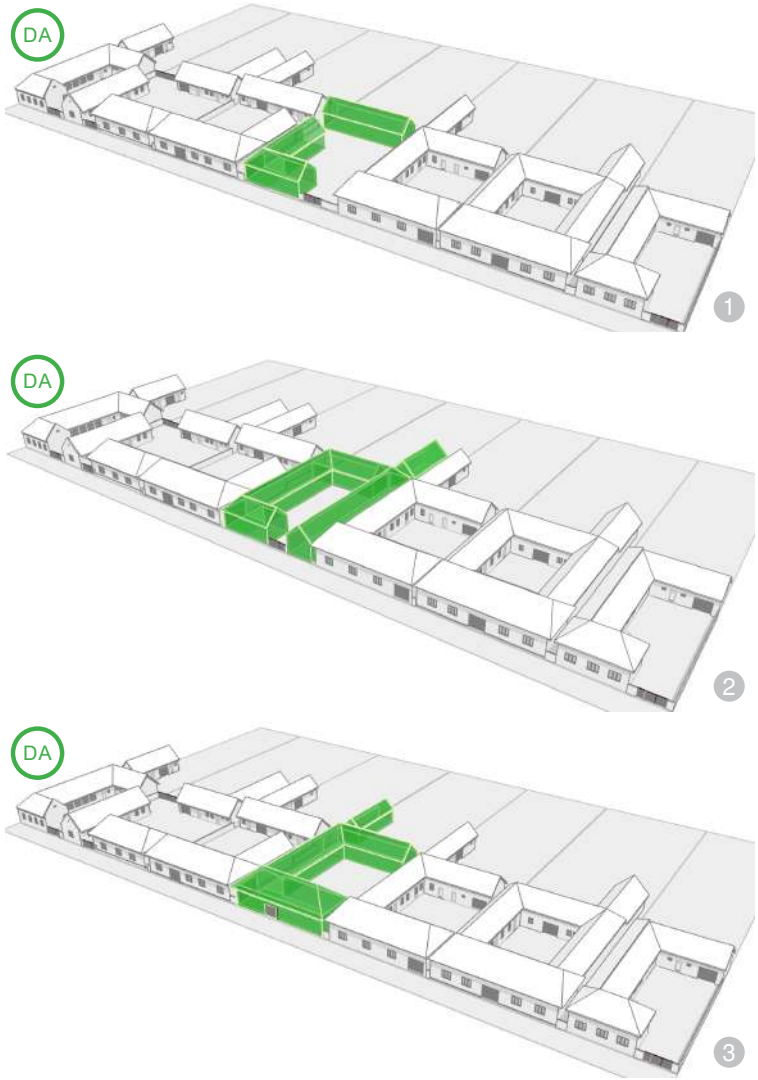
De aceea, fiecare caz se va studia în relație cu situația concretă de pe teren, fiind de mare folos studiul de amplasare propus, detaliat în **Anexa 1**, care poate ghida arhitecții, beneficiarii și autoritățile înspre o soluție favorabilă din toate punctele de vedere, integrată în specific.

Clădirile noi vor respecta regimul de aliniere specific locului, regimul de înălțime și tipologiile locale întâlnite în arhitectura rurală tradițională. Nu se acceptă referințe legate de clădirile noi, construite după anii 1990, definirea specificului realizându-se în legătură cu aspectele detaliate în capitolele **2. Specificul local** și **5. Elementele de construcție.**

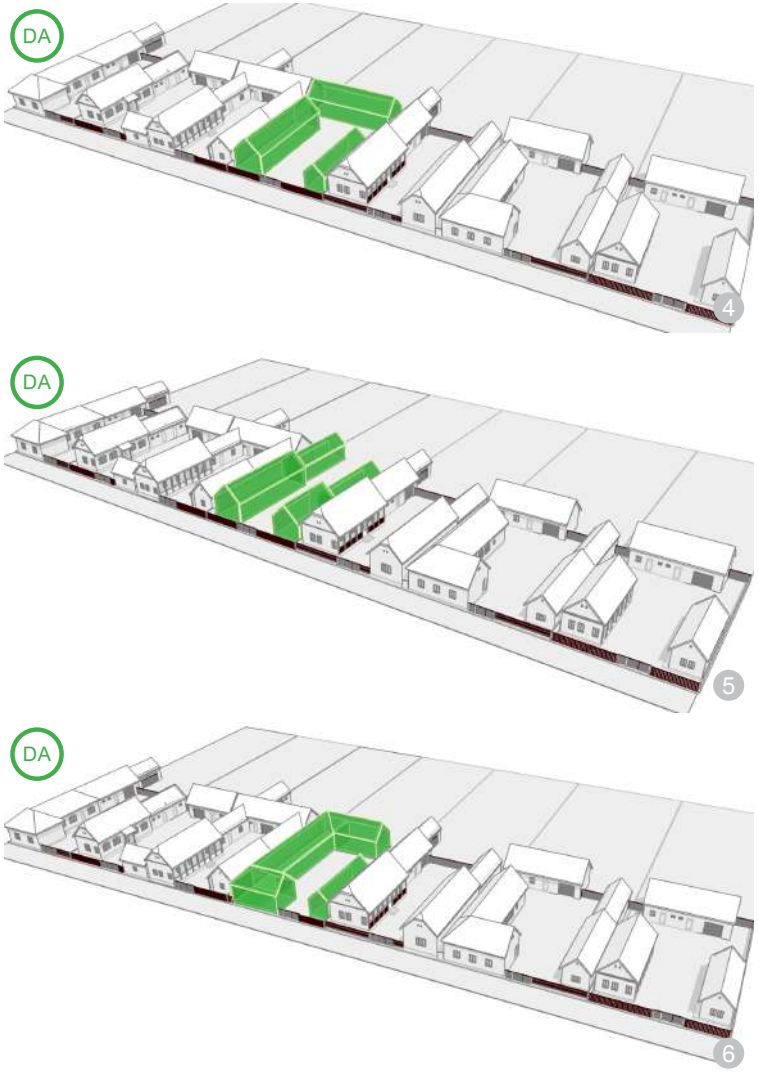
În cazul unui țesut dicontinuu, specific satelor cu structură dispersată, se vor studia gospodăriile din zonă pentru a identifica tipologiile specifice și posibilitățile de ocupare a terenului, în funcție de condițiile de climat local (direcția vântului dominant, orientarea față de punctele cardinale, regimul de precipitații etc.) și de topografie. Se va realiza și în acest caz un studiu de ampalsare pentru integrarea în pesiaj și în specific (**Anexa 1,** punctul C). Ca principiu de bază, se va păstra relația cu peisajul din jur, amplasarea liberă pe teren a clădirilor (acolo unde este cazul), iar integrarea în peisajul cultural se va realiza prin folosirea tipolgiilor și gabaritelor specifice zonei, a materialelor și a culorilor naturale.

Se va acorda o importanță adecvată rezolvării curților, cu un important rol funcțional în ansamblul gospodăriei: în relație cu accesurile în clădiri, respectiv la grădinile din spatele curților, amplasarea traseelor pentru utilități, rezolvarea scurgerii apelor pluviale, umbrirea dată de clădiri (care poate fi definitorie pentru modul de utilizare și mobilare a curții) etc.

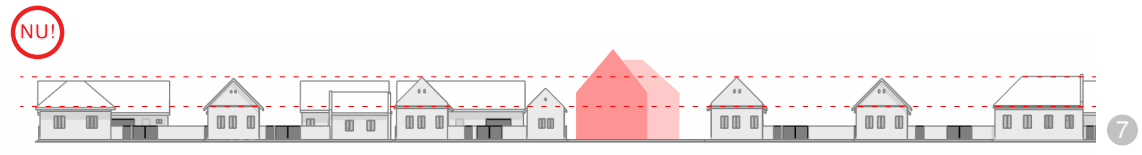
b) Amplasarea clădirilor noi în front stradal aproape continuu din satele de deal și depresiune (dealurile piemontului Codru-Moma)

c) Amplasarea clădirilor noi în front stradal specific satelor de deal și depresiune, respectiv satelor de vale cu țesut grupat

AȘA DA: *Posibilități de amplasare a clădirilor noi pe un lot liber: noile volume se vor inspira din tipologiile specifice locului, vor respecta modul de amplasare a clădirilor învecinate, gabaritele și înălțimile specifice, raportul plin-gol. Se va asigura continuitatea frontului stradal prin preluarea înălțimilor la streașină și la coamă. Pentru o ocupare maximală a zonei de ampalsare a clădirilor la nivelul lotului, se vor utiliza tipologiile locale, cu încadrarea în procentul maxim de ocupare a terenului.*

AȘA NU: *Clădirile care depășesc gabaritele specifice locului și nu respectă modul specific de amplasare pe lot contribuie la destructurarea frontului stradal.*

AȘA NU: *Construirea în mijlocul lotului și cu o retragere mare față de aliniament nu este specifică și trebuie, ca atare, evitată. O astfel de amplasare a clădirii noi destructurează imaginea unitară a frontului stradal (nu respectă înălțimile, alinierea și tipologiile specifice locului) și duce la o utilizare deficitară a curții, prin generarea unor spații exterioare înguste pe lateralul casei.*

AȘA DA: *Organizarea de tip pavilionar, inspirată din tipologiile de gospodării specifice zonei, permite introducerea unor funcțiuni complementare locuirii: ateliere, cabinete medicale, funcțiuni de cultură, educație și alte servicii.*

AȘA NU: *Chiar dacă se respectă amplasarea specifică față de aliniament, clădirile nu se integrează în specificul local atunci când depășesc înălțimile la streașină ale clădirilor învecinate și prezintă volumetrii/goluri care nu se încadrează în tipologiile locale.*

AȘA DA: *Pentru a evita supradimensionarea clădirilor noi, se recomandă adoptarea unor soluții de tip pavilionar, cu volumetrii inspirate din arhitectura tradițională. În imagine, o grădiniță nouă din satul Lăzarea, județul Harghita, unde soluția de arhitectură preia și Interpretează creativ tipologii tradiționale specifice locului.*

AȘA NU: *Clădirile noi amplasate pe parcele de colț sau înconjurate de terenuri libere au un impact vizual mai puternic asupra peisajului intravilan datorită vizibilității sporite în perspectivele de la distanță (capete de perspectivă). Clădirile din imagini nu respectă modul de amplasare pe lot, tipologiile volumetrice specifice arhitecturii rurale și depășesc cu mult gabaritele, proporțiile și regimul de înălțime specifice țesutului tradițional rural, având un impact negativ asupra fronturilor stradale.*

AȘA DA: *Proiectul unei gospodării noi, ce urmează se construi în apropiere de orașul Arad, inspirat din tipologiile specifice arhitecturii tradiționale locale. Se propun învelitori de stuf (material disponibil local), realizate conform tehnicilor de lucru tradiționale (arhitectură s.c. Modular s.r.l., arh. Alexandru Nagy-Vizitiu).*

3.6. Clădiri noi cu funcțiuni publice; recomandări care țin de calitatea utilizării spațiilor

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1]: cu funcțiuni administrative, industriale, agricole, de primire turistică, culturale și educaționale.

Construcții pentru cultură și educație

În cazul construcțiilor de învățământ, se recomandă împărțirea amplasamentului în mai multe zone funcționale: zona ocupată de construcție, zona curții pentru recreații, zona terenurilor și a instalațiilor sportive și zona verde. Pentru învățământul preșcolar (grădinițe), se va asigura o suprafață minimă de teren liber de construcții (curte, spații verzi, amenajări sportive) de 22 mp/copil, iar pentru școli primare, gimnaziale, licee, școli postliceale și școli profesionale, o suprafață minimă de 20 mp/elev.

Modul recomandat de ocupare a terenului:

- 25 % teren ocupat de construcții;
- 75 % teren amenajat (curte pentru recreații și amenajări sportive, zonă verde, grădină).

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

Pentru a asigura un grad de însorire optim și o eficiență energetică sporită, orientarea sălilor de clasă va fi, de preferință, către est, sud-est sau sud. Dormitoarele și spațiile de joacă din creșe, creșe speciale și centre pentru copii vor fi orientate spre est sau sud-est, pentru a evita supraîncălzirea și lumina excesivă pe timp de vară. Bibliotecile, sălile de ateliere și laboratoarele, spațiile care necesită o lumină constantă pe tot parcursul zilei se vor orienta spre nord. Terenurile de sport se vor orienta cu latura lungă pe direcția nord-sud, cu o abatere de maximum 15 grade spre est sau vest.

Construcții pentru sănătate

Pentru construcțiile destinate creșelor și creșelor speciale, amplasamentul trebuie să asigure o suprafață de teren neconstruit de minimum 25 mp/copil pentru creșe și de 40 mp/copil pentru creșe speciale, grupate în mai multe zone: zona ocupată de spațiile de joacă (nisip, bazin, plajă, gazon), zona administrativă și zona verde, de parc și alei.

Modul recomandat de ocupare a terenului:

- 20 % teren ocupat de construcții;
- 80 % teren amenajat (curte pentru joacă și timp petrecut în aer liber, zonă verde, grădină).

Pentru a asigura un grad de însorire optim și o eficiență energetică sporită, saloanele, rezervele, cabinetele medicale se vor orienta spre sud, sud-est și sud-vest. Laboratoarele, serviciile tehnice medicale, spațiile care necesită o lumină constantă pe tot parcursul zilei se vor orienta spre nord.

Construcțiile comerciale și de servicii

Se recomandă orientarea spațiilor funcționale pe lot astfel încât să se asigure însorirea spațiilor pentru public și a birourilor. Depozitele, atelierele de lucru, spațiile care necesită o lumină constantă pe tot parcursul zilei se vor orienta spre nord.

Construcții pentru turism

În județul Arad există câteva stațiuni și sate de vacanță cu număr constant de turiști, precum și numeroase locații căutate pentru cadrul natural deosebit.

Construcțiile pentru turism se diferențiază în funcție de nișa turistică pe care o reprezintă.

Folosirea tipologiilor de volumetrii, de acoperișuri, de goluri și a materialelor specifice arhitecturii locale tradiționale va crește atractivitatea construcțiilor și a amenajărilor noi și va contribui la păstrarea caracteristicilor peisajului cultural în ansamblu, ceea ce va duce la creșterea potențialului turistic al zonei.

Un studiu sociologic[2] realizat în anul 2008, pe Platoul Ghețar din Țara Moților (în județul Alba) a arătat că preferințele

[2] Studiu realizat în anul 2012 de sociologii Monica Iancău și Aida Dobra, detaliat în ghidul „Arhitectura locală, conștientizare și valorizare. Casa tradițională din Țara Moților - evoluție, specific, funcții contemporane", coordonat de arh. Marius Barbieri, p. 51. (https://alba24.ro/wp-content/uploads/2012/03/Ghid-de-construire-pentru-p%C4%83strarea-arhitecturii-tradi%C8%9Bionale.pdf)

AȘA DA: *Terasă a unei vinării de la Șiria, construită lângă clădirea principală a domeniului: o vilă în stil neoclasic din seoclul al XIX-lea. Prin volumetria simplă, folosirea lemnului aparent, prin faptul că nu depășește gabaritul clădirii principale (ca lățime vizibilă și înălțimi la streașină și coamă), clădirea terasei rămâne discretă, fără a concura vila domenială, iar prin culorile neutre se încadrează în peisajul natural.*

AȘA DA: *Intervenție contemporană la Șiria, în afara vetrei, asupra unei clădiri din secolul al XIX-lea, extinsă în anii 1960. Intervenția nouă a readus la viață clădirea istorică valoroasă (inițial, cantina unei ferme), iar aripa mai recentă a primit o nouă înfățișare: modernă, dar discretă (prin materialitatea neutră și volumul simplu), subordonată vizual clădirii vechi.*

AȘA DA: *în 2016, la Căsoaia (Depresiunea Zărandului), au fost inaugurate un ecomuzeu pentru promovarea meșteșugurilor tradiționale și Centrul de informare și Educare în protecția Mediului – „Casa Verde". Ambele clădiri se integrează în specificul local prin volumetriile simple, cu acoperiș în două ape, folosirea materialelor de construcție specifice locului (țigla ceramică, lemnul, piatra) și a tipologiilor de goluri, cu încadrarea în raportul plin/gol specific zonei.*

AȘA DA: *Grădiniță nouă la Lăzarea, județul Harghita, cu elemente din specificul arhitecturii tradiționale locale: volumetrii simple, raportul plin/gol, frontonul de lemn, gardul cu elemente verticale de lemn, învelitoarea de țiglă ceramică.*

AȘA DA: *Pentru amenajarea piețelor în aer liber, a pavilioanelor pentru comerț stradal sau pentru târguri și evenimente, se recomandă volumetrii inspirate din arhitectura locală și folosirea materialelor specifice zonei - în acest caz (o piață din județul Harghita), lemnul - folosit la structura construcției și la învelitoare.*

AȘA DA: *În județul Arad există câteva lacuri care pot fi amenajate cu locuri de promenadă sau de observare a naturii, inclusiv pentru plajă, după caz. Aici se pot folosi amenajări din lemn pentru integrarea în peisaj, după exemplul celei din imagine, construită pe lacul Șovata, județul Mureș.*

AȘA DA: *Proiect pentru un Centru comunitar multifuncțional în satul Ghețar, comuna Gârda de Sus, județul Alba, zona Munților Apuseni, autori arh. Elisaveta Ciupercă, arh. Cristina Constantin și arh. Cosmin Pavel. Propunerea se încadrează în specificul local, adoptând o soluție pavilionară inspirată din arhitectura tradițională (folosind tipologii volumetrice și materiale de construcție specifice loclului).*

AȘA DA: *Pentru a evita supradimensionarea clădirilor noi, se recomandă adoptarea unor soluții de tip pavilionar, inspirate din arhitectura tradițională. Între corpurile de clădire se pot crea spații intermediare de acces și de așteptare, pentru activități cu caracter semipublic. Acest tip de soluție se pretează pentru funcțiuni de cultură, educație, sănătate, servicii, dar și pentru alăturarea unor funcțiuni diferite.*

și așteptările turiștilor diferă de cele ale localnicilor în ceea ce privește aspectul general al construcțiilor, materialele de construcție, dimensiunile și amplasarea acestora, dotările și mobilierul. Concluzia acestui studiu este că turiștii sunt interesați de elementele de specific local, de modul de viață autentic dintr-o anumită zonă, nu doar de dotările de confort. Așadar, oferirea unei experiențe inedite, plină de culoare locală și în relație cu peisajul cultural, alături de o bună integrare a construcțiilor și a amenajărilor în cadrul natural din jur s-a dovedit a fi o rețetă de succes în domeniul turismului rural.

Construcțiile și amenajările din materiale tradiționale specifice locului sunt mai căutate și mai apreciate de turiști decât cele din materiale nespecifice, întâlnite și la oraș (de exemplu, construcții de beton, de metal sau cu multă sticlă). În satele de deal și munte, se recomandă folosirea pietrei pentru soclu și a lemnului pentru pereți, respectiv a șindrilei, a țiglei solzi sau a paielor pentru învelitori, iar la câmpie, dealuri joase și depresiune se recomandă construcțiile din cărămidă, văiugă sau pământ bătut, în combinație cu prispe și amenajări din lemn.

Se recomandă folosirea volumetriilor simple, a planimetriilor dreptunghiulare, a acoperișurilor cu pantă de 45° (60°-65° la munte) în două sau în patru ape (la munte) și a târnațului, ca spațiu intermediar valoros din punct de vedere funcțional (terasă, loc de stat).

Amenajările exterioare recomandate sunt cele cu volumetrii și detalii simple, din materiale naturale, evitând pe cât posibil folosirea betonului, a asfaltului, a tablei cutate și a materialelor plastice.

AȘA DA: *Clădiri noi pentru turism la Roșia Nouă (Culoarul Mureșului) și la Lazuri (Culoarul Crișului Alb), care se încadrează în specificul local prin folosirea prispei, a unei volumetrii simple, cu acoperiș în două ape și a materialelor naturale specifice locului: lemnul, țigla ceramică.*

AȘA DA: *Se recomandă folosirea unor materiale și tipologii volumetrice specifice arhitecturii locale, pentru integrarea în peisaj a construcțiilor pentru turism - campinguri, case de vacanță, pensiuni.*

4. AMENAJAREA CONSTRUCȚIILOR EXISTENTE

4.1. Principii de intervenție

Recuperarea și reutilizarea clădirilor existente trebuie să fie printre prioritățile administrațiilor locale în ceea ce privește protejarea și valorificarea patrimoniului construit.

Prin reabilitarea gospodăriilor tradiționale existente se urmărește:

- protejarea peisajului cultural;
- valorificarea oportunităților zonei: sursele de materiale de construcții locale și/sau de meșteri locali, identificate și documentate „in situ";
- protejarea vegetației existente;
- respectarea scării umane a construcțiilor și a caracterului rural (dimensiuni, ritmicitatea frontului stadal, suprafețe decorate manual, folosind tehnici tradiționale, împrejmuiri din materiale naturale specifice locului);
- adaptarea construcțiilor la climatul local pentru eficientizarea consumului (folosirea materialelor naturale ale căror durabilitate și eficiență energetică au fost testate în timp, proporționarea golurilor și protecția față de razele solare prin modalități tradiționale dovedite eficiente: goluri limitate, protejate de obloane, prispa care protejează de soare și vânt).

A. Adaptarea și refuncționalizarea gospodăriei vechi

Astfel de intervenții se vor face cu păstrarea modului tradițional de ocupare a lotului, păstrarea formei și a imaginii exterioare a clădirilor (intervențiile se vor integra în volumele existente, nu vor produce modificări semnificative ale fațadelor, ci vor păstra o notă discretă, cu respect pentru arhitectura tradițională/istorică și specificul local), la care se adaugă intervenții minore care să mărească gradul de confort interior, prin:

- **recompartimentări interioare** cu condiția de a se păstra golurile originare la exteriorul casei și de a nu afecta alcătuirea structurală a construcției (se vor utiliza la maximum spațiile disponibile pentru acomodarea funcțiunilor complementare locuirii: spații de serviciu, camere pentru oaspeți, birouri, ateliere de lucru, depozitări);
- **introducerea dotărilor minimale pentru confortul interior,** prin rezolvări punctuale cât mai neinvazive și reduse ca impact în relație cu elementele structurale existente, dar amplasate în așa fel încât să asigure eficiență în utilizare și ușurință în întreținere (pe cât posibil, se vor crea spații tehnice adiacente clădirii existente sau folosind una dintre anexe, atunci când este posibil, sau se vor grupa în zonele de articulație dintre clădiri, eficientizând și scurtând traseele interioare);
- **mansardarea podului** se va face cu păstrarea volumetriei inițiale a acoperișului și a cotei de streașină, în timp ce cota coamei, dacă se modifică, se va încadra în înălțimile specifice perceptibile de la nivelul străzii (se va studia încadrarea în specific prin realizarea desfășuratelor stradale); aerisirea și iluminarea naturală a spațiilor mansardei se vor realiza prin ferestre în planul învelitorii și nu prin lucarne (lucarnele existente, pentru accesul în podul șurilor se vor păstra și pot fi folosite în cadrul amenajării); pot fi acceptate luminatoare care nu ies mai mult de 30 cm din planul învelitorii;
- **refuncționalizarea șurilor, a grajdurilor sau a altor anexe gospodărești** astfel încât să se creeze noi spații pentru locuire (extinderea locuirii în sistem pavilionar) sau pentru funcțiuni complementare (mici ateliere, cabinete medicale, alte servicii), cu păstrarea elementelor de specific local;
- **recondiționarea sau înlocuirea tâmplăriilor** cu păstrarea raportului plin/gol specific la nivelul frontonului și al fațadelor, prin păstrarea golurilor existente sau refacerea lor cu respectarea tipologiilor specifice de forme și dimensiuni;
- **folosirea materialelor naturale specifice locului,** care se regăsesc în arhitectura clădirii sau a clădirilor învecinate (lemn, cărămidă, lut, văiugă, piatră, învelitori de lemn sau țiglă ceramică), puse în operă cu respectarea tipologiilor tradiționale (de formă, culori, texturi); se va evita, pe cât posibil, folosirea materialelor sintetice precum cimentul, zugrăvelile „lavabile", materialele plastice (PVC, poliuretan, polistiren ș.a.), care nu permit migrarea vaporilor de apă de la interior la exterior, ducând la reținerea umidității în interiorul clădirii și al elementelor de construcție (pereți, planșee, pardoseli), ceea ce în timp va duce la un climat interior nesănătos și la igrasie, mai ales atunci când acestea au în alcătuirea lor lemn, văiugă, mortar de var, pământ bătut - materiale poroase care absorb umiditatea din aer și sol (după caz) și eliberează treptat vaporii la exterior.

Astfel de intervenții pot fi realizate atât asupra caselor existente, cât și în cazul anexelor, pentru a li se conferi o funcțiune actuală.

În rândul clădirilor anexe, există numeroase construcții valoroase care păstrează mult mai multe elemente tradiționale decât locuințele. Prin intervențiile asupra clădirilor existente, se va urmări păstrarea și punerea în valoare a elementelor de identitate locală (a se vedea subcapitolele **2.5. Tipologii de case și sisteme constructive** și **2.6. Construcțiile anexe**). Se va urmări păstrarea formei și a dimensiunilor golurilor, precum și a tâmplăriilor de lemn. Culorile utilizate pentru finisarea fațadelor vor fi neutre, specifice locului: alb, albastru/verde în nuanțe deschide, ocru. Se va evita colorarea fațadelor în culori stridente, saturate.

Gospodăriile existente se pretează a fi folosite și pentru funcțiuni noi de servicii și comerț la scară mică (magazine mici, farmacii, cabiente medicale, frizerii etc.), prin folosirea spațiilor dinspre stradă sau a anexelor amenajate în acest sens.

Se va acorda atenție accesurilor și fluxurilor de mișcare în cadrul ansamblului, pentru o utilizare eficientă a spațiilor și a curții.

B. Dezvoltarea și extinderea gospodăriei vechi

Intervențiile vor respecta următoarele principii (a se vedea subcapitolul **3.5.1. Extinderea clădirilor existente**):

- se va păstra regimul de înălțime specific locului, iar înălțimile maxime se vor determina și se vor marca pe desfășuratele/secțiunile stradale, în cadrul studiului de amplasare (conform **Anexei 1**);
- extinderile se pot face prin adiționarea unor corpuri noi de clădire între cele existente (de exemplu, între casă și șură), cu respectarea rosturilor structurale și a ierarhiei volumetrice originare (extinderile nu vor depăși gabaritele în plan sau pe înălțime ale clădirilor inițiale); se pot folosi articulații de tip prispă sau spații intermediare închise între clădiri;
- corpurile noi de clădire (extinderile) vor respecta organizarea tradițională a gospodăriilor (a se vedea subcapitolul **2.4.2 Amplasarea pe lot și tipologii de gospodării)** și anume organizarea corpurilor de clădire pe una, două, trei sau patru laturi în jurul curții (de la extinderi mici, punctuale, se poate ajunge până la extinderi cu o ocupare a curții de tip „închis" – unde curtea devine interioară, fiind înconjurată de clădiri);
- se vor menține accesurile inițiale în clădirea principală, respectiv se vor crea noi intrări dinspre curte, în funcție de nevoile funcționale; nu se acceptă aparate de intrare noi dinspre stradă.

Etape de lucru propuse în cazul intervențiilor asupra clădirilor existente

1. **Analiza multicriterială a contextului** în scopul înțelegerii specificului local – caracteristicile mediului natural local, resursele naturale și ocupațiile specifice, caracteristicile demografice, tipologiile de sate, evoluția parcelarului, modurile specifice de amplasare a clădirilor pe parcelă, relațiile funcționale dintre locuințe și anexele gospodărești, modul de organizare a gospodăriilor și de folosire a terenului, volumetriile și detaliile arhitecturale specifice zonei, materialele de construcție și modul specific de punere în operă (tehnici tradiționale); surse recomandate de informare sunt: hărți ale ridicărilor topografice istorice, planuri recente și actuale ale localității, monografii istorice, fotografii de epocă.

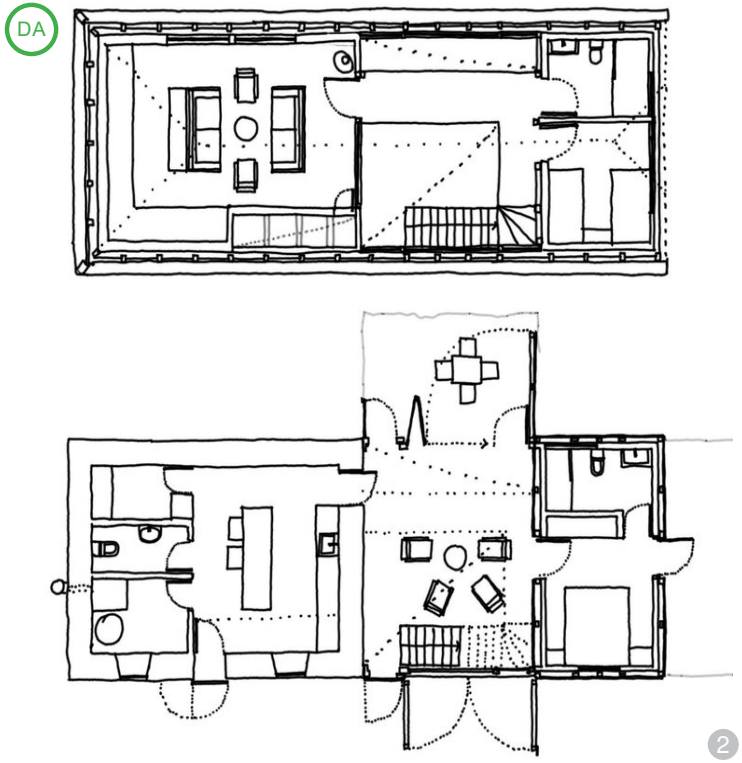
2. **Diagnoza degradărilor clădirii** – în cazul intervențiilor pe o clădire existentă – care să identifice toate tipurile de degradări și cauzele lor în vederea găsirii unor soluții adecvate; această etapă presupune consultarea unor specialiști în domeniu (arhitecți, restauratori, ingineri de structuri, biologi, arheologi ș.a.).

3. **Înțelegerea nevoilor și a oportunităților actuale** cu privire la investiția propusă inițial, respectiv regândirea ei în relație cu informațiile obținute prin analizele de la etapele anterioare și elaborarea unei teme de proiect care să includă atât cerințele funcționale și operaționale cât și cerințele legate de protejarea patrimoniului natural și construit din zonă și integrarea în peisajul cultural specific. În această etapă, în funcție de scara și implicațiile proiectului propus, se vor consulta specialiști din diferite domenii precum: arheologi, istorici, sociologi, etnologi, urbaniști, economiști, biologi, după caz.

AȘA DA: *Amenajarea unor încăperi cu funcțiuni noi în interiorul construcțiilor existente, inclusiv în anexele gospodărești (grajduri, șuri, colne) este o soluție pentru revitalizarea acestora și pentru extinderea spațiului util.*

AȘA DA: *Reconversie a unei șure de piatră și lemn în casă de locuit cu două nivele în județul Mureș, proiectul fiind realizat de arh. Nagy Arpad. Parterul cuprinde bucătăria, un living și dormitorul proprietarului (preotul satului), iar la nivelul de sus (amenajat în podul generos al șurii) s-au intordus o bibliotecă și un dormitor pentru oaspeți.*

4. Alegerea unor soluții potrivite atât din punct de vedere tehnico-economic, cât și din punctul de vedere al comportării în timp (durata de viață, modul în care va afecta structura existentă sau în care va arăta după 10-20 de ani); din punct de vedere arhitectural, se va acorda atenție felului în care soluțiile constructive vor influența aspectul clădirii, funcționalitatea, integrarea ei în context, ținând cont de respectarea regulamentelor locale de urbanism și a recomandărilor ghidului; această etapă presupune consultarea unor specialiști în domeniu – arhitecți, restauratori, ingineri de structuri, ingineri de instalații.

5. Obținerea aprobărilor și autorizațiilor necesare – această etapă implică colaborarea cu autoritatea publică locală sau județeană, după caz.

6. Execuția și urmărirea șantierului pentru a se asigura calitatea lucrărilor, pe cât posibil cu implicarea meșterilor locali; urmărirea șantierului se va face, pe lângă arhitect și inginer de structuri, și cu colaborarea experților implicați în studiile preliminare proiectării, acolo unde este cazul (unde a fost nevoie de studiu arheologic sau de studiul componentelor artistice, de exemplu).

7. Întreținerea și urmărirea în timp a clădirii/investiției pentru a-i prelungi cât mai mult durata de folosință și de viață.

4.2. Intervenții de evitat, care afectează în mod negativ unitatea frontului stradal

Printre intervențiile asupra clădirilor existente observate în cadrul studiului de teren efectuat pentru prezentul ghid, se numără câteva care au un impact vizual negativ asupra ansamblului gospodăriei și asupra frontului stradal, generează probleme de confort interior și costuri mari pentru reparații, pe termen mediu și lung. În concluzie, produc mai multe degradări construcției și costuri mai mari pentru locatari, în comparație cu beneficiile generate, cel mai adesea, doar pe termen scurt. Dintre acestea, cele mai frecvente sunt:

- izolarea termică a pereților și a soclului cu materiale necorespunzătoare, ieftine (care nu permit un transfer optim de vapori de la interior la exterior și deci, duc în timp la apariția igrasiei) sau puse în operă în mod neadecvat;
- modificarea golurilor inițiale și introducerea unor tâmplării noi, de calitate inferioară, ceea ce afectează compoziția armonioasă a fațadelor, iar uneori modifică semnificativ raportul plin/gol;
- eliminarea detaliilor decorative și cu rol de reprezentare realizate în relief de tencuială de la nivelul fațadelor (ancadramente, cornișe decorative, cartușe cu numele proprietarilor și anul construirii/renovării casei s.a.) prin anveloparea cu izolație termică impermeabilă la vapori și/sau cămășuirea peretelui cu mortar de ciment, ceea ce creează un dezechilibru higroscopic al pereților și implică peirderea autenticității arhitecturii tradiționale;
- supraînălțarea sau extinderea în lățime a clădirilor, care compromit armonia volumetrică și creează contraste puternice la nivelul frontului stradal (prin ridicarea cotelor la streașină și la coamă, prin lărgirea volumului principal al casei și deformarea volumetriei);
- închiderea târnațului (cu zid și goluri ieșite din specificul local) sau a verandei (târnațul închis cu sticlă), anulând astfel un spațiu intermediar versatil între interior și exterior, cu rol funcțional dar și de menținere a temperaturii optime (ca spațiu-tampon) în încăperile principale ale casei;
- modificarea acoperișului prin inserarea unor lucarne cu volumetrie ieșită din specificul local, cu impact vizual negativ;
- deschiderea de logii sau adiționarea unor balcoane în frontoanele dinspre stradă ale caselor, care implică distrugerea decorațiilor din relief de tencuială și au un impact vizual negativ asupra fațadelor și deci, asupra frontului stradal.

Balcoanele/logiile de la etajul/mansarda caselor sunt elemente care apar frecvent, în urma importului de modele din mediul urban. Acestea sunt insuficient înțelese ca elemente de volumetrie, inutile din punct de vedere funcțional (nu sunt folosite ca spații exterioare pentru că, de obicei, sunt foarte înguste, neputând concura cu spațiul generos al curții) și au un efect negativ asupra construcției:

- produc scurgeri de căldură la nivelul plăcii dintre parter și etaj (punte termică) și la nivelul golurilor inutil de mari;
- sunt greu de întreținut ca hidroizolație și igienă și implică costuri suplimentare recurente;
- nu fac parte din specificul local, alterând autenticitatea clădirilor și coerența fronturilor stradale.

AȘA NU: *Modificarea fațadei prin inserarea unui balcon în frontonul dinspre stradă ca urmare a mansardării alterează în mod negativ imaginea clădirii și unitatea frontului stradal.*

AȘA NU: *Extinderea acoperișului în lateralul casei generează o volumetrie disproporționată, cu impact vizual negativ.*

AȘA DA: *Intervențiile pe construcțiile existente vor avea ca scop păstrarea și punerea în valoare a elementelor de identitate locală. În imagini, etapele de renovare a unei case de lemn din satul Cladova (Culoarul Mureșului), folosind tehnici și materiale specifice locului (tencuieli pe bază de lut și var, zugrăveală de var, țiglă solzi recuperată, lemn în culoare naturală), cu respectarea volumetriei originale.*

Respir! Nevoia clădirilor tradiționale de a respira

O casă sănătoasă ... pentru un corp sănătos!

Casa în care locuim este o extensie a organismului nostru și, asemeni epidermei, trebuie, în primul rând, să ne protejeze de agenții externi: de vânt, ploaie sau zăpadă, frig sau caniculă. Și, la fel ca pielea noastră, acest înveliș protector are nevoie să respire și să transpire, astfel încât să asigure un mediu sănătos în interior.

În timpul activităților noastre, în interiorul clădirilor se formează o anumită cantitate de vapori de apă. Aceștia pot proveni de la spălat, de la gătit sau doar din simplul fapt că respirăm. Un anumit grad de umiditate a aerului este necesar, dar dacă nivelul acesteia crește prea mult și se menține pentru un timp îndelungat, va conduce, inevitabil, la condens și la dezvoltarea unor agenți biologici dăunători, cum ar fi mucegaiul.

O ventilație corespunzătoare este esențială

Clădirile tradiționale sunt construite din materiale permeabile, care lasă clădirea să respire. Astfel, prin zidărie, planșee, pardoseli și chiar tâmplării, are loc un transfer foarte lent al aerului însoțit de vaporii de apă de la interior spre exterior, transfer care contribuie la menținerea unei atmosfere sănătoase înăuntrul locuinței. Bineînțeles, mai e nevoie și de aerisirea zilnică a locuinței, fiind bine cunoscută zicala: „Unde soarele nu intră pe geam, intră doctorul pe ușă".

Incompatibilitatea materialelor moderne cu sistemele de construcție tradiționale

Una dintre problemele actuale o constituie utilizarea materialelor moderne pentru repararea clădirilor tradiționale sau pentru modernizarea acestora. Marea majoritate a acestor tipuri de materiale s-a dovedit incompatibilă cu sistemele de construcție tradiționale, deoarece, în timp ce clădirile moderne se bazează pe materiale impermeabile, cele tradiționale permit un anumit transfer de vapori și evaporarea umidității. Utilizarea mortarelor cu ciment (în loc de var), a sistemelor ușoare de construcții cu izolații din polistiren sau din alte fibre artificiale (în loc de zidării solide permeabile cu capacitate de înmagazinare a căldurii – inerție termică), a tâmplăriilor din PVC cu geam termopan (în locul celor din lemn), a membranelor de plastic și a acoperișurilor cu plăci metalice contribuie la formarea unui înveliș impermeabil, care nu mai permite clădirii să respire. În aceste condiții, ventilarea trebuie făcută exclusiv prin deschiderea ferestrelor sau prin alte mijloace mecanice. Această necesitate nu poate fi, în cele mai multe cazuri, satisfăcută în condițiile vieții moderne, când, din motive de securitate sau din lipsă de timp, ferestrele nu sunt ținute deschise atât cât ar trebui, iar sistemele mecanice nu sunt întreținute corespunzător. De asemenea, prin utilizarea finisajelor moderne, ca, de exemplu, a sistemului de parchet laminat de tip PAL, a vopselurilor sintetice (pe bază de solvenți), a mochetelor și a adezivilor utilizați la producerea și fixarea acestora, a mobilei de tip PAL și PFL, s-a observat o creștere periculoasă a nivelului de compuși organici volatili (VOC) în compoziția aerului din interiorul locuințelor. Ultimele studii care s-au făcut în țările din Vest arată că nivelul acestor compuși (VOC) a crescut într-atât, încât gradul de poluare din interiorul locuințelor moderne a devenit cu mult mai mare decât cel exterior. De asemenea, numărul mare de copii cu probleme respiratorii și alergii a dus la efectuarea a numeroase studii în Marea Britanie, care au demonstrat că problemele de sănătate se asociază cu existența componenților organici volatili proveniți din materialele de construcție moderne și cu lipsa de ventilație corespunzătoare, datorată sistemelor de construcție moderne.

Materialele naturale sunt ecologice și durabile

Prin urmare, este recomandabil ca, în măsura în care este posibil, să se mențină folosirea materialelor naturale în locuințele tradiționale – parchet și pardoseli din lemn, tâmplării din lemn vopsite cu vopseluri naturale, șape pe bază de mortar de var, zugrăveli pentru pereți pe bază de var, cretă etc. și vopseluri pentru tâmplărie pe bază de in etc. De asemenea, în condițiile în care trebuie să ne gândim din ce în ce mai mult la reducerea poluării mediului înconjurător, toate aceste materiale se dovedesc a fi mai ecologice decât cele moderne, fiind, totodată, și mai durabile.

Utilizarea mortarelor de var pentru lucrările de reparații

Este necesar ca mortarele pentru zidărie să fie mai permeabile, mai „moi" decât materialele utilizate în compoziția zidăriei (piatra, cărămida, argila nearsă etc.), pentru că prin mortar se înlesnește eliminarea umidității din interiorul locuinței și a celei care apare din cauza fenomenului de capilaritate. Apa aduce cu ea și săruri care, dacă nu pot fi eliminate (ca în cazul utilizării tencuielilor cu ciment sau al placărilor cu gresie), formează o crustă ce contribuie la desprinderea tencuielii și la deteriorarea blocurilor de piatră sau cărămidă. Așadar, tipurile de mortar recomandabile sunt, în general, cele din var sau cele din pământuri argiloase, utilizate în mod tradițional.

Revenind la fenomenul de capilaritate, care poate duce la formarea igrasiei (prezența permanentă a umidității excesive în zidărie), subliniem din nou importanța ventilării adecvate a locuinței, dar și necesitatea identificării sursei de umezeală și a introducerii unui sistem adecvat de drenare pe perimetrul clădirii. De asemenea, este de dorit ca suprafețele din jurul clădirii să fie permeabile (pavaje tradiționale cu piatră cubică, piatră de râu, pietriș, blocuri din lemn, plăci de ceramică și argilă arsă pe pat de nisip, suprafețe verzi etc.), pentru a permite evaporarea apei din sol. Mai ales în cazul curților tradiționale, atunci când suprafețele se betonează extensiv, apele din sol încearcă să se elimine prin zidăria clădirilor, fenomen ce duce, inevitabil, la apariția igrasiei. Prin folosirea cimentului pentru reparația soclurilor, nu se face altceva decât să se împingă nivelul igrasiei și mai sus în zidărie, până când apa găsește un mediu mai permeabil prin care să se elimine.

Importanța menținerii ferestrelor originare

O altă problemă acută ce se observă în zonele cu locuințe tradiționale este înlocuirea tâmplăriei ferestrelor existente din lemn cu cele din PVC cu geam termopan. Chiar și atunci când au o vechime de mai bine de o sută de ani, în mare parte, aceste ferestre nu necesită decât mici reparații și o revopsire, pentru a rezista încă o dată pe atât. În schimb, tâmplăriile din PVC cu geam termopan sunt garantate pentru aproximativ zece ani. Mai mult, ceea ce inițial pare o investiție care permite economisirea resurselor financiare prin reducerea consumului de energie, pe termen lung poate duce la cheltuieli majore, datorate lucrărilor de asanare necesare din cauza apariției mucegaiului în interiorul locuinței și, nu în ultimul rând, problemelor de sănătate survenite.

Pe lângă aspectul legat de sănătatea celor ce locuiesc în astfel de case, importantă este și menținerea aspectului, a unității de stil a clădirii, aspect, de altfel, reglementat și prin lege.

Reabilitarea clădirilor existente

Revenind la aspectul ecologic, 60 % din totalul de CO_2 emis anual în țările dezvoltate este atribuit industriei de construcții și activităților sale adiacente. Ca urmare, cea mai responsabilă și mai ecologică abordare este reabilitarea construcțiilor deja existente. Un număr foarte mare de clădiri sunt încă demolate sau lăsate să cadă în ruină, multe dintre acestea putând fi reabilitate și modernizate cu utilizarea unor resurse minime. Clădirile istorice, tradiționale, care fac parte din identitatea locală, sunt cele care creează, în rândul locuitorilor orașului, acea stare de familiaritate, de apartenență la o comunitate.

Silvia Demeter-Lowe

AȘA DA: *Șurile și grajdurile au dimensiuni care se pretează la amenajarea unor spații locuibile sau pentru oaspeți. Păstrarea deschiderilor ample este recomandată pentru a introduce uși și ferestre mari, care să asigure un spațiu luminos, plăcut. Totodată, șurile mari pot fi folosite pentru funcțiuni publice (de exemplu, spații comunitare, pentru educație sau cultură, dar și pentru servicii și comerț).*

AȘA DA: *Pivnițele pot fi transformate foarte ușor în spații de locuit utile: crame, bucătării, băi, dormitoare, camere de zi etc. Mobilierul tradițional poate fi foarte bine combinat cu mobilierul contemporan.*

AȘA DA: *Mansardarea podurilor caselor și ale anexelor poate constitui o modalitate eficientă de a câștiga spațiu de locuit. Se va acorda o atenție deosebită izolării termice a acoperișului și amplasării stratului de difuzie a vaporilor în cazul intoducerii unor spații umede (băi).*

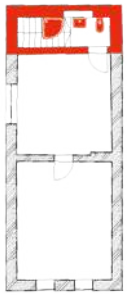
AȘA DA: *Mansardarea podului pentru a mări spațiul util locuibil, în cazul unei case mici de lemn din satul Roșia Nouă. Pentru iluminarea mansardei, s-au folosit ferestre în planul învelitorii și golurile circulare ale frontoanelor. Finisajele de lemn - în acest caz, pardoseala și închiderea cu scânduri de brad de la intradosul acoperișului - creează o atmosferă caldă, un spațiu confortabil care invită la admirarea peisajului din jur, tot timpul anului. Mansarda este încălzită prin intermediul unor recuperatoare de căldură montate pe coșul de fum al sobelor de la parter, iar acoperișul a fost izolat termic.*

4.3. Interioare specifice locuințelor tradiționale; conservare și punere în valoare

În mod similar cu organizarea gospodăriei, interiorul casei tradiționale se caracterizează prin pragmatism și folosirea eficientă a resurselor - de spațiu și de materiale - în cadrul unui sistem cu ierarhii clare și profund conectat la spiritualitate. Astfel, utilitatea fiecărui spațiu este dublată de simbolistica sa, iar fiecare acțiune are un dublu rol - practic și spiritual -, de la edificarea casei și până la relocarea sau transformarea ei, de la scara întregii construcții și până la detaliul tâmplăriei unei ferestre.

Pardoselile caselor vechi de lemn din satele de deal și munte, dar și ale caselor francone din restul zonelor, se făceau din pământ bătut, cu un strat de finisaj din pământ mai argilos, cât mai impermeabil, la partea de uzură. Această pardoseală se repara periodic cu „muruială” (aplicarea unui strat subțire de lut amestecat cu pleavă și balegă de cal, uneori și cu nisip) cu rolul de a menține suprafața uniformă și

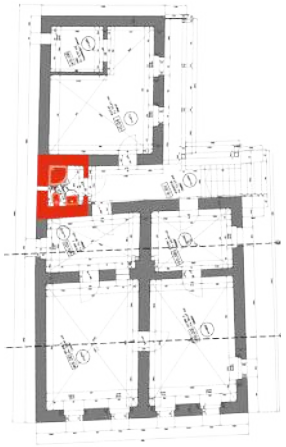
AȘA DA: *Spațiul de sub scară reprezintă un spațiu de multe ori neutilizat. Acesta poate primi foarte bine o utilitate nouă, precum amenajarea unei băi.*

AȘA DA: *Amplasarea băii în holul de la intrare este o alegere rațională și preferată de majoritatea beneficiarilor.*

AȘA DA: *Cămara poate fi o variantă bună pentru amenajarea unei băi atunci când nu-și mai găsește utilitatea.*

AȘA DA: *Renovarea casei de lemn de la Roșia Nouă a presupus și refacerea tencuielilor de lut atât la interior, cât și la exterior, folosind mână de lucru locală și tehnici tradiționale: baterea suportului de leațuri pe pereții din bârne de lemn, tencuirea pereților cu mortar de lut amestecat cu paie (mai întâi un strat grosier de nivelare, apoi stratul de finisare, mai fin, și cel de impermeabilizare cu var și cenușă), aplicarea zugrăvelii de var. La acestea se adaugă recondiționarea tavanelor și a pardoselilor de lemn, tâmplării noi de lemn în culori naturale și refacerea instalațiilor fără a afecta structura și spațialitatea casei vechi. Finisajele aplicate manual, materialele naturale și decorul simplu contribuie la autenticitatea și farmecul casei.*

AȘA DA: *Finisajele noi (din zona extinderii) sunt neutre, punând în valoare tâmplăria veche a ușilor (revopsite), textura pardoselii de scândură (băițuită), masivitatea soclului de piatră integrat în amenajarea interioară și spațialitatea firească, prietenoasă a casei. Diferența de nivel dintre casa veche și extindere este folosită ca loc de stat și articulează bucătăria. Mobilierul nou are un design minimalist și folosește materiale recuperate din demolarea unei anexe (blatul de lemn) și elemente create manual de localnici (pânză de cânepă, abajur din foi de porumb). Imagini din interiorul unei case de lemn (renovată și extinsă) de la Roșia Nouă (arh. Loredana Gaiță, arh. Miodrag Stoianov).*

de a reface stratul impermeabil, având totodată caracteristici antiseptice.

Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea (în unele sate, abia în perioada interbelică), s-au introdus pardoselile de scândură („podite"), mai întâi la camera de la stradă, apoi și în camera de locuit dinspre curte. Totuși, multe case vechi din satele de deal și munte au și în prezent pardoseală („vatră") de pământ, atât în camere, cât și în târnaț.

Tavanele se construiau peste structura de „grinzele" care se sprijineau pe cununa de grinzi de la partea superioară a pereților, prin baterea unor scânduri lungi, obținute din trunchiuri despicate și așezate cu partea nefinisată în sus. Spre interior, tavanul casei rămânea nefinisat – cu grinzile și scândurile de lemn aparente, însă în pod se finisa cu un strat de lut amestecat cu paie tocate, cu rol de izolare termică a casei și de realizare a unei suprafețe lise, pentru cerealele păstrate în pod.

Casele vechi din lemn, văiugă sau pământ bătut mai păstrează încă acele grinzi longitudinale centrale denumite „meștergrindă" – grinzi principale longitudinale așezate peste „cununa" de grinzi de lemn de deasupra pereților exteriori, cu rol structural și simbolic deosebit, cioplite dintr-un singur trunchi de copac. Acestea prezintă deseori la intradosul din camera de la stradă („soba mare") și chiar pe lateralele vizibile, decorații incizate sau încrestate cu motive solare și scurte inscripții legate de anul construirii casei și, mai rar, numele meșterilor constructori .

La interior, **pereții** se tencuiau (erau „lipiți" sau „văcăliți") cu un amestec omogen din pământ, apă, paie tocate sau pleavă, nisip și var, material care se nivela cu mâna, apoi se lăsa să se usuce. Finisarea pereților se făcea prin aplicarea unui strat subțire tot pe bază de lut, dar în amestec cu balegă de cal, în felul acesta obținându-se o suprafață cât mai lisă, peste care se aplica o soluție obținută din apă, var și nisip foarte fin care era suportul final al „pănurei" – stratul de culoare al pereților, culorile cele mai des întâlnite în trecut fiind albastrul și verdele.

Rolul tencuielii groase de lut este atât de suport pentru zugrăveala de var, cât și de izolație termică a interiorului, mai ales în cazul pereților de lemn. Zugrăveala de var, la rândul ei, pe lângă funcția estetică, avea și un important rol de igienizare a interioarelor, datorită calităților antiseptice ale varului.

Se recomandă păstrarea finisajelor originare și recondiționarea lor folosind tehnici tradiționale, manuale, cu ajutorul unor meșteri locali și cu materiale naturale compatibile.

Obiectele de interior care s-au mai păstrat în casele vechi sunt adesea unicat, realizate manual, din materiale naturale - din lemn sau metal, altele sunt din textile lucrate manual la războiul de țesut și cusute cu motive din arta populară locală -, iar valoarea lor culturală depășește cu mult valoarea materială directă. De aceea, merită păstrate și puse în valoare prin integrarea lor în amenajarea interioară sau în cadrul unei colecții etnografice locale.

Casele țărănești mai vechi (în special casele de lemn din satele de deal și munte) pot avea la interior obiecte de mobilier și decor valoroase din punct de vedere istoric, artistic și etnografic, precum: lăzi de zestre, lavițe cu spetează, paturi de lemn cu picioare înalte, farfurii de lut înconjurate de ștergare de pânză cusute cu diferite modele tradiționale, blidare pentru farfurii și vase de gătit, icoane pictate pe sticlă, diferite țesături și obiecte de îmbrăcăminte sau pânze cusute cu motive specifice unei anumite zone, unelte realizate de meșteșugari, războaie de țesut ș.a.

Proprietarii pot apela la specialiști în conservarea obiectelor de patrimoniu folcloric din cadrul muzeelor de etnografie și la restauratori de artă, pentru consultanță în ceea ce privește curățarea, tratamentele ce pot fi aplicate, măsurile de protejare, condițiile de păstrare și punerea în valoare a acestor obiecte. Nu în ultimul rând, cei mai în măsură să ofere informații despre conservarea acestor obiecte în condiții optime sunt bătrânii familiei, sau ai satului, cunoscători și creatori ai acestui patrimoniu inedit.

În cazul obiectelor de lemn pictate, se recomandă curățarea simplă, fără unelte abrazive (cu o cârpă de bumbac ușor umezită într-o soluție de apă și săpun natural), fără detergenți și alte produse chimice care pot deteriora lemnul sau stratul decorativ.

În toate zonele etnografice ale județului Arad, se observă o atenție deosebită acordată meșteșugurilor și artei populare în ceea ce privește amenajarea interioarelor locuințelor rurale.

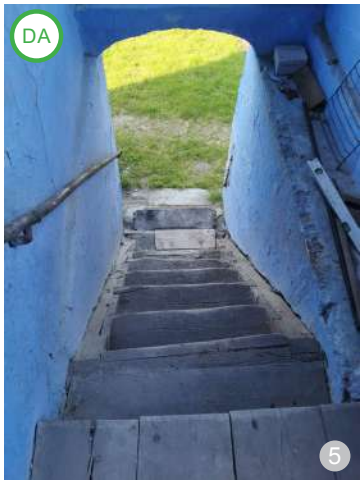
AȘA DA: *Obiecte de mobilier tradițional cu valoare culturală deosebită: laviță cu spătar și ladă de zestre din lemn, unde se păstrează încă haine cusute manual, documente și obiecte cu valoare simbolică ale familiei. Se recomandă conservarea obiectelor de mobilier tradițional și punerea lor în valoare în cadrul amenajării interioare.*

AȘA DA: *Prispă cu pardoseală de lut și balustradă de lemn tencuită și văruită în albastru, la o casă de lemn din satul Pârnești (Culoarul Mureșului). Se recomandă conservarea și întreținerea pardoselii de lut folosind metode tradiționale și același tip de lut, procurat din sursa locală. Balustrada târnațului se conservă bine datorită streșinii prelungite a acoperișului, care o protejează de ploaie și soarele puternic.*

AȘA DA: *Interiorul casei din Pârnești, cu mobilier simplu, de lemn: pat cu picioare înalte, masă și scaune. Elementele de decor tradițional sunt farfuriile de ceramică glazurată (realizate manual, la roata olarului, de olari din zonă) și icoanele pictate pe sticlă, la care se adaugă ștergare țesute manual la războiul de țesut și decorate cu diferite motive realizate din broderie colorată (de obicei, roșu și negru).*

AȘA DA: *Pardoseală de lemn și scară de lemn integrată târnațului la o casă cu etaj de lemn și parter de piatră din satul Brusturi, specifică satelor de la poalele Munților Apuseni. Se recomandă păstrarea și recondiționarea elementelor valoroase/cu valoare identitară precum prispa, scara de lemn, dar și a finisajelor originare care s-au păstrat, ceea ce atestă calitatea deosebită a materialelor și tehnicilor folosite.*

AȘA DA: *Recondiționarea pardoselii de scândură și a tavanelor de lemn: se recomandă curățarea și tratarea superficială, incoloră a lemnului; nu se recomandă aplicarea unor tratamente care acoperă desenul fibrei.*

AȘA DA: *Se recomandă păstrarea elementelor de lemn decorate și Integrarea lor în amenajarea interioară, care va cuprinde, astfel, și o parte din memoria locului.*

AȘA DA: *Se recomandă păstrarea tâmplăriilor originare la interior, recondiționarea lor dacă e nevoie și punerea în valoare prin integrarea în amenajarea interioară.*

AȘA DA: *Mansarda Casei Memoriale „Eugenia și Eugen Popa” de la Săvârșin. Se recomandă punerea în valoare a șarpantelor istorice în cadrul amenajării mansardei.*

AȘA DA: *Elemente de lemn recuperate de la balustrada târnațului unei case vechi de lemn din satul Tălagiu. Se recomandă recuperarea elementelor decorative, conservarea lor și punerea în valoare prin integrarea în lucrarea de restaurare sau într-o nouă amenajare.*

AȘA DA: *Se recomandă păstrarea târnațului deschis ca spațiu intermediar între casă și curte. Se va pune în valoare prin recondiționarea balustradei și a detaliilor decorative ale stâlpilor, repararea pardoselii originare (de lemn, piatră, cărămidă, pământ - după caz) și recondiționarea tâmplăriei ferestrelor și a ușilor, a obloanelor de lemn. Pentru umbrirea târnațului se recomandă întreținerea plantelor precum vița-de-vie, a cărei prezență în fața târnațului face parte din specificul local.*

4.4. Recomandări pentru protejarea și punerea în valoare a patrimoniului construit rural

Câteva elemente de peisaj a căror prezență s-a extins aproape în tot teritoriul studiat și pe o perioadă de timp foarte îndelungată, ajungând până astăzi, și care au avut o pondere semnificativă în cadrul transformărilor peisajului cultural rural sunt: **morile, sălașele agricole și pastorale, castelele și ansamblurile nobiliare și bisericile de lemn.**

Acestea reprezintă clădiri și ansambluri de patrimoniu deosebit de valoroase (chiar dacă nu se află pe lista monumentelor istorice), iar multe dintre ele sunt, în prezent, într-o situație critică, fiind nevoie urgentă de măsuri pentru conservarea lor, având în vedere importanța istorică și culturală a peisajului pe care îl atestă, atât la nivel județean, cât și regional.

Sălașele agricole și pastorale

Un element specific peisajului cultural rural până la mijlocul secolului XX și care în prezent este pe cale de dispariție îl reprezintă sălașele pastorale și agricole din hotarul satelor (având denumirea de „hodăi” în zonele de câmpie, respectiv de „gospodării de vărat” sau „colibe” – la munte), atestate încă din secolul al XVIII-lea, apărute ca urmare a nevoii de pășunat continuu pe parcursul anului, respectiv din nevoia de teren agricol (obținut prin defrișări și desțeleniri treptate).

Crescătorii de animale și agricultorii și-au construit sălașe în hotarul satelor, dar și la distanțe mari (de câțiva kilometri) de vetrele principale, de-a lungul timpului, unele sălașe devenind gospodării locuite permanent, de sine stătătoare. Sălașele s-au înmulțit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a reglementărilor impuse de legislație[1] și din cauza creșterii producției agricole și a suprafețelor cultivate.

În satele de deal și în cele situate pe văi înguste din zone montane, aproape fiecare familie avea cel puțin un sălaș – de obicei, la înălțimi mai mari față de vatra așezării, în jurul căruia se concentra temporar întreaga activitate a familiei, aici aflându-se cele mai mari suprafețe de teren de care dispunea (păduri, fânețe, livezi, terenuri cultivate și pășuni). De la mijlocul verii și până toamna târziu, capul familiei și unul dintre copiii mai mari urcau din vatra satului la sălaș, cu tot cu animale: caii și vitele fiind folosite pentru adunatul și transportul fânului și al recoltei de toamnă, în timpul ședерii la sălaș având locuri bune pentru pășunat. Sălașele puteau fi și simple adăposturi pastorale, în cazul gospodarilor cu mici turme de oi sau capre. Astfel, sălașul și gospodăria din vatra satului au reprezentat, în special în zonele înalte, doi poli complementari ai activității de peste an a țăranilor.

La câmpie, sălașele erau locuite mai mult timp, de obicei pe toată perioada muncilor agricole; drept urmare, gospodăriile erau mult mai complexe și mai mari, cuprinzând grajduri pentru cai și vite, șoproane, hambare și magazii pentru recolte, cotețe pentru păsări și porci, constituind adevărate ferme agricole. Astfel de sălașe erau răspândite în jurul așezărilor mai importante, care erau și târguri sau chiar orașe (de exemplu, în jurul orașului Nădlac, la nord de Pecica, în hotarul târgului Șimand, la sud de Beliu ș.a.), unde teritoriul era împânzit de sălașe – mici ferme care aprovizionau localitățile cu cereale, fructe, animale și nutrețuri, dar, de obicei, câteva sălașe se găseau și în jurul satelor mai mici. De exemplu, în jurul localității Pecica, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul sălașelor a crescut semnificativ, ajungând, în perioada interbelică, la peste 800[2].

Pe alocuri, sălașele erau ca niște mici cătune, alcătuite din mai multe gospodării (cuprindeau în principal ferme și colne agricole, dar și locuințe mici cu planimetrie simplă), folosite de mai multe familii de țărani, acestea lucrând pe pământul unor mari proprietari de terenuri agricole.

Pe lângă funcțiile de bază pentru care au fost construite – cultura cerealelor, culesul din natură, apicultura, procurarea lemnelor și a fânului pentru iarnă și creșterea animalelor, în jurul sălașelor au apărut organizări necesare traiului de zi cu zi: o mică grădină de legume, înconjurată de pomi fructiferi,

1 O lege din 1860 a interzis aducerea grânelor netreierate, a plevei și a paielor în vetrele satelor, ceea ce a dus la înmulțirea sălașelor agricole și la locuirea permanentă a acestora.

2 Teodor-Octavian Gheorghiu, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice, op. cit.*, p. 75.

sau chiar o mică livadă, protejate împotriva animalelor sălbatice cu garduri de nuiele.

Gospodăria de la sălaș putea cuprinde, în funcție de complexitate, o colibă simplă din lemn, un ocol pentru animale și o fântână sau o locuință de mici dimensiuni (de obicei, cu două încăperi și târnat), extinsă în timp cu noi încăperi, cu destinație specifică (de exemplu, cămări pentru provizii, unelte agricole și vase de depozitare), un șopron (pentru căruță, plug și sanie), grajduri pentru adăpostul pe timp de iarnă al animalelor, cotarcă (în cazul sălașelor agricole) și o pivniță. Uneori, sălașul avea și cazan pentru fiert țuica, stupină și chiar moară de apă, în funcție de condițiile locului.

Construcția sălașelor s-a realizat din pământ bătut și împletituri din nuiele în zonele de câmpie și luncă, bogate în pământ lutos, sau din lemn și piatră în zonele de deal și munte, alcătuirea constructivă fiind cea mai simplă, fără elementele decorative care se regăseau la gospodăriile din sate. Învelitorile sălașelor de munte erau din paie și crenguțe, uneori din scânduri, având pantă abruptă, în secolul XX fiind înlocuite, pe alocuri, cu țiglă sau șindrilă. La câmpie, acoperișurile erau mai joase, cu învelitori de paie sau trestie.

Procesul de dispariție a sălașelor a început odată cu colectivizarea terenurilor agricole în perioada comunistă, când o mare parte dintre sălașe au fost demolate, cu excepția celor situate pe înălțimi, în zone mai greu accesibile. În localitățile de deal și munte, deși s-au păstrat în număr mare[1], cele mai multe dintre acestea au fost abandonate în primul deceniu al secolului XXI, ca urmare a exodului tinerilor către mediul urban și a scăderii dramatice a populației acestor sate.

În prezent, se mai pot găsi sălașe doar în zonele de munte sau dealuri înalte: Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului și Dealurile Lipovei. Sălașele oferă, prin arhitectura simplă, din materiale la îndemână pe plan local, imaginea cea mai apropiată despre cum ar fi arătat gospodăriile rurale în trecut.

[1] Ioan Biriș oferă informații despre situația sălașelor din apropierea satului, la sfârșitul secolului XX: „Nadășul cuprinde, pe lângă vatra satului, un număr mare de sălașe (la un moment dat, în jur de 300), așezate pe vechile câmpuri și poieni, constituind un fel de cătune ale localității. Nu cu mult timp în urmă, toate aceste sălașe erau locuite." (Ioan Biriș, *op. cit.*, p. 111).

Recomandări pentru conservarea, protejarea și punerea în valoare a sălașelor care s-au păstrat:

- introducerea în circuite turistice de drumeție, fiind folosite ca refugii montane (se vor lua măsuri de protecție împotriva incendiilor, conform normelor în vigoare);
- recuperarea prin refolosire: tabere de creație/workshop-uri pentru meșteșugari și studenți, artiști;
- intervenții în acord cu specificul locului – din materiale naturale, fără culori stridente;
- realizarea unui studiu de integrare în peisaj (analiza mai multor planuri de percepție, perspective) a intervențiilor noi propuse (clădiri, instalatii și amenajări peisagistice), ținând cont de faptul că sălașele sunt înconjurate de elemente majore de peisaj natural, cu diferite grade de deschidere a orizontului, respectiv mai multe planuri de percepție.

AȘA DA: *Cabana Moțești-Văsoaia și refugiul Stranașa (vechi sălașe din zona Văsoaia-Nadăș) amenajate de Asociația Hoinarii Zărandului (Depresiunea Zărandului). Cu toate că unele detalii nu respectă specificul local, astfel de inițiative sunt de lăudat, iar cu ajutorul unor arhitecți și consultând recomandările ghidului, se pot efectua mici modificări are să asigure o bună integrare în specific a amenajărilor.*

Morile

a) Morile mici, sătești

Primele conscripții austriece din secolul al XVIII-lea atestă existența morilor de apă, construite în perioada medievală – unele fiind mori mobile, construite pe plute, pe râuri. Conscripțiile din a doua jumătate a secolului indică faptul că numărul morilor a crescut prin apariția a noi mori de apă, cu amenajări hidrotehnice avansate (alimentate prin canale și iazuri artificiale, cu stăvilare amenajate special pentru a conduce apa spre roțile morilor), ca urmare a creșterii cantității de cereale recoltate. Pe hărțile Ridicării Josefine, sunt figurate și morile de apă, atât cele plutitoare, de pe Mureș și Crișul Alb, cât și cele de pe cursul unor pâraie, ceea ce indică importanța deosebită a acestora în economia locală.

În zona Podgoria Aradului, unde vântul bate mai puternic, au funcționat, până în anii 1930, și mori de vânt. De exemplu, la Covăsânț, locul morii de vânt se păstrează în toponimia locală: „La moară la vânt". Câteva mori de vânt au funcționat și în Câmpia Aradului, de exemplu, la Nădlac și la Pecica.

În satele de câmpie unde nu a fost posibilă amenajarea unor canale pentru mori de apă, s-au construit mori uscate, acționate de cai sau boi.

În satele de deal și munte, se mai păstrează mori de apă construite din lemn și piatră, cu toate că în număr mic: pe valea Zimbrului, la Iacobini, Seliștea, Păiușeni, Comănești – în Depresiunea Zărandului, la Obârșia, Corbești, Lupești – în zona Culoarul Mureșului, la Dumbrava și în satele de platou și de deal din comuna Vârfurile – în zona Culoarul Crișului Alb.

b) Morile mari, din cărămidă, acționate de forța apei sau de motoare

Pentru că lucrările și amenajările hidrotehnice aferente morilor de apă împiedicau curgerea naturală a râurilor și pâraielor, favorizând crearea de blocaje la viituri, efectele negative ale inundațiilor produse de revărsările râurilor sporeau cu fiecare moară amenajată. De aceea, în secolul al XIX-lea, a fost construit Canalul Morilor – situat în partea de nord a Câmpiei Aradului, la sud de cursul Crișului Alb, între Buteni și Vărșand. Pe noul canal, cu pantă naturală de curgere a apei, considerat în epocă o lucrare

AȘA DA: *Sălașe în apropiere de Nadăș, incluse în traseul de drumeție montană „Circuitul sălașelor țărănești", amenajat de Asociația Hoinarii Zărandului. Astfel de trasee au o importantă dimensiune culturală, contribuind la conștientizarea valorilor peisajului cultural rural.*

Sălașe în cătunul Drăgășești, la est de satul Brusturi, pe înălțimi (Culoarul Crișului Alb).

remarcabilă în domeniul edilitar, s-au construit noi mori din cărămidă, de mari dimensiuni, care deserveau teritoriul situat de-a lungul Crișului Alb, vechile mori fiind demolate.

Până spre sfârșitul anilor 1960, o mare parte din morile construite pe Canalul Morilor încă mai funcționau, ulterior fiind dezafectate și abandonate: mori care se mai pot vedea și azi, cu toate că multe dintre ele sunt în stare de ruină. Moara de la Bârsa și cea de la Ineu-Mocrea au fost renovate în ultimii ani, având în prezent funcțiunea de han turistic, respectiv complex pentru evenimente, han și restaurant. Morile de la Aldești și Socodor sunt în stare deteriorată, iar cea de la Buteni este aproape în stadiul de ruină.

În restul zonelor joase, pe parcursul secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului XX, odată cu progresul tehnic și avântul dezvoltării economice, vechile mori din lemn au fost modernizate și, ulterior, înlocuite cu mori construite din cărămidă, acționate de motoare. Acestea au fost, la rândul lor, naționalizate la mijlocul secolului XX, o parte fiind demolate ulterior. Totuși, în multe sate se mai păstrează astfel de mori de cărămidă, chiar dacă nu mai sunt folosite: la Sânpetru German, Vladimirescu, Șimand, Macea, Cermei, Bocsig, Buteni ș.a. Prin poziția centrală pe care o ocupă în cadrul satelor și prin calitatea construcției, și acestea pot fi recuperate prin proiecte de restaurare.

Și în satele mai mari din zonele de deal au fost construite, la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea sau în primele decenii ale secolului XX, mori moderne din cărămidă acționate de motoare, precum cele de la Dezna, Zăbrani, Nadăș ș.a.

Recomandări de punere în valoare a morilor istorice care s-au păstrat:

- se recomandă includerea în trasee turistice de drumeție sau trasee tematice, în scopul conștientizării valorii acestor construcții în cadrul peisajului cultural;
- se recomandă tratarea acestor construcții și clădiri în mod similar monumentelor istorice, intervențiile de orice natură fiind realizate numai în baza unor proiecte elaborate de specialiști în domeniu (a se vedea recomandările pentru **Intervenții asupra clădirilor istorice cu valoare de patrimoniu**, de la pagina 118);
- reutilizarea de către comunitate, în cadrul unor asociații locale, pentru producerea făinii și totodată ca obiective turistice;
- intervenții cu materiale naturale și compatibile, amenajări în spiritul locului.

Bisericile

a) Bisericile de lemn

Bisericile de lemn din județul Arad fac parte din aria largă de răspândire a arhitecturii lemnului, care era specifică, în trecut, tuturor zonelor de munte, deal și câmpii înalte din România. În secolul al XVIII-lea, aproape toate satele din aceste zone aveau biserici de lemn, multe dintre ele având deja o vechime considerabilă, după cum atestă conscripțiile și cronicile bisericești ale epocii.

În prezent, în județul Arad se mai păstrează peste 40[1] de biserici de lemn aparținând patrimoniului cultural local (dintre care 21 înscrise pe Lista Monumentelor Istorice), situate în zonele de deal și de munte, cu excepția unei singure biserici de lemn din Câmpia Cermeiului – biserica din satul Tălmaci. Trei biserici de lemn au fost aduse pentru conservare în municipiul Arad: biserica de la Seliște, mutată la Mânăstirea Gai, biserica de la Honțișor – în parcul Episcopiei – și biserica de la Groșeni – în curtea Spitalului Municipal. Cea mai mare densitate de biserici de lemn se întâlnește în zona Culoarul Crișului Alb, unde, dintre cele 15 biserici vechi de lemn, 11 au fost clasate ca monumente istorice.

În cadrul cercetării de teren efectuate pentru prezentul ghid, au fost identificate următoarele biserici de lemn cu valoare de patrimoniu, în mediul rural:

- în zona Câmpia Crișului Alb: biserica de lemn de la Tălmaci;
- în zona Depresiunea Zărandului: bisericile de lemn de la Agrișu Mic, Ciunteși, Buceava-Șoimuș, Mădrigești, Urvișu de Beliu, Iercoșeni, Valea Mare, Brazii, Iosășel, Buceava (biserica din vale), Văsoaia, Laz, Minead, Benești;
- în zona Culoarul Crișului Alb: bisericile de lemn de la Poiana, Ionești, Luncșoara, Vâsdoci, Budești (în prezent în stare de ruină), Tisa, Țărmure, Vidra (biserica a ars în 2022), Bodești, Cristești, Groși, Măgulicea, Poienari, Țohești, Pleșcuța;
- în zona Culoarul Mureșului: bisericile ortodoxe de lemn de la Troaș, Julița, Corbești, Roșia Nouă, Grosii Noi, Baia, biserica greco-catolică de la Julița,
- în zona Dealurile Lipovei: bisericile de lemn de la Zăbalț și Bruznic.

Cele mai multe dintre bisericile de lemn identificate au fost construite în secolul al XVIII-lea. Câteva detalii despre fiecare în parte sunt oferite în **Anexa 4. Elemente ale patrimoniului local**.

Cu ocazia sistematizării rurale din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, bisericile de lemn din județul Arad au fost strămutate pe noile amplasamente ale satelor sau au fost demolate, în locul lor fiind construite alte biserici, din piatră și cărămidă sau tot din lemn. Între prima jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX, au fost însă demolate multe dintre bisericile vechi care se mai păstraseră, fiind construite biserici noi de zid.

Uneori, bisericile vechi de lemn erau vândute altor sate, ale căror comunități nu își permiteau ridicarea unei biserici noi. Astfel, bisericile erau transportate cu care trase de boi – de exemplu, biserica de lemn de la Căpâlnaș, vândută în 1826 sătenilor din Groși (județul Timiș), biserica de la Luncșoara, adusă dintr-un sat de peste munte, biserica de la Valea Mare (comuna Gurahonț), care a fost adusă de la Bonțești (unde fusese adusă de la Almaș) sau chiar pe plute, pe râul Mureș – cum a fost cazul bisericii de la Chelmac, vândută în 1815 satului Tisa din comuna Burjuc, din județul Hunedoara. Astfel, multe dintre bisericile de lemn care se mai păstrează astăzi sunt „biserici călătoare", mutate cel puțin o dată dintr-un sat în altul, după așezarea în noua locație fiind reparate sau renovate, deseori fiindu-le adăugate elemente decorative și de cult noi.

Toponimia locală păstrează încă memoria locurilor unde au fost în trecut amplasate biserici de lemn – fiind vorba fie de amplasamente vechi, anterioare strămutării vetrelor satelor cu ocazia sistematizării, fie de locuri abandonate în favoarea altora, situate mai aproape de drumul principal sau de centrul satului, unde s-au construit biserici noi, de zid: „Dâmbul Bisericii" (Rădești), „La Bisericuță" (Cărand, Iosășel) ș.a.

Sistemul constructiv al bisericilor de lemn este unul reprezentativ pentru arhitectura lemnului din Crișana și Banat. Fundația se realiza din zidărie de piatră de codru și se ridica deasupra solului suficient pentru a preveni degradarea tălpilor de lemn. Peste soclul de piatră se așezau tălpile groase din lemn de stejar sau gorun, iar apoi

[1] Cercetările legate de inventarierea și documentarea despre bisericile de lemn cu valoare de patrimoniu din județul Arad vor continua și se vor aduce noi informații, care pot confirma sau infirma o parte din datele oferite de ghid, care au un caracter general, cu scopul conștientizării importanței și a valorii patrimoniului construit rural.

AȘA DA: *Mori de apă din satele de munte din Munții Zărandului: moara de la Obârșia (Culoarul Mureșului) și moara de la Buceava-Șoimuș (Depresiunea Zărandului). Moara de apă de la Obârșia a fost restaurată prin inițiativa și eforturile Asociației Zărand.*

Moara de la Dezna, construită din piatră și cărămidă, cu frontoane de văiugă. Se recomandă reabilitarea și includerea ei într-un circuit al morilor din județ sau reutilizarea în scop turistic și cultural (de exemplu, ca muzeu local, spații de cazare).

se începea clădirea pereților, de regulă, realizați din cununi de bârne suprapuse și fixate la colțuri cu îmbinări prin chertare, în „coadă de rândunică”. De obicei, pereții bisericilor nu se tencuiau, dar în secolul XX, cu scopul de a izola termic interiorul, unele biserici au fost tencuite pe exterior cu tencuială de lut amestecat cu paie tocate mărunt, peste care s-a aplicat o zugrăveală de var.

În prezent, o parte dintre bisericile de lemn nu mai sunt folosite decât ocazional, comunitățile având biserici noi, de zid, mai mari și amplasate mai aproape de drumurile principale. Totuși, cele mai multe dintre bisericile inventariate sunt folosite în continuare pentru cult. În ultimii ani, unele intervenții de reabilitare nepotrivite (dar realizate cu bune intenții, pentru întreținere/creșterea gradului de confort) au afectat autenticitatea, integritatea monumentelor și relația lor cu peisajul cultural. Prin înlocuirea nejustificată a materialelor istorice cu materiale noi, în puternic contrast vizual cu existentul, care în plus sunt incompatibile din punctul de vedere al comportării în timp cu lemnul vechi, bisericile asupra cărora s-a intervenit recent și-au pierdut imaginea autentică și sunt în pericol de a se degrada mult mai rapid din cauza modificării echilibrului higroscopic al structurii, ceea ce poate duce în scurt timp la apariția mucegaiului și a ciupercilor. Astfel de situații apar în cazul placărilor cu polistiren, tencuielilor cu ciment acoperite cu zugrăveli lavabile (adesea în culori nepotrivite, stridente), învelitorilor din tablă roșie care imită țigla, tâmplăriilor de PVC, în cazul placării soclului ș.a.

O situație dramatică a avut loc în cazul bisericii de lemn din Budești (comuna Plescuța), încadrată ca monument istoric de importanță națională, dar care a fost adusă la un stadiu de ruină din cauza abandonării șantierului din anii 2000, în timpul lucrărilor de renovare a acoperișului, ceea ce a dus la deteriorarea completă a interiorului, mai ales a picturii, considerată de specialiști ca fiind deosebit de valoroasă.

Un alt pericol, și mai distrugător, este însă incendiul. La nivelul întregii țări, incendiile de vegetație uscată au distrus mai multe biserici-monument, printre care și biserica de lemn de la Vidra (comuna Vârfurile). Cu toate acestea, echipe multidisciplinare dedicate conservării și restaurării patrimoniului arhitectural aduc o nouă perspectivă privind conservarea bisericilor aflate în stare avansată de deteriorare – inclusiv pentru cele arse, făcând posibilă recuperarea patrimoniului cultural prin proiecte inovatoare care valorifică meșteșugurile și cunoștințele tradiționale legate de construire și contribuie la conștientizarea valorii peisajului cultural prin implicarea comunităților locale. Un exemplu în acest sens este Asociația Biserici Înlemnite, care a derulat, în ultimii ani, un proiect de restaurare, cunoaștere și valorificare a meșteșugurilor care au stat la baza bisericii de lemn arse de la Povergina, din zona Făget, județul Timiș.

Activitatea asociațiilor care activează în județul Arad pentru protejarea patrimoniului arhitectural – Asociația Biserici Înlemnite și Ambulanța pentru Monumente Arad –, a contribuit, în ultimii ani, la conservarea unor biserici de lemn, care au beneficiat de intervenții de urgență pentru înlocuirea șindrilei deteriorate (bisericile de lemn de la Julița, Troaș, Ciuntești, Luncșoara, Ionești), respectiv de proiecte complexe de restaurare – precum proiectul de restaurare a bisericii de la Ionești (comuna Hălmagiu), care a fost finalizat în anul 2024, în curând urmând să aibă loc lucrările de restaurare.

Recomandări privind măsuri de conservare, protejare și punere în valoare a bisericilor de lemn

Bisericile de lemn de patrimoniu trebuie, în primul rând, protejate prin implicarea comunităților locale în eforturile coordonate de conservare, ca urmare a conștientizării valorii culturale a acestora. Pentru orice lucrări de intervenție, este esențială implicarea specialiștilor din domeniul restaurării, din primele faze ale proiectului, chiar și în cazul lucrărilor care vizează biserici vechi de lemn care nu se regăsesc în Lista Monumentelor Istorice. O intervenție nepotrivită poate duce la deteriorarea clădirii într-un mod accelerat, ducând la pierderi ireversibile.

De aceea, consultarea specialiștilor din domeniul restaurării este cel mai important pas în efortul de conservare a unei biserici de lemn, chiar și în cazul lucrărilor „mici”, ce țin de finisaje: înlocuirea tâmplăriei, a învelitorii, renovarea tencuielilor și a zugrăvelii, reparații în zona soclului, realizarea unui sistem de scurgere a apelor pluviale și drenare la exterior etc., cu scopul alegerii celor mai bune soluții, ținând cont de înțelegerea cauzelor reale ale degradărilor (care pot fi identificate corect în urma unei analize multidisciplinare realizate de profesioniști din domeniul restaurării și al arhitecturii) și de păstrarea autenticității monumentului de arhitectură.

Așadar, se va ține cont de caracteristicile și de vechimea materialelor de construcție, de condițiile locale de umiditate și capilaritate din sol, de aspectul și de funcționalitatea fiecărui element în parte, de modul de comportare în timp a materialelor noi, de încadrarea intervențiilor punctuale în ansamblu, de evidențierea istoricității clădirii (a vechimii și a etapelor de construire) și de integrarea în specificul local a intervenției propuse.

O atenție sporită se va acorda și lucrărilor de instalații interioare și exterioare – electrice, termice, de protecție –, pentru a evita deteriorarea picturii și a elementelor decorative și mai ales producerea incendiilor, prin consultarea specialiștilor încă din stadiul de proiect/propunere și verificarea periodică a modului de funcționare a acestora.

Pentru protejarea peisajului cultural local, este deosebit de importantă conservarea, restaurarea și urmărirea atentă a comportării în timp a bisericilor istorice de lemn, printr-un program de monitorizare efectuată de echipe multidisciplinare de specialiști din domeniul patrimoniului construit.

Pentru punerea în valoare a bisericilor de lemn, se recomandă:

- includerea lor în trasee turistice de drumeție sau trasee tematice;
- restaurarea bisericilor de lemn prin proiecte realizate de specialiști în domeniu, cu urmărirea atentă a șantierului și sub îndrumarea unor experți atestați de Ministerul Culturii;
- realizarea unor programe educaționale (ateliere, cursuri de formare profesională pentru diferite categorii de vârstă), și a unor evenimente culturale (târguri, expoziții, festivaluri) pentru promovarea meșteșugurilor tradiționale care au stat la baza construirii acestor biserici și pentru conștientizarea valorii de patrimoniu cultural, a importanței

Biserica veche de lemn din secolul al XIX-lea de la Bruznic (Dealurile Lipovei) nu mai este folosită în prezent, satul având o biserică nouă.

AȘA NU: *Biserica de lemn de la Urvișu de Beliu, din secolul al XVIII-lea, a fost recent renovată, fiind modificată semnificativ imaginea exterioară a clădirii, prin învelitoarea din tablă care imită țigla, cu o culoare stridentă, în puternic contrast cu pereții zugrăviți în alb. Astfel, autenticitatea clădirii istorice se pierde, iar folosirea unor materiale incompatibile cu cele originare poate duce la degradări suplimentare.*

AȘA DA: *Restaurarea bisericii de lemn arse de la Povergina (județul Timiș) de către o echipă multidisciplinară de specialiști, coordonată de Asociația Biserici Înlemnite. În imagine, montarea șarpantei noi, construită respectând tehnici tradiționale de lucru, în cadrul unor workshopuri de recuperare a meșteșugurilor care au stat la baza construirii acestei biserici. Biserica a ars în 2015, în urma unui incendiu cauzat de arderea vegetației uscate.*

păstrării peisajului cultural local.

b) Bisericile de zid

Din cauza caracterului multietnic, în special în jumătatea de vest a județului, se pot găsi, în fiecare sat, câte două sau trei biserici mai vechi, aparținând unor culte diferite: biserici ortodoxe românești, biserici ortodoxe sârbești, biserici catolice, biserici reformate (calvine, evanghelice), biserici greco-catolice, dar și biserici de tip neoprotestant. În satele de câmpie, bisericile sunt construite din piatră și cărămidă, cele mai multe datând din secolul al XIX-lea, dar s-au păstrat până astăzi și biserici de zid construite în secolul al XVIII-lea sau chiar în perioada medievală (de exemplu, la Hălmagiu, biserica voievodală, biserica ortodoxă veche de la Dezna, biserica reformată de la Vânători ș.a.).

Din punct de vedere stilistic, cele mai multe biserici de zid se încadrează în stilul baroc – pentru bisericile mai vechi –, respectiv în cel neoclasic sau neogotic – în cazul bisericilor construite începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

O inventariere a bisericilor cu valoare de patrimoniu din întregul județ se poate găsi în **Anexa 4. Elemente ale patrimoniului local**, dar se recomandă ca și în cazul bisericilor noi sau construite mai recent să se țină cont de sugestiile din prezentul ghid cu referire la tipul de volumetrii, forme, proporții, materiale și finisaje potrivite pentru încadrarea în specificul local.

Recomandări pentru conservarea, protejarea și punerea în valoare a bisericilor de zid:

- păstrarea volumetriei originare în cazul turnurilor și acoperișului;
- folosirea unor materiale specifice pentru învelitoare (țiglă ceramică; tabla în culori neutre se acceptă doar atunci când învelitoarea inițială a bisericii a fost din tablă); se recomandă recuperarea țiglelor vechi în stare bună și reutilizarea lor în cazul renovării, cu completări de țigle noi sau recuperate din alte locuri;
- nu se recomandă realizarea unor extinderi, amplasarea unor copertine de acces din materiale nespecifice (policarbonat, tablă în culori stridente, tablă care imită țigla);
- se vor păstra forma și proporția golurilor, iar tâmplăriile noi se vor realiza din același material ca și cele originare, cu păstrarea împărțirii ochiurilor de geam; nu se acceptă tâmplării de PVC;
- tencuielile folosite la renovări se vor alege astfel încât să fie compatibile cu cele originare ale zidăriilor (se recomandă folosirea tencuielilor pe bază de var hidraulic sub formă de pastă, preparate de meșteri locali); nu se acceptă tencuieli impermeabile pe bază de ciment, care duc în timp la apariția igrasiei și la deteriorarea picturii interioare;
- la nivelul soclului se recomandă folosirea unor tencuieli poroase, de asanare, pentru a permite eliminarea excesului de umiditate din zidărie, cauzată de apa din capilaritate;
- nu se recomandă izolarea termică a clădirilor istorice prin placarea cu polistiren sau alte materiale izolante, deoarece se acoperă detaliile arhitecturale valoroase; în cazuri bine justificate, se poate folosi o tencuială termo-izolantă în zonele fără detalii ale fațadelor; placarea cu polistiren este total nerecomandată, deoarece împiedică uscarea zidăriilor de cărămidă sau piatră și favorizează apariția igrasiei;
- se recomandă acordarea unei atenții deosebite detaliilor de arhitectură precum cornișele, brâiele decorative, mulurile, ancadramentele etc., pentru a păstra armonia compozițională a fațadelor și autenticitatea clădirii;
- lucrările de renovare sau alte intervenții asupra unor biserici cu valoare de patrimoniu (a se vedea lista clădirilor de patrimoniu identificate în mediul rural din județul Arad, din **Anexa 4**), se vor executa numai în baza unui proiect de arhitectură realizat de specialiști în domeniu; **bisericile vechi se vor trata în mod similar monumentelor istorice;**
- nu se acceptă ampalsarea unor clădiri care nu respectă tipologiile locale (de volumetrii, forme și tipuri de acoperișuri, materiale și culori, forme și proporții de goluri, descrise în prezentul ghid) în apropierea bisericilor istorice (considerate clădiri reprezentative pentru peisajul cultural local).

Castelele și ansamblurile nobiliare

În județul Arad, s-au păstrat numeroase castele și conace din foste ansambluri nobiliare (cele mai multe fiind alcătuite din parc, reședință nobiliară, clădiri anexe), întâlnite în mediul rural din toate zonele județului, în diferite stări de conservare. Dintre acestea, zece se află pe Lista Monumentelor Istorice, cele mai multe fiind situate în zona Culoarul Mureșului (din șapte ansambluri existente, cinci sunt monumente istorice).

În cadrul cercetării de teren, au fost identificate următoarele foste castele/ansambluri nobiliare (care pot fi alcătuite din castel, clădiri anexe, capelă și parc dendrologic) în mediul rural:

- în zona Câmpia de Vest a Banatului: ansamblurile de la Fântânele și Mănăștur;
- în zona Câmpia Aradului: ansamblurile de la Macea, Șofornea, Șimand, Utviniș, Zimandu Nou, Turnu, fostul castel domenial de la Pilu;
- în zona Câmpia Crișului Alb: ansamblurile de la Șepreuș, Șomoșcheș, Șicula;
- în zona Depresiunea Zărandului: castelul de la Bocsig, castelul de la Drauț, castelul de la Iosășel, castelul de la Brazii (actuala primărie), ansamblurile de la Mocrea, Cuied, Gurahonț;
- în zona Culoarul Crișului Alb: castelul de la Tălagiu și castelul de la Aciuța (ambele au avut funcțiunea de școală până acum câțiva ani);
- în zona Culoarul Mureșului: ansamblurile de la Petriș, Ilteu, Căpâlnaș, Săvârșin, Bulci, Odvoș, Conop;
- în zona Dealurile Lipovei: parcul dendrologic de la Neudorf (parte din fostul ansamblu nobiliar, castelul fiind demolat în 1958);
- în zona Podgoria Aradului: castelul Bohuș de la Șiria, castelul Langa de la Ghioroc, castelul Birtolon de la Barațca.

Construite și amenajate între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primii ani ai secolului XX, aceste ansambluri (ceea ce se mai păstrează din ele) se află fie la marginea satelor (la Mocrea, Iosășel, Neudorf ș.a.), fie în zone centrale, ca urmare a extinderii vetrelor pe terenul din jurul castelelor (de exemplu, la Macea, Șiria, Bocsig,

AȘA DA: *Biserica de lemn din secolul al XIX-lea din Roșia Nouă, cu învelitoarea de șindrilă recent înlocuită. Lucările de renovare din ultimii ani nu au afectat imaginea istorică a bisericii, încadrându-se în specificul arhitecturii acesteia, care astfel și-a păstrat autenticitatea, ceea ce contribuie la protejarea peisajului cultural.*

AȘA DA: *Biserica romano-catolică din secolul al XVIII-lea de la Sânmartin, renovată recent. Culorile și materialele folosite respectă imaginea istorică, iar detaliile arhitecturale au fost păstrate și restaurate, ceea ce contribuie la păstrarea autenticității clădirii.*

AȘA NU: *Biserica romano-catolică din secolul al XIX-lea de la Socodor, renovată recent, cu folosirea unei învelitori de tablă de culoare închisă, la acoperișul turnului, care contrastează cu țigla ceramică de pe acoperișurile navei și altarului, afectând imaginea istorică a clădirii. În plus, în imediata vecinătate a clădirii, se află o construcție nouă, care nu se încadrează în specificul local.*

AȘA DA: *Acțiune de punere în siguranță a serei din cadrul ansamblului Castelului Mocioni de la Bulci, realizată de Ambulanța pentru Monumente Arad. În cadrul acestei intervenții, coordonată de specialiști, a fost îndepărtată vegetația invazivă (arbori și arbuști de la interiorul și exteriorul serei) și au fost analizați câțiva arbori valoroși din cadrul parcului.*

AȘA NU: *Pe valea Mureșului se află mai multe ansambluri nobiliare, dintre care castelul de la Ilteu, Castelul Konopi de la Odvoș, Castelul Mocioni de la Bulci, care se află în stări avansate de degradare. În imagini, castelul de la Odvoș și cel de la Bulci.*

AȘA DA: *Castelul regal de la Săvârșin a fost restaurat, iar parcul din jurul castelului este deschis pentru vizitare, aici fiind organizate periodic festivaluri și târguri de meșteșuguri și produse tradiționale locale.*

Săvârșin), mai rare fiind situațiile în care castelele s-au amplasat de la început în interiorul satelor (de exemplu, la Ilteu, Șepreuș, Șimand), respectiv situațiile în care aceste ansambluri s-au amplasat la distanță de vetrele satelor (la Șofronea, Utviniș, Zimandu Nou, Șicula).

Pe lângă clădirile reședințelor și clădirile anexe (grajduri, depozite de cereale), ansamblurile castelelor și conacelor nobiliare includ adesea parcuri dendrologice deosebit de valoroase, unele fiind declarate arii naturale protejate. Uneori, în cadrul ansamblurilor, s-au construit și capele de rit catolic (de exemplu, la Drauț), alteori ansamblurile se află în apropierea bisericilor catolice ctitorite de familiile nobiliare (de exemplu, la Mănăștur, Șimand, Bulci).

După 1918, multe ansambluri nobiliare au fost vândute, o parte intrând într-un proces de degradare treptată, iar cele rămase fără proprietar au intrat în posesia statului român, suferind numeroase degradări în timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial (de exemplu, castelul de la Neudorf).

După naționalizarea de la mijlocul secolului XX, impusă de administrația comunistă, ansamblurile nobiliare din mediul rural s-au deteriorat semnificativ din cauza utilizării improprii (multe au fost transformate în sedii de CAP, altele, în spitale) și a lipsei lucrărilor de întreținere necesare, o parte fiind chiar demolate (de exemplu, conacul de la Utviniș, castelul de la Neudorf). Alte castele au devenit școli (la Aciuța, Tălagiu, Bocsig), tabere școlare (de exemplu, castelul de la Odvoș), primării (la Șepreuș) sau muzee locale (castelele nobiliare de la Șiria, Miniș).

Începând cu anii '90, multe ansambluri au fost retrocedate foștilor proprietari, iar o parte dintre ele au fost renovate și recuperate pentru o nouă utilizare, printre care Castelul Săvârșin, Castelul Kintzig de la Zimandu Nou, castelul de la Macea, castelul de la Fântânele, castelul de la Șimand și cel de la Șofronea. Și o parte dintre castelele și conacele care aparțin domeniului public au fost renovate: de exemplu, Castelul Bohuș de la Șiria, castelul de la Mocrea.

Există încă multe ansambluri de castele și conace care au fost lăsate să se degradeze, din lipsa resurselor financiare, pe de o parte, dar și din cauza faptului că nu mai sunt folosite. În situații critice se află, de exemplu, ansamblul nobiliar de la Bulci, deosebit de valoros, care include castelul, un parc dendrologic, o seră și clădiri anexe, conacul de la Ilteu (aproape de stadiul de ruină) și ansamblul Castelului Birtolon de la Barațca, alcătuit din trei corpuri de clădire și un parc dendrologic.

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se recomandă tratarea acestor ansambluri în mod similar monumentelor istorice; lucrările de renovare sau alte intervenții asupra ansamblurilor sau clădirilor din cadrul lor se vor executa numai în baza unui proiect de arhitectură realizat de specialiști în domeniu;
- se recomandă conservarea, restaurarea și urmărirea atentă a comportării în timp a clădirilor, printr-un program de monitorizare efectuată de echipe multidisciplinare de specialiști în domeniul patrimoniului arhitectural;
- nu se recomandă extinderea castelelor decât în cazuri bine justificate, fiind acceptabilă amplasarea unor clădiri noi în sistem pavilionar, dar fără a afecta axele de simetrie și vederile spre clădirea principală a ansamblului; clădirile noi se vor integra cât mai discret în cadrul ansamblurilor;
- parcurile dendrologice se vor restaura în baza unor proiecte elaborate de peisagiști și fundamentate pe studii istorice, cu scopul recuperării imaginii inițiale la nivel peisagistic;
- includerea acestor ansambluri nobiliare în trasee turistice tematice și reutilizarea în scop turistic și/sau cultural;
- nu se acceptă schimbarea formei sau volumetriei acoperișurilor (supraînălțări, schimbări de pantă, lucarne noi); învelitorile noi vor respecta specificul arhitectural al clădirilor și respectiv specificul local (materiale, culori, texturi);
- se vor păstra și restaura detaliile originare ale fațadelor, folosind materiale compatibile;
- la interior, se vor conserva/restaura și pune în valoare elementele valoroase (tavane de lemn, picturi murale, scări, stucaturi, șeminee, sobe și alte componente artistice).

Alte construcții cu valoare istorică sau arhitectural-artistică deosebită

(cele mai multe se regăsesc identificate în cadrul **Anexei 4)**

a) Colne viticole, vile ale proprietarilor de vie, pivnițe și crame istorice

În zona Podgoria Aradului în special, dar și în alte zone cu podgorii viticole (Dealurile Lipovei, Depresiunea Zărandului, Câmpia de Vest a Banatului), se află numeroase vile și colne construite de proprietarii de terenuri cultivate cu soiuri nobile de viță-de-vie. Cele mai multe au fost construite între sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX (a se vedea **Anexa 4**), fiind clădiri elegante, asemănătoare conacelor, cu intrări somptuoase, cu terase și foișoare de acces și cu pivnițe ample pentru depozitarea vinului.

Aceste clădiri pot fi încadrate din punct de vedere stilistic la arhitectura neoclasică, eclectică, neobaroc, neogotică sau Art Nouveau. Având în vedere calitatea deosebită a edificării și a amenajărilor exterioare (împrejmuiri, grădini, scări, foișoare, terase), aceste vile și colne au o valoare deosebită pentru peisajul cultural specific zonelor viticole, atestând prestigiul vinurilor locale și continuitatea tradiției viticulturii. În plus, prezintă un mare potențial turistic, fiind pretabile pentru funcțiuni similare/compatibile cu cele inițiale: crame, pensiuni cu specific viticol.

Arhitectura specifică zonelor viticole cuprinde următoarele tipuri de clădiri și construcții:

- colnele viticole – au început să fie construite la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca locuri de depozitat și procesat strugurii pentru vin, pentru depozitarea uneltelor și adăpost temporar pentru lucrătorii la vie, uneori și locuință temporară a proprietarilor viei; în

Clădiri valoroase: vile și colne viticole ale proprietarilor de vie, construite între ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, din zona Podgoria Aradului. Astfel de clădiri se pot găsi în întreaga zonă, fie amplasate pe aliniamentul stradal (în zonele centrale ale localităților), fie retrase de la stradă, cu foișoare de acces cu coloane și terase elegante. Imagini de la Păuliș, Ghioroc, Cuvin.

prima jumătate a secolului XX, la Miniș erau în jur de 35 de colne, cele mai multe fiind însă demolate în perioada comunistă; multe colne cu pivnițe viticole au existat în perioada interbelică și la Covăsânț;

- vilele proprietarilor de vie - „casele domnilor" (un fel de case de vacanță locuite vara și toamna, dar care erau construcții masive, înalte, cu patru sau cinci camere mari și aveau pivnițe largi cu bolți de cărămidă, în care se depozita vinul), dezvoltate uneori pornind de la colne mai vechi;
- colibele din vii – construcții de lemn pentru depozitarea uneltelor și adăpost în caz de ploi în timpul muncilor la vie, răspândite pe dealurile plantate cu vită-de-vie.

La Miniș, în clădirea castelului nobiliar construit în 1749 de contele Antal Grassalkovich, a fost deschisă în 1881 Școala de Viticultură și Vinificație, care a funcționat până la 1944, când clădirea vechii școli a fost distrusă de bombardamentele din timpul războiului. Noua școală a fost construită după război și a fost finalizată în 1952.

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se recomandă tratarea acestor clădiri în mod similar monumentelor istorice; lucrările de renovare sau alte intervenții de amploare (extinderi, refuncționalizări) se vor executa numai în baza unui proiect de arhitectură realizat de specialiști în domeniu;
- se recomandă conservarea, restaurarea și urmărirea atentă a comportării în timp a clădirilor printr-un program de monitorizare efectuată de echipe multidisciplinare de specialiști în domeniu;
- extinderea acestor clădiri este acceptabilă doar în cazuri bine justificate, prin amplasarea unor clădiri noi în sistem pavilionar, dar fără a afecta axele de simetrie și vederile spre clădirea principală;
- în cadrul proiectelor de restaurare/amenajare exterioară se va acorda atenție amenajării peisagistice și împrejmuirilor, foișoarelor și teraselor, pentru ca intervențiile să se integreze în unitatea compozițională a ansamblului și pentru a nu afecta percepția asupra clădirii principale, respectiv imaginea istorică, autenticitatea acesteia;
- se recomandă includerea colnelor viticole și a cramelor deschise pentru public în circuite turistice tematice;
- nu se acceptă schimbarea formei sau volumetriei acoperișurilor (supraînălțări, schimbări de pantă, lucarne noi); învelitorile noi vor respecta specificul arhitectural al clădirilor și respectiv specificul local (materiale, culori, texturi);
- se vor păstra și restaura detaliile originale ale fațadelor, folosind materiale compatibile;
- la interior, se vor conserva/ restaura și pune în valoare elementele valoroase (tavane de lemn, picturi murale, scări, stucaturi, șeminee, sobe și alte componente artistice).

b) Vile și amenajări turistice în stațiuni montane

La Moneasa, stațiune montană balneoclimaterică din Munții Codru-Moma, au fost construite, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, mai multe vile și au fost amenajate băi pentru tratament, stațiunea fiind recunoscută de autoritățile imperiale austro-ungare din 1886. Cele mai multe dintre aceste vile s-au păstrat până astăzi, fiind enumerate în **Anexa 4**.

Având în vedere calitatea deosebită a edificării și a amenajărilor exterioare (împrejmuiri, grădini, scări, foișoare, terase), aceste vile au o valoare deosebită pentru peisajul cultural specific stațiunii Moneasa și prezintă un mare potențial turistic.

La Căsoaia, se va conserva și pune în valoare parcul de sculptură în aer liber, prin amenajări minimale, cu materiale naturale, locale (lemn, piatră).

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se recomandă tratarea acestor clădiri și amenajări în mod similar monumentelor istorice; lucrările de renovare sau alte intervenții de amploare (extinderi, refuncționalizări) se vor executa numai în baza unui proiect de arhitectură realizat de specialiști în domeniu;
- nu se recomandă extinderile, pentru a nu afecta percepția asupra clădirilor principale și densitatea construcțiilor (specifică locului fiind amplasarea în sistem pavilionar a clădirilor, înconjurate de spații verzi amenajate și promenade); dacă se impune nevoia de spațiu construit suplimentar, se vor adopta soluții în sistem pavilionar, fără a afecta vizibilitatea și perspectivele importante asupra clădirilor istorice valoroase;
- în cadrul proiectelor de restaurare/amenajare exterioară se va acorda atenție amenajării peisagistice și împrejmuirilor, foișoarelor și teraselor, pentru ca intervențiile să se integreze în unitatea compozițională a ansamblului și pentru a nu afecta percepția asupra clădirii principale, respectiv imaginea istorică, autenticitatea acesteia;
- nu se acceptă schimbarea formei sau volumetriei acoperișurilor (supraînălțări, schimbări de pantă, lucarne noi); învelitorile noi vor respecta specificul arhitectural al clădirilor și respectiv specificul local (materiale, culori, texturi);
- se vor păstra și restaura detaliile originare ale fațadelor, folosind materiale compatibile;
- la interior, se vor conserva/ restaura și pune în valoare elementele valoroase (tavane de lemn, picturi murale, scări, stucaturi, șeminee, sobe și alte componente artistice);
- se vor reutiliza, cu funcțiuni similare/compatibile cu cele inițiale: spații de cazare și petrecere a timpului liber pentru turiști, spații culturale.

c) Școli, primării, case parohiale, cămine culturale și alte clădiri istorice reprezentative

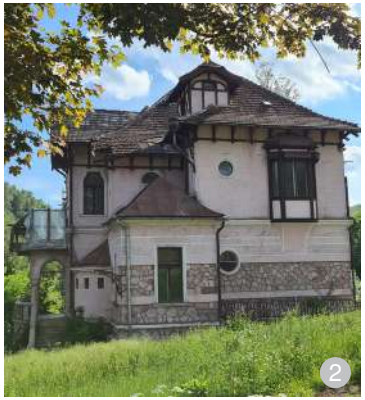
Școlile vechi au fost construite în secolul al XIX-lea, în apropierea bisericilor, fiind vorba despre școli confesionale, alcătuite din două săli de clasă și locuință pentru învățător. În satele de câmpie, școlile s-au construit din cărămidă sau din zidărie de văiugă, iar în satele de deal și munte, cu totul din lemn sau cu structură de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă. După Marea Unire, s-au construit mai multe școli noi din cărămidă, în stil neoromânesc, iar după 1950, au fost construite școli primare în fiecare sat, în timp ce în satele reședință de comună, s-au construit școli mari gimnaziale, cu mai multe clase.

În ultimii ani, majoritatea școlilor vechi au fost închise, din cauza numărului foarte scăzut de elevi, iar o mare parte dintre școlile care mai funcționează au fost renovate. Adesea, cu ocazia renovărilor, s-a renunțat la detaliile arhitecturale ale fațadelor (prin termoizolare și tencuire), iar tâmplăriile originare din lemn, cu detalii sculptate, au fost înlocuite cu tâmplării de PVC, astfel că imaginea istorică a clădirilor a fost afectată, pierzându-și în mare parte autenticitatea.

Primăriile comunale istorice sunt clădiri construite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu unele adiții din prima parte a secolului XX. De obicei, sunt amplasate pe aliniamentul stradal, uneori pe colț, pe parcele cu front foarte lat, din centrele satelor. Sunt construite din cărămidă, cu fundație de piatră sau de cărămidă, fiind vorba despre clădiri cu parter înalt, fațade ritmate de goluri cu ancadramente bogat ornamentate, cu acoperiș de țiglă ceramică.

La fel ca în cazul multor școli,

Vile construite la începutul secolului XX la Moneasa. Astfel de clădiri construite de familii nobiliare sau burgheze, la care se adaugă palatele și vilele pentru primirea turiștilor și băile pentru tratament balnear, reprezintă clădiri de patrimoniu (având valoare istorică și arhitecturală deosebită) și au un mare potențial turistic.

AȘA DA: *Căminul cultural de la Firiteaz. Se recomandă păstrarea detaliilor arhitecturale, recondiționarea tâmplăriei sau înlocuirea ei cu tâmplărie nouă din același material, cu păstrarea dimensiunilor, proporției și împărțirii, păstrarea volumetriei acoperișului, a învelitorii de țiglă ceramică.*

AȘA DA: *Primăria comunei Buteni, clădire istorică recent renovată. În acest caz, este de apreciat folosirea țiglei ceramice și păstrarea ușii de intrare orginare.*

Clădirea veche a școlii din Luguzău. Această tipologie de școli cu foișor de acces, construite la începutul secolului XX, se regăsește în mai multe sate din Depresiunea Zărandului. Astfel de clădiri prezintă un mare potențial de utilizare pentru comunitatea locală, fiind ușor de adaptat pentru mai multe tipuri de funcțiuni publice.

AȘA NU: *Școala veche de la Nădab, recent renovată, cu pierderea detaliilor fațadei și înlocuirea tâmplăriei originare cu una de PVC. Prin această transformare, clădirea a pierdut din autenticitate și a căpătat o înfățișare anostă, austeră. În plus, folosirea unor materiale impermeabile pentru pereți și soclu va duce în scurt timp la noi degradări și la apariția igrasiei.*

AȘA NU: *Cădirea interbelică a școlii de la Pescari, zugrăvită recent. În cazul clădirilor istorice ale școlilor, se recomandă păstrarea/restaurarea detaliilor arhitecturale ale fațadelor, a tâmplăriilor de lemn sculptat sau înlocuirea lor cu tâmplării de lemn cu aceeași proporție și împărțire, învelitori de țiglă ceramică, finisaje în culori naturale (zugrăveli pe bază de var în tonuri deschise).*

Gara Hălmagiu, construită la sfârșitul secolului al XIX-lea. Clădirile gărilor se recomandă a fi restaurate și reutilizate în scop turistic și cultural sau reintroduse în circuitul transportului feroviar.

AȘA NU: *Vechiul han de poștalion de la Hălmagiu, clădire-monument istoric din secolul al XVIII-lea. Aici, tâmplăria nouă din PVC nu se încadrează în specificul local, nici în arhitectura clădirii, a cărei autenticitate are de pierdut.*

AȘA NU: *Găbănașul de la Rădești, construit la sfârșitul secolului al XIX-lea, clădire cu valoare istorică deosebită. În cazul de față, folosirea tâmplăriilor de PVC afectează autenticitatea clădirii, iar zugrăvirea parțială a fațadei produce o fragmentare care alterează unitatea compozițională.*

primăriile vechi au fost renovate recent, cu pierderea parțială sau totală a detaliilor arhitecturale originare și respectiv a tâmplăriilor din lemn cu detalii sculptate.

Tot în secolul al XIX-lea, au fost ridicate și cele mai multe **case parohiale,** aproximativ în aceeași perioadă cu construirea bisericilor noi de zid. Casele parohiale se află, de obicei, în apropierea bisericilor, fie în același front, fie vizavi. Construite de regulă din cărămidă, au fost mult timp cele mai mari case din sate, amplasate pe parcele cu front stradal lat. Fațadele de la stradă prezintă decorații în relief de tencuială și compoziții elaborate, de obicei în același stil arhitectural ca și bisericile pe care le deservesc.

Căminele culturale au apărut în perioada interbelică, cu scopul de a găzdui activități educaționale și culturale care să contribuie la creșterea calității vieții în mediul rural[1]. Amplasate în centrele satelor, căminele culturale au fost construite din cărămidă sau din zidărie mixtă de cărămidă și văiugă, iar cele construite după 1950, au fundații, stâlpi și grinzi de beton. Arhitectura lor este, cel mai adesea, una simplă, cu excepția celor construite în perioada interbelică, care prezintă unele detalii și elemente arhitecturale specifice stilului neoromânesc.

Alte clădiri istorice valoroase pentru peisajul cultural local pot fi: magazinele comunale, construite în zonele centrale ale satelor, în apropeirea intersecțiilor mai importante, oficiile poștale (urmașe ale vechilor stații de poștalion), construite la începutul secolului XX (de exemplu, clădirea oficiului poștal de la Târnova).

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se recomandă păstrarea detaliilor originare ale fațadelor și a tâmplăriilor de lemn cu elemente sculptate, respectiv, dacă se justifică, înlocuirea lor cu tâmplării de lemn noi, cu aceeași proporție și împărțire; acolo unde este posibil, se recomandă revenirea la detaliile arhitecturale inițiale, modificate sau înlăturate ca urmare a renovărilor succesive și îndepărtarea elementelor parazitare (dacă e cazul);
- pentru învelitori, se recomandă folosirea țiglei ceramice, iar pentru tencuielile și zugrăvelile noi se vor folosi materiale compatibile cu cele originare (în ceea ce privește modul de comportare în timp, adică reacțiile fizice și chimice care pot apărea, dar și din punct de vedere vizual, la nivel de cromatică, texturi) și cu specificul local;
- nu se acceptă modificarea volumetriei acoperișului, lucarne noi sau supraînălțări;
- extinderile se vor realiza astfel încât să se subordoneze volumelor clădirilor inițiale, iar prin materialitate și limbaj arhitectural (volumetrii, goluri) se vor încadra în specificul local;
- se recomadnă utilizarea cu funcțiunile inițiale sau alte funcțiunui sociale sau culturale comunitare.

[1] Andrei Răzvan Voinea, „Sănătate, muncă, minte, suflet: evoluția căminelor culturale din România (1921-1989)" în lucrarea coordonată de Carmen Croitoru și Bogdan Pălici, *Atlasul Culturii – Ediția 1. Așezămintele culturale în spațiul rural*, Editura Universitară, Editura Universul Academic, București, 2020, p. 11-28.

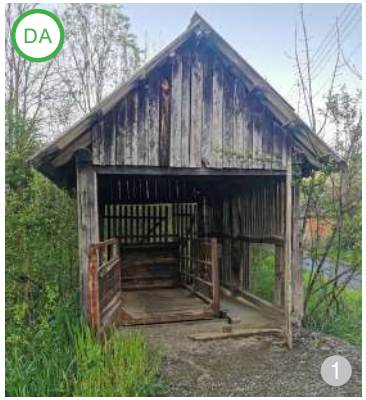
d) Clădiri ale gărilor și hanurilor (stații de poștalion) istorice

Deși nu sunt clasate ca monumente istorice, hanurile de poștalion care s-au mai păstrat sunt deosebit de importante pentru peisajul cultural local și prezintă un mare potențial turistic. Într-o situație similară se află și clădirile istorice ale gărilor, construite între sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX.

După 1950, s-au construit și câteva gări noi, ca urmare a extinderii rețelei feroviare.

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- în cazul renovărilor, se vor folosi învelitori de țiglă ceramică, finisaje ale pereților din materiale și în culori naturale, compatibile cu cele originare;
- se vor conserva/restaura detaliile de lemn sculptat, elementele traforate ale foișoarelor (la nivelul frontonului și al balustradei), se vor recondiționa tâmplăriile de lemn sau se vor înlocui cu tâmplării de lemn noi cu aceleași proporții și împărțire;
- nu se acceptă modificarea volumetriei acoperișului, lucarne noi sau supraînălțări;
- extinderile se vor realiza astfel încât să se subordoneze volumelor clădirilor inițiale, iar prin materialitate și limbaj arhitectural (volumetrii, goluri) se vor încadra în specificul local;

AȘA DA: *Cântar de animale la Corbești (Culoarul Mureșului) și pălincărie la Tălagiu (Culoarul Crișului Alb). Astfel de construcții și instalații de tehnică populară se vor păstra pentru a fi folosite în continuare de comunitățile locale și se vor introduce în trasee turistice de drumeție/cicloturism rural. Pentru reparații și renovări, se recomandă folosirea materiaelor naturale (lemn, cărămidă - pentru pereți și soclu, țiglă ceramică, șindrilă/draniță - pentru învelitori).*

- se recomandă reintroducerea/menținerea gărilor în circuitul transportului feroviar de persoane, favorabil dezvoltării economice și turistice;
- în cazul fostelor gări, unde calea ferată a fost demantelată, se recomandă reutilizarea în scop turistic (restaurante, centre de informare turistică ș.a.), cultural (spații culturale, muzee) sau social (centre medicale/de tratament, spații ale comunităților locale);
- vechile hanuri își vor menține funcțiunea inițială (în scop turistic) sau vor fi reutilizate ca instituții publice (funcțiuni culturale sau pentru administrația locală).

e) Găbănașe/depozite de cereale, fabrici de cărămidă și alte clădiri industriale istorice

Depozite comunale/domeniale de cereale și fructe, găbănașele sunt precursoarele marilor silozuri din a doua jumătate a secolului XX. Plăcile de marmură cu inscripții despre data construirii (acolo unde s-au păstrat) se vor păstra și se vor pune în valoare prin restuarare.

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se vor trata în mod similar morilor de cărămidă;
- în cazul clădirilor din cărămidă, se recomandă păstrarea golurilor originare și folosirea unor tâmplării în acord cu arhitectura clădirilor și cu specificul local, învelitori din țiglă ceramică, finisaje ale pereților din materiale și în culori naturale;
- se vor reutiliza cu funcțiuni compatibile cu cea inițială, alte funcțiuni compatibile fiind cele de spații culturale comunitare.

f) Alte construcții de tehnică populară (vernaculare)

Construcții și instalații de tehnică populară similare morilor de apă din lemn au fost oloinițele (pentru presarea semințelor în scopul producerii uleiului), dubele sau pivele[2] de pănură, fierăstraiele (joagărele) - acționate de forța apei sau de tracțiunea animală -, cântarele pentru animale, pălincăriile (instalații de distilat alcoolul din fructe pentru obținerea răchiei), fântânile cu cumpănă sau cu roată ș.a.

Recomandări privind protejarea și punerea în valoare:

- se recomandă identificarea și realizarea unei liste a construcțiilor tehnice istorice care s-au mai păstrat la nivelul județului, relevarea lor în detaliu și realizarea unor fișe de evaluare a stării de conservare (care să includă și relevee fotografice) în scopul elaborării unei strategii privind protejarea, restaurarea și punerea în valoare a acestora;
- se recomandă tratarea acestor construcții în mod similar unor monumente istorice;
- construcțiile vernaculare au un ridicat potențial turistic, fiind recomandată realizarea unor trasee turistice care să le includă; implicarea unor ghizi locali (care să explice modul de funcționare al instalațiilor și să ofere date despre istoria locului) poate aduce un plus de interes;
- fiind vorba despre construcții de mici dimensiuni, se recomandă atenție la detaliile constructive și de finisaj care vor avea un rol important în păstrarea autenticității și integrarea în specificul local;
- se recomandă folosirea materialelor naturale specifice: lemn, piatră, cărămidă, tencuieli de lut/var, zugrăveli de var în culori naturale, învelitori de țiglă ceramică, șindrilă/draniță, paie/trestie;
- se va evita folosirea cimentului sau se va limita, pe cât posibil, la zona fundațiilor;
- nu se acceptă învelitori de policarbonat, tablă care imită țigla, plăci de azbociment, nici placarea soclurilor;
- tâmplăriile noi se vor realiza exclusiv din lemn cu respectarea formelor și proporțiilor specifice locului.

[2] Instalațiile de bătut și îndesit țesăturile de lână, care deseori foloseau același canal de apă ca și moara de cereale.

Intervenții asupra clădirilor istorice cu valoare de patrimoniu

Lucrările de restaurare sau renovare a unei clădiri cu valoare de patrimoniu (chiar dacă nu se regăsește pe Lista Monumentelor Istorice) se vor realiza numai în baza unei documentații elaborate de o **echipă multidisciplinară alcătuită din specialiști** în domeniu (pe care o alcătuiește arhitectul șef de proiect):

- **arhitecți**: întocmesc proiectul de intervenție în urma unei analize multicriteriale a existentului (clădire și contextul său), a nevoilor actuale și a condițiilor locale de mediu și utilizare, la care contribuie studiile de specialitate realizate de colaboratori; coordonează studiile preliminare necesare și, după obținerea autorizației de execuție a lucrărilor, coordonează și urmărește șantierul;
- **ingineri de structură:** realizează o expertiză tehnică a structurii de rezistență în care sunt identificate degradările structurale și cauzele lor, precum și posibile soluții de remediere; tot ei se ocupă de elaborarea părții de structură a proiectului de intervenție;
- **restauratori** (specializați la rândul lor pe diferite segmente precum pictură, sculptură, tencuieli istorice, sticlă, textile ș.a.): fac studiile de parament și componente artistice, propun soluțiile de remediere a degradărilor și de conservare sau restaurare;
- **istorici de artă și de arhitectură:** realizează un studiu istoric pentru a identifica etapele de construire și intervențiile din trecut asupra structurii sau a interiorului;
- **biologi**: realizează o expertiză biologică, pentru a vedea dacă există degradări ale structurii de lemn cauzate de ciuperci sau carii, de exemplu;
- **arheologi:** se ocupă de studiul arheologic, în cazul lucrărilor care vizează fundațiile și diverse săpături în cadrul proiectului;
- **ingineri geotehnicieni:** investighează terenul și elaborează studiul geotehnic;
- **ingineri de instalații** de diferite specialități, după caz;
- **peisagiști**: se ocupă de analiza peisajului local, mai ales în cazul proiectelor care includ amenajări exterioare;
- și alții, în funcție de complexitatea situației și cerințele proiectului.

Proiectul astfel întocmit se va supune procedurilor legale de avizare și ulterior, de autorizare a execuției.

Principiile generale de intervenție asupra clădirilor istorice sunt:

- păstrarea autenticității
- marcarea intervenției contemporane și păstrarea istoricității clădirii
- unitatea compozițională și arhitecturală a ansamblului

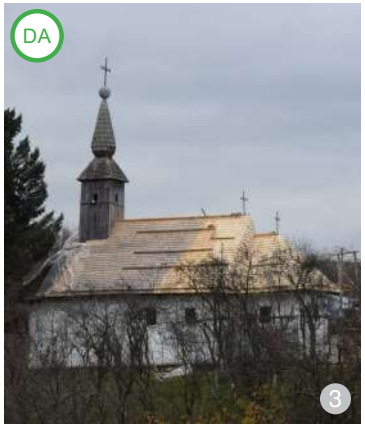
Păstrarea substanței și a imaginii istorice (autenticitatea) în cazul intervențiilor asupra clădirilor istorice (case vechi, anexe gospodărești, școli, biserici, primării, gări, mori etc.) se poate realiza:

- prin recuperarea materiei istorice: fragmentele de structură de lemn care mai pot fi utilizate, păstrate de preferință în poziția inițială (*in situ*) sau în alt loc, integrate în soluția tehnică și de design, a unor detalii arhitecturale sau elemente decorative originare, folosirea materialelor similare recuperate din alte locuri pentru reparații/renovări; înlocuirea completă a materialelor de finisaj este permisă numai în situații justificate, fiind de preferat reparațiile punctuale, integrate din punct de vedere vizual în ansamblu;
- prin recuperarea tehnicilor constructive, acolo unde este posibil și viabil din punct de vedere economic și operațional;
- prin folosirea unor materiale, culori și texturi asemănătoare cu cele originare sau întâlnite în arhitectura locală tradițională, puse în operă astfel încât să permită identificarea intervenției față de existent, dar numai la o privire de aproape, evitând contrastele puternice care afectează unitatea ansamblului; folosirea materialelor noi este permisă dacă se integrează din punct de vedere vizual în context, nu generează contraste puternice (de culoare, reflexie a luminii, textură) cu existentul/cu peisajul din jur și sunt compatibile în ceea ce privește comportarea în timp (interacțiuni și deformări fizice și chimice) cu cele originare;
- prin recuperarea volumetriei originare sau interpretări ale acesteia – în cazul monumentelor istorice, atunci când integritatea volumetrică a fost parțial alterată (prin demolări parțiale, prăbușiri, închideri ulterioare etc.);
- prin volumetrii care respectă specificul local (volumetrii arhetipale tradiționale sau interpretări creative ale volumetriilor tradiționale, dar potrivite în context) și care asigură integrarea armonioasă în ansamblul compozițional a corpurilor noi sau a extinderilor; se vor evita contrastele puternice de înălțimi și forme.

AȘA DA: *Pentru restaurarea bisericii de lemn de la Ionești s-a realziat un proiect detaliat, la care au lucrat mai mulți specialiști din domeniul restaurării și al patrimoniului construit (șef de proiect: Teodor-Octavian Gheorghiu, arhitectură: Amalia Ignuța-Acimov, Vladimir Obradovici, Liliana Roșiu), proiect coordonat de Asociația Biserici Înlemnite.*

AȘA DA: *Intervenții în regim de urgență pentru protejarea patrimoniului construit: în acest caz, biserici de lemn din județul Arad, realizate de echipe alcătuite din voluntari (Ambulanța pentru Monumente Arad), sub coordonarea unor specialiști: arhitecți, meșteri, restauratori, în baza unui proiect de intervenție. Imagini de la șantiere de înlocuire a învelitorilor de șindrilă deteriorate ale bisericilor de lemn de la Troaș, Ciuntești, Luncșoara.*

5. ELEMENTELE DE CONSTRUCȚIE

În prezent, materialele moderne de calitate îndoielnică și efectele modernizării prost înțelese au un impact negativ asupra mediului și asupra peisajului rural. Spre exemplu:

- tencuielile interioare și exterioare, realizate tradițional pe rețea de șipci de lemn și mortare pe bază de nisip și var stins, au fost înlocuite cu tencuieli uscate: plăcile de gips-carton, utilizate la exterior și interior;
- pardoselile din lemn natural (de tip dușumea, parchet din lemn etc.) au fost înlocuite cu parchetul laminat, care este un material de sinteză, neecologic și impermeabil la vapori;
- finisajele exterioare și interioare pe bază de var natural ale pereților și tavanelor au fost înlocuite aproape în totalitate cu materiale de sinteză de tipul vopselelor lavabile sau pe bază de ulei, pierzându-se o sursă importantă de sănătate pentru locatari, finisajele realizate cu var natural având efect bactericid, de combatere a efectelor de acumulare a apei în pereți, regulator de umiditate și de combatere a mucegaiurilor;
- izolațiile termice realizate la tavane, poduri, pardoseli cu materiale tradiționale, ecologice, au fost înlocuite cu materiale de sinteză sau cu compuși de sinteză, eficienți din punct de vedere termic, dar care nu mai au calitatea de a asigura condiții de viață sănătoasă. La casele existente, cu pereții din bârne de lemn, se utilizează frecvent, în ultima vreme, ca material de izolație termică, polistirenul expandat, care alterează calitățile ecodurabile ale construcției.[1]

Noile materiale standardizate produse industrial, sunt puse în operă folosind tehnici mecanizate, ceea ce duce la uniformizarea arhitecturii, cel puțin la nivel de imagine și la dispariția detaliilor.

Prin folosirea materialelor moderne, artificiale și care produc, prin aspectul pe care îl creează un contrast vizual puternic cu contextul natural și construit, intervențiile de renovare și extindere nu se încadrează în specificul local și afectează în mod negativ peisajul cultural.

[1] Constantin Miron, *Materiale neconvenționale locale pentru energie sustenabilă*, INCD URBAN INCERC Iași, p. 53-55, http://documents.tips/documents/neconventionale.html.

Caracteristicile definitorii complexe, fizico-chimice, relevante pentru utilizarea în construcții a materialelor naturale din România

Materialele naturale, fie de natură minerală (anorganice), fie organică (de origine vegetală sau animală), au caracteristici comune deosebit de importante, care le fac net superioare, din punct de vedere ecologic și al durabilității, materialelor de sinteză folosite la izolații.

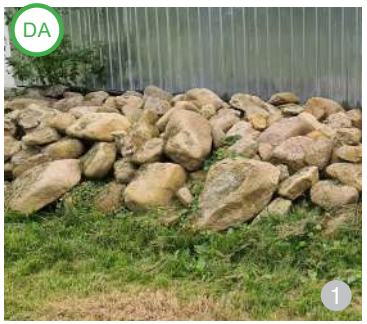
Provenind și formându-se în mediul natural, materialele naturale de construcție sunt deosebit de rezistente la acțiunea radiației solare și în special a componentelor UVA și UVB, care produc degradări rapide oricărui material de sinteză (PVC, polistiren, poliuretan, rășini de aglomerare, compuși ai varurilor și ai vopselelor sintetice etc).

La fel, materialele naturale au o mai bună durabilitate și comportare sub acțiunea factorilor climatici ciclici, temperatură, umiditate, gelivitate, sau a acțiunilor rezultate din seism, incendiu, accidente climatice.[2]

După cum indică testele efectuate de INCERC Iași, este imperios necesar ca specialiștii și autoritățile locale:

- să transmită aceste informații comunităților locale și să le îndrume în timp util, pentru a valorifica cât mai bine oportunitatea de a avea o locuință sau o clădire sănătoasă și trainică, cu costuri / lucrări de întreținere reduse;
- să susțină necesitatea de a renunța la materialele absolut nesănătoase, promovate pe piață în mod agresiv, și de a folosi tehnicile și materialele locale naturale / sănătoase, trainice și ieftine pe care le au la îndemână;
- să insufle comunităților convingerea că tehnicile și materialele locale care și-au dovedit durabilitatea în timp sunt mult mai valoroase și mai sănătoase pe termen lung;
- să promoveze, la nivelul propriilor construcții, varul stins (hidraulic) în locul finisajelor lavabile,

[2] *Ibidem.*

AȘA DA: *Piatră recuperată din temelia unei case vechi. Materialul poate fi folosit la ridicarea unei alte temelii, pentru zidirea unui gard sau la construirea unei anexe. Patina pe care a căpătat-o în timp un material vechi contribuie la integrarea în specificul local.*

AȘA DA: *Țiglă solzi veche recuperată - poate fi folosită la renovarea unei învelitori a unei clădiri vechi, pentru a integra intervenția în ansamblul acoperișului și a păstra imaginea istorică a clădirii. Patina țiglei vechi conferă autenticitate și asigură integrarea în peisajul cultural.*

AȘA DA: *Termoizolație naturală dintr-un amestec de fibre textile reciclate și lână de oaie nouă tratată antifoc, sub formă de role care se poate aplica între căpriori - la izolarea mansardei, între grinzi - pentru izolarea planșeului, sau între montanții de lemn - pentru izolarea pereților.*

AȘA DA: *Materiale tradiționale ecologice pentru învelitori - paiele și trestia, sunt în prezent tot mai căutate în zonele turistice datorită aspectului deosebit și Integrării perfecte în peisjaul rural, fiind folosite atât la construcțiile noi cât și la renovări. Astfel de materiale sunt puse în operă de meșteșugari din regiune, ceea ce contribuie la conservarea patrimoniului imaterial. Imagini de la Muzeul Satului Bănățean, din Timișoara: casă din Bata (Culoarul Mureșului) și sălaș agricol din Nădlac (Câmpia Aaradului).*

AȘA DA: *Casă nouă cu pereți din pământ, construită la Leleșe (județul Hunedoara). Pentru obținerea unei compoziții optime a amestecului de argilă, nisip, pietriș și apă, s-au efectuat mai multe teste pentru a verifica rezistența materialului final. Pereții din pământ mențin un climat interior sănătos și asigură o izolare termică foarte bună.*

lemnul prelucrat superior în locul plasticului și multe alte materiale naturale în locul celor de sinteză.

Recomandări

Calitatea deosebită a construcțiilor din mediul rural se poate încă observa prin dăinuirea lor de-a lungul timpului (trebuie remarcat faptul că cea mai mare parte a fondului construit are o vechime de peste 80 de ani), prin calitățile de adaptabilitate (la uzura cauzată de expunerea la condițiile de mediu, pe de o parte și la cea dată de utilizare/refolosire cu diferite etape și intensități, pe de altă parte) și nu în ultimul rând de armonizare (prin modul de îmbătrânire a materialelor - patina, cromatica și textura lor) cu peisajul din care fac parte.

Materialele de construcție joacă un rol esențial în calitatea arhitecturii, iar exemplul oferit de patrimoniul construit rural este revelator. Materialul tradițional nu este doar vechi, ci este și:

- autentic (nu reprezintă o imitație a altui material sau obiect, îndeplinind cu precizie rolul pe care îl arată - fie material structural, fie de finisaj sau decor; în plus, prin calitățile fizice și care țin de aspectul exterior, materialul tradițional se integrează în peisajul cultural[1], la a cărui alcătuire contribuie din plin prin meșteșugurile, tradițiile și semnificațiile pe care le implică de la obținerea, prelucrarea sa și până la locul și modul de punere în operă),
- durabil (la uzura fizică, dar și morală, având o durată de viață ce depășește deseori, în cazul materialor structurale chiar și un secol),
- ecologic (natural, extras și prelucrat local, adaptat condițiilor de micro-climat și respectiv geotehnice specifice unei anumite zone sau localități - ceea ce explică durabilitatea și comportarea favorabilă în timp, calitățile spațiului interior pentru sănătatea utilizatorilor[2]),
- sustenabil (suportă reparații punctuale, rezistă în timp, poate fi refolosit în cadrul unei structuri noi, dacă e cazul; unele materiale precum lemnul, pământul, tencuielile de lut, zidăriile de văiugă, piatră sau cărămidă, țigla ceramică, învelitorile de paie sau trestie asigură o bună izolare termică și fonică, ceea ce implică un consum redus de energie pentru confortul utilizatorilor).

Astfel, având în vedere calitățile materialelor de construcție folosite în arhitectura tradițională rurală și principiile enunțate în primele pagini ale ghidului, se recomandă:

- **repararea și întreținerea continuă** a structurilor și finisajelor existente, recurgând la tehnici și materiale tradiționale verificate de-a lungul timpului, compatibile cu mediul și materialul existent;
- **recuperarea** pe cât posibil a materialelor originale ale unei construcții și **reutilizarea** lor în cadrul aceleiași structuri sau în alt loc/altă poziție;
- **folosirea unor materiale noi compatibile** cu cele existente, în cazul renovărilor (compatibilitate fizică, chimică, vizuală, funcțională), pentru a menține echilibrul higroscopic[3], structural și compozițional al elementelor de construcție;
- **folosirea unor materiale naturale, ecologice, de preferință locale** care să se integreze din punct de vedere vizual în contextul natural și construit, în cazul construcțiilor și amenajărilor noi.

Bibliografie recomandată:
1. Hülsemann, Jan, *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, Editura Simetria, Sibiu, 2021
2. Miron, Constantin, *Materiale neconvenționale locale pentru energie sustenabilă*, NCD URBAN INCERC, Iași
3. Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

[1] Inclusiv numele satelor sau ale locurilor amintesc de materialele de construcție, respectiv de prelucrarea lor, definitorii pentru peisajul cultural: de exemplu, Stejar, Groșii Noi, Groși, Tisa, Varnița ș.a. Fiecare element de construcție poartă denumiri specifice pe plan local, corelate cu rolul și semnificația sau importanța sa în cadrul construcției: „talpă", „cheutori", „cunună" ș.a.

[2] Casele de lemn și cele de pământ asigură un climat interior sănătos, echilibrat în ceea ce privește umiditatea aerului și electricitatea statică, generând un grad mare de confort.

[3] Umiditatea relativă a unui element de construcție datorată absorbției de apă din aer sau capilaritate și redată atmosferei într-un anumit interval de timp și în anumite condiții de mediu, respectiv în funcție de calitățile specifice ale materialului din care este alcătuit.

AȘA DA: *Casă cu structură de lemn și pereți din amestec de cânepă cu var stins (hidraulic); denumirea materialului este Hempcrete.*

Material natural (exsitent sau nou)	Componenta calității vieții care este resimțită pozitiv datorită utilizării materialului
Piatra	Stabilitate termică, izolare acustică
Agregatele naturale	Stabilitate termică, izolare acustică
Argila	Confort higrotermic, regulator de umiditate a aerului, stabilitate termică, izolare acustică
Varul natural stins (hidraulic)	Purificare și dezinfectare a aerului, efect bactericid, depoluare prin absorbția CO_2
Lemnul de foioase	Stabilitate termică, regulator de umiditate
Lemnul de rășinoase	Stabilitate termică, regulator de umiditate
Fibrele de lemn, fibrele celulozice	Confort termic, regulator de umiditate
Baloții de paie, deșeurile vegetale	Confort termic, regulator de umiditate
Cânepa	Confort termic, regulator de umiditate
Trestia (stuf)	Confort termic, regulator de umiditate
Lâna de oaie	Confort termic, regulator de umiditate
Vata bazaltică	Confort termic, siguranță la foc, izolare acustică
Amestecurile de cânepă, lână și var	Confort termic, regulator de umiditate, siguranță la foc, purificare și dezinfectare a aerului, efect bactericid, depoluare prin absorbția de CO_2, izolare acustică
Amestecurile de paie, fibre lemnoase, fibre de lână, cânepă, cu argilă (chirpici), var stins pastă	Confort higrotermic, regulator de umiditate a aerului, stabilitate termică, izolare acustică, siguranță la foc, purificare și dezinfectare a aerului, efect bactericid, depoluare prin absorbția de CO_2

AȘA DA: *Casă cu structură din panouri de lemn lamelar încleiat: denumirea materialului este CLT (Cross-laminated timber).*

AȘA DA: *Casă cu structură din lemn și pereți din baloți de paie.*

AȘA DA: *Casă cu pereți din blocuri de argilă amestecată cu paie.*

5.1. ACOPERIȘUL

Analiza și recomandările privitoare la acoperiș se referă la următoarele componente ale sale: formă și volumetrie, șarpantă (tipuri de structură, materiale utilizate și tratamente), învelitoare (materiale utilizate și culori), elemente de aerisire și iluminare a podurilor și mansardelor, istalații și sisteme pluviale, marcarea posibilelor probleme ce pot apărea la comportarea în timp.

Recomandările se grupează în trei categorii:

A. Construcții cu gabarit mic (<120 mp), construcții cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

B. Construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

C. Intervenții pe construcții existente (gabarit mic, mediu sau mare, dispuse pavilionar sau monovolum)

Toate materialele care alcătuiesc acoperișul au nevoie de întreținere în exploatare (în mai mică sau în mai mare măsură, în funcție de natura și calitatea materialului, vechime, tehnica de construcție). Realizarea de alcătuiri constructive corecte, cu materiale naturale, compatibile, de calitate, precum și urmărirea în execuție îi pot asigura o durată mai mare de viață, împreună cu o întreținere conștientă, periodică, din partea utilizatorilor.

5.1.1. Specificul local

În județul Arad, acoperișurile specifice arhitecturii tradiționale din mediul rural prezintă unele diferențe de la o zonă la alta (a se vedea împărțirea pe zone etnografice și caracteristicile aferente acestora descrise în capitolele **1. Zona** și **2. Specificul local**), în funcție de mediul geografic, materialele disponibile local și de gradul de pătrundere a tipologiilor promovate de sistematizările impuse de stat de-a lungul timpului.

Astfel, în zonele montane acoperișurile specifice au pante de 50-65° (pentru a favoriza alunecarea zăpezii), iar învelitorile tradiționale sunt paiele, dranița, șindrila și țigla ceramică. Aici, se întâlnesc acoperișuri în patru ape, amintind de tipologiile de case arhaice, adaptate regimului de precipitații caracteristic. Acoperișurile în două ape au pătruns mai târziu în zonele înalte, fiind construite începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales în prima parte a secolului XX.

Învelitorile caselor din satele de câmpie, depresiune și luncă erau realizate din paie sau trestie, în timp ce șindrila era folosită doar la acoperișurile bisericilor și ale caselor gospodarilor înstăriți.

Trestia sub formă de snopi, se urca pe acoperiș cu o furcă lungă specială, snopii se așezau cu spicele în sus, iar firele de trestie erau desfăcute și strânse cu nuiele subțiri de căpriori.

Cea mai simplă tehnică de construire a învelitorilor de paie a fost tehnica paielor clădite cu furca și așezate prin călcare, folosită mai ales la acoperișurile în patru ape. Acoperișurile în două ape foloseau însă o altă tehnică – cea a paielor așezate în snopi („jupi", în Depresiunea Zărandului), fiind preferate paiele de secară, cu spicul mai lung și mai rezistent. Snopii erau așezați în rânduri suprapuse, tot de la streașină spre coamă, cu spicele în sus, asemănător snopilor de trestie. Acoperișurile de paie aveau o viață îndelungată atunci când erau bine apărate de incendii, deoarece, după ce intra funinginea în ele, paiele se conservau perfect.

Acoperișuri cu învelitori de șindrilă se pot întâlni în prezent la unele dintre bisericile de lemn și la unele case și anexe gospodărești din satele de munte. Învelitorile de șindrilă ale caselor țărănești au fost înlocuite cu țiglă solzi sau profilată începând cu perioada interbelică.

Castelele și clădirile aparținând unor curți nobiliare, hanurile, bisericile de zid și casele parohiale au avut învelitori de șindrilă sau chiar de țiglă, încă din secolul al XVIII-lea. Abia în secolul XX s-a trecut la folosirea pe scară largă a țiglei solzi, mai apoi a țiglei profilate.

Din punct de vedere tipologic, sub influența modelelor de locuințe construite pentru coloniști, după mijlocul secolului al XVIII-lea, în mediul rural din Banat și Crișana s-au înmulțit casele cu acoperiș în două sau trei ape, cu fronton spre stradă sau la ambele capete. În Câmpia Aradului, Câmpia de Vest a Banatului, Culoarul Mureșului și Depresiunea Zărandului, mai rar în rest, se foloseau acoperișuri cu „cionc" (sau cioancă) spre stradă, unde din capătul coamei coboară o pantă scurtă de aproximativ un metru,

Acoperiș în două ape, cu fronton triunghiular spre stradă, cu pantă de aproximativ 45°, învelitoare de țiglă solzi și țiglă profilată (pe panta mai puțin înclinată, de deasupra târnațului, cu rol de aruncătoare), la Șepreuș (Câmpia Crișului Alb).

Acoperiș în două ape, cu fronton teșit spre stradă, cu învelitoare de țiglă profilată și având o pantă mai mică de 45°, la Socodor (Câmpia Aradului).

Acoperiș în două ape, cu „cionc" și învelitoare de țiglă profilată, cu pantă mai mare de 45° și aruncătoare la streașină (fără jgheaburi), la Obârșia (Culoarul Mureșului).

Acoperiș în două ape, cu fronon triunghiular și învelitoare de țiglă profilată, cu pantă mai mare de 45° și aruncătoare la streașină (fără jgheaburi), la Buceava-Șoimuș (Depresiunea Zărandului).

Acoperiș în două ape, cu fronton simplu și schimbare de pantă deasupra târnațului, cu învelitoare de țiglă solzi și țiglă profilată (pe panta mai mică), la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).

Acoperiș în două ape, cu fronton la ambele capete la o casă așezată paralel cu strada, cu pantă de aproximativ 45°, având învelitoare de țiglă ceramică, la Ostrov (Culoarul Mureșului).

Acoperiș în trei ape cu „cionc” spre stradă și învelitoare de țiglă profilată, la Dieci (Depresiunea Zărandului).

Acoperiș în patru ape, cu pantă mai mare de 45º, cu învelitoare de țiglă profilată și aruncătoare la streașină, la Brusturi (Culoarul Crișului Alb).

Acoperiș în trei ape, cu învelitoare de țiglă profilată la o casă de tip francon cu anexă în prelungirea casei, la Zădăreni (Câmpia de Vest a Banatului).

Acoperiș în patru ape cu pantă mai mică de 45º, cu fronton rectangular spre stradă și învelitoare de țiglă profilată la o casă de tip francon, la Felnac (Câmpia de Vest a Banatului).

Acoperiș în trei ape și învelitoare de țiglă profilată la o casă așezată paralel cu aliniamentul stradal, la Tăgădău (Depresiunea Zărandului).

Acoperiș în patru ape și învelitoare de țiglă profilată la o casă așezată paralel cu aliniamentul stradal, la Hășmaș (Depresiunea Zărandului).

care închide la superioară frontonul teșit al fațadei. Ulterior, odată cu apariția caselor în formă de L și a celor „în vinclu”, a fost introdusă dolia, apele fiind conduse cu ajutorul elementelor de tablă și preluate de sistemul pluvial - opera meșterilor tinichigii.

Panta acoperișului a putut fi coborâtă la 45-50º în cazul învelitorilor de țiglă solzi. ceea ce a dus la schimbarea proporțiilor casei. După mijlocul secolului XX, s-au înmulțit învelitorile de țiglă profilată, pe acoperișuri cu pante mai mici (de până la 30º), la casele „în vinclu”.

O caracteristică a acoperișurilor caselor vechi o reprezintă lipsa hornurilor, fumul din vatră fiind condus în podul casei, de unde ieșea printre șindrile, paie sau țigle, astfel că podul era folosit ca afumătoare - fumul contribuind treptat la conservarea alimentelor păstrate acolo, precum și la uscarea paielor și a șindrilei, protejându-le împotriva putrezirii. Atunci când fumul era condus printr-un coș de fum, alimentele erau ținute la afumat fie deasupra vetrei, atârnate de o rudă de lemn prinsă între pereții coșului, fie în pod, într-o afumătoare construită în jurul hornului (cu care comunica printr-o deschizătură). Coșurile de fum se ridicau deasupra coamei și aveau la partea superioară un mic acoperiș cu aceeași învelitoare ca și casa.

În general, acoperișul tradițional nu prezintă lucarne sau alte goluri funcționale, cu excepția coșurilor de fum (acolo unde există). Aerisirea podurilor se realizează prin golurile de la nivelul frontoanelor sau de sub cornișă - la casele așezate paralel cu strada, în front continuu sau fără frotnon.

Până la începutul secolului XX, casele nu aveau jgheaburi și burlane. Pentru a îndepărta apele meteorice de pereții casei, rândul de țiglă de la streașină avea o pantă mai mică, cu scopul de a face apa să sară la o distanță mai mare de perete (rândul de țigle de la streașină fiind denumit sugestiv, *aruncătoare*). Și acoperișurile mai vechi, cu învelitori de paie, trestie sau șindrilă aveau „aruncători” la streașină, realizate tot printr-o ușoară reducere a pantei.

Șarpantele acoperișurilor sunt realizate din lemn, cu îmbinări prin chertare și cuie de lemn - în cazul acoperișurilor mai vechi, respecitv folosind scoabe și cuie de fier, la acoperișurile mai noi (construite în secolul XX).

Tipologii de acoperișuri specifice

Acoperișuri specifice mediului rural din județ, **după formă și volumetrie**:

- **acoperiș în două ape cu fronton triunghiular simplu sau teșit** (cu „cioancă” / „cionc”) - acoperiș specific caselor de tip francon din zonele de câmpie și depresiune, întâlnit și la casele țărănești din zonele de deal și munte (în **toate zonele județului)**;
- **acoperiș în două ape la casele așezate paralel cu strada**, având la capete câte un fronton triunghiular cu decor de cărămidă aparentă sau în relief de tencuială, întâlnit în satele mai înstărite, mai ales în zonele centrale ale acestora, adesea parținând unor familii de negustori sau de meșteșugari (în **toate zonele județului);**
- **acoperiș în două ape cu schimbare de pantă deasupra târnațului** - întâlnit la casele de tip francon, în zonele de câmpie din bazinul Mureșului (**Câmpia Aradului și Câmpia de Vest a Banatului**);
- **acoperiș în trei ape - cu fronton simplu sau teșit spre stradă -** întâlnit la unele case de tip francon extinse spre curte, la case de deal și munte, precum și la o parte dintre anexele mari - șuri, grajduri, așezate perpendicular față de stradă (în **toate zonele județului);**
- **acoperiș în trei sau patru ape, uneori cu fronton rectangular spre stradă** – întâlnit la unele case de tip francon din zona de câmpie, al căror acoperiș a fost modificat după mijlocul secolului XX, odată cu schimbarea învelitorii de paie, trestie sau țiglă solzi cu una de țiglă profilată (în special în **Câmpia de Vest a Banatului**) și respectiv în unele sate de deal și munte (din **Depresiunea Zărandului și Culoarul Crișului Alb**);
- **acoperiș în două / trei / patru ape sau în formă de „L” - la casele așezate paralel cu strada, în front aproape**

continuu - întâlnit mai ales în zona dealurilor piemontului Codru-Moma și în zonele joase din apropiere (**în Depresiunea Zărandului și în partea de est a Câmpiei Crișului Alb**);

- **acoperiș în formă de „L”, cu o dolie**, de obicei cu fronton (simplu sau teșit) la capete - la casele cu plan în „L”, unde volumetrii mai interesante se observă la cele așezate pe colț, în satele mai înstărite (**în toate zonele județului**);

- **acoperiș compact în patru ape**, deseori cu marcarea colțului sau a traveei centrale - întâlnit la casele cu plan rectangular și la cele „în vinclu”, construite în perioada comunistă (**în toate zonele județului**).

Volumetria acoperișurilor este completată, la unele case, de acoperișurile **foișoarelor de acces (**a se vedea capitolul **2.5. Tipologii de case și sisteme constructive**), care sunt alipite târnațului (deschis sau închis cu sticlă) și care pot fi:
- în două sau trei ape, cu streașina la același nivel cu cel al streșinii casei;
- într-o singură apă, în prelungirea acoperișului casei, având streașina mai jos decât streașina casei.

Acoperișuri specifice mediului rural din județ, după **proporția dintre înălțimea acoperișului și cea a pereților casei** (când aceasta are un singur nivel):
- **acoperiș mai înalt decât pereții casei** – cu panta mai mare de 45° - întâlnit în special în satele de deal și munte;
- **acoperiș aproximativ la fel de înalt ca și pereții casei** – cu panta de 45° - acoperiș întâlnit la casele de tip francon, în satele de deal, depresiune și câmpie;
- **acoperiș mai scund decât pereții casei** – cu panta între 35° și 45°, având învelitoare din țiglă profilată - apărut începând cu a doua jumătate a secolului XX și întâlnit în satele de deal, depresiune și câmpie.

Acoperișuri specifice mediului rural din județ, după **materialul învelitorii:**
- **acoperișuri cu învelitori de trestie** - specifice zonelor de câmpie și luncă;
- **acoperișuri cu învelitori de paie** - se puteau întâlni în toate zonele județului, până la începutul secolului XX;
- **acoperișuri cu învelitori de draniță sau șindrilă** - specifice satelor de deal și de munte (se mai pot întâlni la bisericile de lemn);
- **acoperișuri cu învelitori de țiglă solzi sau profilată** - în prezent, cele mai des întâlnite;
- **acoperișuri cu învelitori din plăci de ardezie naturală** se întâlnesc rar, în satele mai înstărite (foste târguri).

Culorile învelitorilor specifice mediului rural din județ sunt date de materialele naturale și de patina dată de trecerea timpului: brun - cărămiziu (învelitori de țiglă), gri (învelitori de șindrilă, stuf, ardezie), gri-gălbui (învelitori de paie).

Învelitorile de tablă nu sunt specifice arhitecturii tradiționale din județul Arad, astfel de învelitori fiind întâlnite doar ca excepție, la unele biserici, la clădiri din cadrul unor ansambluri nobiliare, pe turnuri sau pante ale acoperișurilor cu înclinație foarte mare sau foarte mică, unde folosirea țiglei nu ar fi fost adecvată. Nici învelitorile din plăci de azbest (întâlnite la unele anexe gospodărești, mai rar la locuințe) sau din țiglă de beton nu pot fi considerate specifice, acestea fiind materiale industriale introduse în anii 1980, ca alternative ieftine la țigla ceramică.

Acoperișurile anexelor gospodărești nu diferă cu mult de cele ale caselor, dar se observă rezolvări mult mai simple în ceea ce privește volumetria - în două, trei sau patru ape. Materialele de învelitoare sunt cele specifice zonei, în funcție de resursele locale și de climatul specific, dar cele mai des întâlnite sunt anexele cu învelitori de țiglă profilată sau solzi (a se vedea capitolul **2.6. Construcțiile anexe**).

Elemente speciale - pazii de lemn, elemente de tinichigerie, goluri de aerisire a podurilor

La casele vechi din lemn sau văiugă, se remarcă adesea paziile situate la fațadele dinspre stradă (paziile înclinate, în cazul caselor așezate cu latura scurtă spre stradă, cu fronton), respectiv dinspre curte, deasupra prispei (paziile orizontale, pe toată lungimea acoperișului prispei), care, alături de capetele grinzilor acoperișului, au fost atent decorate prin cioplire.

La casele cu fronton la cel puțin unul dintre capete, aerisirea podului se face prin goluri dispuse simetric în partea superioară a frontonului. Aceste goluri contribuie totodată la compoziția fațadei, având deseori ancadramente din relief de tencuială (a se vedea capitolele **5.4. Elementele de fațadă** și **5.5. Tâmplăria și golurile**).

La acestea se adaugă elementele de tinichigerie: guri de aerisire a podului, realizate din metal, ușor ieșite din planul învelitorii, cu rol în compoziția fațadelor și elemente ale sistemului pluvial: capete de jgheaburi, coturi, cârlige de prindere, realizate manual de meșterii tinichigerii din zonă.

Ținând cont de rolul lor atât practic, cât și estetic în compoziția acoperișului, se recomandă recondiționarea acestor elemente și integrarea lor în noile soluții tehnice de preluare a apelor pluviale.

Acoperișuri noi și reparații realizate în ultimii ani

La construcțiile recente, de după 1990, se observă o preferință pentru volumetrii complicate ale acoperișurilor, cu mai mult de patru ape sau cu ruperi de pantă, lucarne - care nu țin cont de orientare și direcția vânturilor dominante. Astfel de acoperișuri nu se încadrează în specificul local din punct de vedere tipologic și afectează unitatea fronturilor stradale, respectiv coerența peisajului intravilan/extravilan.

Din cauza punctelor de racord, intersecție și străpungere pe care le presupune, respectiv din cauza viciilor constructive relativ frecvente, o volumetrie complicată poate duce în timp la probleme de etanșare.

Tiga ceramică este tot mai des înlocuită cu tabla, țigla din beton sau cu alte materiale inferioare calitativ, ieftine, care nu și-au dovedit durabilitatea în timp (se supraîncălzesc, se decolorează, pot genera praf cu particule periculoase pentru sănătatea oamenilor) și care nu sunt compatibile cu specificul local. Învelitorile noi de tablă sunt cel mai adesea în culori stridente și lucioase, generând reflexii și contraste vizuale puternice în peisaj.

Se recomandă revenirea la tipologiile de acoperișuri și învelitori specifice locului.

Acoperiș în formă de „L”, la o casă pe colț, cu învelitoare de țiglă profilată, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).

Acoperiș cu formă compactă, în mai multe ape, specific caselor „în vinclu”, cu învelitoare de țiglă profilată, la Dezna (Depresiunea Zărandului).

Acoperișuri cu volumetrii și învelitori nespecifice peisajului cultural din județul Arad.

5.1.2. Recomandări

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

Forma și volumetria

Clădirile noi vor păstra specificul local prin preluarea tipologiilor de formă și volumetrii existente în zonă. Se vor respecta gabaritele maxime descrise în capitolul **3. Amplasarea construcțiilor noi.**

Se recomandă o volumetrie cât mai simplă a acoperișului: cu două, trei sau patru ape (pantele uzuale fiind cuprinse între 40° și 60°), cu streșinile și coamele orizontale.

Se recomandă realizarea unor streșini ample, cu lățimi de 45-75 cm, mai ales în dreptul fațadelor cu intrări, respectiv realizarea unor prispe inspirate din arhitectura tradițională. La intersecția cu frontonul (în cazul acoperișurilor în două sau trei ape, cu fronton la capete), se recomandă realizarea unor detalii simple, preluând rezolvările specifice locului: fie cu streașină de lemn, la care se recomandă o adâncime de aproximativ 15-30 cm, pentru a proteja peretele de intemperii (se va evita însă scoaterea în consolă a capetelor de grindă, ieșite din planul pereților), fie cu prelungirea peretelui frontonului puțin peste planul învelitorii (peretele fiind protejat la partea superioară cu un șorț de tablă cât mai discret), fie cu o streașină foarte îngustă realizată dintr-un șorț de tablă decorat în relief și prins la partea superioară a frontonului, sub învelitoarea de țiglă (imaginea 1). Pentru prispe și streșini mai late de 15 cm, materialul de finisaj recomandat este lemnul, imitațiile din plastic (tip lambriu) fiind de evitat.

Nu se admit forme și pante provenite din alte zone climatice sau geografice, acoperișuri cu asimetrii pronunțate. Acoperișuri cu schimbări de pantă deasupra târnațului sunt permise doar cu folosirea tipologiilor locale de pante și volumetrii și numai în satele unde acestea fac parte din specific.

Nu se recomandă volumetrii complicate ale acoperișurilor noi, deoarece astfel sunt necesare mai multe dolii și apar zone de îmbinare unde, în timp, pot apărea probleme de etanșeitate a învelitorii. În plus, doliile favorizează stagnarea zăpezii, ceea ce poate duce la infiltrații. În schimb, un acoperiș simplu este eficient, economic (nu se pierde material la execuția învelitorii) și poate fi ușor de integrat în specificul local.

În funcție de tipul de învelitoare, panta recomandată este de 40°-60° pentru țigla ceramică și de 60-70° pentru învelitorile de șindrilă, paie sau stuf, ținând cont de specificul local. Se va păstra și prelua raportul volumetric al clădirilor de pe lot/din vecinătate în ceea ce privește relația dintre înălțimea pereților și cea a acoperișului (cu respectarea cotelor maxime la cornișă și coamă, determinate prin desfășuratele și secțiunile stradale).

Spre curte, este permisă o pantă mai mică a acoperișurilor în raport cu panta vizibilă de la stradă: de exemplu, în cazul extinderilor în „L", în adâncimea curții.

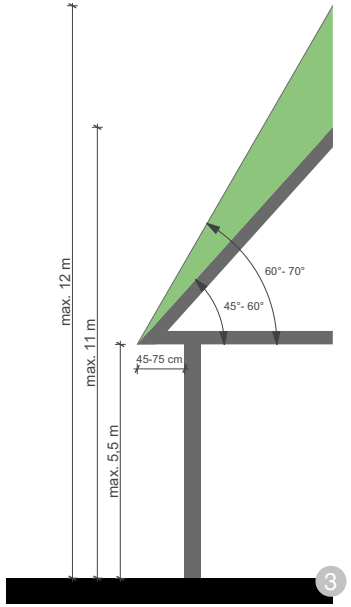
Se acceptă și acoperiri cu pantă foarte mică (aparent plate), de minimum 2 %, cu învelitoare din strat vegetal (înierbat) format din ierburi și plante locale perene, acolo unde sunt necesare soluții speciale de integrare în peisaj și relieful o permite, în cazul unor volume mari, (semi)îngropate, garaje sau spații tehnice parțial sau total îngropate. În acest caz, se permite utilizarea membranelor din PVC sau a celor bituminoase în alcătuirea învelitorii, ca substrat impermeabil peste care se vor așeza straturi de difuzie (pot fi din pietriș mărunt) și preluare a surplusului de apă, protecție împotriva pătrunderii rădăcinilor, stratul de sol și stratul plantat. Pentru proiectarea și execuția acoperișurilor verzi, atât la clădirile noi, cât și la cele existente se va ține cont de reglementările tehnice din normativul GP 120-2013.

Clădirile noi nu vor depăși, ca înălțime la coamă, clădirile principale de pe parcelă, iar la nivelul frontului stradal, acestea vor prelua înălțimea existentă la streașină și nu vor depăși înălțimea maximă la coamă a clădirlor principale de pe parcelă.

Este permisă amplasarea lucarnelor doar pe laturile dinspre curte ale clădirilor, astfel încât să nu fie vizibile de la stradă, respectiv fără a afecta unitatea frontului stradal, acestea nefiind specifice peisajului intravilan local (a se vedea recomadările din paginile următoare cu privire la elementele de iluminare și ventilare a acoperișurilor).

Decorațiile la nivelul acoperișurilor noi vor avea forme simple, discrete, păstrând specificul local. Nu se admit forme și detalii provenite din alte zone etnografice, geografice sau climatice.

Spațiul interior generat de acoperiș poate fi utilizat ca spațiu funcțional, prin mansardare. Nu se recomandă folosirea acestuia ca depozitare pentru obiecte voluminoase sau grele, din motive de siguranță în exploatare, siguranță la foc, rezistență a structurii planșeului la încărcări mari.

AȘA DA: *Pentru clădirile noi, amplasate în afara vetrei, în țesut discontinuu sau pe lotizări noi, se vor respecta dimensiunile maxime indicate în schema de mai sus. În cazul clădirilor amplasate în țesut existent, cotele la coamă și la streașină vor respecta cotele clădirilor învecinate, determinate pe desfășuratele stradale, conform recomandărilor din capitolul 3.*

AȘA DA: *Pe latura pe care se intră în casă, streașina poate fi mărită, pentru a proteja accesul, aceasta fiind o soluție tradițională, premergătoare apariției târnațului. În imagine, o casă specifică pentru coloniștii șvabi, de la Păulișul Nou (Podgoria Aradului), cu o tipologie de acoperiș întâlnită și la Zăbrani (Dealurile Lipovei).*

AȘA DA: *Acoperișurile se pot construi cu pantă aruncătoare la bază, pentru a îndepărta apa la o distanță cât mai mare de pereții casei. Aruncătorile sunt specifice acoperișurilor caselor tradiționale, care nu aveau jgheaburi și burlane. Imagini cu o casă nouă cu pereți de pământ și învelitoare de șiță (cu aruncători de tablă) din Leleșe (județul Hunedoara).*

AȘA NU: *Nu se recomandă complicarea soluției de acoperire, un astfel de acoperiș fiind mai scump decât unul tradițional, mai greu de întreținut și cu un impact vizual neplăcut asupra imaginii frontului stradal.*

AȘA NU: *Panta acoperișului este atipică și ineficientă din punctul de vedere al elementelor de lemn folosite. Clădirea nu se încadrează în specificul local.*

AȘA DA: *Construcție cu acoperiș parțial înierbat, situată în afara vetrei localității, bine integrată în peisajul natural din jur. Panta redusă a acoperișului preia înclinația terenului natural.*

AȘA DA: *Extinderi la care acoperișurie respectă panta minimă de 45 % specifică locului. Extinderile nu depășesc înălțimile la coamă și la cornișă ale clădirilor de la stradă.*

AȘA DA: *Construcții noi cu acoperișuri cu volumetrie simplă, inspirată din specificul local, cu învelitori de lemn.*

AȘA DA: *Pe latura pe care se intră în casă, streașina poate fi amplificată pentru a proteja accesul. Materialul recomandat pentru finisajul streșinii este lemnul, care oferă un aspect plăcut, în acord cu specificul local.*

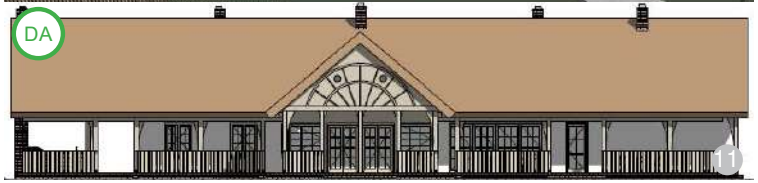

AȘA DA: *Streașina prelungită protejează peretele de lemn al frontonului. Imagine din satul Obârșia (Culoarul Mureșului).*

AȘA DA: *Clădire nouă din satul Roșia Nouă, cu acoperișuri care se integrează în specificul local, prin preluarea tipologiilor volumetrice simple (în acest caz, în două ape, respectiv într-o singură apă pentru zona de acces și terasă) și folosirea învelitorii de țiglă ceramică.*

AȘA DA: *Proiect de gospodărie nouă la Ceala, lângă municipiul Arad, cu folosirea tipologiilor de acoperișuri specifice zonei (Câmpia Aradului) și prounerea folosirii stufului recoltat local ca material de învelitoare: fațada propusă a corpului principal de clădire și perspectivă de sus asupra ansamblului propus.*

Șarpanta

Șarpanta se va realiza din lemn, obținut de preferință din surse locale și de origine controlată, folosind tehnici și îmbinări tradiționale specifice zonei, dar și contemporane (lemn lamelar, stratificat sau încleiat), pe cât posibil, prin implicarea meșterilor locali: tâmplari, dulgheri. Nu se recomandă utilizarea materialelor organice rezultate în urma polimerizării (cele denumite, în mod generic, „plastice"), întrucât își schimbă calitățile (portanță, torsiune, curgere) în timp, din cauza condițiilor de mediu (proces repetat de îngheț/dezgheț, radiații ultraviolete, variații de temperatură vară/iarnă și zi/noapte).

Pentru toate elementele din lemn, se vor realiza lucrări de ignifugare și biocidare cu materiale care nu afectează structura și culoarea lemnului și care permit tratamentul ulterior al acestuia cu ceruri, uleiuri și soluții naturale. Se va evita folosirea soluțiilor și tratamentelor care dăunează sănătății sau care emană poluanți în atmosferă.

Există posibilitatea realizării unor șarpante din alte materiale, precum metalul în asociere cu lemnul, atunci când activitatea desfășurată sau necesitățile structurale o impun.

De reținut este că folosirea lemnului lamelar, stratificat sau încleiat permite realizarea unor piese de lemn de mari dimensiuni și geometrii diverse cu performanțe deosebite, fără a fi necesară tăierea arborilor seculari.

Nu se recomandă placarea elementelor de lemn cu materiale impermeabile la vapori, care favorizează apariția ciupercilor și a cariilor, ci se va asigura ventilarea corespunzătoare a șarpantei.

AȘA DA: *Acoperiș realizat cu implicarea meșterilor locali, cunoscători ai tehnicilor de lucru adaptate climatului local, ceea ce asigură o calitate superioară execuției și o mai bună comportare în timp.*

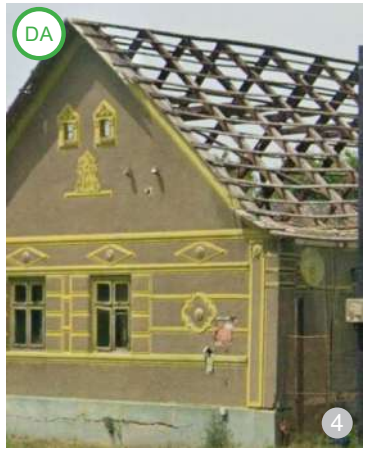

AȘA DA: *Interior de acoperiș, cu șarpantă care va fi integrată în amenajarea mansardei.*

AȘA DA: *Se recomandă utilizarea unei soluții locale de realizare a șarpantei; astfel, se susține economia locală, prin utilizarea forței de muncă și a materialelor din zonă.*

AȘA DA: *Exemple de șarpante specifice caselor din județ: o șarpantă a unui acoperiș în patru ape, la Târnăvița (Culoarul Crișului Alb) și o șarpantă decopertată a unui acoperiș în două ape, la o casă de tip francon din Mișca (Câmpia Crișului Alb).*

AȘA DA: *Pentru construcțiile destinate unităților de producție de mici dimensiuni, se pot folosi sisteme structurale combinate (metal și lemn), pentru a permite utilizarea unor materiale specifice locului, precum țigla și lambriul de lemn.*

AȘA DA: *În acest caz, forma șarpantei este o reinterpretare a limbajului tradițional, într-o formulă contemporană: clădire cu pereți de pământ bătut și șarpantă de lemn în satul Leleșe, județul Hunedoara.*

AȘA DA: *Exemplul unei șarpante simple, un sistem specific și județului Arad, la clădirile cu lățime mică, alcătuit din grinzi-tirant (la bază), căpriori și traverse de rigidizare.*

AȘA DA: *Șarpantă nouă cu lucarne discrete, ieșite foarte puțin din planul învelitorii.*

Învelitoarea (materiale folosite și compatibilități)

Învelitoarea se va realiza, de preferință, din materiale naturale, cu păstrarea imaginii locale nealterate, prin respectarea unității frontului stradal.

În funcție de specificul zonei, învelitoarea va fi din țiglă ceramică (solzi sau profilată), ardezie naturală, șindrilă, draniță, lemn tratat (învelitori moderne din materiale naturale pot fi acceptate dacă se integrează în peisajul local), trestie sau paie, cu păstrarea cotei specifice a streșinilor și coamelor, determinate pe desfășurate și secțiuni stradale (conform studiului de amplasare - **Anexa 1**).

Învelitorile de lemn se vor ignifuga și se vor impregna cu ulei de in sau se vor proteja cu baiț incolor.

Tabla se acceptă pe porțiuni mici, la baza acoperișurilor cu jgheab întors spre pantă, specifice zonelor centrale din satele înstărite, unde clădirile s-au amplasat de-a lungul fronturilor stradale, având influențe din mediul urban. În aceste cazuri, se va folosi o tablă de titan-zinc, care se comportă mai bine în timp sau vopsită în culori mate, neutre.

Ca excepție, în cazul unor învelitori care nu sunt vizibile de la stradă sau în situații bine justificate (prin studiul de amplasare, în cadrul desfășuratelor stradale și al simulărilor fotografice în perspectivă care indică impactul asupra peisajului elaborate conform **Anexei 1**), respectiv în cazul unor clădiri care au avut de-a lungul timpului învelitori de tablă plană, se poate accepta o învelitoare de tablă plană (se recomandă tabla de titan-zinc) dar numai în culori neutre (gri în diferite nuanțe, de preferință) și cu finisaj mat. Tabla plană se montează cu îmbinări în falț, pe suport de astereală ventilată (pentru a se evita putrezirea lemnului din cauza condensului pe intradosul învelitorii) și tratată ignifug și fungicid.

Se vor evita învelitorile din tablă ondulată sau cutată, tablă lucioasă, tablă care imită țigla sau în culori stridente, din policarbonat sau plexiglas (sau alte materiale plastice sau compozite), din carton bitumat sau șindrilă bituminoasă. Nu este recomandată combinarea la același acoperiș a mai multor tipuri, culori, materiale sau forme de învelitori.

Acoperișurile înierbate sunt permise doar la periferia satelor, respectiv în cazul clădirilor amplasate în zone cu densități foarte mici (sate dispersate), unde predomină peisajul natural, sau atunci când nu sunt vizibile de la stradă, în cazul unor extinderi spre grădină, de exemplu. În țesut dens construit, acoperișurile înierbate vizibile dinspre drum nu se acceptă, deoarece nu sunt specifice locului.

Se vor folosi materiale și tehnologii locale sau care derivă din tehnologii tradiționale specifice zonei, fără a avea efecte negative asupra destinației construcției. Se vor prelua, pe cât posibil, sistemul de lățuire și dispunerea specifică locului a pieselor de învelitoare, inclusiv forma și dimensiunea acestora. Nivelul de performanță al învelitorilor va fi conform cerințelor de montaj și calitate prezentate în Normativul NP 069-2014 privind proiectarea, execuția și exploatarea învelitorilor acoperișurilor în pantă la clădiri.

Ca excepție, se permite folosirea țiglelor solare cu finisaj mat, produs inovativ care contribuie la independența energetică a clădirii. Acestea vor avea culori și texturi neutre (gri/brun închis) apropiate de cele ale învelitorilor de lemn, paie sau stuf.

Materialele de termoizolare/ hidroizolare pentru învelitoare vor fi compatibile cu cele din care este realizată aceasta. Se vor folosi materiale și soluții de alcătuire care să permită schimbul de vapori dintre interior și exterior, prin aceasta asigurându-se realizarea unui climat interior optim utilizării/locuirii (se va acorda atenție detaliilor constructive din jurul coșurilor de fum, lucarnelor, intersecției cu foișoarele ș.a, pentru a asigura o etanșare durabilă).

Culorile învelitorilor vor fi cele naturale (atât pentru materialele de învelitoare, cât și pentru alte elemente constructive sau tehnologice), nu se vor folosi culori stridente și nici materiale lucioase. Se va evita folosirea unor materiale care după scurt timp își schimbă aspectul: se exfoliază, se decolorează, având un impact vizual negativ (de exemplu, țiglele de beton vopsit).

Se recomandă inspectarea vizuală a învelitorilor de două ori pe an (pe timp ploios, toamna și primăvara), pentru a asigura o bună mentenanță care să evite infiltrațiile de ape meteorice și degradarea șarpantei. Țiglele sparte sau fisurate se vor înlocui cu țigle de același fel (se vor achiziționa de la început țigle de rezervă - un surplus de 10-15 %). În același timp se va face și o curățare/reparație a jgheaburilor, pentru a permite conducerea eficientă și corectă a apelor pluviale.

AȘA DA: *Țiglă solzi nouă sau recuperată se recomandă atât pentru clădiri noi, cât și pentru renovări. Învelitorile de țiglă solzi se pot realiza cu suprapunere simplă (câte un rând de țigle pe șipcă) sau dublă (două rânduri de țigle pe fiecare șipcă).*

AȘA DA: *Țigla ceramică trasă poate fi folosită dacă respectă forma și dispunerea specifice locului.*

AȘA DA: *Șindrila și dranița sunt materiale tradiționale care pot fi folosite la construcțiile noi și la renovări.*

AȘA DA: *Stuful poate fi cules local și este un material natural, cu o durată lungă de viață.*

AȘA DA: *Învelitorile de paie sunt o soluție bună pentru integrarea în peisajul natural a clădirilor izolate.*

AȘA DA: *Învelitorile de ardezie naturală sunt adecvate datorită aspectului neutru plăcut și durabilității deosebite în timp.*

AȘA DA: *Pentru extinderi sau renovări în cazuri bine justificate, se acceptă învelitori de tablă plană, în culori neutre.*

AȘA DA: *Țigla solară cu suprafață granulată și aspect mat, în culori neutre permite integrarea în peisaj a învelitorii.*

AȘA NU: *Folosirea tablei ridică probleme legate de aspect (nu se încadrează în specific), de încălzire excesivă și de zgomot pe timp de ploaie sau grindină.*

AȘA NU: *Nu se recomandă folosirea unor țigle care imită patina învelitorilor tradiționale deoarece creează o imagine artificială, străină locului. Se recomandă folosirea țiglelor vechi recuperate.*

AȘA NU: *Nu se recomandă folosirea șindrilei bituminoase pentru că nu este un material durabil și se supraîncălzește, generând un climat interior neplăcut.*

Elementele de iluminare, ventilare, instalațiile

Elementele de iluminare (luminatoare, ferestre în planul acoperișului), instalațiile noi (panouri solare/fotovoltaice, coșuri de fum) trebuie justificate funcțional și vor ocupa, împreună, maximum 25 % din suprafața unei pante a acoperișului.

Pe cât posibil, acestea se vor orienta spre interiorul lotului, astfel încât să se păstreze o imagine coerentă a frontului stradal. Se va evita amplsarea lor astfel încât să fie vizibile dinspre drum sau din diverse puncte de perspectivă și belvedere cunoscute la nivel local (se vor marca pe desfășuratele stradale și pe simulările în perspectivă din studiul de amplasare - conform **Anexei** 1). Panourile solare sau fotovoltaice se vor amplasa în mod grupat, pe pantele dinspre curte cu orientare sudică.

Lucarnele, nefiind specifice zonei, pot avea o prezență subtilă, fiind de dimensiuni reduse, într-o singură apă și amplasate către interiorul lotului, cât mai puțin vizibile de la stradă. Acestea pot ocupa cel mult 15 % din suprafața pantei pe care sunt amplasate, dacă panta este orientată spre curte. Nu se recomandă ampalsarea lucarnelor pe pantele dinspre stradă. În schimb, se recomandă iluminarea mansardelor prin ferestre de acoperiș montate în planul învelitorii, soluție discretă și mai ușor de realizat din punct de vedere constructiv. Acoperirea lucarnelor și umbrirea ferestrelor de mansardă se vor face cu materiale specifice locului.

La învelitorile de țiglă sau ardezie, se încurajează utilizarea panourilor de captare a energiei solare pe partea sudică a acoperișului, montate exclusiv în planul învelitorii, pe cât posibil fără a fi vizibile dinspre drum. Atunci când este nevoie de o suprafață mai mare de panouri (care ar depăși 25 % din suprafața pantei acoperișului) și în cazul învelitorilor de lemn, trestie sau paie, se recomandă amplasarea panourilor solare sau fotovoltaice separat de clădire, pe un suport metalic așezat undeva în curte sau în grădină, cât mai discret sau pe acoperișurile anexelor cu învelitori necombustibile.

Se va acorda o atenție sporită racordării învelitorii la elementele care o străpung: coșuri de fum, tuburi de ventilare, lucarne etc. Coșurile de fum vor fi amplasate către fațadele secundare, în apropierea coamei acoperișului (la cel mult o treime din lățimea feței acoperișului față de linia coamei), respectând principiile de proiectare pentru coșurile de fum.

AȘA DA: *Atunci când este nevoie de o suprafață mai mare de panouri, acestea se vor amplasa independent de casă, în curte sau în grădină.*

AȘA DA: *Iluminarea mansardei prin amplasarea unui luminator în axa coamei este o soluție ingenioasă și care nu afectează imaginea de ansamblu a acoperișului.*

AȘA DA: *Pentru iluminarea naturală a mansardei se recomandă folosirea ferestrelor în planul învelitorii, de preferință amplasate cât mai discret, pe panta dinspre curte a acoperișului.*

AȘA DA: *Panourile, ferestrele de mansardă / lucarnele și coșurile nu vor depăși, împreună, 25 % din suprafața pantei pe care sunt ampalsate.*

AȘA NU: *Lucarnele voluminoase, care se ridică mult deasupra învelitorii nu sunt specifice arhitecturii rurale din județ și nu sunt recomandate, mai ales atunci când sunt vizibile de la stradă.*

AȘA DA: *Sunt permise lucarne foarte discret inserate în volumul acoperișului, de tip „ochi de pisică”, potrivite la învelitori de șindrilă, trestie, paie, țiglă solzi.*

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Construcțiile de mari dimensiuni se vor amplasa în afara vetrei satului. Doar în cazuri excepționale și riguros justificate se vor amplasa în vatra satului, situație în care se va păstra specificul local prin preluarea tipologiilor de acoperișuri și volumetrii existente în zonă, folosirea unor materiale în acord cu cele specifice zonei, păstrându-se imaginea locală cât mai nealterată.

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1].

Forma și volumetria

Noile construcții cu gabarite mari (dar și cele existente la care se pot aplica soluțiile descrise aici) se vor integra în specificul local, respectiv în peisaj prin preluarea/interpretarea formei și a volumetriei acoperișurilor specifice zonei, chiar dacă scara obiectului va fi mai mare.

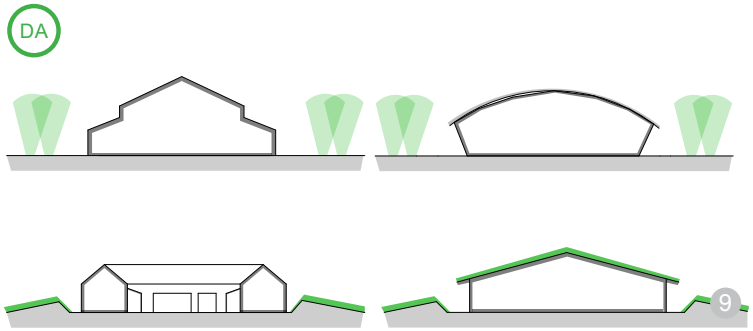
În acest scop, se propune o raportare corectă la peisaj/context, cu următoarele soluții posibile:

- o arhitectură pavilionară la care mai multe corpuri mai mici articulate sau cu totul independente pot avea acoperișuri care respectă tipologiile de pante și înălțimi specifice zonei, în cazul în care acest lucru nu contravine procesului tehnologic;
- semiîngroparea clădirii astfel încât acoperișul să nu ajungă la o cotă foarte ridicată și să nu iasă în evidență în contrast cu peisajul; ca alternativă, se pot folosi taluzuri înierbate pe contur, care să diminueze înălțimea perceptibilă a clădirii;
- folosirea unor acoperișuri verzi cu pantă mai mică decât cele specifice zonei, astfel încât să se reducă înălțimea la coamă și, implicit, impactul vizual asupra peisajului din jur;
- curbarea coamei astfel încât să preia forma reliefului din jur;
- fragmentarea învelitorii prin ruperi de pantă, acoperișuri la înălțimi diferite (corpurile mai înalte vor fi înconjurate de corpuri mai joase);
- înconjurarea construcției cu o perdea de vegetație deasă (arbori cu creștere rapidă care se integrează în vegetația specifică locului) și folosirea unor materiale și culori de învelitoare care se integrează mai ușor în peisajul natural (a se vedea subpunctul următor, referitor la materiale ale învelitorii).

În orice situație, se recomandă un acoperiș cât mai simplu, de preferință în două ape, cu pante egale, cu streșinile și coamele orizontale. Nu se recomandă forme complicate, pante foarte reduse, teșiri nejustificate. Se pot folosi coame curbe sau înclinate doar dacă acest lucru contribuie la integrarea clădirilor în peisajul natural din jur (de exemplu, în zonele de deal).

Streșinile vor fi de cel puțin 45–60 cm adâncime, iar la intersecția cu frontonul (dacă e cazul), se recomandă ca

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

AȘA DA: *Pentru integrarea în peisaj a gabaritelor mari se pot adopta soluții precum: perdele de arbori și arbuști, semiîngroparea, taluzuri înierbate, curbarea coamei acoperișului, realizarea unui acoperiș înierbat cu plante perene specifice locului și tipologii de acoperișuri inspirate din arhitectura tradițională specifică zonei.*

streșinile înclinate să aibă adâncimi de până la 45 cm, în funcție de materialul din care este alcătuit frontonul și de soluția tehnică adoptată. În cazul unei soluții cu fronton de tip timpan (la limita învelitorii) se va acorda o mare atenție detaliilor de protejare cu țiglă/șorț de tablă /alte materiale și soluții tehnice, la partea superioară a acestuia.

Se acceptă acoperiri cu pantă mică, de 2–5 %, doar pentru acoperișurile verzi, al căror strat vegetal este alcătuit din plante locale și doar acolo unde relieful permite și sunt necesare soluții speciale de integrare în peisaj - în cazul volumelor mari, îngropate sau semiîngropate, garaje sau spații tehnice parțial sau total îngropate, care pentru integrare în peisaj se acoperă cu strat vegetal. În rest, se recomandă volumetrii cu acoperișuri în pantă, inspirate din arhitectura tradițională specifică zonei - în funcție de tipul de învelitoare ales, se recomandă acoperișuri cu panta de 25°-35°.

Nu se acceptă acoperișurile de tip terasă, dispuse la frontul stradal, care ocupă mai mult de 30 % din suprafața totală a acoperișului.

La construcțiile noi cu gabarit mare, se recomandă realizarea unor porticuri pe fațada cea mai folosită a clădirii (cu accesuri) sau prelungirea streșinii pentru protejarea activității în aer liber și a depozitărilor temporare. Astfel, se vor proteja pereții și deschiderile clădirii de intemperii și se va da un plus de identitate și de funcționalitate, contribuind totodată la percepția scării umane a clădirilor.

AȘA DA: *Adoptarea unei volumetrii în trepte, cu un corp central mai înalt flancat de corpuri mai joase, reprezintă o soluție viabilă pentru integrarea în specificul local a acoperișurilor fermelor sau construcțiilor industriale.*

AȘA DA: *Pentru construcțiile zootehnice, se recomandă adoptarea unor volumetrii de acoperișuri inspirate din cele ale construcțiilor anexe tradiționale: grajduri mari, șuri, hambare.*

AȘA DA: *Clădire de mari dimensiuni cu acoperiș înierbat, comă și streașină curbe pentru a asigura o integrare vizuală în peisjaul natural din jur.*

AȘA DA: *Fermă de vaci în mediul rural, cu acoperiș înierbat cu șarpantă de lemn. Prin folosirea acoperișului înierbat și a pereților din crengi subțiri se realizează integrarea în peisajul local.*

AȘA DA: *Construcțiile fermelor agricole sau ale unităților de producție locală pot beneficia de spații exterioare acoperite adiacente laturilor de acces, pentru protejarea activităților în aer liber și eventuale depozitări temporare.*

AȘA NU: *Se va evita realizarea de acoperișuri cu pante reduse vizibile de la stradă, în alte situații decât cele ale clădirilor îngropate sau semiîngropate și cu acoperiș înierbat, configurate pentru integrarea în peisajul natural. Amplasarea construcțiilor de tip monovolum în vatra satului nu este recomandată.*

AȘA DA: *Clădire de mari dimensiuni ampalsată la distanță de țesutul dens construit și care folosește tipologii volumterice specifice clădirilor anexe tradiționale. Forma acoperișului este una simplă, în două ape, cu pantă specifică zonei.*

AȘA DA: *Șarpantă „cu scaune”, potrivită acoperișurilor cu deschidere mare, unde structura spectaculoasă poate fi pusă în valoare prin amenajarea interioară.*

AȘA DA: *Șarpante din lemn sau realizate prin tehnologii contemporane de industrializare a lemnului (lemn lamelar, panouri multistrat, lemn stratificat), cu rigidizări metalice reprezintă o soluție viabilă pentru clădirile cu gabarit mare.*

AȘA DA: *Utilizarea unei structuri din lemn lamelar sau zăbrelite poate fi o soluție practică pentru realizarea clădirilor cu deschideri mari.*

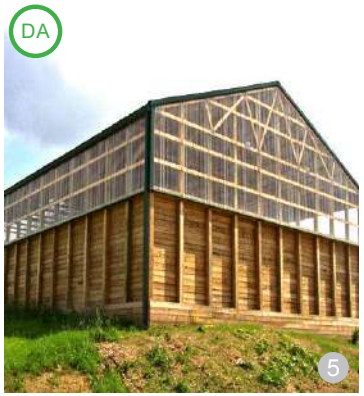
AȘA DA: *Șarpantă contemporană de lemn cu elemente structurale aparente în spațiul interior.*

Șarpanta

În cazul amplasării construcției în vatra satului, structura șarpantei va fi, recomandabil, de lemn, folosind, oriunde e posibil (nealterând procesul tehnologic), materiale naturale regenerabile sau tehnologii contemporane de industrializare a lemnului (lemn lamelar, panouri multistrat, lemn stratificat). Se pot folosi rigidizări suplimentare din alte materiale structurale pentru prinderi/legături, fără ca acestea să fie prezente ca pondere importantă în ansamblu. Pentru a obține deschideri mari la interior, fără sprijin intermediar, se recomandă folosirea unei șarpante din lemn lamelar în combinație cu tiranți și elemente de rigidizare din metal, respectiv a unei șarpante cu grinzi cu zăbrele de lemn.

Nu este recomandată utilizarea materialelor organice rezultate în urma polimerizării (cele denumite, în mod generic, „plasticuri”), întrucât își schimbă calitățile (portanță, torsiune, curgere) în timp, din cauza condițiilor de mediu (proces repetat de îngheț/dezgheț, ultraviolete, variații de temperatură).

În cazul amplasării construcției în zone special destinate (prin PUG) pentru producție, servicii, sănătate, educație, se permite și folosirea altor tipuri de materiale și tehnologii (metal, beton etc.), acolo unde este necesar și unde folosirea materialelor locale nu poate asigura, prin folosire singulară, cerințele de siguranță, stabilitate și de rezistență la foc.

AȘA DA: *O șarpantă din lemn lamelar sau din grinzi de lemn cu zăbrele poate asigura o deschidere mare la interior și integrarea în specificul local.*

Învelitoarea (materiale folosite și compatibilități)

Învelitoarea se va realiza de preferință, din materiale naturale, cu păstrarea imaginii locale nealterate. Învelitoarea poate fi din țiglă ceramică de tip solzi sau trasă, din lemn (draniță, șindrilă sau șiță), sau, atunci când este necesară o integrare în peisjaul natural, din strat înierbat - în toate cazurile, cu respectarea înălțimilor maxime (conform capitolului **3. Amplasarea construcțiilor noi**).

Se vor folosi materiale și tehnologii locale sau care derivă din tehnologii locale, fără a avea efecte negative asupra destinației construcției.

Nu se acceptă învelitorile luciose (care generează suprafețe mari orbitoare, poluante vizual și reprezintă un pericol pentru păsări și insecte), cele în culori stridente, artificiale, care scot și mai mult în evidență volumele mari. Nu se recomandă învelitorile realizate din tablă care imită țigla, cele din beton, fibrociment sau șindrilă bituminoasă, din cauza lipsei de durabilitate a acestora, a constrastului pe care îl generează cu contextul natural și construit (nu se încadrează în specificul local) și a costurilor mari de mediu pe care le implică.

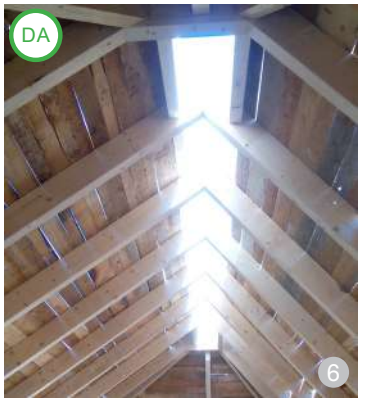
Se acceptă, ca soluții de compromis, din motive constructive și tehnologice (acolo unde nu se pot găsi alte soluții), învelitori de tablă de titan-zinc mată fălțuită, vopsită în culori neutre, respectiv din plăci de fibrociment (eternit) în tonuri de gri, precum și învelitori din țiglă solară. Pentru a evita supraîncălzirea învelitorii și, implicit, nevoia de climatizare intensă a spațiilor interioare, se recomandă ca învelitorile de tablă să fie umbrite cu elemente distanțate din lemn (dulapi sau scânduri late), așezate astfel încât să nu afecteze scurgerea apelor pluviale, dar să genereze o umbrire continuă, uniformă pe suprafața învelitorii. O astfel de soluție, aunci când elementele de umbrire sunt din materiale naturale specifice zonei, contribuie la integrarea în specificul local, respectiv în peisaj, a clădirilor cu gabarit mare.

Acoperișurile verzi (înierbate) sunt o soluție potrivită pentru încadrarea în peisaj, pentru că permit pante reduse, dar nu și în cazul clădirilor ampalsate în apropierea caselor tradiționale, deoarece astfel de acoperișuri nu sunt specifice zonei.

Nu este recomandată combinarea la același acoperiș a mai multor tipuri de învelitori, cu excepția acoperișului vegetal (înierbat), care poate fi alăturat unor învelitori din alt material.

Culorile vor fi naturale (atât cele pentru materialele de învelitoare, cât și cele pentru alte elemente constructive sau tehnologice de la nivelul acoperișului): nu se vor folosi culori stridente sau saturate care produc contraste puternice la nivel vizual cu peisajul.

Materialele de termoizolare și hidroizolare suplimentară pentru

AȘA DA: *Amplasarea unui luminator în zona de coamă (soluție folosită la casa de pământ de la Leleșe, Hunedoara) poate asigura iluminarea naturală la clădirile cu gabarite mari.*

AȘA DA: *Țigla industrială trasă sau de tip solzi, de formă și cu dispunere specific locală, poate constitui o variantă pentru acoperirea construcțiilor noi de gabarit mare.*

AȘA DA: *Construcție de agrement ecvestru cu o volumetrie simplă, cu acoperiș cu pantă care se încadrează în tipologiile specifice zonei, cu șarpantă de lemn lamelar și învelitoare de șiță.*

AȘA DA: *Construcție de mari dimensiuni cu luminator la coamă și șarpantă de lemn cu grinzi cu zăbrele de lemn, soluție care a permis crearea unui spațiu interior cu deschidere mare, fără stâlpi intermediari.*

învelitoare vor fi compatibile cu cele din care aceasta este realizată. Se vor folosi, pe cât posibil, materiale naturale, precum țigla ceramică, și soluții de alcătuire care să permită schimbul de vapori dintre interior și exterior, prin aceasta asigurându-se realizarea unui climat interior optim utilizării (se va acorda atenție detaliilor constructive din jurul coșurilor de fum, luminatoarelor etc.).

Elementele de iluminare și ventilare, instalațiile

Elementele de iluminare (luminatoare, ferestre în planul acoperișului), instalațiile (panouri solare, panouri fotovoltaice, coșuri de fum) sunt permise doar dacă sunt justificate funcțional. Se acceptă folosirea panourilor fotovoltaice sau solare pe fațadele sudice ale clădirilor cu gabarit mare, cu o acoperire de cel mult 40 % din suprafața pantei. Nu se recomandă iluminarea prin lucarne, acestea nefiind specifice mediului construit din județ.

În cazul în care este nevoie de o suprafață mai mare pentru panourile solare/fotovoltaice, acestea se vor amplasa pe sol, la o anumită distanță de clădire, astfel încât să se evite umbrirea lor. Panourile se vor așeza grupat, cât mai compact, lăsând pe contur, până la marginea pantei, o distanță de cel puțin 60 cm.

Se recomandă folosirea unor elemente de ventilare/instalații cu volumetrie simplă, pentru a minimiza pe de o parte impactul vizual asupra acoperișului în ansamblu, iar pe de altă parte, pentru a reduce problemele de îmbinare și etanșeizare la nivelul învelitorii. Luminatoarele se vor integra în compoziția de ansamblu a clădirii și se vor amplasa astfle încât să aducă un iluminat natural optim la interior.

Umbrirea luminatoarelor și ferestrelor din planul învelitorii și accesoriile de ventilare ieșite din planul acesteia se vor realiza folosind materiale care nu contravin specificului local. Se vor evita accesoriile din tablă, policarbonat și în culori stridente. Se recomandă, în schimb, folosirea elementelor de lemn sau țiglă ceramică.

O soluție acceptată poate fi folosirea țiglelor solare pentru învelitoare, care au un aspect similar cu țiglele obișnuite, au o culoare neutră, cu textură fină ușor granulată și se pot integra foarte bine în peisajul natural și construit.

C. Intervenții pe construcțiile existente

Forma și volumetria

Extinderile și conversiile vor ține cont de recomandările din paginile anterioare, inclusiv din capitolele 3 și 4.

Se vor realiza, în prealabil, fotografii ale clădirii existente care vor cuprinde și vecinătățile, pentru a înțelege modul în care trebuie realizată intervenția, ținând cont de contextul natural și construit și de impactul vizual pe care-l va avea asupra acestora.

Dacă nu se încadrează în specificul local și este lipsit de valori constructive și memoriale certe, acoperișul existent se poate reconforma, pentru a răspunde nevoilor de încadrare în specificul local (recomandări similare cu cele pentru construcțiile noi). Dacă acoperișul existent se încadrează în specificul local, intervențiile propuse vor respecta scara și conformarea acestuia (formă, proporții în raport cu volumul de ansamblu al clădirii, detalii decorative).

Nu se acceptă supraînălțarea pereților și ridicarea cotei la streașină pentru mansardă / etaj mansardat. Amenajarea unei mansarde se poate realiza în volumul existent al podului sau prin mărirea ușoară a pantei acoperișului (cu păstrarea cotei inițiale la streașină).

Decorațiile existente la nivelul frontoanelor se recomandă a fi păstrate nealterate (dacă este cazul). Nu se vor folosi forme de acoperișuri și detalii provenite din alte zone etnografice, geografice sau climatice.

Se va păstra ierarhia volumetrică a clădirilor de pe lot. Se recomandă ca înălțimea clădirii principale, de la stradă, să nu fie depășită de cea a extinderilor. Nu se admite sub nicio formă ca anexele din continuarea clădirii principale să fie extinse peste nivelul coamei acesteia.

Extinderea acoperișului cu o pantă mai mică de-a lungul fațadei dinspre curte este specifică doar în unele sate din Câmpia Aradului și Câmpia de Vest a Banatului, în cazul caselor francone cărora li s-a adiționat în perioada interbelică o nouă încăpere (de obicei bucătărie) în capătul de la stradă al târnațului. Astfel de extinderi se acceptă doar în satele respective, cu integrarea în compoziția de ansamblu a fațadei și numai cu respectarea tipologiilor locale de acoperișuri. În cazul pantei mai mici a acoperișului extinderii, se vor folosi învelitori de țiglă profilată, tablă mată fălțuită în culori neutre sau învelitori din lemn, fără a afecta imaginea de ansamblu a clădirii (se vor evita culorile stridente și materialele lucioase) și coerența frontului stradal.

Șarpanta

În cazul înlocuirii totale a șarpantei, se va efectua, în prealabil, releveul acoperișului existent și nu se vor modifica lățimea și cota streșinii inițiale, chiar dacă pantele pot fi mărite, cu respectarea recomandărilor din prezentul ghid. În cazuri bine justificate, acestea se pot modifica numai cu respectarea cotei maxime la streașină a clădirilor din jur (se va stabili prin analiza desfășuratelor stradale), respectiv cu respectarea tipologiilor specifice zonei în ceea ce privește volumetria și dimensiunile acoperișurilor. Șarpantele noi se vor realiza cu respectarea principiilor descrise în paginile anterioare.

În cazul intervențiilor asupra construcțiilor existente, acolo unde șarpanta (prin materiale și conformare) se încadrează în specificul local, se recomandă păstrarea elementelor constructive valoroase și, pe cât posibil, repararea și conservarea lor la nivel cât mai extins. Se recomandă folosirea tehnologiilor tradiționale dar și a celor moderne, compatibile cu elementele existente din punct de vedere constructiv. Elementele deteriorate se pot înlocui cu elemente similare din lemn de aceeași esență, pentru a nu dezechilibra capacitatea portantă de ansamblu a șarpantei. Se pot folosi rigidizări suplimentare din lemn și/sau metal pentru prinderi/legături, fără ca acestea să fie prezente ca pondere importantă în ansamblu.

Intervențiile asupra unei șarpante istorice trebuie să fie reversibile, pentru a nu împiedica șansa unei intervenții viitoare, cu materiale și tehnologii noi, ce se pot dovedi benefice în privința calității de ansamblu a obiectului și a utilizării optime a acestuia. Intervențiile vor respecta scara și conformarea acoperișului existent.

Pentru toate elementele de lemn, se vor realiza lucrări de ignifugare și biocidare cu materiale care nu afectează structura și culoarea lemnului și care permit tratamentul ulterior al acestuia cu ceruri, uleiuri și soluții naturale.

Învelitoarea (materiale folosite și compatibilități)

Extinderile și/sau conversiile vor ține cont de recomandările din paginile anterioare, în funcție de volumul rezultat al construcției.

În cazul intervenției pe o clădire existentă, se va înlocui obligatoriu învelitoarea din tablă, azbociment, membrană bituminoasă sau din alte materiale sintetice cu materialele acceptate, specifice zonei: țiglă ceramică, șindrilă sau alte învelitori din lemn, ardezie naturală, paie, trestie.

Nu se acceptă învelitorile noi din tablă lucioasă, tablă care imită țigla sau în culori stridente, policarbonat sau plexiglas (nici alte materiale plastice sau compozite), carton bitumat, șindrilă bituminoasă, ci doar învelitori din materiale naturale care îmbătrânesc frumos, în acord cu peisajul local.

Acolo unde învelitoarea se încadrează în specificul local (prin materiale și conformare), se recomandă păstrarea elementelor valoroase, în special a țiglei vechi, și, pe cât posibil, repararea și conservarea la un nivel cât mai extins, prin folosirea tehnologiilor tradiționale locale. Țigla ceramică tradițională și-a dovedit durabilitatea de peste 100 de ani, iar o parte dintre piese sunt inscripționate și au forme unice. De aceea, se recomandă recuperarea, selectarea și reutilizarea țiglelor vechi în special pentru renovări. În mod similar, ardezia este un material pentru învelitori care are o viață foarte lungă de utilizare. Este recomandat să fie înlocuite punctual plăcile deteriorate și să se păstreze acest finisaj durabil și cu aspect deosebit, sau să se receupereze pentru a fi reutilizate.

Materialele de termoizolare/ hidroizolare pentru învelitoare vor fi compatibile cu cele din care aceasta este realizată. Se vor folosi, pe cât posibil, materiale naturale, precum țigla produsă manual, și soluții de alcătuire care să permită schimbul de vapori interior/exterior, prin aceasta asigurându-se realizarea unui climat interior optim utilizării/locuirii. Se va acorda atenție detaliilor constructive din jurul coșurilor de fum, intersecțiilor cu elemente de aerisire și iluminare, din jurul instalațiilor de orice fel, astfel încât să se asigure o etanșare corectă, durabilă.

Nu este recomandată combinarea la același acoperiș a mai multor tipuri, culori sau forme de învelitori. În cazul unei extinderi, învelitoarea nouă poate fi diferită de cea a clădirii principale cu condiția să aibă o culoare și o textură discretă (de exemplu, tablă de titan-zinc fălțuită în nuanțe de gri mat, țiglă ceramică profilată în nuanță naturală, șindrilă, draniță sau alt tip de învelitoare modernă de lemn care în timp va căpăta o patină naturală).

Culorile vor fi cele naturale (atât cele pentru materialele de învelitoare, cât și cele pentru alte elemente constructive sau tehnologice): nu se vor folosi culori stridente sau saturate și se va evita folosirea țiglei industriale în a cărei compoziție s-a introdus colorant și care se va deteriora în scurt timp prin exfoliere și decolorare.

Elementele de tinichigerie originale aflate în stare funcțională se vor recondiționa, iar cele deteriorate care nu se mai pot recupera se vor înlocui cu elemente similare, cu preluarea decorațiilor, realizate de preferință de meșteri locali. Se va acorda atenție protejării frontoanelor, adoptându-se soluții similare cu cele tradiționale: cu țiglă ușor ieșită deasupra peretelui, cu bordură de cărămidă subțire protejată cu șorț de tablă, cu streașină înclinată cu pazie de lemn sau acoperită cu șorț de tablă.

AȘA DA: *Extinderea acoperișului cu o pantă mai mică de-a lungul târnațului este specifică doar în unele sate (în special în Câmpia Aradului și Câmpia de Vest a Banatului). Astfel de extinderi se acceptă acolo unde se poate demonstra cu material fotografic apartenența acestora la specificul local.*

AȘA DA: *Șură din satul Brusturi (Culoarul Crișului Alb), care poate acomoda un spațiu interior spectaculos, folosind șarpanta ca element principal în cadrul amenajării.*

AȘA DA: *Refacerea șarpantei vechi este necesară atunci când o mare parte din elemente sunt putrezite ca urmare a infiltrațiilor cauzate de învelitoarea deteriorată. Cu această ocazie, respectând recomandările din paginile anterioare, poate fi ușor schimbată panta acoperișului, în vederea mansardării.*

AȘA NU: *Se vor evita învelitorile în culori stridente, precum tabla care imită țigla, mai ales în cazul clădirilor amplasate la frontul stradal.*

AȘA NU: *Nu se recomandă învelitorile în culori stridente, nenaturale, chiar dacă și fațadele clădirii sunt zugrăvite în culori similare.*

AȘA DA: *Șură renovată cu învelitoare nouă de șindrilă - o soluție care folosește material și mâna de lucru disponibile local.*

AȘA DA: *Șură renovată cu învelitoare nouă de șindrilă - o soluție care folosește material și mâna de lucru disponibile local.*

AȘA DA: *Țiglă nouă care respectă dimensiunile și forma celei tradiționale este recomandată la reabilitarea unei construcții existente.*

AȘA DA: *Învelitorile de tablă de titan zinc fălțuită se acceptă doar în cazuri bine justificate, în culori neutre, cu finisaj mat.*

AȘA DA: *Se recomandă folosirea țiglei ceramice recuperate și curățarea depunerilor de pe suprafața țiglelor / recondiționarea învelitorilor existente, cu înlocuirea punctuală a țiglelor fisurate. Imagine cu o casă veche de lemn din Roșia Nouă, recent renovată și extinsă, cu învelitoare de țiglă ceramică recuperată.*

AȘA DA: *Înlocuirea învelitorii Vechi de țiglă solzi cu învelitoare de țiglă profilată de format mic este o soluție viabilă, cu condiția utilizării unei țigle ceramice de culoare naturală, care să poată primi în timp o patină asemănătoare cu cea a acoperișurilor tradiționale. Imagine din Buteni (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Detaliile de tinichigerie se vor păstra și recondiționa. Fronton protejat de streașina înclinată a acoperișului, cu pazie învelită în șorț de tablă cu decor în relief, la Cladova (Culoarul Mureșului).*

AȘA NU: *Vor fi evitate învelitorile în culori stridente din tablă care imită țigla, mai ales în cazul clădirilor ampalsate la frontul stradal, cu un puternic impact vizual asupra peisajului intravilan.*

AȘA DA: *Acoperișul unei șure la care învelitoarea a fost înlocuită cu țiglă ceramică nouă, de culoare naturală, în timp va căpăta patină, contribuind la integrarea în specificul local. Imagine din Roșia Nouă (Culoarul Mureșului).*

AȘA DA: *Acoperiș renovat cu țiglă cermică, unde rezolvarea protejării frontonului cu șorț de tablă în culoarea țiglei și întreținerea sistemului pluvial asigură longevitatea finisajelor fațadei, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).*

AȘA DA: *Detalii de racord între jgheab și burlan. Piesele originale de tinichigerie cu elemente decorative se vor recondiționa sau se vor înlocui cu elemente indentice, lucrate de meșteri.*

AȘA NU: *Nu se recomandă învelitorile de tablă pentru că nu se încadrează în specificul local și pentru că se încing foarte mult pe timp de vară, și produc zgomot puternic pe timp de ploaie.*

AȘA DA: *Protejarea frontonului unei case francone cu țigle ceramice ușor ieșite în consolă, la Corbești (Culoarul Mureșului).*

AȘA DA: *Protejarea frontonului unei case francone cu o bordură de cărămidă tencuită și acoperită cu un șorț de tablă foarte discret, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).*

AȘA DA: *Fronton de lemn acoperit de streașina înclinată, cu pazie de lemn protejată cu scândură cu picurător, la Apateu (Câmpia Crișului Alb).*

AȘA NU: *Extinderile vor avea învelitori din materiale similare cu cele ale casei sau alte materiale specifice locului, în culori naturale, discrete.*

Elementele de iluminare și ventilare, instalațiile

Elementele de iluminare (luminatoare, ferestre în planul acoperișului), instalațiile (panouri solare, panouri fotovoltaice, lucarne, coșuri de fum) sunt permise doar dacă sunt justificate funcțional și vor ocupa în total maximum 25 % din suprafața pantei respective.

Panourile solare sau fotovoltaice se vor amplasa în mod grupat, pe pantele dinspre curte cu orientare sudică (pot fi ampalsate și pe acoperișurile anexelor sau pe o structură separată, amplasată într-o zonă însorită a curții), fără a fi vizibile de la stradă.

Pe cât posibil, toate instalațiile și elementele de iluminare și ventilare se vor orienta spre interiorul lotului, astfel încât să se păstreze o imagine coerentă a acoperișului spre frontul stradal. Acestea nu vor constitui o dominantă vizuală, din niciun punct de perspectivă și belvedere la nivelul localității sau din împrejurimi și, pe cât posibil, nu vor fi vizibile dinspre drum.

Se recomandă folosirea ferestrelor de mansardă în planul învelitorii, fiind permise și lucarne discrete, care vor fi dimensionate și poziționate astfel încât să se păstreze o imagine coerentă cu imaginea de ansamblu a acoperișului. Atât lucarnele cât și ferestrele de mansardă se vor amplasa, de preferință, pe pantele dinspre curte.

Ferestrele în planul acoperișului se integrează perfect în volumetria existentă a clădirlor, având un impact minor asupra peisajului rural, sunt mult mai economice în comparație cu lucarnele, nefiind nevoie de modificări la nivelul pantei, aduc cea mai mare cantitate de lumină naturală la interior și nu implică întreruperi (străpungeri) dificil de rezolvat ale învelitorii. Ferestrele în planul învelitorii se vor amplasa, pe cât posibil, grupat, respectiv în dreptul ferestrelor parterului, pentru a nu modifica ritmul compozițional al fațadei.

Lucarnele noi pe acoperișuri existente pot ocupa maximum 15 % din suprafața pantei pe care sunt amplasate (orientată spre curte). Se recomandă realizarea unor lucarne cât mai discrete, cât mai puțin vizibile de la stradă. În general, se recomandă utilizarea unor lucarne într-o singură apă, care ies cel mult 30 cm din planul învelitorii sau în formă de „ochi de pisică” (acolo unde este nevoie mai ales de ventilare și mai puțin de lumină naturală). Acolo unde se poate dovedi existența unor alte forme tradiționale de lucarne, se vor prelua acele exemple.

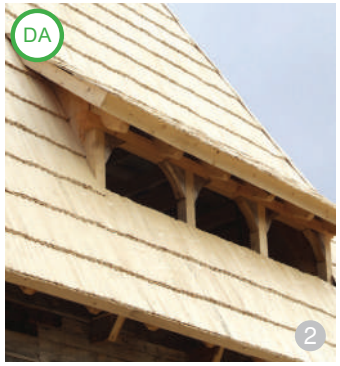
Dacă este nevoie, în locul mai multor lucarne mici este de preferat amplasarea unei lucarne mai lungi, deoarece aportul de lumină în interiorul mansardei este mai mare, se reduce numărul de puncte nevralgice prin care apa s-ar putea infiltra, iar costul manoperei și al materialelor este mai mic. Se recomandă utilizarea unor lucarne realizate prin tehnici tradiționale locale, generând o dezvoltare a meșteșugurilor în defavoarea folosirii produselor industriale.

Acoperirea lucarnelor și umbrirea ferestrelor în planul acoperișului se vor face cu materiale specifice locului sau care se integrează în specific. Se vor evita materialele lucioase sau care generează reflexii puternice, precum și culorile stridente, saturate care contrastează cu materialele existente și cu peisajul din jur.

O altă posibilitate de iluminare a mansardei este prin fronton, atunci când acesta are închideri de lemn, conform exemplelor prezentate în imagini, iar intervenția este una discretă, fără impact semnificativ asupra fațadei dinspre stradă. La casele de tip francon, cu fronton la stradă, nu se acceptă îndepărtarea peretelui de zidărie cu scopul de a insera vitraje la nivelul mansardei, acest lucru dăunând imaginii de ansamblu a fațadei, prin schimbarea semnificativă a raportului plin/gol. În schimb, se poate accepta inserarea unor vitraje în spatele închiderii de lemn sau în planul frontoanelor orientate spre curte. Se recomandă ca ferestrele noi să respecte raportul plin/gol specific arhitecturii tradiționale, iar tâmplăria să fie din lemn, în culori naturale. Se recomandă păstrarea golurilor originale ale frontoanelor de la stradă și toate elementele decorative, ca parte a compoziției fațadei - în cazul frontoanelor de lemn tencuite cu văiugă sau din zidărie, care prezintă decorații în relief de tencuială.

Coșurile noi de fum se vor ampalsa, de preferință, pe pantele dinspre curte ale acoperișurilor, evitând, pe cât posibil, ca ele să fie vizibile dinspre stradă. Poziția coșurilor va fi în apropierea coamei, pentru ca înălțimea liberă a coșului deasupra planului învelitorii să fie cât mai mică, cu un impact vizual redus asupra volumetriei de ansamblu.

AȘA DA: *Lucarnele discrete cu o singură pantă, pot fi o soluție pentru ventilarea și iluminarea mansardei - în acest caz, într-o șură reamenajată pentru a adăposti spații de locuit. Suprafața totală a lucarnelor nu va depăși 15% din suprafața pantei pe care se inserează. Se recomandă ampalsarea lucarnelor spre curte, fiind cât mai puțin vizibile de la stradă.*

AȘA DA: *Accesoriile de aerisire din tablă, originale, se vor recondiționa, fiind elemente decorative și practice care dau farmec acoperișului. Imagine din Zăbrani (Dealurile Lipovei).*

AȘA DA: *Amenajarea unei mansarde în spațiul podului cu păstrarea volumetriei inițiale a acoperișului, la Roșia Nouă (Culoarul Mureșului). Goluri circulare care se înscriu în raportul plin/gol specific caselor tradiționale au luat locul golurilor inițiale de aerisire a podului, transformat în mansardă. Ferestrele în planul învelitorii, amplasate pe panta dinspre curte, aduc mai multă lumină naturală la interior și completează intervenția discretă de extindere, subordonată arhitecturii tradiționale a casei.*

AȘA DA: *Fereastră nouă în golul de aerisire de pe frontonul lateral, pentru iluminarea și ventilarea mansardei, la o casă din Ignești (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Golurile de la partea superioară a frontonului dinspre stradă se vor păstra și se vor integra în amenajarea podului/mansardei, pentru ventilarea spațiilor. Imagini din Șepreuș (Câmpia Crișului Alb) și Chisindia (Depresiunea Zărandului).*

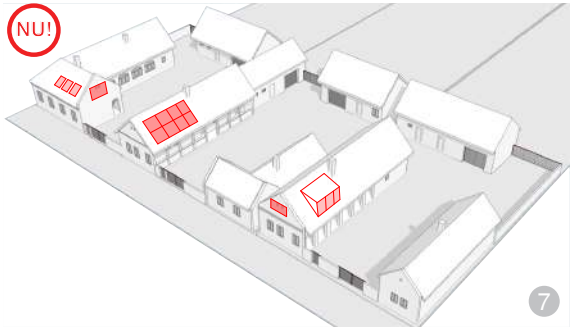

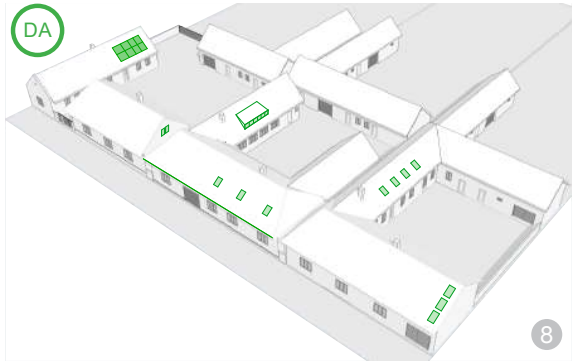

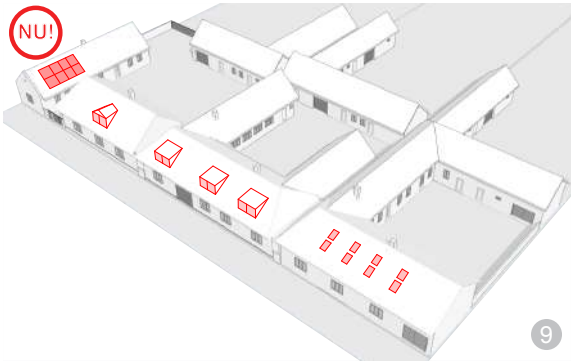

AȘA DA: *Exemplul vitrării unui fronton, intervenție ingenioasă care este cu greu vizibilă din exterior, datorită lamelelor late, care sugerează imaginea unui fronton din lemn. În cazul unui fronton de lemn situat la stradă, un vitraj inserat la interior, cu păstrarea scândurilor de lemn la exterior, asigură o iluminare suficientă și, totodată, păstrarea unei imagini coerente a fațadei.*

AȘA DA: *Panourile, lucarnele și ferestrele de mansardă se vor amplasa pe pantele dinspre curte, cât mai puțin vizibile de la stradă. Lucarnele vor fi cât mai discret inserate în acoperiș, cu forme simple și dimensiuni minime. Se recomandă ca suprafața totală a elementelor de iluminat, instalații și ventilare să nu depășească 25 % din suprafața pantei pe care se inserează. La nivelul frontonului de lemn se pot insera vitraje în spatele închiderii de scânduri, iar pe frontoanele laterale se pot insera ferestre care respectă raportul plin/ gol specific locului.*

AȘA NU: *Se va evita ampalsarea spre stradă a lucarnelor, panourilor de instalații și ferestrelor de mansardă. Lucarnele de mari dimensiuni, care ocupă mai mult de 15 % din suprafața pantei și care ies mai mult de 30 cm deasupra învelitorii nu sunt recomandate, nefiind elemente specifice mediului rural din județul Arad. Panourile, lucarnele și ferestrele în planul învelitorii vor ocupa, în total, cel mult 25 % din suprafața pantei pe care se inserează. Nu se recomandă modificarea golurilor frontonului, pentru a nu altera compoziția fațadelor dinspre stradă.*

AȘA DA: *Frontonul lateral sau cel din spatele casei, dinspre curte, poate fi folosit pentru iluminarea naturală a mansardei, inserând vitraje mari. Se recomandă folosirea unei tâmplării de lemn în culori naturale, în acord cu finisajul șarpantei aparente la interior, al prispei (după caz) sau al streșinii.*

AȘA DA: *Intervenție de reconstruire a unui acoperiș și de înălțare a construcției. Intervenția contemporană este vizibilă prin folosirea unui model traforat aparte, iar forma tradițională a acoperișului este respectată. Prin peretele de lemn traforat al frontonului, se păstrează raportul plin/gol specific și se realizează o iluminare discretă, dar eficientă.*

AȘA NU: *Lucarnele modifică semnificativ volumetria inițială a acoperișului și nu fac parte din specificul local. Nu se acceptă amplasarea lor spre stradă. Iluminarea mansardei se va face, de preferință, prin ferestre în planul învelitorii.*

5.2. PEREȚII

Analiza și recomandările privitoare la pereți se referă la tipurile de pereți (portanți sau de compartimentare), materialele folosite în alcătuirea acestora și marcarea posibilelor probleme ce pot apărea de-a lungul timpului.

Recomandările se grupează în trei categorii:

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar;

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum;

C. Intervenții pe construcțiile existente.

Toate materialele de alcătuire pentru pereți au nevoie de întreținere în exploatare (în mai mică sau mai mare măsură). Realizarea de alcătuiri constructive corecte, cu materiale naturale, compatibile, de calitate, precum și urmărirea în execuție pot asigura o durată mai mare de viață a acestora, împreună cu o întreținere conștientă, periodică, din partea utilizatorilor. Materialele recomandabile, în funcție de zona în care urmează să se realizeze investiția, sunt, după caz: lemn, văiugă, cărămidă, pământ bătut, lut, piatră, având ca liant mortare de var-nisip sau lut în diferite amestecuri cu paie, var, nisip.

Aspectele principale care trebuie avute în vedere fac referire la: siguranță și stabilitate, protecție la foc, compatibilitatea materialelor de alcătuire, compatibilitatea materialelor de acoperire, termoizolații și ruperi de capilaritate.

5.2.1. Specificul local

Sistemele constructive folosite pentru pereți în arhitectura tradițională din județul Arad sunt: zidăriile de cărămidă sau de văiugă, cununile din bârne de lemn dispuse orizontal îmbinate la colțuri în „cheotori”, scheletul portant cu stâlpi și cununi de lemn cu închideri din bârne scurte între stâlpi (tehnica ciosilor/căteilor verticali), pereții de pământ bătut (în cofraje de lemn) sau clădit cu furca și netezit cu barda, zidăriile de piatră (întâlnite mai rar, în special în zonele montane) și sisteme mixte precum scheletul portant din lemn cu închideri din împletituri de nuiele și lipitură de pământ galben cu amestec de pleavă sau paie, respectiv cu închideri din zidărie de cărămidă sau de văiugă.

Zidării de piatră lipită cu mortar de lut se întâlnesc în zonele de munte din Depresiunea Zărandului, Culoarul Crișului Alb și Culoarul Mureșului, atât la pereții caselor, cât și la anexele gospodărești.

În întreg județul, se întâlnesc construcții realizate cu mortare de lut sau pământ săpat din albiile râurilor – ce conținea mult nisip – sau pe bază de var hidraulic în amestec cu nisip și apă, la care se adăugau în proporții diferite, după necesități, pleavă sau paie tocate (pentru a le asigura mortarelor o rezistență sporită la uscare, prevenind apariția crăpăturilor). Uneori, „lipiturile” (tencuielile) exterioare au fost armate cu bucăți de țigle sparte, pentru a asigura un suport mai bun stratului final de finisaj (o tencuială mai fină și zugrăveală de var).

După 1950, s-au realizat tot mai des construcții din zidărie portantă de cărămidă, deseori netencuită la exterior. După 1970, s-au răspândit sistemele constructive cu stâlpi și centuri de beton și zidărie de cărămidă arsă.

În prezent, pereții caselor noi se construiesc cel mai adesea din cărămidă cu goluri, bolțari de beton sau BCA, cu un schelet structural din beton armat, dar se observă un interes tot mai mare pentru materialele și tehnicile tradiționale. Astfel, lemnul - material deosebit de rezistent în timp (majoritatea caselor de lemn care s-au păstrat până astăzi au vechimi de peste 100 de ani) și cu o comportare eficientă în ceea ce privește principalele cerințe de calitate (siguranță și stabilitate, rezistență la foc[1], siguranță în exploatare) este din ce în ce mai apreciat și folosit pentru construcții de diferite dimensiuni și funcțiuni.

Pentru mai multe detalii legate de materiale de construcție și sistemele constructive specifice zonei se va consulta capitolul **2. Specificul local.**

Detaliu de alcătuire a peretelui unei case de lemn din Pârnești (Culoarul Mureșului): structură de lemn cu cioși (căței) verticali și cununi de bârne orizontale rotunde suprapuse, legate la colțuri în „cheotori” (îmbinări prin chertare) rotunde.

[1] Un perete de lemn masiv tratat corespunzător ignifug poate atinge o rezistență la foc comparabilă cu cea a zidăriei de cărămidă. Acest lucru se explică prin faptul că lemnul gros arde foarte lent, iar arderea formează la suprafață un strat carbonizat care protejează miezul, împiedicând o reducere semnificativă a secțiunii care ar pune în pericol stabilitatea structurală a construcției. În plus, produsele ignifuge întârzie aprinderea și reduc viteza de carbonizare.

AȘA DA: *Casă cu pereți de pământ bătut, tencuiți cu lut și finisați cu zugrăveală de var, la Bocsig (Depresiunea Zărandului). Casa s-a păstrat într-o stare foarte bună datorită întreținerii adecvate. Se observă golurile mici cu tâmplărie de lemn și suprafața ușor vălurită a pereților, care dau un farmec aparte casei.*

Casă de lemn cu „căței” și bârne orizontale cioplite la Zăbalț (Dealurile Lipovei). Pereții nu au fost tencuiți la exterior, bârnele de lemn s-au păstrat în stare foarte bună, dar se observă tasări inegale ale terenului sau cedări ale fundației de piatră care au dus la deformări ale structurii de lemn.

Casă de lemn construită în sistemul cățeilor, cu închideri din bârne orizontale rotunde la Țela (Culoarul Mureșului). Se observă tencuiala cu decor în relief care s-a păstrat doar în jurul celor două ferestre din stânga imaginii.

Casă cu structură de lemn în sistemul căţeilor şi închideri din zidărie de văiugă, la Troaş (Culoarul Mureşului).

Casă cu pereţi din zidărie mixtă - de cărămidă arsă şi văiugă, la Covăsânţ (Podgoria Aradului).

Casă cu pereţi de lemn tencuiţi cu lut, la Nadăş (Depresiunea Zărandului).

Şură cu pereţi de lemn şi demisol de piatră, la Obârşia (Culoarul Mureşului).

Casă cu etaj de lemn şi parter de piatră, tencuit, cu atelier de fierărie spre stradă, la Brusturi (Culoarul Crişului Alb).

Şură cu pereţi de lemn şi Fundaţie De piatră, la Pârneşti (Culoarul Mureşului).

Grajd cu pereţi de piatră, la Lazuri (Culoarul Crişului Alb).

Detaliu de perete cu mai multe straturi de finisaj, în urma renovărilor succesive: perete de lut întărit cu ţiglă spartă, tencuială de var şi tencuială de ciment, la Socodor (Câmpia Aradului).

Casă şi şură de cărămidă în prelungirea casei, pe parter de piatră, tencuit, care adăpsteşte grajdul, la Lazuri (Culoarul Crişului Alb).

Casă cu pereţi din zidărie de cărămidă arsă netencuită şi fundaţie de piatră, la Bata (Culoarul Mureşului).

Peretele unei case de lemn din Bocsig, (Depresiunea Zărandului): tencuială de lut cu armătură de nuiele, zugrăveală de var.

Casă cu pereţi de lemn tencuiţi şi faţadă decorată în relief de tencuială, la Buteni (Depresiunea Zărandului).

5.2.2. Recomandări

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp) dispuse în sistem pavilionar

Pereții portanți sunt esențiali prin contribuția la durabilitatea construcțiilor. Aceștia se vor construi cu preponderență din materiale naturale tradiționale specifice locului (lemn, pământ bătut, cărămidă, văiugă, piatră). Atunci când se impune folosirea betonului sau a unor structuri metalice (pentru a asigura stabilitate structurii, în funcție de condițiile geotehnice și conformația construcției), pereții se vor finisa ținând cont de specificul local, prin placare cu lemn în culori naturale specifice esențelor lemnoase sau cărămidă aparentă/piatră (la munte) sau se vor tencui și se vor zugrăvi în culori întâlnite în arhitectura locală (alb, nuanțe de ocru, albastru deschis, verde deschis).

Se vor realiza alcătuiri constructive care să diminueze capilaritatea (urcarea apei din sol în pereți) în condițiile în care impermeabilizarea pe toată suprafața fundației nu este recomandabilă.

În mod tradițional, fațada de la stradă este cea mai decorată, având un important rol de reprezentare, iar alături de cea dinspre curte, prezintă cele mai multe goluri și accesul principal. În schimb, fațadele dinspre vecin și din spate (spre grădină) sunt tratate mai auster, fără elemente decorative, iar uneori nu sunt tencuite. Pentru construcțiile noi, se recomandă tratarea unitară a fațadelor la nivel de finisaje de protecție a pereților, prin care să se asigure, pe lângă eficiența energetică, și o întreținere ușoară.

Zidăria portantă din piatră sau cărămidă va fi tencuită cu mortar pe bază de var, pentru a permite absorbția, circulația și evaporarea apei din pereți sau se va lăsa aparentă. Liantul folosit pentru zidăria nouă va fi tot pe bază de var, deși, în anumite proporții, poate să conțină și ciment (cu excepția pereților de lemn, care se vor tencui exclusiv cu mortare de lut, var și nisip, pentru a permite realizarea echilibrului higroscopic - „respirația peretelui").

Se recomandă folosirea sistemului constructiv din cadre de lemn, cu închideri de lemn sau alte materiale compatibile (cărămidă, compozite de cânepă sau paie, văiugă, pământ bătut, materiale termoizolante naturale). Se va acorda atenție rezolvării corecte a îmbinărilor și contravântuirilor, respectiv tratării lemnului împotriva atacului biologic și pentru ignifugare. Pereții de lemn noi se vor termoizola cu materiale naturale care permit transferul de vapori: tencuieli de lut, vată bazaltică, cânepă, paie, stuf, lână de oaie s.a. (a se vedea capitolul **7. Performanța energetică**). În cazul aplicării unei termoizolații între stratul structural de lemn și fața Interioară sau exterioară a peretelui, se va asigura un **strat de ventilație între lemn și izolație** care să permită tranferul de vapori și să prevină apariția mucegaiului. Este deosebit de dăunătoare placarea cu polistiren sau alte materiale impermeabile a pereților de lemn, reducându-se astfel durata de viață a construcției prin favorizarea apariției ciupercilor și putrezirea materialului lemnos care nu mai „respiră".

Un material deosebit de versatil și rezistent folosit la construirea pereților este pământul bătut, considerat în prezent o soluție ecologică, eficientă energetic și care asigură spațiilor interioare un climat sănătos (absoarbe și poate dispersa rapid umiditatea[1], menținând astfel un nivel de umiditate optim la interior - aproximativ 50 % și reducând electricitatea statică).

În județul Arad, arhitectura tradițională a folosit, ca materiale cu masă termică[2]:

- **pământul, argila sau piatra,** soluții la care se revine azi pentru construcții moderne eficiente din punct de vedere energetic;
- **lemnul,** care, deși nu a fost și nu este utilizat în principal pentru această calitate, rămâne materialul ideal pentru construcții eco-durabile; calitatea extraordinară a lemnului este aceea că, datorită capacității calorice ridicate (a doua ca valoare după apă), posedă practic aceeași „masă termică ca a pietrei sau a argilei", dar este de cel puțin șapte ori mai bun izolator termic decât acestea din urmă și decât materialele de zidărie utilizate în mod curent (cărămidă, blocuri din beton ușor, BCA etc.).

Pereții de compartimentare se vor construi din materiale de construcție considerate tradiționale la nivel local (lemn, cărămidă, văiugă, niuele împletite lipite cu lut, pământ bătut) sau materiale ecologice și durabile de secol XXI: lemn, cărămidă, argilă/lut, hempcrete (compozit pe bază de cânepă), folosind ca izolație termică și fonică lână, paie, rumeguș sau conglomerate cu lianți naturali.

Se acceptă utilizarea cărămizii industriale, a elementelor structurale din beton, a structurilor mixte sau de lemn placate antifoc, atunci când destinația clădirilor și normativele în vigoare o impun. Nu este recomandată folosirea unor materiale ca azbestul, boltarii de beton sau zgură și PVC-ul (plastic).

[1] Studiile indică faptul că lutul neарs poate absorbi de 30 de ori mai multă umiditate decât cărămida arsă, fără a se umezi (Jan Hulseman, *Casa țărănească Săsească din Transilvania - Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, p. 18).

[2] Masa termică este capacitatea elementelor de construcție de a înmagazina căldura și de a o elibera în timp, prelungind efectul sursei de căldură – solară sau pe combustibil – prin așa-numita caracteristică de volant termic (Constantin Miron, *op. cit.*, p. 96).

AȘA DA: *Casă nouă cu pereți din pământ bătut între cofraje de lemn, pe fundație din piatră înglobată în beton (beton ciclopian) și acoperită cu șiță - la Lelește, Ținutul Pădurenilor, județul Hunedoara. Despre materialele și tehnicile tradiționale aplicate la construirea casei: „După ce am ieșit din pământ, am mers cu tehnici atât de tradiționale cât am mai știut să facem și cât am mai găsit meșteri să le poată pune în operă - pardoseli uscate din lemn, pe umpluturi; pământul argilos de sub casă a fost bătut în cofrag din scândură. Tot lemnul din cofrag a rămas în casă, în pardoseli și astereală. Tencuială de var făcută manual, doar din mistrie, așa de dreaptă cât au putut pereții. După ce i-am albit cu var și cu lumina din coamă, au mai multe de spus decât un perete drept, perfect. În loc de centură avem o grindă din lemn culcată peste toată lățimea peretelui. Casa se acoperă cu șiță, despicată pe fibră, cum se acopereau înainte casele pe aici pe la Pădureni." (arh. Mihai Silvestru, arh. Lidia Păcurar - Arhigest SRL)*

AȘA DA: *Construcția pereților de pământ compactat între cofraje de lemn, la Lelește, județul Hunedoara. În urma testării rezistenței mai multor rețete de amestecuri cu pământ, inspirate din arhitectura tradițională. s-a ales soluția optimă pentru construirea pereților casei și s-au experimentat mai multe tehnici de cofrare și compactare.*
O alternativă contemporană naturală la pământul bătut o reprezintă pereții din puzderie de cânepă cu liant pe bază de var hidraulic și nisip - hempcrete.

AȘA DA: *Construcție nouă realizată folosind tehnici și materiale tradiționale - cărămidă produsă local, într-o interpretare contemporană - Micromuzeul țiglăriei din Apoș, județul Sibiu.*

AȘA DA: *Intervenție nouă din cărămidă aparentă care este folosită pentru a genera o arhitectură contemporană, bine încadrată în specificul local.*

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1].

Pereții clădirilor de mari dimensiuni se vor construi, de preferință, din materiale naturale tradiționale la nivel local, cu o atenței sporită acordată încadrării în specificul local și în peisaj. Se vor studia recomandările din capitolele anterioare cu privire la acest tip de construcții. Sunt valabile și recomandările pentru construcții de dimensiuni medii, din paginile anterioare, în ceea ce privește materialele de cosntrucție și finisaje.

În situația în care studiile geotehnice dovedesc că orice soluție tradițională este imposibil de aplicat în exploatare, se pot utiliza alte materiale de construcție nespecifice locului (de exemplu, betonul sau metalul) dar cu luarea unor măsuri la nivel de conformare volumetrică, mod de ampalsare și finisaje exterioare pentru integrarea în specific și în peisaj a construcției.

Zidăria portantă din piatră sau cărămidă va fi lăsată aparentă sau va fi tencuită cu mortar pe bază de var. Liantul folosit pentru zidire va fi tot pe bază de var, cu aditivi sau ados de ciment pentru rezistența la intemperii și la încărcări, conform calculelor structurii de rezistență. Sistemele constructive din cadre de lemn, structurile din schelet metalic sau mixte sunt cele mai versatile, asigurând deschideri mari și o flexibilitate sporită a împărțirii interioare. Nu se exclude utilizarea cărămizii industriale cu goluri, a elementelor structurale din beton sau de lemn placate cu plăci antifoc, conform normelor.

Nu se recomandă pereții din panouri prefabricate de tip sandwich cu tablă în culori stridente, pentru a nu distruge peisajul natural din jur, respectiv pentru că nu se încadrează în specificul local. În cazul în care se folosesc materiale artificiale nespecifice, se va opta pentru culori neutre, mate, iar pereții se vor anvelopa în lemn - scânduri sau șipci dese sau în rastel, în nuiele împletite sau se vor așeza parțial îngropat, camuflați cu taluz înierbat sau cu o perdea deasă de vegetație (arbori și arbuști) pe contur.

Se vor realiza alcătuiri constructive

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

AȘA DA: *Construcție contemporană de lemn cu funcțiunea de garaj și șopron de lemne, în comuna Lăzarea, județul Harghita. Pereții au schelet de lemn și închideri din scânduri, iar la partea superioară, din șipci așezate la o anumită distanță unele de altele, pentru a permite o bună ventilare naturală. Alăturarea texturilor diferite creează o imagine modernă, dar perfect integrată în specificul local.*

AȘA DA: *Cramă din Podgoria Aradului cu două corpuri de clădire, dintre care cel mai nou are pereți de beton placați cu cărămidă aparentă, pentru a se armoniza cu clădirea mai veche, din cărămidă, dar și cu peisajul local.*

AȘA DA: *Fermă contemporană de vaci cu structură în cadre de metal și lemn cu pereți de închidere din crengi dese prinse într-un soclu de beton care filtrează lumina și protejează de vânt dar permit o aerisire naturală constantă.*

AȘA DA: *Clădirea nouă din imagine se încadrează în specificul local având pereții exteriori din cărămidă plină, peste care s-a aplicat, la o distanță care să asigure un strat intermediar ventilat, o anvelopantă realizată integral din scândură de brad, tratată cu ulei de in, pentru a permite o îmbătrânire firească a lemnului. S-a obținut, astfel, o fațadă ventilată eficientă energetic și cu un finisaj ușor de întreținut.*

AȘA DA: *Construcție nouă pentru o școală de vară, cu structură de lemn și pereți de închidere din văiugă, în satul Bunești, zona de dealuri din județul Argeș.*

AȘA DA: *Centru de echitație având clădirea principală construită din lemn - structură în cadre de lemn cu închideri și învelitoare din scânduri tratate pentru exterior (un fel de draniță modernă, așezată orizontal).*

care să diminueze capilaritatea, dar nu se recomandă impermeabilizarea pe toată suprafața fundației.

C. Intervenții pe construcțiile existente

Se vor păstra și se vor restaura toate detaliile istorice de parament, inclusiv cornișele, bosajele etc. (a se vedea recomandările de la capitolul **5.4. Elementele de fațadă**).

Cauzele cele mai frecvente ale degradărilor la nivelul pereților construcțiilor existente sunt:

- tasările inegale ale terenului de fundare sau alunecări care s-au produs în timp;
- deteriorări ale fundațiilor - de exemplu dislocări de pietre/ cărămizi;
- deteriorări la nivelul învelitorii/ structurii acoperișului;
- variațiile bruște de umiditate/ temperatură (inclusiv îngheț-dezgheț) care duc la deteriorarea tencuielilor;
- umiditatea din capilaritate care urcă în pereți și, în timp, duce la degradarea tălpilor de lemn/ a soclului și zidăriei de cărămidă, la desprinderea tencuielilor;
- intervențiile și reparațiile necorespunzătoare (cu materiale incompatibile cu cele existente, termoizolații impermeabile la vapori ș.a.).

Toate acestea se pot preveni prin acțiuni de întreținere periodică, în cele mai multe cazuri. Așadar, degradarea tot mai vizibilă a fondului construit tradițional rural are drept cauză principală scăderea numărului de locuitori și abandonarea pentru perioade lungi de timp a gospodăriilor existente.

În cazul renovărilor și reconversiilor funcționale, cel mai mare pericol îl reprezintă modalitatea de armonizare cu standardele și normativele în vigoare privitoare la cerințele de rezistență și stabilitate, protecție la foc (în special pentru clădirile cu funcțiuni publice), hidroizolare și izolare termică, igiena și sănătatea oamenilor. Ca principiu general, trebuie găsite soluții tehnice compatibile cu materialele existente, care să nu influențeze negativ structura și comportamentul acestora în exploatare (ținând cont de zona seismică și condițiile geotehnice), concomitent cu păstrarea a cât mai mult din fondul construit valoros.

Nu se vor realiza suprafețe mari de pereți la care, prin alcătuirea constructivă, transferul vaporilor este împiedicat, acest fenomen având ca efecte apariția igrasiei și a mucegaiurilor și diminuarea calității exploatării în timp a construcției. Se pot realiza bariere de rupere de capilaritate prin injectarea cu mortare speciale de asanare, pe bază de var hidraulic. Atât pentru finisajele exterioare, cât și pentru finisajele interioare, se vor folosi vopsele permeabile la vapori. Pentru obținerea unei construcții ecodurabile, se recomandă ca finisajele finale ale pereților și tavanelor să se facă exclusiv cu var natural stins, sub formă de pastă, hidratată timp îndelungat pentru creșterea calităților de liant, pe un strat suport aplicat în prealabil, de tencuială din nisip cu var, cu granulație mai mare (în mod asemănător tehnicilor tradiționale care s-au dovedit a avea rezultate durabile).

La intervenția pe construcții existente, dacă expertiza tehnică relevă necesitatea consolidării, arhitectul va propune soluții care să implice folosirea de materiale și tehnici tradiționale (reparații locale ale zidăriei, inserarea unor elemente structurale noi din lemn, cărămidă sau piatră, îngroșări de pereți etc.) sau tehnici de secol XXI care folosesc materiale regenerabile (lemn lamelar, lemn stratificat, plăci lemnoase multistrat etc.) și care sunt compatibile cu structura existentă.

Se recomandă folosirea zugrăvelilor anorganice, pe bază de var, silicați etc. Pentru finisajele exterioare, se vor folosi culori cât mai naturale, specifice zonei în care se realizează construcția; nu se acceptă culori stridente, saturate. Pentru ilustrarea încadrării în specific, se vor prezenta fotografii cu zugrăveli tradiționale din zonă și se vor realiza desfășurate stradale cu marcarea culorilor propuse (conform **Anexei 1**).

Extinderile și/sau conversiile vor ține cont de recomandările din capitolele anterioare, în funcție de volumul rezultat al construcției.

Material tradițional	Materiale și soluții compatibile, recomandate
C.1. Pereți de lemn / C.2. Pereți cu structură de lemn	• Se recomandă înlocuirea elementelor degradate, cu păstrarea a cât mai mult material original, istoric. • Lemnul nou/recuperat se va așeza cu inelele având curbura în sus/în direcția opusă acțiunii forței de lungă durată. • Se recomandă recuperarea elementelor valoroase și refolosirea lor pentru renovări. • Se vor folosi, pe cât posibil, îmbinări cu lemn de aceeași esență și grad de uscare, pentru a asigura o comportare uniformă în timp, care să nu ducă la deformări inegale. • Toate elementele de lemn nou se vor trata împotriva atacurilor biologice (carii, ciuperci). • Elementele de construcție din lemn se vor proteja împotriva expunerii îndelungate la umiditate (din precipitații sau din sol) prin reparații ale învelitorilor deteriorate, respectiv prin repararea tencuielilor de lut și a soclului. • Pereții de lemn sau de lemn în combinație cu văiugă sau cărămidă nu se vor placa folosind materiale impermeabile și nu se vor tencui cu ciment (lemnul fiind un material care "respiră"). • Finisaje recomandate sunt: placarea cu lemn (șindrilă, scândură, șipci), tencuieli de lut, termoizolații naturale permeabile la vapori (izolații din fibre de cânepă, plută expandată, saltele de lână de oaie tratată ignifug, vată minerală, saltele de paie sau stuf, biocompozite).
C.3. Pereți de cărămidă / văiugă / văiugă și cărămidă	• Pereții de zidărie de cărămidă legată cu mortar de var sau lut se vor placa/termoizola/tencui doar folosind materiale permeabile la vapori, dintre care cele mai indicate sunt tencuielile pe bază de var/lut. • Acolo unde este necesar, se va completa mortarul în rosturi cu material similar cu cel existent. • Completările de zidărie se vor realiza doar cu materiale similare (pentru consolidări fiind de preferat cărămida arsă și mortarul de var pastă), acordând atenție țeserii cu zidăria existentă.
C.4. Pereți de nuiele împletite	• Frontoanele și pereții anexelor gospodărești din nuiele împletite se vor repara și se vor proteja prin tencuirea cu mortar de lut.
C.5. Pereți de pământ / lut	• Pereții de pământ bătut se vor proteja de expunerea la ploi și zăpezi prin realizarea unei streșini late a acoperișului (respectiv prin repararea ei), sau prin construirea unui târnaț de-a lungul pereților. • Se vor repara sau reface tencuielile de lut/var și zugrăvelile de var. • Pereții de pământ nu se vor izola prin placare cu polistiren sau cu alte materiale impermeabile la vapori. • Pământul fiind un material cu inerție termică mare, deci un bun izolator, pereții de pământ nu necesită izolare termică suplimentară. În schimb, pentru confortul termic interior, se vor izola planșeele de lemn, se vor proteja pereții de umiditatea ascensională sau din precipitații și se vor recondiționa tâmplăriile. • Pentru o consolidare suplimentară a pereților de pământ/lut se pot folosi centuri și stâlpi de lemn.
C.6. Pereți de piatră	• Pereții de piatră se vor repara folosind piatră similară, din surse locale. • Se va completa mortarul de var/lut în rosturi acolo unde s-a măcinat, în cazul zidăriilor de piatră neomogenă. • Zidăriile tencuite se vor renova folosind o tencuială similară, compatibilă cu mortarul original.
Tencuieli (mortare) de lut (argilă)	• Tencuielile de lut se vor repara cu material similar sau în combinație cu var; pentru o rezistență sporită la crăpare, în compoziția tencuielilor de lut se pot adăuga paie tocate sau pleavă, respectiv balegă, în diferite proporții, cu rol de liant, în funcție de caracteristicile lutului (se va apela la experiența meșterilor locali). • Tencuielile de lut reprezintă o alternativă ecologică și economică la tencuielile de var. • Pereții tencuiți cu lut izolează bine termic, nu vor fi placați cu materiale plastice sau impermeabile, pentru că acest lucru duce la apariția igrasiei (dacă se justifică termoizolarea, se vor folosi materiale naturale, permeabile la vapori). • Tencuielile de lut se protejează cu zugrăveli de var, la rândul lor permeabile la vapori. • La rostuirea zidăriilor de piatră ale fundației, se recomandă mortarul de lut, care se întărește și fără expunerea la aer. • Tencuielile de lut se pot consolida cu bucăți mici de sticlă sau țiglă (tehnici tradiționale).
Tencuieli (mortare) de var	• Tencuielile de var se vor completa/repara cu material similar. • Se pot aplica pe pereți de lemn, de pământ sau alte materiale naturale, din zidărie de văiugă, cărămidă arsă sau piatră, atât la interior cât și la exterior. • Se vor finisa cu zugrăveli permeabile, pe bază de var, în culori naturale, specifice locului.

C.1. Pereți de lemn - din cununi de bârne orizontale sau cu stâlpi de lemn și închideri din bârne scurte

Se vor înlocui piesele deteriorate cu piese identice, realizate din lemn de aceeași esență (masiv sau lamelar), pentru a nu dezechilibra capacitatea portantă de ansamblu a structurii și comportamentul higrotermic al acesteia. Se pot folosi rigidizări din lemn (sau metal) pentru îmbinări, fără ca acestea să fie prezente ca pondere importantă în ansamblu.

Se recomandă refolosirea lemnului vechi nedeteriorat, recuperat din desfacerea unor anexe gospodărești, sau a lemnului certificat ecologic, care provine din păduri gestionate durabil.

Se vor realiza lucrări de ignifugare și biocidare cu materiale transparente, care nu afectează structura și culoarea lemnului și care permit tratamentul ulterior al acestuia cu ceruri, uleiuri și soluții naturale.

Folosirea materialelor naturale de izolare termică și de finisaj este esențială în cazul pereților de lemn, pentru a permite o circulație adecvată a vaporilor. Experiența arată faptul că cea mai bună izolare o conferă o tencuială groasă de lut amestecat cu pleavă sau paie tocate. Alte opțiuni viabile pentru izolarea termică sunt materialele naturale precum saltelele de lână de oaie tratată ignifug sau de vată minerală, protejate la rândul lor cu tencuieli permeabile la vapori (pe bază de var hidraulic).

Este cu totul contraindicată folosirea izolațiilor termice din polistiren peste pereții de lemn, acestea ducând, în timp, la apariția igrasiei și a ciupercilor, care pot cauza colapsul pereților. La fel de periculoasă pentru pereții de lemn este aplicarea unor tencuieli de ciment, a vopselelor sintetice sau a placărilor cu diverse materiale impermeabile - toate acestea împiedicând difuzia umidității din pereți (lemnul este un material cu higroscopie mereu variabilă și reversibilă, dependentă de condițiile de mediu).

Pereții de lemn netencuiți se vor proteja prin aplicarea unor lacuri incolore naturale, pe bază de ulei de in. În cazul în care se decide tencuirea lor (numai dacă se justifică din punct de vedere funcțional și constructiv) se va folosi o tencuială de tip tradițional, pe bază de lut (singurul material perfect compatibil, având caracteristici higroscopice similare cu lemnul) peste care se va aplica o zugrăveală de var.

Pereții de lemn pot să rămână netencuiți la exterior sau să fie finisați cu un strat gros de tencuială de lut amestecat cu pleavă sau paie tocate. Imagine cu o casă de lemn din Baia (Culoarul Mureșului).

***AȘA DA:** Grinzi de lemn în timpul restaurării - un element parțial degradat poate fi reparat și refolosit. Se va îndepărta doar partea deteriorată, în efortul de a păstra cât mai mult din substanța materialului original.*

***AȘA DA:** Întreținerea învelitorii și brâul protejat cu țiglă de la baza frontonului asigură longevitatea fațadei unei case de lemn, la Chisindia (Depresiunea Zărandului).*

Casă cu schelet de lemn și închideri de lemn și văiugă la Căpruța (Culoarul Mureșului). Pentru a crește aderența tencuielii la pereții de lemn, s-a așezat un strat suport din nuiele subțiri.

***AȘA DA:** Înlocuirea tălpii de lemn de la baza peretelui la o gospodărie din Voivodeni (Depresiunea Zărandului). Pereții cu structură de lemn pot fi reparați prin înlocuirea elementelor deteriorate (de obicei, de la bază, unde există pericolul putrezirii lemnului).*

C.2. Pereții cu schelet de lemn și închideri de văiugă sau cărămidă

La principiile de mai sus, care se aplică la strucura de lemn, se adaugă câteva observații cu privire la materialul de închidere - cărămidă arsă sau văiugă.

Toate cărămizile arse/de văiugă deteriorate se vor înlocui cu material similar (văiuga poate fi înlocuită punctual folosind cărămidă). Atunci când este necesară o consolidare a pereților de umplutură de văiugă, se recomandă inserarea unor rânduri de cărămidă arsă, mai ales în zona soclului, pentru a spori rezistența la umiditatea din capilaritate.

Cărămida arsă se poate folosi și pentru a borda golurile ferestrelor și ușilor într-un perete de văiugă. În cazul pereților de umplutură din cărămidă arsă, pentru consolidare și completări locale se vor utiliza cărămizi pline arse mai mult, cu suprafețe mai puțin poroase. Astfel, în cazul folosirii cărămizilor vechi recuperate, la baza pereților se vor așeza cele mai dense sau mai bine arse, pentru că sunt mai rezistente atât structural cât și la degradările produse de umiditatea ascensională[1].

[1] Umiditatea soclului și a pereților cauzată de apa care urcă din sol prin acțiune capilară. Procesul continuă apoi cu evaporarea treptată, lăsând în urmă săruri minerale care ies la suprafața pereților, ducând la desprinderea tencuielilor.

Casă cu structură de lemn și închideri din zidărie de cărămidă, la Dorgoș (Dealurile Lipovei).

***AȘA NU:** Acoperirea cu polistiren a pereților de lemn sau de văiugă duce în timp la apariția igrasiei și favorizează dezvoltarea ciupercilor care distrug lemnul, deci la deteriorarea pereților. În plus, se pierd detaliile decorative ale fațadelor, rezultatul fiind un perete anost, uniform, lipsit de personalitate. Adesea, această intervenție este însoțită de înlocuirea ferestrelor vechi cu ferestre etanșe cu tâmplărie de PVC, ceea ce va favoriza și mai mult igrasia și mucegaiul.*

***AȘA NU:** Tencuielile continue de ciment blochează eliberarea vaporilor de apă din structura pereților, ducând la apariția igrasiei.*

Deseori, fațadele de la stradă ale caselor de lemn au fost renovate la mijlocul secolului XX, peretele fațadei fiind reconstruit din cărămidă. Imagine cu o casă din satul Dorgoș (Dealurile Lipovei).

AȘA NU: *Casă de cărămidă cu decorații în relief de tencuială și tâmplărie de lemn cu ornamente care participă la compoziția fațadei, din Câmpia de Vest a Banatului. Tencuirea cu mortar de ciment a soclului a dus la migrarea umidității până sub pervazul ferestrelor și la deteriorarea tencuielii de var. Reparația cu mortar de ciment a peretelui agravează problema, generând în timp desprinderi ale tencuielii și chiar ruperi ale zidăriei, cimentul fiind mai dur decât cărămida.*

Casă de munte cu pereți de zidărie de cărămidă plină, având compoziție și calitate diferite. Pereții de cărămidă cu porozitate redusă se pot lăsa aparenți.

AȘA NU: *Deteriorarea jgheabului a dus la degradarea și eliminarea treptată a tencuielii, ceea ce a expuns zidăria de cărămidă.*

AȘA NU: *Deteriorarea pereților de văiugă din cauza umidității ascensionale, la o casă de văiugă și la una de cărămidă. Reparațiile cu ciment au înrăutățit situația, umiditatea urcând mai sus. Tencuiala de ciment se umflă de la excesul de apă și se desprinde în timp, rupând bucăți din zidărie (cimentul e un material mai dur).*

Casă de câmpie de tip francon, cu peretele de fațadă și frontonul din cărămidă plină.

AȘA NU: *Renovarea fațadelor cu tencuieli de ciment la două case de văiugă - o renovare recentă și una mai veche. Se observă desprinderea tencuielii de ciment la casa renovată acum mai mult timp, din imaginea nr. 9.*

AȘA NU: *Nu se recomandă aplicarea unor tencuieli de ciment pe pereții de zidărie de cărămidă/de văiugă. Dacă expertiza tehnică de structură impune o cămășuire cu ciment, se recomandă folosirea unor aditivi care cresc permeabilitatea la vapori.*

C.3 Pereții de cărămidă arsă și / sau văiugă (cărămidă nearsă)

Se vor realiza intervenții cu materiale compatibile, elastice, care să favorizeze transferul vaporilor: mortare și tencuieli de var-nisip/lut.

Este contraindicată folosirea unor tencuieli acoperitoare pe bază de ciment, impermeabile la vapori. Dacă expertiza tehnică stabilește că sunt necesare consolidări structurale ale pereților din cărămidă, se vor evita soluțiile de cămășuire pe toată suprafața peretelui; când acest lucru nu este posibil, se pot folosi aditivi care să crească permeabilitatea la vapori a tencuielilor.

Folosirea nejustificată a cimentului (în lipsa unei expertize tehnice care să recomande cămășuiri sau alte consolidări structurale), poate să ducă în timp la degradarea accentuată a pereților de zidărie. Fără îndepărtarea cauzei care duce la umiditatea din pereți, apa va urca în continuare în zidărie, producând igrasie pe fața interioară a pereților. La exterior, efectul va fi umflarea tencuielii ca urmare a îmbibării cu apă în exces (din cauza lipsei permeabilității la vapori a cimentului, zidăria nu se mai poate usca), după care, într-un anumit interval de timp, are loc desprinderea stratului de ciment. Însă cea mai mare problemă apare tocmai în cazul acestor desprinderi, care au loc prin ruperea zidăriei și nu prin simpla desfacere a tencuielii. Acest fenomen este cauzat de faptul că cimentul este un material mult mai dur și casant decât cărămida tradițională, lucrată manual, iar după întărire, priza pe care o face cu zidăria este foarte puternică. Astfel, ruperea se face la nivelul cărămizilor aflate în contact cu cimentul și nu la limita dintre cele două materiale, ceea ce duce la pierderea unei părți din grosimea peretelui, și uneori, chiar la colapsul acestuia.

Se recomandă folosirea mortarelor pe bază de var hidraulic (de preferință, cu var pastă bine hidratat și omogenizat pentru a preveni apariția fisurilor)atât pentru tencuire cât și pentru reparații și consolidări ale zidăriei, respectiv a materialelor termoizolante naturale sau a tencuielilor termoizolante (dintre care cele tradiționale de lut și-au arătat eficiența și durabilitatea). Sunt contraindicate termoizolațiile din polistiren, etanșările pereților și ale soclurilor.

Casă din zidărie de văiugă cu fronton de nuiele împletite, la Covăsânț (Podgoria Aradului). Pereții au fost finisați cu tencuială de lut și zugrăveală subțire de var, care s-a păstrat cel mai bine sub streașina acoperișului (cu învelitoare de țiglă solzi și aruncătoare - fără jgheab).

Casă cu fronton de nuiele împletite la Sâmbăteni (Câmpia Aradului). Se recomandă refacerea „lipiturii" de lut, finisarea cu o tencuială fină de lut sau de var-nisip și cu o zugrăveală de var.

AȘA DA: *Casă cu pereți de pământ bătut, la Bocsig (Depresiunea Zărandului). Se recomandă întreținerea tencuielilor de lut și var, refacerea periodică a zugrăvelilor exterioare de var și protejarea pereților de intemperii prin repararea streșinilor. Textura vălurită a tencuielilor aplicate manual pe pereții de pământ conferă autenticitate casei.*

C.4. Pereții de nuiele împletite

Pereți din nuiele împletite se mai pot găsi la unele anexe gospodărești de mici dimensiuni (cotărci, cotețe ș.a.) sau la nivelul frontoanelor din zonele de luncă. De obicei, pereții de nuiele împletite erau „lipiți" cu lut și văruiți.

Se recomandă completarea sau refacerea tencuielilor de lut pentru protejarea pereților de nuiele, folosind tehnici de lucru tradiționale (tencuieli aplicate manual, armate cu paie).

Se vor respecta recomandările de mai sus pentru pereții de lemn sau cu structură de lemn (C1, C2).

C.5. Pereții de pământ / lut

Se vor realiza intervenții cu materiale compatibile, elastice, care să favorizeze transferul vaporilor. Nu se vor folosi tencuieli acoperitoare pe bază de ciment, care nu sunt permeabile la vapori.

Se vor realiza alcătuiri constructive care să diminueze/împiedice umiditatea din capilaritate, în condițiile în care realizarea unei impermeabilizări pe toată suprafața fundației nu este recomandabilă.

Pereții de pământ reprezintă o soluție sustenabilă atât prin faptul că utilizează materiale naturale, cât și pentru că permit o abordare modernă a tehnicilor tradiționale, apelând la forța de muncă locală. În plus, lutul este un material 100 % reciclabil și poate fi reutilizat/ remodelat prin amestecare cu apă.

Pentru consolidări, se recomandă folosirea grinzilor sau a stâlpilor de lemn, material care se păstrează bine conservat (uscat) în pereții de lut (care preiau umiditatea).

Datorită inerției termice ridicate a materialului, pereții de pământ nu necesită izolare termică, la o grosime de aproximativ 50 cm. În schimb, pentru îmbunătățirea confortului termic la interior, sunt utile alte intervenții - de exemplu, izolarea pardoselii și a podului, recondiționarea tâmplăriei, protejarea pereților împotriva umidității excesive (știind că un perete umed este rece) prin repararea soclului, drenarea apei pe conturul casei sau protejarea pereților exteriori cu o prispă sau o streașină lată.

C.6. Pereții de piatră

Pentru reparațiile/restaurarea pereților de piatră, se recomandă folosirea pietrei obținută din carierele locale agrementate sau din reciclarea materialelor rezultate din demolări. Pentru bordarea golurilor se recomandă folosirea cărămizilor arse.

Intervențiile asupra zidăriei de piatră se vor realiza cu materiale compatibile, elastice, care să favorizeze transferul vaporilor. Pentru rostuire, se recomandă folosirea mortarului de lut (soluția tradițională cea mai răspândită) sau a celui pe bază de var hidraulic sub formă de pastă, în amestec cu nisip și praf din piatra din care este alcătuită zidăria. Materialele alese vor fi compatibile cu tipul de piatră din zidărie, fiind dependente de gradul de porozitate al acesteia.

Nu se vor folosi tencuieli pe bază de ciment, impermeabile la vapori. Piatra nu se va acoperi cu lacuri și vopseluri, care reduc sau anulează porozitatea acesteia și transferul de vapori.

Nu se acceptă vopsirea rosturilor, ci, în cazul zidăriei aparente, rostuirea se recomandă a se face la o retragere de aproximativ 5 -10 mm de la fața exterioară a pietrei (rostuirea fiind astfel protejată de acțiunea de eroziune a apei din precipitații).

Acolo unde zidăria de piatră a fost inițial tencuită, este recomandat să se completeze/refacă finisajul inițial, având în vedere faptul că soluțiile tradiționale au fost adaptate climatului local (ținând cont de direcția vântului dominant, regimul de precipitații, expunerea peretelui față de punctele cardinale, umiditatea din sol) și tipului de piatră folosit (piatra mai poroasă se erodează mai ușor, iar protejarea zidăriei prin tencuire prelungește durata de viață a construcțiilor respective).

Zidărie neuniformă de piatră lipită cu mortar de lut, și inserții de cărămidă plină, la o casă din Buteni (Depresiunea Zărandului). Se observă completări din zidărie de cărămidă sub fereastră și bolțișoare de cărămidă deasupra golurilor de aerisire a pivnitei. Se recomandă refacerea tencuielii de lut în rosturi și finisarea cu tencuieli și zugrăveli de var-nisip.

AȘA DA: *Intervenție de punere în siguranță a cuptorului de topit fir Jumelț (construit în secolul al XIX-lea) de la Zimbru (Depresiunea Zăradnului), realizată de* Ambulanța pentru Monumente Arad. *Au fost reașezate pietrele dislocate, zidăria a fost completată cu material similar sau recuperat și s-au făcut injectări cu mortar de var pentru refacerea rostuirii.*

5.3. FUNDAȚIILE

Prin fundații se înțeleg, în funcție de tipul construcției și de zona în care se realizează investiția: fundațiile-soclu, pivnițele, subsolurile și demisolurile.

Recomandările se grupează în trei categorii:

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

C. Intervenții pe construcțiile existente

Toate materialele de alcătuire pentru fundații au nevoie de întreținere în exploatare. Realizarea de alcătuiri constructive corecte, cu materiale naturale, compatibile, de calitate, o întreținere conștientă, periodică, din partea utilizatorilor și urmărirea în timp le pot asigura o durată mai mare de viață.

Aspectele principale care trebuie avute în vedere cu privire la fundații sunt legate de: siguranță și stabilitate, compatibilitatea materialelor de alcătuire, compatibilitatea materialelor de acoperire, termoizolațiile și hidroizolațiile, realizarea straturilor de drenaj pentru îndepărtarea apelor de la nivelul fundației, materialele și modalitățile de realizare a trotuarului de gardă, îmbinarea soclu - material de tencuire/placare cu trotuarul de gardă.

5.3.1. Specificul local

Materialele principale utilizate la realizarea fundațiilor, în mod tradițional, au fost piatra - în zonele de deal și munte, respectiv cărămida și pământul bătut - în zonele de câmpie și luncă. S-au realizat fundații dispuse perimetral sau izolat, atât la locuințe, cât și la anexele gospodărești.

În cazul fundațiilor de piatră, meșterii constructori au ales pietrele potrivite (cu suprafețe cât mai plane) pentru a obține o țesătură cât mai compactă și rosturi cât mai înguste (mortarul are tendința de a absorbi multă apă).

În cazul fundațiilor de cărămidă, s-au folosit cărămizi cât mai arse, foarte dense, care să asigure o absorbție redusă a apei din pământ. În mod similar fundațiilor de piatră, rosturile celor din zidărie de cărămidă sunt mult mai înguste în comparație cu zidăriile pereților.

Arhitecul J. Hülsemann, cu privire la construcția fundațiilor tradiționale, explică: „În plus față de solicitările din zidăria supraterană, zidurile de fundație, aflați în contact direct cu solul, trebuie să răspundă și altor cerințe: trebuie să reziste presiunii exterioare a pământului, ceea ce se obține printr-o grosime suficient de mare a zidurilor și prin efectul de rigidizare a construcției planșeului, și, de asemenea, trebuie să nu cedeze în fața umidității pământului."[1]

Pentru a feri pereții casei de umiditatea din sol, zidăriile fundațiilor trebuiau pe de-o parte să absoarbă cât mai puțină umiditate, iar pe de altă parte, să elimine cât mai repede prin evaporare umiditatea preluată. Zidăria de piatră sau de cărămidă trebuia așadar să aibă o capacitate de absorbție redusă și o conductivitate capilară redusă, dar să asigure o difuzie ridicată și să aibă o suprafață de evaporare cât mai mare. Pentru că mortarul de var are nevoie de aer pentru a se întări, la zidăria fundațiilor s-a folosit mortarul de lut, respectiv, acolo unde solul era foarte umed, zidăria de piatră rămânea nerostuită, pentru a mări astfel suprafața de evaporare și a crește difuzia vaporilor.

În cazul caselor din lemn, structura era așezată pe o fundație continuă din piatră sau discontinuă, din bolovani mari dispuși sub talpă, la colțurile casei, iar spațiul dintre bolovani era umplut ulterior cu pietre de diferite mărimi, de cele mai multe ori, acestea nefiind legate cu mortar.

Casa înălțată pe soclu a apărut din necesitatea de adaptare a construcției pe un teren în pantă, ocazie cu care se mărește și suprafața utilă a construcției - mai ales în satele din zonele de deal și munte (Culoarul Crișului Alb, Depresiunea Zărandului, Culoarul Mureșului, Dealurile Lipovei, Podgoria Aradului).

Soclul poate fi aparent (în zonele de munte) sau tencuit cu lut și finisat cu o zugrăveală de var.

[1] Jan Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, Editura Simetria, Sibiu, 2021, p. 27.

5.3.2. Recomandări

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar și
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Fundațiile contribuie în mod esențial la durabilitatea clădirilor. Acolo unde este posibil din punct de vedere structural (dar și tehnologic și economic), în funcție de zona seismică în care se încadrează construcția, se vor folosi tehnici tradiționale.

Se vor folosi sisteme tradiționale (fundații continue pe sub ziduri portante sau fundații izolate) și se va evita „sigilarea" terenurilor cu radiere sau șape realizate din ciment, mai puțin în situația în care cerințele structurale o impun.

Este de preferat adoptarea unor soluții ecodurabile; unde este necesar, se vor realiza sisteme subterane de drenare, dar se va ține cont de schimnarea parametrilor împingerilor din sol, respectiv de posibilele tasări ale solului care vor apărea ca urmare a drenării (pentru analiza acestor aspecte se vor consulta, încă din faza de studiu de fezabilitate, specialiști în domeniu - arhitecți, ingineri de structură, geotehnicieni).

Materialele recomandate, în funcție de zona în care urmează să se realizeze investiția și de tipul acesteia, sunt, după caz: piatra, betonul ciclopian, cărămida plină, betonul armat (cu condiția să se realizeze fundații sub zidurile portante; nu se recomandă soluțiile cu radier general, care impermeabilizează o suprafață mare de teren). Nu se vor folosi pereți masivi din beton, care împiedică transferul de vapori, reține umezeala și nu favorizează un climat interior sănătos pentru utilizatori.

Se va ține cont în mod obligatoriu de caracteristicile terenului de fundare, fundațiile construcțiilor noi respectând cu strictețe adâncimile de fundare recomandate de studiile geotehnice.

Pivnițele și boltile se vor realiza cu preponderență din cărămidă și/sau piatră, legate cu mortar pe bază de lut sau var. Pivnițele vor avea goluri de ventilație în soclu, la nivelul de siguranță împotriva inundării, care vor fi deschise vara, pentru uscarea pereților.

Pentru realizarea soclurilor din piatră, se vor folosi materiale locale, cu tehnologii și mână de lucru locală, prin activarea meșterilor din zonă. Nu se va folosi în exces cimentul (cu precădere cimentul Portland, mai ales fără rosturi de dilatare constructive prevăzute în proiect) ca material de lucru sau ca material de bază pentru liant. În cazul în care este necesară realizarea unor fundații/socluri din beton armat, se recomandă tencuirea cu mortare cu textură lisă, pe bază de var, în alcătuiri constructive compatibile.

Nu se recomandă placarea soclurilor cu piatră de râu, piatră spartă sau plăci de gresie, în căutarea unui aspect „rustic", care de cele mai multe ori este incompatibil din punct de vedere fizico-chimic cu alcătuirea pereților și cu arhitectura locală (nu se încadrează în specificul local).

Se va construi un trotuar de gardă perimetral, cu pantă suficientă, care să îndepărteze apele pluviale de fundația construcției. Acesta va fi realizat din materiale naturale (piatră, pietriș, cărămidă); în anumite situații sunt acceptabile trotuarele de beton (de exemplu, în dreptul fundațiilor de beton), dar cu realizarea unor rosturi de dilatare, iar în punctele de scurgere a apelor pluviale se vor realiza detalii care să favorizeze expulzarea acestora și îndepărtarea lor de construcție (direcționare preponderentă către suprafețele verzi amenajate).

Fundația unei case de lemn din Zăbalț (Dealurile Lipovei).

Fundația de cărămidă a unei case de văiugă din Sânmartin (Câmpia Aradului).

C. Intervenții pe construcțiile existente

Dacă sunt necesare consolidări ale fundației (în funcție de zona seismică în care se încadrează), pe cât posibil, se vor propune soluții (subzidiri, reparații, îngroșări, țeseri de ziduri, tencuieli cu diverse mortare cu componente naturale armate cu fibre), care să folosească sau să recupereze materiale de construcție naturale (piatra sau cărămida din fundațiile existente, în combinație cu materiale similare noi).

Soluțiile de hidroizolare și de termoizolare, prin alcătuirile constructive propuse, nu vor îmbrăca toată infrastructura construcției. Se pot realiza bariere de capilaritate prin injecții cu mortare speciale, tencuieli cu mortare de asanare și se pot realiza straturi de drenaj care să faciliteze îndepărtarea apelor de la fundație și să prevină infiltrațiile și degradările la nivelul acesteia.

Nu se vor „sigila" terenurile cu șape realizate din ciment, pardoseala pivnițelor fiind preferabil să fie una permeabilă pentru a permite evaporarea excesului de umiditate din sol. O impermeabilizare a paroselii pivniței va duce la urcarea umidității în pereți și la apariția igrasiei.

Pivnițele vor păstra sau vor „primi" goluri de ventilație în soclu, la nivelul de siguranță împotriva inundării, în vederea uscării pereților. Pentru tencuirea la interior, se va folosi cu precădere mortar de lut sau de var, care permite evaporarea apei infiltrate.

Pentru a îndepărta apele pluviale de soclu și fundație, se recomandă fie realizarea unui dop de lut cu o mică pantă spre exterior (de preferat în cazul caselor mici de lemn pe soclu de piatră, înconjurate de iarbă), fie bordarea soclului cu un strat de difuzie din pietriș care să permită uscarea rapidă a fundației de piatră sau cărămidă.

Nu se recomandă trotuare impermeabile alipite fundațiilor de piatră sau cărămidă deoarece favorizează stagnarea apei în fundații și împiedică difuzia de-a lungul lor, la contactul cu solul. Trotuarele pot fi realizate din cărămidă, piatră cubică sau pietriș

(recomandat pentru că previne stropirea soclului la ploi torențiale și asigură o difuzie optimă necesară evaporării apei din sol).

Vegetația invazivă din jurul soclului se va îndepărta, pentru a nu permite fisurarea tencuielii prin pătrunderea rădăcinilor, care pot ajunge până în rosturile zidăriei, ducând la degradarea fundației.

O streașină lată cu pantă sau cel puțin un rând de țiglă / șindrilă aruncătoare rezolvă problema îndepărtării apelor pluviale de soclu / fundație. În cazul folosirii unui sistem pluvial cu jgheaburi și burlane, în punctele de scurgere a apelor pluviale se vor realiza detalii care să favorizeze expulzarea acestora și îndepărtarea lor de construcție (direcționare preponderentă către suprafețele verzi amenajate).

Se va evita evacuarea apei prin burlane pe colțul de nord-vest al unei construcții, deoarece este locul cel mai puțin însorit, unde apa va stagna cel mai mult. Se recomandă evacuarea apelor pluviale pe latura de sud sau est, spre spațiul verde amenajat sau, dacă nu se poate evita ampasarea bulranelor spre nord-vest, colectarea apelor și dirijarea lor spre alte locuri din jurul construcției, mai însorite.

Finisaje potrivite pentu soclu

În cazul soclului, este de dorit ca umiditatea acumulată din capilaritate (nivelul la care urcă apa din sol este ridicat mai ales în zonele de luncă) să poată fi eliberată prin evaporare, ceea ce necesită folosirea unor materiale permeabile la vapori, care să asigure uscarea fundației printr-o difuzie eficientă a vaporilor. Se împiedică astfel migrarea apei la înălțimi mai mari. Sunt recomandate în acest sens tencuieli de var sau tencuieli de asanare speciale pentru soclu.

Placarea cu piatră sau gresie a unui soclu de cărămidă, va împidica procesul de evaporare, iar apa care urcă din sol se va ridica deasupra soclului, afectând peretele.

În mod similar, folosirea unui mortar cu ciment pentru zidăria de piatră, respectiv vopsirea rosturilor cu o vopsea impermeabilă va împiedica difuzia vaporilor și uscarea temeliei.

Se observă faptul că este deosebit de important ca materialul de finisaj să fie compatibil (ca și comportare în timp) cu cel structural, pentru a asigura o durabilitate a intervențiilor și un grad ridicat de confort la interior.

AȘA DA: *Păstrarea golurilor pentru aerisirea pivniței este deosebit de importantă pentru uscarea pereților din fundații. Ventilarea corespunzătoare a pivniței protejează pereții casei de umiditatea ascensională. Imagine cu o casă recent renovată de la Păuliș (Podgoria Aradului).*

AȘA NU: *Nu se recomandă tencuirea soclului cu mortar de ciment pentru că împiedică uscarea zidăriei fundației, iar umiditatea va urca și mai susîn pereți. În imagine un soclu umed la o casă din Câmpia Aradului, recent retencuită, cu materiale pe bază de ciment care nu permit difuzia vaporilor din zidărie.*

AȘA DA: *Fundație înaltă de piatră spartă rostuită cu mortar de lut, care adăpostește și pivnița casei, la Lazuri (Culoarul Crișului Alb). Soclurile de piatră aparentă (netencuită) sunt specifice zonelor de deal și munte.*

AȘA DA: *Soclul unei case cu pereți de pământ bătut, protejat cu cărămidă aparentă, la Socodor (Câmpia Aradului). Trotuarul distanțat de fundație permite difuzia apei de infiltrație.*

AȘA NU: *Desprinderea tencuielii de ciment la un soclu de cărămidă expus la umiditatea din capilaritate. Desprinderea cimentului rupe și bucăți de zidărie.*

AȘA DA: *Fundație de piatră spartă nerostuită, în cătunul Drăgășești, satul Brusturi (Culoarul Crișului Alb).*

AȘA DA: *Soclul jos de piatră al unei case din Roșia Nouă, bordat cu pietriș pentru a favoriza evaporarea rapidă a apei. Streașina cu țiglă aruncătoare protejează soclul de apele pluviale.*

AȘA NU: *Desprinderea și deplasarea spre exterior a tencuielii de ciment aplicate cu ocazia unei renovări la un soclu de cărămidă a dus la deteriorarea accentuată a peretelui.*

AȘA NU: *Placarea cu gresie a soclului duce la urcarea umidității în pereți și la deteriorarea și desprinderea finisajelor.*

5.4. ELEMENTELE DE FAȚADĂ

5.4.1. Specificul local

Elementele care conturează liniile principale ale fațadelor specifice arhitecturii locale din zona județului Arad sunt date de: coama acoperișului, streașină, cornișa de la baza frontonului (după caz), balustrada și grinzile târnațului, soclul - acestea definind registrele orizontale ale unei fațade tradiționale, și respectiv, stâlpii târnațului, foișorul de acces (acolo unde e cazul), golurile și ancadramentele lor, care definesc registrele verticale.

Pe lângă elementele de structurare (de compoziție) enumerate mai sus, fațadele specifice zonei prezintă motive decorative și o anumită cromatică, toate alcătuind o imagine de ansamblu la care se observă căutarea armoniei (inclusiv prin echilibrul proporțiilor - a se vedea capitolul **2.7. Gabarite și proporții specifice**), atenția pentru detalii și rezolvări ingenioase care îmbină frumosul cu soluția practică.

Din punct de vedere cromatic, pentru zugrăvelile fațadelor au fost folosite culorile pastelate în nuanțe naturale (albastru, verde, alb, ocru) obținute din pigmenți naturali disponibili local, care completează cromatica materialelor naturale aparente – lemnul, șindrila, țigla ceramică, paiele sau trestia - în zonele de câmpie și luncă, piatra naturală - de codru sau de carieră, piatra de râu. Tâmplăriile (ferestre, uși, obloane) sunt vopsite în culori mai închise (maro, verde, albastru) sau deschise (alb, crem) dar inspirate din natură, astfel încât să contrasteze ușor cu pereții. Uneori, decorațiile în relief de tencuială au culori vii, dar cel mai adesea, acestea au o prezență discretă, dată de relieful în sine, pus în valoare de jocul dintre lumină și umbră. De regulă, soclurile sunt finisate cu tencuieli în culori mai închise (ocru închis, brun, negru, gri), în zonele de câmpie și depresiune, respectiv sunt lăsate aparente (din zidărie de piatră) sau finisate cu mortar de lut și zugrăveală de var, la deal și munte.

Fațadele realizate sau renovate între anii 1960-1980 prezintă decorații geometrizate și culori mai închise, saturate, dar neutre, fără a genera contraste puternice în context.

Fațadele de la stradă sunt cele mai decorate, având un rol de reprezentare în cadrul comunității a statutului social și economic al proprietarilor casei. Aici apar elemente decorative de conturare a ferestrelor (ancadramente), de marcare a colțurilor, a golurilor de ventilație de pe frontoane, cornișe la baza frontonului - cu rol de protecție a peretelui, dar și cu rol decorativ, de structurare a fațadei.

Pe fațadele dinspre curte, elementul principal îl reprezintă, de obicei, târnațul, unde, detalii decorative apar la nivelul stâlpilor de lemn (incrustații, elemente sculptate) sau de zidărie (decorații în relief de tencuială), la nivelul cornișei de lemn (traforuri ale paziilor, capete de grinzi sculptate), la nivelul balustradei de lemn și al portiței de intrare în târnaț (alcătuită deseori din scânduri traforate).

Alte elemente decorative se întâlnesc, atât spre curte cât și spre stradă, la nivelul tâmplăriei (din lemn sculptat), inclusiv la obloane (a se consulta capitolul **5.5. Tâmplăria și golurile**).

Identitatea locală este îmbogățită de anumite elemente decorative sau soluții practice de rezolvare a intrărilor, streșinilor, pervazelor ș.a. care se repetă la mai multe case dintr-o anumită subzonă, unde se poate presupune fie că au lucrat aceiași meșteri, fie că aceștia și-au impus stilul asupra unei generații întregi de construcții.

De remarcat este faptul că la compoziția fațadelor contribuie și împrejmuirile și porțile (în mod special) - atât la casele așezate cu latura scurtă spre stradă, cât și la casele așezate de-a lungul străzii, cu intrare uscată în curte (a se consulta capitolul **5.6. Porți și împrejmuiri**).

Se pot distinge unele deosebiri între fațadele specifice caselor din satele de deal și munte și cele ale caselor din zonele de câmpie. Astfel, decorațiile de pe fațadele caselor din zonele de deal și munte sunt mai austere (în general) în comparație cu cele ale caselor din satele de câmpie și depresiune, mai înstărite, și unde meșteșugurile legate de decorarea fațadelor s-au dezvoltat mai mult.

Astfel, la deal și la munte, se întâlnesc multe case de lemn cu pereții netencuiți la exterior, iar în cazul celor tencuiți, peste tencuielile de lut și paie au fost aplicate zugrăveli simple de var. Soclurile de piatră sunt fie netencuite, fie tencuite cu mortar de lut și nisip, iar mai recent, cu mortar de var pastă, în timp ce lemnul aparent este tratat cu ulei de in.

În schimb, la casele din zonele joase, decorațiile de la nivelul fațadelor sunt mai elaborate, iar compozițiile denotă o preocupare atentă pentru rolul de reprezentare al fațadei de la stradă, decorată bogat, de regulă în relief de tencuială. În satele mai înstărite din zonele Dealurile Lipovei, Podgoria Aradului și

Fațadele dinspre stradă ale unor case de tip francon, cu decorații în relief de tencuială din perioada interbelică, la Cladova (Culoarul Mureșului) și la Buteni (Depresiunea Zărandului). Se observă marcarea registrelor orizontale (prin cornișe, brâie și linia soclului) și a celor verticale (ancadramente ale ferestrelor, conturul peretelui).

Fațadele unor case așezate cu latura lungă spre stradă, cu decorații în relief de tencuială, realizate la începutul secolului XX: la Secusigiu (Câmpia de Vest a Banatului) și la Dezna (Depresiunea Zărandului).

În compoziția și cromatica fațadelor este integrată și împrejmuirea și poarta dinspre stradă - gospodărie extinsă și renovată în anii 1980, din Bârsa (Depresiunea Zărandului).

Fațada unei case de lemn din Zăbalț (Dealurile Lipovei), realizată în anii 1970-1980. Se observă marcarea registrelor orizontale și verticale și folosirea unor culori mai închise.

Fațade în stiluri diferite: cu fronton de tip baroc și decorație în relief de tencuială din perioada interbelică, la Secusigiu (Câmpia de Vest a Banatului), cu fronton în stil baroc dar renovată în anii 1970, la Cuvești (Dealurile Lipovei) și respectiv cu fronton teșit, realizat din scânduri de lemn așezate pentru a forma motivul soarelui și decorație din anii 1960, la Socodor (Câmpia Aradului).

Fațade din cărămidă aparentă (la Cuvești, zona Dealurile Lipovei), structură de lemn aparentă (la Bata, zona Culoarul Mureșului) și pereți de lemn tencuiți cu lut și zugrăviți cu var și fronton din scânduri de lemn (la Apateu, zona Câmpia Crișului Alb).

Detalii de scrisuri și decorații în relief de tencuială de la nivelul cornișei, din Câmpia de Vest a Banatului.

Detalii din relief de tencuială pe frontoane din 1910 (Păuliș, Podgoria Aradului), respectiv din 1921 (Luguzău, Depresiunea Zărandului) cu marcarea golurilor de aerisire a podului și a cartușului cu numele proprietarilor și anul construirii/renovării.

Câmpia de Vest a Banatului, mult mai rar în rest, se întâlnesc și fațade din cărămidă aparentă, deosebit de rezistente în timp. În cazul acestora, compoziția decorativă este creată prin folosirea cărămizilor colorate diferit și prin modul de așezare a acestora.

În concluzie, elementele de fațadă contribuie la imaginea de ansamblu a unei locuințe/gospodării specifice zonei și constituie elemente din specificul local care se propun a fi păstrare, integrate și conservate în cadrul amenajărilor clădirilor existente, respectiv preluate și inserate la nivel formal și funcțional în compoziția fațadelor noi. Acest lucru este de dorit, având în vedere utilitatea demonstrată în timp a acestor elemente, în conservarea finisajelor fațadei și în menținerea confortului interior: de exemplu, ancadramentele au dublu rol - decorativ și funcțional, de protejare a tâmplăriilor, prispa ferește peretele casei de însorire excesivă și de ploi, constituind totodată spațiul de manifestare a expresiei artistice a meșterilor locali.

Frontoanele

Frontonul casei tradiționale din zona județului Arad, denumit în unele locuri și „fundoaie", poate fi construit din: nuiele împletite, din lemn în sistemul ciosilor (cu stâlpi verticali și oblici, cu închideri din bârne orizontale), din scânduri de lemn așezate vertical peste grinzile de lemn ale șarpantei, din zidărie subțire de văiugă, sau, mai rar, din zidărie de cărămidă. Se tencuia cu pastă de lut și pleavă (peste nuiele și bârne de lemn), respectiv cu mortar de var și nisip, ca și restul pereților sau, atunci când era închis cu scânduri, se lăsa netencuit. Uneori, scândurile frontonului erau așezate și oblic, pentru a se obține un motiv decorativ deosebit – de exemplu, motivul solar.

Frontonul triunghiular (simplu sau teșit), specific caselor coloniștilor șvabi, a fost preluat ulterior (și transformat prin introducerea diferitelor decorații în relief de tencuială) și de restul etniilor. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, a apărut frontonul în stil baroc popular (o sinteză între barocul arhitecturii culte și arhitectura vernaculară) - fronton cu contur curb, ondulat (obținut prin folosirea sectoarelor de elipse) și cu decorații precum ghirlande, volute, ancadramente elaborate compozițional, de obicei cu relief pronunțat și margini vibrate. Acest tip de fronton a fost folosit cu precădere în Câmpia de Vest a Banatului, Dealurile Lipovei și în Podgoria Aradului, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în paralel cu frontonul triunghiular, întâlnit în toate zonele și cu cel teșit, care a rămas cea mai răspândită tipologie de fronton până la mijlocul secolului XX, în satele de deal și munte din Depresiunea Zărandului. În restul zonelor, predomină frontoanele triunghiulare simple - tencuite sau din lemn aparent.

În perioada interbelică, cu ocazia renovărilor în stilul specific epocii, unele frontoane din satele mai înstărite au fost modificate, fiind tencuite și decorate ca și restul fațadei, cu reliefuri de tencuitală. După mijlocul secolului, au avut loc noi renovări, fiind înlocuite învelitorile vechi de șindrilă și paie cu învelitori de țiglă solzi sau profilată. Cu această ocazie, unele frontoane au primit geometrii moderniste (frontoanele rectangulare), iar acoperișurile, o pantă nouă spre stradă.

Decorațiile în relief de tencuială

La casele de tip francon, se remarcă o tratare deosebită a fațadei de la stradă, care prezintă de obicei două ferestre în dreptul camerei și o fereastră sau o ușă (în Câmpia de Vest a Banatului, mai rar și în Câmpia Aradului) în dreptul târnațului. Detaliile decorative sunt realizate în relief de tencuială și se găsesc de regulă la ancadramentele ferestrelor și la cele ale golurilor de aerisire a podului, între ferestre sau deasupra lor.

Un element caracteristic caselor cu fronton spre stradă, preluat ulterior și la casele așezate cu latura lungă spre stradă, îl reprezintă cartușul cu numele sau inițialele proprietarilor casei și anul renovării / construirii. În satele cu grupuri etnice diferite, pentru a exprima apartenența etnică, literele caselor șvăbești erau de tip gotic, iar cele ale caselor sârbești, în scrierea chirilică.

Decorațiile în relief de tencuială se realizau de către meșteri specializați în astfel de lucrări, cu șablon de scândură construit special pentru respectiva lucrare. Tehnica realizării reliefului de tencuială a fost transmisă inițial de meșterii șvabi din satele de coloniști și îmbogățită și perpetuată de-a lungul timpului de toate etniile și în toate zonele. La casele mai noi, din cărămidă sau văiugă, decorul în relief de tencuială se extinde și pe fațada cu prispă (cu stâlpi și arce de zidărie).

Motivele ornamentale au fost transmise din generație în generație și sunt rezultatul sintezei dintre motivele vechi românești și influențe din cultura coloniștilor. Acestea sunt de obicei motive geometrice, vegetale, solare, zoomorfe sau creștine, dintre care cele mai des întâlnite sunt: pomul vieții, floarea vieții, vârtejuri, romburi, motivul crucii, zigzagul.

La nivel stilistic, până la finalul secolului

al XIX-lea, în arhitectura rurală din zonele de câmpie și depresiune, pe alocuri și în zonele de deal, s-a impus stilul baroc – care a pătruns în mediul rural prin arhitectura bisericilor noi de zid, construite începând cu secolul al XVIII-lea, fiind răspândit în special de coloniștii șvabi și preluat apoi de toate etniile. Mai târziu, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în arhitectura rurală din Crișana și Banat se vor întâlni și influențe neoclasice și eclectice, preluate din arhitectura conacelor și reședințelor nobiliare. În satele de deal și din văile de la poalele munților, în schimb, predomină fațadele mai simple, cu puține decorații, de obicei restrânse la nivelul târnațului.

Secolul XX a adus noi curente stilistice care au pătruns în mediul rural sub influența tot mai mare a mediului urban: secession-ul vienez și art-nouveau-ul francez. Elemente aparținând acestor stiluri se observă la casele construite în primele două decenii ale secolului XX, atât la nivelul decorației în relief de tencuială, cât și la nivelul tâmplăriilor.

Cu privire la scopul și tipul ornamentelor în relief de tencuială de la nivelul fațadelor, autorul Walter Konschitzky, în lucrarea „Arhitectura populară din Banat. Stil și ornamentică", notează: „elementele decorative nu există pentru sine, cu scop pur estetic, ci îndeplinesc o funcție practică precisă, în sensul relevat de Nicolae Dunăre, care îi atestă artei populare caracterul primordial de utilitate socială, înainte ca el să fi evoluat spre estetic. Rostul practic diferă de la un timp la altul, utilitatea magică, de influențare, pierzând substanțial din intensitate în secolele al XIX-lea și al XX-lea, latura estetică și scopul de reprezentare, în schimb, câștigând o importanță din ce în ce mai mare"[1].

Târnațul (prispa)

Prispa este un element nelipsit în arhitectura tradițională din zona județului Arad. Aceasta se află de obicei pe latura dinspre curte a caselor și se poate întinde și pe două sau trei laturi, la casele în formă de „L", „C" sau „U". Se pot întâlni, mai rar, case de tip francon cu prispă pe două laturi - spre stradă și spre curte, în Depresiunea Zărandului și în Câmpia Crișului Alb. La unele case din satele de munte din subzonele Culoarul Crișului Alb, Culoarul Mureșului și Depresiunea Zărandului, prispa se află la etaj, fiind accesibilă printr-o scară acoperită.

În Depresiunea Zărandului și Culoarul Mureșului se întâlnesc și foișoare de acces în târnaț, cu acoperiș în două sau trei ape, atât la casele cu prispă de lemn, cât și la cele cu prispă de zid.

După cum notează Nicolae Săcară, târnațul este „elementul spațial asupra căruia s-a concentrat îndeosebi atenția meșterilor populari"[2], ceea ce atestă importanța acesteia atât din punct de vedere funcțional, cât și social, ca spațiu de reprezentare.

Stâlpii de lemn ai prispei (de regulă, în număr par la prispa continuă), precum și grinzile și pazia de streașină, „pălimarul" (balustrada din scânduri verticale cu traforuri) și portița de acces pe prispă („roșteiul") au fost deseori frumos decorate prin cioplire cu barda, încrestare, incizii făcute cu dalta, tăieturi și traforări realizate cu fierăstrăul. Decorațiile prezintă motive geometrice, antropomorfe sau vegetale în compoziții simetrice puternic ritmate (obținute prin repetarea și alăturarea unor elemente precum trunchiuri de piramidă cu muchiile rotunjite sau trunchiuri de con), care pun în valoare jocul de lumină și umbră al elementelor, dinamizând spațiul prispei și fațada casei. În satele de munte, balustrada de lemn este deseori protejată cu tencuială groasă de lut.

În cazul prispelor de zid (apărute la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea), la partea superioară a stâlpilor apar decorații în relief de tencuială (pe fața dinspre curte) și uneori, teșituri rotunjite pe colțuri (pentru a le conferi zveltețe). Între stâlpii de zidărie de cărămidă sau de văiugă, târnațul este închis fie cu balustradă din scânduri de lemn, fie cu parapet de zidărie sau pământ bătut.

La începutul secolului XX, în locul grinzilor de lemn, au apărut arcele de zidărie de cărămidă între stâlpi. Tot în această perioadă, capătul dinspre stradă al târnațului a fost închis cu un perete din zidărie, în continuarea celui existent, al fațadei, care a fost la rândul său renovat, iar uneori cu totul reconstruit din cărămidă. În perioada interbelică, târnațul a început să fie închis din ce în ce mai des cu sticlă.

Din punct de vedre funcțional, târnațul este un spațiu intermediar între interior și exterior, având funcțiuni multiple, strâns legate de modul de viață și ocupațiile principale ale locuitorilor: loc de depozitare a anumitor unelte și obiecte de uz casnic, a alimentelor lăsate la uscat, spațiu de lucru protejat de intemperii și arșița soarelui, loc de odihnă vara.

Cornișele

Cornișele, alături de linia soclului și

Case de lemn - cu târnaț de lemn și foișor de acces cu balustradă de scânduri traforate la Iercoșeni (Depresiunea Zărandului) și respectiv cu târnaț de lemn având contrafișele stâlpilor (denumite și „mâni") arcuite, cu balustradă tencuită cu lut la Pârnești (Culoarul Mureșului).

Case cu târnaț de zid: cu stâlpi și balustradă de cărămidă și grindă de lemn tencuită, la Zăbrani (Dealurile Lipovei) și respectiv cu arce de zidărie între stâlpi și decor în relief de tencuială sub cornișă, la Buteni (Depresiunea Zărandului).

Case cu târnaț închis cu sticlă, cu tâmplărie simplă de lemn cu împărțire geometrică la Luncșoara (Culoarul Crișului Alb) și la Obârșia (Culoarul Mureșului).

[1] Walther Konschitzky, *op. cit.*, p. 23.

[2] Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 126..

Detalii cu elemente de lemn decorate: stâlpii târnațului și contrafișele lor, balustrada de scânduri, paziile. Imagini de detaliu ale unor case din: Luguzău (Depresiunea Zărandului), Cladova (Culoarul Mureșului), Bocsig (Depresiunea Zărandului), Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb) și Iercoșeni (Depresiunea Zărandului).

Fațada unei case din Iacobini (Depresiunea Zărandului), cu o cornișă Intermediară de lemn acoperită cu țiglă.

„Casa cu sfântul", la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului). Se remarcă frontonul deosebit și cornișa de la baza acestuia.

Casă cu fronton de lemn și cornișă intermediară de lemn acoperită cu țiglă, la Apateu (Câmpia Crișului Alb).

Fațadă din anii 1970-1980, cu tencuială texturată și decorație din relief de tencuială, la Chesinț (Dealurile Lipovei).

Detaliu de fațadă realizată în anii 1970-1980, la Nădab (Câmpia Aradului).

Detaliu de fațadă interbelică, cu decorație cu plăci de ceramică glazurată, la Dorgoș (Dealurile Lipovei).

de brâiele decorative, au un rol de articulare a fațadelor și de structurare în registre orizontale. Cornișele pot fi întâlnite la baza acoperișului (cornișe orizontale sau înclinate - pe fronton) sau la baza frontonului - cornișe intermediare, des întâlnite pe fațadele dinspre stradă .

Pe lângă rolul la nivel compozițional (structurează și articulează fațada), cornișele intermediare au și rol practic: protejează finisajele peretelui de intemperii - atunci când cornișa iese mai mult din planul fațadei, aceasta are o învelitoare de țiglă ceramică, de obicei, țiglă solzi, respectiv, în cazul cornișelor mai înguste, acestea sunt protejate de un șorț discret de tablă.

Cornișele sunt realizate din cărămidă sau din lemn (elementele fiind ușor scoase în consolă, în trepte, deasupra peretelui) și sunt finisate cu tencuieli speciale, mai fine dar foarte rezistente - de var-nisip. Pentru a se obține un anumit profil (mai ales pentru liniile curbe), tencuielile de finisaj erau modelate în relief cu ajutorul unor șabloane speciale (din lemn și tablă de zinc).

Tencuielile decorative texturate și alte finisaje la nivelul fațadelor, specifice anilor 1950-1980

Finisajele realizate în anii 1950-1980 și-au lăsat o amprentă semnificativă asupra peisajului intravilan rural specific județului Arad, pe lângă casele construite în această perioadă (cele mai multe cu volumterie „în vinclu"), fiind realizate numeroase renovări ale caselor mai vechi (construite înainte de mijlocul secolului XX). Noile tehnici de finisare au fost importate din mediile urbane, unde deja, la mijlocul secolului XX, se folosea pe scară largă cimentul Portland pentru tencuieli exterioare.

Se remarcă tencuielile decorative texturate (cele mai folosite fiind de tip similipiatră și terasit), cu diferite modele și realizate în diferite tehnici de meșterii locali (prin frecare, buciardare, șpițuire, „pieptănare", amprentare ș.a.) care și-au folosit experiența în realizarea tencuielilor de var la punerea în operă a mortarelor noi, cu amestec de var, praf de piatră și ciment. Astfel de tencuieli decorative s-au păstrat în stare relativ bună, cu toate că, la nivelul soclurilor (mai ales în zonele cu umiditate de capilaritate constantă) se observă degradări accentuate. Păstrarea timp de 50-70 de ani a acestor finisaje se explică prin calitatea materialelor și prin măiestria tehnică a meșterilor. Trebuie menționat faptul că cimentul utilizat în perioada anilor 1950-1980 în mediul rural era mult diferit de cel folosit astăzi: avea o rezistență la compresiune (duritate) mult mai mică[1] și mai apropiată de cea a cărămizilor istorice și respectiv a mortarelor de var. Datorită amestecului cu var și piatră măcinată cu granulație variabilă, mortarul de tencuială astfel obținut avea o permeabilitate la vapori mai mare, lăsând pereților să „respire".

Alte finisaje specifice epocii comuniste sunt placările cu ceramică glazurată industrială și placările cu gresie a soclurilor - acestea din urmă dovedindu-se a fi nepotrivite, generând în timp degradări accentuate ale zidăriilor.

Alte elemente de fațadă

Alte elemente de fațadă specifice mediului construit rural din zona județului Arad sunt:

- **nișele decorative** pentru statui de sfinți și statuile aferente (proprii stilului baroc, întâlnite la casele parohiale/unor săteni înstăriți),
- **elementele de tinichigerie** (s-au răspândit în perioada interbelică și după mijlocul secolului XX) decorate în stilul arhitectural al casei (a se vedea la capitolul **5.1. Acoperișul,** recomandările despre tinichigerie - paginile 132-135),
- **plăcile de ceramică glazurată** (folosite în prima parte a secolului XX, specifice stilului Art Nouveau sau Secession),
- **sticla coloratã** - la veranda (târnațul închis cu sticlă) și ușile de intrare direct din stradă în târnaț - în Câmpia de Vest a Banatului și Câmpia Aradului (a se vedea capitolul **5.5. Tâmplăria și golurile**).

La acestea se adaugă tâmplăriile golurilor și închiderile cu sticlă ale târnațului, descrise în capitolul următor.

[1] În jur de 12-16 N/mm², comparativ cu 42-52 N/mm² cât are cimentul folosit în prezent (conform studiului realizat de Asociația Pro Patrimonio în 2023, *Texturi uitate - tencuieli istorice. Cercetare și studii practice pentru reparații și întreținere* - Fișa 3, p. 13)

5.4.2. Recomandări

Recomandările se grupează în trei categorii:

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

B. Construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

C. Intervenții pe construcțiile existente

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

Soclul

Se recomandă marcarea distinctă a soclului prin finisaje (culori, materiale și texturi specifice locului) și printr-o decalare volumetrică discretă față de planul peretelui. Detalierea alcătuirilor și a principiilor constructive poate fi consultată în capitolul **5.3. Fundațiile.**

Târnațul

Târnațul marchează una dintre principalele linii orizontale ale fațadei, prin balustradă, respectiv contribuie la ritmul vertical al compoziției fațadei prin stâlpii de lemn sau de zidărie. Se recomandă preluarea acestui element de specific local în arhitectura construcțiior noi, cu respectarea prin proporții, materiale, formă și volumetrie a specificului local.

Nu se vor folosi materiale precum: inox, plastic, sticlă colorată în culori și texturi nespecifice. Metalul poate fi folosit la elemente de prindere și accesorii, dar se recomandă folosirea lemnului (tratat corespunzător, în nuanțe naturale sau vopsit în culorile specifice locului), atât pentru structură, cât și pentru balustradă, respectiv a zidăriei tencuite.

Coșul de fum

Coșul de fum se va realiza din materiale solide, care să corespundă principiilor de rezistență și stabilitate (în raport cu acțiunea vântului, factorii de mediu, încadrarea seismică) și celor de protecție la foc (zonele de traversare a șarpantei și a altor elemente constructive din lemn necesită o mare atenție la detalii, având în vedere riscul de producere a incendiilor).

Hornurile vor fi zidite la exterior din cărămidă sau piatră sau vor fi realizate din elemente ceramice prefabricate tencuite. Se vor respecta forma și materialele de finisaj locale: în general, mortare de var nezugrăvite. Nu se recomandă lăsarea aparentă a coșurilor de fum din metal, deoarece contrastează cu peisajul din jur și nu se încadrează în specificul local.

Frontoanele și decorațiile de fațadă

În cazul clădirilor noi cu fronton spre stradă, se recomandă preluarea unor proporții specifice locului și folosirea sau reinterpretarea unor elemente de articulare specifice, precum cornișa intermediară de la baza frontonului, paziile înclinate, golurile de aerisire a podului. Se recomandă o abordare rezervată în ceea ce privește preluarea elementelor decorative din arhitectura tradițională, cu excepția acelora a căror simbolistică s-a păstrat și care sunt perpetuate încă prin meșteșugurile locale. Pot fi preluate și reinterpretate detaliile care marchează registrele clădirii: profilul de streașină/ de cornișă, profilul de brâu decorativ, ancadramentele golurilor ș.a.

Streșinile și burlanele

Streașina, element cu rol de protecție și umbrire a peretelui, se va realiza conform specificului local (ca formă și elemente de decorație). Jgheaburile și burlanele vor fi realizate din materiale durabile, dar fără a fi strălucitoare sau din materiale care nu respectă specificul local. Acestea nu se vor evidenția coloristic la nivelul construcției, ci vor avea o prezență cât mai discretă pe fațade. Se vor evita jgheaburile și burlanele din PVC sau polietilenă. Se pot folosi pante aruncătoare, inspirate din arhitectura tradițională specifică sau lanțuri metalice zincate pentru direcționarea scurgerii apelor pluviale, în locul burlanelor.

Cu privire la soluțiile întâlnite în arhitectura locală specifică, se va consulta capitolul **5.1. Acoperișul**.

Materialele pentru finisaje

Pentru încadrarea în specificul local, se recomandă folosirea materialelor naturale locale: piatra, lemnul, varul, pigmenții naturali pentru zugrăveli.

Sunt de evitat, ca finisaje exterioare: placările ceramice pentru pereți și soclu[1], tabla (tablă simplă, tablă cutată, panouri prefabricate cu tablă la exterior), materialele care conțin azbest, materialele plastice/din PVC, zugrăvelile sintetice și vopselele în culori stridente, saturate.

Nu se vor realiza placări cu piatră spartă sau cu elemente de lemn care să dea un aspect „rustic”. Conceptul de „rustic” este diferit de conceptul de **„tradițional”** și cel mai adesea implică elemente care nu se integrează în specificul local.

Se pot folosi pereți (inclusiv sisteme prefabricate) cu finisaj de lemn la exterior, precum: fațade ventilate[2] cu placaj de lemn aparent sau de șindrilă, finisaj de lemn în sistem caplama ș.a.

Pentru integrarea în peisajul natural a construcțiilor noi, se recomandă soluții și alcătuiri constructive care integrează perdele de vegetație (arbori, arbuști, plante cățărătoare permanente sau sezoniere) taluzuri și acoperișuri înierbate.

Culorile

Se vor evita culorile intense și saturate (stridente) care contrastează cu peisajul rural specific. Se va opta pentru nuanțele naturale ale materialelor folosite sau pentru culori și nuanțe apropiate de cele folosite în arhitectura tradițională. Albul poate fi folosit pretutindeni pentru clădiri cu gabarit mic sau mediu. Se recomandă folosirea de vopsele, uleiuri sau ceară cu pigmenți naturali.

Tehnologiile și instalațiile

Se vor folosi tehnologiile locale (cunoscute și accesibile, în mare parte, atât meșterilor locali cât și beneficiarilor) sau ecodurabile, de secol XXI. Pentru oricare dintre variantele pentru care se optează, se va avea în vedere realizarea unor alcătuiri din materiale de construcție compatibile și respectarea principiilor de asigurare a izolării termice, a hidroizolării, de igienă și sănătate, de siguranță și stabilitate, de rezistență la foc. Se pot folosi tehnologii alternative de asigurare a alimentării cu energie electrică și / sau termică - panouri solare, panouri fotovoltaice, turbine eoliene la scară redusă, pompe de căldură etc., cu respectarea recomandărilor din capitolele anterioare (a se consulta în special recomandările privind ampalsarea instalațiilor din capitolul **5.1. Acoperișul**).

[1] De cele mai multe ori, acestea sunt inadecvate folosirii la exterior, deoarece nu permit transferul de vapori și nu rezistă la cicluri repetate de îngheț/ dezgheț, deteriorându-se în timp foarte scurt și astfel favorizând apariția infiltrațiilor la nivelul pereților.

[2] Fațada ventilată presupune distanțarea finisajului de perete, astfel încât să existe între ele un strat cu priză de aer permanentă.

AȘA DA: *Exemple în care lemnul, sub formă de lambriu, este folosit pe fațadă într-un finisaj simplu, durabil și onest, inspirat din specificul arhitecturii locale.*

AȘA DA: *Clădire recentă pentru turism care se încadrează în specificul local prin volumetria simplă, folosirea lemnului ca finisaj pe fațade și integrarea unei prispe cu stâlpi și balustradă de lemn. Imagine de la Roșia Nouă (Ținutul Mureșului).*

AȘA DA: *Folosirea unor materiale și texturi inspirate din arhitectura lemnului specifică locului, asigură o bună integrare a intervențiilor noi în context. Frontonul de lemn și prispa interpretată într-un limbaj contemporan sunt elemente preluate din arhitectura tradițională și dau personalitate fațadelor. Grădinițe din Ciumani și Lăzarea, județul Harghita.*

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

În mare, sunt valabile recomandările pentru construcțiile cu gabarit mic și mediu, detaliate pe pagina anterioară. Mai jos vom detalia și alte recomandări, valabile pentru acest tip de construcții.

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1].

Compoziția fațadelor

În funcție de soluția și de gabaritul construcției, se pot marca registrele orizontale și verticale care se încadrează în specificul local, însă fără a genera soluții inadecvate din punct de vedere volumetric doar pentru a respecta cerințele de încadrare în specific. Volumetria se va raporta la construcțiile învecinate în ceea ce privește cromatica și materialele folosite pentru fațade și nu va constitui un element discrepant în ansamblul așezării (a se vedea recomandările din capitolele anterioare).

Sunt de preferat compozițiile simple, inspirate din arhitectura construcțiilor anexe de mari diemnsiuni, la care latura estetică este dată de folosirea sinceră (cât mai eficientă constructiv și funcțional) a materialelor locale - lemnul, piatra, cărămida, văiuga, tencuielile de lut, țigla ceramică sau șindrila.

Decorațiile de fațadă

Se recomandă o abordare rezervată în ceea ce privește preluarea elementelor decorative din arhitectura tradițională, cu excepția acelora a căror simbolistică s-a păstrat și care sunt continuate încă prin meșteșugurile locale.

Streșinile și burlanele

Pentru construcțiile cu gabarit mare, prezența streșinilor este justificată mai mult din punct de vedere funcțional decât estetic, așadar acestea se vor conforma în funcție de cerințele funcționale, chiar dacă este de dorit preluarea sau interpretarea într-un mod contemporan a streșinilor din arhitectura tradițională. În multe situații, aplicarea unor soluții inspirate din specificul local poate rezolva atât cerințele funcționale cât și integrarea în peisajul rural.

Jgheaburile și burlanele nu vor fi strălucitoare, nu se vor evidenția coloristic la nivelul construcției și vor fi realizate din materiale durabile, compatibile cu specificul local. Se va evita folosirea elementelor din PVC, polietilenă sau alte materiale cu durată scurtă de viață și impact vizual negativ.

Materialele pentru finisaje

Sistemele cu fațade ventilate cu placaj de lemn aparent sau de șindrilă, finisaj de lemn în sistem caplama ș.a. sunt potrivite pentru construcțiile de mari dimensiuni, rezolvând problema încadrării în specificul local și permițând totodată folosirea unor materiale potrivite pentru fluxul tehnologic și pentru cerințele structurale, în cazul pereților exteriori.

Pentru integrarea construcțiilor noi cu gabarite mari în peisajul natural, din punct de vedere vizual, se vor consulta soluțiile recomandate în capitolele anterioare.

Instalațiile tehnologice

Acestea nu se vor poziționa înspre stradă. Elementele aparente pentru instalații și instalațiile tehnologice vor fi realizate din materiale durabile (se exclud PVC-ul și polietilena). Acestea nu vor constitui elemente dominante la nivel vizual, privind din punctele de perspectivă sau de belvedere ale zonei, iar funcționarea lor nu va avea un impact negativ asupra mediului și a sănătății populației.

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

AȘA DA: *Construcții de mari dimensiuni cu fațade din lemn, inspirate din arhitectura construcțiilor anexe mari (șure, hambare). Prin alternarea distanței dintre elemente, se obțin suprafețe opace, semi-tranparente sau transparente, în funcție de necesități.*

AȘA DA: *Reabilitarea unui hambar folosind lemnul ca închidere (perete de lemn finisat cu scânduri, pe lateral) și ca sistem de umbrire (cu riflaje dese, pe fațada lungă).*

AȘA DA: *Riflajele de lemn pot fi o soluție optimă pentru umbrire sau ascunderea unor depozitări atât la clădirile noi, cât și în cazul unor extinderi, la Mărăuș (Depresiunea Zărandului).*

C. Intervenții pe construcțiile existente

Lucrările de intervenție asupra fațadelor construcțiilor existente trebuie să se realizeze după parcurgerea următoarelor etape esențiale pentru calitatea rezultatului final, sub coordonarea unui expert[1] în domeniu:

- analiza riguroasă a stării de degradare / conservare a fațadelor,
- identificarea cauzelor posibile ale degradărilor și
- propunerea unor soluții de remediere (constructive și de finisaj) care să asigure și integrarea în specificul local a intervenției.

Pentru lucrări de intervenție asupra unor clădiri cu valoare arhitecturală deosebită sau care sunt monumente istorice, se va apela la o echipă de specialiști în domeniu, fiind necesare studii și documentații atent elaborate, care să propună soluții optime, cu respectarea principiilor de lucru în restaurare:

- păstrarea autenticității construcției (referitoare la autenticitatea materialelor de construcție și de finisaj, la păstrarea urmelor trecerii timpului - a patinei și a istoricității),
- integrarea intervențiilor într-un ansamblu coerent (din punct de vedere constructiv, funcțional și al percepției vizuale, inclusiv în context),
- marcarea discretă a intervențiilor față de existent,
- intervenții minime și cât mai puțin invazive, cu materiale compatibile cu cele existente,
- intervenții care să fie, pe cât posibil, reversibile.

Se vor consulta recomandările de la capitolul **4. Amenajarea construcțiilor existente**, despre intervențiile asupra clădirilor istorice, de la pagina 118.

Soclul

Soclul construcțiilor existente este în cele mai multe cazuri marcat volumetric și vizual prin finisaje specifice locului. Prin intervențiile de renovare, se va păstra aspectul tradițional, iar în cazul în care soclurile au fost alteralte prin intervenții anterioare neadecvate, se vor repara/reface, respectând materialele, cromatica și tehnicile constructive specifice locului. Detalierea alcătuirilor și a principiilor constructive poate fi consultată în capitolul **5.3. Fundațiile.**

Volumetria existentă se va păstra, iar în cazul extinderilor, volumetria propusă se va raporta la ansamblul construcției (cu rezolvarea cerințelor structurale și de integrare la nivel vizual) și la vecinătăți, pentru păstrarea coerenței frontului stradal, dar și din motive structurale (respectarea rosturilor între clădiri, corelarea adâncimilor fundațiilor învecinate).

[1] În funcție de tipul lucrărilor de intervenție și importanța și valoarea arhitectural-istorică a clădirii sau ansamblului, se recomandă consultarea mai multor specialiști: arhitect, inginer de structură, restaurator de tencuieli și alte finisaje istorice valoroase, a unui expert atestat în domeniu.

Târnațul

Fiind un element de specific local extrem de valoros din punct de vedere arhitectural și decorativ (mai ales dacă prezintă elemente de lemn traforate sau sculptate, respectiv decorații în relief de tencuială), se recomandă păstrarea și restaurarea, după caz, a târnațului. Se va apela, de preferință, la meșterii locali specializați în realizarea elementelor de lemn și a celor decorative și se vor folosi materiale autentice, similare celor existente sau specifice locului.

Nu este recomandată închiderea târnațului, atât din motive de funcționalitate (oferă un spațiu versatil, intermediar între interior și exterior, protejează de încălzirea excesivă a pereților, pe timp de vară, și respectiv de intemperii), cât și din motive de unitate arhitecturală și autenticitate a clădirii. În cazul în care o astfel de soluție își găsește totuși o argumentare din punct de vedere funcțional, se va opta pentru o închidere care să preia sau să interpreteze elemente ale specificului local (de exemplu, folosind o împărțire geometrică în acord cu ritmul compozițional al fațadelor, după modelul verandelor apărute în perioada interbelică sau cu șipci de lemn, inspirate din jocul de lumină generat de balustradele de scânduri traforate).

Se vor evita închiderile târnațului cu tâmplării din PVC, care modifică semnificativ fațada prin desenul și materialitatea cu totul străine de specificul local. Spre deosebire de tâmplăriile verandelor tradiționale - dantelate, subțiri, cu detalii și decorații care dau o anumită personalitate fațadei, tâmplăriile de PVC ies în evidență într-un mod brutal, prin uniformitatea și lipsa detaliilor, care au devenit norme ale „modernității" globalizate, impersonale.

Frontoanele și decorațiile de fațadă

Se vor păstra și se vor pune în valoare prin intervențiile de renovare a fațadei, pe cât posibil, toate decorațiile existente:

ancadramente, brâie, cartușe cu numele proprietarilor și anul renovării / construirii, realizate din relief de tencuială, decorațiile de la nivelul târnațului, streșinilor și paziilor drepte sau înclinate, ale capetelor de grinzi etc.

Toate aceste detalii reprezintă straturi de informație și forme de expresie ale peisajului cultural, fiind transmise din generație în generație prin tradiții și meșteguri locale. O fațadă cu detalii conservate și puse în valoare, este mult mai interesantă decât una „modernă", cu aspect banal, care poate fi replicată oriunde fără efort, dar care elimină orice urmă de specific, anulând istoricitatea[1] și identitatea culturală a clădirii.

Frontoanele tradiționale, decorate în relief de tencuială, din scânduri de lemn sau cărămidă aparentă, care s-au păstrat până astăzi se vor conserva/restaura conform detaliilor inițiale și concluziilor studiului de parament[2], după caz, orice modificări care se aduc fiind realizate cu respectarea coerenței fațadei și a specificului local.

Contururile curbe se vor proteja prin recondiționarea șorțurilor de tablă și repararea bordurii de cărămidă, respectiv a streșinii acoperișului. Elementele precum statui, baldachine, nișe se vor restaura de către artiști restauratori. Frontoanele de lemn se vor proteja cu lacuri incolore sau în culori neutre, în armonie cu restul fațadei.

Nu se recomandă realizarea unor goluri suplimentare, nici mărirea celor existente, pentru a nu afecta raportul plin-gol specific și compoziția fațadei.

Streșinile și burlanele

Streșinile și sistemele de scurgere a apelor pluviale de pe acoperiș au un important rol de protecție a fațadelor, iar acolo unde acestea sunt deteriorate, se constată degradări accelerate la nivelul fațadelor. Așadar, se recomandă întreținerea periodică a jgeaburilor și burlanelor, respectiv a streșinilor tradiționale cu aruncătoare. În mod similar, cornișele intermediare de la baza frontoanelor se vor repara cât mai

[1] Istoricitatea unei clădiri reprezintă memoria sa cosntruită ca mărturie a trecerii timpului, capacitatea construcției de a exprima, prin forma, materialele și transformările ei, istoria proprie și contextul cultural în care a existat de-a lungul anilor.

[2] Analiza vizuală, completată de analize de laborator ale unor probe de material, documentarea prin desen (releveu) și fotografică a stratificației finisajelor exterioare ale fațadei, de la stratul portant (perete de lemn, piatră sau zidărie) și până la ultimul strat de zugrăveală. Acest studiu este de mare folos pentru o analiză precisă a degradărilor, identificarea cauzelor și alegerea soluțiilor compatibile cu existentul.

AȘA DA: *Păstrarea târnațului deschis - de lemn (la Plești, Culoarul Crișului Alb), respectiv cu stâlpi de zid (la Zădăreni, Câmpia de Vest a Banatului) este de preferat pentru a beneficia de spațiul intermediar între interior și exterior, deosebit de versatil pe care îl oferă, specific arhitecturii tradiționale locale.*

AȘA DA: *Păstrarea culorilor specifice locului la renovarea târnațului: pereții zugrăviți în alb și elementele de lemn vopsite, la Buteni (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Tratamentul incolor aplicat elementelor noi de lemn permite îmbătrânirea firească a materialului, și integrarea în context, la Iercoșeni (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Casă de cărămidă renovată cu păstrarea detaliilor originale în stilul* Art Nouveau, *la Secusigiu (Câmpia de Vest a Banatului) și o casă de lemn la Buteni (Depresiunea Zărandului), cu fațada realizată în perioada interbelică, zugrăvită recent.*

AȘA DA: *Restaurarea elementelor decorative este importantă pentru imaginea de ansamblu, pitorească, a clădirii tradiționale. Lucrările de renovare se vor realiza folosind materiale compatibile cu cele existente și tehnici de lucru tradiționale.*

AȘA DA: *Păstrarea compoziției și detaliilor fațadei - inclusiv a tâmplăriei, contribuie la armonia de ansamblu și la păstrarea autenticității, implicit la protejarea peisajului cultural local. În imagini două case cu finisaje realizate în anii 1960-1970, care s-au păstrat într-o stare bună: la Chesinț (Dealurile Lipovei) și la Apateu (Câmpia Crișului Alb).*

AȘA DA: *Fațada bine conservată, cu păstrarea detaliilor decorative și a tâmplăriilor vechi, a unei case din Zăbrani, zona Dealurile Lipovei. Culorile zugrăvelilor de var sunt pastelate și reflectă lumina în funcție de umiditatea aerului.*

AȘA NU: *Se vor evita zugrăvelile în culori stridente: roșu, roz, violet, portocaliu, verde-aprins, galben-citron ș.a. Placarea cu piatră spartă sau plăci ceramice care imită piatra a soclului va duce la degradarea finisajelor și apariția igrasiei la interior, iar aspectul „rustic" al placărilor din jurul ferestrelor și desenele de inspirație urbană cu linii drepte sau oblice pe fațade nu fac parte din specificul local.*

AȘA NU: *Este contraindicată folosirea unor zugrăveli acrilice, imperbeabile pe clădirile tradiționale. Decaparea lor în caz de degradare este dificilă.*

AȘA NU: *Case tradiționale renovate necorespunzător, prin placarea cu polistiren și tencuirea cu mortar de ciment, sistem care nu permite păstrarea decorațiilor fațadelor și formează un înveliș impermeabil, care duce în timp la apariția igrasiei. Închiderea cu plastic sau tablă a frontonului nu se încadrează în specificul local.*

AȘA NU: *Nu se recomandă folosirea panourilor publicitare care modifică imaginea de ansamblu și deteriorează elementele decorative. Cutiile pentru instalații și racorduri se vor monta cât mai discret, fără a avea un impact vizual negativ. Nu se acceptă zugrăveli care fragmentează fațada în dreptul diferiților proprietari sau chiriași.*

AȘA NU: *Nu se recomandă folosirea reclamelor de orice fel, care modifică imaginea de ansamblu a clădirii și generează contraste puternice în context.*

curând posibil, acolo unde se constată degradări, pentru a evita deteriorarea accentuată a finisajelor peretelui.

Jgheaburile și burlanele nu vor fi strălucitoare sau realizate din materiale inadecvate sau cu durată scurtă de viață, nu se vor evidenția coloristic la nivelul construcției. Nu se vor folosi elemente din PVC sau polietilenă. Se pot folosi, acolo unde este cazul, lanțuri care să direcționeze scurgerea apelor pluviale. Se vor păstra acele elemente caracteristice și valoroase, precum piesele de colț sau de capăt cu elemente decorative, paziile și sorțurile de tablă decorate, realizate folosind tehnici tradiționale de meșterii locali.

Materialele pentru finisaje

În cazul renovărilor și reparațiilor la nivelul fațadelor construcțiilor existente, se recomandă folosirea materialelor naturale locale - piatra, lemnul, varul, pigmenții naturali pentru zugrăveli, compatibile din punct de vedere al comportării în timp și al proprietăților fizice și chimice cu materialele de construcție existente.

Astfel, se va evita folosirea unor tencuieli pe bază de ciment care duc în timp la degradarea mortarului de var din rosturile zidăriilor istorice, respectiv la apariția igrasiei (în special atunci când sunt aplicate pe pereți de lemn sau văiugă). Trebuie avut în vedere faptul că incompatibilitatea[1] materialelor noi de finisaj cu cele existente poate duce la degradări mult mai grave decât cele pe care, aparent, le remediază.

Zugrăvelile exterioare pe bază de var se vor reface periodic, pentru a evita degradarea tencuielilor prin pătrunderea apei în micro-fisuri, care, prin ciclurile de îngheț-dezgheț și prin cristalizarea sărurilor în urma evaporării, va duce la crăpături și, în timp, la căderea tencuielii.

Sunt de evitat, ca finisaje exterioare: placările ceramice sau cu piatră - pentru pereți de lemn sau zidărie și soclu, placările cu tablă (tablă simplă, tablă cutată, panouri prefabricate cu tablă la exterior), materialele care conțin azbest, materialele plastice / din PVC, zugrăvelile sintetice și vopselele în culori stridente.

Nu se vor realiza placări cu piatră spartă sau cu elemente de lemn care să dea un aspect „rustic". Conceptul de „rustic" este diferit de cel de **„tradițional"** și adesea implică îndepărtarea de specificul local.

[1] Cazuri de incompatibilitate de materiale noi versus existente, des întâlnite sunt: aplicarea tencuielilor de ciment și / sau a polistirenului pe pereți de lemn, văiugă sau cărămidă rostuită cu mortar de var și placările soclului. Acestea au dus la degradări accentuate, atât la nivelul fațadelor, cât și la interior.

Culorile

Nu se vor folosi culori tari, contrastante. Se va opta pentru folosirea nuanțelor naturale ale materialelor folosite sau a unor culori și nuanțe nesaturate, pastelate, apropiate de cele naturale. În cazul unei clădiri cu valoare de patrimoniu, se recomandă realizarea unui studiu de parament pentru a descoperi eventuale detalii ascunse, dar și pentru a identifica materialele compatibile cu cele existente, necesare pentru renovare).

Pigmenții utilizați vor fi naturali, cât mai rezistenți la spălare (de către ploi) și la razele ultraviolete (pentru ca elementele și suprafețele să nu se decoloreze în scurt timp). Pentru elementele de lemn, se recomandă, acolo unde normativele o cer, tratamente prin impregnare în masă, incolore, iar acolo unde se poate, utilizarea lemnului netratat chimic, care îmbătrânește frumos, integrându-se în peisajul local. Vopselele de var se vor omogeniza în mod regulat în timpul aplicării, iar zugrăvelile se vor realiza din mai multe straturi subțiri, aplicate la un interval de aproximativ două zile[2].

Tehnologiile și instalațiile

Se vor folosi tehnologiile locale (cunoscute și accesibile atât meșterilor locali, cât și beneficiarilor) sau ecodurabile, de secol XXI, dar compatibile vizual și constructiv cu existentul. Se pot folosi tehnologii alternative și instalații aferente de asigurare a alimentării cu energie electrică sau termică, cu respectarea recomandărilor din capitolele anterioare.

Instalațiile nu se vor poziționa înspre stradă și nu vor constitui elemente dominante privind din diversele puncte de perspectivă sau de belvedere ale zonei, iar funcționarea lor nu va avea un impact negativ asupra mediului și a sănătății populației locale.

Reclamele se vor integra în compoziția de ansamblu a fațadei și se vor realiza, de preferință, din litere volumetrice discrete sau din materiale specifice locului (lemn, fier forjat, relief din tencuială de var). Acestea se vor amplasa astfel încât să nu acopere sau să deterioreze elementele decorative și să respecte coerența frontului stradal. Se vor evita reclamele care produc contraste puternice - în culori stridente, casete luminoase mari. Se va evita poluarea luminoasă a fronturilor stradale cu tuburi fluorescente, jocuri de culori și intensități luminoase, fiind preferate soluțiile de iluminat discrete, cu lumină indirectă sau atent focalizată.

[2] Jan Hulsemann, *op. cit.*, p. 75.

5.5. TÂMPLĂRIA ȘI GOLURILE

Prevederile referitoare la uși și ferestre privesc materialele de construcție, conformația acestora, soluțiile de umbrire și culorile.

Acolo unde este posibil, se recomandă să se apeleze la tehnici și mână de lucru tradiționale, atât pentru realizarea tâmplăriei interioare și exterioare, cât și pentru realizarea feroneriilor și/sau a diverselor elemente decorative, care pot fi bătute sau turnate.

Recomandările se grupează pe trei categorii:

A. Construcții cu gabarit mic (<120 mp), construcții cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

B. Construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

C. Intervenții pe construcțiile existente

Toate elementele de tâmplărie au nevoie de întreținere în exploatare (în mai mică sau în mai mare măsură). Realizarea de alcătuiri constructive corecte, cu materiale naturale, compatibile, de calitate, urmărirea în execuție și o întreținere conștientă, periodică, din partea utilizatorilor, le pot asigura o durată de viață mai mare.

5.5.1. Specificul local

În zona județului Arad, ferestrele caselor tradiționale sunt duble (ferestre interioare și ferestre exterioare), având de cele mai multe ori, o împărțire în două canaturi, cu traversă la partea superioară, rezultând câte patru ochiuri de geam per fereastră. Rândul exterior de ferestre, cu rol de îmbunătățire a izolației termice, se monta în sezonul rece, urmând ca în sezonul cald să fie înlocuit, pe aceleași prinderi, de obloanele cu rol de umbrar. Începând cu perioada interbelică, au apărut ferestrele exterioare cu două rânduri de cercevele, care integrează și obloane.

Cel mai adesea, ferestrele sunt de forma unui dreptunghi așezat cu latura lungă pe verticală, având un raport între laturi cuprins între 1/2 și 2/3 (lățimea reprezintă aproximativ jumătate, respectiv, două treimi din înălțime). Se întâlnesc și ferestre de formă apropiată de pătrat - la casele mici și la bisericile vechi de lemn, dar și ferestre ale caselor mai recente (de după mijlocul secolului XX), de forma unui dreptunghi cu latura lungă pe orizontală, cu trei canaturi.

Se observă faptul că alcătuirea și forma ferestrelor indică vechimea și evoluția lor de-a lungul timpului, ca parte a arhitecturii tradiționale specifice zonei. Astfel, cele mai vechi ferestre sunt cele la care cercevelele exterioare se deschid spre exterior, iar cele interioare spre interior. De la începutul secolului XX, s-au înmulțit ferestrele duble cu toc, cu cercevele exterioare care se deschid tot spre interior (rama interioară este mai largă decât cea exterioară).

Ferestrele și restul tâmplăriei (uși, porți, obloane) specifice arhitecturii tradiționale locale sunt realizate din lemn de strejar sau fag (tocul, traversele, montanții) și respectiv de brad /molid (cercevelele, foile mobile) și sunt de regulă vopsite în culori pe bază de ulei de in: nuanțe de ocru, maro, verde, albastru, și, mai rar, alb. Decorațiile, cu motive geometrice sau vegetale (romburi, împletituri, rozete ș.a.) sunt realizate prin traforare, sculptare sau incizare, pe șipcile de închidere, pe exteriorul traverselor și pe montanții dintre cele două canate. Uneori, se întâlnesc ferestre curbate la partea superioară, datând din perioada anilor 1900 sau din perioada interbelică.

Casele mici din pământ bătut și cele de lemn, de obicei, au două ferestre pe fațada dinspre stradă – cu dimensiuni modeste de 40...60 x 50...80 cm, uneori având și ancadramente simple.

Casele de tip francon au, pe fațada de la stradă, fie două ferestre și o ușă, fie trei ferestre, dintre care două la camera din față și una în dreptul târnațului (situația cel mai des întâlnită, în toate zonele), cu ancadramente mai elaborate, din relief de tencuială. Pe fronton, la partea superioară, se află două goluri mici de aerisire a podului, încadrate la rândul lor cu elemente în relief de tencuială.

Adesea, ferestrele caselor construite înainte de mijlocul secolului XX au obloane din lemn de brad. Pe peretele dinspre târnat, se află ușa de intrare în casă, ușa de la cămară (după caz) și două - trei ferestre (la casele francone, așezate cu latura scurtă la stradă).

În unele zone din sud-vestul județului, (Câmpia de Vest a Banatului, Câmpia Aradului, Podgoria Aradului și Dealurile

Ferestre în două canaturi la o casă de lemn (demolată la câteva luni după realizarea fotografiei) din Zăbalț (Dealurile Lipovei). Cercevelele exterioare lipsesc, dar se observă detaliile decorative la nivelul pervazelor tocului și la nivelul stâlpului dintre ferestre.

Ferestre duble în două canaturi la o casă de lemn din Aciuța (Culoarul Crișului Alb). Se observă împărțirea geometrică, fină a ochiurilor de geam, generând un accent compozițional la nivelul fațadei și ancadramentul din relief de tencuială care, pe lângă rolul decorativ, protejează tocul.

Ferestre duble cu cercevele exterioare care se deschid spre exterior, fără elemente decorative, la Iacobini (Depresiunea Zărandului) și la Sânmartin (Câmpia Aradului).

***AȘA DA:** Ferestre duble de lemn, cu cercevele exterioare care se deschid spre interior, păstrate și recondiționate, la o casă din Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).*

Ferestre duble cu cercevele exterioare care se deschid spre interior, realizate în perioada interbelică, la Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb) și la Cuied (Depresiunea Zărandului).

***AȘA DA:** Ferestre duble de lemn, cu cercevele exterioare care se deschid spre exterior - cu geam și respectiv cu obloane, păstrate în forma originară, la Șiștarovăț (Dealurile Lipovei).*

Fațadele dinspre stradă ale unor case de tip francon la care s-au păstrat tâmplăriile originare din lemn și golurile de aerisire a podului de la nivelul frontonului: la Buteni, (Depresiunea Zărandului) la Chesinț (Dealurile Lipovei), la Corbești (Culoarul Mureșului) și la Păuliș (Podgoria Aradului). Se observă forma și ancadramentele golurilor frontonului și proporțiile și materialitatea ferestrelor (dată de culori, texturi, împărțirea și detaliile decorative), care contribuie semnificativ la compoziția fațadelor. Ferestrele mici care se deschid spre exterior sunt cele mai vechi, ferestrele ușor retrase spre interiorul peretelui, cu detalii decorative elaborate și deschidere spre interior datează din perioada interbelică, iar cele cu trei canaturi au apărut la finele anilor 1950.

AȘA DA: *Tâmplărie de lemn la nivelul târnațului trasformat în verandă (închis cu sticlă), specifică zonei, păstrată și corect întreținută, la două case de tip francon de la Macea (Câmpia Aradului) și Vinga (Câmpia de Vest a Banatului). Întreținerea streșinilor și protejarea cu vopsea pe bază de ulei sunt măsuri esențiale pentru conservarea tâmplăriei.*

Uși de lemn bine conservate, datând de la cumpăna dintre secolele XIX-XX, la o gospodărie din Pârnești (Culoarul Mureșului).

Obloane de lemn de secol XIX, la Zăbalț (Dealurile Lipovei).

AȘA DA: *Ferestre de lemn păstrate în stare bună, cu rolete având cutie ascunsă - închisă cu sticlă la exterior, la Hășmaș (Depresiunea Zărandului), respectiv sub tencuiala decorativă a fațadei, la Socodor (Câmpia Aradului). Soluțiile de umbrire sunt integrate și participă la compoziția fațadelor.*

Uși de intrare - din stradă (în târnaț), respectiv din curte, protejate de intemperii - la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului) și la Socodor (Câmpia Aradului).

Lipovei) în perioada interbelică, târnațului i s-a adăugat o ușă de intrare direct din stradă, amplasată pe fațada casei. Ușile de intrare în târnaț aveau un rol de reprezentare și erau integrate compoziției fațadei, fiind realizate din lemn sculptat, cu modele inspirate din arhitectura anilor 1900 și aveau la partea superioară, sticlă colorată (a se consulta capitolul **2.1. Materiale de construcție folosite în arhitectura locală**).

În a doua jumătate a secolului XX, târnațul a început să fie închis cu sticlă, așezată pe tâmplărie de lemn cu elemente subțiri, care au dat închiderii un aspect textural, aproape textil.

Ferestrele caselor din perioada interbelică sunt mai mari, de aproximativ 70 x 100 cm, iar tâmplăria prezintă, la exterior, decorații elaborate, dovadă a perpetuării meșteșugurilor tradiționale. Această continuitate se mai percepe și la casele „în vinclu", dar se pierde treptat, până în anii 1980-90. Casele în L și casele construite de-a lungul frontului stradal, prezintă la rândul lor goluri mai mari și ancadramente specifice perioadei interbelice.

Prin profilul vibrat al cercevelelor subțiri de lemn și detaliile decorative, ferestrele vechi de lemn conferă o personalitate aparte și contribuie la autenticitatea caselor tradiționale.

În ultimii ani, din ce în ce mai mulți proprietari au decis să înlocuiască ferestrele vechi de lemn cu ferestre noi. Deși uneori această înlocuire este justificată, de cele mai multe ori, tâmplăria de lemn se poate reabilita prin mici reparații locale și introducerea chederului perimetral la contactul dintre toc și cercevea, intervenții menite să asigure etanșeitatea ferestrei. Pentru a îmbunătăți confortul termic, se poate opta pentru înlocuirea sticlei simple cu una termoizolantă, subțire (la ambele rânduri de ferestre sau doar la cele exterioare), în funcție de grosimea cercevelelor existente. Se va obține astfel o fereastră dublă eficientă termic în ansamblu, ținând cont de faptul că între cele două rânduri de ferestre se află un strat de aer. În plus, măsurătorile temperaturii la nivelul spaleților arată că ferestrele duble asigură o temperatură optimă pe fața interioară a spaleților (peste 13° C), care previne apariția consendului, spre deosebire de o alcătuire cu ferestre simple dar termoizolante, care deseori duce la condens, chiar dacă se adaugă ș izolație termică pe exteriorul peretelui[1].

[1] Jan Hulsemann, *op.cit.*, p.105.

5.5.2. Recomandări

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar și
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Materialele

Ferestrele și ușile noi vor fi realizate din lemn (masiv sau stratificat) tratat cu ulei, ceruit sau vopsit cu soluții naturale, cu feronerie metalică. Pentru tocul tâmplăriilor exterioare se va folosi lemn de esență tare. La realizarea tâmplăriilor, se vor respecta tehnicile tradiționale și se vor implica, pe cât posibil, meșterii din zonă.

Tâmplăria poate fi simplă sau dublă, în funcție de necesarul de izolare termică corelat cu climatul și factorii de mediu din zona în care se inserează construcția. Elementele componente ale tâmplăriei: rame, cercevele, șprosuri, traverse etc. se vor realiza din lemn. În mod excepțional, pentru conformarea la reglementări restrictive specifice anumitor situații sau funcțiuni, se poate folosi tâmplărie metalică, strict în situațiile impuse de lege și normativele în vigoare.

Se vor evita tâmplăriile de PVC, care se deformează mult mai repede și mai accentuat sub acțiunea razelor ultraviolete și a diferențelor de temperatură, și care ulterior, nu mai pot fi reparate. Pe lângă faptul că au o durată scurtă de viață în comparație cu tâmplăriile de lemn, tâmplăriile de PVC au un aspect cu totul străin arhitecturii specifice zonei, mai ales atunci când sunt albe, lucioase.

Pentru îndeplinirea cerințelor actuale privitoare la eficiența energetică, se poate folosi vitrajul termoizolant (cu două sau trei foi). Pentru a asigura un grad sporit de izolare fonică, atât pentru vitrajul termoizolant, cât și pentru vitrajul simplu de la ferestrele duble, se pot folosi foi de sticlă de grosimi diferite, care „rup" vibrația sunetului. Se va folosi sticlă transparentă, care poate fi acoperită cu diverse folii pentru control solar, însă fără a modifica culoarea și textura geamului.

Nu se vor folosi: geam bombat, geam reflectorizant, sau geam oglindă. În mod excepțional și justificat, se pot folosi și alte tipuri de prelucrări / acoperiri ale sticlei (de exemplu, folii speciale antiefracție sau antivandalism).

Pentru asigurarea cerințelor privitoare la igienă și sănătate, se vor folosi aerisitoare cu acționare automată (incluse în tocul geamului) sau manuală, pentru a asigura o ventilare naturală a spațiilor interioare, atunci când ferestrele sunt etanșe, adică nu permit împrospătarea pasivă a aerului (altfel fiind necesare sisteme suplimentare de ventilare mecanică sau naturală).

Conformația ferestrelor

Ferestrele noi vor respecta proporțiile între lungime și lățime specifice zonei, în special la fațada principală dinspre drum, pentru a păstra unitatea fronturilor stradale. Pentru funcțiuni principale care necesită un iluminat corespunzător, se recomandă alternarea unor goluri mici, specifice arhitecturii vernaculare, cu vitraje mari, de dimensiunea unui perete.

Se admit, ca accente compoziționale bine justificate (deschidere către peisaj, folosire pasivă a energiei solare), în afară de verande, panourile vitrate de dimensiuni mai mari, dispuse spre interiorul lotului, dar fără a depăși 30 % din suprafața fațadei pe care se amplasează.

Nu se recomandă goluri cu forme nespecifice - cerc[1], triunghi, romb, hexagon ș.a., care în timp pot genera inconveniente - neetanșeizare din cauza formei atipice, soluții de umbrire greu de implementat, costisitoare, adesea ineficiente și inestetice.

La funcțiunile cu flux de circulație mai mare între interior și exterior, se pot folosi uși batante, glisante etc., panouri de sticlă mobile sau goluri cu dimensiuni agabaritice comparativ cu specificul zonei.

În cazul construcțiilor de gabarit mare, dimensiunile golurilor vor respecta logica procesului tehnologic, respectiv cerințele funcționale privind iluminatul natural. Ferestrele vor avea, în general, o geometrie simplă și neornamentată. Pentru a le încadra însă în scara locului, se vor utiliza împărțiri (prin șprosuri, elemente aplicate, elemente de umbrire ș.a.) care preiau proporțiile specifice arhitecturii tradiționale. În acest caz, se pot folosi soluții similare celor întâlnite la construcțiile anexe mari (hambare, șure, grajduri, mori, găbănașe).

Pentru toate tipurile de construcții noi, forma și proporțiile golurilor noi se vor justifica din perspectiva încadrării în specificul local, prin desfășurate stradale, simulări cu suprapunere peste fotografii de peisaj, respectiv perspective stradale și fotografii cu tipologii de goluri din zonă, în cadrul studiului de amplasare și încadrare în peisaj, detaliat în **Anexa 1**.

Soluțiile de umbrire

Pentru umbrirea suprafețelor vitrate, se pot folosi obloane din lemn, streșini largi sau vegetație. În cazuri bine justificate, se pot prevedea obloane / alte măști din lemn, inspirate din forma și aspectul închiderilor întâlnite la anexele gospodărești din zonă.

Soluțiile de umbrire alese trebuie să se integreze în specificul locoal. Acestea vor fi realizate din lemn, se vor monta la exterior (pentru un control climatic și o protecție suplimentară împotriva intemperiilor) și pot avea lamele reglabile, care să permită un grad de umbrire optim, ajustabil, pe toată perioada zilei și în funcție de fiecare anotimp, și o iluminare naturală corespunzătoare. Nu se recomandă rulouri exterioare, montate aparent, fără reglaje, care iau din suprafața (lumina) geamului. Pentru vitrajele cu suprafețe mari, acolo unde sunt necesare, se pot instala soluții de umbrire din lemn, fixe sau cu lamele reglabile, care să integreze elementele discrepante în volumetria de ansamblu. Vitrajele mari se vor amplasa exclusiv pe fațadele dinspre curte.

[1] Cu excepția golurilor de la nivelul frontonului, similare ca dimensiuni și amplasare cu cele care se regăsesc în arhitectura tradițională locală (dacă e cazul).

AȘA NU: *Proporția ferestrelor nu respectă specificul local; împărțirea canaturilor nu este perceptibilă, iar ritmul golurilor nu respectă raportul plin-gol specific zonei.*

AȘA NU: *Clădire nouă cu goluri de forme și proporții diferite, fără o anumită regulă de compoziție și fără a ține cont de specificul local.*

AȘA DA: *Proporția și ritmul golurilor construcției noi respectă specificul local. Ferestrele noi de lemn respectă proporțiile, materialul și culoarea ferestrelor tradiționale.*

AȘA DA: *Golurile și ușile corespund necesităților de utilizare, iar alternarea ferestrelor mici cu ușile mari de acces, care preiau liniile de compoziție a ferestrelor, intră într-o alcătuire echilibrată.*

AȘA DA: *Necesitatea de lumină poate constitui un factor decisiv în arhitectura fațadei. Pereții vitrați pot fi dublați de un element de umbrire din lemn, care trimite la detaliile de închidere a construcțiilor tradiționale.*

Culorile și tratamentele de suprafață

Tâmplăria exterioară, elementele de umbrire și cele decorative se pot vopsi în diferite nuanțe nesaturate, cu vopsele pe bază de ulei de in, cu pigmenți naturali, care nu modifică aspectul lemnului și nu dau senzația de ud sau lucios, dar care permit totodată difuzia lentă a vaporilor.

Se vor evita culorile foarte închise, care duc la supraîncălzirea tâmplăriilor și la uscarea inegală a lemnului, deteriorând mai repede rosturile de îmbinare. Tratamentele aplicate vor proteja tâmplăriile de razele ultraviolete și vor asigura o întreținere ușoară. Culorile de tâmplării specifice zonei sunt diferite nuanțe de ocru, maro, verde și albastru. Se pot folosi și tratamente transparente, care lasă vizibilă culoarea și textura naturală a lemnului.

Nu se recomandă vopselele sintetice care nu permit difuzia vaporilor și duc, în timp, la deteriorarea lemnului. Deși vopsele pe bază de ulei de in sunt mai scumpe, acestea asigură un finisaj mai rezistent în timp și o protecție adecvată lemnului, care este un material higroscopic (absoarbe umiditatea din aer și o cedează lent, înapoi).

C. Intervenții pe construcțiile existente

Materialele

Tâmplăriile vechi se vor conserva și se vor recondiționa folosindu-se aceleași materiale și tehnici constructive regăsite la elementele originare. În cazul în care nu se mai pot recupera, tâmplăriile vechi de lemn se pot înlocui, dar cu păstrarea împărțirii și a detaliilor decorative, care se vor replica folosind, pe cât posibil, materiale și tehnici tradiționale.

Ferestrele și ușile noi vor fi realizate din lemn (masiv sau stratificat) tratat cu ulei de in, ceruit sau vopsit cu soluții naturale, cu feronerie metalică. Pentru toc, se va folosi lemn de esență tare. Se vor respecta tehnicile tradiționale și se vor implica, de preferință, meșterii din zonă. Tâmplăria nouă poate fi simplă sau dublă, în funcție de necesarul de izolare termică corelat cu climatul și cu factorii de mediu din zona în care se inserează construcția. Elementele componente ale tâmplăriei: rame, cercevele, șprosuri, traverse etc. se vor realiza din lemn. În mod excepțional, pentru conformarea la reglementări restrictive specifice anumitor situații sau funcțiuni, se poate folosi tâmplărie metalică, strict în situațiile impuse de lege și normativele în vigoare.

Pentru îndeplinirea cerințelor actuale privitoare la eficiența energetică, se poate folosi vitrajul termoizolant (cu două sau trei foi). Pentru a asigura un grad sporit de izolare fonică, atât pentru vitrajul termoizolant, cât și pentru vitrajul simplu de la geamurile duble, se pot folosi foi de sticlă de grosimi diferite, care „rup" vibrația sunetului. Se va folosi sticlă transparentă, care poate fi acoperită cu diverse folii pentru control solar, însă fără a modifica culoarea și textura geamului.

Nu se vor folosi: geam bombat, geam reflectorizant, sau geam oglindă. În mod excepțional și justificat, se pot folosi și alte tipuri de prelucrări / acoperiri ale sticlei (de exemplu, folii speciale antiefracție).

Tâmplăria din PVC sau cea metalică (nejustificată funcțional sau care nu se datorează unor cerințe tehnice speciale), se va înlocui cu tâmplărie din lemn masiv sau stratificat. Pentru sporirea confortului de izolare termică, se recomandă, acolo unde fereastra este într-o singură foaie, să se dubleze în spatele ei cu o fereastră cu vitraj termoizolant în două sau trei foi, eventual într-un singur canat, astfel încât intervenția să nu se observe din exterior. Se va avea grijă ca fereastra tradițională să se poată deschide înspre interior și să poată fi întreținută periodic.

Pentru asigurarea cerințelor privitoare la igienă și sănătate, se vor folosi aerisitoare cu acționare automată (incluse în tocul geamului) sau manuală, pentru a asigura o ventilare naturală a spațiilor interioare, atunci când ferestrele sunt etanșe, adică nu permit împrospătarea pasivă a aerului (altfel fiind necesare sisteme suplimentare de ventilare mecanică sau naturală).

Conformația ferestrelor

Elementele valoroase se vor conserva și se vor recondiționa, folosindu-se aceleași materiale și tehnici constructive (atât elementele cu forme tipice, cât și cele cu forme atipice), sau se vor înlocui, fără modificarea împărțirii originare.

După caz, se vor recondiționa sau înlocui punctual elementele deteriorate. O atenție deosebită se va acorda picurătoarelor de la baza ferestrelor exterioare și profilelor ieșite din planul peretelui (la partea de sus a ramei) care sunt mai expuse la intemperii și al căror rol este de a proteja cercevelele exterioare (mai ales în cazul ferestrelor cu deschidere spre exterior). Întreținerea cornișelor/streșinilor de deasupra ferestrelor și a ancadramentelor din tencuială asigură o viață mai lungă pentru elementele de tâmplărie.

Se recomandă păstrarea conformației ferestrelor duble, care asigură în același timp izolare termică și fonică. Confortul interior se poate îmbunătăți prin înlocuirea geamului simplu cu geam termoizolant mai subțire, montat în cercevelele existente și prin inserarea pe tot conturul, la contactul dintre cercevele și toc, a chederelor pentru etanșarea închiderii.

La funcțiunile cu flux de circulație mai mare între interior și exterior, se pot folosi panouri de sticlă mobile sau goluri cu dimensiuni mai mari, care se vor integra în specificul local și al clădirii prin elemente de împărțire a ochiurilor de geam și / sau prin elemente de umbrire care respectă proporțiile și ritmul golurilor specifice arhitecturii tradiționale locale.

Nu se vor insera ferestre noi care nu respectă proporțiile ferestrelor originare ale clădirii, respectiv care au forme nespecifice și/ sau complicate care în timp pot genera inconveniente - neetanșeizare din cauza formei atipice, soluții de umbrire greu de implementat, costisitoare, adesea ineficiente și inestetice. La nivelul frontoanelor dinspre stradă se vor păstra golurile existente, care contribuie la compoziția fațadei. Goluri ușor modificate, dar care se încadrează în tipologiile specifice locului, se pot accepta pe fațadele dinspre curte.

Soluțiile de umbrire

Elementele valoroase se vor conserva și se vor recondiționa folosindu-se aceleași materiale și tehnici constructive, sau se vor înlocui, fără modificarea împărțirii originare. Elementele metalice sau din PVC se vor înlocui cu elemente de lemn, care respectă specificul local.

Culorile și tratamentele de suprafață

Tâmplăria exterioară și elementele de umbrire sau alte elemente decorative se pot vopsi în diferite nuanțe nesaturate, preferabil menținând culoarea originară sau folosind culori care se încadrează în specificul local: nuanțe de ocru, maro, verde, albastru sau alb. Se pot utiliza și tratamente trasnparente, care lasă vizibilă culoarea și textura lemnului.

Tâmplăriile existente se vor întreține periodic, prin curățare și protejare împotriva razelor ultraviolete, a prafului și a apei din precipitații. Un tratament foarte bun și rezsitent în timp pentru tâmplăria exterioară de lemn este vopseaua pe bază de ulei, care permite difuzia vaporilor. Se vor utiliza vopsele cu pigmenți naturali care nu modifică aspectul lemnului și nu dau senzația de ud sau lucios.

AȘA DA: *Ferestrele tradiționale merită restaurate atunci când se prezintă în condiții acceptabile. Elementele degradate din lemn trebuie înlocuite, feroneria făcută să funcționeze din nou, iar întreg ansamblul trebuie protejat de o peliculă de vopsea sau baiț.*

AȘA DA: *Ferestre duble de lemn și grilaje pentru aerisirea pivniței, păstrate în stare bună, la Zărbani (Dealurile Lipovei).*

AȘA DA: *Ușă cu două canaturi și supralumină cu sticlă colorată, recent recondiționată, la Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului).*

AȘA DA: *Ușă recondiționată și integrată în amenajarea interioară.*

AȘA DA: *Atunci când fereastra nu mai poate fi salvată, se poate recurge la serviciile unui atelier local de tâmplărie, pentru a reproduce fereastra după croiul originar.*

AȘA DA: *Tâmplăriile introduse odată cu refuncționalizarea anexelor gospodărești pot fi rezultatul unei interpretări moderne a elementelor tradiționale.Tâmplăria de mari dimensiuni inserată în fosta colnă preia împărțirea geometrică, texturală a verandelor, se integrează în specificul construcției și al zonei, evitând aspectul plat, de gol neterminat, al tâmplăriilor noi, lipsite de profilaturi și detalii.*

AȘA NU: *Introducerea tâmplăriilor de PVC în locul celor de lemn afectează compoziția fațadei și implică deseori spargerea spaleților sau a buiandrugului, respectiv modificarea proporțiilor golurilor. Tâmplăriile de PVC nu se încadrează în specificul local și au un impact negativ asupra coerenței frontului stradal.*

AȘA DA: *Tâmplăriile noi introduse odată cu restaurarea creativă a unei șure de mari dimensiuni reinterpretează tâmplăriile tradiționale. Astfel, noile tâmplării se integrează în scara construcției și în specificul local. În imagini, o șură din comuna Zetea, județul Harghita, transformată în centru pentru evenimente culturale și workshopuri pentru promovarea meșteșugurilor tradiționale.*

AȘA NU: *Atunci când tâmplăria nouă de PVC (care înlocuiește o tâmplărie veche de lemn) este mai mare decât golul inițial, se modifică raportul plin-gol specific.*

AȘA NU: *Casă renovată cu materiale noi care nu respectă specificul local - tâmplărie de PVC la ferestre, cu o geometrie nespecifică, tencuieli pe bază de ciment și zugrăveli impermeabile.*

5.6. PORȚILE ȘI ÎMREJMUIRILE

5.6.1. Specificul local

Porțile și împrejmuirile gospodăriilor tradiționale joacă un rol important în conturarea peisajului cultural și a imaginii satului. De aceea, este importantă continuitatea în ceea ce privește materialele folosite, proporțiile și detaliile care țin de specificul zonei.

Porțile

Pe lângă rolul practic de loc de trecere între spațiul public și cel privat, loc de intrare în curte - pentru oameni și pentru animale, pentru car și sanie -, porțile au un deosebit rol de reprezentare. Poarta este, alături de fațada dinspre stradă (la a cărei compoziție contribuie semnificativ), elementul cel mai important de relaționare a proprietarilor cu comunitatea. De aceea, porțile prezintă detalii decorative cu anumite motive și simboluri, a căror semnificație era bine cunoscută în trecut de sătenii și care transmiteau informații despre proprietari, în mod asemănător detaliilor decorative ale fațadei.

Importanța porților este întărită de folosirea lor în cadrul unor sărbători tradiționale, precum Armindenul, Sânzienele, la evenimente importante din viață (nunta, înmormântarea, nașterea), la care diferite obiceiuri implică atârnarea unor ramuri verzi sau împodobite, a coronițelor din flori și ramuri subțiri la poartă sau transformă într-un adevărat ritual trecerea prin poartă. La aceasta se adaugă un element prezent încă la foarte multe porți – banca sau lavița de la poartă, loc de odihnă și de socializare, folosit și astăzi.

Ca alcătuire, porțile pot fi:

- simple, fără acoperiș – cu structură din lemn, zidărie sau metal;
- cu acoperiș – de obicei, realizat în două ape, în cazul porților tradiționale construite înainte de mijlocul secolului XX (inițial învelitoarea era din șindrilă, în secolul XX, fiind înlocuită cu țiglă);
- cu acoperiș doar deasupra accesului pietonal – realizat din lemn, cu învelitoare de țiglă, de tablă, de șindrilă sau de draniță, respectiv din beton armat sau dintr-un arc de zidărie de cărămidă, protejat cu șorț de tablă;
- integrate în peretele casei – la casele așezate paralel cu strada, pe aliniament, care au intrare uscată în curte.

Cele mai vechi porți sunt cele cu stâlpi și aripi mobile din lemn, în timp ce zidăria a fost introdusă la începutul secolului XX, fiind folosită la împrejmuiri și porți, în special în perioada interbelică.

Ornamentele porților diferă în funcție de materialul din care sunt alcătuite, tehnica de realizare a decorației și motivele folosite (dintre care, cele mai răspândite sunt motivul soarelui - redat prin cercuri, roți, rozete -, crucea, „funia împletită”, „pomul vieții”, alte motive geometrice, fitomorfe și zoomorfe).

Porțile de lemn

Modul de alcătuire și decorațiile porților din lemn reflectau, în trecut, atât starea socială a familiei, cât și anumite caracteristici legate de ocupația principală, având, așadar, un important rol de reprezentare.

Până la începutul secolului XX, porțile tradiționale erau construite din lemn, iar cele care se mai păstrează și astăzi au o valoare deosebită atât din punct de vedere istoric, cât și artistic. De aceea, acestea merită conservate și puse în valoare în cadrul amenajării exterioare.

Porțile vechi păstrate până astăzi datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului XX (dintre care cele mai multe se păstrează în zona Culoarul Mureșului, în zonele de dealuri piemontane din Depresiunea Zărandului și în zona Dealurile Lipovei) și sunt realizate cu totul din lemn – poarta mare, pentru animale și car („vrania”), poarta mică și acoperișul.

Stâlpii sunt din lemn de esență tare – stejar sau gorun –, fiind bogat decorați la partea superioară, și au rolul de a susține parțial greutatea foilor mobile, realizate din panouri de scânduri (din esență moale) și a acoperișului porții. Ornamentări se pot observa și la pazii și la grinzile acoperișului – mai ales pe partea dinspre stradă, unde se foloseau motive antropomorfe obținute prin sculptare, incizii cu modele din linii drepte și în zigzag, rozete solare, romburi și alte elemente geometrice.

La nivel compozițional, alături de

împrejmuire, porțile erau gândite în armonie cu fațadele casei, preluând uneori elemente decorative regăsite și pe stâlpii prispei sau la cornișa de pe fațada de la stradă.

După jumătatea secolului XX, porțile s-au construit cu panouri din scânduri de lemn, cu panouri de tablă plină sau din fier forjat.

Porțile cu stâlpi de zidărie

Începând cu prima parte a secolului XX, s-au construit porți cu stâlpi de zidărie de cărămidă (respectiv de piatră, în zonele înalte), la care părțile mobile (foile) de acces au fost realizate din scânduri cu traforuri și coronament decorat. Se observă că există o asemănare puternică între compozițiile porților de lemn și cele ale țesăturilor specifice fiecărei zone etnografice, prin adăugarea unor registre orizontale decorative și prin tratarea diferențiată a marginilor, inclusiv prin culorile și contrastele folosite.

În Depresiunea Zărandului, se mai păstrează porți de lemn care au patru aripi mobile – a patra fiind deasupra celor două aripi mari ale porții pentru căruță și animale, fiind realizată din scândură traforată sau din șipci așezate în diagonală, formând un panou decorativ care închide spațiul dintre poarta mare propriu-zisă și grinda de sub acoperișul porții. Această aripă („roștei") era deschisă numai atunci când căruța intra în curte încărcată cu fân, fiind necesară o înălțime de trecere mai mare.

Numeroase porți prezintă o alcătuire mixtă, de obicei cu stâlpi de zidărie și foi de poartă din tablă și lemn, semn al transformărilor petrecute de-a lungul timpului și al tradiției în sine, ca proces de sinteză, care folosește materialele și tehnicile constructive, alături de elementele decorative specifice, în căutarea armoniei, eficienței constructive și trăiniciei.

Porțile de tablă

În cazul porților die tablă ale caselor așezate cu latura lungă la stradă, decorul acestora face parte din compoziția fațadei în sine, în cadrul căreia ocupă o poziție dominantă, ca principal punct de interes. Acestea sunt decorate prin amprentare (prin batere cu cuie speciale, de diferite lățimi), cu motive antropomorfe, vegetale sau geometrice similare cu cele întâlnite la porțile de lemn, dar cu influențe stilistice specifice anilor 1900.

Porțile independente, de acces direct în curte, cu structură din metal, s-au răspândit în a doua jumătate a secolului XX, când și aripile s-au realizat tot din tablă sau fier forjat, înlocuind vechile porți de lemn sau îmbrăcându-le. Chiar și porțile realizate în anii 1970-1980, chiar dacă nu prezintă elemente de specific în ceea ce privește detaliile constructive și decorația, prin simplitatea alcătuirii și păstrarea proporțiilor porților mai vechi de lemn pe care le-au înlocuit, se încadrează în specificul local și fac parte din memoria locului, alături de casele „în vinclu".

În ultimele decenii, la construirea împrejmuirilor și a porților, materialele tradiționale au fost înlocuite tot mai des de materiale noi, industriale – plasă de sârmă, bolțari de beton, foi de tablă fălțuită, beton armat și fier forjat, care aduc un aspect urban, în contrast puternic cu specificul local, ceea ce alterează semnificativ atmosfera caracteristică peisajului rural, la nivelul străzilor.

Împrejumirile

Gardurile tradiționale erau construite din materiale naturale locale, ușor de găsit și de prelucrat, precum pământul bătut, nuielele, parii de lemn, scândurile cioplite. În secolul XX, au apărut gardurile de cărămidă și cele de fier forjat.

O tipologie tradițională veche de gard era reprezentată de gardul din „stobori" (pari înalți și lați) între care erau uneori împletite nuiele, tipologie folosită până la mijlocul secolului XX, în toate zonele din județul Arad. Gardurile dinspre stradă au fost întotdeauna realizate cu o atenție la detalii, având un important rol de reprezentare, alături de porți.

La câmpie și în satele de luncă, împrejmuirile spre stradă erau construite din pământ bătut sau din nuiele împletite, protejate cu învelitori de trestie, paie sau spini, mai rar din scânduri de lemn cu traforări la partea superioară.

La deal și munte, gardurile erau realizate din nuiele împletite, din scânduri protejate la partea superioară cu o scândură așezată oblic, din leațuri ascuțite la vârf, din tăblii din leațuri și scânduri sau din zidărie de piatră, în funcție de disponibilitatea materialului, locul unde era folosit (gardurile din fața casei au fost dintotdeauna construite cu o structură mai elaborată și din materiale mai durabile, pe când cele din jurul grădinii sau livezii erau mai simple) și posibilitățile proprietarilor. La

AȘA DA: *Poartă tradițională de lemn păstrată și întreținută, cu acoperiș și panou din șipci de lemn așezate în diagonală la partea superioară a foilor de poartă, care prezintă rame decorate pe contur, la Căpruța (Culoarul Mureșului).*

Poartă tradițională de lemn cu acoperiș deasupra portiței de acces pietonal, la Nadăș (Depresiunea Zărandului).

Poartă tradițională cu stâlpi de cărămidă și acoperiș, cu boltă de cărămidă deasupra intrării pietonale și foi mobile de lemn, cu roștei din scânduri traforate deasupra porții pentru car. Imagine din satul Chisindia (Depresiunea Zărandului).

AȘA DA: *Poartă tradițională de lemn cu acoperiș cu învelitoare de șindrilă, cu stâlpi frumos decorați și consolidați la bază cu blocuri de piatră. Imagine din satul Rănușa (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Se recomandă păstrarea, repararea și întreținerea periodică a porților vechi de lemn tradiționale. Imagine din satul Turnu (Câmpia Aradului).*

Poartă tradițională de zid, cu bolți de cărămidă deasupra ambelor intrări, cu foi din panouri de scânduri așezate în modele geometrice, cu șipci decorative aplicate. Imagine din satul Toc (Culoarul Mureșului).

Porți de lemn la case așezate cu latura lungă pe aliniamentul stradal - la Căprioara (Culoarul Mureșului) și la Zăbrani (Dealurile Lipovei). Recondiționarea porților de lemn se va face, de preferință cu vopsele pe bază de ulei de in, ținând cont de compoziția cromatică a fațadelor și de specificul local.

Poartă de lemn cu ochiuri de sticlă colorată și panouri de protecție din tablă la baza foilor mobile (Tăgădău, Depresiunea Zărandului).

AȘA DA: *Porți de lemn bine păstrate, integrate în structura cu stâlpi de beton din a doua parte a secolului XX. Prin simplitate și culoare, au o prezență discretă în peisajul uliței (Apateu, Câmpia Crișului Alb).*

Poartă de tablă ampretată cu motive decorative tradiționale, cu panou de scânduri traforate la partea superioară (Secaci, Depresiunea Zărandului).

Ansamblu de porți și gard între case, cu structură de zidărie de cărămidă, acoperiș cu învelitoare de țiglă profilată, foi de tablă ampretată și panouri de scânduri traforate la partea superioară (Crocna, Depresiunea Zărandului).

AȘA DA: *Poartă de fier forjat și panouri de tablă, recondiționată și vopsită (Tăgădău, Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Loc de stat acoperit, lângă poartă, bine întreținut, la o casă din Socodor (Câmpia Aradului).*

Ansamblu de porți și gard de cărămidă, cu foi de poartă din tablă și fier forjat, datând din perioada interbelică și păstrat într-o stare bună, la Sânpetru German (Câmpia de Vest a Banatului).

AȘA DA: *Ansamblu de porți de fier forjat și panouri de tablă la partea inferioară și gard cu soclu de beton și panouri similare cu cele ale porților, recent recondiționat, la Iratoșu (Câmpia Aradului).*

Împrejmuire tradițională de lemn, semitransparentă și mai joasă în dreptul fațadei de la stradă a casei și opacă în rest, la Cuvești (Dealurile Lipovei).

AȘA DA: *Se recomandă păstrarea și întreținerea gardurilor tradiționale, precum cele de stobori (pari), de scânduri și de nuiele împletite. Imagini din Bata (Culoarul Mureșului) și Dieci (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Gard de piatră și beton la Luncșoara (Culoarul Crișului Alb), protejat cu o bordură la partea superioară. Împrejmuirile de piatră sunt specifice satelor de munte și celor din apropierea carierelor de piatră.*

AȘA DA: *Gard de cărămidă bine păstrat, la Nădab (Câmpia Aradului), protejat cu o bordură la partea superioară. Zidăria de cărămidă plină aparentă are un aspect plăcut, cald și are o durată de viață foarte lungă.*

AȘA DA: *Gard de lemn păstrat în stare bună, pe soclu de beton, protejat la partea superioară cu țiglă ceramică. Se observă decorul din scânduri traforate și ritmul dat de șipcile de acoperire a rosturilor (Nădab, Câmpia Aradului).*

AȘA DA: *Gard de zidărie de piatră nerostuită la Covăsânț (Podgoria Aradului), protejat la partea superioară de câteva rânduri de cărămidă, dintre care, ultimul, cu rol de învelitoare, din cărămizi triunghiulare așezate pe cant.*

AȘA DA: *Gard de cărămidă foarte bine păstrat, protejat la partea superioară și deasupra scolului cu două rânduri de cărămidă arsă de mai multe ori, cu suprafață aproape impermeabilă. (Vinga, Câmpia de Vest a Banatului)*

unele garduri de la stradă, se observă tratarea diferită a închiderii din dreptul casei, care este mai transparentă (realizată din fier forjat, plasă de sârmă sau scânduri subțiri distanțate) sau chiar mai joasă, și cea din dreptul curții, mai opacă și/ sau mai înaltă.

În secolul XX, au fost construite tot mai multe garduri de zidărie (de piatră sau de cărămidă) acoperite cu țiglă, respectiv cu soclu și stâlpi de zidărie sau de beton și închideri de plasă de sârmă sau de fier forjat. După 1950, au apărut gardurile cu stâlpi de metal și închideri de tablă.

5.6.2. Recomandări

Prevederile se referă la materialele de construcție, conformația acestora, soluțiile tehnice și compatibilitatea dintre materialele de alcătuire.

Acolo unde este posibil, se recomandă să se apeleze la tehnici tradiționale și la meșteri locali.

Recomandările ce urmează grupează toate cele trei categorii:

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

C. Intervenții pe construcțiile existente

Porțile

Se recomandă păstrarea și restaurarea porților tradiționale de lemn, de zidărie cu foi de lemn / metal și lemn, respectiv a celor cu foi de tablă decorată manual, acolo unde mai există. Pentru reparații și renovări, se vor implica, pe cât posibil, atât specialiști în domeniul restaurării (mai ales în cazul porților de lemn cu decor sculptat, deosebit de valoroase), cât și meșteri locali și se vor folosi tehnici constructive și materiale tradiționale, compatibile cu cele existente. Se recomandă, de asemenea, păstrarea și recondiționarea porților de fier forjat realizate înainte de 1945, respectiv a celor de tablă cu decor simplu, din perioada comunistă.

La alcătuirea și dimensionarea porților noi se va ține cont de specificul local, în ceea ce privește materialele, volumetria, formele și elementele decorative. Sunt permise decorații discrete, tipice pentru peisajul rural din zonă, realizate din materiale naturale.

Se recomandă păstrarea aspectului natural al materialelor, în ceea ce privește textura și culoarea, respectiv folosirea unor culori din specificul local și în acord cu imaginea clădirii.

Se vor evita porțile metalice lucioase (din inox sau cu aspect similar) și cele cu structură metalică placată cu tablă lucioasă, tablă ondulată, policarbonat sau PVC. Nu se recomandă folosirea culorilor stridente, a materialelor lucioase, sidefate, a elementelor prefabricate și a materialelor plastice.

Pentru studiul încadrării în specificul local și respectiv în peisaj a porților noi sau a intervențiilor la nivelul porților existente (care modifică volumetria, gabaritele și materialele), se vor realiza desfășurate stradale și / sau simulări de volumetrii suprapuse pe fotografii în perspectivă (în lungul străzii, la nivelul frontului stradal, la stânga și la dreapta intervenției), cu indicarea materialelor propuse și a gabaritelor.

Împrejmuirile

Se recomandă întreținerea / restaurarea gardurilor tradiționale care s-au păstrat în stare bună, având în vedere importanța lor în cadrul peisajului rural. Dacă este necesară înlocuirea gardurilor vechi, se va opta, de preferință, pentru soluții similare cu cele originare, folosind materiale naturale și, pe cât posibil, tehnici constructive și tipologii tradiționale, specifice locului.

Pentru împrejmuirile noi, se va ține cont de următoarele principii:

- împrejmuirea față de stradă poate fi opacă, semitransparentă sau transparentă, în funcție de specificul frontului stradal sau al așezării, care se va stabili prin documentarea fotografică și prin desfășuratele stradale, în cadrul studiului de amplasare (Anexa 1); se recomandă o înălțime maximă de 1,80 m (cu cel mult 0,60 m pentru soclu);
- în cazul clădirilor construite în afara vetrei, împrejmuirea se va realiza astfel încât să se integreze în peisaj, folosind tipuri de garduri tradiționale întâlnite la contactul dintre locuire și peisajul natural (precum la împrejmuirea fânețelor, a livezilor, a grădinilor dinspre pădure ș.a.), din materiale naturale (lemn, nuiele împletite, pământ bătut, piatră); pentru integrarea în peisaj, se recomandă gardul viu sau plantarea unor arbuști pereni din flora locală; înălțimea maximă a împrejmuirii va fi de 1.80 m;

AȘA NU: *Înlocuirea porții din lemn cu una din fier forjat și policarbonat alterează coerența fațadei și, implicit, a frontului stradal.*

AȘA NU: *Gardurile de tablă lucioasă contrastează puternic cu materialele naturale specifice arhitecturii tradiționale.*

AȘA NU: *Poartă nouă cu structură metalică și foi de tablă cutată care nu se încadrează în ansamblul compozițional al fațadei.*

AȘA NU: *Noul gard de tablă contrastează puternic, prin textură și culoare, cu peisajul natural și cu mediul construit existent.*

AȘA NU: *Porțile de fier forjat cu modele străine locului și gardurile din panouri prefabricate de beton nu se încadrează în specificul local.*

AȘA DA: *Porți din scânduri și tablă și gard de scânduri cu soclu de beton, la Șepreuș (Câmpia Crișului Alb).*

- împrejmuirea față de vecinătăți poate fi semitransparentă sau opacă, în funcție de caracterul și funcțiunea spațiului exterior (curtea casei, ogradă, grădină, curte tehnică) și se recomandă ca această opacizare să fie dublată de gard viu sau arbuști fructiferi; înălțimea maximă recomandată este de 2.00 m;
- împrejmuirile din interiorul parcelei pot fi transparente sau semitransparente, din gard viu.

Se va păstra aspectul natural al materialelor sau se vor folosi tratamente tradiționale: tencuieli și văruieli ale soclurilor și zidăriilor, iar pentru lemn, tratamente care permit o îmbătrânire frumoasă.

Gardurile de cărămidă aparentă se vor restaura prin completarea mortarului din rosturi și protejarea la partea superioară cu țiglă ceramică, o bordură de cărămidă sau un rând de cărămizi așezate pe cant.

Gardurile de scânduri se vor proteja la partea superioară cu o scândură cu picurător așezată drept acoperiș, cu un șorț de tablă sau cu un acoperiș îngust cu învelitoare de țiglă ceramică, șindrilă, paie sau trestie.

Nu se recomandă garduri din elemente prefabricate metalice sau din beton, de tablă simplă sau cutată, policarbonat, materiale plastice. Se vor evita gardurile care rețin și radiază căldura, având consecințe asupra confortului resimțit în zona adiacentă și distrugând (pârjolind) vegetația din vecinătate.

În alcătuiri constructive compatibile, se pot folosi materiale nespecifice locului, care s-au dovedit necesare și care prin culoare și textură nu generează contraste puternice, însă într-o proporție redusă (ocupând cel mult 20 % din suprafața împrejmuirii).

Se vor evita culorile stridente, materialele lucioase și/sau sidefate. Nu se va folosi sârma ghimpată la împrejmuirile dinspre drum. Gardurile din plasă de sârmă existente se vor masca folosind plante cățărătoare sau gard viu.

5.7. AMENAJĂRILE EXTERIOARE

5.7.1. Specificul local

Amenajările exterioare specifice mediului rural din zona județului Arad reflectă caracteristicile locuirii tradiționale rurale, ocupațiile specifice fiecărei subzone și adaptarea eficientă la condițiile de mediu (topografie, calitatea solului, microclimat local, orientarea față de punctele cardinale și față de elementele naturale dominante: păduri, cursuri de apă, culmi, râpe).

Amenajările exterioare la care ne vom referi în acest capitol sunt cele din interiorul curților și care țin de spațiul privat sau semi-public aferent unei gospodării / lot, lăsându-le la o parte pe cele aferente spațiului public, pe care le vom aborda în capitolul următor.

Scările și rampele exterioare

Scările exterioare sunt, de obicei, direct legate de intrarea în casă (și de intrarea în cămară, în zonele de munte), cu trepte de piatră sau lemn, unoeri având acoperiș în prelungirea acoperișului casei sau fiind integrate în volumul unui foișor de acces. În locul treptelor deteriorate, la unele case, s-au turnat, în ultimele decenii, trepte de beton.

Pavimentele exterioare

Amenajarea exterioară a terenului este realizată, de obicei, din materiale locale și depinde de necesitățile gospodăriei: piatră de râu pusă în dungă, piatră de carieră sau de codru așezată orizontal, pământ bătut, strat înierbat, butuci de lemn tăiați, pietriș. Totuși, cele mai multe curți nu sunt pavate, ci au un strat de iarbă și, pe alocuri, câteva lespezi de piatră sau alei înguste din ciment. Recent, s-au amenajat alei din dale de beton, uneori înierbate, sau din ciment turnat peste un strat de pietriș. Se observă o tendință de a acoperi tot mai mult din suprafața curții cu pavaje sau ciment, ducând la creșterea umidității din fundații și pivnițe (apa nu mai este absorbită eficient de sol, respectiv nu se mai poate evapora).

De-a lungul timpului, oamenii au acordat o atenție deosebită șanțurilor de îndepărtare a apelor de lângă casă și de lângă căile de acces și realizării pantelor necesare scurgerii apei și direcționării ei către spațiile verzi. În ultimii ani, însă, tot mai multe șanțuri pentru colectarea apei de ploaie nu au mai fost curățate, ducând la colmatarea lor și la riscul inundării curților la ploile abundente.

Vegetația

Vegetația exterioară deține un rol important în amenajarea curții, având atât funcție utilitară (pomi și arbuști fructiferi, plantații de protecție, umbrire), cât și decorativă (flori, arbuști).

Grădinile de legume și mirodenii, livezile, straturile de flori, vița-de-vie în fața târnațului, patul de vie dintre cele două case sau dintre casă și anexă fac parte din specificul local.

Alte amenajări

Alte amenajări specifice și care se găsesc în majoritatea gospodăriilor din zonele studiate sunt: fântânile cu roată (mai rar întâlnite fiind cele cu cumpănă, care sunt mai vechi) și băncile din fața porții, la stradă. Uneori fântâna este amplasată pe limita de proprietate, fiind folosită la comun între vecini sau spre stradă, pentru a fi folosită și de alți săteni sau trecători.

AȘA DA: *Gard și porți noi de lemn, care se potrivesc cu tâmplăria și stâlpii de lemn ai casei (Chisindia, Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Împrejmuire de lemn cu două grade diferite de opacitate spre stradă (șipci subțiri distanțate și respectiv șipci intercalate cu scânduri) care are un rol important în compoziția de ansamblu a fațadei clădirii. Soclul de piatră este protejat de o bordură lată de beton deschis la culoare, care articulează cele două texturi diferite: a zidăriei de piatră de mari dimensiuni, cu aspect masiv, și cea a gardului de lemn, cu aspect diafan, ritmat. (Lăzarea, județul Harghita)*

AȘA DA: *Plantele cățărătoare pe gardul de fier forjat, la Luncșoara (Culoarul Crișului Alb). Soclul de piatră este protejat cu o bordură lată de beton, cu pantă lină, pentru scurgerea apei de ploaie.*

AȘA DA: *Viță de vie lângă târnaț, care asigură umbrirea pe timp de vară, la o casă din Pleșcuța (Culoarul Crișului Alb).*

AȘA DA: *Spațiu verde amenajat lângă casă, alee îngustă și curte cu strat înierbat, la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).*

AȘA DA: *Paviment din piatră și strat înierbat cu pantă spre exterior, în jurul pereților (Lelește, județul Hunedoara).*

AȘA NU: *Foișor cu structură de lemn, dar cu balustradă din metal, fronton închis cu policarbonat și învelitoare de tablă cutată - materiale străine locului.*

AȘA DA: *Pat de vie peste curtea dintre „casa mare” și „casa mică”, amenajare specifică, la Apateu (Câmpia Crișului Alb).*

AȘA DA: *Grădină de legume spre stradă și curte cu pomi fructiferi în jurul casei, la Tărnăvița (Culoarul Crișului Alb).*

AȘA NU: *Amenajare cu plante străine locului, în interiorul curții și în zona verde din fața casei, la stradă.*

AȘA DA: *Strat de flori și viță-de-vie pe lângă casă, alee îngustă cu rosturi dese și curte înierbată, cu pomi fructiferi pe margine, la Zăbrani (Dealurile Lipovei).*

AȘA DA: *Curte cu iarbă și poteci pavate cu dale mari așezate distanțat, cu strat de flori și pietriș în jurul casei, la Bruznic (Dealurile Lipovei).*

AȘA NU: *Nu se recomandă betonarea pe suprafețe mari a curții, deoarece în acest fel umezeala din pământ urcă în pereții casei, iar curtea se inundă rapid la ploi abundente.*

AȘA DA: *Fântână cu închidere de lemn și acoperiș de tablă, la Ghioroc (Podgoria Aradului).* ***AȘA NU:*** *Fântână renovată cu materiale străine locului.*

AȘA DA: *Fântână la poartă și poartă tradițională de lemn, la Nadăș (Depresiunea Zărandului). Se recomandă înlocuirea învelitorii de tablă a fântânii cu țiglă ceramică.*

AȘA DA: *Loc de odihnă și socializare în fața porții și gardului de lemn, cu bănci de lemn specifice zonei, la Bocsig (Depresiunea Zărandului).*

5.7.2. Recomandări

Prevederile se referă la materialele de construcție, conformația acestora, soluțiile tehnice și compatibilitatea dintre materialele de alcătuire.

Acolo unde este posibil, se recomandă să se apeleze la tehnici tradiționale și meșteri din zonă.

Se recomandă ca la intervențiile pe construcțiile existente să se conserve cât mai mult din fondul construit existent, aparținând specificului local. Elementele discrepante vor fi convertite în elemente care respectă specificul local sau vor fi înlăturate.

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar
și
C. Intervenții pe construcțiile existente

Scările exterioare

Acestea vor marca, de regulă, accesul principal și vor avea rolul de a prelua eventualele diferențe de nivel existente pe teren. Nu se vor realiza scări și accesuri care nu se încadrează în specificul local: scări monumentale, realizate din materiale nespecifice, placate cu plăci ceramice sau cu aspect rustic. Treptele sau rampele vor fi alcătuite din materiale naturale: lemn, piatră, cărămidă, pământ compactat acoperit cu strat înierbat sau pietriș.

Mâinile curente și balustradele se vor realiza din materiale naturale specifice locului și vor fi inspirate din arhitectura locală: de exemplu, din tipologiile întâlnite la prispe. Se vor evita balustrii de beton, panourile de tablă, din policarbonat, din fier forjat și alte elemente și materiale străine locului.

Pavimentele exterioare

Se vor realiza din materiale locale și naturale: piatră, lemn, cărămidă; după caz, acestea pot fi înierbate. Nu se recomandă fixarea elementelor de pavaj în beton, ci folosirea unui pat de nisip așezat pe un strat de pietriș compactat, care să asigure drenarea apei de ploaie în teren și stabilitatea pavajului. Se va asigura panta pentru scurgerea apelor pluviale și îndepărtarea acestora de construcții, concomitent cu dirijarea către spațiile verzi.

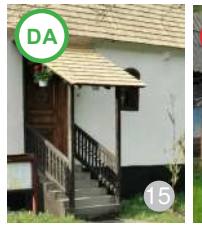
Nu se recomandă folosirea dalelor de ciment și a aleilor turnate. Cimentul este un material care absoarbe și radiază căldura, accentuează disconfortul termic mai ales în sezoanele călduroase. Se va evita orice compus ce conține ciment Portland și asfalt sau rășini sintetice. Se vor folosi cu precădere sisteme permeabile la apă. Nu se vor impermeabiliza suprafețe mari prin platforme și alei turnate din beton.

Se recomandă realizarea un strat de pietriș (de drenaj) de aproximativ 50 de cm lățime în jurul clădirilor, pentru a proteja pereții de umezeală (pietrișul asigură o bună difuzie a umidității de capilaritate din fundații, care, astfel, nu va mai urca la nivelul pereților). Se vor crea jgheaburi sau rigole la sol, în dreptul burlanelor sau sub streșini, pentru îndepărtarea apelor pluviale.

Platformele pentru autovehicule și aleile carosabile vor fi pietruite și/sau înierbate. În mod excepțional, dacă există pericolul scurgerii de hidrocarburi, se va permite construirea unei platforme de dimensiuni minime, cu alcătuirea și dotările conforme normativelor. Pe cât posibil, aceasta se va amplasa pe teren astfel încât să nu fie vizibilă din spațiul public.

AȘA DA: *Foișor de acces în târnat renovat recent, cu soclu și trepte de cărămidă, la Iercoșeni (Depresiunea Zărandului).*

AȘA DA: *Scară cu trepte de beton, balustrade și acoperiș de lemn la Roșia Nouă (Culoarul Mureșului).* ***AȘA NU:*** *Scară cu trepte de beton și acoperiș de tablă.*

Platformele și traseele de circulație vor urmări suprafața terenului natural. Accesurile și amenajările din incintă vor ține cont de posibilitatea intrării mașinilor de intervenție: pompieri, Salvare.

Culorile folosite vor fi cele ale materialelor naturale, nu se vor utiliza pigmenți tari și nespecifici. Toate materialele folosite se vor trata corespunzător, în funcție de amplasarea și expunerea lor la factorii de mediu, și se va urmări îngrijirea lor periodică. Nu se recomandă pavimente din mai multe culori, contrastante.

Vegetația

Se va conserva biodiversitatea (se va încerca, inclusiv, păstrarea lângă construcții a speciilor de păsări și animale care asigură echilibrul ecosistemului), prin folosirea plantelor autohtone specifice zonei și a practicilor agricole tradiționale.

În cadrul amenajării, se va păstra ierarhizarea parcelei după modelul gospodăriei tipice: spațiile de grădină decorativă, grădină de legume, livadă, fâneață sau ogor cultivat (după caz). Suprafața spațiilor verzi (cultivate și amenajate) va predomina în cadrul gospodăriei (minimum 70 % din suprafața terenului, în cazul loturilor din țesut discontinuu și minimum 50 % în cazul loturilor din țesut compact). Spațiile libere vizibile din drumurile publice vor fi valorificate ca grădini decorative (de flori), de legume sau spații verzi amenajate (cu alei, arbori, arbuști, flori), cuprinzând specii locale de plante. Nu se recomandă plantarea unor specii exotice sau specii cu rezistență ridicată, care pot tinde să ia locul celor autohtone (de exemplu, cenușer, *Paulownia*, oțetar-fals: *Ailanthus altissima*).

Vegetația se poate utiliza ca element arhitectural sau de mascare a construcțiilor: arbori de aliniament, plante cățărătoare, taluzuri înierbate. Nu este recomandabilă fasonarea decorativă a arbuștilor.

Elementele de mobilier exterior

Mobilierul se va realiza cu preponderență din materiale naturale: lemn, nuiele și tulpini împletite, piatră, cărămidă, pământ bătut. În alcătuirile constructive pot fi folosite și alte materiale (de exemplu, prinderile metalice), însă acestea nu vor avea o pondere importantă și se vor încadra în specificul și în formele locale. Nu se recomandă folosirea unor materiale străine locului, precum: betonul, metalul (se încinge vara și se contractă și este foarte rece, iarna), materiale strălucitoare (inox) sau sintetice (rășini, PVC, mase plastice, fibră de sticlă). Nu se recomandă placările cu piatră spartă sau cu elemente de lemn cu scopul de a da un aspect „rustic”.

Echiparea edilitară

Toate construcțiile trebuie să beneficieze de utilitățile necesare pentru desfășurarea activităților cotidiene, cu respectarea normelor de sănătate și igienă, atât pentru utilizatori, cât și pentru vecinătăți. Lucrările pentru instalații nu trebuie să deranjeze mediul sau să afecteze vecinătățile prin: poluare fonică, scurgeri de canalizare și ape uzate, poluare luminoasă, diverse infiltrații sau materiale care pot afecta pânza freatică.

Toate branșamentele noi pentru electricitate, gaze, internet și telefonie vor fi realizate îngropat sau într-un mod cât mai discret, pentru a nu avea un impact negativ asupra fațadelor și a nu deteriora paramentul. Antenele satelit, de internet sau de telefonie mobilă , pe cât posibil, nu se vor amplasa pe fațadele dinspre stradă.

Se pot amenaja locuri speciale, cu respectarea normelor sanitare, pentru crearea de compost din materialele organice: resturi alimentare, deșeuri de textile organice, crengi, frunze, resturi vegetale, resturi animale, carton etc.)

Se pot realiza soluții de captare și refolosire a apelor pluviale.

Amplasarea panourilor fotovoltaice/ solare se va face astfel încât să nu afecteze imaginea de ansamblu a construcției, cu respectarea recomandărilor de la capitolul **5.1. Acoperișul.**

AȘA DA: *Folosirea unor taluzuri de pământ acoperit cu vegetație pentru integrarea unei construcții de mari dimensiuni în peisaj.*

AȘA DA: *Mod de mascare și de protecție a unui contor electric.*

AȘA DA: *Amenajarea unui loc de stat de tip amfiteatru îngropat, în fața unei clădiri pentru turism din Căsoaia, aduce o utilitate în plus spațiilor de la demisol cu care se relaționează.* ***AȘA NU:*** *Nu se recomandă fasonarea decorativă a arbuștior, ci plantarea unor specii perene din flora locală, care să asigure integrarea în pesiajul din jur.*

B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum

Scările și rampele exterioare

Acestea vor marca, de regulă, accesul principal și vor avea rolul de a prelua eventualele diferențe de nivel existente pe teren. Nu se vor realiza scări monumentale, din materiale nespecifice, placate cu ceramică sau cu aspect „rustic”. Treptele sau rampele vor fi din materiale naturale: lemn, piatră, cărămidă, pământ compactat, acoperit cu strat înierbat sau pietriș. Scările pot fi realizate și din alte materiale, nespecifice (de exemplu, din metal sau beton), dacă au un aspect discret și se justifică din punct de vedere funcțional.

Mâinile curente și balustradele se vor realiza din lemn, din cărămidă (tencuită sau aparentă) sau alte materiale naturale specifice zonei sau, dacă normativele o impun, din alte materiale cu aspect discret, neutru: elemente metalice subțiri, beton aparent cu textură de scânduri de lemn. Se vor evita balustrii de beton, panourile de tablă sau din policarbonat și alte elemente sau materiale care contrastează cu peisajul natural și construit din jur.

Pavimentele exterioare

Vor corespunde cerințelor tehnice impuse de funcțiunea lor. Acolo unde este posibil, se vor realiza din materiale locale și naturale: piatră, lemn, cărămidă, pământ compactat (dacă nivelul de trafic corespunzător funcțiunii o permite). Se va asigura panta pentru scurgerea apelor pluviale și îndepărtarea lor de construcții, concomitent cu dirijarea către spațiile verzi.

Se va realiza un strat de pietriș (de drenaj) de minimum 50 de cm în jurul clădirilor, pentru a proteja pereții de umezeală. Se vor crea jgheaburi și rigole la sol, sub streșini, pentru îndepărtarea apelor pluviale.

Platformele pentru autovehicule și aleile carosabile vor fi pietruite. Se va evita turnarea aleilor de beton sau asfalt (impermeabilizarea terenului) pe suprafețe mari. Pentru a evita pericolul scurgerii de hidrocarburi, se va construi o platformă de dimensiuni minime, cu structura și dotările conform normativelor. Căile de acces pentru mașinile de intervenție se vor dimensiona corespunzător.

Culorile folosite pentru pavimente vor fi discrete, neutre, apropiate de cele ale materialelor naturale.

Vegetația

Suprafața spațiilor verzi va fi conformă legilor și normativelor în vigoare. Spațiile libere cuprinse între aliniament și construcție vor fi plantate cu specii locale de arbori și arbuști, într-o proporție de minimum 50 %. Nu se vor planta specii exotice sau specii cu rezistență ridicată, care pot tinde să ia locul speciilor autohtone (ex: cenușer, oțetar-fals: *Ailanthus altissima*).

Vegetația se poate utiliza ca element arhitectural sau de mascare a construcțiilor cu gabarite mari (vegetație care trebuie să fie prezentă și pe timpul iernii): arbori de aliniament, plante cățărătoare, taluzuri înierbate. Nu este recomandabilă fasonarea decorativă a arbuștilor.

Iluminarea exterioară

Corpurile de iluminat vor avea volume simple, fără ornamentări excesive. Se recomandă folosirea luminii calde, apropiate de cea naturală (3 000 K). Iluminarea nu se va realiza cu mai multe culori. Pe cât posibil, se recomandă controlul luminii cu variatoare.

Echiparea edilitară

Toate construcțiile trebuie să beneficieze de utilitățile necesare pentru desfășurarea activităților prevăzute, cu respectarea normelor de sănătate și igienă, atât pentru utilizatori, cât și pentru vecinătăți. Lucrările pentru instalații nu trebuie să deranjeze mediul sau să afecteze vecinătățile prin: poluare fonică, scurgeri de canalizare și ape uzate, poluare luminoasă, diverse infiltrații sau materiale care pot afecta pânza freatică.

Toate branșamentele noi pentru electricitate, gaze, internet și telefonie vor fi realizate îngropat sau într-un mod cât mai discret. Se recomandă gruparea branșamentelor în firide speciale, mascate cu elemente de lemn. Nu se vor amplasa antenele TV, de satelit, de internet sau de telefonie mobilă în locuri vizibile din circulațiile publice.

Se pot amenaja locuri speciale, cu respectarea normelor sanitare, pentru crearea de compost din materialele organice.

Se pot realiza soluții de captare și refolosire a apelor pluviale.

Amplasarea panourilor fotovoltaice/ solare se va face astfel încât să nu afecteze imaginea de ansamblu a construcției și a peisajului înconjurător, cu respectarea recomandărilor de la capitolul **5.1. Acoperișul.**

6. SPAȚIUL PUBLIC

6.1. Specificul local

Specificul spațiului public rural este dat de fluiditatea și polivalența spațiilor. Terenul de întâlnire este și loc de adunare (nunți, pomeni etc.), și teren de fotbal pentru copii. Iarba întâlnește pietrișul într-un mod delicat, natural, apa se scurge prin mici șanțuri înierbate, uneori pavate. Spațiul public rural nu se ascunde sub o vegetație bogată, ci caută un loc însorit. Se poate observa câte un brad sau un molid cu valoare simbolică lângă o biserică sau un grup de pomi fructiferi. Nu există nimic gratuit, fără scop. Fântâna, troița, banca, copacul au toate valoare funcțională. Materialele folosite sunt cele locale: lemn, piatră, pietriș, strat vegetal cu plante din flora locală. Metalul, plasticul, suprafețele strident colorate nu au apărut decât recent, și, chiar dacă sunt din ce în ce mai des întâlnite, se percep ca accidente, într-un mediu construit a cărui relație cu firescul și naturalul este (încă) puternică.

Astăzi, în majoritatea satelor traversate de un drum județean sau național, strada principală a devenit șosea și a rămas puțin spațiu alocat oamenilor. Se constată apariția *spațiului public amenajat,* care, în prezent, se află sub infeluența mediului urban din punct de vedere conceptual și formal, și, din punct de vedere economic, sub presiunea pieței materialelor de construcție noi, industriale/artificiale, în mare parte străine de specifiiul local.

Alei și drumuri

În satele de câmpie, aleile pietonale din fața caselor sunt despărțite de suprafața carosabilă de spații verzi largi, plantate cu pomi fructiferi și arbuști cu fructe sau flori comestibile sau folosite în medicina populară. Aceste adevărate perdele verzi oferă un mediu plăcut pe timp de vară, asigurând umbrirea aleilor pietonale, protejează casele și curțile împotriva prafului de pe drum și servesc drept spații înverzite cu floră spontană pentru păsările de curte (găini, rațe, gâște), lăsate libere în fața caselor pe timpul zilei.

În unele sate, deasupra trotuarului s-au amenajat paturi continue de vie, care asigură atât umbra necesară pe timp de vară, cât și o suprafață în plus pentru coacerea strugurilor.

Atât pomii fructiferi, salcâmii, teii și vița-de-vie creează un mediu prietenos pentru pietoni, cu miresme specifice fiecărui anotimp, totodată deosebit de practic, dar și cu un aspect plăcut, care conferă continuitate și unitate peisajului stradal rural.

Troițe, statui și monumente locale

În fiecare sat există monumente de comemorare a eroilor din cele două războaie mondiale. Aceste monumente sunt amplasate în apropiere de centrele localităților, lângă biserici, primării sau în parcuri comunale. De obicei, sunt realizate din piatră sau lemn sculptat și sunt așezate pe un soclu. Pentru comunitatea locală, au o importanță deosebită și fac parte din reperele memoriei locului. Uneori, inscripțiile cu numele celor căzuți în luptă sunt însoțite de rugăciuni sau îndemnuri la reculegere și recunoștință și de informații despre sculptori și ctitori. Astfel de monumente se pot găsi și în cimitirele sătești, la rândul lor izvoare de istorie locală.

Alte monumente de for public sunt statuille de sfinți, troițele și pietrele sau crucile de hotar. Acestea din urmă reprezintă locuri pentru momente de reculegere pe drumurile care duc la terenurile agricole sau la pășunile din jurul vetrei satului și sunt folosite în cadrul procesiunilor religioase care se fac periodic pentru binecuvântarea recoltelor.

În general, troițele sunt amplasate la intersecții de drumuri – atât în intravilan, cât și pe drumurile din hotarul satelor. Troițele sunt, de obicei, din lemn sculptat, cu un acoperiș simplu de scânduri sau în patru ape, cu învelitoare de șindrilă sau tablă, respectiv din piatră, fără acoperiș.

Statuile sfinților sunt specifice satelor cu locuitori catolici (sate de coloniști șvabi sau bulgari) din Câmpia de Vest a Banatului, fiind întâlnite în sate precum Sânpetru German, Vinga, Zădăreni.

Fântâni și cișmele

Fântânile și cișmelele sătești sunt amplasate la intersecțiile de drumuri sau de-a lungul străzii principale, fiind întâlnite aproape în fiecare sat. Acestea sunt fântâni publice cu roată și aveau în trecut și vălău pentru adăpatul animalelor, care pe alocuri s-a păstrat până astăzi.

Cele mai multe fântâni au pereții puțului de apă construiți din beton, zidărie de piatră sau de cărămidă, mai rar - din lemn, având contur cilindric sau dreptunghiular, și au acoperiș cu învelitoare de țiglă, de tablă sau de draniță, sprijinit pe o suprastructură de lemn sau de metal.

Cele mai vechi fântâni care s-au păstrat până azi sunt fântânile cu cumpănă. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost săpate tot mai multe fântâni și a fost introdus sistemul cu roată, cele cu cumpănă având neajunsul de a ocupa mult mai mult spațiu și de a necesita bușteni foarte lungi.

Podețe peste pâraie și maluri de ape

În mai multe sate s-au păstrat poduri pietonale (punți) peste pâraie, construite din lemn în perioada interbelică și reparate de-a lungul timpului de săteni. Acestea au, de obicei, o mână curentă simplă, confecționată dintr-o bârnă rotundă lungă cât puntea, sprijinită doar la capete. Podirea este din scânduri groase așezate peste butucii groși care servesc drept structură, iar cele două (cel mult trei) trepte de legătură cu malurile sunt realizate din bolovani de râu neteziți, înlocuiți mai recent de trepte turnate din beton.

6.2. Recomandări

Spațiul public rural trebuie să-și păstreze autenticitatea, să conserve austeritatea, simplitatea și fluiditatea.

Acest specific nu trebuie distrus prin diverse amenajări urbane (ca în orașe: pavele de beton, trotuare cu borduri etc.). Pentru a-l conserva intact, se recomandă evitarea amenajării cu decorațiuni de tipul căruțelor cu flori, al fântânilor arteziene sau al plantațiilor horticole cu flori și soiuri de arbuști de import.

Materialele folosite trebuie să fie exclusiv cele locale sau specifice zonei, iar elementele de mobilier și instalații (bănci, foișoare, cișmele etc.) este recomandat să fie confecționate de meșteri locali. Mobilierul urban, cofretele publice și posturile de transformare și reglare vor fi astfel proiectate, încât să se integreze în peisaj și în arhitectura locală.

Nu se acceptă proiecte tipizate, ci doar soluții adaptate locului. Investițiile și evenimentele publice: clădirile publice, piețele pentru produsele locale, târgurile, festivalurile și sărbătorile, trebuie să fie exemple de bune practici pentru toată comunitatea - atât ca arhitectură, cât și ca amenajare și integrare în peisaj.

AȘA DA: *Alei pietonale umbrite de vegetația bogată - arbori și pomi fructiferi cu frunziș des pantați de o parte și de alta a trotuarului, la Mișca (Câmpia Crișului Alb) și Nădab (Câmpia Aradului)*

AȘA DA: *Păstrarea specificului rural al străzii: drum pietruit, delimitat de zone înierbate, respectiv stradă principală asfaltată cu șanțuri înierbate. Imagini din Turnu (Câmpia Aradului) și Chesinț (Dealurile Lipovei)*

AȘA DA: *Chiar dacă a fost canalizat pârâul din localitate, malurile sunt lăsate cu spațiu verde, întreținut minimal, ceea ce dă posibilitatea vegetației spontane de apă să se dezvolte. Peisajul este unul foarte apropiat de cel natural de luncă, ceea ce este de dorit în peisajul intravilan rural, favorizând o percepție nemijlocită a relației cu natura. Imagini din satele Archiș și Hășmaș (Depresiunea Zărandului)*

Drumurile și alte căi de acces

În mod tradițional, drumurile sătești sunt delimitate de zone înierbate, taluzuri sau șanțuri deschise. Ele sunt utilizate simultan de către pietoni, bicicliști, animale, căruțe, sănii și autovehicule. Tendința actuală – prin amenajări și asfaltare – este de a crește și a favoriza tranzitul auto, în detrimentul celorlalți participanți la trafic. Acest lucru dăunează siguranței, confortului de locuire și comunității. La nivelul spațiului public, se vor reface aliniamentele stradale (pomi fructiferi sau alte aliniamente specifice fiecărei localități/străzi). Se va conserva biodiversitatea (inclusiv, se va încerca păstrarea în localitate a speciilor de păsări și animale care asigură echilibrul ecosistemului), prin folosirea plantelor autohtone specifice zonei și a practicilor agricole tradiționale.

În spiritul principiilor de conservare a specificului local, se recomandă păstrarea polivalenței drumurilor și limitarea vitezei auto, păstrarea rețelei stradale existente și a profilurilor transversale ale drumurilor. Nu se recomandă lărgirea drumurilor și crearea de trotuare supraînălțate de tip urban, cu rigole îngropate. Suprafețele de circulație (drumuri și alei publice sau private) trebuie să fie cât mai permeabile, cu pavaj din piatră cubică sau pietriș de calcar, evitându-se folosirea betonului, a asfaltului și a pavelelor de beton.

Asfaltarea trebuie să se limiteze la drumurile principale și să includă o atentă rezolvare a pantelor pentru scurgerea apelor pluviale și a terasamentelor. Ignorarea acestor detalii sau rezolvarea lor superficială conduce la deteriorarea rapidă a asfaltului sau a stratului de uzură (în special în zonele umbrite, unde apa și gheața stagnează).

Drenajul căilor de circulație trebuie realizat cu șanțuri deschise, cu vegetație spontană, care prezintă următoarele avantaje: încetinesc scurgerea apei, reduc riscul de inundații (reducerea vitezei apei înseamnă debite mai mici în aval) și participă la preepurarea apelor recuperate de pe drumuri (prin fitoepurare). Se recomandă rezolvarea corectă a colectării și a scurgerilor de ape pluviale, a taluzurilor, a podețelor, a sprijinirilor de pe marginile drumului, a parapetelor și a infrastructurii drumului, înaintea lucrărilor de finisare rutieră.

În cazul drumurilor secundare, pavarea cu piatră spartă împănată, pe pat de geotextil, este mai rezistentă în timp și mai eficientă. Elementele de siguranță a drumului (podețe, ziduri de sprijin, parapeți etc.) vor fi realizate din materiale locale: zidărie din piatră naturală, construcții din lemn, iar plantațiile vor avea scopul de a stabiliza terenul.

Indiferent de modul de realizare a drumurilor, acestea se întrețin periodic (se completează pietrișul, se repară asfaltul, se curăță șanțurile etc.). Fără o întreținere corespunzătoare, orice drum se deteriorează și face dificilă deplasarea. Întreținerea drumurilor asfaltate e mai costisitoare, iar pe timp de iarnă, aderența lor e mai mică decât a celor pietruite.

Aleile pietonale se vor pava, de preferință, cu materiale naturale: piatră cioplită de râu sau de carieră.

În mod tradițional, pentru trotuare sunt folosite pietre de râu de diferite culori și mărimi sau cărămidă densă (arsă de mai multe ori) glazurată, așezată în forme geometrice simple. Ulițele pietonale și potecile nu vor fi asfaltate sau pavate, ci se recomandă pietruirea sau înierbarea lor.

Pentru plantațiile menite să stabilizeze drumurile, se recomandă specii locale de arbori și arbuști.

Zonele de parcare vor fi realizate din pietriș compactat (criblură spartă). Nu se recomandă pavelele de beton, nici suprafețele asfaltate. Parcările vor fi înconjurate de o perdea de arbori și arbuști, pentru a se integra în peisaj. Nu se recomandă marcajele cu vopsea, ca în mediul urban, ci delimitări din piatră naturală sau cărămidă glazurată.

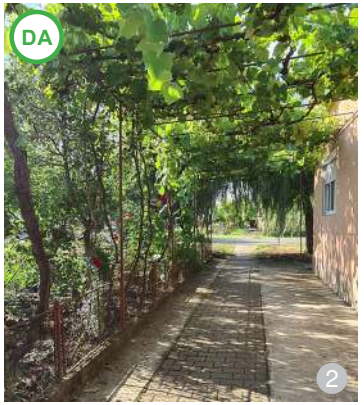
Se recomandă realizarea de către autoritățile locale a unor piste pentru biciclete între sate, care sunt foarte utile și necesare pentru ușurarea transportului de scurt parcurs atât pentru localnici, cât și pentru turiști.

Elementele de mobilier exterior: bănci, foișoare, stații de transport public, locuri de joacă pentru copii

Se întâlnesc, în funcție de specificul și destinația așezării, o serie de elemente caracteristice realizate cu preponderență din lemn, nuiele/lețuri și zidărie din cărămidă și piatră. De aceea, se recomandă ca pentru obiectele noi de mobilier din spațiul public rural să se păstreze specificul localității respective.

Mobilierul se va realiza cu preponderență din materiale naturale: lemn, nuiele împletite, cărămidă, pământ bătut, piatră. În alcătuirile constructive pot fi folosite și alte materiale (de exemplu, prinderi metalice), însă acestea nu vor avea o

AȘA DA: *Alee protejată de un pat de vie și trandafiri, la Apateu (Câmpia Crișului Alb). Pe timp de vară, o plimbare până la vecinii din capătul străzii este deosebit de plăcută, la umbra deasă a viei. Umbra servește și la protejarea pereților caselor, care păstrează astfel o temperatură optimă la interior.*

AȘA NU: *Betonarea malurilor pârâului la Vâsdoci și Târnăvița (Culoarul Crișului Alb) a întrerupt brusc continuitatea peisajului natural, iar adâncimea canalului creat pune probleme legate de siguranța pietonilor și a animalelor.*

AȘA DA: *Se recomandă amenajarea de piste pentru biciclete între localități. Nu se recomandă comasarea circulației rutiere cu cea a bicicletelor, din motive de siguranță în trafic.*

AȘA DA: *Se recomandă amenajarea cu piatră a terasărilor și a pereților șanțurilor de scurgere, acolo unde denivelările impun consolidarea malurilor. Amenajările existente se vor conserva și se vor întreține periodic. Imagine din satul Crocna (Depresiunea Zărandului).*

pondere importantă, încadrându-se în specificul și formele locale.

Nu se recomandă folosirea unor materiale străine locului, precum: betonul, metalul (se încinge vara și se contractă și este foarte rece, iarna), materiale strălucitoare (inox) sau sintetice (rășini, PVC, mase plastice, fibră de sticlă).

Nu se vor realiza placări cu piatră spartă, plăci ceramice sau cu elemente de lemn care să dea un aspect „rustic”. Conceptul de „rustic” este diferit de conceptul de „tradițional”.

Se va evita vopsirea mobilierului în culori stridente sau folosirea unor culori nespecifice de baiț pentru lemn.

Troițe și monumente de for public

Se recomandă conservarea și restaurarea monumentelor și a troițelor, sub îndrumarea specialiștilor din domeniu (arhitecți, restauratori), folosind materiale naturale specifice zonei/așezării și în acord cu tipologia și caracterul monumentului. Monumentele și troițele de piatră se vor curăța periodic de depuneri și pete.

Nu se vor insera elemente noi care nu fac parte din ansamblul originar. Împrejmuirile de protecție se vor realiza, de preferință, din gard viu la nivelul soclului existent sau din plante ornamentale din flora locală. Se vor evita materialele și tratamentele lucioase, policarbonatul, materialele plastice, culorile stridente, învelitorile de tablă cutată/ondulată sau care imită țigla, învelitorile bituminoase, baluștri de beton la socluri și alte elemente străine locului.

Fântâni și cișmele

Se recomandă întreținerea și recondiționarea fântânilor și a cișmelelor de apă existente în localități. Accesibilitatea apei potabile din spațiul public este un element de specific local care merită conservat și pus în valoare prin amenajări simple, folosind materiale naturale: lemn pentru închideri și locuri de stat, piatră sau cărămidă pentru soclu, pavaj și trepte (dacă e cazul), țiglă ceramică, draniță, șindrilă sau tablă fălțuită mată pentru învelitori. Se vor evita materialele și tratamentele lucioase, policarbonatul, materiale plastice, culorile stridente, învelitorile de tablă cutată/ondulată sau care imită țigla, învelitorile bituminoase.

Podețe și maluri de ape

Se vor restaura și întreține podețele existente, cu păstrarea aspectului originar: mână curentă și balustrade de lemn, podire cu scânduri. Treptele noi se vor realiza din piatră sau lemn,

AȘA DA: *Amenajarea spațiului public în lungul cursurilor de apă reprezintă o bună metodă de animare a vieții sociale a satului: în imagine, adăpost pentru joagăr (satul Izvoare, comuna Zetea, județul Harghita). Se observă folosirea lemnului, sub diferite forme: structură de lemn,învelitoare din scândură, soclu din butuci. Amenajarea din jurul construcțiilor este simplă, din materiale naturale: strat înierbat, borduri de piatră de râu, pavaj de piatră spartă.*

AȘA DA: *Sunt de preferat aleile cu pantă spre șanț, ampalsate la o distanță de cel puțin 50 cm de pereții caselor și de împrejmuiri, pentru a permite difuzia lentă a umidității din sol.*

AȘA DA: *Se vor păstra și se vor recondiționa fântânile și cișmelele existente, folosind materiale și tehnici tradiționale. Fântânile cu roată au, de obicei, închideri din șipci de lemn și acoperiș cu învelitoare de tablă fălțuită, draniță sau țiglă ceramică.*

AȘA NU: *Se vor evita amenajările care anulează spațiile verzi și impermeabilizează pavajul. Pe timp de vară, un astfel de loc este greu de parcurs, iar o ploaie torențială va inunda troturarul și strada. Spațiile verzi dau posibilitatea apei de ploaie să fie absorbită treptat, iar umbra pomilor și arborilor este de neprețuit pentru pietoni.*

AȘA NU: *Se vor evita pavajele cu plăci/pavele de beton sau de asfalt, mai ales dacă se alipesc soclurilor, pentru că blochează eliberarea umidității din zidării, care vor rămâne astfel umede.*

Monument de comemorare a eroilor din Al Doilea Război Mondial de la Păuliș (Podgoria Aradului) și monumentul Sf. Treime de la Vinga (Câmpia de Vest a Banatului).

AȘA DA: *Podețele din lemn peste pârâu sunt specifice locului. Se recomandă întreținerea și repararea lor cu materiale similare. Nu se recomandă înlocuirea unui podeț de lemn cu unul de beton sau metal. Imagini din Corbești și Cladova (Culoarul Mureșului)*

iar cele de beton se vor trata cu un strat anti-uzură (cu praf de piatră sau pietriș mărunt) sau se vor finisa cu lemn, piatră sau cărămidă.

Nu se recomandă podețe pietonale din metal, balustrade metalice, de fier forjat sau tablă, care nu se încadrează în specificul local. Se pot folosi piese metalice pentru prinderi, dar fără a avea o pondere semnificativă la nivel vizual în cadrul ansamblului.

Iluminarea exterioară

Nu se va folosi lumina artificială în exces (ținând cont de contextul cu preponderență natural în care se încadrează, aceasta poate dăuna bioritmului animalelor și al insectelor din zonă). Corpurile de iluminat vor avea volume simple, fără ornamentări excesive. Se recomandă folosirea luminii calde, apropiate de cea naturală (3.000 K). Iluminarea nu se va realiza în mai multe culori. Pe cât posibil, se recomandă realizarea controlului luminii cu variatoare, atât pentru spațiul public, cât și pentru cel privat.

AȘA NU: *Nu se acceptă foișoare din beton placate cu piatră sau cărămidă, nici învelitorile din material bituminos.*
AȘA DA: *Foișoarele pentru odihnă din spațiul public se vor realiza din materiale naturale și cu preluarea detaliilor de alcătuire specifice zonei, sub coordonarea unor meșteri locali. Exemplul pozitiv se referă la folosirea lemnului și a unor detalii specifice prispei tradiționale, dar se recomandă înlocuirea învelitorii bituminoase cu țiglă ceramică sau șindrilă.*

AȘA DA: *Foișor pentru observarea peisajului, pe traseu de drumeție, în Munții Țarcu (județul Caraș-Severin)*

AȘA DA: *Amenajarea unei terase de belvedere din lemn pe unul din traseele de drumeție de la Moneasa, asigură integrarea în peisaj și în specificul local.*

AȘA NU: *Se va evita montarea panourilor obligatorii de identificare a investiției în locuri în care blochează vizual obiectul investiției.*

AȘA DA: *Drumul Sării: arhitectură peisageră în Sovata, cu intervenții reversibile și minimale asupra cadrului natural. Folosirea lemnului asigură integrarea în peisaj. Proiectant: Uj Irany - Budapesta (concept), VALLUM - Mierucrea Ciuc (faza PT+DDE).*

AȘA DA: *Folosirea volumetriilor specifice de acoperișuri în cazul unor construcții pentru spațiul public, respectiv a materialelor naturale care se regăsesc în arhitectura tradițională locală - în acest caz, lemnul și drania, piatra pentru pavaj, contribuie la integrarea lor în specificul local (Mădăraș, județul Harghita).*

AȘA DA: *Exemple pozitive de troițe tradiționale, specifice zonei: troiță de lemn la Nădab (Câmpia Aradului), troițe de piatră la Tălagiu (Culoarul Crișului Alb) și la Iosaș (Depresiunea Zărandului)*

Reclamele, firmele, inscripțiile, însemnele

Se vor amplasa în așa fel, încât să nu constituie elemente care obturează sau concurează cu elementele de fațadă (profilaturi, ferestre, streșini etc.). Se va evita poluarea luminoasă. Dimensiunile panourilor vor fi specifice funcțiunilor pe care le anunță și nu se vor amplasa mai sus de nivelul parterului. Se recomandă realizarea unor piese/construcții mobile pe care să fie amplasate reclamele luminoase, amplasate în așa fel, încât să nu obtureze construcțiile principale. Pe cât posibil, nu se vor amplasa pe clădiri.

Amplasarea panourilor obligatorii de identificare a investițiilor se va face astfel încât să nu obtureze obiectul investiției.

AȘA DA: *Amenajarea stațiilor de autobuz cu materiale locale și folosind o volumetrie simplă, contemporană: comuna Zetea, județul Harghita.*

AȘA NU: *Exemplu negativ de stație de autobuz, din lemn băițuit cu o culoare stridentă, cu acoperiș având formă și învelitoare nespecifice zonei*

AȘA NU: *Exemplu negativ de stație de autobuz, confecționată din materiale nespecifice unei zone rurale*

7. PERFORMANȚA ENERGETICĂ

Performanța energetică a unei clădiri ne spune în ce măsură clădirea respectivă are un consum mai mic sau mai mare de energie/combustibili în raport cu folosirea ei în condiții de confort.

De asemenea, casele în care locuim și clădirile în care ne desfășurăm activitățile zilnice trebuie să ne asigure condiții optime de trai (căldură, lumină etc.), fără ca acest lucru să aducă prejudicii mediului sau celor din jur. Astfel, și în România, legislația devine din ce în ce mai exigentă cu privire la performanța energetică a clădirilor (Legea 372/2005 privind performanța energetică a clădirilor, cu modificările și completările aduse de Legea 238/2024).

Trebuie avut în vedere că atât eficiența termică, cât și eficiența energetică, atunci când sunt înțelese într-un sens foarte simplist, având la bază doar considerentele economice, pot duce la soluții cu consecințe negative asupra comportării în timp a clădirii și a sănătății utilizatorilor săi.

De exemplu, prin utilizarea unei termoizolații de polistiren (care nu este permeabilă la vapori) la o clădire tradițională de lemn sau din zidărie cu mortar de var sau lut, materiale permeabile la vapori (adică „respiră"), pot apărea numeroase consecințe negative în timp, deși clădirea devine, aparent, mai eficientă din punct de vedere termic. Una dintre aceste consecințe negative este deteriorarea zidăriei existente din cauza barierei impermeabile și a acumulării de săruri în zidărie (din apa de capilaritate sau infiltrație), care, prin fenomenul de înghеț/dezghеț, dezagregă suprafața materialului (tencuieli de var/cărămidă/văiugă). O altă consecință negativă este apariția condensului și a mucegaiului la interior, lucru care duce la degradarea calității aerului (apare în special în cazul pereților de lemn).

7.1. Specificul local - soluții tradiționale de eficiență energetică

Sistemul de încălzire tradițional avea la bază vatra și cuptorul, aflate de obicei în tindă, de la care căldura era condusă la sobe oarbe, aflate în camere. Alteori, în tindă se afla doar vatra, iar cuptorul de gătit, care funcționa și ca sobă, era în camera de locuit. Gurile de alimentare cu lemne ale sobelor oarbe, precum și golurile de evacuare a fumului cuptoarelor se aflau în tindă, de o parte și de alta a coșului, astfel încât cele două camere de locuit puteau fi păstrate curate și izolate de fumul care urca fie prin coș, fie direct în pod.

Pentru foc, se foloseau tulpini de porumb, de floarea-soarelui, rădăcini uscate, paie, coceni, crengi uscate subțiri și alte resturi vegetale uscate și doar foarte rar lemnul adus din pădure.

La păstrarea căldurii în interiorul camerelor, pe lângă stratul de tencuială grosaă de lut aplicat pe pereți, contribuia și izolația podului, realizată dintr-un strat de 5-10 cm de lut amestecat cu pleavă, așezat peste pardoseala de scândură.

Casele tradiționale erau conformate în ansamblu - de la modul de orientare față de punctele cardinale și direcția vântului dominant, la tipurile de materiale de construcție și finisaj și până la soluțiile de umbrire a pereților exteriori (rolul importnat al târnațului pentru păstrarea unei temperaturi optime la interior, rolul vegetației din jurul casei) pentru economia de energie și resurse.

La izolarea termică a casei contribuiau atât elementele de construcție, cât și conformarea ei generală, conceptul de performnață energetică fiind aplicat sub toate aspectele, în funcție de posibilitățile și tehnologia locală.

7.2. Recomandări

Recomandările se referă la materialele de construcție, la conformația acestora, la soluțiile tehnice și la compatibilitatea dintre materialele de alcătuire și cele de finisaj/reparație.

Utilizarea materialelor de construcție ecologice, din resurse naturale sau produse naturale reciclate, constituie, de fapt, un prim pas către bunăstare și un nivel superior de viață, în condițiile în care sărăcia este o caracteristică atât de prezentă astăzi în majoritatea zonelor rurale.

În mod paradoxal, deși multe dintre materialele naturale au fost în mod tradițional utilizate la construcții durabile și sănătoase de sute de ani, acestea au fost total ignorate din punct de vedere tehnic și legislativ-normativ, fiind considerate demodate sau „rușinos a fi utilizate" (de exemplu, chirpiciul din argilă, vălătucii, paiele, lâna de oaie, uneori chiar și lemnul, varul natural etc.), în comparație cu produsele de sinteză, poluante încă din faza de fabricație și pe toată durata de exploatare, dar care sunt considerate moderne (de exemplu, PVC, BCA, polistirenul expandat sau extrudat, produsele aglomerate cu rășini sintetice ș.a.).[1]

Acolo unde este posibil, se recomandă să se apeleze la materiale locale naturale, la tehnicile tradiționale și la meșterii populari din zonă.

Recomandările sunt comune tuturor categoriilor de construcții:

A. Construcții noi cu gabarit mic (<120 mp), construcții noi cu gabarit mediu (120 – 250 mp) și construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), dispuse în sistem pavilionar.

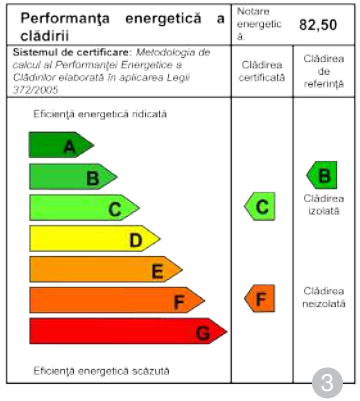
B. Construcții noi cu gabarit mare (peste 250 mp), de tip monovolum,

atât pentru construcțiile noi/conversii/extinderi, cât și pentru construcțiile existente.

[1] Constantin Miron, *op. cit.*, p. 10 -11.

AȘA NU: *Placarea cu polistiren a pereților exteriori ai unei construcții este deosebit de nocivă nu numai pentru că distruge/ascunde decorațiile, ci mai ales pentru că, prin translatarea punctului de rouă, se creează condens în interiorul zidurilor; acest lucru duce la cristalizarea sărurilor, care cu greu mai pot fi îndepărtate ulterior. Impermeabilizarea zidurilor exterioare prin placarea cu polistiren și montarea ferestrelor cu tâmplărie de PVC etanșe, coroborată cu folosirea unei zugrăveli impermeabile la interior (lavabilă), atrage după sine apariția mucegaiului. Zidurile de cărămidă/văiugă ale construcțiilor vechi au o grosime suficientă, nefiind necesară izolarea termică, iar pereții din bârne groase de lemn, tencuiți cu un strat gros de lut amestecat cu pleavă, au proprietăți termoizolante care nu justifică îmbrăcarea în izolație suplimentară. Se recomandă, mai degrabă, izolarea cu materiale naturale a tavanelor și a pardoselilor. O simulare de calcul a eficienței termice a unei clădiri tradiționale la care nu s-au înlocuit ferestrele originare, dar s-au izolat tavanul și pardoseala, arată o îmbunătățire considerabilă a eficienței termice a clădirii.*

AȘA DA: *Folosirea unui sistem de încălzire în pereții exteriori inserat în planul tencuielii este o metodă deosebit de eficientă și elegantă de încălzire. Încălzind zidurile groase, cu inerție termică mare, întreaga construcție se comportă ca o teracotă. Sistemul are însă și dezavantajul că nu permite lipirea mobilierului de peretele în cauză și necesită o atenție sporită atunci când se bate un cui în perete. De aceea, se recomandă montarea acestui sistem de încălzire până la o înălțime la care nu ar prezenta riscul de a fi perforat accidental cu ocazia fixării unor tablouri sau a mobilierului de perete.*

7.2.1. Sistemele de încălzire

Sistemele de încălzire folosite vor fi eficiente termic, conform standardelor de mediu și eficienței energetice a clădirilor.

Se recomandă folosirea unor sisteme de încălzire alternative folosirii gazului metan sau a combustibililor solizi (fosili). Acestea pot fi folosite acolo unde există rețele locale specifice, însă se recomandă și folosirea unor tehnologii alternative, pentru asigurarea unui grad minim de independență.

Dintre sistemele de energie alternativă, se pot folosi:

- **panourile solare și panourile fotovoltaice, țiglele solare** (se încurajează amplasarea lor pe acoperiș în măsura în care nu denaturează imaginea ansamblului și se încadrează discret în peisajul rural (a se vedea recomandările cu privire la instalațiile montate pe acoperiș - capitolul **5.1. Acoperișul**);
- **pompe de căldură**, acolo unde este posibil și investiția se justifică (în variantele aer-apă, sol-apă, apă-apă, în funcție de caracteristicile terenului); se recomandă încadrarea sistemelor de energie alternativă în specificul local prin mascarea lor cu ajutorul unor elemente provenite din forme uzuale, folosindu-se materiale locale (de exemplu, un riflaj de lemn); amplasarea lor va respecta recomandările de la capitolul **5.7. Amenajările exterioare;** dimensionarea, punerea în operă și funcționarea lor trebuie să respecte normativele și prevederile tehnice în vigoare la data întocmirii proiectului/ execuției;
- **cazanele cu combustibil solid regenerabil** (biomasă și/ sau combustibil rezultat în urma reciclării); materialele combustibile disponibile local se pot împărți în: materiale lemnoase (deșeuri de lemn, rumeguș, căzătură de lemn masiv din păduri, resturi de lemn) și materiale nelemnoase (cerealiere sau de origine organică).

Pentru zonele în care nu sunt disponibile ca sursă de energie termică gazele naturale, este necesară utilizarea centralelor cu combustibili solizi. Exemple de materiale combustibile sustenabile sunt peleții din lemn și brichetele din resturi vegetale.

AȘA DA: *Teracotele și sobele de pământ/văiugă sunt elemente importante, care fac parte în continuare din amenajarea și sistemul de încălzire al unei case tradiționale. În afară de funcția estetică de animare a interiorului pe care o au uneori, sunt și foarte practice, în condițiile în care combustibilul solid se găsește încă la un preț redus față de ceilalți combustibili. În imagine, o sobă cu plită de fontă pentru gătit din Dezna (Depresiunea Zărandului). Cuptoarele și sobele vechi s-au construit din pământ bătut, văiugă sau cărămidă, având adesea înglobate și cioburi de sticlă sau bucăți de țiglă. În secolul XX, în casele țărănești au apărut sobele de teracotă și cele din fontă.*

Peleți din lemn

Brichete din resturi vegetale

Peleții din lemn sunt deșeuri lemnoase, deshidratate și comprimate până la dublul densității energetice a lemnului verde, neuscat; caracteristici: putere calorică mare, densitate mare, costuri relativ reduse de transport; sunt o sursă alternativă de energie capabilă să înlocuiască combustibilii convenționali (gazul natural, GPL, petrol, cărbune, lemn, ulei, electricitate etc.). Sunt neutri din punctul de vedere al emisiilor de carbon; la ardere, aceștia emit aceeași cantitate de dioxid de carbon care a fost absorbită de pădure în timpul creșterii. Peleții din lemn ard aproape fără emisie de fum, în timp ce în gazele de ardere, praful este alcalin. Au un conținut scăzut de metal, iar sulfurile sunt aproape inexistente; cenușa, bogată în minerale, poate fi folosită cu succes drept îngrășământ natural. Peleții costă mai puțin decât combustibilii fosili și sunt considerați înlocuitori ai gazelor naturale: mai ieftini cu 20 – 25 % față de gazul natural, nu prezintă pericol de explozie, se utilizează cu același confort; comparativ cu lemnul de foc, peleții sunt mai eficienți din punctul de vedere al randamentului de ardere, al puterii calorice, al confortului și al siguranței în utilizare.

AȘA DA: *Șemineele sunt corpuri de încălzire care, în afară de funcția de destindere pe care o au, pot fi introduse cu succes în circuitul sistemului de încălzire al clădirii. Există șeminee din oțel cu funcționare pe peleți și ventilație forțată, termoșeminee, potrivite pentru locuințe moderne, eficiente energetic, cu sistem de recuperare.*

Brichetele din resturi vegetale din agricultură se obțin prin comprimarea mecanică sau hidraulică a biomasei (resturi vegetale precum: paie de grâu, orz, orez, rapiță, muștar, vrejuri de soia, fasole, resturi vegetale de viță-de-vie, coceni de porumb, resturi forestiere), pentru reducerea dimensiunilor și obținerea unui produs compact și cu o putere calorică mare; dintr-o tonă de paie se obține o tonă de brichete; puterea calorică a brichetelor din resturi vegetale este mai mare decât a lemnului de fag și aduce o economie de 60 % față de încălzirea cu gaze și respectiv de 40 % față de încălzirea cu lemne.[1]

Saltele termoizolante din lână de oaie

7.2.2. Eficiența termică

Termoizolațiile frecvent utilizate în prezent au la bază materiale minerale (anorganice): vata de sticlă, vata bazaltică sau materiale organice: polistirenul și poliuretanul.

Materia primă pentru aceste materiale provine din surse neregenerabile, presupunând un consum mare de energie și emisii de CO_2, atât pentru fabricare, cât și pentru prelucrare.

În timp ce termoizolațiile minerale sunt permeabile la vapori, deci permit zidăriei să „respire", polistirenul și poliuretanul nu permit trecerea vaporilor, astel încât acestea din urmă nu sunt recomandate a fi utilizate în cazul construcțiilor tradiționale.

Izolația are rolul de a reduce consumul de energie pentru încălzire. Soluția care oferă beneficii atât din punctul de vedere al eficienței termice, cât și al costurilor (prețul este redus atunci când sunt produse local), având avantajul proveniență din surse regenerabile, este folosirea unei termoizolații naturale, care este la fel de performantă ca izolația din fibre sintetice.

Tipuri de izolații naturale

a. Izolația naturală din fibre de lână de oaie - se utilizează ca izolator termic și fonic atât pentru construcțiile din lemn, cât și pentru casele din cărămidă sau piatră.

Saltele termoizolante din fibre de cânepă

[1] Constantin Miron, *op. cit.*, p.106 -116.

Calitățile izolației din fibre de lână de oaie:

• este un material termofonoizolant ecologic și sănătos, obținut din materii prime naturale, regenerabile; după terminarea ciclului de viață, izolația din lână se poate refolosi sau este biodegradabilă;

• este accesibilă local (se produce în România);

• se realizează din fibre de lână naturală de oaie, spălată, tratată cu săruri de bor pentru insecte și Ignifugată; poate fi prelucrată în saltele, plăci semirigide sau puf, fără mijloace speciale de protecție;

• este rezistentă împotriva mucegaiului (conform EN ISO 846 are nota cea mai bună: 0) și nu putrezește;

• are capacitatea de a absorbi și de a elibera umiditatea din aerul înconjurător; lâna este un material higroscopic, ceea ce înseamnă că poate absorbi până la 30 % – 40 % din propria greutate în umiditate, păstrându-și proprietățile; fibrele de lână încearcă, în mod natural, să se mențină în echilibru cu umiditatea schimbătoare a atmosferei: când temperatura exterioară scade și umiditatea aerului crește, atunci lâna preia din umiditatea suplimentară și eliberează căldură în acest proces, iar într-o zi călduroasă, se întâmplă procesul invers: lâna eliberează umiditatea în aer și în același timp absoarbe energie, astfel răcind încăperea pe care o izolează; din acest motiv, se spune că lâna „respiră” și acționează ca un condiționator natural de aer; fibrele sintetice sau minerale nu au această proprietate și nu reacționează la schimbările rapide de temperatură sau umiditate;

• conductivitatea termică a izolației din lână este cuprinsă între 0,0356 W/mK și 0,040 W/mK;

• este un depoluant natural; locuințele moderne sunt din ce în ce mai populate cu produse care emană substanțe toxice pentru sănătatea umană, iar lâna absoarbe în mod natural diverși poluanți ai aerului: formaldehida (un cancerigen cunoscut), dioxidul de azot și dioxidul de sulf; formaldehida este foarte des utilizată în produsele rășinoase din lemn, cum ar fi plăcile de aglomerații de lemn (MDF), parchetul și mobila, fiind eliberată încet din aceste produse pe măsură ce rășinile conținute hidrolizează (se dizolvă în contact cu vaporii de apă); aceste emisii nocive cresc odată cu temperatura și umiditatea, dar fibrele de lână absorb și se contopesc ireversibil cu formaldehida și alte substanțe nocive; o casă complet izolată cu lână de oaie poate absorbi aproape 100 % din formaldehida eliberată în aerul interior; dioxidul de sulf și dioxidul de azot sunt deșeuri gazoase produse prin arderea combustibililor fosili sau a cărbunelui și sunt cel mai des întâlnite în încălzitoarele cu gaz, în focurile deschise sau în fumul de eșapament (care pătrunde în casă din cauza proximității șoselelor circulate; izolația din lână de oaie absoarbe definitiv aceste gaze nocive, așa cum absoarbe formaldehida, realizând astfel o filtrare a aerului interior; lâna de oaie este singurul tip de izolație care are calitatea de filtrare a aerului, contribuind astfel nu doar la un confort termic sporit, dar și la menținerea pe termen lung a unui mediu sănătos.[1]

b. Izolația din fibre de cânepă este un material natural care nu conține substanțe de adaos dăunătoare sănătății. Procesul de producere presupune un consum redus de energie, iar rezultatul este un material cu calități tehnice excepționale. Se livrează sub formă de saltele sau role, fiind un produs recomandat pentru izolarea acoperișurilor, a pereților și a pardoselilor. Se realizează din fibre la care se adaugă 10-12 % fibre Biko (fibre sintetice), pentru o stabilitate dimensională optimă. În ultimul deceniu, s-a folosit tot mai mult izolația din cânepă 100 % naturală. În acest caz, fibrele Biko sunt înlocuite cu fibre naturale din porumb.

Calitățile izolației din fibre de cânepă:

• montare rapidă și simplă, fără zgârieturi și iritații ale pielii;

• poate absorbi umiditate până la 20 % din greutatea sa fără nicio deteriorare a performanței termice, spre deosebire de izolațiile din fibre sintetice;

• are capacitatea de a regla umiditatea din încăpere; pentru a nu influența negativ această trăsătură, trebuie folosite folii și bariere de vapori care permit transferul umidității;

• are o conductivitate termică scăzută, cu o valoare de 0,040 W/mK;

• datorită faptului că fibrele de cânepă nu conțin albumină, nu este nevoie de un tratament împotriva moliilor și a gândacilor.

c. Pereții termofonoizolanți neportanți de tip Hempcrete realizați din cânepă mărunțită (puzderie) și un liant pe bază de var calcic hidratat

Procedeul de realizare a pereților neportanți de tip Hempcrete constă în execuția pereților prin turnarea în cofraje pierdute a unui amestec realizat din cantități controlate de puzderie de cânepă, un liant pe bază de var calcic hidratat, un liant pe bază de var hidraulic și apă. Procedeul constă în amestecarea produselor componente cu apă și realizarea unui amestec omogen care se toarnă în cofraje pierdute.

Prin acest procedeu se obține un material neportant, sustenabil, permeabil la vapori, care se poate folosi la realizarea pereților și a planșeelor, a pardoselilor sau la izolarea acoperișului, realizându-se astfel îmbunătățirea comportării la transfer termic a elementelor de construcție.

Procedeul de realizare a pereților neportanți de tip Hempcrete contribuie la economia de energie în construcții.

Durabilitatea pereților neportanți din amestec de cânepă cu var, respectiv, a izolațiilor termice realizate cu acest procedeu este asigurată prin satisfacerea cerințelor de calitate impuse produselor predozate. În condițiile unei puneri în operă corespunzătoare, durata de viață a produselor finite este de minimum 70 de ani.

Tencuielile și zugrăvelile recomandate pentru pereții și tavanele de tip Hempcrete sunt cele permeabile la vaporii de apă, precum cele tradiționale pe bază de var stins pastă. Aplicarea unor produse de tencuire și/sau vopsire cu permeabilitate redusă, de exemplu, cu vopsele alchidice, lacuri sau pe bază de polimeri, nu este recomandată, deoarece vor compromite permeabilitatea peretelui

[1] www.izomiorita.ro

AȘA DA: *Pereți termoizolanți din Hempcrete (puzderie de cânepă și liant pe bază de var).*

AȘA DA: *Termoizolația din cânepă presupune o montare rapidă și simplă. Nu este necesar un costum de protecție, deoarece produsul nu irită pielea și nu conține substanțe periculoase pentru mediu sau sănătate.*

AȘA DA: *Termoizolația din lână naturală tratată este un material rezultat din industria prelucrării produselor locale, care se folosește cu succes și pe scară largă în majoritatea țărilor europene.*

AȘA DA: *Exemple de pereți placați cu panouri termoizolante de stuf*

și durabilitatea acestuia.[1]

d. Izolația din fibre de lemn se prezintă sub formă de vrac, plăci flexibile sau plăci rigide termofonoizolante. Aceste produse reprezintă o soluție modernă, eficientă și ecologică și sunt utilizate în special la case pe structură de lemn, la casele eficiente energetic, dar și la casele tradiționale, construite din cărămidă.

Calitățile izolației din fibre de lemn:

- fiind un produs natural care nu influențează biologia construcțiilor, se recomandă folosirea lui la reabilitarea termică a construcțiilor existente, atât pentru cele cu pereți din cărămidă, cât și pentru cele cu structura din lemn sau cu pereți din lemn masiv;
- pentru fabricarea panourilor izolatoare din fibre de lemn se utilizează, ca materie primă, deșeurile de aschii lemnoase provenite din fabrici de cherestea sau de la alți producători de produse din lemn sau din lemnul nevalorificat silvic;
- este rezistentă la șocuri mecanice, absoarbe zgomotele și izolează excelent atât pe timp de iarnă, cât și vara;
- este ușor de montat, disponibilă și cu profiluri de nut și feder pentru o montare mai sigură și pentru eliminarea punților termice; se livrează în diverse grosimi;
- plăcile fibrolemnoase sunt deschise la difuzia vaporilor de apă și regularizează umiditatea, oferind un climat de locuit sănătos;
- corespund tuturor normelor referitoare la rezistența la foc și chiar dacă ard, plăcile nu emit vapori toxici.
- izolațiile din fibre de lemn sunt materiale de construcții din surse naturale, regenerabile și care nu au un impact negativ asupra mediului înconjurător.

e. Izolația din vată bazaltică este un material ecologic care se comercializează sub formă de plăci rigide sau saltele.

Calitățile plăcilor termoizolatoare din vată bazaltică:

- nu ard, nu emană gaze toxice și împiedică răspândirea focului;
- sunt permeabile la vapori și permit trecerea vaporilor de apă din interior spre exterior, prevenind astfel condensul. Pereții vor fi uscați, locuința aerisită, eliminând riscul de apariție a mucegaiului și a igrasiei.

f. Baloții de paie

Paiele sunt folosite sub forma unor baloți compactați, care sunt inserați în perete prin presare ușoară. Un balot de paie are la bază același material ca și lemnul: celuloza. Pentru că paiele sunt goale în interior, gradul de termoizolare este mai bun decât în cazul lemnului. În plus, comprimarea balotului îl face rezistent la compresie, ceea ce înseamnă că este potrivit pentru construcția unor ziduri solide. Tencuiala din pământ și var permite pereților să „respire”, reglează umiditatea și conferă un mediu de viață plăcut și sănătos.

Construcțiile din baloți de paie sunt foarte eficiente energetic datorită calităților termoizolante ale acestora: un perete din baloți de paie tencuit cu argilă și var, cu o grosime totală de 50 cm, asigură aceeași termoizolare ca un perete din 20 cm de BCA cu 20 cm de polistiren. Producerea unor materiale ca BCA-ul, polistirenul, tencuiala pe bază de ipsos și vopseaua pentru finisaje necesită însă un consum de energie mult mai ridicat decât paiele, lemnul, pământul și varul, generând, în același timp, și un nivel ridicat de emisii CO_2. De asemenea, costul pentru 1 mp de perete din baloți de paie tencuit cu argilă și var este de trei ori mai mic decât cel pentru 1 mp de perete din BCA, polistiren și tencuială din comerț. În plus, aceste case sunt sigure, rezistente la foc și cutremur, se realizează rapid și oferă un mediu de viață plăcut și sănătos.[2]

g. Plăcile de stuf termoizolante sunt obținute prin asamblarea tulpinilor de stuf uscat. Asamblarea se realizează prin legarea strânsă a pachetului de stuf cu legături de sârmă din oțel zincat (dispuse la o distanță de cca 20 cm) și agrafe (dispuse la o distanță de aproximativ 60 mm), fixate de legăturile din sârmă.

Avantaje:

- eliminarea punților termice;
- reglarea umidității; deci, o casă fără igrasie sau mucegai;
- eliminarea apariției fisurilor, care constituie cauza majoră de degradare a fațadelor;
- sunt ușor de montat;
- tencuielile și zugrăvelile recomandate sunt cele permeabile la vaporii de apă, realizate din materiale naturale.[3]

h. Tencuielile termoizolante tradiționale pe bază de argilă amestecată cu paie sau pleavă

O bună variantă este folosirea tencuielii termoizolante realizată din argila amestecată cu paie. Argila protejează materialul organic, paiele, iar acestea au rol de izolator termic. Amestecurile de argilă cu paie sau pleavă folosite la izolarea termică a tavanelor, a podurilor și a pardoselilor au calitatea de a genera condiții de viață sănătoase prin masa termică, capacitatea de regulator de umiditate și lipsa oricărei emisii poluante, chiar dacă din punct de vedere termic nu sunt foarte eficiente.

Tradițional, argila ușoară se folosea în amestec cu paie la construcțiile din lemn pentru realizarea închiderilor elastice, pe un suport din împletitură de nuiele. Densitatea brută a amestecului de argilă ușoară cu paie este mai mică de 1 200 kg/mc. Paiele folosite pot fi de secară, grâu sau ovăz. Pentru tencuieli din argilă sunt preferate paiele de orz, pentru că sunt mai moi. Un element mai important decât tipul de paie este structura tulpinii. Un câștig pentru creșterea capacității termoizolante este obținut la folosirea paielor subțiri cu tulpini rezistente, care nu se strivesc.

Concluzii și recomandări

Se vor folosi materiale naturale regenerabile, în alcătuiri constructive care să respecte normativele și prevederile în vigoare referitoare la izolarea termică, la protecția la foc etc. Pentru termoizolare, se vor folosi sisteme ecologice, pe cât posibil cu materiale provenite din mediul local (lână, cânepă, paie, rumeguș). Există pe piață suficienți producători de tencuieli termoizolante și materiale naturale termoizolante agrementate tehnic (de exemplu, începând cu 2015, s-au agrementat tehnic de către INCD URBAN INCERC Cluj-Napoca izolații din lână și cânepă), care îndeplinesc toate cerințele impuse de actele normative în vigoare[4].

Nu se va folosi termoizolarea cu polistiren (a se consulta recomandările de la capitolul **5.2. Pereții**).

Se recomandă, pe cât posibil, folosirea unor materiale și tehnici de construcție/izolare termică tradiționale (tencuielile de lut cu paie tocate sau pleavă, de exemplu), care și-au dovedit performanțele energetice de-a lungul timpului.

Prin programele de tipul „Casa Verde” și „Casa Verde Plus”, lansate de Ministerul Mediului, se încurajează folosirea sistemelor de încălzire din surse alternative și materiale regenerabile, acordându-se finanțări caselor sau altor obiective care folosesc panouri solare sau pompe de căldură, sisteme de acoperișuri verzi, sisteme de iluminat ecologice sau aleg să își izoleze termic pereții cu materiale ecologice (naturale, reutilizabile, regenerabile) precum lâna, cânepa sau celuloza.

AȘA DA: *Termoizolație fibrolemnoasă. Produs fabricat din materii prime naturale, utilizând tehnologii moderne și prietenoase cu mediul. Fiind permeabilă la vaporii de apă, păstrează structura casei în stare uscată în mod permanent. Poate fi utilizată pentru pereți, pardoseli și mansarde.*

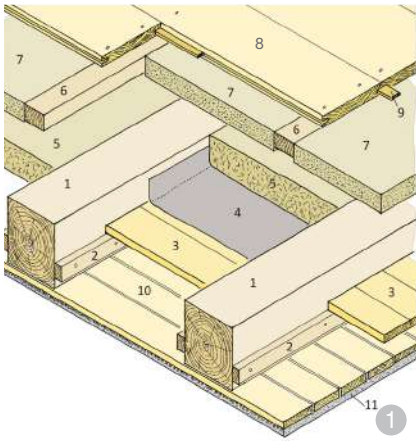
AȘA DA: *Plăci izolatoare din plută expandată folosite la termoizolarea pereților.*

[1] *Agrementul Tehnic 001SC-02/612-2016 pentru realizarea pereților neportanți de tip Hempcrete și a termoizolațiilor din puzderie de cânepă cu liant pe bază de var hidraulic și apă.*

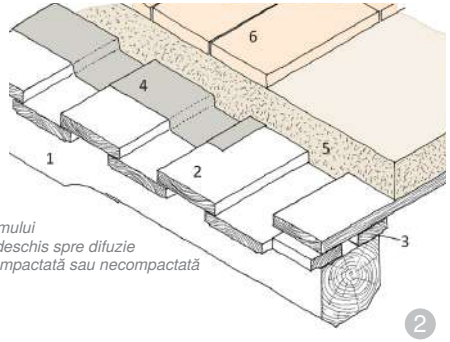
[2] www.earthsafedesign.com.

[3] www.natural-home4u.com.

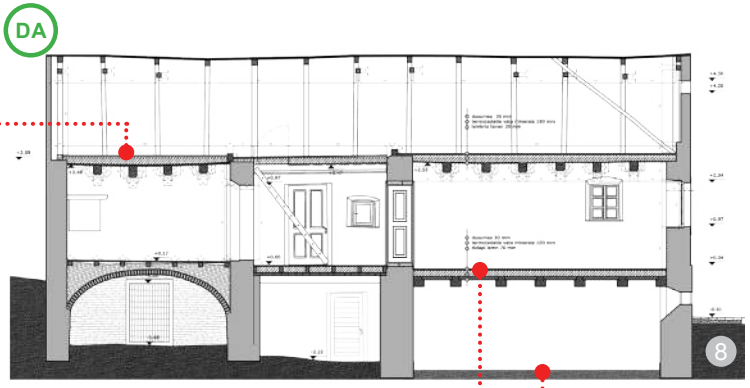
[4] De exemplu: *Agrementul Tehnic 001SC-02/612-2016 pentru realizarea pereților neportanți tip HEMPCRETE și a termoizolațiilor din puzderie de cânepă cu liant pe bază de var hidraulic și apă, Agrementul Tehnic 001SC-03/319-2015 pentru panouri termoizolante din lână de oaie, Agrementul Tehnic 001SC-03/314-2014 pentru saltele termoizolante din lână de oaie, Agrementul Tehnic 001SC-03/320-2015 pentru termoizolație din lână de oaie.*

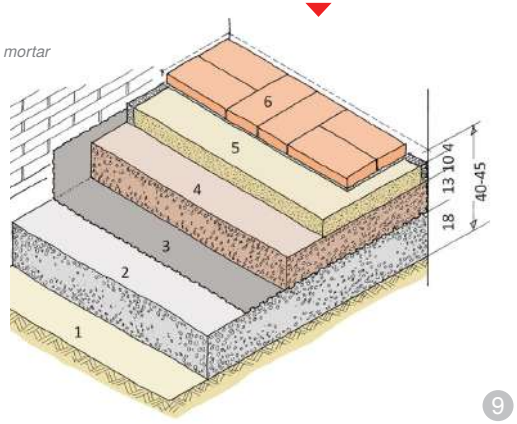
Alcătuirea pardoselii din pod:
1. *Grinda de planșeu*
2. *Scândurile de planșeu*
3. *Elemente de egalizare a reazemului*
4. *Strat protector contra prafului, deschis spre difuzie*
5. *Umplutură din argilă și paie, compactată sau necompactată*
6. *Acoperire cu cărămizi (rar)*

Tavan cu grinzi de lemn. Construcție cu pardoseală flotantă:
1. *grinzi de tavan*
2. *lați de susținere pentru pardoseala oarbă, de 30 x 50 mm*
3. *pardoseală oarbă: 25 mm*
4. *geotextil, permeabil la difuzia vaporilor*
5. *umplutură din lut cu paie: 80 – 100 mm*
6. *rigle pentru pardoseală: 35 x 60 mm*
7. *izolație rigidă sau granulată: 40 mm*
8. *dușumea de 25 – 30 mm, rostuită și nutuită: 6 x 12 mm*
9. *pene: 6 x 20 mm*
10. *suport din scânduri: 18 mm*
11. *tencuială de tavan aplicată pe un strat de armătură*

Modul de construire a pardoselilor din cărămizi peste pământul natural al încăperilor fără pivniță
1. *pământ natural*
2. *pietriș grosier (8 – 32 mm)*
3. *folie protectoare (geotextil)*
4. *izolație din umplutură*
5. *placă din argilă compactată*
6. *plăci de cărămidă pe pat de mortar*

AȘA DA: *Se recomandă izolarea podurilor și a pardoselilor cu materiale ecologice cu scopul de a preveni consumul mare de energie pentru încălzirea spațiilor interioare.*

AȘA NU: *Reabilitarea unui cămin cultural prin izolarea cu polistiren. Folosirea polistirenului atrage după sine probleme legate de condens, igrasie, apariția mucegaiului. În plus, polistirenul este un material ușor de vandalizat și nu rezistă la uzură mecanică.*

ANEXA 1
Studiu de amplasare și încadrare în imaginea așezării (imagine generală din puncte de belvedere, silueta așezării, desfășurate stradale) și în peisaj recomandat pentru investițiile noi

A. Pentru clădirile noi sau extinderile vizibile de la stradă, amplasate în interiorul vetrei localității, în scopul de a asigura încadrarea în specificul local, solicitanții vor depune la direcțiile de urbanism ale administrației locale, un studiu privind evaluarea impactului pe care l-ar avea investiția propusă în silueta și imaginea generală a zonei rurale în care se propune a fi amplasată.

Studiul va conține următoarele piese desenate, redactate la o scară adecvată prezentării:

- plan de încadrare (1:1.000, 1:2.000 sau 1:5.000) în localitate/în teritoriu;

- **plan de situație propus** (1:500 sau 1:200, după caz), cu evidențierea modului de amplasare pe lot pentru câte trei parcele situate de o parte și de alta a celei pe care se amplasează investiția; **în cazul parcelelor de colț,** planul va cuprinde câte trei parcele vecine pe fiecare stradă;

- o **desfășurată stradală** (scara 1:200) în care să apară, de o parte și de alta a parcelei investiției, frontul la stradă (împrejmuiri și clădiri) a cel puțin trei parcele vecine; se vor marca limitele parcelei investiției, se va reda fațada detaliată spre stradă a investiției și se vor cota distanțele față de limitele laterale și față de construcțiile învecinate;

- **în cazul parcelelor pe colț,** se vor elabora **două desfășurate stradale**, aferente fiecărei străzi, pe care se vor marca și profilul stradal și trei parcele învecinate de vizavi;

- **un profil (în secțiune) stradal transversal** (la scara 1:200), în care să apară construcțiile la stradă de pe parcele, secțiunea drumului și amenajările acestuia, secțiune caracteristică prin construcția care face obiectul investiției, cu marcarea limitelor parcelei investiției, cotarea amplasării construcției propuse față de aliniament și față de construcțiile învecinate;

- **două simulări fotografice în perspectivă de la nivelul ochiului** în susul și în josul străzii (în două direcții diferite) cu clădirea propusă (sau extinsă), pe care se va evidenția modul în care se integrează în fondul construit existent și în peisaj;

- **în cazul parcelelor pe colț,** se vor realiza **patru simulări fotografice, câte două pentru fiecare stradă**;

- în **cazul unui amplasament la capăt de perspectivă stradală** (în frontul unei intersecții în „T", de exemplu), se va studia relația clădirii propuse cu fronturile stradale ale străzii al cărei capăt de perspectivă îl constituie, prin realizarea unei simulări fotografice în perspectivă de pe strada respectivă;

- extras din Regulamentul Local de Urbanism în vigoare pentru amplasamentul vizat (parte scrisă și parte desenată)

și următoarea **documentație fotografică:**

- documentație fotografică generală privind locul în care se va amplasa investiția, în care să apară, din puncte de belvedere cunoscute la nivel local (de la nivelul unor terase de deal, de pe drumuri care urcă sau de pe o colină din interiorul satului), modul de așezare în relief a localității, principalele repere și limitele localității (în cazul localităților neîncadrate sau fără repere înalte, se vor folosi vederi panoramice din afara vetrei, cu silueta satului), pe care se va identifica locul investiției propuse;
- ortofotoplan sau vedere de sus a localității de tip *Google Maps* (vedere din satelit), cu marcarea punctelor de unde s-a făcut documentarea fotografică și panoramele/siluetele descrise mai sus, pe care se va identifica locul investiției propuse;
- fotografii cu locuințe și anexe gospodărești tradiționale, modul de folosire a materialelor locale, amenajări specifice zonei - din localitate sau din împrejurimi, care au ajutat arhitectul să aleagă soluțiile arhitecturale și tehnice care contribuie la încadrarea propunerii în specificul local.

B. Pentru clădirile noi sau extinderile amplasate în zona de protecție a monumentelor istorice/ în apropierea unor monumente de arhitectură/ansambluri sau clădiri reprezentative pentru localitate: biserici, turnuri-clopotniță, gări istorice, școli sau primării în clădiri istorice ș.a. (indiferent de gabaritul și suprafața ocupată la sol a clădirii/ instalației propuse), în scopul de a asigura încadrarea în specificul local, solicitanții vor depune la direcțiile de urbanism ale administrației locale, un studiu privind evaluarea impactului pe care l-ar avea investiția propusă asupra modului în care este perceput monumentul de arhitectură/ansamblul protejat/clădirea reprezentativă în localitate.

În acest sens, se va elabora un studiu care va cuprinde:

- plan de încadrare (1:1.000, 1:2.000 sau 1:5.000) în localitate/în teritoriu;

- **plan de situație propus** (1:500 sau 1:200, după caz) cu evidențierea modului de amplasare pe lot a investiției propuse, cu marcarea amplasării monumentului istoric sau de arhitectură /a ansamblului protejat/a clădirii reprezentative din localitate (sau din afara vetrei, după caz); se va cota distanța dintre clădirea propusă și clădirile monument/reprezentative din apropiere;

- o **desfășurată stradală** (scara 1:200 sau 1:500, după caz) care să cuprindă atât investiția propusă, clădirile și amenajările aferente vizibile de la stradă, clădirile și amenajările aferente existente pe parcele învecinate de o parte și de alta a parcelei investiției, precum și clădirea/clădirile-monument/ reprezentative situate în apropiere;

- **în cazul parcelelor pe colț,** se vor elabora **două desfășurate stradale**, aferente fiecărei străzi, pe care se vor marca profilul stradal și construcțiile și amenajările aferente de pe parcelele învecinate și respectiv de vizavi, precum și amplasarea monumentului/ clădirii reprezentative;

(se vor reprezenta, în desfășuratele stradale, toate clădirile dintre parcela investiției și clădirea/construcția-monument/reprezentativă din apropiere, dar cel puțin clădirile și amenajările de pe trei parcele situate de o parte și de alta a investiției)

- **un profil stradal transversal** (la scara 1:200), în care să apară construcțiile la stradă de pe parcele, secțiunea drumului și amenajările acestuia, secțiune caracteristică prin construcția care face obiectul investiției, cu marcarea limitelor parcelei investiției, cotarea amplasării construcției propuse față de aliniament și față de construcțiile învecinate;

- **două simulări fotografice în perspectivă de la nivelul ochiului,** în susul și în josul străzii (în două direcții diferite) cu clădirea propusă (sau extinsă), pe care se va evidenția modul în care se integrează în fondul construit existent și relația la nivel vizual cu clădirea reprezentativă/ monument istoric (modul în care afectează sau nu perceperea acesteia de la nivelul străzii);

- în cazul parcelelor pe colț, se vor realiza **patru simulări fotografice, câte două pentru fiecare stradă**;

- în cazul satelor care pot fi percepute de sus (de pe un deal, de pe drumuri care urcă), se va studia impactul vizual al investiției asupra monumentului de arhitectură/clădirii reprezentative prin simulări fotografice ale unor perspective de sus asupra satului;

- extras din Regulamentul Local de Urbanism în vigoare pentru amplasamentul vizat (parte scrisă și parte desenată)

și următoarea **documentație fotografică:**

- documentație fotografică generală privind locul în care se va amplasa investiția, în care să apară, din puncte de belvedere cunoscute la nivel local (de la nivelul unor terase de deal, de pe drumuri care urcă sau de pe o colină din interiorul satului), modul de așezare în relief a localității, principalele repere și limitele localității (în cazul localităților neîncadrate sau fără repere înalte, se vor folosi vederi panoramice din afara vetrei, cu silueta satului), pe care se va identifica locul investiției propuse;
- ortofotoplan sau vedere de sus a localității de tip *Google Maps* (vedere din satelit), cu marcarea punctelor de unde s-a făcut documentarea fotografică și panoramele/siluetele descrise mai sus, pe care se va identifica locul investiției propuse;
- fotografii cu locuințe și anexe gospodărești tradiționale, modul de folosire a materialelor locale, amenajări specifice zonei, din localitate sau din împrejurimi, care au ajutat arhitectul să aleagă soluțiile arhitecturale și tehnice care contribuie la încadrarea propunerii în specificul local.

C. Pentru investiții amplasate în afara vetrei localității/în țesut discontinuu, în scopul de a asigura încadrarea în specificul local, solicitanții vor depune la direcțiile de urbanism ale administrației locale, un studiu privind evaluarea impactului pe care l-ar avea investiția propusă asupra peisajului rural extravilan.

Se vor consulta ghidurile de arhitectură pentru realizarea construcțiilor cu gabarit mare, disponibile online[1]: cu funcțiuni administrative, industriale, agricole, de primire turistică, culturale și educaționale.

În acest sens, se va elabora un studiu care va cuprinde:

- plan de încadrare (1:2.000, 1:5.000 sau 1:10.000) în teritoriu, în care să se evidențieze distanța față de cea mai apropiată clădire/localitate;

- **plan de situație propus** (1:500 sau 1:1.000), cu evidențierea modului de amplasare pe lot a investiției propuse, cu marcarea amplasării accesurilor din drumurile publice;

- **două panorame fotografice** realizate de la nivelul ochiului, din două locuri/puncte de perspecivă diferite situate pe drumuri din apropierea investiției, care vor include atât amplasarea investiției, cât și silueta satului (dacă este vizibilă în peisaj), respectiv cadrul natural și elemente construite din jur;

[1] https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

- **un profil stradal transversal** (la scara 1:200 sau 1:500, după caz), în care să apară construcțiile existente în vecinătate, secțiune caracteristică prin construcția care face obiectul investiției, cu marcarea limitelor parcelei, secțiunea drumului și amenajările acestuia, inclusiv amenajările propuse pentru accesul pe parcelă, cotarea amplasării construcției propuse față de aliniament și față de construcțiile învecinate, dacă e cazul;

- **două simulări fotografice în perspectivă de la nivelul ochiului,** în susul și în josul străzii (în două direcții diferite), cu clădirea propusă (sau extinsă), pe care se va evidenția modul în care se integrează în peisaj;

- extras din Regulamentul Local de Urbanism în vigoare pentru amplasamentul vizat (parte scrisă și parte desenată)

și următoarea **documentație fotografică:**

- documentație fotografică generală privind locul în care se va amplasa investiția, în care să apară, din puncte de belvedere cunoscute la nivel local (de la nivelul unor terase de deal, de pe drumuri care urcă sau de pe o colină din interiorul satului), modul de așezare în relief a localității, principalele repere și limitele localității (în cazul localităților neîncadrate sau fără repere înalte, se vor folosi vederi panoramice din afara vetrei, cu silueta satului), pe care se va identifica locul investiției propuse;
- ortofotoplan sau vedere de sus a localității de tip *Google Maps* (vedere din satelit), cu marcarea punctelor de unde s-a făcut documentarea fotografică și panoramele/siluetele descrise mai sus, pe care se va identifica locul investiției propuse;
- fotografii cu locuințe și anexe gospodărești tradiționale, elemente ale peisajului natural sau antropizat, modul de folosire a materialelor locale, amenajări specifice zonei, din localitate sau din împrejurimi, care au ajutat arhitectul să aleagă soluțiile arhitecturale și tehnice care contribuie la încadrarea propunerii în specificul local.

ANEXA 2
Glosar de termeni

Conservarea patrimoniului: reprezintă un proces prin care materialitatea, istoria și integritatea conceptuală a patrimoniului construit al umanității sunt prelungite prin intervenții atent planificate. Procesul presupune utilizarea profesională a științei, a artei, a artizanatului și a tehnologiei, privite ca instrument al conservării.

Conservarea curativă este ansamblul acțiunilor întreprinse asupra unui bun sau asupra unui grup de bunuri având ca obiectiv oprirea unui proces activ de deteriorare sau consolidarea sa structurală. Aceste acțiuni sunt întreprinse numai atunci când însăși existența bunului este amenințată, din cauza fragilității și a vitezei de deteriorare. Aceste acțiuni modifică uneori aspectul construcției.

Conservarea preventivă cuprinde ansamblul de măsuri și acțiuni având ca obiectiv evitarea și minimizarea deteriorărilor sau a pierderilor viitoare. Aceste măsuri și acțiuni sunt indirecte, neafectând aspectul construcției.

Reabilitarea: însumează toate intervențiile care urmăresc valorificarea și remedierea clădirii (structurii) prin păstrarea semnificației culturale a acesteia. Este intervenția cea mai răspândită, deoarece, prin aplicarea ei, clădirea devine utilizabilă în condiții de confort contemporane. Intervenția își propune să conserve tot ce este valoros pentru clădirea respectivă, să aplice reparațiile necesare la structura istorică și să introducă în structura clădirii amenajările necesare pentru a o face utilizabilă pentru o funcțiune nouă sau pentru cea originară, dar îmbunătățită (de exemplu, zone de primire, termoizolații, băi, bucătării, acces pentru persoane cu dizabilități).

Reconstrucția: presupune readucerea clădirii (structurii) într-un stadiu documentabil dintr-o perioadă anterioară semnificativă și care se deosebește de restaurare prin introducerea unor materiale noi în țesutul clădirii. Este o intervenție aplicabilă clădirilor în stare de colaps sau precolaps, unde structura portantă nu-și mai îndeplinește rolul. Presupune înlocuiri masive de material, dar cu folosirea la maximum a materialului inițial, care va fi reașezat în structura reconstruită prin anastiloză (se va pune exact în locul de unde a fost demontat). Restaurarea și reconstrucția presupun, de fapt, o dezasamblare parțială sau integrală urmată de reconstruire.

Restaurarea: presupune readucerea clădirii (structurii) într-un stadiu documentabil dintr-o perioadă anterioară, originară sau principală, prin eliminarea extinderilor (adăugirilor) secundare sau prin reasamblarea componentelor (subansamblurilor) existente, fără a introduce elemente noi. Este o intervenție prin care sunt îndepărtate extinderile inadecvate, realizate într-o manieră diferită față de cea tradițională sau cu caracter provizoriu, și care pune în valoare clădirea într-o formă reconstituită pe baza unor fotografii de arhivă, a unor studii și cercetări realizate pe structura și arhitectura casei. Nu presupune înlocuiri masive de material, amenajări de confort substanțiale sau extinderi moderne. Poate fi aplicată pentru clădiri vernaculare (tradiționale) recente, prevăzute cu bucătării și toalete în case.

Termeni generali

Aliniamentul: este linia de demarcație dintre domeniul public și proprietatea privată.

Alterarea: este intervenția care modifică (negativ) funcțiunea sau aspectul unei așezări (clădiri).

Anvelopa clădirii: totalitatea suprafețelor elementelor de construcție perimetrale, care delimitează volumul interior (încălzit) al unei clădiri de mediul exterior sau de spații exterioare de trecere (târnață) sau de relaxare (foișor sau terasă).

Așezarea/locul: poate fi orice element, la orice scară, al mediului istoric a cărui identitate distinctă este percepută de comunitate.

Aticul: Parte a unei construcții situată deasupra cornișei și menită să mascheze acoperișul (DEX 1998). În cazul clădirilor cu acoperiș-terasă, se consideră „atic" elementul superior al fațadei, care depășește cota ultimului planșeu și are rol constructiv, de rebord, pentru straturile componente ale învelitorii, și rol în ghidarea apelor meteorice.

Conductivitate termică de calcul (lambda): valoare a conductivității termice a unui material sau a unui produs de construcție, în condiții interioare și exterioare specifice, care poate fi considerată ca fiind caracteristică pentru performanța acelui material sau produs când este încorporat într-o parte de construcție.

Construcții anexe: construcții distincte, de regulă având dimensiuni reduse și un singur nivel suprateran, care deservesc funcțiunea de locuire. Din categoria construcțiilor anexe fac parte: garaje individuale, depozite pentru unelte de grădinărit, șoproane, terase acoperite, foișoare, pergole, bucătării de vară. Realizarea construcțiilor anexe se autorizează în aceleași condiții în care se autorizează corpurile principale de clădire.

Construcții cu caracter provizoriu: construcțiile autorizate ca atare, indiferent de natura materialelor utilizate, care, prin specificul funcțiunii atribuite ori din cauza cerințelor urbanistice impuse de autoritatea publică, au o durată de existență limitată, precizată și prin autorizația de construire. De regulă, construcțiile cu caracter provizoriu se realizează din materiale și alcătuiri care permit demontarea rapidă în vederea aducerii terenului la starea inițială (confecții metalice, piese de cherestea, materiale plastice ori altele asemenea) și sunt de dimensiuni reduse. Din categoria construcțiilor cu caracter provizoriu fac parte: chioșcuri, tonete, cabine, locuri de expunere situate pe căile și în spațiile publice, corpuri și panouri de afișaj, firme și reclame, copertine, pergole ori altele asemenea. În sensul prezentei legi (Legea nr. 50/1991 cu modificările și completările ulterioare), realizarea construcțiilor provizorii se autorizează în aceleași condiții în care se autorizează construcțiile definitive.

Construcție existentă: în prezentul ghid, se înțelege acea construcție care există fizic la data curentă și este evidențiată ca atare în documentațiile cadastrale, fiind înscrisă în cartea funciară.

Construibilitatea: calitatea unui teren de a primi o construcție, ale cărei destinație și caracteristici sunt compatibile cu atributele de fapt (legate de natura terenului și de caracteristicile sale) și de drept, vizând servituțile care îl grevează (Ghidul privind elaborarea și aprobarea regulamentelor locale de urbanism, indicativ G.M.-007 – 2000).

Contextul: este orice relație relevantă din punct de vedere arhitectural între o așezare (obiect) și alte așezări (obiecte).

Coridor ecologic: zonă naturală sau amenajată care asigură cerințele de deplasare, reproducere și refugiu pentru speciile sălbatice terestre și acvatice (OUG nr. 57/2007).

Cornișă: Partea superioară, ieșită în afară și ornamentată, a zidului unei construcții, având rolul de a sprijini acoperișul și de a împiedica scurgerea apei de ploaie pe fața clădirilor (DEX 1998).

Degradarea: este o schimbare de stare în rău; se referă, în mod particular, la lipsa lucrărilor corecte/constante de întreținere și/sau la efectele unor intervenții inadecvate asupra unei așezări/construcții sau asupra valorilor patrimoniale.

Demisol (prescurtat D): nivel construit al clădirii având pardoseala situată sub nivelul terenului (carosabilului) înconjurător, cu maximum jumătate din înălțimea liberă a acestuia și prevăzut cu ferestre în pereții de închidere perimetrală. Demisolul se consideră nivel suprateran al construcției. Atunci când pardoseala este situată sub nivelul terenului (carosabilului) înconjurător cu mai mult de jumătate din înălțimea liberă, se consideră subsol și se include în numărul de niveluri subterane ale construcției (Normativ privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118).

Desemnarea/clasarea: presupune identificarea valorilor patrimoniale ale unei așezări (obiect), conferindu-i statut formal prin legi sau reglementări menite să îi protejeze valoarea.

Destinația terenurilor: Modul de utilizare a acestora, conform funcțiunii prevăzute în reglementările cuprinse în planurile de urbanism și amenajarea teritoriului, aprobate conform legii (Ghidul privind elaborarea și aprobarea regulamentelor locale de urbanism, indicativ G.M.-007 – 2000).

Domeniul public: totalitatea bunurilor care fac obiectul dreptului de proprietate publică, ce aparțin statului sau unităților administrativ-teritoriale. Domeniul public poate fi de interes național, caz în care proprietatea asupra sa, în regim de drept public, aparține statului, sau de interes local, caz în care proprietatea, de asemenea în regim de drept public, aparține comunelor, orașelor, municipiilor sau județelor (G.M.-007 – 2000).

Dotări publice: terenuri, clădiri, construcții, amenajări și instalații, altele decât sistemul de utilități publice, aparținând domeniului public sau privat al unităților teritorial-

administrative sau al statului și destinate deservirii populației unei anumite zone. Realizarea acestora reprezintă un obiectiv de utilitate publică. Dotările publice cuprind:

· obiective de învățământ;
· obiective de sănătate;
· obiective de cultură;
· obiective de sport și recreere;
· obiective de protecție și asistență socială;
· obiective de administrație publică;
· obiective pentru autoritățile judecătorești.

Drumurile publice: drumurile destinate transportului rutier public de toate categoriile, gestionate de autoritățile administrației publice centrale sau locale și clasificate tehnic, conform legislației și terminologiei tehnice, în: autostrăzi, drumuri expres, naționale, județene și comunale – în extravilan – și străzi – în intravilan (Ghidul privind elaborarea și aprobarea regulamentelor locale de urbanism, indicativ G.M.-007 – 2000).

Echiparea edilitară: ansamblul format din construcții, instalații și amenajări, care asigură în teritoriul localităților funcționarea permanentă a tuturor construcțiilor și amenajărilor, indiferent de poziția acestora față de sursele de apă, energie, trasee majore de transport rutier, feroviar, aerian sau naval, cu respectarea protecției mediului ambiant (G.M.-007 – 2000).

Edificabil (suprafață edificabilă): suprafață componentă a unei parcele în interiorul căreia pot fi amplasate construcții, în condițiile Regulamentului Local de Urbanism.

Fondul Forestier Național: este constituit din păduri, terenuri destinate împăduririi, cele care servesc nevoilor de cultură, producție ori administrație silvică, iazurile, albiile pâraielor și terenurile neproductive incluse în amenajamente silvice, indiferent de natura dreptului de proprietate. Sunt considerate păduri terenurile acoperite cu vegetație forestieră cu o suprafață mai mare de 0,25 ha. (Legea nr. 46/2008 – Codul silvic, cu modificările și completările ulterioare).

Garajele: construcții cu unul sau mai multe niveluri pentru staționarea, adăpostirea, întreținerea și eventual reparația autovehiculelor (G.M-007 – 2000).

Habitatul natural: zona terestră, acvatică sau subterană, în stare naturală sau seminaturală, care se diferențiază prin caracteristici geografice, abiotice și biotice. (OUG nr. 57/2007)

Indicii urbanistici: instrumente urbanistice specifice de lucru pentru controlul proiectării și al dezvoltării durabile a zonelor urbane, care se definesc și se calculează după cum urmează: **Coeficient de utilizare a terenului (CUT)**: raportul dintre suprafața construită desfășurată (suprafața desfășurată a tuturor planșeelor) și suprafața parcelei. Nu se iau în calculul suprafeței construite desfășurate: suprafața subsolurilor cu înălțimea liberă de până la 1,80 m, suprafața subsolurilor cu destinație strictă pentru gararea autovehiculelor, spațiile tehnice sau spațiile destinate protecției civile, suprafața balcoanelor, a logiilor, a teraselor deschise și neacoperite, a teraselor și a copertinelor necirculabile, precum și a podurilor neamenajabile, aleile de acces pietonal/carosabil din incintă, scările exterioare, trotuarele de protecție (Legea nr. 350/2001 cu modificările și completările ulterioare). **Procent de ocupare a terenului (POT)**: raportul dintre suprafața construită (amprenta la sol a clădirii) și suprafața parcelei. Suprafața construită este suprafața construită la nivelul solului, cu excepția teraselor descoperite ale parterului care depășesc planul fațadei, a platformelor, a scărilor de acces. Proiecția la sol a balcoanelor a căror cotă de nivel este sub 3,00 m de la nivelul solului amenajat și a logiilor închise ale etajelor se include în suprafața construită (Legea 350/2001). În înțelesul prezentului Regulament, pe terenurile în pantă, nivelurile clădirilor/corpurilor de clădire la care, cel puțin pe o latură a acestora, pardoseala este situată sub nivelul terenului (carosabilului) înconjurător cu mai mult de jumătate din înălțimea liberă, sunt considerate subsoluri și vor fi luate ca atare la calculul indicelui CUT. **Excepții de calcul ale indicatorilor urbanistici POT și CUT:**

- dacă o construcție nouă este edificată pe un teren care conține o clădire care nu este destinată demolării, indicatorii urbanistici (POT și CUT) se calculează adăugându-se suprafața planșeelor existente la cele ale construcțiilor noi;
- dacă o construcție este edificată pe o parte de teren dezmembrată dintr-un teren deja construit, indicii urbanistici se calculează în raport cu ansamblul terenului inițial, adăugându-se suprafața planșeelor existente la cele ale noii construcții (Legea nr. 350/2001).

Integritatea: presupune plenitudine și sinceritate, se referă la păstrarea întreagă sau intactă a elementelor de patrimoniu natural și/sau cultural și a atributelor acestora. Vine în completarea criteriului de autenticitate.

Interdicție de construire (non aedificandi): regula urbanistică după care, într-o zonă strict delimitată, din rațiuni de dezvoltare urbanistică durabilă, este interzisă emiterea de autorizații de construire, în mod definitiv sau temporar, indiferent de regimul de proprietate sau de funcțiunea propusă (Legea nr. 350/2001).

Intervenția: este o acțiune care are efect fizic în structura unei așezări/ construcții.

Împrejmuirile: construcțiile sau amenajările (plantații, garduri vii), cu caracter definitiv sau temporar, amplasate la aliniament sau pe celelalte laturi ale parcelei, pentru a o delimita de domeniul public sau de proprietățile învecinate (Ghidul privind elaborarea și aprobarea regulamentelor locale de urbanism, indicativ G.M-007 – 2000).

Învelitoarea: stratul impermeabil exterior al acoperișului care nu permite infiltrațiile de apă. Este formată din materialul de acoperire și din elementele de fixare și racordare ale acestuia.

Întreținerea: este o muncă de rutină perpetuă, necesară pentru a păstra starea de sănătate a unei construcții și/sau a unei structuri sau a țesutului unei așezări în stare bună.

Mansardă (prescurtat M): spațiu funcțional amenajat integral în volumul podului construcției. Se include în numărul de niveluri supraterane (conform Normativ privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118). Se consideră mansarde acele spații care respectă următoarele condiții suplimentare:

- podul construcției va forma un unghi maxim de 60° grade cu planul orizontal;
- podul construcției nu va depăși, în proiecție orizontală, conturul exterior al ultimului nivel plin (inclusiv balcoane sau cursive) cu mai mult de 1,00 m. La calculul coeficientului de utilizare a terenului, mansarda va contribui cu cel mult 60 % din suprafața desfășurată a ultimului nivel plin.

Materialul natural de construcție: este orice material ce provine din mediul natural imediat învecinat cu așezarea, poate fi exploatat manual, satisface cerințele de anduranță, confort și prelucrabilitate.

***Natura 2000*:** rețeaua ecologică europeană de arii naturale protejate care cuprinde arii de protecție specială avifaunistică, stabilite în conformitate cu prevederile Directivei 79/409/CEE privind conservarea păsărilor sălbatice, și arii speciale de conservare, desemnate de Comisia Europeană și ale Directivei 92/43/ CEE privind conservarea habitatelor naturale, a faunei și florei sălbatice. (OUG nr. 57/2007)

Nivelul: spațiu construit supraterran sau subteran al construcțiilor închise sau deschise, delimitat de planșee. Constituie nivel supanta a cărei arie este mai mare decât 40 % din cea a încăperii/spațiului în care se află (Normativ privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118).

Obiectul: este orice lucru (încă) nefixat (mobil) sau neîncorporat în structura unei așezări, dar care, istoric vorbind, poate fi asociat cu așezarea.

Paramentul: partea exterioară finisată a unei construcții, a unui element de construcție etc.; material care căptușește (cu scop ornamental) această parte.

Parcela: suprafața de teren ale cărei limite sunt sau nu materializate pe teren, proprietatea unuia sau mai multor proprietari, aparținând domeniului public sau privat, și care are un număr cadastral ce se înscrie în registrul de publicitate funciară. Împreună cu construcțiile sau amenajările executate pe suprafața sa, parcela reprezintă un bun imobil (Ghidul privind elaborarea și aprobarea regulamentelor locale de urbanism, indicativ G.M.-007 – 2000).

Patrimoniul: înglobează toate resursele moștenite pe care comunitatea le apreciază din alte motive decât cel strict utilitar.

Patrimoniul cultural: însumează bunurile moștenite identificate și apreciate de comunitate ca fiind reflexia și expresia cunoștințelor dezvoltate, a credințelor și a tradițiilor, respectiv a modului de interpretare a credințelor și a tradițiilor altora.

Patrimoniul natural: însumează habitatul și speciile moștenite, geologia și morfologia ecosistemelor, inclusiv a celor acvatice și subacvatice, cărora comunitatea le conferă valoare.

Pazia: Scândură (ornamentală) așezată vertical la capătul din afară al căpriorilor unui acoperiș cu streașină, pentru a ascunde capetele acestora.

Performanța energetică a clădirii (PEC): energia efectiv consumată sau estimată pentru a răspunde necesităților legate de utilizarea normală a clădirii, necesități care includ în principal: încălzirea, prepararea apei calde de consum, răcirea, ventilarea și iluminatul. Performanța energetică a clădirii se determină conform unei metodologii de calcul și se exprimă prin unul sau mai mulți indicatori numerici, care se calculează luându-se în considerare izolația termică, caracteristicile tehnice ale clădirii și ale instalațiilor, proiectarea și amplasarea clădirii în raport cu factorii climatici exteriori, expunerea la soare și la influența clădirilor învecinate, sursele proprii de producere a energiei și alți factori, inclusiv climatul interior al clădirii, care influențează necesarul de energie.

Peisajul: este constituit din mulțimea trăsăturilor, a caracterelor, a formelor unui teritoriu (regiune, ținut).

Peisajul cultural: este un termen ce reunește diverse manifestări ale interacțiunii dintre om și natură reprezentative pentru gradul de evoluție a societății umane sub influența constrângerilor de ordin fizic, a oportunităților habitatului natural și a factorilor social, economic și cultural.

Peisajul antropic: se caracterizează prin lipsa aproape totală a elementelor naturale din cadrul componentelor peisajului, fapt relevant în fizionomia acestuia. Locul acestora este luat de componentele antropice ale unui mediu construit, rezultat în urma unei activități umane intense într-un areal bine delimitat.

Proporționalitatea: presupune calitatea de a fi în relație corectă în dimensiune, în grad sau în orice altă caracteristică măsurabilă cu un alt obiect.

Puntea termică: este acea suprafață unde intră în contact două materiale ale căror capacități de reținere a căldurii sunt diferite, având loc o pierdere de căldură. Știind că posibilitățile de reținere a căldurii sunt date și de grosimea materialului, puntea termică poate să apară la elementele de închidere alcătuite din același material care are variații de grosime. Punțile termice se formează și în acele locuri unde este întreruptă termoizolația, permițând pierderea de căldură prin locurile respective.

Reparația: presupune o lucrare mai complexă decât întreținerea, prin care sunt remediate defectele cauzate de degradare, vătămare sau exploatare și care permite adaptări minore cu scopul de a obține un rezultat sustenabil, dar nu implică lucrări de restaurare sau alterare/modificare.

Reversibilitatea: presupune o intervenție ce poate fi îndepărtată oricând, pentru a se reveni la starea inițială.

Schimbarea naturală: este schimbarea ce are loc în cadrul mediului istoric fără intervenție umană, lucru care însă, în unele cazuri, necesită raspunsuri administrative (întreținere specială sau înnoire periodică) pentru a susține permanent semnificația acestui mediu.

Semnificația (unui loc): însumează valorile naturale și culturale patrimoniale ale unui loc, adeseori sub forma unui statut sau a unei declarații.

Structura: este substanța materială ce alcătuiește o așezare: geologia, depunerile arheologice, rețelele construite, clădirile și flora.

Structura portantă: este ansamblul elementelor de construcție solidarizate între ele care țin în picioare o clădire, preiau toate sarcinile la care este supusă clădirea și care îi asigură sprijinirea și transmiterea acestor sarcini la sol. Principalele subansambluri ale unei structuri tradiționale sunt: fundațiile, bolțile, planșeele, pereții portanți și șarpanta sau acoperișul.

Subsolul (prescurtat: S): nivelul construit al clădirii având pardoseala situată sub nivelul terenului (carosabilului) înconjurător cu mai mult de jumătate din înălțimea liberă. Subsolul se consideră nivel subteran al construcției (după Normativ privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118). Pe terenurile în pantă, se consideră subsol nivelurile construite care respectă regula de mai sus pe cel puțin o latură a clădirii.

Suprafața construită (SC) (amprenta la sol a clădirii): suprafața construită la nivelul solului, cu excepția teraselor descoperite ale parterului care depășesc planul fațadei, a platformelor și a scărilor de acces. Proiecția la sol a balcoanelor a căror cotă de nivel este sub 3,00 m de la nivelul solului amenajat și a logiilor închise ale etajelor se include în suprafața construită (Legea nr. 350/2001).

Sustenabilitatea: presupune capabilitatea de a armoniza fără compromisuri necesitățile actuale cu cele din viitor.

Șarpanta: este structura de rezistență a unui acoperiș și este influențată în mod direct de tipul de învelitoare care se dorește a fi folosită, de greutatea acesteia, de existența sub acoperiș a unui spațiu locuibil etc. Poate fi alcătuită din lemn (cel mai frecvent), metal sau beton (cazuri mai rare).

Șura: construcție anexă dintr-o gospodărie rurală în care se adăpostesc vitele și se păstrează diferite vehicule, unelte agricole etc. (DEX 1998).

Teritoriul administrativ: suprafață delimitată de lege, pe trepte de organizare administrativă a teritoriului: național, județean și unități administrativ-teritoriale (municipiu, oraș, comună) (Legea nr. 350/2001).

Teritoriul extravilan: suprafața cuprinsă între limita administrativ-teritorială a unității de bază (municipiu, oraș, comună) și limita teritoriului intravilan (Legea nr. 350/2001).

Teritoriu intravilan: totalitatea suprafețelor construite și amenajate ale localităților ce compun unitatea administrativ-teritorială de bază, delimitate prin planul urbanistic general aprobat și în cadrul cărora se poate autoriza execuția de construcții și amenajări. De regulă, intravilanul se compune din mai multe trupuri (sate sau localități suburbane componente) (Legea nr. 350/2001).

Valoarea: este un aspect ce punctează meritul sau importanța; în cazul nostru, ceea ce oamenii atribuie calităților unei așezări.

Valoarea comună: este calitatea ce derivă din semnificația pe care un loc îl are în conștiința oamenilor care relaționează cu el sau a acelora care au o memorie a locului sau au trăit o experiență colectivă în locul respectiv.

Valoarea estetică: este calitatea ce derivă din modul în care oamenii percep stimulii senzoriali și intelectuali ai unui loc (ai unei așezări).

Valoarea evidentă (intrinsecă): este calitatea ce derivă din potențialul unui loc de a pune în valoare mărturiile activităților umane din trecut.

Valoarea istorică: este calitatea ce derivă din modul în care oamenii, evenimentele și aspectele vieții cotidiene din trecut pot fi legate prin intermediul unui loc (al unei așezări) de prezent.

ANEXA 3
Legislație în domeniu

Reglementări locale

Planurile Urbanistice Generale ale Unităților Administrativ-Teritoriale aprobate, în vigoare;

Planurile de Amenajare ale Teritoriilor Județene și Zonale aprobate, în vigoare.

Reglementări naționale

Legea nr. 350/2001, privind amenajarea teritoriului și urbanismul, cu modificările și completările ulterioare;

Legea nr.10/1995, privind calitatea în construcții, republicată și actualizată;

Legea nr. 50/1991, privind autorizarea lucrărilor de construcții, cu modificările și completările ulterioare;

Legea nr. 114/1996, Legea locuinței, cu modificările și completările ulterioare;

Legea nr.153/2011, privind măsurile de creștere a calității arhitectural -ambientale a clădirilor, cu modificările și completările ulterioare;

Legea 18/1991, privind fondul funciar (republicată);

Legea 213/1998, privind proprietatea publică și regimul juridic al acesteia;

Legea 422/2001, privind protejarea monumentelor istorice cu modificările și completările ulterioare;

Legea 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil;

Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial;

Legea 311/2003 – privind muzeele și colecțiile publice;

Ordonanța 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic, cu modificările și completările ulterioare;

Legea 6/2008 privind regimul juridic al patrimoniului tehnic și industrial;

Regulamentul (UE) 2024/3110 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 noiembrie 2024, privind norme armonizate pentru comercializarea produselor pentru construcții;

Hotărârea Guvernului nr. 622/2004 privind stabilirea condițiilor de introducere pe piață a produselor pentru construcții, republicată, cu modificările și completările ulterioare;

Ordinul ministrului dezvoltării regionale și locuinței nr. 839/2009 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Legii nr. 50/1991 privind autorizarea executării lucrărilor de construcții, cu modificările ulterioare;

Hotărârea Guvernului nr. 766/1997 pentru aprobarea Regulamentului privind agrementul tehnic pentru produse, procedee și echipamente noi în construcții, modificată și completată cu Hotărârea Guvernului nr. 750/2017;

Ordinul viceprim-ministrului, ministrul dezvoltării, lucrărilor publice și administrației nr. 435/2021 din 31 martie 2021 pentru aprobarea noilor proceduri privind elaborarea, avizarea, abilitarea și supravegherea organismelor elaboratoare de agremente tehnice în construcții;

Normativul privind urmărirea comportării în exploatare a construcțiilor, indicativ P 130-2025;

Reglementări tehnice privind documentațiile de urbanism (sursa; http://www.mdrap.ro/constructii/reglementari-tehnice);

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea lucrărilor de învelitori;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea lucrărilor de izolații;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea lucrărilor de tencuieli, placaje și tapete;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea lucrărilor de pardoseli, plinte, scafe, elemente de scări;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea instalațiilor electrice, de apă și canalizare, termice, condiționare a aerului, gaze;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea clădirilor de locuit și social-culturale;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea construcțiilor industriale, agrozootehnice și de irigații;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea construcțiilor hidrotehnice, amenajărilor și regularizărilor de râuri;

Reglementări tehnice privind proiectarea și executarea organizării lucrărilor de construcții-montaj;

Reglementări tehnice privind verificarea calității și recepția lucrărilor de construcții-montaj;

Reglementări tehnice privind lucrările de reparații, întreținere și postutilizare a construcțiilor;

Legea 372/2005 privind performanța energetică a clădirilor, cu modificările și completările ulterioare;

Normativul privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118/1-2025;

Hotărârea Guvernului nr. 226/2015 privind stabilirea cadrului general de implementare a măsurilor programului național de dezvoltare rurală cofinanțat din Fondul European Agricol pentru Dezvoltare Rurală și de la bugetul de stat, cu modificările ulterioare - pentru gestionarea și finalizarea proiectelor angajate în cadrul PNDR 2014-2020;

Ordinul nr. 763/2015 privind aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a procesului de selecție și a procesului de verificare a contestațiilor pentru proiectele aferente măsurilor din Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014 – 2020, cu modificările ulterioare, pentru gestionarea proiectelor din Programul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2014-2020.

Reglementări europene

REGULAMENTUL (UE) 2021/2115, norme privind sprijinul pentru planurile strategice elaborate de statele membre în cadrul politicii agricole comune (PAC);

Convenția de la Granada (1985) pentru protejarea patrimoniului arhitectural al Europei;

Convenția Europeană a Peisajului;

Convenția de la Valletta (1992), privind patrimoniul arheologic;

Convenția de la Florența (2000), privind peisajul cultural.

ANEXA 4
Elemente ale patrimoniului cultural local

CÂMPIA DE VEST A BANATULUI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes internațional:
- Parcul Natural Lunca Mureșului este o arie naturală protejată de interes internațional, fiind una dintre cele cinci zone umede de importanță internațională din țară.

Arii naturale protejate de interes comunitar:
- situri Natura 2000 de tip SCI:
- Lunca Mureșului Inferior (pe teritoriul comunelor Secusigiu, Felnac, Zădăreni și al orașului Arad),
- Mlaștina Satchinez (pe teritoriul comunei Vinga),
- situri Natura 2000 de tip SPA:
- Hunedoara Timișană (pe teritoriul comunelor Șagu și Vinga),
- Lunca Mureșului Inferior (pe teritoriul comunelor Secusigiu, Felnac, Zădăreni și al orașului Arad).

Arii naturale protejate de interes național:
- Prundul Mare (pe teritoriul comunei Secusigiu), rezervație naturală mixtă.

Arii naturale protejate de interes județean și local:
- Parcul Dendrologic Mănăștur, cu o suprafață de 4,5 ha,
- Balta Bezdin (pe teritoriul satului Munar, comuna Secusigiu), rezervație de nuferi albi.

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, în mediul rural se află o concentrare mare de clădiri și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:
- **din preistorie** – urme de așezare și necropolă din perioada neolitică la Sânpetru German, urme de așezări (uneori incluzând și fortificații) datând din epoca fierului – la Cruceni, Frumușeni, Zădăreni și la Munar, respectiv din epoca bronzului – la Felnac, Munar și Frumușeni,
- **din perioada antică** – ruine de așezare daco-romană la Felnac, necropole din perioada daco-romană la Zădăreni,
- **din perioada medievală** – ruine de așezări din secolele al X-lea – al XII-lea la Felnac, respectiv din secolele al XI-lea – al XII-lea la Frumușeni, ruinele Mănăstirii Bizere din secolele al XII-lea – al XVI-lea la Frumușeni, Mănăstirea Hodoș-Bodrog și turnul-clopotniță de la Bodrogu Nou, biserica veche datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar turnul-clopotniță din secolul al XVI-lea,
- **din secolul al XVIII-lea** – biserica romano-catolică din Fântânele, Mănăstirea sârbească Bezdin și două pietre de hotar din apropierea și respectiv din incinta Mănăstirii Bezdin de la Munar, biserica romano-catolică de la Sânpetru German, chilii vechi la Mânăstirea Hodoș-Bodrog de la Bodrogu Nou, fosta fabrică de bere și casa parohială catolică din Aradul Nou,
- **din secolul al XIX-lea** – ansamblul Castelului Kover-Appel din Fântânele (include castelul și parcul din jur), biserica romano-catolică și monumentul Sfintei Treimi de la Vinga, statuia Sfântului Petru de la Sânpetru German, Casa Beller (cu ghiulele), Castelul Nopcea, biserica romano-catolică și statuia Sfântului Florian din Aradul Nou,
- **din secolul XX** – chiliile noi de la Mânăstirea Hodoș-Bodrog de la Bodrogu Nou, casa fostei vămi de la Aradul Nou, la capătul podului de peste Mureș.

La acestea se adaugă clădiri cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:
a) bisericile sătești:
- **din secolul al XVIII-lea** – biserica sârbească de la Satu Mare, biserica catolică de la Șagu, biserica catolică de la Cruceni – azi, biserică greco-catolică, biserica ortodoxă de la Firiteaz,
- **din secolul al XIX-lea** – bisericile ortodoxe de la Felnac, Sânnicolau Mic, Fiscuț, atât biserica românească, cât și cea sârbească de la Mănăștur, biserici catolice de la Mailat, Satu Mare, Frumușeni, Tisa Nouă, Aluniș, Mănăștur, bisericile ortodoxă și catolică de la Secusigiu, biserica catolică de la Zădăreni – în prezent, biserică greco-catolică,
- din secolul XX – biserica sârbească de la Felnac, bisericile ortodoxe de la Vinga, Aradul Nou, Hunedoara Timișană și Sânpetru German, bisericile ortodoxe și catolică de la Munar,
b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale caselor parohiale și alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura locală – cele mai multe construite în secolul al XIX-lea, altele la începutul secolului XX: primăria veche din Sânpetru German (se păstrează în mare parte în forma originară, dar este în prezent abandonată, fiind în pericol de degradare accelerată), primăria comunei Șagu (chiar dacă a fost renovată recent, iar fațadele și-au pierdut detaliile decorative și tâmplăria originară), primăria și clădirea parohiei romano-catolice de la Vinga, clădirea școlii vechi (construită în 1866) și fostul han (azi cămin cultural) din Frumușeni, școlile vechi din Aradul Nou ș.a.,
c) clădirile istorice ale gărilor și haltelor de cale ferată, cele mai multe construite la începutul secolului XX – de exemplu, la Sânpetru German, Munar, Felnac, Secusigiu, Zădăreni – astăzi nefolosite, clădirile fiind în diferite stări de degradare, cu toate că prezintă un mare potențial de reutilizare,
d) morile sătești și alte construcții tehnice care s-au mai păstrat – la Sânpetru German, Secusigiu, Felnac, Zădăreni, Șagu, găbănașul de la Sânpetru German ș.a.,
e) castelele nobiliare din secolul al XIX-lea și parcurile dendrologice din jurul lor, precum castelul neoclasic de la Mănăștur (în jurul căruia s-a amenajat și parcul dendrologic),
f) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – de exemplu, monumentele eroilor căzuți în războaie (de la Aradul Nou, Secusigiu, Munar, Satu Mare, Sânpetru German, Zădăreni, Frumușeni, Aluniș ș.a.), statuia Sfântului Florian (patronul pompierilor) și statuia Fecioarei Maria de la Sânpetru German, monumentul Sfintei Treimi și statuia Sfântului Florian de la Zădăreni, crucile și troițele de hotar (sârbești, românești, nemțești) de la Secusigiu, Sânpetru German, Satu Mare, porți, capele și cripte construite în secolul al XIX-lea ale cimitirelor vechi, monumentul Fântâna Îngerului de la Fântânele, monumentul Sfintei Treimi de la Aradul Nou ș.a.

CÂMPIA ARADULUI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes internațional:
- Parcul Natural Lunca Mureșului, care se află la sud, între municipiul Arad și granița cu Ungaria, de-a lungul Mureșului.

Arii naturale protejate de interes comunitar:
- situri Natura 2000 de tip SCI:
- Crișul Alb (la vest de Chișineu-Criș, până aproape de granița cu Ungaria, pe teritoriul comunelor Pilu, Socodor și al orașului Chișineu-Criș),
- Lunca Mureșului Inferior (pe teritoriul comunelor Șeitin, Semlac și al orașelor Pecica, Nădlac și Arad),
- Nădab-Socodor-Vărșand (pe teritoriul comunelor Grăniceri, Macea, Pilu, Șimand, Socodor și al orașului Chișineu-Criș),
- Turnu-Variașu (pe teritoriul orașului Pecica),
- situri Natura 2000 de tip SPA:
- Câmpia Crișului Alb și Crișului Negru (pe teritoriul comunelor Grăniceri, Socodor, Macea, Olari, Pilu, Șimand, Zărand și al orașelor Chișineu-Criș și Sântana),
- Lunca Mureșului Inferior (pe teritoriul comunelor Șeitin, Semlac și al orașelor Pecica, Nădlac și Arad),
- Pescăria Nădlac (pe teritoriul orașului Nădlac).

Arii naturale protejate de interes național:
- Rezervația de soluri sărăturate, de la Socodor – rezervație mixtă de tip botanic și geologic, situată la est de localitatea Socodor (aici se află soluri sărăturate, iar rezervația naturală adăpostește un habitat natural de tip „Pajiști și mlaștini sărăturate panonice și ponto-sarmatice”,
- Arboretul Macea, rezervație științifică.

Arii naturale protejate de interes local:
- Rezervația naturală de platan și alun turcesc, din comuna Zimandu Nou,
- pădurea-parc de la Utviniș,
- pădurea de la Vladimirescu.

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, în mediul rural se află o concentrare mare de clădiri și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:
- **din perioada neolitică și epoca bronzului** – urme de așezări din perioada neolitică la Macea și la Șiclău, respectiv din epoca bronzului la Macea, urme ale unor așezări aparținând culturii Otomani - la Socodor și Vărșand, un tell[1] neolitic la Vărșand,
- din epoca fierului (perioada antică veche) și din perioada daco-romană – urme ale unei așezări din perioada Hallstatt la Șiclău, urme de așezare daco-romană cu necropolă din secolele al II-lea și al III-lea la Șimand, urme de așezare cu necropolă din secolele al III-lea – al V-lea la Șeitin, o așezare dacică din secolele al II-lea – al III-lea în satul Cicir,
- din perioada secolelor al V-lea – al VIII-lea – necropole din secolele al V-lea – al VI-lea descoperite la Socodor și la Șimand, o necropolă din secolele al VI-lea – al VII-lea la Vărșand, o așezare din secolele al V-lea – al VI-lea la Vladimirescu,
- **din perioada medievală** – necropolă din secolul al X-lea descoperită la Șiclău, necropolă din secolele al VIII-lea – al XI-lea la Vărșand, necropolă din secolele al X-lea – al XII-lea la Zimandu Nou, iar la Vladimirescu, două așezări din secolele al VIII-lea – al IX-lea și respectiv al XI-lea – al XII-lea, morminte tumulare din secolele al IX-lea – al XI-lea, o necropolă din secolele al XI-lea – al XII-lea, o cetate de pământ din secolele al IX-lea – al XI-lea, ruinele unei bazilici romanice și o incintă medievală;
- din secolul al XVIII-lea – Biserica ortodoxă „Buna Vestire” de la Socodor, ansamblul Mănăstirii Gai (biserica Mănăstirii, fosta reședință de vară episcopală, corpul chiliilor vechi, biserica de lemn de la Selișteș),
- din secolul al XIX-lea – ansamblul Castelului Csernovics-Karolyi de la Macea, ansamblul Castelului Purgly de la Șofronea, fosta fabrică de spirt și drojdie de la Gai,
- din secolul XX – corpul chiliilor noi și anexe gospodărești din incinta Mănăstirii Gai.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală,

[1] „Colină artificială formată de către ruinele unor așezări antice [< fr. tell < cuv. arab]” – conform https://dexonline.ro/definitie/tell/definitii.

istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești:

- construite în secolul al XVIII-lea – bisericile ortodoxe (de zid) de la Pădureni, Nădab, Pilu, Șiclău, Șimand, Caporal Alexa, Macea (extinsă la sfârșitul secolului al XX-lea), Semlac (extinsă în secolul al XIX-lea), Șeitin, bisericile romano-catolice de la Sânmartin (extinsă la începutul secolului al XX-lea), Turnu,

- **construite în secolul al XIX-lea** – bisericile ortodoxe de la Vărșand, Zărand, Cintei, Mândruloc, Cicir, Sâmbăteni, cele două biserici ortodoxe de la Turnu, biserica sârbească de la Gai, bisericile romano-catolice de la Vărșand, Grăniceri, Socodor, Șimand, Macea, Dorobanți, Zimandcuz, Variașu Mare, Livada, Sânleani, Vladimirescu, Horia, Sederhat, Gai, Peregu Mare, Peregu Mic, bisericile reformate calvine de la Semlac, Sânleani, bisericile greco-catolice de la Șimand, Vladimirescu, Semlac, Șeitin, biserica evanghelică de la Semlac,

- construite în secolul XX – bisericile ortodoxe de la Grăniceri, Olari, Sintea Mică, Andrei Șaguna, Șofronea, Vladimirescu, Gai, bisericile romano-catolice din Pilu, Zimandu Nou, Sânpaul, Iratoșu, Sederhat, biserica reformată de la Pădureni, biserica evanghelică de la Olari, bisericile baptiste de la Șiclău, Macea, biserica greco-catolică de la Peregu Mare,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale, casele parohiale și alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura locală (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni, cele mai multe au fost construite între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX): școlile vechi de la Pădureni (de pe Strada Înfrățirii), școala de la Grăniceri, fosta școală confesională catolică de la Șimand, școala interbelică de la Cintei, școala veche a satului Zărand (în prezent, o clădire abandonată), grădinița veche și școala veche din Sânmartin (lângă biserică), școala veche de la Dorobanți, școlile construite în perioada interbelică din Andrei Șaguna, Șofronea, clădirea din secolul al XIX-lea a școlii din Turnu, școlile vechi din Gai, casa parohială evanghelică de la Olari, casa parohială ortodoxă de la Macea, casele parohiale catolice din Vladimirescu, Turnu, Peregu Mare, Șimand, casa comunității ortodoxe de la Variașu Mic, casa parohială sârbească din Turnu, casa-muzeu de la Dorobanți, casa-muzeu de la Șimand, clădirile primăriilor de la Socodor, Peregu Mare, Semlac, Vladimirescu, căminul cultural de la Șimand, clădirea oficiului poștal din Șeitin ș.a.,

c) clădirile gărilor de cale ferată construite la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea: gara din Pădureni (cartierul orașului Chișineu-Criș, situat pe malul sudic al Crișului Alb), gara din Grăniceri, Socodor, Șimand, Șofronea, gara din Zimandu Nou, clădirile aferente gării și cantonului de la Glogovăț (Vladimirescu) construite în 1901,

d) morile și alte construcții tehnice care s-au păstrat – cele mai multe, construite în secolul al XIX-lea sau în prima parte a secolului XX: moara de pe Canalul Morilor și moara din centrul satului Socodor, moara de la Nădab (pe Canalul Morilor) – transformată în 2010 în complex hotelier, mai târziu, în cămin de îngrijire pentru vârstnici, depozitul de cereale din Șimand (situat în centrul satului, actuala brutărie), moara de la Șimand (construită în perioada interbelică, lângă depozitul de cereale), morile sătești de la Zărand, Macea, Sânmartin, moara de la Vladimirescu (construită în 1909 în centrul localității), găbănașul (depozitul de cereale) de la Peregu Mare ș.a.,

e) castelele, vilele și construcțiile de pe fostele domenii nobiliare – castelul domenial de la Pilu, ansamblul Conacului Urban de la Șimand, vila din secolul al XIX-lea de lângă căminul cultural din Dorobanți, ansamblul de pe domeniul nobiliar de la Utviniș (la vest de Zimandu Nou și Zimandcuz), ansamblul Castelului Kintzig din nordul comunei Zimandu Nou (face parte din actualul Domeniu Lupaș), clădirea care s-a păstrat din ansamblul Castelului Marczibanyi-Justh de la Turnu,

f) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar ș.a. – crucea memorială a eroilor și obeliscul eroilor maghiari din Primul Război Mondial de la Nădab, crucea de la sfârșitul secolului al XIX-lea din curtea bisericii ortodoxe din Vărșand, troițele și crucile vechi de hotar din sate, ridicate, de obicei, din piatră (de exemplu, la Macea, Socodor, Semlac), capele amenajate în movile de pământ: tumulul (la Vladimirescu), troița eroilor din Primul Război Mondial de la Șeitin, capele și monumente funerare din cimitirele istorice (de exemplu, capela și aleea Drumul Crucii din cimitirul vechi din Vladimirescu) ș.a.,

g) statuile și operele sculpturale cu valoare artistică deosebită – care se pot găsi în parcuri sau alte spații publice reprezentative pentru comunitate – de exemplu, monumentul voievozilor Gelu, Glad și Menumorut și ansamblul de sculpturi Aleea Poeților de la Macea, fântâna arteziană cu statuia lui Neptun construită la sfârșitul secolului al XIX-lea – de la Grăniceri.

CÂMPIA CRIȘULUI ALB

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- situri Natura 2000 de tip SCI:

- Crișul Negru (la nord-vestul județului Arad, de-a lungul Crișului Negru, pe teritoriul comunelor Mișca, Zerind),

- Lunca Teuzului (de-a lungul râului Teuz, pe teritoriul comunelor Apateu, Cermei, Mișca, Șepreuș, Șicula, Sintea Mare și al orașului Ineu),

- situri Natura 2000 de tip SPA:

- Câmpia Cermeiului (pe teritoriul comunelor Apateu, Cermei, Mișca, Șepreuș, Șicula și al orașului Ineu),

- Câmpia Crișului Alb și Crișului Negru (pe teritoriul comunelor Zerind, Sintea Mare, Șicula, Șepreuș, Mișca și al orașului Chișineu-Criș).

Arii naturale protejate de interes național:

- Pădurea Lunca (comuna Mișca) – rezervație de tip avifaunistic (colonie de stârci),

- Pădurea Socodor (comuna Socodor, pe malul nordic al Crișului Alb) – arie naturală de protecție avifaunistică (colonie de stârci).

Arii naturale protejate de interes local:

- Poiana cu Narcise de la Susag, situată la nord-vest de localitatea Susag, în comuna Craiva;

- Pădurea Adea – rezervație de vânătoare, situată la est de satul Adea, în comuna Sintea Mare.

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, în mediul rural se află câteva clădiri și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând:

- **din preistorie** – urmele unei așezări cu necropolă din perioada Hallstatt, la Zerindul Mic,

- **din perioada medievală** – biserica reformată prezbiteriană din Vânători,

- **din secolul al XVIII-lea** – biserica reformată calvină din Iermata Neagră.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești:

- **construite în perioada medievală** – biserica reformată din Zerind,

- **construite în secolul al XVIII-lea** – bisericile reformate calvine din Zerindu Mic și Adea,

- **construite în secolul al XIX-lea** – biserica ortodoxă de lemn de la Tălmaci, bisericile ortodoxe de zid de la Berechiu, Mișca, Vânători, Șomoșcheș, Gurba, Șicula, Șepreuș, Sintea Mare, biserica reformată din Cermei, bisericile baptiste din Cermei (fosta sinagogă), Gurba, capela catolică din Pădurea Adea, biserica greco-catolică de la Sintea Mare,

- **construite în prima parte a secolului XX** – bisericile de zid de la Susag – biserica veche, Craiva, Apateu, Chereluș, biserica baptistă din Mișca, bisericile romano-catolice din Satu Nou, Cermei, Țipar,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale caselor parohiale, alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura localităților (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni) – cele mai multe construite între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX: școlile vechi de la Susag, Apateu (actuala grădiniță), Șicula, Gurba, primăria comunei Craiva, școala primară de la Apateu, clădirea școlii vechi din Berechiu (de lângă căminul cultural, în spatele parcului din jurul bisericii), casa memorială a poetului Imre Simonyi de la Satu Nou, casa parohială din Mișca (înainte de 1930 a funcționat ca școală ortodoxă) ș.a.,

c) morile și alte construcții tehnice care s-au păstrat – un fragment din calea ferată îngustă care lega zona Câmpiei Crișului Alb de orașul Gyula, păstrat în centrul localității Satu Nou, morile de la Zerind, Cermei, Șicula, Șepreuș, depozitul de cereale de la Iermata Neagră, podul de oțel de la Șicula (peste Crișul Alb) ș.a.,

d) castelele și vilele nobiliare – ansamblul fostului conac de la Șomoșcheș (clădirea conacului și depozitul de cereale), clădirile din ansamblul Conacului Atzel de la Șicula (situat la est de sat), castelele Csaran de la Șepreuș (în care funcționează în prezent primăria comunei Șepreuș și grădinița din localitate – vizavi de primărie),

e) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – de exemplu, troițele de la intrarea în sat sau de la intersecțiile de drumuri, troițele și monumentele ridicate în memoria eroilor din cele două războaie mondiale, crucile, troițele și capelele din cimitirele vechi ale satelor.

DEPRESIUNEA ZĂRANDULUI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- situri Natura 2000 de tip SCI:

- Codru-Moma (pe teritoriul comunelor Archiș, Dezna, Hășmaș, Ignești, Moneasa),

- Coridorul Drocea – Codru-Moma (pe teritoriul comunelor Buteni, Dezna, Dieci și al orașului Sebiș),

- Coridorul Munții Bihorului – Codru -Moma (pe teritoriul comunelor Dezna, Dieci, Gurahonț, Moneasa),

- Crișul Alb între Gurahonț și Ineu (pe teritoriul comunelor Almaș, Bârsa, Bocsig, Buteni, Dieci, Gurahonț și al orașelor Sebiș și Ineu),

- Dealul Mocrei – Rovina – Ineu (pe teritoriul comunelor Bocsig, Buteni, Chisindia, Șilindia și al orașului Ineu),

- Defileul Crișului Alb (pe teritoriul comunelor Dezna, Dieci, Gurahonț),

- Drocea (pe teritoriul comunelor Almaș, Brazii, Buteni, Chisindia, Gurahonț),

- Platoul Vașcău (pe teritoriul comunelor Dezna și Gurahonț),

- Zarandul de Est (pe teritoriul comunelor Brazii și Gurahonț),

- Zarandul de Vest (pe teritoriul comunelor Tauț, Chisindia),

- situri Natura 2000 de tip SPA:

- Câmpia Cermeiului (pe teritoriul comunelor Bârsa, Beliu, Bocsig, Cărand, Ignești, Șilindia, Târnova, Tauț, Seleuș și al orașelor Sebiș și Ineu),

- Drocea – Zarand (pe teritoriul comunelor Almaș, Brazii, Buteni, Chisindia, Tauț, Gurahonț).

Arii naturale protejate de interes național:

- Poiana cu Narcise Rovina (pe teritoriul administrativ al orașului Ineu) – rezervație naturală de tip botanic,
- Balta Rovina (pe teritoriul administrativ al orașului Ineu) – rezervație naturală de tip zoologic,
- Pădurea Sâc (pe teritoriul comunei Cărand) – rezervație naturală de tip zoologic,
- Peștera Valea Morii (pe teritoriul comunei Moneasa) – rezervație naturală de tip speologic,
- Pădurea de stejar-pufos de la Cărand (pe teritoriul comunei Cărand) – rezervație naturală de tip forestier,
- Peștera cu Apă de la Moară (pe teritoriul comunei Moneasa) – rezervație științifică,
- Dosul Laurului – rezervație de tip botanic aflată la nord de satul Zimbru.

Arii naturale protejate de interes județean:

- Pădurea de fag de la Archișel (pe teritoriul comunei Archiș) – rezervație naturală de tip forestier,
- Rezervația naturală de la Moneasa – o rezervație mixtă, situată în bazinul superior al pârâului Moneasa, care protejează întregul habitat natural din vecinătatea stațiunii și cuprinde stațiunea și pădurile din jurul ei,
- Dealul Mocrei (pe teritoriul administrativ al orașului Ineu) – rezervație naturală mixtă,
- Dealul Pleșa (pe teritoriul administrativ al orașului Sebiș) – rezervație naturală mixtă,
- parcurile dendrologice de la Gurahonț (12,5 ha) și de la Mocrea (6 ha).

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, în mediul rural se află o concentrare mare de clădiri și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade, începând cu perioada neolitică și până în secolul XX, toate atestând continuitatea locuirii acestui teritoriu de-a lungul mileniilor:

- din preistorie – complexul peșterilor Hoanca Coului și Izoi din Moneasa, peșteri în care s-au descoperit unelte de cremene și oase ce aparțin perioadei paleolitice și neolitice, precum și fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni,

- **din perioada antică** – urme de așezare fortificată din perioada geto-dacică din secolele al III-lea î.e.n. – I e.n. și respectiv de așezare din secolele al II-lea – al IV-lea, ambele la Berindia,

- **din perioada secolelor al V-lea – al VIII-lea** – necropole din secolele al V-lea – al VI-lea descoperite la Socodor și la Șimand, o necropolă din secolele al VI-lea v al VII-lea la Vărșand, o așezare din secolele al V-lea – al VI-lea la Vladimirescu,

- din perioada medievală – ruinele unor cetăți - precum cetatea medievală de la Beliu, cetatea medievală și urmele fortificației de la Tauț, ruinele cetății din secolul al XVI-lea de la Dezna, ruinele cetății medievale de la Agrișu Mare,

- din secolele al XVI-lea – al XVII-lea – biserica ortodoxă de zid de la Dezna – Biserica „Pogorârea Duhului Sfânt”, podul turcesc de la Seleuș – din secolul al XVII-lea,

- din secolul al XVIII-lea – biserici de lemn precum cele din satele Agrișu Mic, Ciuntești, Buceava-Șoimuș,

- **din secolul al XIX-lea** – cuptorul de topit fier de la Moneasa, cuptorul de topit fier Jumelț din satul Zimbru, troițele din 1827 și respectiv 1841 din incinta bisericii ortodoxe de la Dezna, biserica de lemn din Mădrigești, ansamblul Castelului (castel și parc) Solymosy de la Mocrea,

- din secolul al XX-lea – troița lui Ioan Buteanu din satul Iosășel.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești:

- **construite în secolul al XVIII-lea** (cu mai multe modificări și renovări de-a lungul timpului) – biserica catolică de la Moneasa (al cărei turn a fost construit la mijlocul secolului al XIX-lea), renovată de mai multe ori după aceea, bisericile ortodoxe de lemn de la Groșeni (a fost mutată în 2001 la Arad, în curtea Spitalului Municipal), Urvișu de Beliu, Iercoșeni (biserica a fost adusă în anul 1752 de la Chisindia), Valea Mare (biserica a fost adusă de la Bonțești în secolul al XIX-lea, dar se pare că a fost construită la Almaș – conform pisaniei), Honțișor (biserica de lemn a fost mutată și restaurată în 1972 în parcul de la sediul Episcopiei din Arad) biserica ortodoxă de zid de la Dud, biserica evanghelică de la Mocrea, biserica catolică de la Beliu (biserica este mult mai veche, construcția ei începând în perioada medievală, dar a fost renovată în 1744 și mai târziu, în secolul al XIX-lea, i s-a adăugat turla – în 1811 – și a fost renovată din nou în 1856),

- **construite în secolul al XIX-lea** – bisericile de lemn din Brazii, Iosășel, Buceava (biserica a fost adusă de la Iosaș în 1956), bisericile ortodoxe de zid de la Gurahonț (biserica veche), Zimbru, Iacobini, Secaș, Bârsa, Mânerău, Dieci, Revetiș, Roșia (biserica satului, între timp, devenită biserică de mânăstire), Crocna, Almaș, Cil, Joia Mare, Slatina de Criș, Neagra, Prăjești, Cuied, Răpsig, Chisindia – biserica de pe deal, Șilindia, Luguzău, Camna, Mocrea, Chier, Arăneag, Drauț, Târnova, Tauț, Seleuș, Minișel, bisericile catolice de la Buteni, Gurahonț, bisericile greco-catolice din Bocsig, Beliu, Minișu de Sus, Mocrea (în prezent, biserică ortodoxă),

- **construite în secolul al XX-lea** – bisericile ortodoxe de lemn de la Laz, Minead, Benești, bisericile ortodoxe de zid de la Voivodeni, Hodiș, Rădești, Honțișor, Iosaș, Pescari, Buhani, Donceni, Susani, Nădălbești, Rănușa, Moneasa (biserica din secol al XIX-lea fiind extinsă și transformată semnificativ în anii 1940), Berindia, Paulian, Buteni, Seliștea, Bocsig, Beliu, Tăgădău, Archiș, Hășmaș, Clit, Șiad, Chisindia – biserica din vale –, Păiușeni, Văsoaia, Luguzău, Agrișu Mare, Nadăș, Iermata, Moroda, Mustești, bisericile baptiste de la Dieci, Revetiș, Joia Mare, Șiad, Tăgădău, biserica romano-catolică de la Șilindia,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale caselor parohiale, alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura localităților (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni) – cele mai multe construite între sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX: clădirea școlii din Zimbru, școlile vechi din Rădești (actuala grădiniță), Bonțești (școala primară construită în 1924), Pescari (școala primară construită în anii 1920), Iosășel (actuala grădiniță), Roșia, Almaș, Berindia (actuala grădiniță), școala de la Sălăjeni (construită din lemn), școala generală din Moneasa, școala primară de la Păiușeni, școala de la Văsoaia, școala gimnazială din Chisindia, școala de la Luguzău, școala veche și clădirea fostului internat al școlii catolice din Buteni (acum găzduiește Muzeul Satului Buteni), școala și grădinița veche din Beliu, clădirea Muzeului „Vasile Goldiș” din Beliu, clădirea fostei judecătorii (acum școală gimnazială) din Buteni, casă parohială catolică de la Șilindia (de lângă biserica romano-catolică), școala veche de la Bârsa (amenajată prin reconversia fostului găbănaș), primăria veche de la Nadăș, primăriile de la Buteni, Șilindia, școala generală și clădirea vechiului spital de la Gurahonț, căminele culturale din Mărăuș, Bocsig, Răpsig, clădirea oficiului poștal și clădirea bibliotecii din Târnova ș.a.,

c) clădirile gărilor și haltelor de cale ferată – gara din Gurahonț, halta din Bonțești (aflate aproape în stare de ruină), gara din Almaș (clădirea fiind în stare avansată de degradare, dar cu potențial mare de refuncționalizare, având dimensiuni generoase), clădirea fostei gări de la Moneasa, Halta Răpsig (la rândul ei, într-o stare foarte avansată de degradare), Gara Bocsig, Gara Târnova- Zărand,

d) morile și alte construcții tehnice, clădiri din patrimoniul industrial local care s-au păstrat – priza de captare de la capătul canalului Morilor (situată în apropiere de Buteni), moara de la Bârsa (transformată în han turistic), moara de la Aldești, moara de la Buteni (clădire de mari dimensiuni, dar aflată în prezent în stare de ruină, fără acoperiș), moara de la Bocsig, Moara Bălucana (de la Rovină) de lângă Ineu, Moara Ineu-Mocrea (transformată în han turistic), moara veche de la Seleuș – mori construite din cărămidă în secolul al XIX-lea, de-a lungul Canalului Morilor, ruinele fabricii de cărămidă de la Bârsa (la nord de sat, pe malul nordic al Crișului Alb), construită în anul 1890 – din care s-au păstrat turnul de cărămidă și clădirea administrativă, morile de apă de pe valea Zimbrului, de la Iacobini, Comănești, Seliștea, Păiușeni, Buceava-Șoimuș ș.a. (mori de lemn), morile sătești de la Almaș, Buteni, Beliu, Minișu de Sus, Nadăș, Dezna, Târnova, fosta clădire administrativă a fabricii de cherestea de la Nadăș, podul de fier de peste Crișul Alb de la Bocsig, fabrica de spirt de la Iosășel, construită în 1867 ș.a.,

e) castelele și vilele nobiliare, vilele pentru turism (construite în secolul al XIX-lea, respectiv înainte de Primul Război Mondial) – Castelul Boroș Benjamin, înconjurat de parcul dendrologic, de la Gurahonț, castelul de la Iosășel (acum sediul pompierilor militari), conacul nobiliar de la Brazii (acum primăria comunei Brazii), vile istorice de la Moneasa – Vila „Nufărul” (aflată în stare de ruină, în pofida valorii arhitectural-istorice excepționale și a potențialului turistic deosebit al clădirii), vila fostului Hotel Central, clădirile fostului ansamblu Paradeiser (vile care s-au păstrat în stare bună), Vila Societății Căilor Ferate Arad-Cenad (actualmente o pensiune foarte căutată de turiști), Vila Wenckheim (actualul Club Castel), vila baronului Andrenyi, Vila Zielinski, Vila Simon, clădirea Strandului Moneasa ș.a., Conacul Nako-Korek de la Cuied, Castelul Karagheroghevici de la Bocsig (în prezent, școala primară), castelul nobiliar și capela din secolul al XIX-lea de la Drauț,

f) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – precum monumentele eroilor din cele două războaie mondiale, troițele (amplasate, de obicei, lângă biserici, la intrările în sat și la răscruce de drumuri – la Almaș, de exemplu, unde troițe vechi de lemn s-au păstrat până azi la intersecții, prezența lor fiind semnalată și pe ridicarea topografică din secolul al XIX-lea), crucea de piatră ridicată la Zimbru în secolul al XIX-lea, după finalizarea comasării vechilor gospodării pe actuala vatră, monumentul pietrarilor de la Moneasa (1968), troița de piatră de la Iosășel (ridicată în 1872), troița de lemn din curtea bisericii de la Secaș, troițele din fața bisericii ortodoxe de la Rădești, troița din fața bisericii de la Paulian, troițe ale eroilor de la Buteni, Bârsa ș.a.,

g) depozitele sătești de cereale („găbănașe”) - găbănașul din Rădești, găbănașul din Bocsig (situat la intrarea în sat, dinspre Mânerău), găbănașul din Dud (lângă căminul cultural) ș.a. – clădiri construite de domnii de pământ sau de obștile sătești între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, de obicei în apropierea bisericii sau a conacului din localitate, fiind cumpărate de comune sau preluate de primării după Marea Unire,

h) colnele și pivnițele viticole - pivnițele din secolul al XVII-lea, săpate în stâncă, de la Mocrea, colnele viticole din zona dealului Mocrea.

CULOARUL CRIȘULUI ALB

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- situri Natura 2000 de tip SCI:

- Coridorul Munții Bihorului – Codru-Moma (pe teritoriul comunei Vârfurile),
- Defileul Crișului Alb (pe teritoriul comunelor Gurahonț, Hălmagiu, Pleșcuța, Vârfurile),
- Munții Bihor (pe teritoriul comunelor Hălmăgel, Hălmagiu, Vârfurile).

Arii naturale protejate de interes național:

- rezervația naturală de tip botanic Baltele Gurahonț, situată pe latura de nord a șoselei spre Hălmagiu, la est de localitatea Gurahonț.

Arii naturale protejate de interes județean:

- rezervația de tip forestier Arboretele de fag de la Râul Mic, de pe raza localității Luncșoara, comuna Hălmăgel.

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, se află un număr mare de clădiri încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:

- din perioada medievală – biserica voievodală din Hălmagiu construită în secolele al XIV-lea – al XV-lea, ruine de cetate din secolul al XVI-lea la Hălmagiu, ruine de biserică din secolele al XIV-lea – al XV-lea lângă satul Hălmagiu,

- **din secolul al XVIII-lea** – biserici de lemn precum cele din satele Poiana, Ionești, Luncșoara, Vâsdoci, Budești (aflată într-o foarte avansată stare de degradare, aproape o ruină, fiind abandonată în prezent), Tisa, Țărmure, Vidra (biserica de lemn de la Vidra a ars în anul 2022 ca urmare a extinderii unui foc de vegetație din apropiere), Bodești, biserica ortodoxă de zid și Hanul de poștalion „Birtul Mare” de la Hălmagiu,
- **din secolul al XIX-lea** – biserica de lemn din satul Cristești,
- **din secolul XX** – biserica de lemn din satul Groși, Troița Eroilor, Monumentul Eroilor Neamului și Monumentul lui Avram Iancu din satul Hălmagiu.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești

- **construite în secolul al XIX-lea** – biserica de lemn de la Măgulicea, bisericile ortodoxe de zid din satele Vârfurile, Brusturi, Hălmăgel,
- **construite în secolul XX** – bisericile de lemn de la Poienari, Țohești, Pleșcuța, bisericile ortodoxe de zid de la Avram Iancu, Lazuri, Leasa, Sârbi, Tălagiu, Aciuța, Gura Văii, Dumbrava,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale caselor parohiale, alte clădiri ale comunității, cu valoare istorică deosebită (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni) – de exemplu, școlile vechi din Vârfurile (în prezent, grădiniță), Hălmăgel, Măgulicea, Poiana, Luncșoara ș.a., clădirea primăriei din Vârfurile, clădirea primăriei din Hălmagiu, căminul cultural din satul Tisa ș.a.,

c) clădirile gărilor și haltelor de cale ferată – construite la începutul secolului XX, cu o arhitectură deosebită, din cărămidă și lemn: de exemplu, gara de la Aciuța (aflată în prezent într-o stare de degradare avansată, fiind necesare intervenții de restaurare a clădirii), Halta Romanița (de la Gura Văii), Gara Hălmagiu, Gara Vârfurile (toate situate pe traseul Arad – Brad),

d) morile și alte construcții tehnice – de exemplu, moara de apă de la Dumbrava, morile de apă din comuna Vârfurile ș.a., cazanele pentru țuică de la Tălagiu, Dumbrava, Pleșcuța ș.a,

e) castelele și vilele nobiliare – de exemplu, castelul de la Tălagiu (în care, o vreme, a funcționat școala primară din sat), Conacul Holoky de la Aciuța (în secolul XX, aici a fost școala primară),

f) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – precum monumentele eroilor din cele două războaie mondiale, troițele din sate și de la răscrucile de drumuri ș.a.

În localitatea Hălmagiu, se remarcă ansamblul de clădiri de lângă han, care formează un front continuu la stradă, vizavi de Parcul Central, de-a lungul străzii Avram Iancu. Acest ansamblu adiacent hanului (hanul fiind deja încadrat ca monument istoric) dă o consistență importantă centrului localității din punct de vedere arhitectural și urbanistic, precum și o imagine caracteristică, reprezentativă pentru rolul de târg și centru zonal important al acesteia. Se impune, astfel, conservarea și punerea în valoare a clădirilor din ansamblu (cel puțin primele patru clădiri alipite, poate și următoarele două, spre est – în funcție de concluziile studiilor de specialitate), cu păstrarea, respectiv recuperarea detaliilor originale.

În acest scop (pentru a identifica toate elementele valoroase originale care pot fi puse în valoare printr-un proiect de intervenție, respectiv care trebuie protejate în cadrul unor reglementări locale), realizarea de studii preliminare – studiu istoric, de istoria artei, de urbanism istoric, de parament ș.a. –, constituie o etapă esențială, la fel ca în cazul oricărui proces de recuperare, conservare și restaurare a patrimoniului construit.

CULOARUL MUREȘULUI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- situri Natura 2000 de tip SCI:

- Defileul Mureșului Inferior (pe teritoriul comunelor Bata, Bârzava, Birchiș, Conop, Petriș, Săvârșin, Vărădia de Mureș și al orașului Lipova),
- Drocea (pe teritoriul comunelor Bârzava, Săvârșin, Vărădia de Mureș),
- Podișul Lipovei - Poiana Ruscă (pe teritoriul comunelor Birchiș, Săvârșin),
- Râul Mureș între Lipova și Păuliș (pe teritoriul orașului Lipova),
- Zarandul de Est (pe teritoriul comunelor Petriș, Săvârșin),
- Zarandul de Vest (pe teritoriul comunelor Bârzava, Conop),

- situri Natura 2000 de tip SPA:

- Defileul Mureșului Inferior – Dealurile Lipovei (pe teritoriul comunelor Bata, Bârzava, Birchiș, Conop, Petriș, Săvârșin, Vărădia de Mureș),
- Drocea - Zarand (pe teritoriul comunelor Bârzava, Conop).

Arii naturale protejate de interes național:

- Balta Șoimoș (pe teritoriul administrativ al orașului Lipova) – rezervație naturală de tip zoologic,
- Peștera Dușu și Peștera Sinesie (ambele pe teritoriul comunei Săvârșin) – rezervații naturale de tip speologic,
- Locul fosilifer Monoroștia (pe teritoriul comunei Bârzava), rezervație naturală de tip paleontologic,
- Runcu-Groși (pe teritoriul comunei Bârzava), rezervație naturală de tip forestier.

Arii naturale protejate de interes județean sau local:

- Rezervația Păliurul (pe teritoriul orașului Lipova, la Radna) – rezervație naturală de tip botanic,

- Pădurea cu Ghimpi de la Groși Peștiș (pe teritoriul comunei Săvârșin) – rezervație naturală mixtă,
- parcurile dendrologice de la Bulci (4 ha), de la Căpâlnaș (10 ha), de la Odvoș (2,3 ha), de la Săvârșin (19,5 ha) și de la Petriș (10 ha),
- peșteri din zona localității Căprioara: peștera Gaura Scrofii (pe Valea Dieneș), Peștera cu Izlaz (pe Valea Căpriorișca), Peștera lui Adi (pe Valea Fundata).

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, în mediul rural se află o concentrare mare de clădiri și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:

- **din preistorie** – urme ale unor așezări din perioada paleolitică la Cladova și la Conop, urme de așezare și cetate de pământ din epoca bronzului la Troaș, urme de așezare din epoca bronzului la Săvârșin,
- **din perioada antică** – urme de așezări și fortificații geto-dacice la Săvârșin, Vărădia de Mureș și la Cladova, ruine ale unui castru roman la Bulci,
- **din perioada medievală** – ruinele unor cetăți medievale la Vărădia de Mureș, Cladova, Conop, Troaș, ruine de biserică din secolele al XIII-lea – al XV-lea la Vărădia de Mureș, ruinele unei așezări și ale unei biserici din secolele al XIV-lea – al XVI-lea la Cladova, ruine de așezare din secolele al XI-lea – al XII-lea la Conop, ruinele abației benedictine și ale unei cetăți medievale la Bulci, zidurile Mânăstirii Eperyes de la Chelmac, ruinele cetății Șoimoș,
- **din secolul al XVIII-lea** – biserici ortodoxe de lemn precum cele din satele Troaș, Julița și Corbești, ruinele exploatării miniere datând din anul 1800 de la Milova, Mânăstirea catolică „Sfânta Maria” de la Radna, biserica ortodoxă de la Șoimoș,
- **din secolul al XIX-lea** – bisericile de lemn din Roșia Nouă și Groșii Noi, o serie de foste ansambluri nobiliare împreună cu parcurile dendrologice care le înconjoară, cum este cel al Castelului Mocioni din Bulci, ansamblul Castelului Teleki din Căpâlnaș, ansamblul Castelului Konopi din satul Odvoș și ansamblul Castelului Salbek din Petriș, Conacul Ștefan Cicio-Pop din Conop, corpul de sud-est din ansamblul Mânăstirii „Sfânta Maria” de la Radna.

La acestea se adaugă clădiri cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești:

- **datând din secolul al XVIII-lea** – biserica catolică de la Odvoș,
- **construite în secolul al XIX-lea** – biserica greco-catolică de lemn de la Julița, bisericile ortodoxe de zid de la Cladova, Odvoș, Chelmac, Belotinț, Birchiș, Ostrov, Slatina de Mureș, Săvârșin, Căprioara, Valea Mare, Petriș, Căpâlnaș, Nicolae Bălcescu, Vărădia de Mureș, Țela, Bacău de Mijloc, Bârzava, Bătuța, Lalașinț, biserica catolică de la Săvârșin, biserica catolică de la Bulci, biserica ortodoxă de lemn de la Baia,
- **construite în secolul XX** – bisericile ortodoxe de la Conop, Căpruța, Stejar, Pârnești, Lupești, Temești, Toc, Ilteu, Selișe, Bata, Dumbrăvița, Milova, biserica nouă de la Troaș, biserica ortodoxă de la Radna, bisericile greco-catolice de la Belotinț, Bârzava, biserica baptistă din Selișe,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale caselor parohiale (cele mai multe construite în ultima parte a secolului al XIX-lea sau în primele decenii ale secolului XX, respectiv în perioada interbelică) - școala veche din Căprioara[1], școala „bătrână” din Căprioara[2], casa memorială a compozitorului Sabin Drăgoi din Selișe, Casa Memorială „Iosif Conta” din Monoroștia, Casa Memorială „Eugenia și Eugen Popa” de la Săvârșin, școlile vechi de la Șoimoș, Nicolae Bălcescu, Căpruța, Chelmac, Birchiș, Căpâlnaș, Dumbrăvița, Cuiaș, Groșii Noi, Selișe, Corbești, școala gimnazială de la Bârzava ș.a., casele parohiale greco-catolice de la Bârzava și Belotinț ș.a.,

c) clădirile gărilor și ale haltelor de cale ferată, **vechile clădiri de poștalion** – de exemplu, hanul de poștalion de la Ilteu (datând din secolul al XIX-lea), clădirile gărilor din

[1] Fosta școală confesională, transformată în secolul XX în casă parohială.

[2] Fosta casă a baronului local, transformată mai târziu în sediu CAP.

Săvârșin, Radna, Conop, Bârzava, Bătuța ș.a.,

d) morile sătești și alte construcții tehnice care s-au mai păstrat – morile de apă construite din lemn de la Obârșia, Corbești, Lupești ș.a., cântare pentru animale – la Dumbrăvița, Corbești, Pârnești ș.a.,

e) **castelele nobiliare din secolul al XIX-lea și parcurile dendrologice** din jurul lor, precum castelul de la Săvârșin (recent restaurat), conacul de la Ilteu (aflat într-o stare de degradare foarte avansată, fiind necesare intervenții de urgență pentru punerea în siguranță și oprirea degradărilor, apoi pentru conservare și restaurare)

f) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – de exemplu, monumentele eroilor din cele două războaie mondiale, crucile de hotar, troițele de lemn și de piatră, porțile, capelele și criptele (construite în secolul al XIX-lea sau la începutul secolului XX) ale cimitirelor vechi ș.a.

DEALURILE LIPOVEI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- **situri Natura 2000 de tip SCI:**
- Defileul Mureșului Inferior (pe teritoriul comunei Ususău),
- Pădurea Neudorf (pe teritoriul comunelor Șiștarovăț, Zăbrani și al orașului Lipova),
- Râul Mureș între Lipova și Păuliș (pe teritoriul administrativ al orașului Lipova),
- **situri Natura 2000 de tip SPA:**
- Defileul Mureșului Inferior – Dealurile Lipovei (pe teritoriul comunei Ususău).

Arii naturale protejate de interes național:

- Locul fosilifer Zăbalț (pe teritoriul comunei Ususău) – rezervație naturală de tip paleontologic.

Arii naturale protejate de interes județean sau local:

- Măgura cu ghimpi de la Pătârș (pe teritoriul comunei Ususău) – rezervație naturală mixtă,
- Parcul Dendrologic Neudorf (73 ha).

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, se află o concentrare mare de clădiri, monumente și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:

- **din preistorie** – urme de așezare paleolitică la Zăbrani,
- **din epoca fierului** (perioada antică veche) și din perioada daco-romană – urme de așezare dacică la Zăbrani,
- **din secolul al XVIII-lea** – biserica romano-catolică din Neudorf,
- **din secolul al XIX-lea** – monumentul funerar de lângă biserica catolică de la Neudorf, ansamblul de arhitectură rurală șvăbescă de la Zăbrani (între bisericile catolică și greco-catolică), cavoul arhiducesei de Habsburg de la biserica catolică din Neudorf.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești

- **construite în secolul al XVIII-lea** – biserica greco-catolică de la Zăbrani, biserica ortodoxă de zid de la Chesinț,
- **construite în secolul al XIX-lea** – biserica catolică de la Zăbrani, bisericile ortodoxe de zid de la Șiștarovăț și Cuvești, bisericile ortodoxe de lemn de la Zăbalț și Bruznic,
- **construite în secolul XX** – bisericile ortodoxe din Labașinț (ridicată în anii 1930, dar rămasă nefinisată la exterior), Ususău, Dorgoș, Zăbrani,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale și ale altor instituții – (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni, cele mai multe fiind construite între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX) – clădirea școlii germane și căminul cultural din Zăbrani, școala primară de la Pătârș, școala românească de la Zăbrani (construită în 1934, în cartierul Pârneava), școala veche de la Șiștarovăț (construită în perioada interbelică), clădirea poștei din Zăbrani, Muzeul „Adam Müller-Guttenbrunn" de la Zăbrani ș.a.,

c) clădirile gărilor și ale haltelor de cale ferată – Gara Zăbrani,

d) morile sătești și alte construcții tehnice care s-au mai păstrat – clădirea morii din Zăbrani, remiza veche de pompieri de la Zăbrani ș.a.,

e) troițele, monumentele, capele,le pietrele de hotar – precum porțile, capelele, criptele și crucile de piatră sau de lemn, monumentele funerare din cimitirele vechi (de exemplu, cimitirul catolic de la Zăbrani, mutat în locul actual încă din 1782, cimitirul catolic de la Neudorf, cimitirul medieval de pe deal de la Dorgoș, cimitirul din Șiștarovăț), Capela „Sfântul Wendelin" de la Zăbrani (construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), monumentele eroilor din cele două războaie mondiale, crucile de hotar, troițele vechi de lemn și de piatră de la intersecțiile de drumuri și de la margini de sat ș.a.

PODGORIA ARADULUI

Ariile naturale protejate

Arii naturale protejate de interes comunitar:

- situri Natura 2000 de tip SCI:

- Râul Mureș între Lipova și Păuliș (pe teritoriul comunei Păuliș)

Arii naturale protejate de interes local:

- Parcul Dendrologic de la Păuliș (din jurul conacului de la Barațca).

Patrimoniul construit și monumentele istorice

În această zonă, se află o concentrare mare de clădiri, monumente și situri arheologice încadrate ca monumente istorice, datând din diferite perioade:

- **din preistorie** – urme de așezări din epoca fierului și din epoca bronzului, descoperite la Păuliș,
- **din perioada medievală** – ruinele unei bazilici din secolele al XIII-lea – al XV-lea din Șiria, turnul-clopotniță al vechii biserici gotice de la Covăsânț, cetatea Hindec și urmele de așezare din secolele al XIII-lea – al XIV-lea de la Covăsânț, ruinele cetății Șiria, ruinele unei biserici catolice la Galșa,
- **din secolul al XVIII-lea** – bisericile ortodoxe (construite din piatră și cărămidă) de la Covăsânț, Mâsca, Șiria, Galșa, Ghioroc,
- **din secolul al XIX-lea** – Castelul Bohus de la Șiria, Casa „Sava Tekelya" de la Cuvin,
- **din secolul XX** – monumentul eroilor de la Păuliș, busturile lui Ioan Slavici, Mihai Eminescu și Ioan Rusu Șirianu de la Șiria, statuia Antoniei Bohus de la Șiria, mormântul compozitorului Emil Monția din cimitirul bisericii ortodoxe de la Șiria.

La acestea se adaugă clădiri și monumente cu valoare culturală, istorică și arhitecturală deosebită care nu se regăsesc pe Lista Monumentelor Istorice, precum:

a) bisericile sătești

- **construite în secolul al XVIII-lea** – bisericile ortodoxe din Păuliș, Măderat, bisericile romano-catolice de la Păulișul Vechi și de la Ghioroc,
- **construite în secolul al XIX-lea** – bisericile romano-catolice de la Șiria și Galșa, biserica ortodoxă de la Cuvin, biserica romano-catolică de la Păulișul Nou,
- **construite în secolul XX** – biserica reformată de la Ghioroc, biserica greco-catolică de la Șiria, bisericile ortodoxe de la Miniș și Barațca,

b) clădirile istorice ale primăriilor, ale școlilor comunale, casele parohiale și alte clădiri reprezentative pentru istoria și arhitectura localităților (chiar dacă în prezent au alte funcțiuni, cele mai multe find construite între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX) – Primăria Ghioroc, clădirea bibliotecii din Ghioroc, spitalul (azi secție a Spitalului Județean din Arad) de la Ghioroc, Muzeul Tramvaiului Electric de la Ghioroc, școala generală de la Covăsânț (ridicată în 1927, în stil neoromânesc, dar ale cărei detalii arhitecturale s-au pierdut cu ocazia ultimei renovări), grădinița veche din Covăsânț, Casa Memorială „Ioan T. Florea" de la Covăsânț, școala primară veche de la Miniș, școala veche de la Păuliș, căminul cultural din Măderat (fosta primărie comunală, clădire construită la mijlocul secolului al XIX-lea și extinsă în 1894), clădirea oficiului poștal de la Șiria, clădirea cu etaj de la colțul pieței Sfânta Maria din Șiria, clădirea actualului centru de documentare și informare, Casa Memorială „Ioan Slavici" din Șiria ș.a.,

c) clădirile gărilor și ale haltelor de cale ferată, cele mai multe construite la începutul secolului XX – de exemplu, halta de la Mâsca (aflată în prezent într-o stare de degradare avansată, fiind necesare intervenții de restaurare a clădirii), gara din Șiria, gara veche de la Păuliș,

d) castelele, vilele, colnele și cramele proprietarilor („domnilor") de vie din zonă – de exemplu, Vila Vojtek-Alajos, Castelul Langa, care adăpostește Muzeul Viei și Vinului de la Ghioroc, Vila Ortutay (aflată într-o stare avansată de degradare), Vila Marina, Casa Brumhuber, casele Neumann, Almassy, Fischer, Kende, Messeny din Miniș, Casa Fabian (conacul fostei tabere de elevi), fostul Conac Ambruș (pe Valea Crucii), Casa Bonh, Casa Neferu, Casa Karossy, Conacul Mânăstirii Bezdin, Casa Miatovici, Casa Schmidt, de la Păuliș, Casa Bauman și Casa Lindner de la Păulișul Nou, Castelul Birtolon de la Barațca, crama din spatele Castelului Bohus de la Șiria, ș.a.,

e) troițele, monumentele, capelele, pietrele de hotar – de exemplu, capela catolică și statuia Fecioarei Maria de la Păulișul Nou, troițele de lemn și de piatră – precum troița din curtea bisericii ortodoxe de la Covăsânț, crucile și alte monumente funerare ale unor personalități importante pentru istoria locală (o mare parte fiind amplasate în cimitirele vechi ale satelor), monumentele de comemorare a eroilor căzuți în cele două războaie mondiale, fântâna construită de familia Bohus de la Șiria ș.a.

BIBLIOGRAFIE

Agrementul Tehnic 001SC-02/612-2016 pentru realizarea pereților neportanți tip Hempcrete și a termoizolațiilor din puzderie de cânepă cu liant pe bază de var hidraulic și apă

Agrementul Tehnic 001SC-03/314-2014 pentru saltele termoizolante din lână de oaie

Agrementul Tehnic 001SC-03/319-2015 pentru panouri termoizolante din lână de oaie

Agrementul Tehnic 001SC-03/320-2015 pentru termoizolație din lână de oaie

Ghidul privind proiectarea și execuția acoperișurilor verzi la clădiri noi și existente, indicativ GP 120-2013, din 21.11.2013

Metodologie de calcul al performanței energetice a clădirilor, partea I, *Anvelopa clădirii*, indicativ Mc 001/1-2006

Normativ privind securitatea la incendiu a construcțiilor, indicativ P118/1-2025

Legea nr. 350 / 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul

Convenția europeană a peisajului: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37056

Strategia de dezvoltare a județului Arad pentru perioada 2021-2027

Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Arad (https://www.culturaarad.ro/patrimoniu-imobil-monumente/)

Registrul național al patrimoniului cultural imaterial: https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/registrul-na-ional-al-patrimoniului-cultural-imaterial

Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural: http://www.cultura.ro/tezele-prealabile-ale-codului-patrimoniului-cultural

Biriș, Ioan, *Nadăș: Țara Zărandului – județul Arad*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2017

Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. I-III*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 2020, 2021

Colta, Rodica, „Petrecerile de femei – reminiscențe ale unor vechi mistere ale bătrânei Europe”, *in Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*, nr. 27, Giula, 2006

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, *Secusigiu, monografie*, Editura Mirador, Arad, 2013

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Otavă, Dimitrie, *Monografia comunei Șimand*, Editura Mirador, Arad, 2012

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Tomi, Natalia, *Monografia comunei Covăsânț*, Editura Mirador, Arad, 2012

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Traia, Ioan, *Căprioara. Monografie*, Editura Mirador, Arad, 2011

Cotoc, Ioan, *Monografia satului Leștioara*, Editura Concordia, Arad, 2023

Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana – Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Editura Eurobit, Timișoara, 2008

Gheorghiu, Teodor-Octavian, *Mici orașe/mari sate din sud-vestul României – Monografii urbanistice*, Editura Simetria, București, 2017

Ghinoiu, Ion (coord.), *Habitatul, volumul II, Banat, Crișana, Maramureș*, Editura Etnologică, Academia Română – Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” București, 2010

Goagea, Cosmina, Goagea, Constantin, Ghenciulescu, Ștefan, Caciuc, Cosmin, *Dincolo de oraș*, Editura Universitară „Ion Mincu”, București, 2013, https://e-zeppelin.ro/dincolo-de-oras/

Godea, Ioan, *Bârsa – comună din Țara Zărandului*, Editura Mirador, Arad, 2012

Hülsemann, Jan, *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, Editura Simetria, Sibiu, 2021

INS, *Rezultatele recensământului din 2021: Populația rezidentă după etnie (Etnii, Macroregiuni, Regiuni de dezvoltare, Județe, Municipii, Orașe și Comune)*, https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive/

Kovách, Géza, *Răspândirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Muzeul Județean Arad, Arad, 1974

Konschitzky, Walther, *Arhitectura populară din Banat. Stil și ornamentică,* Editura Fundația Interart TRIADE, Timișoara, 2006

Miron, Constantin, *Materiale neconvenționale locale pentru energie sustenabilă,* INCD URBAN INCERC Iași, http://documents.tips/documents/neconventionale.html

Săcară, Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987

Umbreș, Radu, „Casele țăranilor și diviziunea morală a muncii”, în revista *Igloo – Rural-actual,* numărul 210/2022

Vesa, Pavel, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000

https://peisaje-culturale.ro/

https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1

https://www.hartamestesugarilor.ro/

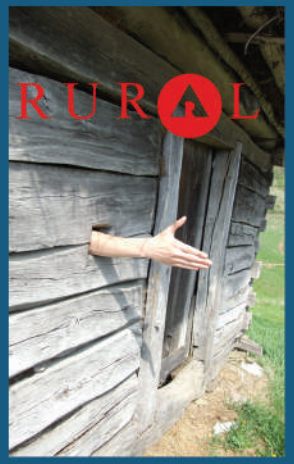
CREDITE IMAGINI

Imaginea 1, pagina 4: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginea 2, pagina 4: ©Asociația De-a Arhitectura
Imaginea 3, pagina 4: ©ArhiGest SRL
Imaginea 1, pagina 8: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 1, pagina 15: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 1, pagina 16: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 2, pagina 21: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 8, pagina 22: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 10, pagina 24: ©Cristina Ilie
Imaginea 8, pagina 26: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 2, pagina 31: ©Cristina Ilie
Imaginile 1-4, pagina 34: ©Arcanum
Imaginile 2, 6 pagina 38: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 4, pagina 38: ©GoogleMaps 2017
Imaginea 5, pagina 38: ©GoogleMaps 2023
Imaginile 1-2, pagina 40: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginea 3, pagina 42: ©Simona Viziteu
Imaginea 4, pagina 42: ©GoogleMaps 2022
Imaginile de la paginile 43-50: ©GoogleMaps 2024
Imaginea 2, pagina 51: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 2, pagina 53: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 4, pagina 61: ©Larisa Petruse
Imaginea 2, pagina 73: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 7, pagina 73: ©Adriana Drai
Imaginea 9, pagina 73: ©Cristina Ilie
Imaginea 2, pagina 79: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 5, pagina 89: ©Robert Farczadi
Imaginea 5, pagina 90: ©Stéphane Chalmeau, Historial de la Vendée Museum
Imaginea 6, pagina 90: ©atelier govora, Marius Vasile
Imaginea 6, pagina 93: ©Monovolume Architecture + Design
Imaginea 7, pagina 93: ©ArhiGest SRL
Imaginile 1-2, pagina 96: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 10, pagina 96: ©Simona Viziteu
Imaginea 3, pagina 100: ©HEIMA architects, Norbert Tukaj
Imaginea 6, pagina 100: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 9, pagina 100: ©MODULAR, Alexandru Nagy-Vizitiu
Imaginea 2, pagina 101: ©Cristian Moțiu
Imaginea 5, pagina 101: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 1, pagina 102: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 2, pagina 102: ©VALLUM SRL
Imaginea 3, pagina 102: ©Elisaveta Ciupercă, Cristina Constantin, Cosmin Pavel
Imaginea 4, pagina 102: ©NOS, Eric Petschek
Imaginea 7, 8, pagina 102: © Art&Facts, Prodomus, youngcreative.info
Imaginea 1, pagina 103: ©Viscri 125
Imaginile 1, 2, pagina 104: ©Nagy Árpád
Imaginile 1-4, pagina 105: ©Teodor Octavian Gheorghiu
Imaginile 1, 2, pagina 106: ©Copșa Mare Guesthouses
Imaginea 3, pagina 106: ©Asociația MONUMENTM
Imaginea 4, pagina 106: ©Viscri 125
Imaginea 5, pagina 106: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 1, pagina 107: ©Asociația MONUMENTM
Imaginea 2, pagina 107: ©Copșa Mare Guesthouses
Imaginea 3, pagina 107: ©Viscri 125
Imaginile 4-7, pagina 107: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginile 3, 4, pagina 108: ©Cristina Ilie
Imaginile 1, 2, pagina 109: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 5, pagina 109: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginile 1, 2, 4-6, pagina 110: ©Hoinarii Zărandului
Imaginile 2, 3, pagina 111: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 2, pagina 112: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 1, pagina 114: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginile 3, 5, 7, pagina 116: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 8, pagina 116: ©GoogleMaps 2020
Imaginea 10, pagina 116: ©Adriana Drai
Imaginea 1, pagina 118: ©Asociația Biserici Înlemnite
Imaginile 2-4, pagina 118: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginea 3, pagina 119: ©greendoginsulation
Imaginile 6, 7, pagina 119: ©ArhiGest SRL
Imaginile 1, 2, pagina 120: ©HempFlax Europe
Imaginea 3, pagina 120: ©David Grandorge, Hugh Strange Architects
Imaginea 4, pagina 120: ©Earth Safe Design
Imaginea 5, pagina 120: ©CONSTRUCCIONES MAROBA
Imaginile 2, 4, pagina 124: ©ArhiGest SRL
Imaginea 4, pagina 125: ©Hello Wood, György Palkó
Imaginea 5, pagina 125: ©Robert Farczadi
Imaginea 6, pagina 125: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 7, pagina 125: ©Cosmin Dragomir
Imaginile 10, 11 pagina 125: ©MODULAR, Alexandru Nagy-Vizitiu
Imaginea 1, pagina 126: ©Cosmin Dragomir, CERC Boldești-Scăeni
Imaginea 2, pagina 126: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 6, pagina 126: ©ArhiGest SRL
Imaginea 8, pagina 126: ©Peter Mrass
Imaginea 4, pagina 127: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginea 5, pagina 127: ©RAUM
Imaginea 7, pagina 127: ©https://vibor.ro/acoperis-piatra-naturala/
Imaginea 8, pagina 127: ©Cristian Moțiu
Imaginea 9, pagina 127: ©Tesla solar roof
Imaginea 11, pagina 127: ©tondach.hu
Imaginile 1-3, pagina 128: ©ArhiGest SRL
Imaginea 4, pagina 128: ©D Proiect
Imaginile 5, 8, pagina 128: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 7, pagina 128: ©RAUM
Imaginea 1, pagina 129 - ©Mark Weinberg, Louise Hill Design +Lloyd Architects
Imaginea 2, pagina 129: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 3, pagina 129: ©Centerbrook Architects and Planners
Imaginea 4, pagina 129: ©Christian Baur & Serge Hasenböhler, Forschungs + Architekturbüro AG
Imaginea 5, pagina 129: ©C4architects
Imaginea 9, pagina 129: ©Lard Buurman
Imaginea 1, pagina 130: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 2, pagina 130: ©Herzog & De Meuron
Imaginea 4, pagina 130: © Ryuji Fujimura
Imaginea 5, pagina 130: ©http://www.ilipcompanygroup.com
Imaginea 6, pagina 130: ©ArhiGest SRL
Imaginea 1, pagina 131: ©Peter Mrass
Imaginea 2, pagina 131: ©CC Arquitectos
Imaginea 3, pagina 131: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós, Szigeti Vajk-István
Imaginea 4, pagina 132: ©Mark Cunningham
Imaginile 5, 10, pagina 132: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 9, pagina 132: ©DPDA studio
Imaginea 1, pagina 134: © Revitalizarea șurelor, Csík LEADER Association
Imaginea 2, pagina 134: ©RAUM
Imaginile 5,6, pagina 134: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 1, pagina 135: ©Viscri 125
Imaginile 2, 3, pagina 135: ©Extindere casa NAB - arh. Arpad Nagy
Imaginea 4, pagina 135: ©Cincșor Guesthouses
Imaginile 10, 11, pagina 135: ©VÉCSEY & SCHMIDT ARCHITEKTEN
Imaginile 1-5, pagina 138: ©ArhiGest SRL
Imaginea 2, pagina 139: © LENS'ASS Architecten
Imaginea 3, pagina 139: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 4, pagina 139: © Robert Farczadi
Imaginea 6, pagina 139: © Școala de la Bunești
Imaginea 7, pagina 139: ©Christian Baur & Serge Hasenböhler, Forschungs + Architekturbüro AG
Imaginea 8, pagina 139: ©CC Arquitectos
Imaginea 2, pagina 141: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 5, pagina 141: ©Cristina Milici
Imaginea 5, pagina 143: ©Ambulanța pentru Monumente Arad
Imaginea 3, pagina 146: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginea 2, pagina 148: ©Cristina Ilie
Imaginile 1, 4, 5, pagina 150: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 2, pagina 150: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 1, pagina 151: ©Lard Buurman
Imaginile 2, 3, pagina 151: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós, Szigeti Vajk-István
Imaginea 4, pagina 151: ©Fernando Guerra / FG+SG, Joao Mendes Ribeiro
Imaginea 4, pagina 152: ©Simona Viziteu
Imaginea 5, pagina 152: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginile 7, 8, pagina 152: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 4, pagina 153: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginile 7, 8, pagina 155: ©Cristina Ilie
Imaginile 3, 4, pagina 156: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 5, pagina 156: ©Peter Mrass
Imaginea 6, pagina 156 - ©Baca Architects
Imaginea 7, pagina 156 - ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 1, pagina 157: ©RAUM
Imaginile 6, 7, pagina 157: ©Miodrag Stoianov, Loredana Gaiță
Imaginea 8, pagina 157: ©RAUM
Imaginea 1, pagina 158: ©RAUM
Imaginile 2, 3, pagina 158: ©DPDAstudio
Imaginea 2, pagina 159: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginile 8, 9 pagina 162: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 2, pagina 163: ©ArhiGest SRL
Imaginea 1, pagina 164: ©Asociația MONUMENTUM
Imaginea 2, pagina 164: ©RAUM
Imaginea 5, pagina 166: ©Laura Zaharia
Imaginile 1-3, pagina 167: ©LARIX STUDIO, Szigeti Vajk-István, Erős Zoltán-Levente, Köllő Miklós
Imaginile 3, 4, pagina 168: ©arh. Sebastian Apostol / Polysemic Studio
Imaginea 5, pagina 168: ©Centrul de Turism Arad, Ligia Moț
Imaginile 6-8, pagina 168: ©VALLUM
Imaginea 9, pagina 168: ©LARIX STUDIO, Köllő Miklós
Imaginea 14, pagina 168: ©LARIX STUDIO, Szigeti Vajk István
Imaginile 4-7, pagina 169: ©Ulrich Roth
Imaginile 2, 3, pagina 170: ©http://www.ecohightech.ro
Imaginea 5, pagina 170: ©Copșa Mare Guesthouses
Imaginea 7, pagina 170: ©HempFlax Europe srl
Imaginea 1, 2, pagina 171: ©Mark Reinders
Imaginea 3-7, pagina 171: ©www.naturalpaint.ro
Imaginea 1, pagina 172: ©S.C. Tradiția noastră SRL - Galați
Imaginea 2, pagina 172: © http://casenaturale.ro
Imaginea 3, pagina 172: ©Gutex, www.naturalpaint.ro
Imaginea 4, pagina 172: ©Alex Wilson - BuildingGreen
Imaginile 1 – 3, 5 – 8, pagina 173: ©Jan Hülsemann
Imaginile 4, 9, pagina 173: ©Asociația MONUMENTUM

NOTĂ: Toate imaginile nespecificate mai sus sunt proprietatea autorilor și ©Grupul Rural al OAR.

Arhitectura este știința și arta de a realiza construcții trainice, folositoare, sănătoase și armonioase. Arhitectura se face pentru oameni și mediul lor, prin clădiri sau construcții alcătuite cu cap. Rostul ei este să ne facă viața mai frumoasă, mai sănătoasă și să ne aducă aminte cine suntem atunci când uităm.

Arhitectul este cel care se ocupă cu arhitectura. El își imaginează casele și desenează (alături de echipele de ingineri) schițele/planșele după care se construiesc clădirile. El ține cont de posibilitățile și de nevoile celui care îi cheamă/angajează, de legile în vigoare și de felul în care se fac casele trainice, sănătoase și frumoase.

Obiectivele generale ale PROGRAMULUI RURAL al Ordinului Arhitecților din România

- creșterea calității practicii profesionale în mediul rural
- conștientizarea nevoii de protejare/promovare a zonelor cu specific local valoros
- folosirea arhitecturii (cu toate domeniile conexe) ca pârghie în dezvoltarea economică a mediului rural pe baze ecologice/responsabile
- elaborarea documentelor ce vor reglementa intervențiile în mediul rural (cu sau fără finanțare europeană)

ACEST GHID SE DISTRIBUIE GRATUIT!

Ghidul poate fi accesat și descărcat de pe site-ul OAR:
https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

Realizat cu sprijinul:

MONUMENTUM ASOCIAȚIA MONUMENTUM

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ Alexandru D. Xenopol ARAD